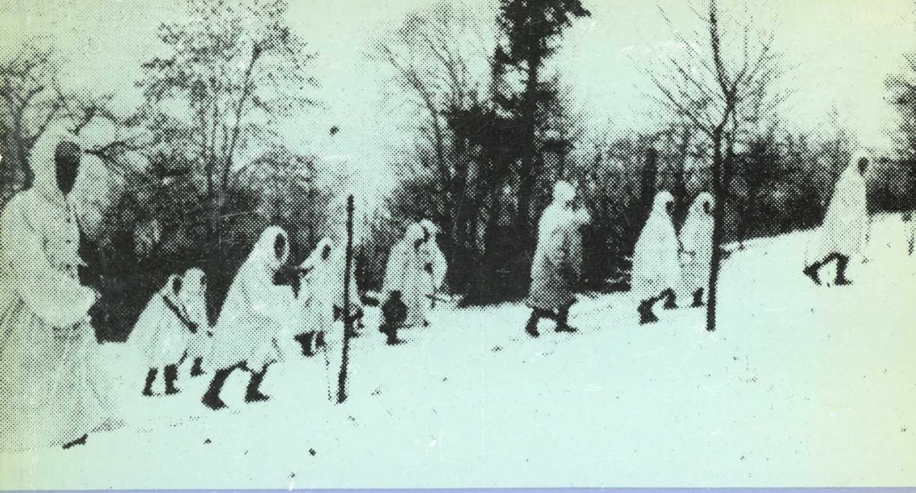

Constantin I. Kirițescu

ROMÂNIA
în al doilea război mondial

Volumul II

univers enciclopedic

CONSTANTIN I. KIRIȚESCU

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

VOLUMUL II

Redactor: IRINA POPA

Coperta: VENIAMIN & VENIAMIN

ISBN 973-97391-2-1
ISBN 973-97391-7-2

CONSTANTIN I. KIRIȚESCU

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

VOLUMUL II

Text stabilit și îngrijit, adnotat și comentat,
însoțit de un indice general de nume
și de o bibliografie curentă de referință
de
GH. BUZATU

Cu un Cuvânt înainte de acad.
COSTIN C. KIRIȚESCU

univers enciclopedic
București, 1995

© Toate drepturile pentru această ediție aparțin
Editurii Univers Enciclopedic

CUPRINS

Cuvânt înainte (acad. Costin C. Kirițescu) 5
Nota editorului (Gh. Buzatu) 9
Lucrări de referință (Gh. Buzatu) 11

VOLUMUL I

PREFAȚĂ 29

PARTEA I

ORIGINI ȘI PRELIMINARII

DEZAGREGAREA ALIANȚEI ÎNVINGĂTORILOR 37
Reintrarea în arenă a Germaniei 40
Regrupări și alianțe noi 43
Atitudinea Uniunii Sovietice 46
Hitler trece la acțiune 48
Anschlussul cu Austria 49
Sfărâmarea Cehoslovaciei 50

ROMÂNIA ÎN CONJUNCTURA POLITICII EUROPENE 55
Rătăcirile guvernării lui Carol al II-lea 62
Înlocuirea lui Titulescu 66
Rechemarea lui Tătărescu de la Paris 68
Vizitele lui Carol al II-lea în Occident 69
Garanțiile franco-britanice 72
Criza germano-polonă 75
Pactul hitleristo-stalinist 78

Săptămâna încercărilor supreme 82
Izbucnirea războiului mondial 83
Războiul germano-polon 85
Comentarii politice asupra catastrofei poloneze 88
Refugiul polonezilor în România 90
Val de sânge asupra României 92
Situația politică tulbure din țară 94
Izolarea României 100
Orizontul se întunecă dinspre miazănoapte 104
Orientarea spre Germania 109
Criza franceză 114
Pierderea Basarabiei 116
Comentarii și discuții *post-festum* 120
Evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei 123
Mic epilog basarabean 129
Carol al II-lea se adresează lui Hitler 130
Guvernul gropașilor țării 134
Spre lichidarea României Mari 136
Cedarea Cadrilaterului 140
Mutilarea Transilvaniei prin Dictatul de la Viena 143
Reacțiile lui Iuliu Maniu 152
Simplă opinie personală 155
Bilanțul amputărilor României 156
Abdicarea Regelui Carol al II-lea 157
Primul guvern Antonescu sub tutelă legionară 161
România aderă la Pactul Tripartit 166
Vizita lui Molotov la Berlin 170
Frenezia sanguinară a regimului legionar 172
Rebeliunea legionară 177
Mersul evenimentelor pe teatrele de război 182
Războiul în Balcani 185
Al doilea guvern Antonescu 187
Înfeudarea economică a României la Germania 192
La convergența a trei mari forțe antagoniste 196
Măcinarea pactului hitleristo-stalinist 198
Hitler hotărăște războiul contra Rusiei sovietice 201
Antonescu angajează România în războiul germano-sovietic 205

Declararea războiului 212
Sentimentul popular față de noul război 216

ORGANIZAREA ARMATEI ROMÂNE 219
În ajunul războiului 219
Marile unități de luptă 220
Comandamente și comandanți 223
Aviația și marina română în război 225
Moralul soldatului român 229

PARTEA a II-a

CAMPANIA ROMÂNEASCĂ ÎN EST
De la trecerea Prutului (22 iunie 1941)
până la bătălia de la Stalingrad (19 noiembrie 1942)

România în război 231

CAMPANIA PENTRU REDOBÂNDIREA BASARABIEI 237
Forțele luptătoare și planuri de operații 237
Operațiile Armatei 3 române 241
Operațiile Armatei 11 germano-române 244
Operațiile Armatei 4 române 247
Bătălia Corneștilor și cucerirea Chișinăului 248
Eșecul Diviziei 35 la Vărzărești 251
Luptele de la Lăpușna-Hâncești 252
Bătălia de la Țiganca 254
Operațiile din sudul Basarabiei 261
Aviația de luptă deasupra sudului Basarabiei 265
Încheierea campaniei din Basarabia 268
Considerații psihologice și militare sugerate de campania din Basarabia 269

CAMPANIA DIN UCRAINA 272
Luptăm dincolo de Nistru 272
Forțarea liniei Nistrului 275
Marșul ofensiv de-a lungul Transnistriei 278
Preocupări românești în legătură cu mersul evenimentelor 284

Armata 3 română asigură garda Niprului 286
Constatări și îngrijorări românești 294
NOTE (Gh. Buzatu) 297
SOMMAIRE 343
CONTENTS 351

VOLUMUL II

BĂTĂLIA PENTRU ODESSA 13
Concepții, planuri și forțe luptătoare 13
Regiunea geografică a Odessei și câmpul ei întărit 15
Privire generală asupra operațiilor 17
Desfășurarea operațiilor. 20
Forțarea Nistrului 20
Operațiile Diviziei Blindate 22
Sectorul Razdelnaia: bătălia de la Karpova-Kagarlâk 24
Atacul liniei Vigoda 30
Luptele din sectorul limanurilor 33
Prima bătălie contra liniei fortificate Dalnik 36
Contraofensiva sovietică de la Dalnik 39
Eroii aerului la Odessa 42
Atacul decisiv și căderea Odessei 48
O mare victorie românească 52
Odessa și Transnistria sub administrație românească 53
Administrația teritoriului ocupat 53
Groaznicul atentat și cruntele represalii 56
Normalizarea vieții în teritoriul ocupat 59
Incriminări, justificări, rectificări 60
Lichidarea administrației transnistrene 63

DUPĂ ODESSA 64
În tabăra adversă 64
Cum lupta adversarul 66
Ce se petrecea pe fronturile mondiale 70
Ce se petrecea pe frontul intern 72
Activitatea publicistică 75
Bătălia de pe Donеț 77

CAMPANIA DIN CRIMEEA 80
Ce era Crimeea? 80
Pătrunderea în Crimeea 83
Luptele din sectorul Kerci-Feodosia 85
Bătălia pentru Sevastopol 89

MARȘUL SPRE PRĂPASTIE 95
În profunzimile imensului teritoriu sovietic 95
Bătălia Kubanului și a Caucazului 97
Controverse și lupte pe chestiuni militare 99
Contribuția aliaților Germaniei pe Frontul de Sud-Est 104

PARTEA a III-a

BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD

CRIZA RĂZBOIULUI NOSTRU: COTUL DONULUI, STALINGRAD ȘI STEPA CALMUCĂ 107
Marșul spre Don și Volga 107
Premisele unei catastrofe 110
Pregătirile adversarului 114
Desfășurarea bătăliei. Ruperea frontului român pe Don 117
Eroicele acțiuni de salvare a unor unități române 120
Luptele Diviziei Blindate române 122
Operațiile Armatei 4 române în Stepa Calmucă 124
La Stalingrad 127
Rezistența frontului de pe Cir 128
Aviația română de la Odessa la Stalingrad 131
Bilanțuri finale 133
O mare întorsătură a războiului 134

PE POVÂRNIȘUL ÎNFRÂNGERII 135
Ecouri și reacții sufletești 135
Reconsiderări pe planul colaborării cu Germania 139
„Invazia Europei" 145
Frontul german din Rusia dă înapoi 147
Răsunetul în România 149
A doua campanie din Kuban și Crimeea 153

Marile bombardamente aeriene americane 158
Bâjenia populației și „întoarcerea la matcă" 163

LUPTELE DE PE FRONTUL MOLDO-BASARABEAN 164
Războiul s-a mutat pe teritoriul României 164
Linia frontului moldo-basarabean 166
Prima ofensivă sovietică asupra frontului moldo-basarabean 169
Inițiative nenorocoase pe frontul din nordul Moldovei 171
Distrugerea aviației române 175
Al treilea front european 176
Ruperea frontului moldo-basarabean 179
Bătălia de la Iași 179
Retragerea haotică a Armatei 4 spre sud 181
Căderea liniei Nistrului 185
Încheierea campaniei contra Rusiei sovietice 188

CRIZA POLITICĂ A ROMÂNIEI 189
O ramură de măslin... cu ghimpi 189
Tratativele diplomatice 191
Acordul secret între Rege și partide 198
Complotul militar 205
În ceasul al doisprezecelea 209
Lovitura de stat de la 23 august 213
Un guvern nou 217
Ruperea de germani 219
Ecouri, comentarii și episoade 222
Răzbunarea foștilor aliați 225
O armată nouă 228

PARTEA a IV-a

DE LA LOVITURA DE STAT (23 AUGUST 1944) PÂNĂ LA TRATATUL DE PACE DE LA PARIS (10 FEBRUARIE 1947)

A DOUA CAMPANIE A RĂZBOIULUI NOSTRU 230
Răsturnarea frontului de luptă 230
Fazele noii campanii a României 232
Organizarea noului front de luptă din interior 234
Apărarea Capitalei 236

Curățirea teritoriului național 239
Pregătirea campaniei pentru eliberarea Transilvaniei 244
Bătăliile defensive din Transilvania 249
Bătălia Mureșului 251
Bătălia defileurilor apusene 254
Bătălia ofensivă pentru eliberarea Transilvaniei de Nord 257
Bătălia Oradei și Salontei 261
După eliberarea Transilvaniei 264
Bătălia Debreținului și a Tisei 266
Cucerirea Budapestei 272

CAMPANIA ARMATELOR ROMÂNE PENTRU ELIBERAREA CEHOSLOVACIEI 277
Pătrunderea în Cehoslovacia 277
Bătălia de la Sena-Turna 282
Bătălia de la Rožnava-Lučenec 284
Bătălia din masivul Javorina 286
Înlocuirea comandanților celor două armate române 289
Bătălia de pe Hron 291
Bătălia din Munții Tatra și Carpații Albi 298
Bătălia pentru Moravia 300
Fapte de arme meritorii 303
Observații critice asupra campaniei de Vest 305
Considerații militare și politice 308

LICHIDAREA POLITICĂ A RĂZBOIULUI ROMÂNIEI 311
Convulsiuni politice: guvernele Sănătescu și Rădescu 311
Guvernul Groza-Tătărescu 322
Conferința de la Ialta și România 328
Prăbușirea Germaniei și a Japoniei 332
Marile Puteri intervin în România 335
Judecarea și condamnarea vinovaților de război 338
Conferința Păcii și Tratatul cu România 343

ÎNCHEIERE 351
NOTE (Gh. Buzatu) 353
INDICE DE NUME (Gh. Buzatu) 379
SOMMAIRE 391
CONTENTS 399

BĂTĂLIA PENTRU ODESSA

Concepții, planuri și forțe luptătoare

Pe când Armata 3 română, operând la nordul dispozitivului românesc, trecea Nistrul și Bugul, îndreptându-se către Nipru și Stepa Nogai, la sud, unitățile Armatei 4, care operaseră în sudul Basarabiei, după ce au trecut și ele Nistrul, au fost îndrumate către Odessa[1], spre a da bătălia pentru ocuparea marelui oraș și port la Marea Neagră.

Odessa era un centru politic, economic și strategic de o deosebită importanță. Oraș relativ nou, fusese clădit din porunca împărătesei Ecaterina a II-a, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, după încorporarea la imperiul moscovit a teritoriilor de pe litoralul nordic al Mării Negre, locuite de populație tătară și aparținând politicește Imperiului Otoman. În antichitate, locul fusese ocupat de o colonie grecească, cum erau multe pe litoralul vechiului Pont Euxin. Orașul nou creat a avut norocul să aibă parte de doi guvernatori, amândoi administratori capabili, ambii de origine franceză — ducele de Richelieu, fost ministru al lui Ludovic al XVIII-lea al Franței, și generalul Langeron, care au contribuit esențial la mărirea, înfrumusețarea și prosperitatea orașului, astfel încât el a devenit în cursul secolului al XIX-lea metropola Rusiei Meridionale și cel mai activ port la Marea Neagră.

Din punct de vedere strategic, Odessa era pentru Soviete o bază navală și aeriană de prim-ordin și, ca atare, constituia o primejdie în coasta și spatele înaintării ofensive germano-române în direcția est. Odessa se găsea la o distanță de numai 30 km de poarta de sud a Basarabiei — limanul Nistrului —, la 150 km de Gurile Dunării, la 300 km de portul Constanța și la 400 km — mai puțin de două ore de zbor — de nodurile vitale ale României, Capitala țării și zona petroliferă din Valea Prahovei. Nu se putea, deci, lăsa

în stăpânirea adversarului o astfel de bază militară, aeriană și navală; cucerirea ei era o necesitate strategică imperioasă.

Pregătirea campaniei pentru cucerirea Odessei a dat naștere la discuții între aliați. După ocuparea Chișinăului, generalii Antonescu și von Schobert au convenit ca operațiile peste Nistru, în Rusia Meridională, să fie continuate în principal de armata germană, iar din partea română să participe numai Corpul de Cavalerie și Corpul Vânătorilor de Munte, ce alcătuiau Armata 3 română, la stânga dispozitivului german. Era evident că germanii nu doreau o prezență masivă de forțe române, socotind că, pe de o parte, aceasta nu era indispensabilă pentru a obține victoria, iar pe de altă parte ar avea drept consecință o sporire corespunzătoare a pretențiilor românești la sfârșitul războiului*. Numai în urma insistențelor lui Antonescu, care ținea să cucerească dreptul să stea la masa verde a Conferinței Păcii, Comandamentul Suprem german a admis o participare simbolică de trupe românești — două sau trei divizii — și la aripa dreaptă germană; grosul armatei române ce participase la campania din Basarabia urma să fie demobilizat sau păstrat în țară. După angajarea luptelor la Nistru, s-a constatat însă că rezistența inamicului e mai scrioasă decât se aștepta și că Odessa nu va putea fi cucerită din marș, ci prin lupte grele. De aceea, germanii s-au văzut nevoiți a întrebuința toate forțele românești ce luptaseră în centrul și sudul Basarabiei și ajunseseră la Nistru. Mai mult, s-a simțit nevoia să se aducă din interior, ca rezerve în spatele trupelor angajate, un mare grup de forțe mobilizate, spre a le introduce în luptă, când necesitățile operative o vor cere. Germanii au admis, inițial, un număr de 15 divizii române, dar și acest număr a trebuit să fie depășit. Campania contra Odessei a reclamat, de fapt, 20 de divizii, din cauza grijii Comandamentului român de a schimba unitățile obosite sau uzate în luptă, care erau retrase și înlocuite cu alte trupe, proaspete. Așa încât, de fapt, aproape toate unitățile armatei române — în afară de acelea ale Armatei 3, ce luptau pe alt front, în nordul Transnistriei — s-au perindat prin fața Odessei.

---

* La procesul său, Antonescu a declarat că „s-a hotărât să pună mâna pe Odessa", pentru ca România, în eventualitatea victoriei germane, să nu rămână strânsă ca într-un clește de o Germanie care avea infiltrații în Cehoslovacia, în Banat și voia să înainteze până la Salonic; în alte condiții, spunea Antonescu, nici n-aș fi voit să intru acolo.

Regiunea geografică a Odessei și câmpul ei întărit

Terenul pe care se va desfășura bătălia pentru cucerirea Odessei prezintă particularități ce influențau asupra acțiunii militare. Soldații Armatei 4 române au avut prilejul să cunoască de aproape caracterul geopolitic al acestei regiuni de dincolo de hotarele țării lor.

Ținutul transnistrean face parte din vastul platou podolic al Ucrainei; el e bogat și roditor în partea de nord și centrală: o adevărată grădină, unde soldații se puteau îndestula, pe lângă legumele de grădinărie, cu delicioase fructe, precum: pepeni, struguri și — lucru nou pentru ei — arahide (alune americane). Înaintând spre sud, apropiindu-se de mare, ținutul lua înfățișare și climat de stepă, continuare a Bugeacului basarabean. Terenul de luptă din apropierea Odessei era o exasperantă câmpie — întretăiată de văi cu direcție nord-sud — ce descindea treptat spre mare. Ea era în genere puțin cultivată: lanurile de grâu, de porumb și de floarea-soarelui făceau loc spre sud unei vegetații de sărătură, în apropiere de litoral, unde se iveau ochiuri sau chiar limanuri întinse de apă sărată. Cea mai mare parte a terenului, necultivat, era acoperită cu bălării de colilie, mei păsăresc și holeră (scai muscălesc). Lipsă totală de păduri; pe alocuri, pâlcuri de salcâmi anemici. Mare lipsă de apă; la distanțe mari, câte un puț cu apă tulbure și sălcie. Drumurile ce străbat regiunea, primitive, devin impracticabile pentru tancuri și autovehiculele grele, în timpul ploilor reci ce cădeau în abundență în acest început de toamnă. Populația satelor e din ce în ce mai pronunțat ucraineană, cu insule moldovenești mai rare decât în Transnistria Centrală. Multe, mari și bogate sate populate de coloniști germani; ele se recunosc imediat după gospodăria lor îngrijită și se identifică după numele german ce-l poartă, terminat în: *thal, feld, stadt, dorf* etc.: Freudenthal, Marienthal, Tohenesstadt, Neudorf etc.

Pe această câmpie goală, fără adăposturi naturale, marșurile sunt penibile și coloanele în marș sunt expuse atacurilor aeriene inamice. Cu atât mai mult cu cât inamicul împânzise câmpia cu lucrări de apărare excepțional de numeroase și bine organizate, ce transformaseră măreața metropolă rusească într-o fortăreață deosebit de puternică. Câmpul fortificat ce încingea Odessa ca o arie semicirculară, spre vest-nord și est, era acoperit

de o rețea deasă de linii întărite, alcătuită din câteva sute de cazemate de beton, legate prin largi și adânci șanțuri anticar, prin întinse câmpuri minate, rețele dese și inextricabile de sârmă ghimpată, montate pe cai de frizâ din șine de fier, fixate în beton, adăposturi pentru oameni și materiale, camuflate la extrem, formând, în totalitatea lor, un sistem de peste 30 km lărgime, în care erau cuprinse numeroase sate fortificate. Distribuția întăririlor era astfel că alcătuiau aproximativ trei centuri semicirculare, distanțate între ele cam la vreo 10 km; ele erau însă camuflate la extrem, încât nu se putea ști unde se sfârșește o linie și unde începe alta. Spațiile dintre ele, bătute de armele apărătorilor, dominate de șanțuri anticar, constituiau pentru atacatori adevărate „zone de mizerie", unde atacurile erau sortite să fie întârziate, disociate, oprite timp îndelungat și topite în focul apărării; cele mai importante arme ale apărării erau aruncătoarele grele, tip *Brand*, grupate în câte 6-12 piese și foarte bine disimulate, pentru a se obține astfel concentrări de foc deosebit de eficace. Cu cât ne apropiam de Odessa, cu atât sistemele defensive erau mai dese, șanțurile anticar mai continue și bastioanele mai apropiate între ele. Pregătite cu minuțiozitate în anii dinainte de război, aceste fortificații au fost completate, întreținute și amplificate în cursul celor două luni și jumătate de bătălie prin ridicarea în masă a locuitorilor orașului și împrejurimilor.

Acest sistem complex de apărare era deosebit de puternic în direcțiile nord și vest, de unde se aștepta atacul, și se sprijinea cu flancurile pe mare. Deosebit de aceasta, el era acoperit, spre sud-vest cu limanul Nistrului, iar spre nord și nord-est cu o serie de limanuri de formă lungăreață și direcție nord-sud, cele mai importante fiind Hagibei și Kujalnik. Cele mai dese și mai tari uvraje erau pe direcția comunicațiilor feroviare și pe șoseaua ce legau Odessa cu interiorul: spre nord și nord-vest, prin Razdelnaia, cu Tiraspol; spre Chișinău, apoi prin Balta cu Kievul; spre nord-est, prin Vosneiensk, peste Bug, cu Moscova. Pe mare, marele port, bine utilat, putea adăposti o flotă întreagă de vase de război și de transport, destinate ca, și în caz de blocadă completă a orașului dinspre uscat, să asigure garnizoanei și locuitorilor aprovizionarea și recompletarea forțelor luptătoare prin unități proaspete, aduse de la Sevastopol și din porturile caucaziene, menținând apărarea la nivelul cerut de trebuințele tactice.

Formidabilele întăriri ale Odessei puneau armatei române, în special infanteriei, o grea sarcină; ea o va îndeplini cu bravură, dar va plăti victoria cu cele mai mari jertfe[2].

Privire generală asupra operațiilor

Misiunea cuceririi Odessei a fost încredințată Armatei 4 române, după ce aceasta terminase victorios operațiile cuceririi și curățirii terenului din sudul Basarabiei. Operațiile au început în noaptea de 2—3 august, prin trecerea Nistrului în regiunea Grigoriopol, după care unitățile Armatei 4 și-au organizat dispozitivul de atac. Luptele au durat timp de peste două luni, fără răgaz în timp și fără opriri în spațiu.

Compunerea Armatei 4 române a variat mult în cursul acestei campanii, din cauza deselor regrupări ale unităților ei, după necesitățile operative, a scoaterii din frontul de luptă a unităților obosite sau uzate și a introducerii unor noi unități din rezervele mobilizate în spatele frontului. La început, Armata 4 a angajat lupta cu unitățile ce operaseră în sudul Basarabiei, corpurile 3 (general V. Atanasiu) și 5 (general Aurelian Son), formate fiecare din 3-4 divizii. Pe măsură ce rezistența inamicului se afirma și bătălia căpăta amploare, au fost aduse și introduse succesiv în dispozitivul de luptă: Corpul 4 armată (general C. Sănătescu), Corpul 11 armată (general C. Constantinescu—Claps), Corpul 1 armată (general Teodor Ionescu) și, în cele din urmă, Corpul 6 armată (general Corneliu Dragalina), cu componență și sectoare de luptă ce s-au schimbat în cursul operațiilor. Alte divizii sau brigăzi au acționat independent sau au fost încorporate la grupele mai mari în momentele sau în sectoarele ce reclamau un efort deosebit. Comandant al Armatei 4 române a fost, la început, generalul N. Ciupercă, același care condusese operațiile Armatei în sudul Basarabiei; în cursul campaniei, în urma unor diferende cu Mareșalul Antonescu, el a fost înlocuit cu generalul Iosif Iacobici, care le-a și terminat[3].

La elaborarea planului de operații contra Odessei s-au ivit divergențe între Înaltelele Comandamente române, urmate de mari discuții. S-a criticat, de către unii comandanți procedeul de a se trimite trupele române, care

treceau Nistrul, să înainteze în direcția est, fiind nevoite să traverseze văi paralele cu fluviul și să escaladeze crestele de dealuri ce le despărțeau, luându-le în piept. Părerile exprimate de unii comandanți ca operația contra Odessei să constea, în principal, dintr-o vastă mișcare de conversiune în direcția est, spre a evita eforturile cerute de traversarea văilor și escaladarea crestelor, n-a fost luată în considerare și adoptată decât într-o mică măsură, ceea ce a făcut pe comandantul unei divizii să exclame: „Ne luptăm nu numai cu inamicul, dar și cu geografia!"

După trecerea Nistrului în regiunea Grigoriopol, înaintarea Armatei 4 române spre Odessa s-a făcut în trei direcții, așa încât acțiunea s-a desfășurat în trei sectoare nord-sud; una, cea principală, la centru, și două la flancuri.

La centru, grosul diviziilor ce alcătuiau corpurile 3 și 5 armată române au dus lupta principală în direcția axului principal, indicat de linia ferată Tiraspol—Razdelnaia—Vigoda—Dalnik—Odessa. Aripa dreaptă — de vest — a cărei compunere a variat mult în cursul bătăliei, unde au luptat mai ales Corpul 11 armată român, Divizia Grăniceri și o unitate de cavalerie, a avut misiunea de a ocupa și curăți malul de est al Nistrului și al limanului său; rolul său era de a asigura Armatei 4 un sprijin solid în flancul ei drept și a oferi astfel o colaborare prețioasă la acțiunile decisive ce se dădeau pe axul principal din centru. Aripa stângă a Armatei 4 române, constituită inițial din Divizia Blindate și o brigadă de cavalerie, la care s-au adăugat ulterior și alte mari unități de infanterie, a luptat în zona lacurilor, executând o largă mișcare de învăluire spre nord-est de Odessa, ținând legătura pe stânga cu Armata 11 germană (von Schobert), care opera în sectorul vecin, Nikolaev–Cherson. Cu chipul acesta, frontul Armatei 4 române desena un vast semicerc în jurul câmpului fortificat al Odessei, tinzând să-și sprijine cele două flancuri pe mare.

Nu s-ar putea vorbi de o investire tehnică completă a Odessei, mijloacele Armatei 4 române, atât în efective, cât și în materiale, nefiind suficiente pentru o operație de investire pe un cerc cu raza atât de mare. Dar dacă linia Armatei 4 române nu era continuă și neîntreruptă, ea interceptase și ocupase toate legăturile terestre ale orașului cu exteriorul, așa încât comunicațiile și aprovizionările lui nu se mai puteau face decât pe mare.

Bătălia pentru cucerirea Odessei a fost dusă exclusiv de trupe românești, sub comandamente românești; misiunea germanilor în aripa dreaptă a dispozitivului român a fost episodică, având caracterul unui consilierat tehnic. Campania a ținut aproape două luni și jumătate, fără întrerupere, timp în care ostașii români au trebuit să atace și să cucerească sat cu sat, poziție cu poziție, cazemată cu cazemată; din cauza aceasta, luptele au secerat numeroase vieți omenești. Cu toată dârza rezistență a adversarului, care-și reîmprospăta forțele prin transporturi pe calea mării, precum și prin formarea și introducerea în luptă de unități noi, recrutate din populația orașului și a ținutului, luptând la adăpostul unor extrem de ample lucrări de apărare, elanul și vitejia soldaților români au biruit: liniile de apărare au fost cucerite rând pe rând. Cele mai crâncene lupte s-au dat în sectorul central, de-a lungul liniei Razdelnaia—Vigoda—Dalnik, și în istmul dintre cele două limanuri de la nord-est: Hagibei și Kujalnik. E greu de stabilit o clasificare a unităților românești după prestațiunile lor în aceste lupte crâncene; totuși e o datorie de gratitudine din partea națiunii de a recunoaște că în fruntea trupelor ce au dat cel mai mare tribut de sânge în sectorul central al bătăliei, au fost: Divizia de Gardă (general N. Șova), Divizia 21 (general N. Dăscălescu), Divizia 3 (general Ilie Șteflea) și Divizia Grăniceri (general Gh. Potopeanu); alături de ele, merită să fie citate, ca pildă a energiei, hotărârii și jertfei, diviziile 11 (general David Popescu), 8 (general Alexandru Orășanu și apoi Ion Carlaonț), 14 (general Stavrescu), 7 (general Olimpiu Stavrat), Divizia Blindate (general Ioan Sion) și altele. În tot timpul, acțiunea trupelor terestre a fost puternic susținută de numeroasele raiduri ale excelentei noastre aviații de bombardament, de vânătoare și de recunoaștere, care ataca amplasamentele de artilerie ale inamicului, coloanele în marș, debarcările și concentrările de trupe; ea s-a acoperit de o adevărată glorie, pe care a plătit-o cu multe și dureroase pierderi de vieți.

Pentru a înlesni înțelegerea desfășurării în detaliu a operațiilor, vom denumi cele trei centuri concentrice ale apărării Odessei după localitatea aflată pe axul principal de înaintare, care era linia Razdelnaia—Odessa. Bătălia Odessei va apărea, cu chipul acesta, sistematizată în trei secțiuni ce se succed în timp și spațiu; ele corespund aproximativ cu momentele desfășurării tactice reale a operațiunilor. Vom avea așadar: prima secțiune,

luptele pentru cucerirea centurii Razdelnaia, cu bastioanele principale așezate pe trei linii: Mihailovka, Karpova, Manheim, Kagarlâk, Bielaievka. A doua centură, Vigoda, cu bastioanele Vigoda, Vakarfani, Dubenova, Freudenthal ș.a. A treia centură, Dalnik, cu bastioanele Ghimbiakov, Dalnik, Tatarka etc. Ultima rezistență o forma orașul Odessa însuși, cu împrejurimile sale imediate. Acțiunile date în sectoarele laterale, la aripile est și vest, se leagă de cele din sectorul principal corespunzător.

DESFĂȘURAREA OPERAȚIILOR

Forțarea Nistrului

Bătălia Odessei a început în primele zile ale lunii august prin trecerea câtorva divizii de infanterie ale corpurilor 3 și 5 armată române și a Diviziei Blindate peste Nistru, în zona Grigoriopol–Tașlâk–Tiraspol. Pe când misiunea diviziilor de infanterie a fost de a zdrobi rezistența dârză ce o opunea inamicul pe o mare adâncime a malului de răsărit al fluviului, spre a deschide drumul grosului Armatei 4 române în direcția sud, spre Odessa, aceea a Divizia Blindate era de a executa o manevră de ocolire a Odessei pe la nord-est, tăindu-i legăturile cu interiorul țării.

Alegerea zonei Grigoriopol pentru trecerea trupelor dincolo în această regiune s-a dovedit a fi fost judicioasă și a constituit din partea Comandamentului român o manevră abilă, deoarece ea a dejucat intenția adversarului de a opune rezistență pe linia „Stalin", ce ținea malul răsăritean al Nistrului Inferior. Trupele române au întors linia fortificată, care a trebuit să fie abandonată de adversar aproape fără luptă. După un violent bombardament, executat la 2 august de aviația română (Grupul 5 Heinkel) asupra aglomerărilor de trupe inamice, adăpostite și întărite la Grigoriopol, marile unități române au început trecerea fluviului. Divizia 7 a trecut Nistrul pe la Vadul lui Vodă; în flancul ei stâng era Divizia 3, care făcea acoperirea Corpului 3 armată român și legătura cu sectorul german de la Dubăsari; ambele divizii au ocupat Grigoriopol — colonia armenilor imigrați aci din Crimeea și botezat așa după numele lui Potemkin, favoritul Ecaterinei a II-a — construind aci un puternic cap de pod, necesar operațiilor ulterioare.

Odată trecute pe malul de est, trupele române au început înaintarea spre sud, de-a lungul malului răsăritean al Nistrului, care prezintă în această zonă numeroase cotituri, cu profunde unghiuri intrânde; întoarcerea liniei fortificate a înlesnit trecerea Diviziei de Gardă la Taşlâk, apoi a Diviziei 11 la Varniţa. Pornind de la Taşlâk, unităţile române ale Corpului 3 armată, alcătuit acum din Divizia de Gardă, diviziile 7 şi 11, au atacat şi ocupat Tiraspol, lărgind astfel considerabil baza lor de operaţii de-a lungul cursului Nistrului.

În aripa stângă a frontului Armatei 4, trupe de infanterie şi vânători, aparţinând Diviziei 15 (general Marin Popescu), după ce au lucrat, sub focul inamic, la consolidarea capului de pod de la Grigoriopol, au început, la 4 august, înaintarea în direcţia est. Într-o serie de lupte, date în zilele de 4-7 august, ele au cucerit, rând pe rând, localităţile Hut Timuş, Şibka şi Plosca. Cea mai grea luptă a fost cea de la Şibka, unde contraatacurile inamicului au fost deosebit de violente. Pentru a uşura acţiunea Diviziei 15 în lupta ce se dădea la Şibka, Divizia 3 a primit misiunea s-o depăşească, atacând spatele inamicului. Prima încercare n-a reuşit, din cauza neîndemânării cu care a acţionat Regimentul 4 Argeş. De aceea, s-a revenit, schimbându-se manevra. Cu Regimentul 30 Muscel a fost atacată şi cucerită localitatea Hut Timuş; apoi, sub protecţia acestei unităţi, Regimentul 1 Vânători a avut posibilitatea să atace cu avânt Şibka, unde românii se menţinuseră timp de trei zile şi două nopţi în contraatacurilor repetate ale unui inamic superior; rezistenţa se datorează în special dârzeniei, curajului şi spiritului de jertfă al maiorului Mihăilă V. Simeon — distins ulterior cu Ordinul „Mihai Viteazul" *post mortem*, în urma luptei eroice ce s-a dat la Alexandrovo, la 24 august, unde a căzut pe poziţie.

Inamicul a pierdut câteva sute de prizonieri şi un bogat material; el a fost pus pe goană şi urmărit până la Plosca, unde a încercat, zadarnic, o nouă împotrivire. După aceste succese, Divizia 15 a reintrat în dispozitivul românesc. Corpurile 3 şi 5 au început atacul împotriva primei centuri fortificate a Odessei, în zona Razdelnaia.

În prelungirea aripii drepte a Diviziei 3 era Divizia de Grăniceri. După ce terminase cu succes operaţiile din sudul Basarabiei, divizia fusese ţinută în rezerva Armatei 4 la Căinari, sud-vest de Tighina, şi a trecut Nistrul la

7 august pe la Pogăceni–Tașlâk, pe un pod de vase, construit de pontonierii noștri, regrupându-se în regiunea Grădinița–Troițeve–Strassburg; frontul ocupat avea direcția nord-sud, cu fața spre est, având misiunea de a lua în piept crestele, separate de văi cu direcția nord-sud, ce despărțeau Nistrul de axul de înaintare spre Odessa. Ca început, un „batalion de asalt", prevăzut cu armament greu și explozive, a forțat linia cazematelor și a colaborat la acțiunea Corpului 3 împotriva localității Bielaievka. Divizia a fost trecută în cadrul Corpului 1 armată român (general Teodor Ionescu), introdus pe front mai la sud, între diviziile 21 (la dreapta) și 7 și de Gardă la stânga; și, mai la sud, a fost adus Corpul 11 armată (general C. Constantinescu—Klaps). Înaintând spre est, grănicerii au atacat linia văii Baraboi, care merge paralel cu Nistrul, acționând cu aripa dreaptă în sectorul Iasska; cu toată via rezistență a inamicului, ei au cucerit două mari colhozuri fortificate, Constantinovka și Talmakova, și au pus piciorul solid pe malurile văii Baraboi, linie de plecare a operațiilor de colaborare cu corpurile 3 și 5.

Operațiile Diviziei Blindate

Sub protecția aviației, au trecutul Nistrul, la 2—4 august, unitățile de vânători moto, Regimentul Care de Luptă, artileria moto și celelalte formații auxiliare ale Diviziei 1 Blindate române — cercetare și pionieri — sub comanda generalului Ioan Sion. Știm că materialul cu care era dotată divizia nu era din cele mai puternice; Regimentul Care de Luptă, formația esențială a diviziei — comandant colonel Emilian Ionescu — dispunea de 140 de tancuri de tip R. 1 și R. 2, de fabricație *Skoda*, de 11 tone, dar pentru misiunea sa în împrejurările de față era socotit suficient. Divizia participase la campania din Basarabia, la cucerirea Chișinăului și a Tighinei, după care, spre a lua parte la campania din Transnistria, a pornit din Chișinău, fiind trecută în flancul drept al Armatei 11 germano-române, a trecut Nistrul pe la Crânleni, la vest de Grigoriopol și, forțând linia de cazemate „Stalin" din acest sector, a început o înaintare rapidă în direcția est—sud-est, în contact de luptă cu adversarul, ce încerca acțiuni de oprire din loc în loc. Înaintarea se făcea pe două coloane: una la dreapta, sub comanda colonelului Nistor,

pe linia Glückstal—Șibka—Kossel; a doua, la stânga, pe linia Glückstal—Kumanovka, sub comanda colonelului Gh.Popescu — ambii, comandanți ai celor două regimente de vânători moto ale diviziei.

La 6 august, prima rezistență inamică e distrusă pe linia Glückstal—Kumanovka. Avangarda coloanei de vânători izbește la Antonovka o coloană motorizată inamică, ce se retrăgea spre Catargi, și o împrăștie; apoi, străpunge un puternic baraj inamic de tancuri și-și deschide drumul înainte. La 7 august, o formație din grupul de cercetare al diviziei — vârf de avangardă, compus dintr-un pluton de motocicliști și un pluton de tunuri anticar —întâlnește la intrarea satului Mihailovka o superioară forță inamică — două batalioane infanterie cu autocamioane și o baterie — pe care o atacă cu curaj; după o luptă vie, de trei ore, în care comandantul, locotenentul Husărescu, deși rănit foarte grav, a continuat să conducă vitejește lupta, sosind un ajutor de la avangarda diviziei, dușmanul a fost pus pe fugă.

La 8 august, Divizia Blindate a reînceput înaintarea în urmărirea forțelor sovietice, ce se retrag încet, metodic, concentrându-se, protejate de ariergarde puternice, susținute de artilerie și aviație. Linia ferată ce duce prin axa nord-sud a Transnistriei, unind Odessa cu regiunea nordică, prin Balta, a fost tăiată. O luptă vie s-a dat pentru ocuparea satului Catargi, care e atacat concentric, pe la vest și pe la est, de cele două coloane ale Diviziei Blindate române; lupta a ținut de la ora 11 dimineața până la 10 seara. Inamicul a fost împresurat; o parte a reușit să se strecoare, fugind spre sud, dar au rămas în mâinile învingătorilor un număr mare de prizonieri și o bogată pradă de război.

Continuând înaintarea în direcția sud-est, divizia atacă, la 10 august, colonia Buialâk, pe linia ferată ce leagă Odessa cu Kievul. Inamicul, în forță, o ia înainte și atacă prin învăluire cu trei batalioane și cu elemente motorizate, spre a cădea în spatele avangărzii române. Comandantul coloanei române de la sud, colonelul Nistor, comandă contraatacul; lupte violente se dau în jurul gării Buialâk, în cursul cărora, tunurile anticar și mitralierele montate pe motociclete, cu care sunt înarmate ambele grupuri luptătoare, fac ravagii în rândurile adversarului. Deși într-o zdrobitoare inferioritate numerică, românii izbutesc să se degajeze prin atacuri cu grenada și cu baioneta și, cu prețul unor pierderi dureroase, să oblige pe adversar să

abandoneze terenul și să se retragă precipitat, lăsând numeroși prizonieri și material de război. Principalele linii ferate și șosele ce leagă Odessa cu interiorul au fost, cu chipul acesta, tăiate.

Acțiunea victorioasă a Diviziei Blindate române din zilele de 4—10 august a fost de o deosebită însemnătate pentru desfășurarea ulterioară a operațiilor. Prin tăierea comunicațiilor și controlul lor de către români, marele oraș-port a fost izolat. Acțiunea contra Odessei putea începe.

Prin poziția ce o ocupase la Buialâk, Divizia Blindate a intrat în zona de operații a Armatei 4 române. De aci înainte, acțiunea ei va fi strâns legată de operațiile acestei armate împotriva Odessei. Regimentul Care de Luptă (colonel Emilian Ionescu) a fost detașat de la divizie și alipit operativ Diviziei 3 Infanterie, cu care a luptat în campania din fața Odessei. Un detașament, format din Regimentul 4 Vânători moto și Artilerie, sub comanda generalului Eftimiu, a luat parte la luptele decisive ce au condus la cucerirea Odessei.

Sectorul Razdelnaia: bătălia de la Karpova–Kagarlâk

Pe măsură ce unitățile corpurilor 3 și 5 ale Armatei 4 române treceau Nistrul pe malul ucrainean și începeau înaintarea, ele operau o conversiune, înaintând cu aripa stângă spre sud-est, așa încât de unde după forțarea fluviului ele erau înșirate de-a lungul Nistrului, în linie nord-sud, acum au ocupat un front aproape vest-est, cu fața spre sud-est. Acest front se găsea, la 10 august, înaintea pozițiilor fortificate din zona Razdelnaia, unde era prima centură de poziții întărite ce apărau Odessa. Razdelnaia era un important nod feroviar, unde calea ferată Chișinău—Tiraspol atingea marea linie ferată cu direcția nord-sud, ce lega Odessa, prin Balta, cu interiorul Ucrainei. Întăririle de la Razdelnaia făceau sistem cu cele de la Bakalovi și Poniatovka, alcătuind prima linie a sectorului Razdelnaia. Fără a pierde vremea, trupele române înaintate au atacat această linie, fiind puternic susținute de artilerie și de o formație de tancuri; după o luptă grea, care a ținut zece ore, linia inamică a fost ruptă la Bakalovi. Trupele inamice,

amenințate cu întoarcerea, au cedat terenul și s-au retras pe a doua linie a centurii.

Linia Mihailovka–Karpova–Donceva, a doua a sectorului, era cel mai puternic organizată și apărată de o numeroasă artilerie. Ea a fost atacată dinspre nord și dinspre vest de unități care ocupau aproximativ frontul: Grădinița (pe Nistru)–Strassburg–Elsass–Mandrova. Dispozitivul unităților de atac a fost acesta: în aripa dreaptă: Divizia 7; la stânga ei, Divizia 11; apoi, Divizia 3, acoperind flancul, împreună cu Divizia Blindate; Divizia de Gardă a fost păstrată în rezervă, la dispoziția Armatei 4.

Bătălia, dată între 10-18 august, a avut patru focare de luptă mai importante: Bielaievka, Mihailovka, Karpova și Kagarlâk.

Satul întărit Bielaievka, pe un braț al Nistrului, constituia, la aripa dreaptă a frontului român, un punct critic și o amenințare de flanc. Importanța lui nu era numai de ordin militar propriu-zis, dar acolo erau și captările și uzinele de apă potabilă ce alimentau Odessa. Ocuparea și distrugerea lor însemna slăbirea rezistenței marelui oraș și scurtarea bătăliei din fața lui. Toate acestea au hotărât Comandamentul român să procedeze la ocuparea localității.

Chiar de la 9 august se constituise din Divizia de Gardă un detașament mixt, format dintr-un batalion de infanterie din Regimentul Mihai Viteazul, cu o baterie de obuziere, plus un grup de cercetare, care s-a îmbarcat pe autobuze și a înaintat pe direcția Grădinița–Troițkoe–Bielaievka; comanda detașamentului o avea locotenent-colonelului Birț Pavel, comandantul Regimentului Mihai Viteazul.

Pe măsură ce se apropia de obiectiv, rezistența dușmanului era tot mai puternică. Constatându-se că localitatea e apărată de forțe mari, divizia i-a trimis în ajutor batalionul său de asalt, format din voluntari, comandat de maiorul Joița Ion, precum și un batalion de care de luptă cu 15 piese. Atacul s-a dat la 12 august pe vreme cețoasă, după o noapte de ploaie; din cauza terenului desfundat, carele de luptă se mișcau greu, așa încât companiile de pușcași erau lipsite de sprijinul lor. Reacția inamicului s-a dovedit foarte puternică; el s-a infiltrat la aripa stângă a detașamentului. Batalionul căpitanului Cazacu a ajuns cu mari sforțări pe linia primelor case și grădini din Bielaievka, unde a fost oprit pe loc. Carele de luptă au fost chemate în

sectorul vecin, Kagarlâk, unde se încinsese lupta. Au intervenit trupe din Divizia 21, care trecuseră Nistrul pe la Iasska, întărind defensiva la care fuseseră obligate trupele de atac române; s-a constatat că inamicul e foarte puternic, ocupând poziții dominante, și că dispune de numeroase cuiburi de arme automate, de branduri și câteva baterii de artilerie. Ziua de 13 și noaptea de 13-14 august s-au scurs în incursiuni de o parte și de alta. Detașamentele de atac române și-au menținut pozițiile, fixând pe inamic și dejucându-i intențiile de întoarcere a flancului stâng (estic). Îndeplinindu-și misiunea, el a fost retras în cursul nopții de 15-16 și a fost înlocuit de alte detașamente din diviziile 21 și de Grăniceri care, manevrând învăluitor, au reușit să cucerească atât orășelul, cât și uzinele de apă, capturând și un bogat material de război.

Pe toată linia frontului de la sud de Razdelnaia, inamicul, dispunând de forțe numeroase ce ocupau poziții bine întărite, precum și de o artilerie puternică, a opus o vie rezistență. O primă tatonare, făcută în ziua de 11 august, a fost oprită de violente baraje de artilerie, înainte de a se fi putut apropia de liniile dușmane. Totuși, trupele române au reușit să înainteze în zilele următoare, pas cu pas, cucerind fiecare metru de teren cu mari sacrificii. Atacurile și contraatacurile se succedau cu egală îndârjire. La 14 august, rușii au dat opt contraatacuri și luptele au durat 24 de ore; toate atacurile au fost respinse până la linia lor de pornire. După două zile de calm relativ, a intrat în acțiune un regiment de artilerie grea, care, deschizând focul asupra satului fortificat Mihailovka, de la flancul stâng (de vest) al inamicului, a pregătit atacul decisiv de-a doua zi (18 august).

Această acțiune s-a produs printr-un atac de flanc, în vederea căruia s-a constituit un detașament, sub comanda maiorului Ghețaru. El era format dintr-un batalion de asalt, alcătuit din voluntari, sprijinit de alte două batalioane de infanterie; misiunea lui era de a ataca, cuceri și curăța satul Mihailovka, organizat cu șanțuri anticar, rețele de sârmă ghimpată, abatise de fier, câmpuri de mine; satul însuși părea o citadelă, având casele construite din piatră, prevăzute cu numeroase mitraliere. Atacul a pornit la ora 3 și jumătate dimineața de la linia marelui șanț anticar ce-l apăra dinspre nord. Lupta a durat 14 ore și a fost deosebit de grea; ostașii grupului de asalt înaintau dârz, dar cu pierderi, printre liniile de întăriri, în vijelia de grenade,

de branduri și de mitraliere. Intervenția Regimentului de Artilerie Grea a fost salutară, tirul artileriei distrugând casele satului și reducând la tăcere bateriile de tunuri și branduri dușmane. Asaltatorii au mai primit spre seară și ajutorul unei companii de care de luptă, retrase de pe frontul Bielaievka. Începuse să se lase seara când românii, înarmați cu grenade de mână și cu cartușe de dinamită, au terminat opera de distrugere a satului fortificat, obligând pe apărători, pe unii să se predea, iar restul să se retragă în satul vecin Georgenthal, de unde a fost scoși în timpul nopții. Printre numeroasele fapte de eroism și jerfă voluntară, ce au asigurat izbânda, merită să fie menționat acela al căpitanului Gheorghiu Victor, care, în fruntea companiei sale de asalt, a trecut un șanț anticar de 2 m adâncime, a aruncat explozivele în rețelele de sârmă ghimpată de pe celălalt mal și a fost ucis de o rafală de mitraliere în mijlocul rețelelor pe care le distrusese.

Atacul principal s-a dat împotriva Karpovei, care era poziția cheie a liniei dușmane, de către Corpul 3 armată român, care avea în linia întâi, de la dreapta la stânga, diviziile 7, 11 și 3; în spate era Divizia Blindate; el a fost minuțios pregătit într-un consiliu al comandanților de mari unități, sub autoritatea generalului Ciupercă, comandantul Armatei 4, și a fost condus de comandantul Corpului 3 armată, general V. Atanasiu. Atacul a început la ora 2 și jumătate noaptea, prin surprindere, fără pregătire prealabilă de artilerie; se distribuiseră fiecărei divizii câte zece tancuri. Operația a debutat printr-un eșec, care a constat în mari pierderi ale diviziilor ce luptaseră în centrul acțiunii, Divizia 7 și mai ales Divizia 11.

Împotriva Cotei 102 dintre Karpova și Vigoda, cheia poziției inamice, a fost trimisă Divizia 11 (general David Popescu). Infanteria a pornit la atac precedată de Detașamentul Care de Luptă, care trebuia să-i deschidă drumul. Un început de succes: soldații Regimentului 3 Olt au reușit să ocupe un sat, dar din cauza întunericului profund al nopții și al nimicitorului foc de baraj al inamicului, regimentul s-a rupt atât de carele de luptă, cât și de infanteria regimentului vecin și a început să se retragă în oarecare dezordine. Din cauza aceasta, carele de luptă, rămase pe loc și izolate, au trebuit să întoarcă și să se retragă și ele, urmărite de focurile inamicului. În retragere, carele de luptă au pierdut direcția și au intrat în raza de acțiune a Diviziei 3, vecine, care avea în acest punct trei divizioane de artilerie grea. Cu mare greutate,

și abia în ultimul moment, au putut fi recunoscute tancurile care nu erau inamice și s-a oprit tragerea, evitându-se o mare nenorocire.

A doua zi, după repunerea în ordine a unităților, operația a fost reluată, de astă dată după o suficientă pregătire artileristică. Divizia 11 a luptat cu avânt și, după lupte violente, inamicul a fost scos din întăriturile lui și urmărit cu energie. La ora 12, românii au ajuns la Vinogradar, unde au fost primiți cu manifestări de bucurie de populația moldovenească a satului. Înaintarea a continuat fără oprire și, până seara, avangărzile române se apropiaseră de noua linie ocupată de inamic, după 12 km de pătrundere în pozițiile dușmane și de urmărire.

S-a atribuit vina eșecului din timpul nopții comandantului diviziei, generalul David Popescu, considerat îndeobște ca militar de valoare, dar prea comod în manifestările sale. Ancheta ce a fost instituită a găsit pe generalul David Popescu nevinovat; totuși, Antonescu i-a luat comanda, înlocuindu-l cu generalul Emil Pălăngeanu. Mai înainte ca acesta să fi preluat comanda, Divizia 11 a refăcut operația cu succes — cum am văzut mai sus —, reabilitându-se, așa că, la ora 12, când a sosit generalul Pălăngeanu, victoria era câștigată de vechiul ei comandant.

Lupte crâncene s-au dat în același timp pentru cucerirea celei de-a treia linii întărite a sectorului: Manheim—Kagarlâk—Vasilievka. Centrul tactic al bătăliei a fost la Kagarlâk, unde ostașii unităților din corpurile 3 și 5 au trebuit să dea o lungă și violentă bătălie. Un ordin de operații dat de Comandantul Frontului de armate sovietic, generalul G. K. Jukov[4], în care era cuprinsă Odessa — și care a fost prins de ostașii Diviziei de Gardă — fixa ca misiune a trupelor sovietice din Odessa nici mai mult nici mai puțin decât „nimicirea forțelor române" și „aruncarea lor în Nistru"; ordinul dă măsura importanței pe care dușmanul o dădea bătăliei de la Kagarlâk.

Atacul, conceput după un plan judicios, a fost executat cu energie atât la centru — Kagarlâk — cât și pe flancuri, în special în flancul drept — vestic — împotriva poziției de la Manheim, deosebit de bine fortificată cu câmpuri de mine, sârmă ghimpată pe abatise de șine de fier, adăposturi betonate, șanțuri anticar prevăzute cu trepte ce serveau ca banchete pentru tragere etc. Pentru a fixa pe inamic, s-a pus la dispoziția detașamentelor de atac și o puternică artilerie grea — Regimentul 3 și două divizioane ale

Regimentului 2. În chipul acesta a fost confirmată teza că artileria grea, considerată ca o armă de luptă de la distanță, poate, prin curajul observatorilor și al servanților, să obțină un tir precis și să lupte cot la cot cu infanteria. La Manheim această artilerie a reușit, de la 4 km, să execute un tir de baraj care a împiedicat înaintarea carelor de asalt inamice și a permis infanteriei să-și continue atacul și să obțină izbânda.

La centru, în sectorul Kagarlâk, lupta a fost dusă în principal de trupele Diviziei de Gardă, care au atacat de-a lungul crestei Kagarlâk—Makarova, în direcția Vigoda; o parte din forțele diviziei atacau în flanc, spre a întoarce poziția și a cădea în spatele inamicului. Manevra a reușit; la 15 august, rușii se retrag precipitat și Kagarlâk cade în mâinile românilor. Dar comandantul rus din Odessa trimite forțe noi, sprijinite de o puternică aviație tactică, și reușește a relua câteva poziții, înstalându-se pe marginea de sud a satului. Artileria Diviziei de Gardă română, atacată de aviația rusă, are pierderi mari — 30 la sută din cai uciși — și nu poate pune în baterie. I s-au trimis în ajutor cai de rezervă de la unitățile vecine, un regiment de artilerie grea și un regiment purtat. În zilele următoare, atacurile și contraatacurile se succed la intervale scurte, cu pierderi considerabile și dintr-o parte și dintr-alta. La 18 august, Detașamentul Birț, care luase parte la atacul de la Bielaievka, este plasat spre est și intră în compunerea unei formațiuni mai puternice din Divizia de Gardă, sub comanda locotenent-colonelului Dobriceanu, acționând la stânga Diviziei de Gardă, în legătură cu Divizia 7. El a surprins pe inamic la Vasilievka, pe valea Baraboi, și l-a pus pe goană, capturându-i și material de artilerie. Presați puternic dinspre nord, manevrați dinspre vest, din direcția Bielaievka, amenințați cu tăierea liniei de comunicații și de retragerea spre sud, rușii încetează lupta în zilele de 19-20 august și încep retragerea spre Vigoda.

Cu bătălia de la Manheim—Kagarlâk, întregul sector sud–Razdelnaia, cu ale sale trei linii întărite succesive, căzuse în mâinile românilor.

Victoria și cucerirea s-au obținut cu prețul a numeroase pierderi de vieți omenești. În fruntea listei glorioase, se cuvine a se înscrie numele locotenent-colonelului Săndulescu Sava, comandantul Regimentului Vânători de Gardă, ucis de un glonte pe când conducea personal atacul batalionului de asalt al regimentului său. Pe lângă acei al căror nume a fost

citat în cursul descrierii operațiilor merită a fi pomeniți pentru actele lor de eroism — unii dintre ei fiind onorați cu medalia de bravură „Mihai Viteazul", — dintre cei grav răniți: locotenent-colonelul Comșa Leonte, maiorul Teodorescu Gh. ș.a. Printre cei ce și-au dat viața în vâltoarea luptelor și au fost decorați *post-mortem* mai citâm pe maiorii Manole Gh. Dumitru, Dimitriu Ioan, Teodor Ștefan, tustrei căzuți pe când conduceau atacul împotriva Karpovei în fruntea batalioanelor lor, și mulți alții, ofițeri, gradați sau simpli soldați. Vom mai numi *last not least* pe tânărul sublocotenent Demetrescu Marius, șeful celei mai proaspete promoții „Regele Mihai" a ofițerilor ieșiți din Școala Militară în iunie 1941[5].

Atacul liniei Vigoda

După ce au silit pe inamic să abandoneze sectorul Razdelnaia, trupele române, în înaintarea lor spre sud, având ca ax linia ferată spre Odessa, au întâmpinat o vie rezistență pe o nouă linie întărită, cu centrul la Vigoda, stație de cale ferată la o distanță de 22 km nord de Odessa. Armata sovietică ocupa aci o linie puternică, organizată în adâncime, care se sprijinea cu flancul ei drept pe limanul Hagibei, iar cu stânga căuta a se sprijini pe limanul Nistrului, pe care însă fusese silită să-l abandoneze și să se îndoaie înspre sud, în direcția Freudenthal—Maiaki.

Între timp, s-au produs schimbări și în dispozitivul ofensiv al Armatei 4 române[6]. După bătălia de la Kagarlâk, unele unități ale Corpul 3 armată au fost scoase din frontul de luptă și aduse înapoi, ca rezervă. A fost introdusă în front o nouă mare unitate: Corpul 4 armată român, sub comanda generalului C. Sănătescu, care, în campania din Basarabia luptase sub ordinele Armatei 11 germane; Corpul 4 era alcătuit din diviziile 6 (general Radu-Gh. Gheorghiu), 13 (general Gh. Rozin) și 14 (general Gh. Stavrescu). Frontul român se prelungea la aripa lui dreaptă (vest) cu diviziile 21 și Grăniceri — aceasta trecută de la Corpul 3 armată la Corpul 1, nou introdus în front. La extrema dreaptă a frontului, la est de limanul Nistrului, a fost adus Corpul 11 (general C. Constantinescu—Klaps) constituit din diviziile 7 (general Davidescu), 8 (general Ion Carlaonț) și Brigada 8 Cavalerie

(general Râmniceanu), alcătuită din trei regimente, în sectorul Suhog—Liman—Mare.

Luptele pentru cucerirea liniei Vigoda au fost foarte puternice și au durat aproape o lună: ultima decadă a lunii august și prima jumătate a lunii septembrie; ele s-au dat pentru cucerirea principalelor puncte fortificate ce jalonau această puternică linie: Vigoda, Vakariani (Văcăreni), Dubinovo, Berezeni, Freudenthal. Inamicul nu s-a mulțumit să lupte în defensivă, ci a dat contraatacuri, printre care unul, deosebit de violent, la 22—24 august, între conacul Vakariani și Dubinovo; ele au fost toate respinse prin rezistența dârză a unităților române din punctele atacate.

Cea mai importantă acțiune ofensivă a fost cea dată la 29—31 august contra sectorului Vakariani—Dubinovo, din centrul liniei sovietice. Regiunea era dificilă; lucrările defensive ale inamicului erau bine mascate de culturi de porumb, ierburi înalte și perdele de salcâmi. Vakariani era apărat de un mare șanț anticar, pe o lungime de câțiva kilometri. O numeroasă artilerie, branduri și aviație completau apărarea terenului. Pentru atacarea poziției s-a constituit „Detașamentul Soare", sub comanda generalului Mihăescu, comandant secund al Diviziei de Grăniceri, precum și Batalionul 40 Mitraliere. Pozițiile inamice au fost atacate și de front — dinspre nord — și de flanc — dinspre vest; pierderile au fost mari, în special la regimentele 1 și 2 Grăniceri. Soldații Batalionului 40 de Mitraliere au dat atacul purtând pe brațe grelele mitraliere și lădițele încărcate cu muniții: în fruntea uneia din companiile de atac care a pătruns în liniile inamicului era locotenentul Panaitescu, care a rezistat trei zile pe poziția pe care o cucerise până ce, la 31 august, a căzut, lovit de un glonț în inimă. S-a făcut apel și la germanii care se găseau în rezervă, în spatele frontului de luptă român; ei au trimis o unitate specială de atac, cu autocamioane, care a intrat cu bravură în luptă, cu susținere de artilerie română.

Cu cucerirea poziției Vakariani—Dubinovo, centrul liniei Vigoda—Freudenthal a căzut în mâinile românilor; pozițiile cucerite au fost menținute de echipe din regimentele 15, 27 și 37 ale Diviziei 7 Roșiori, care, susținute și de care de luptă, au respins numeroasele încercări făcute de inamic spre a-și recuceri pozițiile pierdute. Depășind linia Vigoda—Freudenthal, detașamente române au dat atacuri îndrăznețe și au ocupat alte poziții

întărite: colhozul și aerodromul Șevcenco la 2 km sud de Vigoda — respingând un contraatac cu tancuri —, iar a doua zi au ocupat satul vecin Bereieni, puternic organizat —, cu concursul activ și oportun al unui regiment de artilerie.

La flancul drept al dispozitivului de atac, concomitent cu atacul centrului sectorului Vigoda, s-au dat lupte de către trupele diviziilor 14 și 8, încadrate în Corpul 11 armată român, și de părți din diviziile de Gardă și Grăniceri, luptând cu fața spre est, pentru a dezlipi pe adversar de cursul și limanul Nistrului și a împinge flancul cercului de investiție român până la mare. Trupele sovietice au fost scoase din linia Maiaki—Freudenthal și respinse în direcția Marienthal, în sectorul Dalnik. O înaintare temerară au realizat, mai la sud, trupele diviziilor române 14 și 8, care s-au apropiat de pozițiile înaintate ale Dalnikului. Divizia 8 cucerise cu mari pierderi Cota 80 și șanțul anticar vecin; Divizia 14 executase atacuri viguroase, dar era expusă la infiltrațiile inamice pe flancul ei drept. Prin înaintarea lor, se creease o pungă ale cărei flancuri erau slab apărate; de această situație a căutat să se folosească inamicul, înaintând dinspre Leninthal cu intenția de a gâtui punga la baza ei, ceea ce ar fi compromis întreaga situație a Corpului 11. Atacul inamic s-a produs în ziua de 2 septembrie, la Pereselneț, unde era joncțiunea între diviziile 14 și 8. Această situație primejdioasă a fost prompt lichidată prin intervenția oportună și energică a Regimentului Mihai Viteazul din Divizia de Gardă, al cărui comandant, colonelul Opriș, a hotărât, din proprie inițiativă, să atace în flanc pe inamic. Vânătorii regimentelor 7 și 8, care, sub lovitura puternică a contraatacului inamic, începuseră să se replieze, au recăpătat curaj și, reluând lupta, alături de trupele din Regimentul Mihai Viteazul, au respins două contraatacuri succesive inamice, și l-au pus definitiv pe fugă. Divizia 8 Roșiori a fost repusă în pozițiile ei și dreapta frontului român restabilită.

La mijlocul lunii septembrie, linia Vigoda era în întregime în mâinile românilor. Dispozitivul român forma acum un larg arc de cerc, sprijinindu-se cu flancul drept pe limanul Nistrului, la o mică distanță de mare, iar cu cel stâng, care se prelungea dincolo de cele două mari limanuri, se sprijinea de mare, la nord-est de Odessa. Încercările făcute în cursul primei jumătăți a lunii septembrie de a extinde operațiile spre a se apropia de Dalnik,

puternicul centru tactic al celei de-a treia linii fortificate cea mai apropiată de Odessa, n-au dat rezultat. S-a constatat numai că poziția era foarte tare, cea mai tare din ansamblul lucrărilor din jurul Odessei. Pentru sfărâmare era nevoie de sforțări și jertfe noi.

Luptele din sectorul limanurilor

În timp ce trupele de la centrul dispozitivului român progresau prin lupte sângeroase de-a lungul axului Razdelnaia—Vigoda—Dalnik și la vest de această linie, alte lupte, deopotrivă de grele, se duceau la aripa stângă — de est — a câmpului întărit al Odessei, între limanurile Hagibei și Kujalnik, și dincolo de acesta din urmă, spre a întoarce pe la est apărarea orașului.

Cele două limanuri de la nord de Odessa au formă alungită, cu direcția nord-sud, de vreo 30 km lungime fiecare, și se pretează la organizarea unei apărări eficace. Așezate paralel, ele sunt despărțite printr-o limbă de pământ a cărei lățime era, spre capetele de sud ale lacurilor, de abia 3 km, adevărat gât de istme, mergând lățindu-se spre nord, așa încât, în partea cea mai largă, la mijloc, ajungea până la 9 km lățime. Pozițiile de apărare, construite de-a curmezișul istmului, se sprijineau cu ambele aripi pe lacuri. Importante căi de comunicație, feroviare și de șosea, străbăteau istmul; altele urmau malul de est al limanului Kujalnik, spre a stabili legătura cu interiorul Rusiei, sau se îndreptau de-a lungul litoralului mării, spre est, în direcția Nikolaev—Cherson. O izolare completă a orașului dinspre uscat necesita în mod absolut stăpânirea acestui sector.

Acțiunea ofensivă din regiunea lacurilor a început îndată după ce Divizia Blindate, ocupând, la 9 august, colina Buialâk, la nord-estul limanului Kujalnik, a izolat orașul din această parte. Comandantul sovietic al cetății, generalul Șafranov[7], a trimis în acest sector forțe importante, pentru a opune rezistență la înaintarea românilor și, dacă ar fi posibil, a-i arunca înapoi. De partea românilor, misiunea de a străpunge apărarea și a înainta spre țărm a fost încredințată la început unor unități din Corpul 5 armată, după care a fost adus Corpul 4 armat română, format din diviziile 6, 13 și 14 (general Sănătescu), care se prelungea la aripa sa stângă cu Brigada 1

Cavalerie; aceasta făcea legătura cu trupele germane ce operau în regiunea Nikolaev—Cherson. La aripa dreaptă, acțiunea Corpului 4 armată era coordonată cu aceea a diviziilor române ce operau la centru (corpurile 3 și 5 române) pe axul Razdelnaia—Vigoda—Dalnik—Odessa.

Lupte deosebit de grele s-au dat în zona dintre sud de colina Buialâk și vârful de nord al limanului Kujalnik, pe linia Alexandrovka—Severinovka; dușmanul a fost respins spre sud. Trupele române ale Diviziei 13 (general Rozin) au pătruns în istmul dintre lacuri, înaintând viguros spre sud, până ce au fost oprite de barajele de artilerie de la Augustovo. Un batalion de asalt român cucerește, printr-un iureș impetuos, poziția, în mai puțin de două ore, și fugărește pe ruși pe o adâncime de 10 km, până la Priepovka, în partea cea mai îngustă a istmului, unde e stabilită o nouă poziție de apărare foarte puternică și susținută în profunzime de branduri și mitraliere, în spatele unui larg și adânc șanț anticar. Atacul dat, a doua zi, cu efectivul unui batalion întărit, progresează încet pe sub malul limanului Kuialnik și are mari pierderi: toți ofițerii și gradații au căzut, rămânând un singur sublocotenent. O echipă restrânsă de pușcași-mitraliori reușește să se strecoare, căzând în spatele apărătorilor, mult mai numeroși, dar se pune el însuși într-o situație grea, din care e salvat prin intervenția la timp a unui batalion amic.

La est de limanul Kujalnik, acțiunea principală e dusă de Divizia 15 română (general Popescu Marin), cu sprijinul Regimentului Care de Asalt și al Brigăzii 1 Cavalerie. Într-o luptă grea, la 14 august, care a durat toată după-amiaza, până la 7 seara, românii au reușit să străbată liniile amplasamentelor de artilerie grea ale inamicului, să distrugă un turn de observație și să câștige teren în adâncime de 4 km. Rușii se retrag, deschizând românilor drumul spre mare. A doua zi, un detașament mixt, format din elemente aparținând tuturor formațiilor de luptă din sector, sub comanda maiorului Ghenovici, exploatând succesul din ajun, a ocupat satul Spiridonova, progresând de-a lungul Cotei 65, care era apărată de un regiment de marinari și de restul unei divizii de cavalerie ce luptase la Alexandrovka, cu o artilerie foarte puternică: două baterii de tunuri de 152.5 și trei divizioane de artilerie de 76.2. Misiunea detașamentului era de a colabora, cu carele sale de luptă, la acțiunea unui regiment de vânători și de a intercepta scurgerea forțelor rusești, urmărite de brigada de cavalerie în

direcția Odessa—Nikolaev. Detașamentul român luptă cu vitejie, respinge un contraatac inamic dat cu blindate și reușește să facă, spre sud, un salt de 12 km în adâncime. Într-o serie de acțiuni, duse cu energie, grosul trupelor române frânge rezistența opusă de inamic în liniile sale succesive, întărite, și se apropie de litoralul mării. Colonelul Crețoiu Vasile, în fruntea regimentului său, surprinde pe inamic la sud de Kubanka — la 23 august — și cucerește poziția dușmană, pe care o menține viguros; rănit, el și-a pierdut brațul. Colonelul Poenaru Alexandru, comandatul Regimentului 35 Infanterie, dă lupte violente împotriva dușmanului, care apără cu dârzenie șoseaua Odessa—Nikolaev, căutând să împiedice pe români să intercepteze șoseaua și să ajungă la țărmul mării.

Cele mai vii lupte din zona litoralului mării, la est de Odessa, s-au dat în zona Buialâk—Alexandrovka*, în regiunea lacurilor Hagialâk—Tiligul. Ele au culminat în acțiunea combinată a unui detașament din Regimentul 25 Vaslui cu un batalion din Regimentul 35 Infanterie, a cărui comandă a fost încredințată maiorului Marin Alexandru din Statul Major al Comandamentului, care dăduse proba capacității sale la Hâncești și la Buialâk. Atacul s-a dat pe o ploaie torențială, fără pregătire de artilerie. Batalionul Marin a cucerit poziția inamică de pe platoul Alexandrovka și a menținut-o timp de patru zile cu mari greutăți, împotriva contraatacurilor inamicului, ascuns prin porumbiștile vecine. Pierdută o dată, poziția e recucerită prin atacurile Detașamentului Mihăilă Simeon, eroul de la Șibka, care este răpus în luptă. În cursul acestor lupte a căzut, sfârtecat de schijele unui obuz, colonelul Halunga Raul, pe când făcea recunoașterea unui turn de apă, transformat în observator. Maiorul Constantinescu N. Alexandru ia comanda unui batalion din Regimentul 35 ce fusese respins, oprește retragerea, atacă din nou și reocupă poziția pierdută. Căpitanul Andrei Grigore, comandantul unui batalion împresurat de inamic, rezistă îndelung, apoi reușește să rupă dispozitivul inamic și reia înaintarea spre țărmul mării, fiind rănit.

---

* A nu se confunda cu localitățile cu nume similar, de la nord de limanul Kujalnik.

La 24 august, Regimentul 35 Infanterie a ajuns la țărmul Mării Negre: comunicația Odessei cu Nikolaev a fost tăiată. Investirea Odessei era completă dinspre est.

Prima bătălie contra liniei fortificate Dalnik

A treia și cea mai apropiată de oraș din liniile fortificate — cu centrul tactic la Dalnik — era și cea mai puternică dintre toate; ea era situată la 10—12 km depărtare de Odessa și de suburbiile ei: Tatarka la vest, Moldovanka la centru și Usatov la est. Generalul Șafranov făcuse mari sforțări pentru crearea de noi unități de luptă, pentru sporirea efectivelor lor și pentru fortificarea pozițiilor de apărare. În afară de unitățile garnizoanei cetății și trupele retrase din sudul Basarabiei ori aduse pe mare de la Sevastopol și din Caucaz, el a mai recrutat, instruit și organizat unități noi din tot ce era în Odessa și în regiunea ei capabil să poarte armele. Organizațiile de partid din Odessa au dat frontului 20 000 de ostași, iar cele comsomoliste, alcătuite din tineri fanatici, i-au dat 73 000. Toată populația civilă a fost ridicată pentru „muncă voluntară", la săpare de tranșee și șanțuri anticar, la întinderea de sârmă pe bârne sau suporturi de beton, la construirea de baricade pe o largă întindere, până în inima orașului. În spatele frontului român, detașamente de „partizani" primiseră misiunea să atace transporturile, depozitele, să strice căile de comunicații, să ucidă pe membrii statelor majore. În spatele fiecărei unități sovietice, mai mare sau mai mică, acțiunea luptătorilor era stimulată și controlată de agenți politici, „politrucii", care pedepseau nemilos, cu un glonț tras în ceafă, pe orice luptător care ar fi dat impresia că ascultă mai mult de instinctul de conservare decât de porunca șefului. Nu numai în țările înclestate în lupta crâncenă, dar în întreaga lume se urmăreau cu pasiune fazele luptei celor două armate, deopotrivă de viteze și decise a obține victoria.

Încă de la jumătatea lunii septembrie, trupele române care cuceriseră linia Vigoda se apropiaseră de Dalnik și dăduseră numeroase atacuri, soldate cu mari pierderi. Față de puterea poziției, devenise evident că forțarea poziției centrale de la Dalnik nu va putea fi realizată decât prin combinarea

unui atac frontal, dat, cu forțe masive, de pe linia de plecare Vigoda—Freudenthal, cu un atac pe la flancul drept, pornind de la linia Petersthal—Suhoi—Liman, în direcția Marienthal—Tatarka. O nouă distribuție a forțelor române a adus la flancul drept un dispozitiv în al cărui centru era Divizia de Grăniceri (general Gh. Potopeanu), având la dreapta (sud) Divizia 14 (general Gh. Stavrescu) și brigada 1 Cavalerie (general Râmniceanu), iar la stânga, Divizia 7 (general Olimpiu Stavrat); au fost aduse în același sector și diviziile de Gardă 21 și 3.

Satul Dalnik, foarte întins în lungime — aproape 10 km — e așezat la vest de Odessa, într-o regiune de ondulațiuni de teren cu creste, având direcția nord-sud, transformate într-un labirint de tranșee și rețele de cazemate, mascate de perdele de salcâmi și prevăzute cu o foarte numeroasă artilerie și alte guri de foc. Așezat el însuși pe o muche de înălțimi, satul mai este străjuit la vest de o lungă creastă de deal — Cota 75.8 —, Dalnikul asigura cea mai eficace apărare pentru Odessa dinspre vest. Atacul trebuia dat dinspre vest, necesitând cucerirea liniilor de apărare ce se succedau pe 3 km adâncime. Acest atac principal trebuia susținut de alte atacuri secundare dinspre nord și dinspre est — sectorul Blagodâtnaia, la sudul celor două mari limanuri, de-a lungul litoralului mării, în direcția Usatov.

Se poate socoti începerea atacului contra Dalnikului la 15 septembrie, în neîntreruptă continuitate cu luptele pentru ocuparea liniei Vigoda. Principalele atacuri dinspre vest au fost date de Divizia de Gardă și Divizia de Grăniceri.

Divizia de Gardă (general N. Șova) a primit misiunea să suprime intrândul pe care-l făcea frontul inamic spre vest, pe direcția Hudtor—Dalinsk și Rasv—Colhoz — Cota 75.8. Înaintarea infanteriei regimentelor Mihai Viteazul (colonel Șt. Opriș) și Vânători de Gardă (colonel Săulescu), flancate de un batalion de asalt format din voluntari, sub comanda maiorului Joița, și de un batalion de vânători, s-a făcut cu mare greutate, cu tot elanul luptătorilor, din cauza formidabilelor lucrări de fortificații din care dușmanul opunea o dârză rezistență. Comandantul diviziei, generalul Șova, și ofițerii Statului Major sunt în prima linie, stimulând zelul neîntrecut al soldaților; elanul lor antrenează la luptă și unitățile vecine din diviziile 14,7 ș.a. Intervenția oportună și eficace a avioanelor Flotilei 3 Vânătoare mărește

curajul și puterea de șoc a luptătorilor, care înaintează cu bravură prin vijelia de focuri de artilerie, branduri, mitraliere și din avioane cu care-i împroașcă apărătorii din pozițiile lor întărite. În după-amiaza zilei de 16 septembrie, Regimentul Mihai Viteazul, care era în centru, pe direcția de efort, reușește a cuceri poziția cheie a sectorului inamic, Cota 75.8, care domină întreaga câmpie a Odessei, oferind o priveliște panoramică asupra orașului și a portului său. Biruința a fost soldată cu distrugerea Regimentului 28 sovietic, cu capturarea unui număr de 1 000 de prizonieri și a unei mari cantități de material de război. Inamicul s-a retras cu 2 km înapoi, pe alte poziții întărite, în marginea Dalnikului, urmărit pas cu pas de vitejii Regimentului de Gardă Mihai Viteazul, care, cu toate marile pierderi suferite, reorganizat pe numai două batalioane, și-a continuat lupta, frângând rezistența inamicului, pe ultimele înălțimi ale platoului Dalnik, până la șirul de salcâmi de la Cota 55.2; epuizat de eforturile făcute și de pierderile în oameni, regimentul e scos din frontul de luptă la 23 septembrie și adus în rezerva diviziei. Un decret regal conferă steagului viteazului regiment Ordinul „Mihai Viteazul".

În aceeași aripă dreaptă a frontului român, Divizia de Grăniceri a dat, de asemenea, o luptă foarte grea. Plasați între diviziile 7 la stânga și 21 la dreapta, grănicerii erau de 55 de zile pe pozițiile de luptă, fără să fi fost scoși măcar o zi pentru repaus sau schimbați; aprovizionarea sectorului ocupat de ei se făcea cu greutate; apa de băut se aducea de la Nistru; cât despre apă de spălat, nici nu putea fi vorba.

Atacul frontal nefiind posibil, comandantul Diviziei de Grăniceri, generalul Potopeanu, a conceput o operație interesantă, care consta dintr-o manevră temerară. A dispus unitățile diviziei astfel ca dreapta și centrul său să rămână mai slabe; în schimb a masat la stânga, în punctul de efort, majoritatea batalioanelor diviziei — 5 din cele 9 —, eșalonându-le în adâncime și punându-le la dispoziție și artileria corespunzătoare; Corpul de Armată nu i-a putut trimite, pentru susținerea atacului, decât două care de luptă. Atacul a fost dat cu multă energie la aripa stângă, în așa chip că dușmanul a fost atacat prin învăluire de batalioanele române și de carele de asalt, atât din direcția vest-est, cât și din spate, din direcția est-vest; cu tot numărul mic de tancuri, se conta și pe constatarea confirmată că soldații ruși au teamă de tancuri. Pentru a avea spațiul necesar manevrei, s-a renunțat la

metoda clasică a operațiilor pe sectoare strict delimitate și s-a utilizat și spațiul din fața diviziei vecine din stânga.

Impetuosul atac al grănicerilor noștri a produs panică în rândurile dușmanilor, care au început o retragere precipitată, abandonând în mâinile românilor prizonieri și un material bogat, în special mitraliere; printre altele, a fost capturat postul de comandă al colonelului comandant al sectorului, deosebit de comod instalat.

Atacurile date în același timp în sectoarele vecine, de către trupe aparținând diviziilor 7, 21, 14 și Brigăzii de Călărași au completat izbânda repurtată de diviziile de Gardă și Grăniceri, împingând frontul aripii de vest al dispozitivului român dincolo de creasta principală ce apără Dalnikul, pe linia Marienthal—Liebenthal—Suhoi—Liman. Românii posedau acum o bază solidă de operații împotriva satului Dalnik și implicit asupra Odessei.

Atacul decisiv pentru cucerirea Dalnikului a fost amânat pentru mai târziu, deoarece între timp a intervenit o schimbare[8] la Comandamentul Armatei 4 române: în locul generalului Ciupercă, comanda a fost încredințată generalului Iacobici. Noul comandant a suspendat pentru câtva timp operațiile, pentru a face stocări de muniții pentru artilerie și a transfera punctul de greutate al acțiunii de la vest la est. S-au făcut din nou alte mutații între unitățile de pe front. Sectorul Diviziei de Grăniceri a fost lărgit spre dreapta, înlocuindu-se Divizia 21, care suferise mari pierderi, și a fost scoasă din front pentru repaus și refacere. În cursul operațiilor de înlocuire, a fost ucis colonelul Andrei Nasta, comandantul-adjunct al Diviziei 21.

Contraofensiva sovietică de la Dalnik

La 2 septembrie, trupele garnizoanei sovietice din Odessa au dat o puternică contraofensivă în sectorul Dalnik. Forțele numeroase și puternice care au dat această contraofensivă dovedeau că rușii urmăresc spargerea frontului român; din ordinele de operații capturate se vedea că intenția Comandamentului cetății era să ajungă la Tiraspol. E posibil ca, în subsidiar,

să se fi urmărit și scopul de a masca preparativele de evacuare a Odessei și a da timp pentru demontarea mașinilor.

Marea contraofensivă a fost pregătită cu minuțiozitate și a angajat efective și material numeros. Pentru a obține o mare putere de șoc, a fost adusă în acest sector aproape întreaga artilerie din celelalte sectoare ale Odessei; la bombardament au luat parte și tunurile cu bătaie lungă de pe vasele de război din rada portului. Acțiunea de artilerie a început la ora 5 dimineața contra liniilor românești din sectorul de vest, având ca axă de înaintare șoseaua Dalnik—Freudenthal. Forțele de infanterie erau precedate de 48 de care de luptă. Sectorul român atacat era ocupat de Divizia de Grăniceri, întărită cu batalioanele 36 și 40 Mitraliere. Violentul bombardament a fost urmat de atacul blindatelor, însoțite de care aruncătoare de flăcări, urmate imediat de trupele de infanterie.

Pe direcția axului principal al atacului se găsea Regimentul 2 Grăniceri, ocupând un front de 2 km; acest regiment a primit în plin șocul. Efectele lui au fost foarte grave. Soldații au fost zdrobiți ori carbonizați în tranșeele lor; însuși comandantul regimentului, colonelul Oncică, a fost rănit. Trupele sovietice de asalt, profitând de avantajul numărului și al mijloacelor de luptă, au înaintat câțiva kilometri în adâncimea pozițiilor române, au pătruns în pozițiile artileriei grele, ajungând până aproape de postul de comandă al diviziei și de rezervele ei. Un număr de 24 piese de artilerie de câmp au rămas în spatele liniei de înaintare a inamicului. Frontul Diviziei de Grăniceri era spart; înaintarea inamicului realizase o pungă adâncă în dispozitivul român.

Situația devenise critică și momentul era dramatic. Efectul moral era și el considerabil. Unii militari, impresionabili, vorbeau chiar de spargerea frontului românesc de la Dalnik și zvonul s-a răspândit imediat până la București.

Dar în împrejurări grele se poate face proba calității comandanților și constatarea că ele sunt la nivelul eroismului luptătorilor. Contramăsurile indicate de situație s-au luat imediat, atât în punctul local și — mai apoi — pe planul mai larg. Generalul Potopeanu a făcut apel la comandanții diviziilor vecine spre a declanșa atacuri în flancurile înaintării inamice, cu efective de câte un batalion, spre a gâtui punga realizată de el; apelul nu a

fost ascultat, în prima zi, pe motivul formal că astfel de acțiuni nu pot fi îndeplinite decât din ordinul Armatei. Fără a-și pierde cumpătul, comandantul Diviziei de Grăniceri nu a ordonat retragerea, ci a organizat manevra diviziei în dispozitiv defensiv, reușind în cursul după-amiezii să stăvilească înaintarea inamicului. În timpul acesta artileriștii celor 24 de piese, rămase în spatele liniei înaintate inamice, au continuat să tragă în câmp deschis, de la gura țevii. Deși izolați, ei au dat lupte neîntrerupte, spre a nu lăsa pe inamic să târască tunurile; cu ajutorul artileriei grele vecine, ei au opus o dârză rezistență contra atacurilor tancurilor rusești, respingându-le și distrugând un mare număr din ele. Atitudinea lor eroică a salvat de la pierdere toate tunurile, până la contraatacul român, ce se aștepta.

A doua zi, acțiunea de flancuri s-a produs din ordinul Armatei, executându-se de ambele divizii vecine, pe când Divizia de Grăniceri, cu linia refăcută, ataca frontal. Românii au luptat cu deosebit elan. Colonelul Sorescu G. Caton a înaintat cu unitatea sa împotriva vârfului inamic ce pătrunsese în apropiere de postul de comandă al diviziei, pe care l-a eliberat, silind pe inamic să se retragă; în această acțiune, colonelul a fost ucis. Situația, ce păruse periclitată, începea să se îndrepte. Rușii, constatând eșecul contraofensivei lor și temându-se să nu fie împresurați, au părăsit lupta și au început o retragere precipitată spre câmpul întărit; artileria, izolată, a fost recuperată. La 4 octombrie, frontul român era restabilit pe toată întinderea. Energica rezistență a grănicerilor salvase situația care, la un moment dat, devenise dramatică.

Noi deplasări și schimbări de unități au urmat. În locul Diviziei 3, retrasă, a fost adusă Divizia 2. De asemenea, a fost retrasă din front, la 6 octombrie, Divizia de Grăniceri; ea a fost readusă în țară, fiind trimisă să țină garnizoană la Timișoara; ea a fost înlocuită pe front cu Divizia 18.

Ecourile bătăliei de la Odessa, care ținea de aproape două luni, ajungeau în țară, agravate prin atmosfera de secret cu care erau ferite de oficialitate, spre a nu fi cunoscute de marele public. Sufletul românesc era adânc zguduit. Numai rubricile morților, publicate de ziare, supraaglomerate de numele ostașilor căzuți, dădeau oarecum o icoană a imensității pierderilor și distonau cu informațiile stilizate pe care oficialitatea le administra

publicului. Odessa devenise cimitirul tineretului român, dar și altarul unde se călea sufletul vitejesc al neamului.

Eroii aerului la Odessa

În cursul bătăliei de la Odessa, aviația română a participat intens, cu foarte multă eficacitate, dând dovadă de marea pricepere tehnică și de înaltele calități sufletești ale luptătorilor de elită ce-i formase cadrele. Toate formațiile aviației: bombardament, vânătoare, recunoaștere, legătură etc., care operaseră în Basarabia, au luat parte la operațiile împotriva Odessei, în special împotriva ultimei centuri, Dalnik—Tatarka, cea mai puternic fortificată, și asupra orașului însuși. Misiunea acestor operații era de a executa distrugeri, a risipi și nimici aglomerări de oameni și mijloace de luptă inamice, a neutraliza rezistențele, ajutând acțiunea artileriei și sporind moralul infanteriei.

Acțiunea aviației a început prin bombardări masive executate la Grigoriopol, în ziua de 2 august, cu toate unitățile de luptă, spre a ușura trecerea trupelor terestre de cealaltă parte a Nistrului. Au bombardat pozițiile și trupele dușmane nu numai aparatele de bombardament, dar și celelalte. Principala misiune au avut-o cele două grupe de bombardament Heinkel, din care unu era comandat de însuși comandantul Flotilei I, comandor Alexandru Sahini, iar cel de-al doilea de comandor Paul Landman. E interesant că, pentru a da bombardării maximum de efect, cele două grupe s-au dispus în formă de echer, cu două laturi, formând un unghi drept, după forma obiectivului atacat, orășelul prezentând două părți, una perpendiculară și cealaltă paralelă cu cursul Nistrului. Cantitatea enormă de bombe aruncate asupra obiectivului a intrat în categoria operațiilor poreclite de aviatori: „cărăușie de bombe", așa cum a mai fost la Bugaz, Dubăsari, Tighina și Odessa.

După începerea bătăliei, a început și pentru aviație perioada sa de cea mai mare activitate din tot timpul războiului; ea a ținut două luni și jumătate.

Cele două săptămâni, dintre 14—27 august, în timpul marilor lupte terestre pentru forțarea primelor linii întărite ale Odessei, au fost pentru

aviația română epoca celor mai mari și eroice eforturi pentru distrugerea lucrărilor câmpului fortificat și risipirea forțelor ce-l ocupau. Formațiunile de bombardament și de vânătoare române își luaseră zborul zi cu zi, adeseori de câte 3-4 ori pe zi, pentru a-și îndeplini misiunea de exterminare ori de slăbire a forțelor adverse. 98 de avioane inamice doborâte, față de un număr foarte mic de avioane românești pierdute, e bilanțul glorios al acestor două săptămâni memorabile. Cele mai importante efecte ale acestei lupte glorioase au fost incendierea satelor înțesate de trupe dușmane: Dobrozani, Freudenthal, Neurobaiskve, Dalnik, Liebenthal, Neubung, Gniliakovo, Augustovo, Tatarka, Moldovanka etc.; distrugerea infrastructurilor hidroscalelor din portul Odessa, unde au fost avariate mai multe hidroavioane, a hidroscalei de la Suhoi—Liman, de la Fomina Balka, pe lacul Hagibei, la 16 și 26 august, cu aceleași efecte distrugătoare ale hidroavioanelor, distrugerea ori avarierea de trenuri blindate, de care de luptă, de baterii de artilerie, de depozite de muniții, de instalații industriale; risipirea și secerarea de coloane de trupe în marș sau în poziție de luptă, mitraliate la sol. La 27 august, zi de glorie pentru aeronautica română, au fost doborâte în lupte aeriene mai mult de 20 aparate inamice, contra pierderii a numai două aparate proprii. Comunicatul oficial nr. 8 din 29 august al Cartierului General al Comandamentului frontului româno-german, prezentând și comentând aceste fapte, răsună ca un imn de glorificare a eroismului aviatorilor români. Se cuvine a înregistra numele câtorva dintre acești eroi: locotenent Dimitrescu Radu; sublocotenent Borcescu; adjutanți: Apolzan, Stanciu, Teaciuc și, printre toți, dureroasa pierdere a unuia din așii aviației române, locotenent-comandorului Alexandru Popișteanu[9].

Luptele au continuat în cursul lunii septembrie, cu aceeași neostoită îndârjire; atacurile s-au concentrat asupra liniei întărite Suhoi-Liman-Tatarka—Dalnik, cea mai puternică din centurile de fortificații ale Odessei, printre care era un mare și adânc șanț anticar.

Odessa, cu portul său și cu brâul de aerodroame — în număr de 7 — ce-l înconjura, cu instalațiile sale feroviare, cu fabricile și depozitele sale militare, cu pozițiile sale fortificate, devenise un poligon de tragere pentru aviația noastră. Zilnic, bombardierele noastre veneau în valuri, la intervale

scurte, să-și descarce încărcătura, sub protecția aparatelor de vânătoare, care angajau lupta cu avioanele apărării inamice. Afară de încercările de a le opri prin atacuri ce dădeau prilej la spectaculoase lupte aeriene, apărarea antiaeriană era deosebit de puternică. Mitralierele și artileria aeriană formau un baraj de foc ce încercuia orașul ca un brâu, de la înălțimea de 50 m, apărată de jerbele de gloanțe ale mitralierelor, împânzindu-se vertical până la 4 000 m; forțarea acestui baraj necesita, din partea aviatorilor noștri, adevărate minuni de curaj și îndemânare, în care excelau avioanele de vânătoare, deprinse să facă în aer salturi de nivel la diferențe de 2—3 000 m, protejând în același timp grelele bombardiere ce nu puteau decât să-și urmeze drumul drept. La barajul defensiv luau parte, în afară de artileria antiaeriană terestră, și tunurile de pe vasele de război, crucișătoare și canoniere din port. Aviatorii noștri au observat că tirul vaselor era mai puțin precis decât al antiaerianei și manevrau astfel ca să atace mai cu seamă din direcția mării. Deseori, plafoane de noi grosi întunecau vizibilitatea, împiedicând vederea obiectivelor principale: linia Nistrului, ce trebuia trecută, marea și limanurile, ce constituiau reperele esențiale pentru determinarea precisă a punctelor de atac; orientarea se făcea în acest caz cu ajutorul busolei ori folosindu-se destrămările sporadice ale plafonului de nori; aceste împrejurări favorizau surprinderile contraatacurilor.

În intervalele dintre luptele angajate de unități mari, patrule spintecau aerul în adulmecarea primejdiilor ce amenințau, angajând hărțuieli, strecurându-se printre norișorii de fum alb ale vigilentei apărări antiaeriene. Adeseori, atât din luptele unităților mai mari, cât și din hărțuielile patrulelor, aparatele se întorceau cu fuselajul ciuruit de gloanțe de mitralieră sau de schije de la antiaeriană, cu elicea împușcată, cu unul sau două motoare scoase din uz, cu viteza și capacitatea de luptă micșorate, tușind din toate mădularele; din aparat coborau membrii echipajului, sângerând, dar sprinteni și voioși pentru izbânda repurtată, de urmărirea dejucată, povestind cum au decurs peripețiile luptei în care adversarul a fost doborât ori pus pe goană. Dar, uneori, o umbră de tristețe acoperea fețele luptătorilor, când trebuiau să constate că un aparat nu s-a mai întors și, într-un scurt moment de reculegere, evocau numele tinerilor și vitejilor camarazi ce trebuiau înscrise în palmaresul gloriei.

Noaptea, atacurile asupra Odessei luau o formă spectaculoasă, feerică. Printre fâșiile luminoase ale reflectoarelor care împânzesc fondul obscur al cerului, aci răsfrângându-se ca baghetele unui evantai, aci încrucișându-se în unghiuri capricioase și schimbătoare, amestecate cu trasoarele roșii ale mitralierelor și cu exploziile proiectilelor luminoase, se strecoară avioanele noastre, ca mari insecte nocturne, aci apărând albe, când sunt prinse în fâșia unui reflector, aci dispărând vederilor spectatorilor, când și-au găsit adăpost în umbră, căutate de razele de lumină ce bâjbâie în toate părțile, nervoase și neliniștite. Toată noaptea, locuitorii și trupele de apărare ale Odessei trăiesc visul rău al bombardamentelor nocturne.

În primele zile ale lunii octombrie, când rușii au dat contraofensiva împotriva liniei Dalnik—Tatarka, obținând un succes inițial într-un punct al frontului român, aviația a participat activ și cu efect la lupta pentru restabilirea situației, executând atacuri la sol cu mitraliere și cu bombe, din aparatele ce se lăsau în picaj, cu botul în jos. Proiectilele lor au măturat pozițiile de luptă, au distrus bараci, corturi, campamente, depozite, tancuri, tunuri, obligând pe soldații inamici să-și caute, îngroziți, refugiul în șanțuri sau după metereze; câte o baterie, mascată de o lizieră de plantație de salcâmi, încercând să riposteze, se descoperea și primea valul de bombardament al patrulei ce urma.

În nici una din armele de luptă ale oștirilor nu intervine cu un coeficient atât de ridicat elementul „bravură personală", ce se ridică adesea până la „eroism", cuvânt luat în adevăratul și nebanalizatul lui înțeles. Aviatorul, la intrarea în carieră, s-a logodit cu moartea; ea nu-l înspăimântă; el nu se teme de ea; adeseori, în frenezia luptei, se pare că o caută, spre a o sfida. În lupta celorlalte arme, luptătorul își riscă viața numai față de lovitura directă pornită de la adversar; aviatorul are împotriva lui nu numai lovitura adversarului, dar și înălțimea spațiului în care plutește și fragilitatea aparatului ce-l conduce: o defectare a acestuia, pricinuită de loviturile adversarului sau din alte motive, are ca urmare pierderea vieții prin prăbușire și strivire la pământ. Nici o luptă nu provoacă atâta încordare nervoasă, nu necesită atâta abilitate, atâta știință ca lupta aeriană. Aviatorului i se cere, chiar în timp de pace, ceea ce li se cere celorlalți oameni în timp de război: riscul vieții. De câte ori, în timpul exercițiilor, din

ambiția de a face proba curajului sufletesc și a îndemânării profesionale câștigate nu execută performanțe ce ating îndrăzneli și riscuri nepermise, adevărate nebunii. Dar, oare, eroismul, fapta eroică ce pune în cumpănă viața, sfidând legea biologică a instinctului de conservare a individului, nu este el însuși un act de nebunie? Nebunie sfântă, când ea se află în slujba unei îndatoriri care pune viața colectivului deasupa vieții individului. De aceea, aviația se așază, în desfășurarea unor operații de război, în fruntea acelora ce reclamă de la luptător eforturi fizice și morale și-l ridică, pe acesta, la rangul de autentic erou. În războiul nostru, bătălia din fața Odessei a fost pentru aviatorii români proba cea mai grea, dar cea mai decisivă, a înaltelor lor virtuți ostășești.

Cea mai glorioasă din formațiunile aviației române a fost Escadrila 53 Vânătoare, cu aparate *Hurricane*, care însoțea de obicei Grupul de bombardament 4 Los, dar, mai ales, făcea „vânătoare liberă" (comandant, căpitan Georgescu Emil[10]). Escadrila a fost trimisă încă din primăvara anului 1941 la baza de la Mamaia, lângă Constanța, pentru a asigura paza litoralului Mării Negre împotriva incursiunilor aeriene sovietice, care se produceau, nejustificat, înainte de intrarea noastră în război; într-o întâlnire, a fost doborât un avion sovietic. La declararea războiului, escadrila a fost rechemată la baza sa de la Buzău. La 23 iunie, unul din aparatele escadrilei, pilotat de locotenentul Agarici, rămas în urmă pentru o reparație, a atacat o formație de bombardiere sovietice, ce aruncaseră bombe asupra Constanței, a doborât unul și a avariat greu un al doilea care, de bună seamă, a căzut mai departe. Acest fapt, întâmplat în prima zi de război, a stimulat încrederea tovarășilor de luptă și a produs un adevărat entuziasm în public. Escadrila a însoțit Grupul Los în acțiunea sa din 22 iunie, la Bolgrad—Bulgărica; atacată la întoarcere, deasupra Prutului, de vânătoarele sovietice, a dat prima luptă aeriană, în care a doborât două aparate *Rata* rusești. A doua zi, Escadrila 53 revine la Constanța și atacă bombardierele sovietice, doborând cinci din ele. Mereu în acțiune, mai ales în „vânătoare liberă", Escadrila 53 a mers, în cursul bătăliei pentru Odessa, din izbândă în izbândă, dobândind o adevărată faimă, admirată de-ai noștri, temută și evitată de adversar. La 19 august ea număra 53 de avioane inamice doborâte, omologate; bravii săi

aviatori au fost în mai multe rânduri distinși prin decorare sau prin ordine de zi pe Armată.

La fel de cutezătoare a fost acțiunea Grupului 7 Vânătoare, sub comanda locotenent-comandorului Popișteanu, care însoțea, de obicei, Grupul B Heinkel III. Grupul putea să numere, după două luni de campanie, 233 de misiuni la inamic, dintre care 40 de lupte aeriene cu câteva zeci de avioane distruse în aer sau la sol. Exemplu viu de curaj și dispreț față de moarte, simplu și modest, iubit de toți ai săi, caracter frumos, desăvârșit maestru în specialitatea sa, tactician în același timp cumpănit și îndrăzneț, Popișteanu își creease în jurul numelui său o adevărată legendă de erou. Grija ce o purta camarazilor săi îl îndemna la săvârșirea de fapte extraordinare, cum au fost, de pildă, cele două acțiuni de salvare a locotenentului Scurtu și a adjutantului Clopoțel, căzuți cu avioanele între liniile de foc; cu riscul vieții sale, Popișteanu nu a pregetat un moment să plece singur în ajutorul lor, a aterizat pe terenuri improprii, sub bombardamentul artileriei și tirul mitralierelor inamice, a salvat pe cei doi camarazi și i-a readus la bază, unde toți îi socoteau pierduți. La 21 august, într-un moment culminant al bătăliei din fața Odessei, când vânătoarea inamică își intensificase eforturile spre a zădărnici înaintarea trupelor române, Grupul 7 Vânătoare a primit misiunea de a ataca inamicul. În fruntea unei formațiuni de zece vânători din grupul său, Popișteanu a atacat, de la 3 500 m înălțime, o formațiune inamică superioară, doborând cu repeziciune trei aparate, dar avionul comandantului, izolat de restul grupului său, a fost, la rândul lui, atacat simultan de trei avioane *Rata*. Popișteanu, care era un foarte abil manevror, a încercat să-și deruteze dușmanii, coborând vertiginos în picaj, dar ajuns de urmăritor, intrat în raza focului mitralierelor de jos, s-a prăbușit cu motorul în pământ. Moartea eroică a acestui „as" al aviației române a produs o mare durere nu numai printre camarazii săi de arme, dar în întreaga armată, unde numele său se popularizase, dar și sentimentul de mândrie pentru ceea ce a putut da țării tânăra armă a aviației române.

O faptă extraordinară este aceea săvârșită de sublocotenentului Claru Vasile[11] dintr-un grup de vânătoare. Plecat într-o recunoaștere, după îndeplinirea misiunii sale, pe când se întorcea dinspre Odessa, a fost atacat aproape de linia Nistrului de șase avioane *Rata;* el a doborât, prin manevre

iscusite, două din ele, dar și-a terminat muniția. Încercuit și dându-și seama că nu mai poate scăpa, s-a repezit, într-un gest eroic, cu avionul său în adversarul cel mai îndrăzneț și l-a doborât, căzând împreună cu el, într-o supremă încleștare, la pământ. Un gest identic, cu același sfârșit de eroică tragedie, a făcut adjutantul Pisoski, deasupra Vigodei, intrând cu avionul său în dușman. A vrut să moară luptând și învingând.

După terminarea bătăliei de la Odessa, cele două flotile de luptă I și II Bombardament au fost retrase de pe front și readuse în garnizoanele lor de pace din țară. Restul aviației, rămasă în sudul Rusiei, a primit altă organizare, în raport cu noile ei misiuni.

Atacul decisiv și căderea Odessei

Contraofensiva sovietică fiind definitiv paralizată, Comandamentul român, în așteptarea momentului atacului decisiv asupra cetății, a dispus executarea unei serii de atacuri locale, cu scopul rectificării pozițiilor, spre a dobândi puncte de plecare mai avantajoase.

În flancul de vest al frontului român, Regimentul de Roșiori din Brigada de Cavalerie, sub comanda colonelului Pleșoianu, a făcut în noaptea de 4—5 octombrie o recunoaștere ofensivă, trecând apa lacului Suhoe, pe o lățime de 200 m, sub focul de mitraliere al inamicului de pe celălalt mal, pe care apoi l-a atacat cu baioneta și grenade de mână; lupta a continuat, sub protecția artileriei amice, până ce roșiorii au terminat muniția, întorcându-se pe pozițiile inițiale cu misiunea de recunoaștere îndeplinită.

În aceeași noapte, la aceeași aripă, două regimente de infanteriști brăileni au atacat în direcția Tatarka—Suhoi—Liman, linia cea mai puternic întărită a sectorului Dalnik. Târându-se prin întuneric, atacatorii au ajuns pe nesimțite lângă pozițiile inamicului, asupra căruia au căzut ca un trăsnet. După patru ore de luptă, unul din regimente a ocupat ferma Bulgarskaia—Beninski, până la pantele de sud ale satului Tatarka; celălalt regiment a ocupat Cota 31.2 pe liziera de sud a fortăreței Dalnik. Întorcând apoi spre dușman brandurile de fabricație sovietică capturate, ostașii celor două regimente pornesc din nou la luptă a doua zi dimineață, iau cu asalt linia de

cazemate ce străjuia cele două sate fortificate; pentru aceasta, ei au trebuit să traverseze o șosea minată, câteva șiruri de rețele de sârmă ghimpată, apoi un mare șanț anticar apărat de branduri și cazemate, stabilindu-se în marginea imediată a celor două obiective fixate. Lupta s-a terminat pe la amiază; rezultatul a fost ocuparea de bune poziții în marginea de sud a Dalnikului și un mare număr de prizonieri.

Mai la nord, rușii rezistă cu greutate repetatelor atacuri viguroase date de ostașii regimentelor 1 Dolj și 31, din Divizia 2 Roșiori, nou introdusă pe front. În cele din urmă, ei se văd siliți să părăsească poziția spre a se retrage pe o nouă linie fortificată, dincolo de satul Dacinaia, în spatele unui mare șanț anticar, de unde continuă înverșunata rezistență împotriva atacurilor celor două regimente române.

Atacul general și decisiv contra Odessei a început la 12 octombrie. Obiectivul inițial și principal a fost linia întărită Dalnik—Tatarka, pe Frontul de Vest, ce prezenta un sistem formidabil de întăriri pe 12 km lungime. Acțiunile preparatoare ale românilor, date atât la centru cât și pe flancuri, creaseră pentru atacatori poziții de pornire favorabile. Rușii erau, evident, demoralizați din cauza eșecului contraofensivei lor de la 2 octombrie, de care-și legaseră atâtea speranțe. Se aflase, de la prizonieri și dezertori, despre pregătirile de evacuare a orașului, pe care apărătorii nu-l mai puteau menține. Cu toată sinistra reputație ce-și câștigase Dalnikul printre ostașii români, din cauza miilor de vieți secerate și a numeroaselor unități măcinate în fața întăririlor lui, românii, dându-și seama că evenimentul este apropiat, erau cuprinși de o agitație frenetică și ardeau de nerăbdare să intre în marele oraș, pe care puteau acum să-l contemple, ziua, în lumina dulce a soarelui de toamnă, de pe colinele înconjurătoare, iar noaptea, la strălucirea scânteietoare a snopurilor de rachete și a exploziilor bombelor de avioane și ale apărării antiaeriene, în timpul luptelor ce se dădeau necurmat, ziua și noaptea, în spațiul aerian al orașului.

Atacul s-a dat concentric, din patru direcții: dinspre sud-vest și vest, în direcția Gross—Liebenthal—Tatarka; dinspre nord-vest—nord, din direcția Freudenthal—Vigoda spre Marienthal—sud Dalnik—Usatov; între lacurile Hagibei—Kujalnik în direcția Usatov; în fine, din direcția est-vest, de-a lungul litoralului mării, pe la sudul celor două limanuri.

Operațiile de la sud, vest și nord-vest au fost date de unitățile subordonate corpurilor de armată 1 și 11. Cu toate violentele baraje de artilerie și necurmatele raiduri de aviație ale dușmanului, ele au fost încununate de succes; Dalnikul a fost cucerit la 14 octombrie. Cea mai mare parte a apărătorilor au fost închiși într-o pungă la sud de această localitate, dar, la 15 octombrie, dispozitivul apărării a fost spart și trupele române și-au deschis drumul spre suburbiile Odessei: Gmilkacevo, pe marginea lacului Hagibei, Moldovanka la sud-est de Tatarka, înlesnind, în chipul acesta, acțiunea trupelor ce acționau dinspre vest.

În istmul îngust dintre cele două lacuri Hagibei și Kujalnik, unde, între timp ostașii Diviziei 13 forțaseră gâtul de sud al istmului, la Baltova, comandantul român a introdus o nouă mare unitate, Corpul 6 armată, sub comanda generalului Corneliu Dragalina, alcătuit din diviziile 1 și 20 Infanterie și Divizia Fortificații, care a înlocuit trupele obosite ale Diviziei 3. Precedați de Brigada Fortificații (general Arbore), ostașii diviziei pornesc cu elan în direcția sud. Pionierii curăță câmpurile de mine ce formau barajul de la gura istmului, deschizând astfel drumul grosului, care putea înainta fără primejdie. Comandantul unuia din regimentele de infanterie-fortificații, locotenent-colonelul Petrescu Octavian, cade pe când conducea lucrările regimentului său și moare peste două zile. Această acțiune a înlesnit și înaintarea unităților de la aripa de est, prin limba de pământ Usatova, dintre lacuri și litoral. Retrăgându-se, dușmanul a aruncat în aer zăgazurile limanului Hagibei; puhoaiele de apă, revărsându-se, au inundat câmpia și cartierul de jos al orașului, unde sunt fabricile și locuințele populației sărace. Dar românii, învățați cu astfel de potopuri, n-au șovăit o clipă și au continuat voinicește înaintarea prin apa ce trecea de genunchi.

Ziua a cincea a bătăliei — 16 octombrie — a fost decisivă. Atacul hotărâtor, în sectorul Dalnik, a fost încredințat Diviziei 2 Infanterie[12]. Nu mai era nevoie de o sforțare prea mare. În dimineața zilei începuse disoluția forțelor sovietice, abandonarea pozițiilor fortificate și retragerea precipitată spre sud, sub protecția unui viu foc de artilerie, care voia să mascheze operația evacuării. Trupele sovietice, sub protecția focului de artilerie și a rezistenței încercate de ariergărzi, traversau în grabă orașul și se îmbarcau pe vasele de transport ce așteptau sub presiune în port, spre a ridica ancora

înspre porturile din răsărit. În această aglomerație de vase și ambarcațiuni, artileria și aviația găsesc o pradă ușoară: trei transporturi au fost scufundate de bombele aruncate din avioane. Au rămas pe loc numai ariergărzile sacrificate, cu misiunea de a opune românilor o rezistență disperată, în suburbii, cartierele orașului, apărând stradă cu stradă, casă cu casă.

În sectoarele vest și est, frângerea rezistenței dușmane a permis lansarea cavaleriei către părțile de sud ale orașului, în legătură cu trupele ce înaintau din sectorul central. Coloane nesfârșite de oaste, formate din soldați din diferite arme, se înșirau de-a lungul șoselelor de acces în oraș. Pătrunderea în oraș s-a făcut din șase direcții: avangărzile sfărâmau ultimele rezistențe, făcând numeroși prizonieri.

Un spectacol impresionant se înfățișa înainta ochilor soldaților români ce înaintau pe șosele: pozițiile întărite în jurul cărora se dăduseră cumplitele lupte aveau șanțurile anticar năruite și pământul răscolit de obuze; pâlcuri de salcâmi cu ramurile zdrențuite; cadavre de cai și trupuri de luptători, însângerați și învinețiți. Din loc în loc, șoseaua devine impracticabilă din cauza imenselor gropi făcute de explozia marilor obuze; ele sileau coloanele să facă ocoluri peste câmp. Bucuria ostașilor români devine delir când, după vreun cot ori de pe vreun tăpșan, apare la orizontul apropiat pădurea de coșuri ale uzinelor și se îndesesc grupurile de case, la spatele cărora se înălțau trâmbe de fum și țâșneau limbi de flăcări. În sfârșit, este Odessa, fructul binemeritat al unei mari, îndelungate și grele bătălii, dată și câștigată de români cu hotărâre nezdruncinată, cu energie neostoită și cu neprecupețite jertfe.

Pe la amiază, dorobanții unui regiment din Divizia 2 sunt primii ostași români care au intrat în Odessa; ei defilează cu pas grăbit pe strada Ivanovka, spre a ataca și ocupa portul. O numeroasă populație de obârșie românească, moldoveni, salută voios pe acești frați care le aduc, pe lângă o regăsire de familie, și o nădejde de adevărată libertate. Pe înaltul catarg de pe un dâmb al portului flutură în vânt culorile stindardului românesc[13].

Circulația prin orașul cucerit se face la început cu oarecare greutate. Toate străzile și piețele principale sunt transformate în poziții de rezistență prin baricade construite din saci de nisip, pietre de pavaj, rețele de sârmă groasă, grinzi de fier și lemn și tot felul de vehicule, vagoane de tramvai,

autocamioane, căruțe răsturnate și îngrămădite unele peste altele. Era proba că dușmanul se pregătise pentru o rezistență lungă și înverșunată și că numai forța neașteptată a atacului român i-a stricat socotelile și l-au hotărât la o retragere precipitată.

De-a lungul străzilor monumentale și excesiv de largi ale acestui oraș clădit geometric, mari clădiri particulare sau care adăposteau instituții publice erau în flăcări. Dar unde spectacolul atingea groaza era portul. Aci, furia celor învinși atinsese paroxismul: distrugerea era totală. Aproape toate instalațiile portuare: docuri, magazii, elevatoare erau incendiate; depozite și lăzi de muniții zăceau peste tot, explodate ori răvășite, sute de cadavre de cai arătau efectele bombardamentelor de aviație sau fuseseră împușcați de dușman, ca să nu rămână în mâinile cuceritorilor. Se văd numeroase automobile, tancuri, chesoane, căzute în apa portului sau rămase agățate de cheiurile lui, atârnând în aer pe jumătate. O imensă pradă de război, intactă, a căzut, totuși, în mâna armatei învingătoare.

O mare victorie românească

O mare victorie, exclusiv românească, era meritata răsplată morală a unor acte de sforțări supraomenești, de eroism, de jertfe. Oricare va fi în viitor judecata Istoriei asupra îndreptățirii politice a campaniei românești în Rusia, cucerirea Odessei de către o armată română va rămâne ca unul din marile și glorioasele acte ale Istoriei noastre naționale. Prin această biruință, armata română a dobândit un prestigiu ce i-a fost unanim recunoscut atât de prieteni și aliați, cât și de adversari*.

* Istoria menționată a lui Anisimov și Kuzmin, consacrată *Marelui Război al U.R.S.S. pentru apărarea patriei*, sub influența patimilor și resentimentelor actualității, scrie: „Nemții căutau să cucerească acest oraș din mișcare, dar, întâmpinând o rezistență organizată și dârză, ei au fost nevoiți să concentreze lângă Odessa circa 18 divizii". Cu trecerea timpului, care vindecă și rănile trupului și ale amorului propriu, se va reveni, desigur, la sentimentul și respectul adevărului. [Lucrarea la care face referire C. Kirițescu — în original, I.A. Anisimov, G.A. Kuzmin, *Velikaia Otecestvennaia voina Sovetskogo Soiuza 1941—1945*, Moskva, Voenizdat, 1952 — este totalmente depășită azi din punct de vedere științific – Gh. B.]

Sentimentul de ușurare ce a cuprins inimile românilor la vestea căderii cetății și-a găsit expresia în impresionanta manifestație din fața Palatului Regal din București, când o uriașă mulțime de oameni a ascultat în genunchi imnurile de rugăciune pentru cei căzuți la Odessa, executate de muzicile militare. A fost o sinceră manifestație, căci, la bucuria pentru victorie, se adăuga tristețea pentru miile de vieți pierdute spre a o dobândi. Tot atât de entuziastă, plină de o sinceră emoție, a fost parada de la 8 noiembrie, când, în rotonda Arcului de Triumf de la Șosea, în prezența lui Antonescu și a musafirului său, mareșalul hitlerist Wilhelm Keitel[14], Regele a decorat drapelele unităților glorioase care luptaseră la Chișinău și la Odessa, precum și pe comandanții care se distinseseră în lupte. Defilarea trupelor a fost salutată de imensul public ce se grămădea de-a lungul drumului, cu o frenezie neobișnuită la populația bucureșteană, reputată ca sceptică sub acest raport. Se cunoștea că nu mai erau, de astă dată, banalele aclamații de porunceală, regizate din ordinul autorităților, ci revărsarea unui sentiment puternic, adânc, sincer.

Bilanțul oficial al pierderilor, publicat de Președinția Consiliului de Miniștri, arată imensitatea sacrificiilor românești înaintea Odessei. Totalul pierderilor suferite la cucerirea Odessei, inclusiv operațiile pregătitoare dintre Nistru și Bug, se cifrează la: 3 839 ofițeri, 1 554 subofițeri și 94 349 trupă, adică aproape 100 000 oameni, morți, răniți și dispăruți[15]. Odessa a înghițit 71 585, adică 75 la sută din totalul pierderilor suferite de armatele române în primul an al campaniei din Rusia, adică până în vara anului 1942.

În calitatea sa de Comandant de căpetenie al oștirilor victorioase, Antonescu a avut partea leului la primirea recompenselor: „Crucea de Fier" germană, Ordinul „Mihai Viteazul" cu cel mai înalt grad și titlul de „Mareșal al României"[16], ce i-a fost conferit de Rege.

ODESSA ȘI TRANSNISTRIA SUB ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ

Administrația teritoriului ocupat

După ocuparea Odessei s-a pus problema statutului după care se vor guverna, atât orașul, cât și provincia a cărei capitală era Odessa. Se da la noi

numele de Transnistria teritoriului ucrainean dintre Nistru și Bug, locuit în proporție de o pătrime de români moldoveni; acest fapt determinase chiar guvernul sovietic să separe partea centrală a regiunii, dându-i rangul de stat autonom în Uniune, sub numele de „Republica Moldovenească", cu capitala la Balta[17]; era cea mai bună probă a etnicității ei românești. Se hotărâse chiar de la intrarea noastră în război ca Transnistria, cu Odessa, ce urmau a fi cucerite prin sforțările pline de jertfe ale armatei române, să intre în lotul de ocupație al acesteia. Discuția era asupra formei.

Se agita de către unii ideea unei alipiri a provinciei transnistrene la România; ideea era propagată de germani ca o abilitate politică, pe de o parte spre a săpa o prăpastie și o dușmănie de neîmpăcat între ruși și români, legând fatalmente România de Germania, pe de altă parte în scopul de a devia în altă direcție dorința românilor de a recupera Ardealul de Nord, ceea ce provoca germanilor dificultăți dinspre partea ungurilor. Antonescu a avut buna inspirație de a nu se lăsa ademenit de ispită și de a respinge această sugestie, așa cum respinsese mai înainte propunerea de a ocupa Banatul de Vest, după înfrângerea și ocuparea Iugoslaviei. El a stăruit pe lângă Hitler și a obținut pentru Transnistria un statut ce o definea ca „teritoriu de ocupație militară"; comandantul militar, însărcinat cu administrarea orașului și a provinciei, depindea de Antonescu, nu în calitatea acestuia de prim-ministru al României, ci în aceea de Comandant al armatei române de operații. În Transnistria au fost instalate trei divizii române pentru paza teritoriului ocupat. Ele erau unități noi, formate mai ales din contingente tinere, comandate de colonei, și anume: în nordul Transnistriei, cu reședința la Tulcin, era Divizia 1 (comandant colonel Alex. Nasta); în centru, cu reședința la Balta, era Divizia 3 (comandant colonel Dumitrescu Polihron); în sud, cu reședința la Berizovka, era Divizia 2 (comandant general Vlădescu Petre). Odessa avea un comandament propriu; la început a fost generalul Ioan Glogojanu, comandantul Diviziei 10; după moartea tragică a acestuia, i-a urmat generalul Nicolae Ghineraru. Toate aceste unități erau puse sub comanda generalului N. Macici, comandantul Corpului 2 armată român, care avea calitatea de comandant militar al Transnistriei.

La elaborarea decretelor pentru administrarea teritoriului sub ocupație a colaborat și ministrul german Pflaumer, specialist în materie de

organizator de administrație de teritorii ocupate. De fapt, el fusese trimis în România mai mult cu misiunea de a sprijini constituirea în țara noastră a unui partid național-socialist, după modelul partidului nazist german; opunerea categorică a guvernului a făcut ca intenția să nu se realizeze și trimisul să se mărginească la organizări tehnice, în special economice.

La 19 octombrie, trei zile după ocuparea Odessei, Antonescu a numit ca guvernator al Transnistriei pe Gh. Alexianu[18], profesor de drept constituțional și administrativ la Facultatea de Drept din București, avocat și fost „rezident regal" la Cernăuți. La alegerea sa, Antonescu s-a călăuzit de reputația de bun administrator ce își câștigase Alexianu în calitate de „rezident regal" și de recomandația călduroasă a colegului său, Mihai Antonescu. Alexianu s-a instalat la Tiraspol și numai în octombrie 1942 și-a mutat reședința la Odessa. Primar general al Odessei a fost numit Gherman Pântea, basarabean, fost primar al Chișinăului, care se arătase bun gospodar și vorbea rusește; temperament popular, el ajunsese să fie iubit de populația orașului[19].

Începuturile administrației românești în Odessa au fost deosebit de grele. În afară de stricăciunile provocate de bombardarea orașului, rușii, la evacuarea lui, executaseră planificat mari stricăciuni pentru necesități tactice: distruseseră conductele ce aduceau în oraș apa potabilă de la Bielaievka —distrugerile făcute de români la ocuparea uzinelor de acolo fuseseră neînsemnate —, distruseseră uzinele electrice ale orașului, digurile limanului Hagibei — ceea ce pricinuise inundația unui teren de 2—300 ha, acoperind cu apă cartierul industrial unde erau — pe lângă o numeroasă populație de muncitori — instalațiile electrice, morile, brutăriile mecanice etc. Străzile aveau pavajele desfundate. Peste tot, baricade și rețele de sârmă ghimpată, cadavre de oameni și cai etc.

Primele măsuri au fost cele pentru curățirea orașului, pentru a-l feri de epidemii și a restabili circulația. În același timp, s-a decretat libertatea comerțului pe toată întinderea Transnistriei, în scopul de a se asigura aprovizionarea cu alimente a orașului precum și punerea în mod treptat în funcțiune a instalațiilor electrice. Spre a restabili viața normală s-au redeschis, chiar din toamna anului 1941, Universitatea, Opera și Catedrala orașului și s-au repus în circulație tramvaiele.

Groaznicul atentat și cruntele represalii

Din nenorocire, la numai o săptămână după ocuparea orașului, s-a întâmplat o mare nenorocire care, prin felul, proporțiile și consecințele ei a marcat de la început administrația românească cu vălul doliului și al sângelui: aruncarea în aer a palatului în care era instalat Comandamentul Militar român. Acest palat fusese reședința Comandamentului Diviziei de Mare sovietic și, în timpul din urmă, înainte de ocuparea Odessei, servise *N.K.V.D.*-ului (poliția de siguranță); după ocupație, se instalase întrînsul comandamentul Diviziei 10 române; generalul Ioan Glogojanu devenise, în această calitate, comandant militar al orașului.

În ziua de 21 octombrie, o femeie ucraineană din oraș a cerut să fie primită de general, căruia i-a comunicat, foarte emoționată, că organele *N.K.V.D.*-ului, înainte de plecare, au minat palatul, spre a fi aruncat în aer după câteva zile[20]. S-a făcut o minuțioasă cercetare a palatului de către tehnicieni români și germani, dar nu s-a găsit nimic suspect. A rămas însă necercetată o casă de fier, ale cărei chei n-au putut fi găsite, probabil că ea ascundea mașina infernală. Totuși, generalul a dat dispoziții de evacuare a doua zi, însă explozia s-a produs la ora 6; ea a fost groaznică. Sub dărâmăturile palatului au pierit 128 persoane, militari și civili, printre care și șase germani. Aproape toți ofițerii superiori ai Comandamentului, în număr de 28 — în frunte cu generalul Glogojanu — și-au găsit moartea.

Catastrofa a produs o emoție considerabilă, atât în oraș cât și în țară. Sub efectul indignării, Mareșalul Antonescu a luat măsuri drastice de represalii în masă. Primind informații că explozia ar fi fost pusă la cale „aproape sigur" de către comuniștii locali, ordinul de represalii prevedea: „pentru fiecare ofițer român sau german, mort în urma exploziei, vor fi executați 200 de comuniști, iar pentru fiecare soldat mort câte 100 de comuniști; execuțiile vor avea loc în cursul zilei de azi"*. Ordinul mai prevedea luarea de ostateci. Executarea ordinului a început în dimineața zilei de 23 octombrie; sarcina ei a revenit

* Desigur, aceste cifre nu trebuie luate *à la lettre*, cum de altfel nici nu au fost aplicate de executorii ordinului. Ele sunt doar o dovadă a temperamentului Mareșalului, care se manifesta adesea în expresii hiperbolice. De pildă, încredințând lui Alexianu guvernământul Transnistriei, i-a spus: „Guvernați ca și cum România s-ar instala acolo pentru două milioane de ani!"

generalului C. Trestioreanu, comandantul secund al Diviziei 10 Roșiori, devenit, prin moartea generalului Ioan Glogojanu, comandant militar interimar al Odessei. Un număr de evrei, considerați comuniști, au fost împușcați ori spânzurați pe străzile orașului. În același timp, masa populației evreiești a fost încolonată și dirijată spre Dalnik, la distanță de 7—8 km, spre a fi executată. Prin intervenția energică a primarului Pântea, autorizat de generalul Macici, comandantul Corpului 2 armată român, cea mai mare parte a jalnicului convoi a putut fi ajunsă din urmă, salvată de la moarte și întoarsă în oraș, unde oamenii au fost puși în libertate. Cei din capul coloanei, care ajunseseră la Dalnik, fuseseră închiși în patru barăci, unde au fost uciși prin focul mitralierelor și incendierea barăcilor.

O mare controversă s-a iscat la cercetarea răspunderilor acestei tragedii[21]. Mareșalul Antonescu și-a justificat acțiunea invocând prevederile dreptului internațional, care permiteau unui comandant de armată în timp de război să exercite represalii contra populației civile care atacă pe soldații luptători și primejduiesc siguranța armatei ce comandă. Teza sovietică este că explozia a fost un fapt de război, un act al trupelor regulate: mina ce a explodat ar fi fost pusă de militari în ziua retragerii; așa fiind nu se putea face vinovată și pedepsită populația civilă a orașului. Pentru combaterea acestei teze și susținerea afirmației că mina a fost pusă de elemente ale populației civile, după evacuarea militară, Antonescu a adus ca argument faptul că explozia s-a produs la o săptămână după ce ultimele trupe au părăsit Odessa.

S-a exagerat foarte mult cifra victimelor acestui groaznic și regretabil masacru. Ca în toate faptele de acest fel, s-a căutat a fi exploatat, în timpul și mai ales după sfârșitul războiului, în scopuri politice. Astfel, a fost inventată de fostul ministru de interne Abakumov*, fără nici un temei serios, cifra de 18 000 de victime. După cele mai serioase izvoare de informație, se poate stabili, cu oarecare aproximație, la 100—200 numărul celor executați pe străzile orașului și la cel mult 2 000 al celor ce au fost masacrați în barăcile de lângă Dalnik[22].

E ușor de înțeles că aceste tragice evenimente au produs o mare tulburare în spirite și au îngreuiat mult opera de administrație a orașului ocupat. S-a mai

* Acuzat ca instigator de crime, în calitate de partizan al lui L.P. Beria, Viktor S. Abakumov a fost condamnat la moarte și executat la Moscova în 1953.

adăugat și panica produsă la aflarea faptului că subsolul Odessei e străbătut de o rețea de galerii subterane — un adevărat labirint de catacombe — provenite din exploatarea pietrei de construcție și că, în aceste catacombe, s-au refugiat o mulțime de „partizani", cărora li se atribuia, pe lângă incursiuni de jaf și atacuri comise împotriva elementelor armatei și a avutului locuitorilor, intenția de a arunca în aer cartiere întregi ale orașului[23], așa cum se întâmplase, cu puțin timp înainte, la Kiev, după ocuparea acestui oraș de către germani. Sub impresia groaznicului atentat și a panicii pricinuite de gândul la ce se va putea întâmpla, s-a manifestat un moment intenția de a se gaza aceste subterane, spre a ucide prin asfixie pe cei ascunși în ele. Planul n-a fost pus în aplicare, deoarece generalul Șt. Enescu, comandant al serviciului de gaze, a putut convinge Comandamentul Superior al oștirii că măsura ar fi și ineficace și primejdioasă: ineficace din cauza marii desfășurări a acestui spațiu subteran, al cărei plan și comunicări cu exteriorul erau necunoscute; primejdioasă, din punct de vedere al consecințelor militare, deoarece ar fi fost semnalul începerii războiului cu gaze, de la care până atunci toți beligeranții se abținuseră.

În aceeași ordine de idei, a siguranței orașului și a armatei de ocupație, Antonescu a mai hotărât ca evreii din oraș și împrejurimi să fie deportați în Ucraina de peste Bug, în județele Oceakov și Berezovek. Deportarea făcea parte dintr-un plan general elaborat de germani și pus în aplicare de ei în toate teritoriile pe care le ocupau ori le controlau. Pe lângă motivele ce țineau de siguranța militară, germanii mai urmăreau și scopurile de epurare rasială; de aceea au inspirat românilor ideea ca, pe lângă evreii din Odessa, Basarabia și Bucovina, să fie deportați și țigani și unii sectanți religioși (ca inochentiștii). Evacuările din Odessa au început în ianuarie 1942. Au fost scutite de evacuare câteva categorii — precum evreii căsătoriți cu o creștină, sectanții „caraimi" ș.a. Atitudinea umană a primarului orașului a avut ca rezultat îndulcirea măsurilor severe luate de autoritățile militare. Numărul celor evacuați a fost aproape de 20 000, un număr de peste 5 000 de evrei au fost lăsați în Odessa. Unii dintre cei trecuți peste Bug pe la Golta, unde era un mare lagăr, comandat de colonelul Isopescu, au fost ceruți acestuia de germani, luați în primire de ei și executați în chip barbar.

Normalizarea vieții în teritoriul ocupat

Cu toate stânjenirile aduse de aceste tulburări, ordinea și încrederea au fost restabilite cu încetul. Prin muncă gospodărească ordonată[24], la care s-au consacrat cu devotament atât autoritățile militare, cât și cele civile, rănile războiului au fost parțial cicatrizate: drumurile, căile ferate, clădirile, unele fabrici au fost reparate și puse în funcțiune. Viața a început să se desfășoare aproape normal, cu toate asprele exigențe ale stării de război și cu toate diferențele ideologice. S-a depus multă stăruință pentru ca populația să-și poată relua vechile ocupații: la oraș, munca în uzinele repuse în stare de funcțiune, în comerț, în administrațiile publice și în instituțiile de cultură; la țară, munca agricolă.

Deoarece Transnistria[25] este una din cele mai roditoare grădini ale Ucrainei, s-a dat deosebită atenție organizării producției agricole. Merită să fie menționat faptul că, cu toată deosebirea de concepții, în întreaga Transnistrie românii nu s-au atins de formele administrative, sociale și economice ale Sovietelor și au lucrat cu ele, așa cum le-au găsit. Colhozurile și sovhozurile au fost lăsate să funcționeze ca mai înainte, deși această toleranță a pricinuit de la început imputări aduse administrației de ocupație, cum că soldații români sunt lăsați să ia contact cu aceste instituții comuniste și să se contamineze de la ele. Dirijarea agriculturii s-a mărginit la planificarea culturilor și la supravegherea lor, producția agricolă a devenit baza unei înfloritoare industrii alimentare; produsele acesteia continuau să se găsească în abundență pe piețele interne și să se trimită și în țară, mai cu seamă pe piața Bucureștilor. Se deschid în Odessa magazine românești și limba română se aude des pe străzile marelui oraș. Legături economice strânse se înfiripează între bogata provincie transnistreană și România.

Aceeași largă toleranță și spirit de conlucrare s-a manifestat și față de instituțiile culturale. Nimeni nu s-a atins de o singură carte din marea bibliotecă a orașului. Autoritățile românești au dat concurs la deschiderea școlilor și la regulata lor funcționare. Încep să se manifeste apropieri culturale interesante: se fac schimburi de profesori; oameni de știință români țin prelegeri la Universitatea din Odessa; savanți ruși vizitează capitala României și iau contact cu colegii lor de specialitate. Se dă o deosebită

atențic acestor manifestări de cultură, printre care un loc important îl ocupă tendințele de renaștere a unei vieți spirituale religioase. O echipă de înalți prelați ai bisericii ortodoxe române vizitează Transnistria și e primită cu adâncă evlavie de vechea pravoslavnică populație, ce manifestă bucurie și dorința de a relua legătura cu instituțiile ecleziastice. În București se ține un concurs pentru planurile construcției unei catedrale ortodoxe în Odessa; la concurs iau parte atât arhitecți români, cât și ruși, care au prezentat lucrări interesante, unii chiar grandioase.

Incriminări, justificări, rectificări

Era natural ca inexperiența unei administrații[26] improvizate, într-o regiune care era zonă de război, cu o populație ostilă, având de satisfăcut exigențele a două armate aflate în plină campanie de lupte crâncene ce se duceau în apropierea imediată, să fi produs și nemulțumiri, unele justificate. S-au comis, desigur, unele greșeli sau chiar abuzuri, cu sau fără intenție. Ele nu au putut scăpa ochilor de Argus ai adversarilor, care stau la pândă ca să le înregistreze, să le exagereze, să le denatureze și să le exploateze, pentru ca să arunce discreditul asupra armatei și administrației românești și a trage beneficii din supraevaluarea pagubelor pricinuite particularilor sau economiei provinciei. Această campanie a crescut în intensitate după reocuparea Odessei de către ruși, în aprilie 1944, căutându-se cât mai mulți vinovați, transformându-se în crime de război ori procedee obișnuite în timpuri de ocupație militară și umflându-se conturile debitoare ale fostului ocupant[27].

Vom examina acuzațiile aduse administrației românești, cu dorința cinstită de a nu acoperi greșelile comise, dar nici de a mări corul acelora care, din motive personale sau din calcule politice, s-au înrolat în masa ponegritorilor neamului lor.

O campanie violentă s-a dus de către ruși, chiar în timpul războiului, prin publicitate, împotriva lui Alexianu, numit de ei: jefuitorul Transnistriei. Un comunicat rus, reprodus și de posturile de radio occidentale, acuza guvernul român că ar fi organizat, sub forma unei „Comisii de capturi și recuperări",

o campanie de prădăciuni. Lui Alexianu i se imputa în special că ar fi ridicat mari cantități de vite și de mașini agricole, nu numai de la sovhozuri, care erau proprietăți ale statului, dar și de la colhozuri, care erau proprietăți ale obștii țărănești, spre a le trimite în România, unde ar fi fost distribuite proprietarilor rurali. Stările de lucruri provocate de necesitățile operative, unite cu incuria unor organe administrative, ar fi fost pricinile, fapt pentru care multe vite au pierit în timpul transportului, iar tractoarele, trimise la Uzinele Reșița, spre a fi reparate, au rămas să ruginească pe unele linii de triaj din gări.

Justificările au fost date la timp de un comunicat oficial și au fost dezvoltate mai târziu de Antonescu și Alexianu în cursul procesului lor din mai 1946[28]. Au fost în realitate două feluri de ridicări de bunuri din Transnistria. Unele, cu caracter militar, ridicate de trupele de ocupație, potrivit legilor de război și ale dreptului internațional — inclusiv Convenția de la Haga — care dau dreptul ocupantului de a trăi din teritoriul ocupat, iar celelalte, ordonate de guvern și executate prin Comisia de capturi. Acestea — în numărul cărora intră ridicarea a 10 000 capete de vite în 1942—1943, precum și transferarea în țară a unei serii de fabrici — au fost justificate de lipsa în care se găsea economia noastră agricolă și industrială din cauza războiului; astfel, materialele industriale au fost repartizate unor întreprinderi, ca: Reșița, Petroșani, Căile Ferate etc., pe prețuri normale. Toate capturile s-au făcut numai pe seama proprietăților de stat și au fost supravegheate de aproape, tocmai spre a se evita jafurile și prădăciunile. Comunicatul oficial a făcut aluzie și la atitudinea Rusiei sovietice, care a confiscat tezaurul și celelalte valori materiale și artistice depuse spre păstrare de guvernul român la Moscova în 1917.

Se mai imputau lui Alexianu nereguli în gestiunea bănească a Guvernământului. Cunoscători obiectivi ai situației au afirmat că nu i se pot imputa lui Alexianu incorectitudini, ci, cel mult, de a fi fost larg în cheltuieli. De această deficiență ar fi profitat într-o largă măsură „Patronajul" puternicei instituții de asistență prezidată de doamna Maria mareșal Antonescu. Alexianu a mărturisit că a trimis ca o contribuție Consiliului de Patronaj pentru opera de asistență și binefacere din țară — cu acte în regulă — bunuri și materiale alimentare în valoare de circa 400 de milioane, în

valuta scăzută de atunci. De altfel, în urma anchetei făcute de generalul-intendent Cuzen, Alexianu fusese absolvit de acuzațiile ce i se aduceau; în același timp, gestiunea Transnistriei a fost scoasă de sub controlul Curții de Conturi și încredințată unui control special, instituit — se spunea — mulțumită intervenției „Patronajului". În primăvara anului 1943 s-a organizat în București, pe terenul viran al fostei Primării din Piața Brătianu, o expoziție a Transnistriei; ea a avut de scop să arate bogăția acestei provincii și mai ales bunele rezultate ale regimului de guvernare a lui Alexianu, cu deosebire în ce privește industria alimentară.

Alte acuzații mărunte — acestea privind pe primarul Pântea —s-au dovedit tot atât de neîntemeiate; dovada deplină s-a făcut în decursul judecării diferitelor procese intentate împotriva acestuia și care au avut ca rezultat sentințe de achitare. Astfel, se pusese în sarcina Primăriei orașului Odessa învinuirea că ar fi trimis în țară parcul de autobuze și vagoane de tramvai al orașului, ba chiar și șinele de tramvai. S-a dovedit că încercarea de-a face acest lucru pornise din inițiativa subsecretarului de stat al polițiilor — Piky Vasiliu[29] — doritor de a-și dota orașul natal Craiova cu mijloace moderne de locomoție și obținuse aprobarea lui Mihai Antonescu. În urma protestului energic al lui Pântea, Mareșalul Antonescu a venit personal la Odessa și, dându-și seama de abuzul proiectat, a anulat măsura ilegală.

S-a mai imputat administrației comunale că ar fi vândut pietrele funerare de marmură din cimitirul evreiesc. În realitate, această măsură privea nu numai cimitirul evreiesc, dar și pe cel creștin, vecin cu cel dintâi, ambele situate în apropierea gării; ele fuseseră bombardate de aviația noastră în timpul asediului și pietrele funerare fuseseră smulse, sfărâmate și împrăștiate. Primarul rus al sectorului a propus guvernatorului ca aceste pietre să fie culese și scoase la vânzare prin licitație publică, pentru ca produsul vânzării să fie întrebuințat la refacerea cimitirelor.

Campania sovietică împotriva guvernământului Transnistriei și a conducătorului ei va avea ca urmare, după reocuparea Transnistriei de către Soviete și elaborarea condițiilor păcii, prezentarea unui bilanț foarte ridicat de reparațiuni și despăgubiri. Alexianu a fost judecat de Tribunalul Poporului[30], în lotul lui Antonescu și al celorlalți colaboratori ai acestuia, condamat la moarte și executat.

Lichidarea administrației transnistrene

La 26 ianuarie 1944, Mareșalul Antonescu a cerut lui Alexianu demisia din postul de guvernator, imputându-i, între altele, organizarea defectuoasă a transporturilor de bunuri din Transnistria în țară. Guvernământul civil al Transnistriei a fost desființat, fiind înlocuit cu Administrația militară a teritoriului dintre Nistru și Bug și în fruntea căreia a fost numit generalul Gh. Potopeanu, cu rang și atribuții de ministru. Alegerea noului guvernator era determinată nu numai de reputația sa de militar, dar și de faptul că ocupase funcții și avusese înalte însărcinări, de ordin politic și economic, în țară și străinătate — ministru al Economiei Naționale, atașat militar la Paris, delegat să trateze probleme economice în Germania — în care dovedise competență, energie și patriotism. El a luat în primire postul la 2 februarie 1944. Primele sale măsuri au fost pentru simplificarea aparatului administrativ — creat de predecesorul său — care era foarte complicat și excesiv de centralizat, concentrând în mâna guvernatorului comanda tuturor resorturilor, mari și mărunte, ale administrației. A redus mult numărul directorilor, determinând precis atribuțiile lor, a dispus întocmirea unui buget al provinciei și a instituit din nou controlul Curții de Conturi asupra gestiunii bănești a administrației. În provincie, a redus numărul prefecturilor de la 13 la 6 — corespunzând cu sectoarele de etape —, pe care le-a grupat în două regiuni: de nord și de sud. În materie financiară, a pus ordine în gestiunea Transnistriei, abandonând sistemul defectuos de a încărca Ministerul de Finanțe de la București cu plata serviciilor și cheltuielilor de exploatare economică a regiunii, ceea ce dădea o imagine falsă a adevăratei mișcări economice a Transnistriei.

Din cauza mersului evenimentelor de pe frontul de luptă, prevăzând că soarta Odessei e pecetluită prin retragerea germanilor în fața marii ofensive sovietice din primăvara anului 1944, Potopeanu a luat contact cu feldmareșalul von Kleist[31], comandantul forțelor germane din Ucraina, convenind să facă predarea Odessei către Comandamentul Militar german, în a cărui zonă de luptă va intra în curând. Operația s-a săvârșit în zilele de 15—17 martie 1944 în perfectă regulă. Fiecare prefect, fiecare unitate economică: fabrică, depozit, colhoz au fost predate cu proces-verbal și

inventar, care au fost depuse la Curtea de Conturi; depozitele alimentare din Odessa au fost distribuite populației din oraș.

Plecând din Odessa, românii n-au făcut nici o distrugere, refuzând îndemnurile în acest sens ale germanilor. Aceștia, în scurtul timp cât au ținut orașul, au săvârșit mari devalizări și au încercat să pună în aplicare un vast plan de distrugeri, dar n-au avut timpul necesar.

La 10 aprilie 1944, Odessa a fost reocupată de armatele sovietice.

În tot cazul, judecând lucrurile în mod obiectiv, la lumina grelei situații create de starea de război, se poate afirma, după scurgerea atâtor ani ce ne despart de evenimente, că cei doi ani și jumătate ai ocupației românești în Transnistria (16 octombrie 1941 — 10 aprilie 1944) s-au înscris sub semnul încercării sincere de apropiere între două popoare pe căile muncii pașnice de colaborare pentru progres și buna stare a poporului.

DUPĂ ODESSA

În tabăra adversă

Iarna moscovită s-a așternut grea, geroasă, micșorând capacitatea de luptă a soldaților germani și surprinzând Comandamentul german, care se legănase cu iluzia că va sfârși cu rușii printr-un *Blitzkrieg* și, deci, nu va fi nevoie de o campanie de iarnă. Prevederile au fost dezmințite de evenimente și temuta campanie de iarnă s-a impus ca o aspră necesitate.

Până la acest război, de obicei operațiile mari erau suspendate în timpul iernii, spre a nu impune oamenilor supliciile cauzate de frig, de zăpezi și viscole. Luptătorii erau retrași în cantonamente ori țineau garda tranșeelor, amenajate cum se putea mai bine contra intemperiilor; operațiile se reduceau la lupte de patrule și acțiuni mici. Rușii se găseau însă, iarna, în elementul lor. Obișnuiți cu climatul aspru al ținuturilor nord-centrale și siberiene, echipați pentru războiul de iarnă, ei și-au intensificat eforturile, au trecut în unele sectoare la ofensive în stil mare și au obținut succese importante[32]. Suferințele armatelor germane, nedeprinse cu gerurile moscovite și slab echipate din punct de vedere vestimentar, erau enorme; germanii au fost

nevoiți să abandoneze orașe și teritorii cucerite, mai ales în regiunea Moscovei, a litoralului Mării Negre și la est de Marea de Azov. Aceste retrageri au consfințit eșecul german împotriva capitalei sovietice, care fusese principalul obiectiv al ofensivei lor. Cu toate formidabilele forțe aruncate în luptă, cu toate uriașele pierderi în oameni și materiale suferite și de o parte și de alta, cu toată durata luptei, dacă ținem seama de țelul cu care fusese pornită, se poate spune, pe drept, că bătălia Moscovei s-a soldat cu o mare înfrângere germană.

Cu înfrângerea de la Moscova se încheie operațiile primului an de campanie contra Rusiei, începută la 22 iunie 1941, și se poate arunca o privire generală asupra rezultatelor obținute de ofensiva germană în această perioadă. Este indiscutabil că, judecând aceste rezultate în lumina cifrelor, germanii au înregistrat mari succese. Hitler anunță zgomotos bilanțul matematic al acestor succese: 2 500 000 de prizonieri, 23 000 de tunuri, 18 000 de tancuri, 14 500 de avioane, distruse ori capturate; un teritoriu mai mare ca Germania întreagă a fost ocupat.

Cu tot acest tablou măreț, Comandamentul german are motive să fie îngrijorat de faptul că rezistența armatelor sovietice a luat proporții ce nu fuseseră bănuite și nu intraseră în calculul, de obicei atât de precis, al conducerii de război germane. Impresiile din primele contacte cu adversarul căpătaseră deplină confirmare după mai mult de jumătate de an de lupte grele. Stalin și colaboratorii săi reușiseră să făurească un formidabil instrument de război, capabil să înfrunte cu succes armata germană, reputată până acum ca invincibilă. Materialmente, el a știut să mobilizeze până la ultimele posibilități umane uriașele rezerve ale populației sovietice și a ridicat la maximum de productivitate potențialul industrial al imensului teritoriu, atât de bogat în materii prime. Toată populația tânără din teritoriile invadate și toate fabricile au fost transportate departe, în est, în regiunea Uralilor și în Siberia. Moralmente, a scuturat mentalitatea indolentă a rusului din popor, l-a pus în serviciul unei ideologii și al unui sentiment, inoculându-i în suflet o rezistență tenace și îndârjire în luptă, dispreț față de moarte, ură împotriva năvălitorului și o disciplină de fier, necunoscută până atunci. Cu ce coeficient intra în această hotărâre convingerea și cu cât frica de glontele „politrucului" ce-l supraveghea din spate nu s-ar putea preciza.

Fapt cert este însă că armata sovietică, însuflețită și de patriotismul exasperat de călcarea în picioare a pământului natal și de idealul politic ce-i era inoculat cu abilitate, puternică și prin număr și prin bogăția armamentului modern cu care era utilată, lupta cu o îndârjire și cu o capacitate de sacrificiu neașteptate. Fiecare deget din pământul patriei e disputat cu înverșunare; când e cucerit de dușman cu mari lupte și sacrificii, e transformat de ruși, înainte de a fi abandonat, în ruine și pământ pârjolit. A trebuit să lupte cu cea mai puternică armată din lume, precum cea germană, pentru ca armata sovietică să poată fi dată înapoi.

E drept că, privind forța combativă a armatei sovietice, trebuie ținut seamă și de uriașele ajutoare materiale (armament, muniții, autovehicule ș.a.) ce-i puneau la dispoziție aliații din Apus; însă trebuie recunoscut că la temelia rezistenței de care a dat dovadă armata sovietică stau: masa uriașă a armatelor și dârzenia soldatului în luptă.

Aceste constatări, făcute cu obiectivitate și sinceritate, ne dădeau de gândit și nouă, românilor, asupra perspectivelor ce ni le deschideau pentru viitor angajarea țării și a armatei pe calea apucată de conducătorul guvernului ei.

Cum lupta adversarul

Campania din Basarabia, Ucraina și din fața Odessei a permis conducătorilor armatei române să-și dea seama exact de ceea ce înseamnă adversarul împotriva căruia duceau războiul. Experiența a patru luni de campanie, observațiile culese de ostașii noștri în cursul luptelor, contramăsurile pe care se vedeau nevoiți a le lua pentru a anihila mișcările inamicului, pierderile — adeseori foarte dureroase — cu care s-au plătit atât victoriile, cât și eșecurile, au arătat că adversarul pe care-l aveam în față era puternic, bine pregătit, bine utilat și posedând o tehnică de luptă deosebit de bine pusă la punct.

A disprețui pe adversar, a-l nesocoti și a-l minimaliza, crezând că prin aceasta s-ar ridica în ochii lumii propria noastră valoare, este o deprindere neroadă și păgubitoare. Dimpotrivă, este o datorie de onestitate de a

recunoaște valoarea adversarului, căci, cu cât aceasta e mai înaltă, cu atât e mai mare meritul de a-l fi învins în luptă dreaptă. A duce război împotriva armatei sovietice nu era, așadar, o afacere ușoară; pentru a o înfrânge trebuia o sforțare puternică, însoțită de o cunoaștere amănunțită și exactă a metodelor ei de luptă, spre a le putea face față prin contramăsuri adecvate. Marele Stat Major al armatei române și-a dat seama de acest adevăr și, culegând de la unitățile de pe fronturi un bogat material de observație asupra chipului de a se lupta al adversarului, a elaborat, pe baza lor, recomandări și instrucțiuni tactice pentru trupele noastre; aplicarea lor trebuia să înlesnească succesul în luptă, reducând în același timp la minimum pierderile proprii.

Principiile după care au fost concepute și executate operațiile armatelor sovietice și care și-au găsit aplicarea cu deosebire în apărarea zonei Odessa au fost, după observațiile ostașilor noștri, următoarele: o mare bogăție de material cu care erau dotate unitățile sovietice, în special infanteria, care era dotată cu armament greu — aruncătoarele numite *branduri* —întrebuințate în masă; folosirea la maximum a terenului, a cărui organizare prezenta aspecte foarte variate, tinzând la obținerea de poziții tari de rezistență; aplicarea în cele mai bune condiții a camuflajului și a celor mai ingenioase șiretlicuri și viclenii, pentru a înșela și întinde curse adversarului. Dar, în afară de aceste condiții materiale, s-a constatat tenacitatea luptătorului în apărare; defensiva avea drept scop păstrarea cu orice preț a terenului ce se apără. Instrucția infanteriei sovietice a căutat să realizeze din fiecare soldat un luptător capabil să lupte până la moarte, chiar izolat, pe locul ce i s-a încredințat spre apărare și, de fapt, datorită acestei instrucții și mai ales a amenințării comisarilor politici, infanteria sovietică rezista cu îndârjire pe poziție. Contraatacurile împotriva adversarului pătruns în poziție se dădeau cu promptitudine, începând de la pluton, chiar când acesta era redus la 8-10 oameni, până la forțe mari — cum a fost cazul la Odessa —, de valoarea unei divizii. Așadar, principiile defensivei erau apărarea fără gând de retragere și reacțiile prin mișcare. Prevederile acestea se găseau, evident, și în regulamentele germane și române; ceea ce le asigura la sovietici un efect deosebit era întrebuințarea fără cruțare a elementului uman.

S-a descris în paragrafele precedente modul de organizare a terenului de apărare: adăposturile întărite sau „cazematele improvizate", întrebuințate pe linia Prutului, și cazematele de beton, legate prin lucrări de campanie protejate cu rețele de sârmă, pe linia Nistrului și în unele sectoare din fața Odessei. Ceea ce făcea caracteristica pozițiilor de întârziere a atacurilor inamice era rețeaua de rezistențe succesive, pe poziții discontinue, ce erau ocupate de grupuri mici — 30 până la 50 de oameni —, dotate cu numeroase arme automate și aruncătoare; camuflajul lor era perfect. Discontinuitatea acestor poziții, puternic organizate, cu numeroase lucrări intermediare, a dat bătăliei din fața Odessei caracterul unei campanii de stabilizare.

Fără nici un fel de considerente umanitare sau utilitare, armatele sovietice au pus în aplicare, în timpul retragerilor lor, tactica „pământului pârjolit". Orice ar fi putut fi folosit de adversar era fără milă distrus prin explozii ori incendieri — poduri și podețe, șoselele de la răspântii, linii ferate, gări și instalații feroviare, linii telegrafo-telefonice, casele satelor și ale instituțiilor din orașe, recoltele de pe câmp sau din magazii, păduri etc.

Dar acolo unde ingeniozitatea sovieticilor s-a aplicat la maximum a fost la ducerea războiului de mine. Câmpurile de mine erau răspândite pe suprafețe întinse, foarte variate și perfect camuflate. Ele erau plasate în locuri cât mai nebănuite, întrebuințându-se și diferite șiretlicuri pentru camuflarea lor; de pildă, morminte artificiale presărate neordonat pe câmpul de luptă etc. Uneori, aprinderea minelor se făcea în serie, sub acțiunea unei sârme ascunse în iarbă, sârmă de care se împiedicau soldații noștri. Prin localități, în afară de minarea caselor, podurilor etc., se întrebuințau mine mici, sub formă de cutii de carton și de tablă, cum sunt cutiile de conserve alimentare, ce explodau la deschiderea lor. Când se punea mâna pe planurile acestor câmpuri, curățirea lor de echipele speciale era mult înlesnită.

Foarte periculoase erau minele electrice cu teleaprindere; ele acționau cu întârziere; astfel a fost mina de la Odessa, care a distrus palatul unde era instalat Comandamentul român. O astfel de mină conținea până la 1 000 kg exploziv; pe lângă efecte mari de distrugere, ele dădeau naștere și la incendii. Erau, de obicei, adânc îngropate în pământ, la minimum 2 1/2 m, și aprinderea lor se făcea sau automat, prin mecanism de ceasornicărie, sau

de la distanță, prin procedee electrice, de către partizani teroriști plasați în vecinătatea locului minat[33].

În organizarea unei zone de rezistență, pe lângă numeroasele linii formate din pozițiile întărite și diseminate cu discontinuitate, dar astfel ca să permită concentrări de focuri asupra atacatorului, intra ca factor principal „zona de oprire", care era formată de un *șanț anticar*, plasat totdeauna înapoia unui obstacol natural: un râu, o vale adâncă etc.; scopul șanțului anticar era mai ales să se opună unui atac cu mase de care blindate. Zona de oprire consta dintr-un șanț anticar, o linie de rețele de sârmă pe trei rânduri de pari, așezate înapoia șanțului anticar, la 50-150 m, și posturi de luptă, puncte de sprijin și chiar centre de rezistență, înapoia rețelelor de sârmă. Marile șanțuri anticar, ca de pildă cele de la Dalnik, Valea Moloșnaia din Stepa Nogai și de la intrarea în Crimeea, aveau lățime de 6-7 m și adâncime 3-4 m; parapetul spre inamic era amenajat cu trepte pentru trăgători. O deosebită atenție se dădea observatoarelor pentru artilerie și aruncătoare, de unde se vedea bine terenul și se dirijau trageri foarte eficace; de asemenea, ambuscadelor în fața poziției de rezistență, pe comunicațiile principale, precum și camuflării armelor automate.

Acțiunea diferitelor arme în armata sovietică a fost foarte eficace, datorită armamentului numeros, variat și de bună calitate, precum și procedeelor de luptă ale trupelor, căpătate printr-o instrucție îngrijită. Tot atât de mare atenție s-a dat acțiunii în spatele frontului advers, prin fapte de terorism și sabotaj, spionaj și propagandă. Această acțiune, deosebit de eficace atunci când frontul germano-român înaintase adânc în teritoriul sovietic, a fost aproape nulă în interiorul țării noastre și al Basarabiei: partizanii, parașutiștii și spionii, lansați izolat sau în grupuri mici, au fost prinși în cea mai mare parte cu concursul populației civile, mai înainte de a putea trece la executarea misiunilor ce li se încredințase — acte de distrugere sau de terorism.

Perfecta organizare[34] a forțelor inamice, atât în atac cât și în apărare, a inspirat multe învățăminte ostașilor noștri. La începutul campaniei, apărarea sovietică a surprins unitățile noastre în special prin organizarea terenului, foarte variată și adecvată. Trupele noastre au învățat prudența și precauția, făcând să preceadă aci orice operație printr-o atentă cercetare terestră și

aeriană; tragerile nu sunt utile decât atunci când focul e observat și condus; infanteria nu trebuie aruncată în focul ucigător al unei poziții înainte de a o fi neutralizat prin foc. Infanteristul nostru trebuie să fie convins de necesitatea îngropării la teren, iar lucrările de organizare a terenului trebuie să părăsească forma șanțurilor de tragere continuă și să se adapteze situației terenului; lucrările să fie completate în față, interior și pe flancuri, cu obstacole. În timpul înaintărilor, să se evite surprinderile pregătite cu tot felul de șiretlicuri. Tenacitatea luptătorului în apărare trebuie întărită la ostașii noștri prin instrucție și educație; dârzenia apărătorilor sovietici, datorită în cea mai mare parte amenințării comisarului politic, dar și propagandei ideologice, poate fi avantajos combătută cu suportul moral pe care-l poate insufla ostașilor noștri ideea de patrie, neam, familie și credință, noțiuni adânc înrădăcinate în moștenirea sufletească ancestrală a oșteanului-țăran.

Ce se petrecea pe fronturile mondiale

Evenimentele de pe frontul nostru de război erau influențate de situația de pe celelalte fronturi.

În decembrie 1941, intrarea în război a Japoniei și a Statelor Unite ale Americii de Nord, în urma atacului de la Pearl Harbor, a dat războiului adevăratul lui caracter „mondial", cu participarea tututor celor cinci continente[35]. Forțele luptătoare au sporit considerabil; alte noi scene de lupte s-au deschis în imensa arenă a războiului, în special vasta întindere a Oceanului Pacific. Pentru Germania, intrarea Japoniei n-a avut un efect direct, ea i-a dat numai siguranța că nu va avea nimic de temut din partea Extremului Orient. Intrarea Statelor Unite a însemnat însă pentru Germania o mare lovitură, din cauza uriașului potențial uman și industrial pe care acest mare stat îl aducea în sprijinul adversarilor săi. Ca și în primul război mondial, intrarea în arenă a Americii putea fi hotărâtoare. Și așa a și fost.

Sunt, la sfârșitul anului 1941, trei mari teatre de război. Unul, cel mai nou, în Extremul Orient, unde japonezii duc acțiuni fulgerătoare împotriva americanilor, englezilor, în apele Pacificului, în Filipine, Indonezia, Indochina, Malacca. Al doilea e în bazinul oriental al Mării Mediterane și

în Africa de Nord, unde germanii au trebuit să vină în ajutorul italienilor. Al treilea e marele Front Rus, unde acțiunea de căpetenie se desfășoară în Crimeea și bazinul inferior al Donului; în acest teatru de război se joacă și soarta noastră. Pentru ușurarea armatelor sovietice, Aliații au decis să deschidă încă un al patrulea front, în vestul Europei: vor fi debarcate pe coastele Franței mase mari de trupe, spre a ataca pe germani din această direcție, obligându-i să retragă o parte din trupele ce luptă pe Frontul de Est. În previziunea acestui atac, germanii construiesc formidabile lucrări de apărare a coastelor Franței.

Crearea acestui nou front în Europa Occidentală a dat naștere la fricțiuni între U.R.S.S. și anglo-americani, pe care Uniunea Sovietică îi acuză că întârzie prea mult să-și îndeplinească angajamentele, deoarece ei dau mai multă importanță unei debarcări în Africa de Nord, decât uneia pe coastele Franței[36]. Churchill s-a dus în august 1942 la Moscova spre a liniști aprehensiunile lui Stalin și a-l convinge că operațiile proiectate în Africa de Nord ar fi mai rentabile pentru succesul comun decât o riscantă debarcare în pensinsula Cherbourg[37]. Menținându-se pe poziția sa de a cere neapărut o ofensivă anglo-americană în Franța, Uniunea Sovietică face sforțări pentru a-și pregăti o forță armată formidabilă, cu care speră să poată da o contraofensivă victorioasă împotriva forțelor germane și ale aliaților ei, care se înfundă imprudent în adâncurile teritoriului rus.

Afară de sudul Franței, liber, guvernat de Mareșalul Pétain, cu concursul lui Laval — declarat colaboraționist, și de amiralul Darlan[38], personaj nesigur și enigmatic, mai sunt nordul Franței, sub ocupație germană, și „Franța liberă" a refugiaților în străinătate, ce nu acceptă situația creată de capitularea față de „Hitlère". Sufletul acestei Franțe libere și mândre e generalul de Gaulle[39]. Refugiat la Londra, el a declarat[40]: *„La France a perdu une bataille, elle n'a pas perdu la guerre"* și a organizat, alături de Marea Britanie și Statele Unite, rezistența contra germanilor, în toate punctele și cu toate mijloacele — inclusiv *„maquis"*-ul — unde acesta e posibil. E un război înverșunat, ascuns, ce se dă în orașele, satele, pe drumurile și în pădurile bătrânei Franțe și în care cad numeroase victime, atât dintr-o parte, cât și din cealaltă.

Ce se petrecea pe frontul intern

Angajarea din ce în ce mai activă a României în războiul contra Rusiei sovietice a avut consecințe grave în ce privește relațiile cu puterile occidentale. Marea Britanie, care își rechemase ministrul ei la București[41], atunci când orientarea română la *Axă* era numai la primele ei manifestări, a trecut acum, desigur la cererea Rusiei, la un act mai grav. La 30 noiembrie, ea a trimis guvernului român[42] un ultimatum, în care se spunea: „Dacă, până la 5 decembrie, guvernul român nu va fi oprit operațiile militare și nu va fi încetat orice participare activă la ostilități, guvernul Maiestății Sale Britanice nu va avea altă alegere decât aceea de a declara existența unei stări de război între cele două țări". Notificarea de fapt a stării de război a urmat în ziua de 6 decembrie 1941[43].

Supunându-se, la rândul său, injoncțiunilor *Axei*[44], guvernul român a trimis, la 12 decembrie 1941, guvernului Statelor Unite, o declarație de război în termenii următori: „Guvernul Regal român are onoarea să comunice Guvernului Statelor Unite ale Americii că, în conformitate cu dispozițiile Pactului Tripartit și respectînd obligațiunile solidare prevăzute prin acest Pact, ca urmare a stării de război ce a intervenit între Statele Unite ale Americii, pe de o parte, și *Reichul* German, Italia și Japonia, pe de altă parte, România se află ea însăși în stare de război cu Statele Unite ale Americii"[45].

Situația era acum clarificată și din punct de vedere formal. Pentru cei obișnuiți a căuta să desprindă din lucrurile cele mai grave și partea lor de umor, era interesant de constatat că România declara război Statelor Unite, fiindcă acestea se războiau cu... Japonia.

Antonescu își dădea seama că trebuia să se ocupe și de ceea ce se petrecea pe „frontul intern". Momentul de entuziasm provocat de cucerirea Odessei, după șirul de operații favorabile, începute cu reîntregirea Basarabiei, a fost considerat de Antonescu ca foarte priincios de folosit în scopul unei acoperiri populare a politicii sale. De aceea, pentru a neutraliza ostilitatea fruntașilor partidelor politice — suprimate —, în lipsa și a unui parlament, el recurge pentru a doua oară la arma obișnuită a dictatorilor: plebiscitul. Poporul va răspunde în zilele de 9 și 10 noiembrie 1941, prin *da*

ori *nu*, dacă aprobă politica Mareșalului. Oamenii serioși cunoșteau valoarea acestei metode ieftine de guvernare. Carol al II-lea obținuse, cu un an înainte de a fi fost nevoit să renunțe la tron, o cvasiunanimitate, de altfel, așa cum obținea Napoleon al III-lea, creatorul metodei. Rezultatul plebiscitului, publicat la 23 noiembrie, a fost: 3 446 889 de voturi cu *da*, și numai... 68 de voturi cu *nu*! S-ar putea face multe comentarii în jurul acestui rezultat: cel mai blând ar fi că e cel puțin... exagerat. E adevărat însă și faptul că, în conjunctura actuală, în care eram vârâți, Antonescu apărea în ochii multora ca un om necesar, prin energia lui. Nu erau puțini, chiar printre oamenii de înaltă cultură, care — în mod sincer — să-l socotească drept „omul providențial" al României[46].

Dar, cu toate aprobările factice obținute prin astfel de mijloace, tâlcul evenimentelor politice externe și situația de pe fronturile de luptă nu puteau să nu provoace îngrijorări acelora ce pot să vadă și știu să dea preț înlănțuirii fenomenelor vieții publice, privite sub toate aspectele ei. Printre aceste fenomene intrau cu un coeficient însemnat și greutățile vieții economice. Am abdicat complet de la independența economică și am devenit un „Hinterland" al Germaniei, care pompează de la noi materiale diverse, în cantități imense. Ce e drept, se ține în regulă un cont creditor al României față de Germania; el crește mereu, în lipsa unui import corespunzător. Din operațiile de *clearing* rezultă un sold în favoarea noastră de 17 miliarde lei; când îl vom putea recupera? Aprovizionările germane din țara noastră se fac pe bază de aranjamente extrem de defavorabile nouă; de pildă, benzina, care se vinde pe piața internă cu 16 lei litrul, din cauza marilor impozite de care e grevată, e cumpărată de germani cu 2 lei litrul, adică la prețul de producție, fără nici o taxă către stat. Produce multă nemulțumire faptul — ce se colportează de cei inițiați — că enormele cantități de materiale capturate la Odessa și în alte părți au fost însușite în întregime de germani, fără ca românii, care au sângerat atât, să se împărtășească cu ceva. *Quia nominor leo*...

Guvernul Antonescu a lansat un „împrumut național" pe piața internă; el n-a dat rezultatul așteptat: publicul, cu tot entuziasmul pentru succesele de pe front, nu s-a îmbulzit la subscrieri benevole. A trebuit să se strângă

șurubul, prin prelevări din oficiu asupra tuturor plăților de orice natură, făcute din bugetul statului.

Dependența de Germania e din ce în ce mai strânsă pe terenul politic și pe fronturile de luptă din sudul Rusiei. Unele formațiuni de luptă, precum Armata 3, continuă să acționeze în formațiuni independente, cu comandament propriu; celelalte unități sunt însă înglobate în marile comandamente germane, primind directivele de operațiuni de la *O.K.H.* din Berlin. Radio Londra găsește un teren bun de exploatat din această situație; profitând de vizitele succesive pe care le fac von Ribbentrop, Keitel și Ciano la Budapesta, comentează malițios faptul că României i se cere mereu să-și sacrifice armata, pe când ungurii — cum afirmă englezii — și-o țin intactă pe a lor lângă frontiera română.

Antonescu își intensifică jocul politic, care constă în a trage pe de o parte polițe de recunoștință din partea germanilor, în vederea revizuirii „arbitrajului" încheiat la Viena, prin care se cedase ungurilor jumătate din Transilvania; pentru aceasta[47], el trimite trupele noi ce i se cer ca să-și verse sângele tânăr în imensitățile Rusiei. Pe de altă parte, el lasă — sau chiar îndeamnă — pe colaboratorii săi să agite chestiunea transilvană: a făcut senzație discursul celui mai apropiat dintre colaboratorii săi, Mihai Antonescu, la 19 martie 1942, în aula Facultății de Drept, prin care denunță Ungaria că a rupt armistițiul de presă convenit cu România și acoperă cu injurii armata română ce luptă în Rusia. Erau probabilități chiar ca acest atac să fi fost pus la cale în înțelegere cu Germania, ca replică la faptul că ungurii refuză să dea nemților trupe noi.

Atitudinea politică a germanilor rămâne totuși ambiguă. În întrevederile pe care Antonescu le are cu Hitler, acesta recomandă liniște, nefiind timpul potrivit pentru a produce fricțiuni între Aliați, ceea ce le-ar slăbi acțiunea. În timpul uneia din întrevederile de la Berlin, Mihai Antonescu, care-și permisese o intervenție mai categorică în chestiunea Transilvaniei, susținută și printr-un memoriu, e repezit de von Ribbentrop, care nu admite să i se critice opera sa de la Viena. În același timp, spre a ține în șah pe Antonescu, Hitler manevrează, cochetând cu legionarii refugiați în Germania, sau — prin ministrul Fabricius și generalul Arthur Hauffe —cu cei rămași în țară. Mussolini și Ciano se manifestă fățiș ca ungarofili; presa ungară se agită

pentru reconstituirea vechii Ungarii și încearcă să atâțe și pe bulgari împotriva noastră. Tactica Budapestei de a lucra pe două tablouri, întreținând raporturi secrete cu Aliații din Vest, în timp ce colaborează cu Hitler, e demascată și provoacă un act senzațional: contele Teleki, fostul prim-ministru, care și-a pus iscălitura pe Dictatul de la Viena, se sinucide[48].

Activitatea publicistică

Inter arma silent musae — ziceau cei vechi. În timp de război, muzele ce inspirau artele frumoase își suspendau activitatea. Cei vechi nu cunoșteau o muză nouă, pe care a creat-o viața modernă: propaganda. Spre deosebire de surorile ei mai bătrâne, cea nouă își intensifică activitatea pe timp de război, căci războaiele moderne se câștigă nu numai cu întrebuințarea forței brutale și a celei mecanice, dar și cu puterile minții și cucerirea sufletelor.

De aceea, oricât de absorbante erau la noi — ca și aiurea —preocupările legate de conducerea războiului, pe ambele fronturi, politic și militar, nu se putea neglija nici acțiunea de înrâurire asupra spiritelor, de întărire a convingerilor și de înălțare sufletească a maselor populare, singurele care justifică și consolidează acțiunea războinică. Cu conducerea și controlul acestei acțiuni de stat, planificate, a fost însărcinat Ministerul Propagandei, care primea directive de la Președinția Consiliului de Miniștri. Publicul era ținut la curent cu mersul războiului, în limitele îngăduite de secretul operațiilor, înțeles într-o măsură foarte strictă, uneori până la absurditate, în afară de rarele și sobrele comunicate oficiale, prin reportajele de pe câmpurile de luptă, pentru care fusese organizată o echipă de ziariști și scriitori, mobilizabili, detașați ca reporteri militari pe lângă unele unități de luptători. Ministerul Propagandei a încurajat și ajutat tipărirea — ori a editat direct — unui mare număr de publicații în legătură cu evenimentele de pe fronturile de luptă, în scopul ridicării entuziasmului și a întăririi încrederii în luptători. Din seria: *Sânge românesc pentru o lume nouă* au apărut patru volumașe: *Trecerea Prutului*, *Trecerea Nistrului*, *Crimeea* și *Marea de Azov*[49], toate bogat ilustrate. S-au mai tipărit și alte câteva antologii[50],

cuprinzând narațiuni de fapte vitejești sau figuri de eroi dintre ofițerii și soldații căzuți pe câmpurile de luptă.

În campania de propagandă pentru Transilvania, guvernul a socotit necesar a lămuri opinia publică luminată din Germania și pe conducătorii ei spirituali și politici asupra situației reale a provinciei noastre de peste Carpați, întrucât se presupunea că, la încheierea păcii, germanii vor avea cuvântul hotărâtor în soluționarea litigiilor europene. În acest scop, s-a tipărit o lucrare monumentală — *Siebenbürgen*, în două volume, de format *quarto*, cu numeroase articole, hărți și gravuri. Paternitatea ideii ar fi fost a lui Mihai Antonescu, care a însărcinat pe profesorul C.C. Giurescu, de la Facultatea de Litere din București, cu întocmirea planului, coordonarea materialului și dirijarea lucrării; în prefață se arată spiritul în care a fost concepută lucrarea; numeroșii cercetători și specialiști care au colaborat la ea au avut în vedere numai adevărul obiectiv, servindu-se de fapte și date reale. Ei n-au ales calea comodă a autorității lor științifice, ci și-au întemeiat toate expunerile pe izvoarele cele mai controlate — documente și publicații științifice. Printre colaboratori, citâm numele profesorilor și publiciștilor: S. Mehedinți, I. Lupaș, Scarlat Lambrino, Lucian Blaga, Z. Pâclișanu, Alex. Rosetti, I.D. Ștefănescu, Const. C. Giurescu, Constantin Kirițescu, P. Sergescu, N. Georgescu-Tistu, Petre Papacostea, Aug. Caliani, Sabin Mănuilă, Victor Slăvescu ș.a.

Tipărită pe seama Ministerului Propagandei, la Imprimeria Statului, cartea este o capodoperă a graficii românești, o podoabă pentru orice bibliotecă. Conținutul e la nivelul formei; articolele constituie o comoară de date relative la geografia, istoria, etnografia, viața culturală, economică etc. a Transilvaniei. Opera, însumând peste 700 de pagini, e împărțită în două volume: volumul întâi cuprinde date generale, iar ce de-al doilea opera constructivă săvârșită de români în timpul dominației lor în Ardeal, de la Unire încoace[51].

Desfășurarea evenimentelor n-a dat răgazul și posibilitatea ca ediția germană să fie urmată de apariția ediției italienești și a acelora în două limbi de mare circulație: franceza și engleza, cum se plănuise. Nici chiar ediția germană, singura ce a fost publicată, n-a avut vreun efect, evenimentele războiului înlăturând pe germani de la rolul de arbitri ai situației politicii

internaționale. Cartea rămâne totuși un monument al culturii noastre, un document de primă importanță pentru drepturile românești asupra Transilvaniei și o capodoperă a graficii românești. Poate că, într-o zi, ea va fi tradusă și retipărită, pentru a rămâne printre lucrările de seamă ale culturii românești, chiar dacă nu va mai fi nevoie să servească scopurilor politice în vederea cărora fusese concepută și scrisă.

Pe alt plan de preocupări, cu alte obiective și adresându-se altor cercuri, merită să fie menționată publicarea de către Academia de Științe din România a volumului: *Problemele războiului și știința*, cuprinzând în 580 de pagini un număr de 31 de studii, ținute sub formă de conferințe de membrii Academiei de Științe, specialiști în diferite ramuri de cercetare științifică, în legătură cu tehnica războiului modern. Căci un război modern nu se întemeiază numai pe capacitatea de conducere și pe eroismul, individual ori colectiv, al luptătorilor, dar, în cea mai largă măsură, pe utilizarea mijloacelor tehnice pe care știința le-o poate pune la dispoziție. Importantele studii din volumul editat de Academia de Științe se referă la probleme privind: materii prime, izvoare de energie, chimie, fizică, medicină, organizare etc., pornind de la realitățile solului și ale putințelor românești.

Bătălia de pe Donet

După terminarea fericită a campaniei din Stepa Nogai[52] și forțarea porților Crimeii, s-au produs schimbări în compunerea și dislocarea celor două mari unități române ce luptau pe frontul sovietic: armatele 3 și 4.

Armata 4, care cucerise Odessa, a fost dispersată; o parte dintre unitățile ce o alcătuiseră au fost rechemate în țară. A fost menținut numai Comandamentul, căruia i s-a dat o misiune de studii, în legătură cu o eventuală viitoare întrebuințare a armatei în Transilvania.

Armata 3, care fusese tot timpul pe frontul de luptă: în Bucovina, la trecerea Nistrului și a Bugului, în Stepa Nogai, la forțarea intrării în Crimeea, a primit altă organizare și altă misiune. După ajungerea la Marea de Azov și istmurile Crimeii, din cauza unor divergențe tactice între

Comandamentul german și cel al Armatei 3 române, acesta a fost făcut disponibil, lăsându-i-se numai una din brigăzile de Munte—2. Grosul unităților operative a fost despărțit în două grupe, depărtate una de cealaltă: două brigăzi ale Corpului de Cavalerie pe litoralul nord al Mării de Azov, iar Corpul de Munte, în Crimeea, unde, întărit cu o brigadă de cavalerie și alte unități de infanterie, a luat parte, sub conducere germană, la operațiile din iarna 1941—1942 și din primăvara acestui din urmă an. Comandantului Armatei 3 —generalul Petre Dumitrescu — i s-a dat comanda asupra tuturor unităților române de la est de Nistru, a căror misiune era paza litoralului Mării Negre și a teritoriului dintre Nistru și Nipru; el trebuia, în același timp, să țină legătura și să urmărească operațiile unităților Corpului 6 român de la Harkov, ale Corpului de Cavalerie întins pe litoralul Mării de Azov între Taganrog și Ghenicesk și ale Corpului de Munte din Crimeea. Era, desigur, o misiune grea, din cauza distanțelor considerabile, a lipsei mijloacelor de transport și a iernii foarte aspre.

Mersul operațiilor, în care adeseori inițiativa aparținea adversarului, ne atrăgea în chip fatal în acțiuni de la care nu ne puteam sustrage fără a risca primejduirea situației generale pe întreg frontul de luptă din sud-est; aceasta provoca însă pătrunderea tot mai adâncă în imensitățile teritoriului sovietic. O astfel de acțiune a fost participarea noastră la „bătălia de pe Donețˮ, din iarna și primăvara anului 1942.

Rușii au luat ofensiva cu forțe mari[53], la sud de Harkov, important oraș pe Donețˮ — afluent al Donului — și au reușit să facă o spărtură în frontul german, creând o pungă în regiunea Iziun, pe Donețul Superior. Pentru a o îndigui, neavând la îndemână forțe de rezervă suficiente spre a opri amenințătoarea pătrundere a forțelor sovietice, comandantul german al Frontului de Sud a făcut apel la Comandamentul român, spre a i se trimite unități române de la vest de Nipru. Au fost trimise imediat diviziile 1 și 2 Infanterie, ce alcătuiau Corpul 6 român, sub comanda generalul Corneliu Dragalina — care participase în faza ultimă a atacului împotriva Odessei — , deși aceste trupe nu erau organizate și utilate pentru a fi întrebuințate în operații mari: nu aveau efectivele complete, erau lipsite de serviciile necesare și de echipamentul de iarnă. În lunile de primăvară, prin trimiterea a încă două divizii: 4 și 20 Infanterie, Corpul 6 a fost ridicat la patru divizii.

Marșul spre îndepărtatul front de luptă și intervenția primelor divizii române s-a făcut în condiții foarte grele: ele au trebuit să facă un marș de 450 km pe un ger de -30°, prin vifor cumplit, peste nămeți mari de zăpadă. Ajunse în zona de luptă, trupele române au intrat în foc între Losovaia și Baskilovka, pe măsură ce soseau, pe batalioane, fără artileria proprie, rămasă în urmă. Luptând din greu, cu alternanțe de succese și suferind pierderi mari, românii au reușit să recucerească obiectivul principal, Samiulovka, pe care o ocupaseră trupele sovietice printr-un mare atac, cu mase de tancuri. Amenințarea unei ruperi a frontului a fost astfel înlăturată; continuându-și acțiunea, trupele române au respins atacurile a două divizii sovietice și au pătruns la Kristapovka.

Timp de câteva luni, în plină iarnă, trupele române ale Corpului 6, slab echipate și lipsite de cele necesare unei campanii duse în astfel de condiții dezavantajoase, în luptă nu numai cu un adversar puternic și bine utilat, dar și cu rigorile unei ierni excepționale, au ținut garda sectorului încredințat, în cercul de investiție al orașului Harkov, dând mereu lupte spre a respinge atacurile inamicului. Ele au avut pierderi simțitoare — în special Divizia 1, la Losovaia[54] —, dar au reușit să împiedice dezvoltarea succesului inițial al adversarului. Cea mai grea luptă s-a dat la 20 februarie, când s-a produs un atac inamic cu o divizie de infanterie și o brigadă blindată, din front, conjugat cu atacul a trei divizii de cavalerie, din flanc. Trupele române au rezistat eroic și au izbutit să oprească pe dușman pe linia Vasilievka—Samiulovka; apoi, printr-un miracol de energie, au contraatacat la 23 februarie și au cucerit 12 km în adâncimea pozițiilor sovietice, până la linia Dimitrievka—Alexandrovka, unde s-au fixat solid pe teren, rămânând acolo neclintite. Una din diviziile române, sosită în martie 1942, a ocupat linia Blagodatnoie—Vișnevski și a menținut-o în condiții tot așa de critice, ca și diviziile precedente. Ultima divizie de Dorobanți —4— a Corpului 6 român a sosit în cursul lunii mai.

Rezistența dârză a unităților române, alături de grosul celor germane, în zona Harkov, a permis Comandamentului Grupului de armate „Sud" german, care între timp primise întăriri importante, să reia ofensiva din poziții avantajoase, în luna mai. La această mare și clasică bătălie de încercuire cu tancuri — una din cele mai mari ale războiului germano-

sovietic — a luat parte și Corpul 6 român, acționând dinspre Pavlograd. Făcând bilanțul marii victorii de la Harkov, Comandamentul german arată, prin Comunicatul din 30 mai, că: „Divizii române, sub comanda generalului Dragalina, au luptat umăr la umăr cu trupele germane și au obținut o nouă glorie pentru drapelele lor".

După cucerirea Harkovului, germanii au întreprins așa-numita lor „ofensivă de vară": din Rusia Meridională, având ca obiectiv principal cucerirea Caucazului. Ea a început la 28 iunie 1942.

În această nouă ofensivă, Corpul 6 român a primit misiunea de a forța trecerea Donețului în regiunea Izium — sud-vest de Harkov — și a curăța masivul păduros de la vest de Izium, puternic fortificat cu cazemate și câmpuri de mine și bine apărat de trupe numeroase. Au trebuit trupelor române două zile de sforțări supraomenești, în lupta cu greutățile terenului, pădure deasă în unele părți, întinderi plate de nisip în altele, până când, dislocând pe inamic, primele elemente române au atins Oskol. Ele au fost răsplătite cu ordine de zi elogioase din partea Mareșalului german von Bock[55].

Deschizându-și astfel drumul, Corpul 6 armată român a început marșul său de înaintare în direcția est, spre Stepa Calmucă.

CAMPANIA DIN CRIMEEA

Ce era Crimeea?

Abia se terminase operația din Stepa Nogai, când armata română a primit o nouă și grea misiune: campania din Crimeea[56]. O serie de dislocări și sarcini noi însoțeau această mare operație. Așa cum s-a văzut în capitolul precedent, diviziile românești ce alcătuiau Corpul 6 armată român — sub comanda generalului Corneliu Dragalina — ce luaseră parte la cucerirea Odessei și la forțarea liniei Niprului — au fost subordonate unor mari unități germane, spre a lua parte, alături de ele, într-o grea campanie de iarnă, la importantele operații de pe Donet și la Harkov. Alte unități românești ale Armatei 3 au ocupat teritoriul Transnistriei, spre a asigura paza litoralului

mării, între Nistru și Bug, în timp ce paza litoralului de nord al Mării de Azov se face de trupele Corpului de Cavalerie român până la râul Mius, la est de Taganrog. În sfârșit, unități române — Vânători de Munte și Cavalerie — ce aparțineau Armatei 3 au fost trimise în Crimeea spre a lua parte la importanta acțiune întreprinsă de germani pentru ocuparea în întregime a Peninsulei Crimeea și curățirea ei de trupele sovietice.

Crimeea... Câte amintiri istorice ne evocă și câte sentimente ne deșteaptă acest nume, înscris în pagini de istorie, unele atât de strâns legate de trecutul nostru! Este vechiul Chersones Tauric al antichității, plin de înfloritoare colonii grecești, devenit apoi provincie a Imperiului Roman, la confiniile de Răsărit, în contact direct cu lumea barbară. În timpul evului mediu, tătarii asiatici s-au stabilit aci și i-au dat configurația etnică definitivă, pe care a păstrat-o până astăzi, alături de celelalte teritorii litorale vecine, de pe țărmul nordic al Mării Negre. Era „Crâmul tătărăsc!", așa cum îl cunoșteau și denumeau moldovenii noștri, care de multe ori au pătimit din cauza incursiunilor lor prădalnice. Genovezii, intrepizi navigatori și comercianți, stabiliseră aci, la Caffa — Feodosia de azi — un important cap de drum comercial ce străbătea peste Nistru până în Moldova și mai departe, spre vest. Stăpânirea otomană asupra Crimeii a durat până către sfârșitul secolului al XVIII-lea, când politica expansionistă a imperiului moscovit, în năzuința sa spre marea liberă, a izbutit să încorporeze Rusiei ținuturile meridionale limitrofe cu Marea Neagră, inclusiv Crimeea. Războiul Crimeii, 1854—1856, a readus peninsula chersonesică și Sevastopolul pe un plan de mare vază al Istoriei; marele eveniment e legat strâns, prin conexiunile lui și prin Convenția de la Paris, ce l-a încheiat, de istoria întemeierii statului român modern. Iată că ciudățenia desfășurării Istoriei aduce pe români ca, pe negândite, să întoarcă tătarilor din Crâm, la ei acasă și la mare distanță de timp, vizitele nepoftite și neplăcute pe care aceștia le făcuseră, în cursul veacurilor, pământului și poporului moldovenesc.

Campania din Crimeea începea în plin sezon de iarnă, dar climatul peninsulei e plin de contraste. În partea ei de nord, în atingere cu Rusia Meridională, nu se deosebește de climatul acesteia: vânturi, zăpezi, ger. În părțile de sud, protecția șirurilor de munți Iaila, care tivesc țărmul de sud-est, asigură un adăpost contra vânturilor reci și transformă coasta într-o

adevărată „rivieră" a Mării Negre, ținut minunat pentru lăcașuri de vilegiatură și de cămine pentru odihnă și întremare; centrul acestei regiuni este Yalta, lângă care țarii își aveau reședința de iarnă, la Livadia.

Din punct de vedere geografic, Crimeea, care are o suprafață ce întrece pe a Olteniei noastre — circa 28 000 km^2 —, este o pensinulă de formă romboidală, ce înaintează îndrăzneț, ca un uriaș promontoriu, în Marea Neagră, agățată de continent prin două istmuri înguste: Perekop și Sivaș, două porți strâmte, greu de forțat, mai cu seamă când pe lângă obstacolele naturale, lacuri și mlaștini, se adaugă lucrările de fortificații făcute de oameni.

Rușii erau decișii să apere cu dârzenie posesiunea Crimeii, căci peninsula avea o excepțională valoare strategică pentru armatele sovietice. În adevăr, ea era, după căderea Odessei, mai ales mulțumită formidabilei cetăți Sevastopol, o excelentă bază pentru operații navale și aeriene, atât spre vestul, cât și spre fundul de est al Mării Negre; dacă flota sovietică pierdea Sevastopolul, ea ar fi fost împinsă în colțul extrem sud-estic al Mării Negre, ca într-un fond de sac, punându-se într-o poziție foarte defavorabilă. Și pentru operațiile pe uscat Crimeea prezenta o însemnată valoare. Ocupată fiind de o armată sovietică, ea ar fi fost un pericol permanent ca o bază de incursiuni și operații mai mari în flancul și spatele armatelor germano-române. Mobilitatea trupelor din peninsulă era asigurată prin prezența flotei sovietice, adăpostită în excelentele ei porturi.

Operația cuceririi Crimeii nu era însă ușoară, atât din cauza excelentei ei situații geografice — cu intrarea prin două gâturi înguste —, cât și din cauza marilor lucrări de apărare: șiruri de cazemate, largi și adânci șanțuri anticar, rețele de sârmă ghimpată și câmpuri de mine, semănate în profuziune în toate punctele vulnerabile ale peninsulei, printre obstacolele naturale ale terenului, când muntos și abrupt, când mlăștinos și întretăiat de lacuri. Forțele sovietice care o apărau, numeroase, bine echipate cu armament modern, putând fi și ușor sporite prin ajutoare transportate pe mare din regiunile vecine, erau de bună calitate și însuflețite de spirit combativ.

Pătrunderea în Crimeea

Participarea românească la operațiile întreprinse de germani pentru cucerirea Crimeii a fost la început mai redusă: Divizia 1 Vânători de Munte (general Mihail Lascăr și, mai târziu, general Constantin Vasiliu-Rășcanu) din Corpul de Munte al generalului Gh. Avramescu, și Brigada 8 Cavalerie (general Corneliu Teodorini). În cursul iernii s-a mai adăugat și Divizia 4 Vânători de Munte (general Gh. Manoliu), precum și, spre primăvară, încă trei divizii de infanterie: 10 (comandant generalul Octav Georgescu), 18 (general Radu Băldescu) și 19 (comandant generalul Carol Schmidt), ridicând astfel numărul unităților române la șase, la care trebuie adăugat detașamentul autopurtat Radu Korne, care a luat parte de la început, dând concurs germanilor la atacul istmului Perekop; el era alcătuit din gruparea la un loc a batalioanelor autopurtate ale celor trei brigăzi de cavalerie ale Armatei 3 române. Unitățile române, aparținând organic Armatei 3 române, au fost subordonate operativ Armatei 11 germane, comandată[57] de generalul von Manstein[58], care urmase generalului Schobert, mort în bătălia din Stepa Nogai.

Armata 11 germană a început atacul împotriva puternic-întăritului istm Perekop la 19 octombrie; la această acțiune au luat parte și formațiuni românești; câteva divizioane de artilerie grea și Detașamentul autopurtat Korne. După lupte grele, istmul a fost forțat la 28 octombrie și germanii au înaintat până la istoricul „val tătăresc", întărit formidabil de ruși cu forțele evacuate de la Odessa; după cucerirea ultimelor rezistențe, Armata 11 germană a început înaintarea spre inima Crimeii, într-o întrecere de viteză cu trupele sovietice ce se retrăgeau.

Spre sfârștiul lunii octombrie au început și românii acțiunea lor, care avea drept țel forțarea istmului Sivaș, la răsărit de Perekop. Acest istm avea particularitatea că era despărțit la rândul lui în două fâșii de pământ: una, istmul propriu-zis, Sivaș, spre vest, și alta, Arabat, spre est, care era o foarte lungă (114 km) și îngustă fâșie de pământ nisipos, redusă uneori la mai puțin de 100 de m, ce lega uscatul, la sud de Ghenicesk, cu Peninsula Kerci; între cele două istmuri, și între ele și Perekop, erau întinderi de apă stătătoare,

adevărate lagune ale Mării de Azov, numite: Marea Sivaș sau Marea Putredă.

Atacul porții de intrare de la Salikovo a fost început de români la 24 octombrie[59]; după un cantonament de șapte zile la Dogmarenko, Brigada 1 Vânători de Munte s-a prezentat în fața pozițiilor înaintate ale rușilor, care ocupau colinele de la spatele satului Novo-Alexeevna, la 7 km de intrarea în istmul, care era lung de 7-8 km și foarte îngust, transformat într-o adevărat poartă de cetate. Brigada 1 era pe prima linie, ajutată și de un regiment de roșiori; în rezerva ei erau brigăzile 2 și 4; cavaleria ataca la Ghenicesk. Rușii au opus rezistența timp de patru zile, cu artilerie și avioane, cu efecte destul de slabe. În noaptea de 27—28 octombrie, ei au părăsit poziția de la Novo-Alexeevna, luând poziții noi chiar în gura istmului, de unde bombardează la 28 și 29 octombrie pozițiile românești. Românii răspund cu artileria grea — tunuri 150 *Skoda* — iar la 30 octombrie fac să intervină o splendidă aviație —circa 40 aparate *I.A.R.* care au un efect distrugător asupra cazematelor rusești ce închid gura istmului. Pionierii unităților de Munte încep munca primejdioasă a curățirii istmului, târându-se pe pântece printre barajele de mină și rețelele de sârmă ghimpată din spațiile dintre cazematele de beton, strecurându-se prin șanțurile pline de noroi, expuși în orice moment a fi aruncați în aer de exploziile minelor ascunse cu dibăcie peste tot, în frumul gros și orbitor al exploziilor numeroaselor baterii de artilerie ale apărării. O adevărată pagină de jertfă și eroism, această luptă a pionierilor, în mijlocul câmpurilor de mine, pe care le făceau să explodeze cu riscul vieții, a rețelelor de sârmă care trebuiau tăiate cu foarfeca, a cazematelor ce trebuiau atacate cu grenade pe la spate. Un pluton de pionieri germani și o escadrilă de avioane *Stuka* au dat un concurs prețios vânătorilor români în eroica lor luptă de curățire a istmului, care a durat două zile și două nopți. La 31 octombrie, drumul spre interiorul Crimeii era deschis.

Scoși din puternicele lor poziții și aruncați spre sud, amenințați cu trecerea liniilor de retragere, prin înaintarea germanilor, care, la vest, forțaseră intrarea prin istmul Perekop, forțele sovietice au început o retragere precipitată spre interior, despărțindu-se în două. O parte a luat drumul spre est, în direcția: Peninsula Kerci—Feodosia, spre a-și putea asigura retragerea prin Peninsula Taman spre regiunea Kuban; cealaltă parte

și-a continuat retragerea spre sud. Ea nu s-a putut menține în Simferopol, capitala Crimeii, fiind depășită de germani. Izolați de grupul din est, prin ocuparea de către români a orașului Alușta, de pe țărmul de sud-est, n-a rămas altceva de făcut trupelor sovietice decât să se strecoare de-a lungul țărmului, în direcția vest, spre a căuta adăpost în formidabila cetate de la Sevastopol, unde se organiza o foarte puternică rezistență.

Luptele din sectorul Kerci–Feodosia

Acțiunea română s-a exercitat în cursul lunilor de iarnă în ambele direcții: est și vest. La vest este de înregistrat acțiunea din sectorul Capella, în regiunea Sevastopolului, ce va fi tratată la capitolul respectiv. Acțiunile principale de luptă se vor da în sectorul de răsărit al Peninsulei Kerci—Feodosia.

După forțarea istmului Sivaș, unitățile române biruitoare, în colaborare cu un corp de armată german, au înaintat cu repeziciune spre sud-est. În fruntea urmăririi era cavaleria, împreună cu Detașamentul Korne, luând-o înaintea vânătorilor de munte. Un scurt popas de luptă la Giankoje și urmărirea continuă în marșuri lungi și extenuante. Teritoriul e complet devastat de ruși în retragere: gările aruncate în aer, șinele scoase, magaziile și depozitele incendiate de petrolul căruia i s-a dat drumul din rezervoare, podurile sunt distruse. Dar toate obstacolele și oboseala nu scad avântul trupelor române care, la 5 noiembrie, ating țărmul Mării Negre în regiunea Kerci—Feodosia. Va fi sectorul de luptă defensivă și ofensivă al unităților române, în lungul lunilor de iarnă în această regiune tătărască, care, în pofida reputației de rivieră poetică, vor fi luni de geruri, zăpezi și viscole de cea mai moscovită speță. Trupele române vor duce în fața pozițiilor de la intrarea Peninsulei Kerci neîncetate lupte și hărțuieli, caracteristice războiului de poziție, contra incursiunilor mai mari sau a infiltrațiunilor mai mici, iar în sectorul Munților Iaila și al litoralului vor duce o campanie de urmărire și lichidare a formațiunilor de partizani, pentru a asigura legăturile între unități și transportul aprovizionărilor.

Peninsula Kerci, de formă alungită, ca un promontoriu, cu direcția vest-est, gâtuită între Marea de Azov și Marea Neagră, prelungindu-se, dincolo de strâmtoarea Kerci, cu Peninsula Taman, va fi în tot timpul iernii 1941—1942 și al primăverii ce i-a urmat teatrul unor importante operații militare. În timp ce gura ei, între Feodosia și Arabat, era străjuită de dubla linie de poziții germano-române pe o parte, sovietice de cealaltă parte, în spatele frontului, rușii, folosindu-se de avantajele geografice ale peninsulei, comunicarea lesnicioasă cu bazele prin Taman și lunga desfășurare a coastelor, grămădeau trupe destinate unei acțiuni contraofensive.

Către sfârșitul lunii decembrie, momentul părea favorabil. Grosul forțelor germane era angajat în acțiunea împotriva Sevastopolului, care începuse de curând; forțele române erau prinse în operațiile din Munții Yalta împotriva partizanilor; la gâtul Peninsulei Kerci, garda era relativ slabă, forțele germano-române fiind aci puțin numeroase. Era cel ai bun prilej pentru a porni contraatacul în flancul forțelor germano-române de pe coasta de răsărit a Crimeii.

Atacul s-a dat în doi timpi.

În primul timp, rușii, care concentraseră în Peninsula Taman forțe evaluate la 3-4 divizii, au executat în noaptea de 25—26 decembrie, sub protecția flotei, debarcări de o parte și de alta a orașului Kerci și au pornit o acțiune viguroasă în direcția vest, spre baza peninsulei. Cum era de așteptat, germanii și românii au reacționat, adunând aci trupe de întărire pe care le-au adus din sectoarele vecine, unde, ca urmare, dispozitivul defensiv a fost slăbit.

Atunci, se produce a doua fază a planului de atac. În noaptea de 28—29 decembrie, rușii încep să facă debarcări masive la Feodosia, în spatele frontului germano-român de la gâtul peninsulei și reușesc a-și crea un cap de pod în regiunea Feodosia—Sudak, pe litoral, intenționată a fi o bază de operații pentru nimicirea forțelor germano-române vecine și pentru operațiile de recucerire a Crimeii.

Situația devenise gravă. Măsuri urgente și eroice se impuneau. În timp ce germanii au prelevat o parte din trupele de la Sevastopol, spre a le îndruma spre locul primejduit, românii au executat o întoarcere a frontului cu fața spre sud și și-au îndreptat forțele și în direcția Feodosia, lăsând la

gâtul peninsulei forțele strict necesare pentru a zădărnici înaintarea inamicului. Trupele române de cavalerie, autoportate și unități de infanterie: vânători de munte și dorobanți, au executat un record de marșuri forțate, parcurgând aproape 150 km în trei zile, pe un ger de -30° și pe viscole. Lupte foarte vii s-au dat în zilele de 30 decembrie 1941, 9 ianuarie și o bătălie hotărâtoare pentru recucerirea Feodosiei, de la 15—19 ianuarie 1942. Episoade de adevărat eroism au făcut obiectul unor citațiuni în ordine de zi date pe Armată. Așa, fapta vitejească a unui batalion de munte care a rezistat timp de 12 zile atacurilor sovietice, date cu forțe mult superioare, cucerind și menținând localitatea Taraktaș, după care a luat parte hotărâtoare la distrugerea forțelor dușmane debarcate la Sudak. Un alt batalion, după două zile de lupte grele, a pătruns în lungul litoralului, sfărâmând rezistența unui inamic mult superior, la Ivan Baba. Un al treilea batalion de munte, printr-un atac avântat, a cucerit înălțimea cu Cota 345, de unde apoi a căzut prin surprindere în flancul inamicului, care ataca o divizie vecină, silindu-l să se retragă. O companie de vânători de munte — căpitan Ghertner — a oprit timp de zece zile încercarea inamicului de a lărgi capul de pod creat la vest de Sudak, deși lupta izolat și era continuu hărțuită în spate de partizani; când unitățile româno-germane au trecut la atac, compania a pătruns în spatele inamicului, i-a tăiat retragerea spre Sudak și l-a forțat să se predea. O companie de dorobanți olteni, din Regimentul 18 Gorj, a atacat un detașament de 14 tancuri grele inamice și, după o luptă cu grenade și cu arma, îl paralizează, distrugând 11 din ele și punând pe fugă restul de trei; astfel a fost salvată situația ce fusese periclitată prin infiltrarea tancurilor printre Regimentul 18 Infanterie și un regiment de Roșiori din Brigada 8 Cavalerie. Și câte alte fapte doveditoare de pricepere, inițiative și eroism au rămas neconsemnate, fiind considerate ca lucruri naturale, și au fost acoperite de pulberea uitării!

La 19 ianuarie, capul de pod sovietic Feodosia—Sudak era complet nimicit, Feodosia recucerită, rușii împinși dincolo de gâtul îngust al peninsulei, care era definitiv închis.

Biruința româno-germană de la Kerci a fost importantă nu numai prin menținerea pozițiilor cucerite și prin impozantul tablou de capturi în prizonieri și material, făcut de oștirile învingătoare, dar mai ales pentru că

fusese prima probă a războiului de iarnă, pe zăpadă, viscole și ger, în care până atunci se credea că rușii au un aliat puternic și de neînvins.

Frontul de la gâtul Peninsulei Kerci n-a cunoscut odihnă în timpul lunilor de iarnă și de început de primăvară al anului 1942: hărțuieli, incursiuni mai restrânse ori lupte mai mari. Ambele tabere adverse se pregăteau pentru o acțiune care trebuia să pună capăt situației critice în care se găseau în acest punct important al frontului de luptă. Germanii au avut întâietatea: ofensiva generalului von Manstein s-a declanșat, la 8 mai, contra unui adversar care se întărise formidabil între timp cu numeroase forțe aduse prin Peninsula Taman; după evaluările germane, generalul Kozlov[60] dispunea de trei armate, cuprinzând 17 divizii de infanterie, opt brigăzi de vânători, o divizie de cavalerie și patru brigăzi blindate. Generalul von Manstein dispunea de șase divizii germane, din care una blindată și de patru divizii române (18, 19, 10, divizii infanterie, și Divizia 8 Cavalerie și Detașamentul Autopurtat). Cu toată superioritatea în efective a adversarului, stabilit în puternice poziții fortificate, eșalonate în adâncime, se spera că dibăcia manevrei și calitatea soldatului vor hotărî victoria. Ceea ce s-a și întâmplat.

Linia dușmană întărită se întindea de-a curmezișul gâtului Peninsulei Kerci, de la Arabat până la nord de Feodosia, și nu putea fi atacată decât frontal. În angajamentele directe între cele două fronturi, Divizia 18 română, prinsă în raza de acțiune a unei brigăzi blindate sovietice, a avut pierderi mari, la sud de Parpaci. Von Manstein a manevrat, făcând o diversiune în flancul drept și dând un atac violent la centru, unde, după un formidabil bombardament cu artilerie grea și din avioane, blindatele germane au spart frontul sovietic. Prin spărtura săvârșită, a înaintat ca o săgeată așa-numita „Brigadă mobilă Grodek", alcătuită din unități blindate germane, un regiment de roșiori și detașamentul autopurtat, românești. Avântându-se cu temeritate, unitățile de atac române au înaintat într-o singură zi cu aproape 60 km în spatele liniei fortificate rusești, au înfrânt rezistența sovietică de la Saraimin și apoi s-au lovit de a doua poziție fortificată de la vechiul „val tătăresc", organizată cu șanțuri și artilerie puternică pe creasta înălțimilor valului. Fără legături cu spatele, coloana germano-română, atacată din toate părțile, a trecut prin momente dificile și a trebuit câteva zile să fie alimentată

cu hrană și cu muniții prin ajutorul aviației și a lansării coletelor cu parașuta. Ea a rezistat însă eroic și, după prăbușirea frontului din gâtul peninsulei, a înfrânt pe dușman prin intervenția trupelor amice, apoi și-a reluat înaintarea, a înfrânt o nouă rezistență la Ortaeli și, în ziua de 14 mai, a pătruns în Kamâș Burun, portul militar al orașului Kerci, pe litoralul strâmtorii. Armatele sovietice, manevrate, încercuite și atacate, au suferit o înfrângere catastrofală. La 19 mai, întreaga Peninsulă Kerci era în mâinile armatei germano-române; Manstein anunța enorma pradă făcută: 169 198 prizonieri, 1 133 tunuri etc. capturate; resturile fuseseră aruncate peste strâmtoarea Kerci, în peninsula vecină, Taman.

Bătălia pentru Sevastopol

Posesiunea Peninsulei Crimeea e legată de soarta orașului-port Sevastopol, de pe coasta ei de sud-vest. Era o cetate foarte puternică atât prin poziția ei naturală, excepțional de favorabilă pentru apărare, înconjurată de înălțimi stâncoase și râpoase, tăiate de văi adânci, cât și prin lucrările de fortificații numeroase, puternice, presărate cu profuziune pe înălțimi dominante, ascunse prin cotituri și râpe. Cetatea a căpătat o reputație mondială în timpul Războiului Crimeii din 1854—1856, concentrând în jurul ei întreaga acțiune a războiului. De astă dată, posesiunea Sevastopolului era indispensabilă pentru ruși, alcătuind un excelent adăpost pentru flota Mării Negre, garanție a stăpânirii căilor de comunicație cu sud-vestul Rusiei și litoralul Caucazului. De aceea, rușii desăvârșiseră lucrările de fortificații ce împânzeau până la o mare distanță cetatea, înăuntrul căreia o garnizoană puternică, prevăzută cu armele cele mai moderne, era decisă s-o apere până la extrem.

Generalul von Manstein intenționase să dea bătălia pentru cucerirea Sevastopolului în același timp cu cucerirea coastei de est și a Peninsulei Kerci, adică imediat după pătrunderea în sudul Crimeii. Urmărind trupele sovietice ce se retrăgeau precipitat dinspre nord, von Manstein ocupase Simferopolul, de unde germanii radiau spre nord-vest, ocupând Eupatoria, spre sud, unde ocupaseră Yalta, și spre vest, unde s-au izbit de puternica

rezistență opusă de Sevastopol. Cetatea a trebuit să fie învăluită sistematic din direcțiile nord, est și sud, în așteptarea asaltului ce trebuia pregătit cu îngrijire, dată fiind întinderea și puterea sistemului de fortificații ce o înconjurau.

În sectorul central al liniei de investiție, pe direcția de atac est-vest, a fost adusă Divizia 1 Vânători de Munte — general Lascăr —, care era flancată la dreapta și stânga de unități germane. În fața pozițiilor române era dealul Capella, ale cărui poziții defensive erau apărate în special de soldați de origine circaziană și de detașamente de mercenari; o foarte numeroasă artilerie de branduri era adăpostită în uvraje de beton, printre șanțurile și tunelele ce brăzdau dealul. Numele dealului: „Capella" venea de la monumentul ce-i încununa creasta, ridicat pentru comemorarea soldaților italieni căzuți aci în timpul memorabilului asediu al Sevastopolului.

Atacul cetății s-a dat în zilele de 17—19 decembrie. Primele două zile au fost întrebuințate pentru pregătiri artileristice, recunoașteri; s-au dat lupte vii în sectoarele germane. Atacul din sectorul român s-a dat în noaptea de 18—19 și în cursul zilei de 19 decembrie; alături de generalul Lascăr, conducea lupta însuși generalul Avramescu, comandantul forțelor române din Crimeea. Misiunea încredințată românilor era cucerirea dealului Capella și a satului vecin, întărit, Karlovka. Atacul s-a dat de vânători, împărțiți în trei grupuri, comandate de coloneii Marinescu și Băjenaru și locotenent-colonelul Dinculescu. Prin atacuri înverșunate, date cu riscul vieții, vânătorii au cucerit în dimineața zilei de 19 decembrie satele Karlovka și Ciorgoni, apoi, sfidând ploaia de schije de branduri cu care-i împroșca apărarea, au cucerit versanturile est și nord ale dealului Capella, înlesnind astfel germanilor, care luptau la flancul drept, să atace versantul de vest. Numărul celor căzuți eroic este mare; în fruntea luptătorilor, au căzut comandanții, care au dat pilda bravurii. Printre cei mai bravi, locotenent-colonelul Gh. Dinculescu, ofițer distins, inimos și cult, a căzut pe când conducea din linia întâi grupul său de atac de la Karlovka spre versantul de vest al dealului. Mulți alții și-au dat, de asemenea, tributul vieții lor: căpitanul Mihăescu Constantin, comandantul unei companii de mitraliere, căpitanul Curteanu Marin; locotenenții rezerviști: Stan Constantin, Petrescu Ioan, Palmert Harmuth; sublocotenentul rezervist Termentu Dumitru.

Lumea a fost adânc mișcată de comunicatul prin care se arată moartea eroică a locotenentului în rezervă, învățătorul de sat Drăgănescu Ioan, din Trăisteni (Prahova), tată a nouă copii, în timpul atacului unui șir de cazemate, pe care a reușit să le cucerească în noaptea de 18—19 decembrie; el a fost citat prin ordin de zi pe întreaga Armată cu adaosul: copiii săi vor fi îngrijiți și instruiți de stat.

Dealul Capella a rămas, în cea mai mare parte a lui, în stăpânirea trupelor române și germane, deoarece era considerat ca o importantă bază de plecare în bătălia decisivă ce avea să se dea ulterior pentru cucerirea cetății; pozițiile celor doi adversari au suferit mici variații în cursul ciocnirilor din timpul iernii și primăverii.

Ofensiva din decembrie n-a obținut succesul complet sperat; ea trebuia reluată, după sfârșitul iernii, cu forțe mai mari. Din cauza prelevării de trupe germane, necesare acțiunilor de la Kerci și Feodosia, a intervenit o relativă acalmie pe timpul iernii, pentru ca acțiunea în vederea cuceririi cetății să fie reluată, cu mijloace puternice, în primăvară.

Atacul decisiv s-a dat în iunie 1942[61]. După cucerirea Peninsulei Kerci, von Manstein s-a întors cu totalitatea forțelor disponibile spre a ataca Sevastopolul, pe toată întinderea centurii sale fortificate. Atacul a fost pregătit și susținut de o aviație numeroasă și de o artilerie foarte puternică, grea și „supergrea"; se înțelegea prin acest nume o piesă de artilerie de calibrul 800 mm, instalată pe două linii paralele de cale ferată. Distrugerile pricinuite de artilerie au fost foarte mari. Contribuția armatei române la această importantă operație a constat în trei divizii, și anume diviziiile 1 și 4 Vânători de Munte și Divizia 18 Infanterie, prelevate de pe Frontul de Est al Crimeii.

Atacul infanteriei a început la 7 iunie. Luptele s-au dat neîntrerupt timp de trei săptămâni cu multă vitejie și spirit de jertfă și dintr-o parte și din cealaltă. Operațiile au avut loc numai pe uscat, germanii neposedând o flotă de război pe Marea Neagră, iar vasele flotei de război române erau prea puține și slabe ca să aibă vreo acțiune de oarecare eficacitate contra formidabilei baze navale de la Sevastopol. De altfel, nici rușii n-au putut întrebuința flota lor din golful Savernaia, vasele fiind reperate de aviația și artileria germane; de aceea, ei s-au mulțumit s-o salveze, cu pierderi

simțitoare, și s-o strecoare printre câmpurile de mine, spre a-i găsi un refugiu în porturile de pe litoralul caucazian. În schimb, pozițiile defensive de pe uscat, alcătuite din două linii concentrice, precedate și de alte uvraje înaintate, fuseseră înmulțite și consolidate în perioada de relativă acalmie de aproape șase luni. Folosind relieful accidentat al terenului, plin de înălțimi stâncoase, întretăiate de văi râpoase, acoperit pe alocurea de păduri dese, lucrările defensive aveau caracterul de fortificație permanetă; o profuziune de cazemate betonate, adăpostite sub stânci sau după râpe inaccesibile, înconjurate de câmpuri de mine, legându-se prin tuneluri subterane, făceau din Sevastopol o fortăreață inexpugnabilă. Efectivele trupelor de apărare fuseseră, de asemenea, considerabil mărite, ca și mijloacele de apărare artileristică.

În centrul semicercului de investiție, sprijinite cu cele două aripi pe mare, se găseau, pe direcția est-vest, trupele române, ocupând un sector de 21 km lungime; ele erau flancate la dreapta și la stânga de trupe germane. Atacul român trebuia să pornească de la dealul Capella, pentru care se dăduseră în decembrie lupte sângeroase; dealul era în cea mai mare parte în stăpânirea românilor, dar adversarul mai poseda încă versantul de nord — după schimbările suferite în timpul lunilor de iarnă. Era un bot de deal, ce fusese denumit de germani *Nordnase* („nasul dinspre Nord"); o vale despărțea această poziție de o altă înălțime abruptă, situată mai la nord („căpățâna de zahăr"). Un atac frontal în această direcție, pe linia văii, ar fi fost foarte riscant, căci s-ar fi prăbușit sub focurile încrucișate ale celor două poziții de pe înălțimi, bine calculate și distribuite. De aceea, Comandamentul român a preferat o manevră mai lentă, dar mai sigură: o largă învăluire pe la vest a celor două poziții inamice, căzându-le în spate. După ce ele au căzut în mâinile românilor, dealul Capella era în întregime cucerit, așa că fusese deschis drumul spre cele două linii de apărare ce formau adevăratele centuri de fortificație ale cetății.

La 21 iunie s-a reluat atacul[62], de astă dată împotriva primei linii de centură. Sectorul atacat de români era format de trei poziții fortificate: Bastionul II, colina denumită de germani *Hiigel* și înălțimea Saharnaia Golovka, care închideau drumul spre Inkerman și Valea Cernaia, din

centura interioară a cetății. Vânătorii și dorobanții români, bine susținuți de artilerie, au dat atacuri vitejești contra acestor poziții tari; în special Bastionul II, situat pe culmea unei înălțimi acoperite de o pădure deasă, era foarte greu accesibil. Luptele degenerau adesea în încăierări corp la corp, în care se întrebuințau grenada de mână și baioneta. La 25 iunie, Bastionul II a căzut în mâinile românilor, iar în noaptea de 26—27 toată linia sectorului era cucerită[63]. Dar cu câtă jertfă de sânge tânăr!

Fără nici un pic de odihnă, la 27 iunie, românii pornesc la atacul celei de-a doua centuri fortificate, cu centrul tactic la Inkerman; era un nume devenit celebru în istoria militară prin sângeroasa bătălie de la 5 noiembrie 1854, între rușii comandați de generalul Mencikov și adversarii săi francezi și englezi. Falanga atacatorilor români se desparte în două. Pe când vânătorii de munte trec râul Cernaia, atacă pe la sud de Inkerman, cu direcția vest, și trec de fundul golfului Severnaia, ostașii Diviziei 18 execută o conversiune cu direcția sud spre Balaklava, port pe litoralul sud, care e cucerit printr-un atac impetuos la 30 iunie. Inkerman, Balaklava sunt nume istorice adânc săpate în Războiului Crimeii: Balaklava își avea și ea celebritate câștigată prin șarja cavaleriei engleze împotriva rușilor.

La 1 iulie, detașamente române intrau în același timp cu trupele germane, ce operaseră la cele două aripi, în Sevastopolul cucerit[64]. Primul steag aliat, înălțat pe ruinele edificiilor publice din Sevastopol, a fost steagul românesc al Diviziei 4 Vânători de Munte[65], consfințindu-se astfel partea glorioasă pe care o luaseră unitățile române la cucerirea celei mai puternice cetăți fortificate din lume, în luptă leală împotriva unei armate adverse nu mai puțin viteze și glorioase, care-și apăra cu cerbicie pământul patriei. Bilanțul numeric, publicat de germani, arată că numărul prizonierilor făcuți de armatele aliate, până la 4 iulie[66], se ridica la 95 000[67]; câte zeci de mii va fi fost numărul morților îngropați sub ruinele fortificațiilor năruite și ale edificiilor incendiate!

Cu căderea Sevastopolului, întreaga peninsulă a Crimeii era în stăpânirea armatelor germano-române. Ofensiva aliată dobândise o solidă bază de sprijin pentru acțiunile viitoare, concepute spre sud-estul Rusiei.

Mărimea jertfelor cu care românii au contribuit la victoria comună[68] se putea măsura după listele de pierderi ori de distincții pe care le publicau, din când în când, cu titlu oficios, ziarele. Cu toată strictețea — excesivă, uneori până la absurd — a secretului, cu care oficialitatea învăluia operațiile militare, nelăsând să transpire decât ocazional și neorganizat, numere de unități luptătoare sau nume de eroi, totuși, publicațiile de morți ori decorați lăsau să se întrevadă câte ceva. Erau luptători răsplătiți cu Ordinul „Mihai Viteazul" — unii dintre ei *post-mortem* sau citați prin ordin de zi pe armată; numele era câteodată însoțit de descrierea sumară, totuși elocventă, a împrejurărilor în care viteazul și-a găsit moartea sau a binemeritat recompensa. Citirea e emoționantă; ea ne umple inimile uneori de tristețe la gândul atâtor vieți stinse, a atâtor energii pierdute, a atâtor speranțe spulberate, a atâtor familii îndoliate. Dar ele ne provoacă și admirație și reconfort sufletesc. Cu toate aparențele de indiferentism, de blazare și scepticism, sufletul românesc e viteaz, capabil de entuziasm și de jertfă pentru idealurile înalte, cum este, mai presus de toate, acela concretizat în noțiunea de *patrie*!*

Numai de nu s-ar fi irosit în zadar atâta sânge prețios!

* Din eroismul celor mici, înregistrăm, ca prototip al jertfirii conștiente a vieții, fapta sublocotenentului Simionescu Nicolae dintre vânătorii de munte. Era cel mai tânăr dintre cavalerii Ordinului „Mihai Viteazul", pe care îl câștigase în urma unui mare act de bravură la trecerea Nistrului, când cucerise două cazemate și luase prizonieri. Rănit, evacuat, se reîntorsese la unitatea sa nedeplin vindecat, făcuse campania Bugului, participase la bătălia din Stepa Nogai. Rănit a doua oară în Crimeea la 20 octombrie 1941, evacuat din nou, se reîntoarce pe front în februarie 1942, pentru ca la 6 iunie să cadă, în fața Sevastopolului, când conducea atacul cu o pușcă mitralieră în mână, în fruntea plutonului său. Cu câteva ore înainte de atac, scrisese o scrisoare de rămas bun familiei sale, în care, anunțându-le probabila sa moarte, își exprima și ultimele dorințe.

MARȘUL SPRE PRĂPASTIE

În profunzimile imensului teritoriu sovietic

Cele două victorii câștigate de germani la Harkov și Sevastopol au creat premisele necesare operației concepute de Marele Cartier german sub numele: Ofensiva de vară din Rusia Meridională[69]. Ea țintea mari țeluri strategice: spre sud-est, pătrunderea în Caucazia, iar spre nord-est cucerirea regiunii Volga—Caspica. Planul acestor operații uriașe cuprindea și un rol important pentru armatele române din sudul Rusiei, devenite disponibile după încheierea operațiilor de la Odessa, Donеț și Crimeea. În vederea lor, aceste armate au fost completate cu elemente din depozite, au fost sporite ca număr prin aducerea de noi unități din țară și au fost regrupate, în legătură cu noile lor misiuni.

Două au fost misiunile încredințate armatelor române. Prima, la stânga, în direcția est, a fost cooperarea cu acțiunea de mare desfășurare întreprinsă de germani cu scopul de a-și împinge frontul în direcția Volga—Marea Caspică, spre a întoarce pe la sud-est apărarea Moscovei: ea va da naștere marii bătălii de la Stalingrad, cu anexele sale din Cotul Donului și Stepa Calmucă. A doua acțiune, spre sud și sud-est, se va da pentru ocuparea Caucaziei, cu bogatele sale resurse petrolifere; ele sunt cunoscute sub numele de: „bătălia Kubanului" și „bătălia Caucazului"[70].

La 8 iulie 1942, germanii au rupt puternicul front sovietic de pe linia fortificată Stalino—Taganrog, la nordul Mării de Azov; a fost semnalul de începere a ofensivei de vară. O dată cu trupele germane, armatele române s-au pus și ele în mișcare spre a ocupa noile poziții de luptă, desemnate prin planul ofensivei germane; ele au trebuit să execute, în cursul lunilor iulie și august 1942, o vastă mișcare de deplasare — marșuri lungi de sute de kilometri —spre a străbate spațiul evacuat de armatele sovietice, în retragerea spre noile lor poziții defensive.

Aceste marșuri s-au executat în trei direcții.

Corpul 6 armată român[71], plecând la 8 iulie din regiunea Harkov, a executat un lung marș în direcția est, de-a lungul Donețului, a trecut Donul Mijlociu pe la Zimlianskaia la 27 iulie, spre a lua poziție în marginea Stepei

Calmuce, unde s-au concentrat și alte unități aparținând Armatei 4 române[72], pornite din zona de sud-est a Mării de Azov[73].

Armata 3 română[74], completată cu noi unități, a pornit la 15 august din regiunea Stalino—Taganrog, pe Marea de Azov, cu direcția nord-est, spre a lua poziție pe cursul Donului, până unde fluviul face o mare cotitură în direcția sud[75].

Grupurile Kuban și Caucaz, formate din divizii ce aparțineau organic Armatei 3 române, au pornit la 4 august din zona Rostov și au fost dirijate spre sud și sud-est, spre a coopera cu germanii la operațiile pentru ocuparea Caucazului[76].

Aceste marșuri au constituit adevărate performanțe care au pus încă o dată în evidență legendarele calități de rezistență ale soldatului român. Date fiind însă împrejurările în care au fost trimise unitățile românești în profunzimile imensului teritoriu rusesc și urmările fatale pe care le-a avut această operație de deplasare, ca poate fi calificată ca: „marșul spre prăpastie".

Prin lungimea lor, prin monotonia și ariditatea terenului, prin împrejurările climaterice, marșurile sunt cumplit de obositoare. Soare arzător, căldură copleșitoare, ploaie de nisip. Drumurile primitive străbat întinderi nisipoase, în etape de zeci și zeci de kilometri, prin care mărșăluiesc ziua, și adeseori noaptea, nesfârșitele coloane ale armatelor române. Piciorul se îngroapă în praful gros și negru pe care-l răscolesc; atmosfera e încărcată de pulberea ce pătrunde în ochi, în gură, în plămâni; pielea și veșmintele sunt acoperite de stratul gros și lipicios de pulbere. Camioanele și căruțele se înfundă până la osii în nisip; caii se opintesc zadarnic, căruțașii blestemă și înjură, motoarele huruie fără răgaz. La tot momentul e nevoie să intervină oamenii, să descarce cu brațele, spre a despovăra și despotmoli vehiculele. Trupurile, murdare de pulbere, sunt leoarcă de sudoare. Și soldatul merge înainte, zi după zi, săptămână după săptămână, prin dunele de nisip ale acestei Sahare rusești. Coloana în marș, privită de la depărtare ori înălțime, pare un imens vierme, ce înaintează agale, cu mișcări unduioase, cu încolăciri de șarpe. Rarele sate întâlnite în cale, la 15—20 km depărtare unele de altele, sunt foarte sărace: câteva colibe dărăpănate. Vedenii exotice, neașteptate, pun uneori câte o notă pitorească în această dezolantă

monotonie: din loc în loc, curiozitatea soldaților e atrasă de apariția caravanelor de cămile, călărite de femei cocoțate între cele două cocoașe ale bactrianci.

Numai nopțile cu lună oferă un spectacol feeric acelor puțini care mai au dispoziția sufletească să se detașeze de mizeriile vieții, să uite oboselile marșurilor și să treacă cu vederea frigul nopții, spre a gusta deliciile aspectului nocturn al imensității stepei cazace, sub poleiala argintie a razelor lunii. Dar nu oricine a citit pe Gogol ori a ascultat pe Borodin...

Bătălia Kubanului și a Caucazului

Bătălia Kubanului și cea a Caucazului s-au dat de forțe germane pornind de la Rostov spre sud, în direcția Krasnodar—Marikop—Caucaz; forțele germane erau flancate, pe dreapta și pe stânga, de forțe române, ce aparțineau organic Armatei 3 române, puse operativ sub conducerea germană. Ele înaintau în două coloane, una de-a lungul litoralului răsăritean al Mării de Azov, coborând în direcția sud, spre Marea Neagră; alta, pe malul nordic al fluviului Kuban, spre a pătrunde spre Caucaz. Coloana care opera de-a lungul litoralului estic al Mării de Azov s-a pus în mișcare către sfârșitul lunii iulie 1942. Ea era formată esențial din Corpul de Cavalerie ce operase în Bucovina, Transnistria, Dnipru, Crimeea; luau parte: Brigada 5 (general Vasile Măinescu), Brigada 6 (general Cristu Cantuniari) și Brigada 9 (general Kiriacescu); Brigada 8 (general Corneliu Teodorini) rămăsese în Crimeea. În cursul lunii august a fost trimisă în Peninsula Taman și a luat parte la campania de-a lungul Mării de Azov, după ocuparea Novorossiiskului, și Divizia 3 Vânători de Munte, care până atunci fusese reținută în țară; ea a fost plasată la aripa de vest a Corpului de Cavalerie.

Pornind de la Berdiansk, prin Taganrog și Rostov, Corpul de Cavalerie a ocolit vârful de nord al Mării de Azov și a început coborârea în direcția sud. Marșul cavaleriei a însemnat o adevărată performanță de viteză și rezistență. În opt zile, a fost străbătută o distanță de peste 600 km, pe călduri copleșitoare, cum numai Rusia Meridională poate să ofere în miez de vară, prin pulberea groasă ce pătrundea în ochi, în urechi și prin nări.

Repeziciunea cu care se făcea urmărirea avea de scop să nu lase adversarului, care se retrăgea, răgaz să distrugă prețioasele recolte de pe câmp și să ia cu sine vitele. Cea dintâi rezistență organizată a fost la Jeisk — la 9 august —, important port militar, care e cucerit de cavaleriștii români, luptând descălecați, ajutați și de soldații unei divizii germane. Într-o serie de lupte grele, cavaleriștii curăță litoralul de est al Mării de Azov, cuceresc Slavianskaia în luptele din 9—14 august și apoi, cu jertfe mari, Temriuk (24 august), la vărsarea Kubanului în Marea de Azov, unde s-a distins cu deosebire Divizia 6 Cavalerie. Mereu în înaintare, mereu în luptă, cavaleriștii Diviziei 9 Cavalerie (comandant general Kiriacescu), printr-o manevră izbutită, venind din direcția nord-est, ocupă la 31 august Anapa, pe litoralul Mării Negre, silind flota sovietică să se refugieze în porturile dinspre sud. În sfârșit, la 11 septembrie, în cooperare cu trupe germane ce veneau de la Krasnodar, a fost ocupat, după trei zile de luptă, orașul Novorossiisk, cel mai important port și bază navală sovietică din această regiune a Caucazului. În timpul acestor lupte, și-a găsit moartea de erou colonelul Gh. Carp, comandantul unui regiment de roșiori, în timpul atacului dat pe Valea Sucha, în fața Novorossiiskului, pe care-l conducea personal, în mijlocul soldaților săi.

Campania cavaleriei române de la Berdiansk până la Novorossiisk, în condițiile grele de climat și de luptă, a fost caracterizată de un corespondent de război german ca „un fenomen unic, care a adus roșiorilor români o glorie nepieritoare, ce poate fi pusă, pe bună dreptate, alături de marile marșuri de cavalerie ale unui Carol al XII-lea al Suediei".

La aripa stângă a dispozitivului german, unități de munte și de infanterie, sub comanda generalului Avramescu, înaintau de-a lungul malului nordic al fluviului Kuban, cu direcția sud-est. Pătrunzând adânc în regiunea Munților Caucaz, Divizia 2 Munte, sub comanda generalului Dumitrache, a cucerit orașul Nalcik, la 28 octombrie, ajungând până la Alagir, la poalele masivului Kazbek, punctul extrem de înaintare atins de forțele române. Groznâi, centrul industriei petrolifere din Caucaz, e amenințat de atacul concetric al vânătorilor de munte români dinspre vest, și de germani dinspre nord[77].

Independent de îndreptățirea politică sau de temeinicia concepției strategice a acestor operațiuni, campania Caucazului, dusă victorios de trupe române la 1 000 km departe de bazele lor de operații, la confiniile europo-asiatice, va rămâne în Istoria românilor ca un capitol de glorioasă epopee.

Din nenorocire, furtuna avea să se abată din altă parte.

Controverse și lupte pe chestiuni militare

Trimiterea masivă de trupe românești în Rusia Meridională cu cât războiul se întețea, iar frontul de luptă se depărta spre est nu putea scăpa vigilenței oamenilor politici și patrioților luminați care priveau cu îngrijorare perspectiva continuării și extinderii acțiunii noastre militare în adâncimea teritoriului sovietic. Cu toată suprimarea vieții politice prin desființarea partidelor, serioase demersuri s-au făcut pe lângă Conducător de către șefii partidelor mari, care erau ținuți departe de problemele statului prin regimul de dictatură. Printr-un memoriu, semnat de Iuliu Maniu și de Dinu Brătianu, se atrăgea atenția Mareșalului asupra faptului că trimiterea de noi trupe pe Frontul de Est ne va pune în situația de inferioritate față de unguri, tocmai când aceștia dau dovadă de spirit agresiv și concentrează trupe la frontiera României[78]. România s-a angajat într-un război care se poartă mult departe de hotarul revendicărilor noastre. Soarta războiului nu depinde de sforțările României, destul de considerabile, ci de-ale Germaniei; dacă aceasta va fi învinsă și pacea dictată de Puterile Aliate, în ce situație se va găsi România? Conținutul acestui memoriu a fost cunoscut în Occident și comentat la Radio Londra. Antonescu a răspuns că nu poate fi de acord să considere că misiunea colaborării României încetează cu ocuparea Odessei. În afară de considerațiile de ordin militar, el invocă și pe cele politice: războiul se ducea și pentru distrugerea comunismului; or, raționa Mareșalul, acesta nu putea fi înăbușit până la linia Bugului și lăsat să înflorească dincolo de ea... Iată-ne deci angajați nu numai pentru

revendicările teritoriale ce făceau parte din patrimoniul național, dar într-un război ideologic!*

Paralel cu acțiunea politică, începe să se pronunțe, cu discreția cerută de împrejurări, dar cu o mai mare eficiență, o acțiune de rezistență și pe plan militar. Față de tendința de a se lărgi câmpul operațiilor, trimițându-se noi trupe spre a fi aruncate în vatra clocotitoare din Rusia Meridională, se formulează critici din partea marilor șefi militari de la Statul Major și de la Comandamentele de mari unități. Se arată că trupele sunt decimate și obosite; materialul uzat; multe piese de artilerie s-au defectat din cauza tragerilor îndelungate. Ceea ce mai ales determină pe șefii militari să nu privească cu ochi buni trimiterea de noi unități pe frontul sovietic este perspectiva măcinării trupelor, scăderea forței armate a țării și conștiința că acestea trebuie păstrate cât mai intacte spre a putea face față la noile situații ce se prevedeau și în care posesiunea Transilvaniei va fi pusă pe tapet.

Astfel se puneau în conflict două concepții. Mareșalul Antonescu punea punctul de greutate pe campania ideologică; pe lealitatea față de camaradul de luptă; pe sentimentul cavaleresc; pe angajamentul de onoare ce-și luase personal față de aliatul cu care pornise, umăr la umăr, la luptă și, nu mai puțin, pe credința în succesul final. Colaboratorii săi, marii șefi militari, puneau lucrurile în mod realist și din punct de vedere al interesului național; campania actuală era numai un episod al marii probleme a reconstituirii statului român, ea trebuia dusă numai în măsura în care nu periclita acțiunea viitoare, ce va fi necesară, cu siguranță, pe Frontul de Vest.

În curând, divergențele de opinii vor evolua în sensul unui conflict pe terenul realizărilor.

---

* În timpul procesului său, la întrebarea: „Ce căutați cu trupele române la Stalingrad?", Antonescu a răspuns: „Când o țară se găsește într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă până în fundul pământului ca să câștige războiul. Este unul din principiile capitale care s-au aplicat de la romani și până astăzi. Căutați istoria tuturor popoarelor și în toate secolele și veți vedea că nimeni nu se oprește cu armata sa la frontierele sale, ci merge mai departe, căutând să distrugă armata inamică. Așa a făcut Scipio cu armata care a mers să distrugă Cartagina, așa a făcut Napoleon, care a fost până în centrul Rusiei, așa a făcut și Alexandru al Rusiei, care a mers până la Paris". Antonescu ar fi putut adăuga: Așa a făcut și România în 1919, când, după ce a eliberat întreaga Transilvanie, a trecut Tisa și, bravând Conferința Aliaților de la Paris, a mers la Budapesta, ca să sfarme orice putere armată a Ungariei.

La 29 decembrie 1941, după încheierea operațiilor pe Nipru și pătrunderea în Crimeea, Hitler adresa lui Antonescu o scrisoare personală[79] prin care cerea conducătorului român o participare masivă a armatei române la ofensivele proiectate de germani în cursul anului 1942; acest apel la forțe noi din partea aliaților era desigur ecoul marilor pierderi suferite de germani în ofensiva lor nenorocoasă împotriva Moscovei. Valoarea noii participări cerută României era de 15 divizii, adică aproape totalitatea armatei reorganizate după pierderile suferite în campania din 1941, în special în fața Odessei. Cu toate rezervele făcute de Marele Stat Major, Antonescu a răspuns la 5 ianuarie 1942[80], angajându-se să pună la dispoziția Comandamentului armatelor germane din sud-estul Rusiei toate unitățile române disponibile în interior.

Șeful Marelui Stat Major al armatei române, generalul Iosif Iacobici, care urmase în acest înalt post generalului Alexandru Ioanițiu, mort într-un accident pe front, a făcut, la 17 ianuarie, printr-un documentat raport, obiecțiuni la acest angajament prea larg și dat prea în pripă. România și-a depășit, din spirit de camaraderie de luptă, înțelegerea cu Comandamentul german în cursul operațiilor din Basarabia. O colaborare masivă a armatelor române la operațiile proiectate de germani în 1942 nu e recomandabilă din mai multe motive. Acțiunea ar depărta prea mult forțele noastre de baza lor de operații, care e teritoriul național; aceasta va pricinui greutăți de comunicații și aprovizionare, din cauza dotării noastre slabe în mijloace moto și aeriene. Trebuie să se țină seama și de considerentul psihologic, căci o astfel de campanie nu este populară: românul nu se bate bucuros departe de țara sa. Din cauza urgenței cu care e cerută intervenția, majoritatea unităților se vor prezenta în luptă nerefăcute complet, neinstruite și neîntinerite cu contingentele noi. Analizând raporturile cu Ungaria, șeful Statului Major își manifesta temerea că tineretul va cădea pe plaiurile depărtate ale Rusiei și deci va lipsi la ora inevitabilei răfuieli cu Ungaria, care și-a păstrat intactă forța militară, neacordând Germaniei decât unități *ad-hoc*. Marele Stat Major propunea o serie de măsuri judicioase care să concilieze cererile Germaniei cu posibilitățile armatei române și cu necesitatea imperioasă de a păstra forța ei operativă: încorporarea imediată a contingentului 1942, limitarea „corpului expediționar" la trupele de ocupație aflate în momentul

de față în teritoriul cucerit, adică cinci divizii de infanterie, două brigăzi munte și trei brigăzi de cavalerie; pentru al doilea eșalon al „corpului expediționar" să se mobilizeze numai două divizii, din cele ce n-au luat parte la campania din 1941: diviziile 19 și 20 Infanterie; afară de acestea, să nu se mai scoată nimic din țară.

Răspunsul Mareșalului Antonescu a fost prompt și categoric: generalul Iacobici a fost înlocuit de la conducerea Marelui Stat Major[81].

Noul șef al Statului Major, numit la 20 ianuarie, e generalul Ilie Șteflea. El împărtășește întru totul vederile predecesorului său. Programul său este: pe de o parte a cruța cât mai multe vieți românești și a convinge pe Conducătorul statului de nevoia imperioasă de a rămâne puternici față de unguri. Antonescu răspunde, afirmând că teama de unguri este neîntemeiată, că ungurii nu vor îndrăzni să ne atace atât timp cât armata germană va fi puternică; el ridiculizează măsurile de prevedere și planurile lucrate de Marele Stat Major. Șeful Statului Major face obiecțiuni la trimiterea trupelor române în Stepa Calmucă, opinând că necesitățile strategice ale României cer ca ele să fie întrebuințate numai în zona litoralului Mării Negre. Antonescu răspunde însă categoric: „Pentru câștigarea războiului, mergem oriunde". El dojenește Marele Stat Major pentru ceea ce el numește: atitudinea puțin camaraderească față de germani, acuzându-l că nu-și dă seama de consecințele politice ale acestei atitudini și că propagă defetismul, făcând jocul inamicului.

Neputând izbuti pe calea convingerii, șeful Statului Major recurge la metoda camuflărilor de organizare[82]. Invocând necesități de ordin tactic și cerute de instrucția trupelor, el procedează la o restructurare a armatei. Toate diviziile de infanterie sunt transformate în divizii ușoare, reducându-li-se numărul batalioanelor de la nouă la șase; în realitate, s-a păstrat vechea organizare pe nouă batalioane luptătoare și de marș, dar s-au trimis pe front numai divizii de câte șase batalioane, sub pretext că, având mari lipsuri în dotația lor cu materiale, acestea trebuiau completate cu materiale luate de la cel de al doilea eșalon; batalioanele de marș n-au mai fost însă trimise pe front, ci au rămas în țară. Operații similare s-au făcut și la artilerie: numărul divizioanelor unui regiment a fost redus de la cinci la patru; s-a reținut în țară o bună parte din artileria grea și toată artileria celor șapte divizii „de

dublură". Nu s-au trimis în Rusia cinci divizii, cuprinse în planul întocmit de Antonescu cu germanii, și anume: Divizia 3 Infanterie, Regimentul de Gardă, Divizia 21 Infanterie, diviziile 1 Grăniceri și 8 Infanterie, sub pretextul că n-ar avea dotația completă. Prin aceste operații, s-a ajuns să se trimită în sud-estul Rusiei, în vara anului 1942, numai jumătate din primul eșalon al trupelor promise germanilor; cealaltă jumătate, păstrată în țară, împreună cu cel de-al doilea eșalon, din care nu s-a mai trimis nimic, însuma 220 000 de oameni, reprezentând rezerva cu care s-au putut reconstitui diviziile ce vor fi distruse mai târziu în dezastrul de la Cotul Donului — Stalingrad — Stepa Calmucă.

Oricât ar fi de discutabilă din alte puncte de vedere procedura Marelui Stat Major, nu e mai puțin adevărat că desfășurarea evenimentelor de pe fronturile de luptă au arătat cât de înțelepte și de prevăzătoare, din punct de vedere al apărării naționale, au fost aceste măsuri. Cu unitățile salvate de la catastrofa ce va înghiți corpul expediționar din sud-estul Rusiei, adăugate la diviziile proaspăt formate din recruții contingentelor noi, s-a putut face față onorabil, mai târziu, situației create de ruperea alianței cu germanii și campaniei din Vest.

Dar rezistențele pe care le întâmpina, atât pe planul acțiunii sale politice, cât și pe al aceluia militar, iritau pe Mareșalul-Conducător, care era profund angrenat în mașina de război hitleristă, nefiind ajutat nici de temperamentul său autoritar și irascibil. El reacționează prin polemici violente cu fruntașii politici, care nu obosesc în a-l face atent asupra acțiunii sale aventuroase. Într-o nouă scrisoare, din 24 septembrie 1942, Dinu Brătianu își exprimă îngrijorarea pricinuită de depărtarea armatei noastre de bazele ei naturale din teritoriul ocupat, pentru a se afunda adânc în imensitățile teritoriului rusesc, înspre stepele volgo-caspiene și în Caucaz; laolaltă cu alți oameni clarvăzători, el opinează că se avea intuiția mergerii spre catastrofă. Mareșalul-Conducător a răspuns lui Dinu Brătianu printr-o scrisoare de 125 de pagini[83], plină de atacuri injurioase la adresa Partidului Liberal și a șefilor lui. Dimensiunile neobișnuite ale acestei scrisori și tonul ei violent dovedeau o stare de spirit și o lipsă de stăpânire îngrijorătoare pentru un conducător de țară și de armată, în timpuri grele. Replica lui Dinu Brătianu[84], dată pe un ton foarte moderat, respinge acuzațiile calomnioase aduse familiei

Brătianu, spunând că nu consideră de demnitatea lui să le releveze, tot așa precum, pe vremuri, Ion și Ionel Brătianu au lăsat fără răspuns atacurile lui Flava și ale unor ziare ca „Războiul" și „Adevărul". Brătianu arăta că, în cursul istorici, personalitățile politice au uitat rivalitățile dintre ei și s-au pus în contact, spre a domina situațiile grave, primind fără supărare sfaturile ce li se sugerau. Urmând aceste pilde, el s-a pus în legătură cu Maniu, șeful partidului advers, și se crede dator, oricare ar fi supărarea ce pricinuiește Mareșalului, să-i scrie, ca să-i arate ce crede că ar trebui să facă pentru salvarea patriei, aflată azi în mare primejdie.

Contribuția aliaților Germaniei pe Frontul de Sud-Est

Ca urmare a acestor discuții și fricțiuni și, ca rezultat al operației de restructurare a armatei române, săvârșită de Marele Stat Major, nu s-a trimis din România, în vara anului 1942, totalitatea forțelor noastre armate, ci s-au putut păstra în țară rezerve importante. Așa încât, la sfârșitul verii 1942, se aflau în sud-estul Rusiei un număr de 26 de mari unități, și anume: 19 divizii de infanterie, șase divizii de cavalerie și o divizie de blindate. Pe sectoare ele erau distribuite în chipul următor: pe frontul Stalingrad 18 divizii, din care opt divizii de infanterie, două divizii de cavalerie și o divizie de blindate, în sectorul Cotul Donului, alcătuind Armata 3, și șapte divizii — cinci de infanterie + două divizii de cavalerie, alcătuind Armata 4 în Stepa Calmucă. În Caucaz și Kuban erau patru divizii de infanterie și două divizii de cavalerie, iar în Crimeea rămăsese Corpul de Munte cu două divizii.

Au fost păstrate în țară cinci divizii operative și se vor mai păstra și instrui toate unitățile pe cale de organizare, create din contingentele noi, spre a se alcătui armata viitorului.

Apelul făcut de germani la ceilalți aliați, spre a asigura frontului din sud-estul Rusiei densitatea necesară marilor operații ce se așteptau, n-a avut același succes ca la români. Italienii au mai trimis încă cinci divizii, pe lângă cele trei ce operau pe acest front încă din 1941, așa încât Armata 8 italiană număra în vara anului 1942 opt divizii. Ungurii au ridicat și ei numărul

diviziilor operative de la nouă la 12, în afară de unitățile de pază teritoriale. În chipul acesta, în afară de propriile lor unități, germanii mai dispuneau pe Frontul de Sud-Est, de 46 de divizii aliate, din care mai mult de jumătate românești.

PARTEA a III-a

BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD

Se obișnuiește, pentru ușurința exprimării, să se dea numele prescurtat de „bătălia de la Stalingrad" unui complex de mari operații militare săvârșite în sud-estul Rusiei, pe un front de mare întindere — câteva sute de kilometri — care a însemnat o piatră de hotar între două faze ale războiului. În realitate, au fost trei bătălii conjugate. Una: bătălia de la Cotul Donului, la vest de Stalingrad; a doua, bătălia din Stepa Calmucă și, în sfârșit, bătălia de la Stalingrad, propriu-zisă.

Marea bătălie, concepută de germani în scop ofensiv, a început pe la mijlocul lunii august 1942 împotriva forțelor sovietice care apărau orașul Stalingrad, în centrul dispozitivului menționat mai sus, adică în unghiul drept al celor două fronturi laterale. Ea și-a păstrat acest caracter până la mijlocul lunii noiembrie, când inițiativa ofensivă a trecut de partea armatelor sovietice, lărgind considerabil zona de luptă și răsturnând rolurile. În acțiunea defensivă, impusă germanilor, au fost angrenate și cele două armate române, 3 și 4, din flancuri, provocând bătăliile de la Cotul Donului și din Stepa Calmucă, date aproape exclusiv împotriva forțelor române.

CRIZA RĂZBOIULUI NOSTRU: COTUL DONULUI, STALINGRAD ȘI STEPA CALMUCĂ

Marșul spre Don și Volga

Acțiunea principală din toamna anului 1942 — concepută de Înaltul Comandament german — era înaintarea spre Volga, în direcția orașului Stalingrad. Situat în culoarul dintre cotul Donului și Volga, aproape de unghiul pe care-l face marele fluviu, schimbându-și direcția spre sud-est, pentru a se îndrepta către Marea Caspică, orașul Stalingrad — fost Țarițân — era, pe de o parte, un important centru industrial — adevărat arsenal al armatei sovietice —, dar marea lui importanță venea mai ales de la poziția geografică, de nod de legătură a căilor de comunicație fluviale și feroviare dintre centrul Rusiei cu sud-estul Uniunii Sovietice și Caucazul; o dată ce ar fi căzut în mâinile germanilor, legăturile centrului cu sudul, cu Caucazia și regiunile Caspiene ar fi fost tăiate, iar apărarea Moscovei ar fi fost întoarsă dinspre sud și est. Comandamentul german ajunsese la convingerea că o mare bătălie, al cărei centru strategic era Stalingradul, devenise necesară, de când era evident că apărarea sovietică, respinsă de pe linia Donet—Mius, se organiza puternic pe un mare front, întins pe Don și Volga, până la Caucaz.

Vasta operație împotriva Stalingradului a fost încredințată Armatei 6 germane (comandant general Friedrich Paulus[85]). Până către sfârșitul verii, frontul acestei armate era foarte întins, ocupând malul de sud al Donului Mijlociu, pe care-l traversa în zona marelui cot al fluviului, trecând în bazinul Volgăi, îndoindu-se către sud, la vest de Stalingrad și continuând până în Stepa Calmucă. Când s-a constatat că rezistența orașului e puternică, necesitând întrebuințarea unor mari forțe de atac, s-a scurtat frontul armatei, spre a i se spori densitatea. Aceasta s-a realizat prin retragerea aripilor și deplasarea trupelor ce le constituia spre centru. Pentru a completa imensul front din sud-estul Rusiei, lung de peste 1 000 km, înlocuind trupele germane prelevate de la cele două aripi, germanii au făcut un apel stăruitor la aliați și astfel au introdus în acest front unități ungare, italiene și, mal ales, române. Așa se face că Armata 6 germană a fost încadrată, pe cele două

flancuri, de formațiuni române, și anume: la stânga (vest) de Armata 3 română, sub comanda generalului Petre Dumitrescu; la dreapta (sud), Corpul 6 armată român, sub comanda generalului Dragalina, sporit mai târziu, cu alte unități, devenind Armata română (comandant general C. Constantinescu-Klaps)[86].

Unitățile Corpului 6 român, care luptaseră pe Donеț și la Harkov, s-au pus în mișcare la 8 iulie, executând vertiginos un marș lung și greu, pe mari călduri, în direcția sud-est; au trecut Donul la Zemleanskaia, la 27 iulie, și au luat poziție în spațiul dintre Don și Volga, în marginea Stepei Calmuce, cu fața spre răsărit, din dreptul centurii fortificate a Stalingradului până spre lacurile sărate ale stepei, consolidându-și pozițiile prin lupte aprige cu adversarul din față.

La stânga dispozitivului ofensiv german, grosul unităților Armatei 3 române a început deplasarea la 15 august în direcția nord-est și, după marșuri obositoare în regiuni ca dinăuntrul îndoitului cot al Donului, a luat poziție pe malul sudic al fluviului — sectorul Suhoi Donеț—Serafimovici—Kletskaia, cu fața spre nord, nord-est. În acest sector, ele au înlocuit trupe germane ale Armatei 6, deplasate spre sud-est, în fața Stalingradului, și trupe italiene ale Armatei 8 italiene, deplasate către nord-vest, în direcția Voronej.

Deplasarea rapidă a trupelor române spre est, fără a cruța nici o oboseală și nici o primejdie, era cerută de necesitatea de a nu lăsa adversarului răgaz pentru organizarea apărării succesive a obstacolelor întâlnite în cale. Marșurile au fost penibile. Trupele au trebuit să străbată aproape 600 km, în ritmul cel mai rapid, într-o regiune foarte săracă, lipsită de drumuri și cantonamente, cu o hrană insuficientă, fără a avea răgazurile cerute de o antrenare treptată și metodică a oamenilor și a animalelor. Linia fixată a fost ocupată în a doua jumătate a lunii septembrie. Armatele române erau subordonate operativ feldmareșalului von Bock, comandantul Grupului de armate „Sud", ale cărui mișcări pe plan strategic erau dirijate de conducerea supremă a operațiilor: *O.K.H.* În epoca bătăliei, conducerea Grupului de armate „Sud" (gruparea „B") a fost preluată de generalul Maximilian von Weichs.

Linia frontului Armatei 3 române, începând de la vest spre est, era alcătuită în chipul următor: la aripa stângă era Corpul 1 armată (general Teodor Ionescu), cu diviziile 7 (general C. Trestioreanu) și 11 (general

Savu Nedelea). Apoi, mergând spre est, la sud de Serafimovici, pe valea Zuskaia, era Corpul 2 armată (general N. Dăscălescu) cu diviziile 9 (general C. Panaitiu) și 14 (general Gh. Stavrescu). Și mai spre est, în sectorul Raspopinskaia, era Corpul 5 armată (general Aurelian Son), cu diviziile 5 (general N. Mazarini) și 6 (general Mihail Lascăr). Aripa dreaptă, în sectorul Kletskaia, o forma Corpul 4 armată (general C. Sănătescu), cu diviziile 13 Infanterie (general Ionescu-Sinaia) și 1 Cavalerie (general C. Brătescu), legându-se cu aripa stângă a Armatei 6 germane. În linia a doua, erau: Divizia 1 Blindate (general Gherghe Radu) și Divizia 15 Infanterie (general Ioan Sion). Postul de comandă al Armatei 3 române era la Morozovsk, la sud de râul Cir, afluent al Donului, ținând strânsă legătură cu eșalonul înaintat al Marelui Stat Major român, instalat la Rostov (general Socrate Mardare).

În chipul acesta, Armata 6 germană, care avea misiunea ofensivă principală de a ataca și cuceri Stalingradul, era susținută pe flancuri de cele două armate române, între care se găsea intercalată. Pe când Armata 3 își ocupase sectorul, având o articulație bine fixată, Armata 4, de la aripa de sud a marelui front, era pe cale de a primi o nouă organizare. Comandamentul român plănuise reconstituirea acestei Armate, care nu mai activase de la cucerirea Odessei, înființând un nou Comandament, al generalului C. Constantinescu-Klaps, cu centrul la Kotelnikovo. Armata urma să fie alcătuită din corpurile 6 (general Dragalina) și 7 (general Florea Mitrănescu), a căror compoziție pe divizii a variat. În epoca operațiilor de la Stalingrad, Armata 4 română era formată din cinci divizii de infanterie[87] și două de cavalerie[88], cu o densitate foarte slabă, din cauza întinsului front ce ocupa; aripa ei dreaptă, în țara Calmucilor, a avut o activitate operativă redusă. Se mai proiectase ca această armată, împreună cu armatele 6 germană și 3 română, imediat după cucerirea Stalingradului, să se întrunească într-un „Grup al armatelor de Sud" sau „al Donului", sub comanda Mareșalului Antonescu. Planuri himerice...

Bătălia dată de germani pentru cucerirea Stalingradului a început pe la mijlocul lunii august și a ținut până târziu, în iarnă, când armatele sovietice au trecut la contraofensivă. Misiunea apărării era încredințată Armatei 62 sovietică (general Ciuikov[89]), care, după ce pierduse la începutul lunii

august linia Donului, se retrăsese pe Volga și în orașul însuși, pe care-l transformase, cu concursul populației, într-o zonă fortificată extrem de puternică. Prin atacuri repetate, cu mari pierderi sângeroase, germanii au reușit să pătrundă în oraș — foarte întins și răsfirat în lungul fluviului —, pe care l-au tăiat în mai multe puncte, dar marile uzine ale orașului, transformate în fortărețe, trebuiau atacate una câte una și rezistau cu dârzenie. Donul fusese trecut de germani la 17 august, iar Volga a fost atinsă la 23 august 1942, în sectorul Rânok, la nord de Stalingrad. Dar orașul n-a putut fi cucerit. Atacuri înverșunate au fost date în cursul lunilor septembrie și octombrie; apărarea, extrem de tenace și dârză, din cuiburile sale fortificate, a rezistat victorios, salvând orașul și dând răgaz conducerii superioare sovietice să-și desăvârșească pregătirile.

Căci, în timp ce germanii își sleiau forțele în atacuri violente, date frontal împotriva Stalingradului, la spatele perdelei de trupe sovietice ce asigurau apărarea orașului și a împrejurimilor, Stalin grupa o formidabilă forță de izbire, ce cuprindea un mare număr de formațiuni blindate. Cu ele va trece la contraofensivă. Răsturnând categoric raportul de forțe dintre cei doi adversari, dând armatelor sovietice o superioritate zdrobitoare, nu mai putea rămâne nici o îndoială asupra rezultatelor marii bătălii ce se pregătea, decât numai în mintea celor ce nu știau ori nu voiau să vadă.

Premisele unei catastrofe

Bătăliile din Cotul Donului, de pe Volga și din Stepa Calmucă — al căror ansamblu poartă numele generic de: „bătălia de la Stalingrad" — vor însemna pentru războiul din Est o mare întorsătură, comparabilă cu acea produsă de bătălia de la Marna în primul război mondial. Întâmplată la mai puțin de un an după pierderea bătăliei pentru Moscova, dată în iarna 1941–1942, ea a însemnat declinul puterii germane, până atunci victorioasă, în fața unui dușman ce-și sporise considerabil puterea de luptă.

Deoarece în înfrângerea de la Stalingrad a fost târâtă și cea mai mare parte a forțelor armate române, angajate în sud-estul Rusiei, se cuvine a examina mai de aproape cauzele acestei înfrângeri. Ele ies la iveală în chip

clar din cunoașterea condițiilor strategice și tactice în care s-a angajat marea bătălie.

Vina capitală care a provocat catastrofa o poartă Comandamentul Suprem german, care nu și-a dat seama de situația nouă, creată pe Frontul Sud-Estic, și a subestimat puterea acțiunii ce se pregătea acolo de Soviete. El n-a știut să vadă clar nici situația strategică a momentului, privită în ansamblul ei. Într-un timp când frontul din vestul Europei era calm, când cel sud-mediteranean era secundar, când pregătirea de război anglo-americană nu era gata, când războiul submarin îi asigura complet din această parte, germanii n-au realizat pe Frontul de Est o zdrobitoare concentrare de forțe, lăsând prea multe pe celelalte fronturi. La această miopie strategică, se adăuga o deformare de ordin spiritual: o exagerată supraprețuire a valorii soldatului german, a capacității de luptă a armatelor germane și o ignorare a posibilităților sovietice. Domnea în păturile conducătoare germane o credință mistică în misiunea providențială a Germaniei, în invincibilitatea armatei germane, în infaibilitatea judecății lui Hitler; comandanții ce nu pluteau în această atmosferă de euforie și-și permiteau să judece lucrurile cu mai mult calm și obiectivitate erau înlăturați. Se trâmbițau ca victorii strălucite chiar acele operații în care rușii se retrăgeau, refuzând, din considerații tactice, să primească lupta și se considera armata sovietică slăbită, incapabilă de ofensive mari.

Întemeiat pe aceste premise false, Comandamentul german n-a ținut seama de observațiile și sugestiile comandantului român al Armatei 3, care arată greșeala ce se făcea de a se încredința unităților sale sectoare prea mari, depășind posibilitățile ei operative, precum și necesitatea de a-și asigura rezerve în spatele liniei de front. Cele mai multe din unitățile Armatei 3 veneau direct din țară, după ce luaseră parte la bătălia pentru Odessa. Puterile lor de luptă erau reduse: o divizie avea numai șase batalioane, adică câte două de regiment — în loc de nouă și trei –; artileria era abia suficientă: două regimente a câte cinci baterii. Domnea însă o mare sărăcie în dotația necesară războiului modern: în mijloace radio și mai cu seamă în autovehicule, atât de indispensabile față de condițiile regiunii de luptă, cu distanțe considerabile între rețeaua de căi ferate și linia frontului. O reală inferioritate o constituia penuria armamentului anticar, de calibru prea mic,

cu totul ineficace față de noul și puternicul tanc sovietic ce și-a făcut apariția pe Don. O deosebită și amară lipsă o reprezenta insuficiența echipamentului pentru războiul de iarnă în asprele condiții din Rusia — cojoace, căciuli, pantaloni vătuiți, sosite prea târziu, din cauză că transporturile germane, cărora le incumba această misiune, dând prioritate aprovizionării Armatei 6 germane de la Stalingrad, au întârziat mult aprovizionarea celor române. Suferințele pricinuite de frig și de alimentația săracă au slăbit puterea de rezistență și de luptă a combatanților și au micșorat numărul lor, prin evacuarea a numeroase victime ale degerăturilor. Același lucru — și din aceleași cauze — s-a petrecut cu aprovizionările de materiale: muniții, carburanți etc.; deși trenurile fuseseră trimise la timp din țară, ele au stat imobilizate luni întregi pe traseu și au început să sosească, după reclamații, când era prea târziu, fiind descărcate și prea departe de linia frontului.

Generalul Petre Dumitrescu, luând comanda Armatei 3 din sectorul Donului, și-a putut da seama, după o simplă privire pe hartă, de situația primejdioasă a frontului din sectorul său. Era evident că efortul principal sovietic se va da în această zonă, în direcția Rostov, căci, reușind a ocupa Rostovul, se tăiau toate comunicațiile terestre ale trupelor germane și aliate de pe fronturile Caucazului, Calmuciei și Volgăi, cu bazele lor din vest. Semnalând acest pericol grav, comandantul român a cerut ca frontul ce i s-a încredințat să fie proporțional cu mijloacele armatei sale, dându-i-se și posibilitatea de a-și face rezerve importante pe direcția Serafimovici–Rostov.

Mai era încă o împrejurare dezavantajoasă, ce ținea de linia geografică a frontului Armatei 3. Aceasta nu era chiar pe Don, în fața obstacolului natural pe care-l formează un curs larg de apă ce-l desparte de pozițiile adversarului, ci era mult la sud de el, astfel încât adversarul poseda capete de pod pe malul sudic al fluviului. Cel mai important era la sud de Serafimovici, pe valea Zuskaia, afluent al râului Cir, el forma un intrând al cărui vârf ajungea la o adâncime de 25 km, ca un țăruș enorm înfipt în linia frontului român. Un alt intrând era mai la est, la sud de Kletskaia. Cererile comandantului român de a întreprinde operațiile ce se impuneau pentru a suprima sau cel puțin a reduce aceste intrânduri, ce primejduiau flancurile pozițiilor române, n-au fost aprobate de *O.K.H.*, pe motivul că aceste

operații n-ar fi putut fi sprijinite de blindatele și aviația germană, absorbite de bătălia ce se dădea la Stalingrad.

Linia frontului era ea însăși slab construită; ea fusese preluată de la italieni și germani, cu lucrări defensive aproape inexistente, și a trebuit să fie efectuată în întregime și cu mari greutăți, din cauză că frontul era foarte întins, terenul tare, unelte mari erau puține și materialul de construcție greu de găsit și de cărat de la distanțe mari. Comunicațiile laterale și cu spatele frontului se făceau cu dificultate, pentru că lipseau drumurile bune.

Neputând convinge Comandamentul german pentru luarea măsurilor de îndreptare prin luptă și scurtarea frontului pozițiilor armatei sale, comandantul român a fost nevoit să-și înșire unitățile în cordon subțire — ca mărgelele înșirate pe ață —, fără rezerve importante în spate, atunci când era vizibil că adversarul masează forțe de o superioritate considerabilă, atât în efective, cât și în armament. Așa încât, terminând, către sfârșitul lunii octombrie, instalarea forțelor sale pe front, Petre Dumitrescu era conștient de slăbiciunile armatei sale și ale frontului său. Acesta n-avea densitatea frontală suficientă pentru a asigura păstrarea cu orice preț a poziției — sectorul unei divizii era de 17–18 km; n-avea mijloace suficiente de izbire, care să-i permită a-și baza apărarea pe reacții puternice, frontul era liniar, lipsit de adâncime și de rezerve suficiente: pe o lungime de 130 km de front n-avea în rezervă decât Divizia 7 Cavalerie descălecată[90] (reunind trei batalioane și patru baterii), deci o unitate slabă, precum și o divizie de infanterie, 15[91], dar din cele trei regimente ale acesteia unul fusese prelevat spre a completa, cât de cât, golurile Diviziei 13 de lângă Kletskaia, care suferise grele pierderi într-o operație preliminară marii bătălii. Lipsa de rezerve în spatele frontului făcea ca trupele, fiind ținute continuu în prima linie, fără posibilitate de schimb, prin rotație, să fie foarte obosite și năucite de atâta încordare nervoasă, fără un moment de liniște. Mai trebuie însă să se țină seamă de faptul că Divizia 1 Cavalerie descălecată, care se găsea la flancul drept al Armatei 3, a fost dezlipită de grosul armatei din momentul primei ciocniri și aruncată spre sud, în sectorul Armatei 6 germane, așa încât n-a mai putut conta în frontul de luptă al Armatei 3 române.

Pregătirile adversarului

Comandamentul român era la curent cu formidabilele pregătiri pe care le făcea adversarul[92], dincolo de linia frontului, de masele enorme de oameni și material ce acumula în vederea marii sale ofensive. Observatorii armatelor române culeseseră numeroase informații, înlesnite de albeața câmpului alb de zăpadă, pe care tancurile, tunurile și masele de trupe erau obiective ușoare pentru fotografieri din avion; se nota astfel apropierea treptată a inamicului de linia de atac. De la prizonierii capturați și de la dezertorii sosiți în liniile noastre, se putuse stabili aproape cu preciziune numărul unităților, dispozitivul lor și chiar iminența atacului[93].

Trupele sovietice erau grupate în unități mari, numite *Fronturi*, alcătuite fiecare din mai multe armate. În fața Armatei 3 române, era așa-numitul Front de Sud-Vest — comandant, generalul Vatutin[94] — la dreapta căruia spre vest, era Frontul Voronej, în fața Armatei 8 italiene — comandant generalul Golikov[95]. La stânga Frontului de Sud-Vest, în direcția est, era Frontul Donului — comandant generalul Rokossovski[96] –, în cotul fluviului și în istmul dintre Don și Volga. Aceste trei grupuri de armate erau, în genere, orientate cu fața spre sud și sud-vest. Frontul Donului se înconvoia spre sud, continuându-se cu Frontul Stalingradului — comandant generalul Eremenko[97] — orientat cu fața spre vest; el cuprindea și armata de apărare a orașului Stalingrad (Armata 62 sovietică, general Ciuikov), prelungindu-se spre sud până în regiunea lacurilor sărate din Stepa Calmucă. După informațiile culese de Armata 3 română asupra forțelor ce-i stăteau în față (Frontul de Sud-Vest și aripa vestică a Frontului Donului), acestea se ridicau la un număr de 34 de divizii; după relatările de mai târziu ale germanilor, erau 41 de divizii. Dintre acestea, erau 11 brigăzii blindate și patru brigăzi moto-mecanizate. Coordonarea acțiunii armatelor o avea generalul Vasilevski[98], în calitate de reprezentant al Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem[99] (Stalin).

Din examinarea raportului numeric de forțe dintre cei doi adversari — și mărginindu-ne la sectorul principal de pe Donul Mijlociu, pentru care posedăm date sigure — rezultă o superioritate zdrobitoare a armatei sovietice față de Armata 3 română, care, în acest sector, dispunea numai de

10 divizii (opt de infanterie și două de cavalerie), la care s-au adăugat, în ultimul moment, în linia a doua, două divizii blindate: una română (Divizia 1 Blindate) și una germană (Divizia 22 Blindate), alcătuind prin unirea lor teoretică Corpul 48 Blindate. Dar superioritatea devenea strivitoare, când ne referim la tancuri, această armă hotărâtoare în războiul modern. Disproporția era enormă atât la număr cât și în ceea ce privește calitatea. Rușii posedau în acest sector 700 de care grele, de tip T34 (peste 30 de tone) și tip K.W. 2 (de 62 tone), față de numai 40–50 de care române și germane de valoare comparabilă, căci restul tancurilor românești (de tip R.1 și R.2, de fabricație *Skoda*, de 11 tone) nu putea fi luat în considerație, ele neputând rezista nici la gloanțele armei portative antiaeriene sovietice. Aviația a jucat un rol foarte redus din cauza ceții foarte groase ce a domnit în zilele prea scurte ale acestei mari bătălii[100].

Ideea operativă a Comandamentului sovietic era inspirată de o considerație strategică. Plecând de la constatarea că înaintarea aventuroasă a forțelor germane luase forma unei săgeți, cu vârful pe Volga, în regiunea Stalingrad, Comandamentul sovietic a luat hotărârea ce se impunea de la sine: să declanșeze un atac concentric, în forma unui clește cu două brațe, împotriva celor două flancuri ale săgeții. Bine condus, servit de forțe puternice, atacul trebuia să străpungă fronturile celor două armate române, ce flancau Armata 6 germană: unul, cel din direcția nord, contra Armatei 3 române, altul, din direcția sud-est, contra Armatei 4 române. Cele două brațe ale cleștelui, închizându-se în regiunea Kalaci, izolau și încercuiau Armata 6 germană de la Stalingrad, deschizând în același timp drum grosului forțelor sovietice spre sud, în direcția Rostov.

Lovitura principală era concepută a fi aplicată în dreptul Armatei 3 române. Profitând de dispoziția nefavorabilă a frontului român, ce prezenta, cum știm, două intrânduri adânci în regiunile sud Serafimovici și Kletskaia, atacurile sovietice dinspre nord vor străpunge subțirile linii române în aceste două puncte, pentru a încercui și distruge centrul și aripa de est a Armatei 3 române, după care apoi aceste forțe vor înainta în cele două direcții laterale: spre vest, în direcția râului Cir, și spre sud-est, în direcția Kalaci, spre a-și da mâna cu brațul ofensiv întins dinspre sud-est.

Pentru a-și pregăti terenul în vederea marii ofensive plănuite, inamicul a început, chiar din luna septembrie — când Armata 3 română nu-și organizase încă bine sectorul — să dea atacuri contra pozițiilor acestei armate, urmărind în special lărgirea și adâncirea celor două intrânduri. Cea mai puternică din aceste acțiuni preparatoare, cea de la 4–9 octombrie, a reușit să împingă mai spre sud frontul Diviziei 13 între Raspopinskaia și Kletskaia, unde inițial această divizie era înșirată pe un front de aproape 50 km, îndepărtând-o și mai mult de fluviu. Numai dârza rezistență a trupelor noastre, care au dat numeroase contraatacuri atunci când abia sosiseră pe poziție, obosite de lungile marșuri, au împiedicat străpungerea chiar de atunci a liniei frontului. Totuși, ele au avut pierderi dureroase, ce au slăbit și mai mult puterea combativă a Armatei 3. Până la atacul decisiv din 19 noiembrie, Armata 3 pierduse peste 12 000 de oameni, cele mai mari pierderi fiind la diviziile 5, 13 și 14. Neputând obține alte rezerve, comandantul Armatei 3 a trebuit să se mărginească la cârpeli din propriile sale forțe, completând parțial golurile cu prelevări de la alte unități, deplasând trupe din sectoarele considerate ca fiind mai puțin expuse spre punctele cele mai critice; în special, a luat un regiment de la Divizia 15 din rezervă, spre a completa golurile de la Divizia 13 din sectorul Kletskaia, cea mai expusă, care pierduse peste 4 000 de oameni.

Și, totuși, până în ultimul moment, Înaltul Comandament german n-a înțeles realitatea. Cu toate rapoartele precise ale Armatei 3 române, ce deveneau din ce în ce mai alarmante, Comandamentul german a persistat în eroarea de a subestima posibilitățile armatelor sovietice, pe care le considera bătute și slăbite. Chiar după începerea bătăliei, el a lăsat ca diviziile române din sectorul Armatei 3 să fie încercuite și distruse și a menținut Armata 6 germană la Stalingrad, pierzând astfel efective și materiale considerabile. Această miopie a Înaltului Comandament german — care era rezultatul concepției strategice personale a lui Hitler — a fost cauza determinantă a catastrofei militare de la Stalingrad.

Singurele măsuri consimțite de Comandamentul Grupului de armate germane „B" au fost luate către sfârșitul bătăliei: trimiterea unor forțe în valoare de două divizii, în sectorul sudic al Cirului, spre a sprijini retragerea și regruparea pe acest nou front a resturilor româno-germane ce se putuseră salva.

Desfășurarea bătăliei. Ruperea frontului român pe Don[101]

Împotriva frontului Armatei 3 române, atacul sovietic[102] s-a dezlănțuit în dimineața zilei de 19 noiembrie, la ora 7,30, pe întuneric și o ceață foarte deasă. Timp de câteva ore, artileria de toate tipurile și calibrele: tunuri, aruncătoare de mine, piesele *Katiușa* au bombardat cu violență liniile române, reperate dinainte. Huruituri înăbușite la început, apoi din ce în ce mai perceptibile au anunțat apropierea maselor de tancuri, invizibile din cauza ceții; ele au atacat în trei valuri succesive. Prin focul tunurilor și mitralierelor dinăuntrul lor, prin grenadele și pistoalele-mitralieră ale infanteriștilor urcați pe care sau sub simpla strivire sub șenilele monstruoaselor mașini, atacul urmărea să scoată din luptă pe apărători: infanteriști, artilerie și comandamente. Singurele mijloace eficace de apărare contra puternicelor care T34 erau tunurile anticar de 75 mm, dar acestea erau puține: numai câte șase pe divizie; restul materialului anticar era lipsit de eficacitate. Soldații români de infanterie au primit cu bravură admirabilă lupta inegală cu un adversar mult mai numeros, mai tare și invulnerabil sub cuirasa tancurilor sale; ei au stat neclintiți, jertfindu-se pe pozițiile încredințate lor, luptând cu înverșunare împotriva apocalipticelor matahale ce se iveau deodată imediat în fața lor, sfâșiind perdeaua groasă a ceții cu contururile lor bizare din care ieșeau flăcări semănătoare de moarte.

Linia subțire a frontului român a fost ușor străpunsă de masele de care puternice ale adversarului[103] și apărarea jertfelnică a ostașilor români n-a putut să facă altceva decât să le încetinească înaintarea. Chibzuind că primejdia cea mai mare amenință la centru, comandantul român a trimis într-acolo Corpul 48 Blindate, dar comandantul acestuia, generalul Ferdinand von Heim, n-a știut să-și concentreze într-un singur bloc cele două divizii ale sale — una germană și una română — spre a da acțiunii o mai mare putere; acțiunea fiind difuză, n-a putut fi însumată și a rămas fără efect.

Pe la amiază au început a se desemna două spărturi ale frontului. Una, la centru, la sud de Serafimovici, unde fusese marele unghi intrând și principalul cap de pod sovietic, între diviziile 9 și 14, aceasta din urmă, care a primit lovitura principală, fiind literalmente sfărâmată. Spărtura produsă în frontul român avea o adâncime de 15 km și tăia Armata 3 în două. Altă

spărtură s-a produs la aripa dreaptă, în locul unde fusese cel de-al doilea cap de pod sovietic, în intrândul de la Kletskaia; spărtura, adâncă de 30 km, rupsese legătura dintre armatele 3 română și 6 germană, aruncând în sectorul acestora din urmă Divizia 1 Cavalerie română (general Brătescu) și Detașamentul de Infanterie (colonel Voicu).

În ziua a doua — 20 noiembrie — s-au limpezit intențiile adversarului. Succesul repurtat în prima zi nu a fost exploatat în direcția sud, ci masa forțelor blindate a început să execute o inflexiune spre est, în direcția Kalaci, spre a-și da mâna cu ofensiva pornită în același timp de la sud de Stalingrad. Vremea s-a menținut cețoasă și a împiedicat acțiunea aviației. Adâncirea celor două spărturi obținute în ajun a avut ca efect realizarea unei pungi, în care au fost încercuite unitățile române ce luptau în sectorul dintre ele: Divizia 1 Blindate, diviziile 5 și 6 Infanterie și părți din diviziile 15 și 13. Sub comanda generalului Lascăr, comandantul Diviziei 6, care a luat Comandamentul acestui grup de divizii[104], unitățile române încercuite au opus atacatorului în această zi o rezistență îndârjită, în condiții de luptă foarte grele.

În ziua a treia, 21 noiembrie, s-a pronunțat o acțiune a Corpului 48 Blindate dinspre sud, în direcția spărturii centrale, spre a încerca să facă joncțiunea dintre cele două componente ale sale: Divizia 22 Blindate germană, care rămăsese în afara încercuirii, cu Divizia 1 Blindate română, care se găsea încercuită. Această tentativă tardivă n-a reușit, din cauza superiorității zdrobitoare, atât numerică, cât și calitativă, a blindatelor sovietice; cercul de investiție își micșora raza.

Comandamentele române, dorind să salveze de la pierzanie diviziile ce alcătuiau Grupul Lascăr, aproape încercuite, și să le asigure retragerea spre sud, au intervenit stăruitor pe lângă Comandamentul german să aprobe retragerea acestor trupe în noaptea de 21-22 noiembrie[105], mai înainte ca operația să fi devenit imposibilă prin închiderea cercului de împresurare. Ca dovadă că lucrul era posibil, este că în această noapte au putut scăpa toate brutăriile de campanie, trase de boi, fără să se piardă un cuptor. Răspunsurile au fost categoric negative. Mareșalul Antonescu a răspuns că el „nu se amestecă în comanda trupelor"; Grupul de armate germane „B" a răspuns că, din ordinul expres al *Führerului*, „se interzice categoric retragerea. Grupul

Lascăr trebuie să țină până la ultimul om; rezistența lui condiționează operațiunile ulterioare". Se credea la Marele Comandament german că rămânerea pe loc a Grupului Lascăr, chiar cu riscul jertfirii lui[106], e necesară pentru ușurarea Armatei 6 germane cu un efectiv de 300 000 de oameni și materiale considerabile, strâmtorată la Stalingrad. Era, după expresia acestui Comandament, trambulina ce va permite germanilor să sară în Stalingrad.

Cu durere în inimă, Comandamentul român a trebuit să renunțe la planul său; totuși, generalul Petre Dumitrescu, printr-un act de insubordonare față de Comandamentul german, dar călăuzit de sentimentul său românesc, a dat dispoziții generalului Lascăr, printr-un ordin cifrat, să înceapă pregătirile pentru eventualitatea retragerii spre sud a grupului încercuit, îndată ce va primi acest ordin. Această acțiune, logică din punct de vedere tactic, a dat ocazie generalului Arthur Hauffe, șeful Misiunii Militare germane din România, să raporteze *O.K.W.*-lui că trupele române din Grupul Lascăr n-au mai luptat, ci s-au gândit numai la retragere, iar lui Hitler însuși ca, după 23 august 1944, printre imputările aduse așa-zisei „neloialității" a aliatului român, să rostească și acuzația că: „Trădarea românească a început pe Don".

Istoria războaielor ne oferă adeseori coincidențe curioase. Se împlineau exact 26 de ani, zi cu zi, de când, în timpul războiului de întregire, Grupul român de la Cerna primea ordinul — după sugestia generalului Berthelot — să rămână pe loc, sacrificându-se pentru a ușura operațiile de concentrare ale armatelor ce se retrăgeau de la Carpați și de la Dunăre; jertfire inutilă care n-a putut împiedica o înfrângere pe care disproporția de forțe și situația strategică o făceau inevitabilă. Pe jertfelnicul neamului, Cerna și Donul vor însemna două crestături de amintire ale luptei între instinctul de conservare națională, așa cum îl gândeau și simțeau cu durere fiii țării, și între combinațiile reci ale strategilor străini, care binevoiau să ne fericească cu savantele lor consilii.

Și, fiindcă nimic nu se uită mai repede decât catastrofele datorate lipsei de prevederi și calculelor greșite și nimic nu cântărește mai ușor în mintea conducătorilor de armate și popoare decât existențele omenești, aceeași dramă se va repeta peste un an pe o scenă vecină a teatrului de război, în Crimeea, adăugând încă o pagină neagră în cartea suferințelor neamului.

Eroicele acțiuni de salvare a unor unități române

În a patra zi a bătăliei, situația grupului încercuit devenise disperată. Inamicul a lărgit cele două spărturi efectuate în frontul inițial român, strângând cercul de investiție în jurul celor patru divizii; Divizia 5 (general Mazarini) a fost aproape nimicită. Aprovizionarea cu hrană și cu muniție a celor încercuiți se putea face acum numai pe calea aerului, dar era neîndestulătoare și legată de mari greutăți. În timpul nopții s-au prezentat parlamentari din partea Comandamentului sovietic cerând capitularea; au fost imediat refuzați categoric[107]. *Führerul* a anunțat că a acordat generalului Lascăr „Frunzele de stejar" la Crucea de Cavaler a Ordinului „Crucea de Fier", iar Antonescu i-a decernat Ordinul „Mihai Viteazul", cl. a II-a. Trăgând consecințele inevitabile ale ruperii frontului, generalul Petre Dumitrescu a dispus ca frontul Corpului 1 armată român (general T. Ionescu), format din diviziile 7 și 11, de la aripa stângă (vest) a Armatei, unde acțiunea fusese mai slabă, dar al cărei flanc drept rămăsese în aer, să înceapă retragerea în direcția râului Cir, afluent al Donului, care curgea în direcția sud-vest.

În seara zilei de 22 noiembrie, comandanții diviziilor total încercuite, generalii Lascăr, Mazarini și Sion, au hotărât să întreprindă ieșirea din încercuire, în direcția S-V[108]. Această acțiune a dat naștere la lupte violente. Câteva formațiuni, de compoziție și valori inegale, au reușit să forțeze cercul de investiție.

Cea mai importantă din aceste acțiuni eroice, a fost acea săvârșită de coloana comandată de generalul Sion. Ea a pornit la ora 9 seara[109] peste câmp, în direcția sud-vest, a forțat liniile dușmane, după care a fost atacată și tăiată în două de atacul blindatelor inamice la traversarea văii Țarița; la trecerea peste văile râpoase și mocirloase din vecinătatea râului a pierdut aproape toate tunurile, autovehiculele și coloanele. A doua zi de dimineață, coloana a sosit la Bolșaia Donșcinka, unde a luat legătura cu Divizia 22 Blindate germane; resturile salvate ale coloanei Sion numărau 175 ofițeri, 129 subofițeri și 3 300 trupă. Încercuite din nou și atacate de adversar, trupele române au luptat vitejește — cum se exprimă raportul german — timp de două zile, deși nu mai aveau nici artilerie, nici tunuri anticar și, în

seara de 24 noiembrie, au izbutit să străbată a doua oară încercuirea sovietică, ajungând , la Cernișevskaia, împreună cu Divizia 22 Blindate germană, în liniile noului front român. În timpul retragerii, generalul Sion a fost ucis de focul artileriei dușmane.

Coloana comandată de colonelul Panait Ciupercescu, formată din resturile salvate ale Diviziei 15 Infanterie, a fost ajunsă din urmă de tancurile sovietice în seara zilei de 23 noimbrie și distrusă; puține elemente din avangardă au izbutit să se strecoare și să intre, la 27 noiembrie, în liniile noastre, la nord de Bokovskaia.

Batalionul 1 din Regimentul 15 Dorobanți, sub comanda maiorului Rășcăneanu, s-a îndreptat în direcția sud, respingând atacul unor slabe forțe sovietice, și a izbutit să ajungă, la 26 noiembrie, cu întreg efectivul și armamentul automat, în liniile noastre, pe Cir[110].

Restul trupelor încercuite a fost capturat în seara zilei de 22 noiembrie[111], după ce susținuse, la Golovski — unde era postul de comandă al Diviziei 6 Infanterie — un ultim atac puternic al infanteriei ruse susținut de care. Sub ordinele colonelului Cristea Stănescu, s-a constituit un grup restrâns de forțe române, care au continuat o rezistență eroică timp de încă două zile, respingând atacurile repetate ale dușmanului. Epuizând toate posibilitățile de luptă, fără hrană, fără muniții, fără posibilități de retragere ori nădejde de a fi ajutat, Grupul Stănescu s-a înclinat în fața inexorabilului în seara de 24 noiembrie și a primit capitularea, sub condițiile onorabile prezentate de adversar[112].

Între timp, se dezlănțuise și atacul celui de-al doilea braț al cleștelui ofensiv sovietic. La 20 noiembrie, unități aparținând Frontului Stalingrad, pornind acțiunea la sud de acest oraș, din regiunea Stepei Calmuce, cu direcția est-vest, a atacat frontul Armatei 4 române, l-a rupt și a făcut joncțiunea cu trupele Frontului Nord-Vest. Astfel, sacrificarea conștientă de către Înaltul Comandament german a Grupului Lascăr nu-și ajunsese scopul. Cele trei-patru zile câștigate prin dureroasa agonie a unităților române din Cotul Donului nu îmbunătățiseră situația operativă compromisă a Armatei 6 germane de la Stalingrad. În orice caz, rezultatele ei nu puteau compensa nici pierderea atâtor vieți, nici lipsa ulterioară a forțelor Grupului Lascăr din sistemul de apărare ce se organiza pe noul front din valea râului Cir.

Luptele Diviziei Blindate române

Divizia 1 Blindată române[113], care, după încheierea bătăliei de la Odessa fusese readusă în țară, pentru odihnă și completarea instrucției oamenilor, a fost retrimisă pe front la 15 august 1942; prin Stalino, ea a fost îndrumată spre Don și a luat poziție în zona Donscinka, la 30 km înapoia sectorului Corpului 5 armată român (general Sion). O încercare a diviziei de a interveni în ajutorul Diviziei 13 Infanterie, atacată de ruși la începutul lunii octombrie, a fost oprită de Comandamentul german pe motivul că Divizia Blindate nu atacă pe pachete, ci în bloc — ceea ce nu ar fi fost cazul. În a doua jumătate a lunii octombrie, ea a fost adusă înapoi „spre iernare" în regiunea Morozovsk, unde era postul de comandă al Armatei 3 române; aici s-a făcut completarea materialului, cu cele 24 tancuri de tip *Tiger*, și s-a continuat cu instrucția oamenilor; la 15 noiembrie a fost readusă la 30 km în spatele frontului de pe Don. În ziua de 19 noiembrie, după spargerea frontului român, Divizia Blindate a fost adusă pe valea Țarița, în spatele Diviziei 5 Infanterie. Misiunea ei era de a ataca pana de înaintare sovietică, din direcția est spre vest; această acțiune trebuia să fie conjugată cu aceea a Diviziei 22 Blindate germană, care trebuia să atace din direcția sud spre nord; întâlnirea celor două divizii trebuia să se facă pe platoul cu Cota 204,2. În noaptea de 19–20, zăpada, ce cădea viscolită dinspre nord, a acoperit câmpul, mascând reperele și împiedicând vizibilitatea. Divizia a pornit la atac la 20 noiembrie pe două coloane cu toate unitățile sale de care blindate și vânători moto, a atacat divizia sovietică ce forma avangarda coloanei de pătrundere, pe care a respins-o cu pierderi grave. Din nenorocire, Divizia 22 Blindate germană n-a apărut la punctul de întâlnire. Comandantul Diviziei Blindate română, generalul Gherghe Radu, a trimis a doua zi, 21 noiembrie, un detașament de care de luptă, întărite de o baterie de vânători, sub comanda colonelului Pastia, comandantul secund al diviziei, să ajute divizia germană, spre a face legătura cu ea. Dar divizia germană n-a putut fi întâlnită; detașamentul român a fost atacat de forțe superioare sovietice, ce completau încercuirea și, în lupta confuză ce a urmat, a fost ucis și colonelul Pastia. În după-amiaza zilei, Regimentul 4 Vânători, care menținea Cota 204 cu un singur batalion, a fost atacat din spate de un regiment din divizia sovietică respinsă în ajun;

lupta a fost foarte vie, soldații români apărându-se nu numai cu armele, dar în luptă corp la corp, cu sapele și târnăcoapele. Atacul a fost respins; dar situația generală agravându-se, Divizia Blindate a primit ordinul ca în noaptea de 21–22 să forțeze ieșirea din cercul de investire ce începuse să se încheie în jurul Grupului Lascăr. Din cauza întunericului și a ceții groase, unitățile diviziei, dezorientate, n-au făcut progrese simțitoare, ci s-au învârtit pe loc, consumând în mod inutil carburanții ce începeau să fie greu de reaprovizionat.

La 22 noiembrie, situația Diviziei Blindate a început să se agraveze. Divizia, aflată pe valea Țariței, s-a pus în mișcare spre sud pe un front larg de 16 km, având regimente care de luptă în centru și cap, iar cele două regimente de vânători la flancuri. Marșul a fost extraordinar de greu, dar oferind o priveliște de o măreție tragică în luptă cu inamicul superior, care ataca divizia. Totuși, ea a putut da și atacuri ofensive, cum a fost acela efectuat de Regimentul 4 Vânători în spatele Diviziei 8, împotriva cavaleriei, din Corpul 2 Cavalerie sovietică — la Donscinka, unde Divizia Blindate română a rămas în zilele de 23 și 24 noiembrie. Regimentul de care de luptă și-a pierdut în această retragere cea mai mare parte din tancurile sale, din cauza lipsei de benzină, consumată fără folos în noaptea precedentă. În acest timp, pe Cir se adunau resturile diviziilor ce se putuseră salva din încercuirea de la Don, aproape 10 000 de oameni; o parte dintre ei au putut fi dirijați spre Morozovsk; restul a fost reținut sub protecția Diviziei Blindate. Dar, în după-amiaza zilei de 24, Divizia Blindate română a fost din nou încercuită și Regimentul 3 Vânători, înjumătățit. În noaptea de 24–25 octombrie divizia a forțat pentru a doua oară cercul de investiție dușman și a traversat râul Cir, luând poziție la vest de râu.

Din noua sa poziție, Divizia Blindate a primit ordinul de a trimite un detașament la Cernișevskaia, unde staționau trenurile regimentare ale diviziei, aflate în primejdie a fi capturate, deoarece Divizia 22 Blindate germană, care se găsea în această localitate — și ea mult redusă ca forță combativă — nu mai avea decât opt tancuri —, era aproape împresurată. Regimentul 4 Vânători a reușit să intre în Cernișevskaia, salvând încă câteva grupuri de refugiați de pe front. Divizia Blindate germană n-a putut fi salvată, deoarece colonelul Oppel, comandantul ei, un adevărat erou, a

comunicat românilor că are ordin de la comandantul său să se sacrifice, rămânând împresurat la Cernișevskaia. Și, astfel, Regimentul 4 Vânători, respingând atacurile sovietice din zilele de 26 și 27 noiembrie, s-a înapoiat pe Cir, aliniindu-se pe noul front de rezistență împreună cu resturile Diviziei Blindate și ale Brigăzii 7 Cavalerie română.

Pe frontul de pe Cir, Divizia Blindate română, foarte redusă ca efective și material, a rămas până aproape de Crăciun, când a fost cuprinsă în marile operații cunoscute sub numele de „contraofensiva generalului von Manstein" de pe Donet.

Operațiile Armatei 4 române în Stepa Calmucă

Frontul Armatei 4 române[114], orientat cu fața spre est, avea o desfășurare de aproape 200 km, de la marele genunchi al Volgăi, cam 20 km sud de Stalingrad, până aproape de Elista. Pe această linie de front, cu direcția nord-sud, erau înșirate următoarele unități: Corpul 6 armată (general Corneliu Dragalina), alcătuit din diviziile: 20 Infanterie (general N. Tătăranu), 1 Infanterie (general Ion Mihăescu) și 2 Infanterie (general D. Tudose); apoi, Corpul 7 (general Florea Mitrănescu), cu diviziile 4 Infanterie (general Barbu Alinescu), adusă din țară, și 18 Infanterie (general Radu Băldescu), adusă din Crimeea; ambele fuseseră transportate pe frontul de luptă, via Rostov și Kerci, prin marșuri grele, ca și diviziile Corpului 6. Aripa dreaptă era formată din diviziile 5 și 8 Cavalerie[115], ce făceau legătura, prin Divizia 6 Blindate germană, în regiunea Elista, cu frontul caucazian. Cartierul General al Armatei 4 române era la Kotelnikovo, la răsărit de Don și nord de afluentul său, Sal.

Poziția Armatei 4 române în Stepa Calmucă era aventuroasă; la o distanță enormă de bază, într-o regiune foarte săracă și nepopulată, brăzdată de lacuri sărate, desfășurată în cordon subțire pe un front foarte întins, așa că pentru unele divizii densitatea trupei ajungea până la 40–50 km pe o divizie, fără nici o rezervă în spate și fără nici o organizare defensivă serioasă în față — nici un metru de sârmă ghimpată! Lipseau cu totul mijloacele de transport, indispensabile pentru această desfășurare și

densitate anormale. Nici un fel de vehicule motorizate, ci numai niște căruțe țărănești, rechiziționate în puținele și rarele sate ale regiunii, ce erau scoase din uz după câteva zile de serviciu. Trupa, slab încadrată, epuizată de marșurile obositoare și prost hrănită, era decimată de boală; într-un spital din Kotelnikovo era o mie de bolnavi de tifos. Din cauza risipirii trupelor pe distanțe atât de mari, chiar serviciile de siguranță erau defectuoase; în noaptea de 2–3 noiembrie 1942, o incursiune a dușmanului a pătruns până în cartierul Diviziei 4 Infanterie română de la Sadovaia, sud de Abganerovo, unde a atacat, capturat și masacrat un număr de ofițeri superiori din Comandamentul diviziei, printre care și pe colonelul Cassian, comandantul Artileriei; cadavrele lor au fost găsite ulterior aruncate într-o fântână.

În tot cursul timpului, din august până în noiembrie, numeroase lupte s-au dat cu inamicul din față, pentru rectificări și consolidări de poziție, mai ales în sectorul de la aripa stângă. La 20 august, în timpul unei lupte pe care o da Divizia 1 Infanterie română pentru străpungerea unui șir de cazemate pe dealul Parÿskaia Komuna—Vasilievka, cade, fulgerat de rafalele unui baraj de *Katiușa*, colonelul V.V. Davidescu, șeful de stat major al diviziei, un distins ofițer, pe când se găsea în linia întâi a luptătorilor.

Atacul inamic, dat de trupele Frontului Stalingrad, s-a dezlănțuit în ziua de 20 noiembrie 1942, a doua zi după atacarea Armatei 3 române la Cotul Donului, cu aceeași zdrobitoare superioritate de forțe, în special cu mase mari de tancuri[116]. Pornind de la Dubovâi—Ovrag, direcția est-vest, el a izbit în punctul de articulație a diviziilor 20 și 1 române. Frontul apărării a fost spart, Divizia 1 fiind aproape spulberată, iar Divizia 20, care forma aripa stângă a armatei, a fost despărțită de grosul ei și aruncată spre nord, în sectorul Armatei 6 germane de la Stalingrad, a cărei soartă o va împărtăși de aici înainte, până la sfârșitul fatal.

După ruperea frontului Armatei 4 române, armatele ruse ale Frontului Stalingrad, au înaintat spre vest, despărțindu-se în două coloane[117]: cea nordică a executat o inflexiune în direcția nord-vest, spre a-și da mâna, la 23 noiembrie, cu brațul de nord al cleștelui ofensiv rus, în regiunea Kalaci, iar coloana de sud a executat o inflexiune în direcția sud-vest, spre a cădea în spatele grosului Armatei 4 române și a-i tăia retragerea spre vest. Armata 4 română a ripostat, executând, la rândul ei, o manevră de apărare: și-a

deplasat linia de front pe direcția est-vest spre a se dispune frontal împotriva atacului învăluitor, proiectat de adversar. În același timp, Corpul 6 Blindate german a pronunțat o ofensivă de degajare din regiunea Kotelnikovo spre nord, în direcția Stalingrad; izbindu-se de forțele covârșitor superioare ale inamicului, ofensiva n-a reușit și Corpul Blindate german a fost distrus.

Trăgând consecințele, atât ale situației de pe frontul propriu, cât și ale aceleia generale, pe toate sectoarele Frontului de Sud, comandantul Armatei 4 române a dat ordinul de retragere a unităților sale în direcția sud-vest. Aceasta nu s-a făcut fără dificultăți. Un conflict grav s-a ivit între generalul von Manstein și generalul C. Constantinescu-Klaps. Manstein a dat instrucțiuni ca, în cazul când trupele române vor fi atacate de forțele blindate sovietice și amenințate cu încercuirea, ele să nu se retragă, ci să rămână pe loc, continuând rezistența, chiar cu riscul de a fi făcute prizoniere; era aceeași concepție care a dus la sacrificarea Armatei 3 române pe Don, în speranța iluzorie de a ușura situația Armatei 6 germane a lui Paulus. Dar generalul C. Constantinescu-Klaps, nevrând a sacrifica trupele române, a interpretat ordinul Înaltului Comandament german transmis unităților în subordine în sensul ca, în cazul extrem, trupele să se retragă spre a nu fi capturate[118]. Cu toată strictețea secretului ordonat, cerut comandanților, conținutul ordinului — astfel prelucrat — a ajuns la cunoștința Comandamentului german, se bănuiește, prin indiscreția unui general român, prea zelos în germanofilismul său. Von Manstein a cerut înlocuirea colonelului N. Dragomir, șeful de Stat Major al armatei române, bănuindu-l a fi fost autorul ordinului secret de retragere, însă generalul Constantinescu a luat asupră-și paternitatea ideii și răspunderea consecutivă. Această atitudine loială l-a costat comanda Armatei 4 române, după retragere, dar ea și-a făcut efectul, întrucât retragerea la timp a unităților Armatei 4 române le-a salvat de pieirea căreia i-a căzut victimă Armata 3 română.

Retragerea ordonată s-a făcut în direcția sud-vest pe două coloane: una a urmat malul de sud al Donului, cealaltă a urmat direcția Kotelnikovo—Proletarskaia, traversând râul Manâci. În regiunea Rostov, unitățile Armatei 4 salvate din înfrângerea din Stepa Calmucă s-au unit cu resturile Armatei 3 române și cu unitățile retrase din Caucaz. Făcând bilanțul pierderilor, s-a putut stabili că, în afară de diviziile 20 și 1, pierdute, din care

s-au salvat numai serviciile, celelalte unități au avut pierderi mici, fiind angajate numai în acțiuni locale, laterale față de punctul de spărtură a frontului și al manevrei de încercuire a adversarului.

La 3 decembrie un comunicat oficial al guvernului român publică telegrama generalului C. Constantinescu-Klaps, care anunța că „după zece zile de lupte crâncene armata de sub comanda sa (mea) a înfrânt puternicele atacuri ale dușmanului și a reconstituit cel mai îndepărtat Front din Răsărit".

E singurul ecou oficial român dat publicității, care evocă unul din aspectele catastrofei de la Stalingrad, dar conținutul lui, imprecis, sobru și sibilinic, n-a putut risipi deprimarea pe care o răspândeau în opinia publică veștile venite pe cale particulară sau culese din presa și emisiunile de radio străine. În tot cazul, merită a nu fi trecută cu vederea fapta curajoasă și patriotică a Comandamentului Armatei 4 române.

La Stalingrad

Închiderea celor două brațe ale cleștelui sovietic în regiunea Kalaci – Frontul Sud-Vest și Frontul Stalingrad — în ziua de 23 noiembrie a însemnat încercuirea și izolarea completă a Armatei 6 germane — general Friedrich Paulus — a cărui misiune fusese cucerirea orașului Stalingrad. În această încercuire au fost prinse și câteva unități române rupte de la armatele române vecine, cărora le aparțineau, și anume: la aripa de nord era Diviziei 1 Cavalerie — general Brătescu — și Detașamentul colonel Voicu, despărțite de la Armata 3 română, la aripa de sud fiind Divizia 20 Infanterie — general Tătăranu —, despărțită din Corpul 6 armată român, al generalului Dragalina. Ele vor duce calvarul încercuirii din Stalingrad, laolaltă cu trupele Armatei 6 germane.

Timp de două luni și jumătate, Armata 6 germană, obligată la defensivă prin întorsătura situației de luptă, a dat lupte extrem de grele printre ruinele Stalingradului, atacate fără răgaz, din toate părțile, de forțele concentrice ale armatelor sovietice din Frontul Donului (general Rokossovski), Armatei 62 (general Ciuikov) și din Frontul Stalingradului (general Eremenko). S-au aflat mai târziu amănunte dramatice asupra martiriului soldaților noștri la

Stalingrad, luptând în stepa acoperită de zăpadă, pe ger cumplit și vifor năprasnic, fără nici cel mai elementar adăpost material, când oamenii trebuiau să-și sape gropi de adăpost în pământul înghețat, când tractoarele nu mai aveau benzină, iar caii fuseseră toți mâncați. Soldații erau chinuiți și secerați de foame, de sete, de gerul aspru, de boli și de focul dușmanului.

Rămășițele glorioaselor trupe române ale apărării, decimate, după o rezistență dusă până dincolo de marginile eroismului, au capitulat, împreună cu resturile Armatei 6 germane, la 1 și 2 februarie 1943.

Cu acest ultim și dureros episod a luat sfârșit, sub forma unei catastrofe ce a lovit în primul rând armata română, această mare bătălie. Îmbrățișând, printr-o privire sintetică, originile și desfășurarea etapelor ei, reiese lămurit că răspunderea catastrofei cade în întregime asupra Înaltului Comandament german, care n-a văzut de la început enorma disproporție dintre modestele mijloace ale apărării și puterile uriașe pe care le acumulase adversarul și n-a făcut nici o mișcare ca să compenseze, măcar în cursul bătăliei, situația critică în care zvârlise pe aliatul său. Cu ochii ațintiți asupra episodului dramatic ce se desfășura, din aceeași pricină, în sectorul propriu-zis al orașului Stalingrad, unde erau primejduite forțe germane, Comandamentul Suprem german[119] nu numai că nu a ajutat, dar chiar a provocat și cerut sacrificarea forțelor române încleștate într-o sforțare mai presus de puterile lor și împotriva unui adversar uriaș. Răsplata crudă a acestei concepții, nu numai egoiste, dar și barbare, a venit curând și fatal: catastrofa germană de la Stalingrad n-a putut fi evitată.

Rezistența frontului de pe Cir

Pentru a degaja armatele încercuite la Stalingrad și a permite regruparea și libertatea de mișcare a forțelor lor, răspândite pe o mare suprafață între Don și Volga, Caspica și Caucaz, germanii au întreprins o mare contraofensivă în coasta forțelor sovietice ce rupseseră fronturile române. Această acțiune, comandată de generalul von Manstein[120], a avut trei centre: în bazinul Donețului, în zona dintre acesta și râul Cir, Tomorsin–Nijni Cerskaia și în zona Kotelnikovo, în marginea Stepei Calmuce.

Spre a stabili o legătură de colaborare cu ofensiva Manstein, dată în sectorul Donețului–Cir, s-a procedat și la o regrupare a forțelor române salvate din bătălia Donului și retrase de-a lungul râului Cir. Partea esențială a acestui nou front o formau trupele Corpului 1 armată român, compus din diviziile 7 și 11, care, ocupând în timpul bătăliei un sector neatacat, erau aproape intacte; frontul se continua, la flancul său drept, cu rămășițele provenite de la unitățile Corpului 2 armată român, ce fuseseră dezorganizate prin înfrângerea suferită, și cu ale Diviziei Blindate. Partea slabă a noului front înjghebat la repezeală pe Cir era că aripa lui dreaptă era aproape descoperită; resturile Diviziei 14, atât de crud încercată, adunate și puse sub comanda generalului Edgar Rădulescu, se prelungeau, întărite cu câteva slabe unități germane, în direcția Stepei Calmuce, până aproape de Zemleanskaia, căutând racordarea cu aripa stângă a Armatei 4 române, ce se afla în retragere din Stepa Calmucă. Comanda acestei înjghebări continua s-o aibă Armata 3 română. Un atac sovietic împotriva pozițiilor Corpului, la începutul lunii decembrie, a fost respins, frontul român pivotând ușor pe Divizia 14, de la dreapta sa.

Contraofensiva generalului von Manstein a avut la început câteva succese în bazinul Donețului și a adus oarecare ușurare la retragerea și concentrările româno-germane pe Cir. Aceste succese n-au fost însă de lungă durată și nu s-au putut dezvolta pe plan strategic, căci, pe la mijlocul lunii decembrie, armatele sovietice au dezlănțuit o nouă mare ofensivă, pe Don, mai la vest de cea dintâi, cu aceleași mijloace considerabile de luptă. Ofensiva, dată cu trupele din Frontul Voronej (general Vatutin) și de la aripa de vest a Frontului Nord-Vest, a izbit sectorul ocupat de Armata 8 italiană, care a fost literalmente pulverizată. Înaintând, armatele sovietice au ocupat Milerovo, anihilând, în chipul acesta, putințele de acțiune ale Grupării von Manstein. Dezvoltându-și succesul, armatele sovietice au ocupat Tomorsin și, în cele din urmă, importantul centru Kotelnikovo, cu imensele depozite acumulate acolo de germani. Consecința acestei definitive înfrângeri a fost evacuarea obligatorie de către germani și aliații lor a întregului teritoriu dintre Caspica, Don și Caucaz.

Între timp, situația trupelor române de pe acest front devenise foarte rea. De o lună, soldații nu se mai culcaseră într-un pat și nu se mai spălaseră;

mâncați de păduchi, suportând geruri de –30°, ei trebuiau să reziste cu arma în mână și la atacurile dușmane ce se dădeau zilnic. Demoralizați, ei începuseră a dezerta și trebuiau prinși cu cordoanele de poliție și aduși la loc. S-au făcut sforțări eroice, cu răbdare și cu inimă, spre a combate demoralizarea oamenilor și s-a reușit să fie îmbărbătați, putându-se chiar a se face contraatacuri cu ei. Eroismul acestor trupe extenuate a ajuns să impună și admirația germanilor.

Insuccesul acțiunii lui von Manstein s-a răsfrânt asupra frontului român de pe Cir. Cu toată supraomeneasca rezistență a Armatei 3 române, frontul ei a fost străpuns în bătălia de la 16–18 decembrie, atât în sectorul ținut de unitățile germane — la aripa de est a frontului –, cât și la aripa de nord, în sectoarele corpurilor 1 și 2 române, a căror comandă o avea generalul Dăscălescu, ce fuseseră între timp întărite cu Corpul 18 german. Linia de retragere a acestor trupe fiind tăiată prin acțiunea sovietică de la Milerovo, întreg frontul român de pe Cir a fost dislocat, afară de umărul drept, care a ținut. Aproape încercuit, grupul format din fracțiuni din Divizia 14 și Divizia Blindate română, abia vreo 2 000 de combatanți, sub comanda generalului Gherghe Radu, a luptat pe zăpadă și ger, a spart în ziua de Crăciun încercuirea și a continuat retragerea spre Marozovsk, Cartierul General al Armatei 3, unde se făcea concentrarea forțelor ce se puteau salva. O încercare a rușilor, care primiseră cifrul armatei române, de a îndruma printr-un ordin fals trupele române spre Orlovka, a fost presimțită și dejucată. Într-o stare lamentabilă, coloana română, redusă numai la pedestrași, a ajuns în ajunul Anului Nou 1943 la Morozovsk, unde a putut intra în dispozitivul armatelor române, reunite pe un front foarte întins, ce acoperea — de bine, de rău — Rostovul.

Divizia Blindate, redusă la câteva tancuri, a ajuns și ea pe Donеț, dar, primind lovituri de tanc, nu l-a putut trece decât mult mai spre vest, la Novo Șahtî; apoi, atacată din nou, a continuat retragerea, ajungând în liniile germane la Stalino, unde a rămas toată iarna. La 1 aprilie, resturile ei au fost aduse la Tighina.

Au fost ultimele episoade ale bătăliei nenorocoase din Frontul Sud-Estic al marii Rusii.

Aviația română de la Odessa la Stalingrad

După cucerirea Odessei s-a produs o regrupare a forțelor aviației române, care a fost organizată în conformitate cu noile ei misiuni. Flotilele I și II de bombardament au fost retrase de pe front și au intrat în garnizoanele lor de pace. Unele dintre formațiunile aparținând celorlalte categorii au fost regrupate și subordonate, operativ, Comandamentelor germane. Gruparea de luptă *G.A.L.* a devenit „Corpul Aerian", având comandant, la început, pe comandorul Gheorghiu Emil și apoi pe general Emanoil Ionescu. Principala formație a Corpului Aerian a fost Grupul 3 de Vânătoare, format din escadrile *Messerschmidt* și *I.A.R.*, care a luat parte importantă în campania din sudul Rusiei, intervenind în bătăliile din Stepa Nogai și Crimeea, Donеț și Caucaz. Până la 1 septembrie 1942, rolul aviației a fost mai ales de informație și legătură, cooperând cu trupele terestre, asigurând legătura între comandamente, acoperind armatele contra atacurilor aeriene ale adversarului și asigurând paza litoralului Mării Negre. Munca atribuită acestor formațiuni a fost grea, aparatele trebuind să fie în necontenită mișcare, pe distanțe ce depășeau uneori 2 000 km într-o misiune, acționând în cursul iernii 1941–1942 pe geruri mari și viscole, iar în timpul verii pe călduri toride, în luptă cu un adversar dârz ce-și întărea forțele din ce în ce mai mult.

După 1 septembrie 1942, Corpul Aerian a fost reorganizat și întărit cu noi formațiuni de diferite tipuri și anume: bombardiere de tip *Heinkel*, *Savoy* și *Junkers* 88; avioane *Stuka* de tip german, pentru acțiuni în picaj; formând un grup de trei escadrile — sub comanda locotenentului-comandor Galens Francisc —, ele au acționat cu deosebire mai târziu, pe frontul moldo-basarabean; aviația de asalt, tip *Heinkel*, bimotoare, luptând în același timp ca bombardiere și de vânătoare, a fost întrebuințată în special în acțiuni la sol.

De la 1 septembrie până la 20 noiembrie, data începerii marii ofensive sovietice, unitățile Corpului Expediționar român, astfel sporite și reorganizate, au participat la luptele date de armatele române în regiunea Don și Stalingrad, sprijinind acțiunea trupelor terestre germano-române, aducând informații prețioase din spatele frontului sovietic, ce se organiza în vederea ofensivei plănuite, acoperind trupele împotriva incursiunilor

vânătoarei inamice, atacând în picaj fortificații, poziții de artilerie, șoselele parcurse de vehiculele de aprovizionare, aglomerările de trupe, amplasamentele de apărare contra aviației. Cele mai dese incursiuni și cele mai serioase distrugeri de căi ferate, gări și șosele s-au făcut în zonele Mihailovka, Ilovinskaia, Solodka și Frolov, în spatele frontului sovietic, asupra cărora s-au aruncat bombe de 250 kg; iar atacuri contra aglomerărilor de trupe și a blindatelor, la Serafimovici, Kletskaia etc., pe linia Donului. Apărarea sovietică a fost deosebit de eficace. Printre zburătorii de elită și-au găsit moartea, în aceste acțiuni, căpitanul Holban M. și locotenentul în rezervă Dumitru Ion, al căror avion incendiat a căzut ca o torță vie pe ruinele propriului lor bombardament, căpitanul Manoliu, comandantul unei escadrile de vânătoare liberă, și ca ei alți mulți.

În zilele tragice ale marii ofensive sovietice de la 19 noiembrie, rolul aviației de bombardament și mai ales al celei de vânătoare a fost stânjenit din cauza ceții groase ce acoperea vastul câmp de bătălie. Totuși, cu avânt și spirit de jertfă, lucrând cu totalitatea mijloacelor lor, formațiunile de aviație române, în care s-au distins îndeosebi escadrilele comandate de căpitanul Șerbănescu — succesorul la comandă al căpitanul Manoliu —, de căpitanul Crihan, de căpitanul Teodoru Eugen ș.a. au atacat în zboruri razante coloanele blindate și puhoaiele de trupe revărsate peste Don, împroșcându-le moartea de la câțiva metri de la sol. Numeroși au fost acei eroici zburători care au plătit cu viața lor aceste temerare atacuri, precum au fost echipajele căpitanilor Dumitru Mihalache, Mircea Nicolau, Teodoru Eugen, al locotenentului în rezervă Polizu N. și mulți alții. Cu toată vremea cețoasă și condițiile grele ale luptei, bilanțul acțiunii aviației în cursul bătăliei de la Don—Stalingrad este impresionant: în ultima decadă a lunii noiembrie și în decembrie s-au aruncat asupra adversarului peste 2 000 tone de bombe, au fost consumate peste 350 000 proiectile de tun și mitraliere de bord în luptele aeriene și la sol; numărul avioanelor inamice doborâte n-a putut fi evaluat cu precizie; socotind numai după cele căzute în liniile noastre, el a fost foarte mare.

Merită a nu fi trecută sub tăcere acțiunea viguroasă a A(părării) C(ontra) A(viației), în special bateria locotenentului Apostolescu, care a tras cu mult efect mii de proiectile împotriva aeronavelor inamice sau împotriva

tancurilor. De asemenea, aviația de transport *Junkers* 52 trimotoare care, în acțiunea ei lipsită de glorie, dar deosebit de merituoasă și riscantă, cerând, la rândul ei bravură și îndemânare, a asigurat tot timpul bătăliei aprovizionarea trupelor luptătoare; acțiunea ei a fost cu deosebire eroică în zilele de 20–22 noiembrie când, zburând pe ceață peste cercul de investiție al trupelor sovietice, a asigurat aprovizionarea trupelor încercuite ale Grupului Lascăr.

Deosebit de dramatic a fost momentul când cercul de investiție a tancurilor sovietice a ajuns în marginea aerodromului românesc. Grupele de aviație germane se retrăseseră mai înainte fără să anunțe pe români, care s-au văzut înconjurați de aproape. Împotriva atacului blindatelor grele sovietice, tunurile apărării antiaeriene au tras, distrugând 37 de tancuri, dând timp avioanelor române să decoleze de pe aerodrom, luându-și zborul spre sud, sărind peste linia de încercuire inamică. Singurii prizonieri ce au rămas în mâinile dușmanilor care au pătruns pe aerodrom au fost servanții aparatelor.

Formațiunile române salvate au fost completate, atât ca aparatură, cât și ca echipaje, reorganizate și aduse în țară, unde vor participa cu același avânt, ce nu cunoaște primejdia, cu același spirit de jertfă și cu același efect la lupta pentru apărarea teritoriului național, ce se va da în 1944.

Bilanțuri finale

Armatele 3 și 4 române care au luat parte la bătălia de la Cotul Donului—Stalingrad—Stepa Calmucă totalizau 18 divizii (13 de infanterie, patru de cavalerie, una de blindate), adică mai mult de jumătate din cele 26 de divizii, câte fuseseră trimise pe frontul de luptă din Rusia Meridională în vara anului 1942, cu un număr de 425 000 de ostași[121], dintre care 165 000 numai pentru Armata 3 română. Din total au fost pierduți 105 000, morți și dispăruți, majoritatea prizonieri[122]. Au fost salvați din dezastru 320 000 de oameni. Unele unități au fost complet distruse; altele, dezorganizate, aveau nevoie să fie aduse înapoia frontului pentru a se reface, așa încât să devină capabile de luptă. Feldmareșalul Erich von Manstein, comandantul Grupului de armate Don din sud-estul Rusiei, a încercat să oprească trupele române,

încorporându-le în armatele sale. Dar Marele Stat Major român s-a opus categoric și sub motivul că cea mai mare parte a oamenilor sunt răniți, bolnavi, invalizi, deci incapabili de luptă i-a evacuat spre vest; numai la centrul de deparazitare Tighina au fost înregistrați 135 000 ostași, evacuați ca bolnavi. Retragerea acestor mase de oameni s-a putut executa mulțumită devotamentului comandanților de toate gradele și mai ales a rezistenței și stoicismului soldaților, care au străbătut o distanță de peste 1 500 km, parte cu trenul, cei mai mulți în marșuri pe jos, pe vreme de iarnă grea. Astfel, s-a putut salva o importantă forță armată, dejucând încercările germanilor de a o reține spre a servi de carne de tun în spatele frontului german, el însuși în retragere, și a putut fi păstrată pentru viitoarele nevoi proprii ale poporului român.

O dată cu armatele din zona Stalingrad, au fost retrase și unitățile înaintate din regiunea Kuban și Caucaz; ele au ocupat mai întâi Peninsula Taman, de unde au fost transferate în Crimeea, a cărei menținere era socotită ca esențială în planul strategic german. O nouă divizie română, 24, a fost formată din resturi de unități retrase din est, luând poziție la Melitopol, în legătură cu siguranța trupelor române, rămase în Crimeea din ordinul *O.K.H.*-ului.

Masele de trupe retrase din sud-estul Rusiei au fost cantonate în Transnistria, pentru odihnă și refacere, având cartierul general la Tiraspol.

O mare întorsătură a războiului

Rezultatele marii bătălii din Cotul Donului și de la Stalingrad au fost de o deosebită gravitate pentru germani și aliații lor. Germanii au pierdut complet o mare armată (6) și o mare întindere de teritoriu, fiind obligați să se retragă pe o linie mult mai înapoi, spre vest. În același timp, au trebuit să abandoneze Caucazul, unde pătrunseseră adânc, și să se retragă de-a lungul litoralului Mării Negre, în regiunea de la est de Crimeea și de Marea de Azov. Noi, românii, am primit prima și cea mai puternică lovitură la Cotul Donului, unde am avut de înregistrat pierderi foarte dureroase, cu dezorganizarea celei mai importante formații de luptă: Armata 3. Așa fiind,

episodul Stalingradului reprezintă în desfășurarea războiului din Est nu numai o criză, ci o mare întorsătură, o cotitură decisivă.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor va arăta că evenimentul înseamnă încheierea primei etape, ofensive, a războiului întreprins de germani împotriva Uniunii Sovietice. Înaintarea spre răsărit, obținută printr-o campanie grea și sângeroasă prin jertfele mari impuse atât armatelor proprii, cât și acelora târâte în această riscantă aventură a încetat. Ceea ce era mai grav era revelația nebănuită a uriașei forțe pe care o ridicau Sovietele în fața primejdiei ce le amenința țara. Împotriva mașinii de război germane, presupusă invincibilă, se avânta acum o formidabilă forță susținută de solidaritatea unui stat de aproape două sute de milioane de oameni și ajutată copios de marile puteri ale Occidentului. Începea, pentru germani, a doua etapă a campaniei: defensiva, retragerea spre vest.

Înfrângerea de la Stalingrad a coincis, în timp, cu întorsătura pe care o luaseră și operațiile din nordul Africii. Americanii debarcaseră în Maroc și Algeria. Atacate și dinspre est și dinspre vest, forțele germano-italiene, cu toate iscusitele manevre ale lui Rommel, erau împinse metodic, după mari bătălii pierdute, spre colțul nord-estic al Tunisiei. El-Alamein[123] fusese, pentru frontul african, punctul critic, așa cum fusese Stalingradul pentru frontul rus. Este momentul crucial al marelui război. Aripa neagră a înfrângerii începe să fâlfâie, proiectându-și umbra întunecată asupra Germaniei hitleriste și a aliaților care, de bunăvoie ori siliți de împrejurări, își legaseră soarta de a ei[124].

PE POVÂRNIȘUL ÎNFRÂNGERII

Ecouri și reacții sufletești

Catastrofa de la Stalingrad a produs o adâncă deprimare în rândurile majorității opiniei noastre publice, cu atât mai mare cu cât guvernul interzicea publicarea de știri, care să facă cunoscut adevărul; rezultatul e cel obișnuit: zvonurile ce circulă necontrolate dau proporții și mai mari nenorocirii. Se afirmă de unii că totalitatea armatei române ce opera în

sud-estul Rusiei ar fi fost distrusă; se colportează știri fanteziste despre masacrarea prizonierilor etc. Emisiunile radiofonice de la Moscova, cum e ușor de înțeles, sunt exagerate și contribuie la depresiunea sufletească. Cele de la Londra, foarte ascultate, fiind considerate ca mai veridice, sunt redactate cu abilitate propagandistică pentru a alimenta indispoziția românilor împotriva germanilor și a politicii lui Antonescu. Face însă rea impresie sforțarea la care se consideră obligată Marea Britanie față de noua sa aliată, ca să scuze actul de la 27 iunie 1940: ni s-a luat Basarabia și Bucovina, spre a para lovitura pe care o pregăteau germanii; adică: „Ți-am luat-o eu, ca să nu ți-o ia altul..." Londra ne compătimește că am fi pierdut în Cotul Donului 16 divizii (cu 300 000 de oameni), din numărul total de 20 câte aveam angajate pe front. Pe când noi am făcut sacrificii teribile, ungurii au trimis în Rusia numai șase divizii, iar bulgarii nimic; Kállay a anunțat că resturile lor au fost aduse de pe frontul rus în patrie și demobilizate; Ungaria va participa la război numai în măsura puterilor națiunii. Radio Londra conchide la adresa noastră: „Așa pătimesc țările ai căror conducători au încredere în Hitler!"

Ofensiva prin radio e foarte activă. „Un mare amic al românilor", cum se recomanda singur publicistul W. Steed[125], face prin același Radio Londra un apel la români să se gândească ce au de făcut, înainte de a fi prea târziu. Italia abia se mai poate ține în alianță, sub efectul dărâmării orașelor, al scufundării vaselor și al înfrângerii armatelor sale. Acțiunea rusă e coordonată cu a aliaților săi, încât, luptând contra Rusiei, înseamnă că România duce război contra Angliei și Americii. În altă comunicare, suntem preveniți că Rusia are dreptul la gratitudinea Aliaților, deoarece prin acțiunea ei suportă cea mai mare greutate a războiului și reține pe front 200 de divizii germane și aliate. Să nu ne legăm speranța pe existența vreunor divergențe; înțelegerea anglo-rusă ar fi perfectă. Ieșind din război vom avea putința să ne schimbăm situația actuală „foarte rea" pe una „mai puțin rea". Caracteristic pentru mentalitatea unora dintre mentorii opiniei publice britanice este că „amicul României" W. Steed merge cu zelul său oportunist până la a justifica actele de anexiuni teritoriale, când ele vin din partea Rusiei și refuză justificarea lor când ele însemnează reîntoarcerea provinciilor la matca lor pe baza „principiului naționalităților". Steed se face

însă a uita, mai întâi, că în 1940 Rusia era aliata Germaniei, iar în 1943, când justifica răpirea Basarabiei, Anglia era printre autorii Chartei Atlanticului!

O atitudine asemănătoare o are românul Citta Davila[126], fiul autorului lui *Vlaicu-Vodă*, când, prin Radio „Vocea Americii" din New York, ne sfătuiește să căutăm a ne înțelege cu Rusia sovietică „așa cum face Beneš".

Totuși un alt prieten al românilor, profesorul de istorie Seton-Watson[127] — în publicitate: Scotus Viator —, adânc cunoscător al stărilor politice din Europa Sud-Orientală, ține o conferință la Universitatea din Oxford, la 31 decembrie 1942, în care cântă un altfel de cântec. El recunoaște că România a urmat în exterior o politică rectilinie și loială și expune cu foarte multă obiectivitate și respect pentru adevărul istoric chestiunea Basarabiei, justificând sentimentul și acțiunea românilor. El se miră de ce rușii pun atâta preț pe Basarabia, „care nu are o importanță strategică specială, nu este o țară slavă și este locuită în mare majoritate de neruși", povestind o anecdotă savuroasă. Miliukov, ministrul cadet al Afacerilor Străine din primul guvern provizoriu rus din 1917, a spus: „Dacă întind cât pot mâna mea dreaptă, nu pot atinge pe Purișkevici (politician ultrareacționar din Rusia țaristă — *nota aut.*); dacă întind cât pot mâna stângă, nu pot atinge pe Lenin; în chestia Basarabiei însă, Lenin, Purișkevici și cu mine suntem mână în mână". Istoricul englez constată că politica britanică a adoptat față de România o tăcere completă, desigur pentru a evita conflicte cu Rusia, dar ea, fiind în contradicție cu spiritul ce dictase Angliei în 1939 garanția britanică, a mărit perplexitatea românilor și i-a împins la hotărârea de a persevera până în capăt în hotărârea luată, de a merge cu Germania. „O declarație publică din partea Marii Britanii, arătând înțelegere pentru situația României... și refuzul nostru de a recunoaște arbitrajul de la Viena ar libera-o de temerile sale și i-ar permite să se reculeagă, cât mai e timp. Politica noastră față de România e numai o secțiune, dar una foarte importantă, a unei politici mai largi, privind zona micilor state dintre Baltica și Mediterana..."

Propaganda străină găsește în țară teren favorabil. Întorsătura rea pe care a luat-o războiul încurajează nemulțumirile ce mocneau împotriva politicii lui Antonescu; ele încep să se manifeste cu claritate și curaj. Germanii își exprimă pe față neîncrederea în sinceritatea legăturilor noastre cu ei și

bănuiala că nu numai cercurile vechilor partide, dar în genere cercurile intelectuale — chiar în lumea guvernamentală și militară — arată simpatie pentru anglo-americani, după cum grupările socialiste activează clandestin pentru ruși. Maniu își manifestă deschis simpatia pentru anglo-americani, justificând atitudinea sa prin serviciile aduse de vechea Antantă națiunii române: ea ne-a înlesnit realizarea unității naționale. Această atitudine e pusă față în față cu atitudinea italo-germană cu prilejul Dictatului de la Viena, unde am fost deposedați de jumătate din Transilvania. Capătă tot mai mult relief animozitatea împotriva lui Antonescu pentru marea răspundere ce și-a luat, luând singur hotărâri așa de grave, care angajează viitorul și chiar existența țării, jucând pe o singură carte, fără să se consulte cu nimeni. Produc indispoziții reacțiile și uneltirile germane, prea brutale, spre a nu li se descoperi originea. Se fac numeroase arestări printre persoanele cunoscute ca simpatizante pentru anglo-americani sau chiar că fac propagandă în favoarea lor. Măsurile de control pe străzi ale poliției militare, cu participare germană, sunt puse în legătură cu comploturi legionare împotriva lui Antonescu. Ele se urzesc de către legionarii refugiați în Germania, cu concursul acelor germani ce nu au încredere deplină în Mareșal, căruia i se atribuie opunerea de a trimite noi trupe în Rusia. Sinuciderea misterioasă a unui consilier de la Legația germană, Müller, împreună cu soția sa, dă sămânță de multe comentarii; se spune că sinucigașul a jucat un rol de agent provocator, în înțelegere cu ministrul von Killinger, în aceste uneltiri oculte.

Militarii ce se întorc de pe front sunt abătuți. Pierderile și suferințele îndurate de soldații noștri întrec orice închipuire. Se pare că unele unități n-au primit echipamentul de iarnă și soldații au degerat. De vină n-ar fi numai tradiționala noastră incurie, dar și întâmplarea nenorocită a scufundării unui vas ce transporta pe Marea Neagră echipament de iarnă. E adânc întristătoare odiseea soldaților din diviziile distruse la Stalingrad, care se retrag în grupuri împrăștiate, pe zăpadă și ger, bravând condițiile alimentare grele, ca să întâlnească liniile germano-române, organizate hăt departe, spre vest. Pagubele materiale sunt foarte mari; în special, am pierdut toată artileria și tancurile.

În ordinul de zi al lui Antonescu de la 1 ianuarie 1943 adresat soldaților se vorbește de generali bravi, care au căzut luptând cu arma în mână alături

de soldații lor; „neamul românesc nu se predă", afirmă Mareșalul. Din când în când se dau publicității informații din care reiese purtarea admirabilă a unor comandanți de unități. Pe prima linie e pus — după informațiile de atunci — generalul Mihail Lascăr, comandantul Diviziei 6, care a fost decorat de români cu „Mihai Viteazul" și de germani cu „Crucea de Fier" în gradul de cavaler și cu frunze de stejar, una din cele mai înalte decorații pentru bravură. Pe o egală linie sunt citați generalii Dăscălescu și Dumitrache, cuceritorul Nalcikului. Doi colonei, Christu și Pastia, morți în timpul luptelor, au fost înaintați *post-mortem* la gradul de general. Un comunicat oficial arată că jertfa de sânge a armatei noastre n-a cruțat căpeteniile: 26 de generali și 40 de colonei sunt trecuți pe tabloul de onoare al jertfelnicului român. Face impresie și dă naștere la comentarii diverse cazul generalului Tătăranu. Comandant al Diviziei 20, încercuită la Stalingrad și pe punctul de a fi făcut prizonier, el s-a salvat în avion și s-a prezentat la București Mareșalului Antonescu, zice-se, purtător al unei scrisori a generalului Paulus, care pledează în favoarea lui, pe motivul că ar fi păcat ca armata română să piardă un element atât de prețios[128]. Antonescu l-a primit foarte rău și i-a dat ordin să plece imediat înapoi, spre a împărtăși soarta trupei sale, așa cum cere codul onoarei militare. Pe drum, Tătăranu a fost lovit de o boală nervoasă și a fost internat într-un spital din regiunea Niprului.

Reconsiderări pe planul colaborării cu Germania

Schimbarea petrecută în soarta armelor în câmpiile Rusiei a avut ca efect între altele și o schimbare a atitudinii sufletești a conducătorilor. Înfrângerea a zdruncinat încrederea reciprocă dintre germani și români. Antonescu se vede silit să întrevadă perspectivele reale ale campaniei alături de germani și să se gândească la atitudini și soluții noi. Informațiile pe care le deține din cercurile diplomatice ale Apusului îl îndreptățeau — credea el — să-și făurească o concepție nouă asupra raporturilor de forță între adversari, asupra evoluției desfășurării războiului și asupra rezultatului final. El e sigur că se va ajunge la o pace de compromis și toate sforțările sale vor tinde spre

manevrele diplomatice ce trebuie să întrebuințeze, pentru a asigura țării sale maximum de foloase, ce se pot spera după o înfrângere[129].

Antonescu e convins că războiul se va desfășura în chipul următor: într-o primă fază, germanii își vor uza forțele militare în campania antisovietică până la limita maximă; în acest scop, anglo-americanii vor sprijini pe ruși să respingă atacurile germane, împingându-i până la porțile Europei propriu-zise, dar nu-i vor lăsa să pătrundă prea adânc în inima Europei. Într-o a doua fază, anglo-americanii vor lăsa pe germani să înainteze din nou în Rusia, pentru a o înfrânge. Cu o Germanie victorioasă în Rusia, dar al cărei potențial militar va fi epuizat, se va încheia pacea de compromis. El nu voia, în ruptul capului, să admită că occidentalii ar putea lăsa ca Germania să fie distrusă și scoasă din articulația europeană, pentru a lăsa să triumfe „barbaria asiatică".

Consecvent acestei convingeri, Antonescu a inaugurat o politică pe care o credea abilă și obligatorie pentru un popor mic și primejduit. A continuat să-și ducă acțiunea politică și militară în orbita Germaniei, dar, în același timp, a căutat contacte și în cealaltă direcțiune, încredințând colaboratorului său cel mai apropiat, Mihai Antonescu, care deținea portofoliul Afacerilor Străine, să realizeze o apropiere de puterile occidentale.

De alfel, Antonescu socotea că, lucrând astfel, e consecvent cu țelurile de război ale României, așa cum le expusese lui Hitler, de la primul contact cu *Führerul* german în 1940: refacerea vechilor frontiere ale României și distrugerea comunismului. Când, după intrarea în război a României, Hitler a cerut lui Antonescu arestarea șefilor opoziției, Maniu și Dinu Brătianu, spre a le anihila acțiunea, Antonescu a refuzat, ceea ce a provocat suspiciune în cercurile conducătoare germane. Tot ce a putut obține a fost o înăsprire a măsurilor polițienești împotriva „propagatorilor de idei false" și de atitudini împotriva politicii guvernului. Un număr de persoane, aparținând vechilor partide, acuzate că ar colporta știri tendențioase și ar face să circule scrisori schimbate între șefii acestor partide și conducătorul statului — în care se punea în discuție politica germană în România — au fost arestate și internate în lagăr.

Ca oricare regim dictatorial, guvernarea Antonescu se sprijinea pe o vastă organizație polițienească, al cărei principal instrument era așa-numitul „Serviciu Secret", condus de Eugen Cristescu, care era în strânsă legătură

de colaborare secretă cu *Abwehrul* german. Acesta era numele serviciul oficial de informații și spionaj al armatei germane, condusă de colonelul Rödler venit în țară în cadrul Misiunii germane. Afară de această instituție, cvasioficială, funcționa clandestin un mare serviciu de *Gestapo*, condus de un anume Geissler, agent al lui Himmler; se atribuia acestui serviciu secret de spionaj legături cu Mișcarea Legionară, căreia i-a furnizat arme și complicitate în toate atentatele criminale ale acesteia: Duca, Armand Călinescu, episodul Jilava etc. Fiind expulzat din țară, după înăbușirea rebeliunii legionare, Geissler a ajutat pe legionarii refugiați în Germania. Eugen Cristescu era în legătură cu spionajul german și dădea acestuia informațiuni, jucând astfel un dublu rol. De asemenea, era utilizat de Antonescu, care-i dădea misiuni pentru oamenii politici, în special pentru Maniu[130].

Indispoziția lui Hitler împotiva lui Antonescu sporea pe măsură ce desfășurarea nefavorabilă a războiului obliga conducerea română la o revizuire de atitudini. Serviciile sale de spionaj îl țineau la curent cu toate mișcările politice din România. În cursul unei îndrevederi între *Führerul* german și Conducătorul român, în 1943[131], Hitler a pus pe masă înaintea Mareșalului un dosar ce cuprindea còpii după instrucțiunile pe care Mihai Antonescu le trimisese miniștrilor plenipotențiari români din țările neutre pentru a înfățișa diplomaților anglo-americani problemele românești; el a cerut demiterea ministrului de externe român. În discuția ce a urmat, Hitler a acuzat pe Mareșal de lipsă de loialitate. Antonescu i-a replicat că o țară mică nu poate să-și joace existența pe o singură carte, fără a se gândi și la ipoteza contrarie, făcând aluzie și la informațiile pe care le avea, conform cărora chiar germanii au în vedere și posibilitatea unei păci de compromis cu anglo-americanii.

În această ordine de idei, Mihai Antonescu, cu autorizația expresă ori tacită a șefului guvernului, se deda la manifestări de apropiere de puterile occidentale sau în sensul reîntregirii României. Cu ocazia unei întrevederi cu Mussolini în primăvara lui 1943, el a remis dictatorului fascist un memorandum prin care propunea alcătuirea unui *Bloc pacific latin*, cu Italia, Franța, Spania, Portugalia și România, având ca prim punct ieșirea din război; căderea lui Mussolini a oprit acțiunea. Consecvent aceleiași

atitudini, guvernul a acordat un tratament excepțional colonelului englez de Chastelain[132], șeful spionajului britanic din sud-estul Europei, luat prizonier, refuzând a-l preda germanilor. Mai târziu, aviatorii bombardamentelor aeriene din 1943 și 1944, făcuți prizonieri, s-au bucurat, de asemenea, de un tratament de favoare, tolerându-se să fie ajutați pe cale particulară, ba chiar au fost vizitați de Rege. Acțiunea de apropiere de puterile occidentale a fost timidă și fără eficacitate.

Pe planul colaborării militare se produceau, de asemenea, fricțiuni, dintre care cele mai grave erau cele ce constituiau „cazul Hauffe". Acest general, prieten cu von Killinger, cu care se asemăna sub raportul lipsei de scrupule, fusese numit de Comandamentul Suprem german șef al Misiunii Militare germane în România, înlocuind, la intrarea României în războiul contra Rusiei, pe generalul Hansen, trecut la comanda unui corp de armată. Marele Stat Major român a ridicat acuzații formale contra generalului Hauffe: că, timp de doi ani, a organizat cu ajutorul instructorilor militari germani din armata noastră un adevărat serviciu de spionaj la toate comandamentele și regimentele din țară. Era, în același timp, un mare sprijinitor al legionarilor refugiați în Germania și uneltea ca ei să fie readuși în țară. Căuta, prin tot felul de tertipuri, să stoarcă din țară un număr cât mai mare de produse și să trimită la moara de măcinat vieți omenești de pe frontul sovietic cât mai multe trupe române. Câtă deosebire față de rolul pe care-l jucase generalul Berthelot, în situația similară din vremea de tragică memorie a războiului de întregire! Marele Stat Major a luat poziție categorică împotriva lui Hauffe și a intervenit la *O.K.H.* pentru rechemarea lui.

Paharul s-a umplut în urma atitudinii false a generalului în chestiuea rezervelor germane de la Cotul Donului, când lipsa de sinceritate a acestui comandant aliat a provocat, în ajunul bătăliei, un incident de o deosebită gravitate. Cu puține zile înainte de declanșarea ofensivei sovietice, generalul Sănătescu[133], comandantul Corpului 4 armată român de pe Frontul Donului, a împărtășit Mareșalului Antonescu printr-un raport, trimis direct, îngrijorarea sa față de pregătirile ofensive ale inamicului, care nici nu mai încerca măcar să-și disimuleze intențiile; situația frontului, arăta generalul, era precară din cauza lipsei de rezerve suficiente în spatele liniei frontului,

relevând în special, cu mare regret, lipsa oricărei divizii germane[134]. Chestionat asupra acestui fapt, Hauffe a afirmat categoric că în spatele frontului român de pe Don ar fi două divizii germane de infanterie, gata de a interveni la necesitate. Răspunzându-i-se în acest sens, Sănătescu a revenit, negând existența acestor divizii; apoi, într-un al treilea raport, el a declarat că-și declină orice răspundere pentru rezultatul bătăliei ce era pe cale a se angaja. Față de aceste contradicții, Antonescu a dat însărcinare generalului Mardare, subșeful Marelui Stat Major, să verifice situația, inspectând din avion linia de front și zona din spatele ei. Rezultatul a fost negativ: nici în punctele desemnate de Hauffe și în oricare altele din câmpul tactic al zonei de operații nu exista vreo divizie germană, ca rezervă a Armatei 3 române. Consternat, Antonescu a exclamat: „Am pierdut războiul!"; apoi a convocat pe Hauffe și, foarte iritat, i-a imputat, pe ton violent, relatările mincinoase cu care dădea comandamentelor române o imagine falsă a realității, lăsând apărarea frontului român într-o situație primejdioasă față de adversar. Antonescu a reclamat lui Hitler — și a obținut — înlăturarea lui Hauffe din postul însemnat de șef al Misiunii germane; el a fost înlocuit prin generalul Erik Hansen, care-l precedase; acesta era un om moderat, mai înțelegător al intereselor și susceptibilităților îndreptățite ale aliatului. Dar atitudinea lui Hauffe a făcut ca la începerea ofensivei sovietice, scurt timp după acest incident, Armata 3 română, slabă ea însăși prin lungimea frontului, disproporționată față de densitatea ei redusă, să primească lupta cu o rezervă ca și inexistentă: o divizie și jumătate de infanterie română și o divizie de blindate, care nu s-a putut întâlni cu divizia germană corespunzătoare, decât în ceasurile tragice ale retragerii dezastruoase ce a urmat înfrângerii.

Înfrângerea a sporit criza de neîncredere între germani și români. După încheierea bătăliei de la Stalingrad, Antonescu a adresat Armatei 3 române un ordin de zi, redactat într-un stil patetic, prin care aducea omagiul său și exprima recunoștința țării pentru armata de eroi care a fost jertfită în această supremă încercare[135]. El nu se sfiește să declare că vina înfrângerii nu o poartă vitejii soldați români, ci aceia care i-au băgat în luptă fără să fi avut informații exacte și i-au condus în mod greșit. Această aluzie clară la adresa germanilor a indispus pe aceștia împotriva Mareșalului-Conducător. El a

început să fie bănuit că nu le este devotat și sigur; o campanie a început să se țească în umbră, cu scopul de a înlocui la comanda țării pe Mareșal prin Horia Sima. Dar campania a provocat o mișcare de solidarizare a generalilor români în jurul lui Antonescu, ceea ce a determinat pe Hitler, după explicații, să reînnoiască Conducătorului român încrederea sa.

Spinoase chestiuni economice se amestecau cu cele politice și cu cele militare, provocând dese momente de tensiune între cei doi aliați; ele erau provocate de spiritul acaparator al germanilor, de tendința lor de a trage cât mai mult profit de pe urma bogățiilor țării și a situațiilor noi, create de război. În 1942, după ocuparea Transnistriei, trimisul economic german în România, Hermann Neubacher, a cerut guvernului român revizuirea convenției economice încheiate în 1940 și mărirea considerabilă a exporturilor românești în Germania. Antonescu a apărat dârz interesele țării și, în cele din urmă, a recurs la arbitrajul lui Hitler, căruia i-a explicat că producțiunea transnistreană trebuie să asigure în primul rând aprovizionarea populației locale, în al doilea rând pe cea a României și armatei sale și numai excedentul ei ar putea forma obiectul unei convenții economice între guvernul român și statul german, stabilindu-se precis cuantumul și modalitățile de plată. În dorința de a menaja aliatul de care avea nevoie în epoca tratativelor de sporire a numărului de unități ce reclama pentru campania din sudul Rusiei Hitler a dat câștig de cauză tezei românești. Controverse, discuții și incriminări s-au produs mai ales în chestiunea livrării de petrol, germanii imputând românilor că nu îndeplinesc cu sinceritate obligațiile convenției din 1939. Într-o întrevedere cu generalul Ștefleа, Hitler a bătut, iritat, cu pumnul în masă, strigând: „În timp ce soldații germani varsă fără calcul sângele lor pentru apărarea granițelor României, Mihai Antonescu cere aur pentru fiecare picătură de petrol!" Era o aluzie la acuzația adusă de ministrul Walther Funk[136] miniștrilor români M. Antonescu (Externe), Ion Marinescu (Industrie) și generalul Gh. Dobre (Armament)[137] că ar întârzia intenționat concesiunile petroliere și lucrările tehnice, ca să nu se ajungă la o sporire a exploatării și, deci, la o mărire a cantităților de petrol pe care le putea obține Germania, obligând-o la a cumpăra de pe piață la prețuri normale. Discuțiile erau anevoioase, întrucât cifrele prezentate de cele două părți în litigiu nu erau concordante, unii din

membrii guvernului român încercând a umfla cifra livrărilor, pentru a salva cât mai mult din rezervele României, în vederea satisfacerii propriilor sale interese viitoare. În cele din urmă s-a ajuns la încheierea unui protocol la 11 ianuarie 1943, în timpul unei vizite a Antoneștilor la Rastenburg, prin care se stabilea mai precis cifra acestor livrări[138].

O altă pretenție a Germaniei, în 1943, a fost abandonarea de către România a etalonului aur al monedei române, spre a fi înlocuit cu „etalonul muncă", concepție specific nazistă, al cărei rezultat ar fi fost un masiv export de aur din Germania. Antonescu s-a opus categoric la această cerere, pe motivul incertitudinii viitorului, și a apărat cu îndârjire rezervele de aur ale României.

„Invazia Europei"

Marea ofensivă sovietică de iarnă, începută cu episodul Stalingradului[139], continuată cu bătălia de pe Kuban și Donul Inferior, începuse să stagneze pe la sfârșitul primăverii anului 1943. Stalin reclama cu insistență și nervozitate de la Aliați ca să înceapă, la rândul lor, proiectata debarcare pe coastele Franței și ofensiva dinspre vest, spre a ușura sarcina ce apăsa pe Rusia sovietică. Până la terminarea laborioaselor pregătiri tehnice reclamate de această îndrăzneață operație, Aliații au întreprins „atacul Europei" pe la sud, adică prin Italia. La 10 iulie 1943 a început acest nou act al războiului: debarcarea anglo-americanilor, victorioși în Africa, pe teritoriul Siciliei[140]. Roosevelt a numit acest eveniment: începutul campaniei pentru eliberarea Europei.

Timp de o lună, trupele anglo-americane au dus lupte cu apărarea germano-italiană a Siciliei, fiind primite cu aclamații de populație; la 17 august, Sicilia e întreagă în mâinile Aliaților. Deprimare în lumea fascistă. Mussolini, părăsit de Marele Consiliu fascist, e răsturnat de rege, arestat și condus — nu se știe unde. Succesorul său e generalul Badoglio[141], care lansează lozinca: „Războiul continuă!", în realitatea însă, începe tratative secrete cu Aliații și întreprinde „desfascizarea" Italiei. La 4 septembrie, englezii încep debarcarea în Calabria, în vârful cizmei italiene.

„Drama italiană atinge punctul ei culminant", suspină presa din Roma. Rezistența italienilor în Calabria e slabă; trupele, demoralizate, se predau pe capete, Badoglio solicită Aliaților armistițiul, care e anunțat în public la 8 septembrie[142].

Capitularea Italiei pune Germaniei o serie de probleme grele. Germanii își amintesc cu amărăciune prezicerea unui înalt comandant german: „Războiul viitor îl va pierde țara care va lua Italia drept aliat". Presa și radioul germane atacă cu violență „trădarea" și „mișelia" lui Badoglio: debarcarea americanilor la Napoli creează un nou front de luptă, de-a curmezișul peninsulei italiene, în care americanii au ca adversari armata germană a generalului Kesselring[143], care a ocupat Roma. Regele[144] se găsește, cu forțele italiene ce i-au rămas fidele, în sudul Italiei, sub protecția anglo-americană. Astfel că Italia e împărțită în trei felii: nordul e în mâna germanilor, care organizează o puternică rezistență și dezarmează armata italiană; la centru sunt americanii, făcând față frontului german; la sud, englezii, cu regele Italiei. Flota italiană s-a predat și a fost condusă la Malta. *Sic transit...*

Evadarea senzațională a lui Mussolini[145] de pe Muntele Gran Sasso, din Abruzzi, printr-o îndrăzneață acțiune a aviației germane, dă rezistenței fasciste, aliată a Germaniei, un conducător energic. Mussolini și-a luat reședință la Roma, a proclamat republica și a alcătuit un nou guvern fascist, așa încât Italia are două guverne. El a arestat, condamnat și executat pe membrii fostului Consiliu fascist, care-l trădase; printre cei împușcați era și propriul său ginere, Ciano[146]. Presa ungară proslăvește memoria lui Ciano, căruia Ungaria îi va rămâne recunoscătoare pentru serviciile aduse. Cât despre noi, vom avea delicatețea de a nu lovi într-un cadavru și nu vom manifesta o bucurie sălbatică față de acest act de pedeapsă divină. Fiindcă e vorba însă de un eveniment istoric, ne mărginim a menționa faptul că Ciano a fost la Viena nu numai executorul politicii mussoliniene, dar a mai pus și de la el înverșunare împotriva noastră și, cel puțin, cedarea Clujului către unguri este fapta lui personală. Ar fi fost *le petit cadeau* oferit de galantul om de stat unei prietene din aristocrația maghiară. Degetul Providenței s-a așezat ca un sângeros stigmat de trădător pe fruntea acestui arivist al politicii mussoliniene.

În sudul Italiei, americanii au ocupat Foggia, cu marile sale aerodromuri, construite de germani. Posturile de radio anglo-americane anunță că aici se va stabili principala bază de operații a armatei aeriene americane pentru atacarea sudului Europei Orientatale; printre principalele obiective ale acestei viitoare campanii figurează Bucureștii și regiunea petrolieferă Ploiești, care nu-s decât la 750 km depărtare. Să ne așteptăm, așadar, la zile tragice! O probă despre ceea ce va veni mai târziu ni se oferise la 1 august 1943[147], când un număr de 125 de avioane tip *Liberator* (B. 24) zburaseră deasupra teritoriului național, făcând mari ravagii în întreprinderile petrolifere, în special la societatea Creditul Minier de la Brazi, care a fost complet distrus. Apărarea antiaeriană germană e eficace: 36 aparate au fost distruse. Au fost și numeroase victime omenești.

Italia a devenit teatru de război între armatele anglo-americane, care înaintează spre nord, și armatele germane, care nu cedează teren decât după o rezistență aprigă. Frumoasele localități ale Italiei nu sunt cruțate de ororile războiului modern, distrugător de civilizație și cultură. Roma însăși este bombardată de câteva ori de avioane. Alături de armatele germane, Mussolini, care și-a pierdut imperiul și reputația, e conștient că acum luptă ca să-și salveze pielea.

Frontul german din Rusia dă înapoi

După victoria lor de la Stalingrad, armatele sovietice și-au continuat ofensiva „de iarnă" în toate sectoarele frontului[148], manifestând peste tot o superioritate zdrobitoare de forțe asupra adversarului. Liniile germane sunt împinse spre vest, silite să abandoneze terenul câștigat cu atâtea sacrificii. Încrederea în invincibilitatea germană e zdruncinată. Domnește impresia că, după patru ani de război și în special după enormele sforțări reclamate de campania rusă, puterea germană a slăbit, pe de o parte din cauza insuficienței efectivelor, pe de altă parte din cauza sleirii putințelor de luptă. Nu trebuie uitat nici că Rusia și-a concentrat pe unicul său front de luptă tot ce imensitatea resurselor sale în oameni și materiale i-au putut da — sporite și de ajutorul Aliaților —, pe când germanii trebuie să-și țină importante

forțe în Franța, spre a apăra coastele amenințate de invazia anglo-americană, în Africa — apoi în Italia — spre a ajuta pe slăbănogul său partener italian.

În februarie 1943, germanii au lichidat complet Caucazul, au pierdut orașele Kursk, Orel, Harkov, Rostov și se retrăgeau spre linia Niprului. Rușii anunțau că, în această ofensivă de iarnă, au reluat de la germani tot spațiul cucerit de aceștia în timpul verii precedente și în unele părți chiar l-au depășit, adică un teritoriu egal cu suprafața Italiei. N-au reușit însă să facă străpungerea și să provoace prăbușirea frontului german, care se retrăgea metodic, dând mereu lupte, pornind adeseori contraofensive ce provocau mari pierderi de material și în care localități însemnate treceau adesea dintr-o mână într-alta, dar al căror țel atins era să acopere retragerea generală a frontului pe linia Niprului. Eufemisme tactice revin neîncetat în comunicatele și în comentariile germane: „defensivă elastică", retrageri „conform planului", mascând rău abandonarea de teritorii și puncte strategice.

E îndoielnic însă dacă germanii se vor putea stabili pe linia Niprului, deoarece rușii, care au reînceput în vară formidabila lor ofensivă spre vest, amenință să depășească pe flancuri această linie; aceasta s-a și întâmplat în sectorul de nord prin ocuparea Smolenskului, la 25 septembrie 1943. Bătălia propriu-zisă pentru forțarea trecerii peste Nipru, una din cele mai mari pe care le-a înregistrat istoria militară, a început la 1 octombrie, pe un front de peste 1 000 de km, de la Veliki—Luki până la Melitopol.

Kievul a fost evacuat de germani la 15 noiembrie; căderea capitalei Ucrainei, considerată ca un fapt simbolic, a avut un răsunet moral imens. Stalin, celebrând victoria printr-un manifest adresat popoarelor sovietice, a proclamat, acum ca și altădată, programul eliberării teritoriilor invadate de germani; după Ucraina, vor fi eliberate: Crimeea, Karelia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și... Moldova. Neliniște la noi asupra înțelesului ce trebuia dat numelui „Moldova". Va fi înțeles oare: Republica Moldovenească din Transnistria, Basarabia, sau chiar și Moldova propriu-zisă? La 17 octombrie, linia Niprului era forțată.

Fără a pierde timp, imensul tăvălug al armatelor sovietice și-a continuat ofensiva împotriva liniei Bugului; în jurul orașului Jitomir s-au dat lupte crâncene, cu alternative de succes de o parte și de alta până ce, la 1 ianuarie

1944, orașul a fost cucerit de ruși. Ofensiva celei de-a doua ierni se desfășoară cu mare amploare în toată întinderea frontului; centrul ei tactic e în sectorul Vinița—Uman[149]. Retragerea continuă a armatelor germane înfrânte provoacă și la noi în țară măsuri grave; apropierea frontului de luptă de hotarele țării determină guvernul să facă evacuări din nordul Moldovei și din Basarabia, precum și concentrări de trupe pe linia de rezistență organizată în acea parte. Panica populației e enormă.

Marea bătălie de la Uman se încheie cu o întrângere catastrofală pentru trupele germane, încercuite de armatele sovietice Konev și Vatutin. Frontul german e spart, retragerea e dezastruoasă și dezorganizată; resturi ale armatelor atacate și urmărite umplu căile Basarabei și Moldovei, oferind un spectacol jalnic și descurajator, așa de puțin obișnuit pentru armatele germane. Frontul adversar se apropie de Nistru. Situația României a devenit gravă.

Răsunetul în România

Evenimentele de pe teatrele de luptă au mare răsunet în țară. Toți oamenii cu judecată cer retragerea noastră din alianța cu germanii și ieșirea din luptă. Există și temerea ca nu cumva ungurii și bulgarii să ne-o ia înainte pe această cale, punându-ne în inferioritate față de ei în judecata Aliaților. Mareșalul Antonescu pare el însuși deprimat: manifestul pe care-l adresează poporului român[150] cu prilejul aniversării de la 6 septembrie e laconic și lipsit de avânt. Nu mai sunt frazele exultante din anii trecuți. Se mărginește să spună că a făcut „tot ce omenește era posibil în ceasuri grele" și să anunțe câteva măsuri de ameliorare a indemnizațiilor de scumpete ale funcționarilor și pensionarilor, care o duc atât de greu.

În aer plutește duh de amenințare: teama de bombardamentele de terorizare ce se prevăd, teama chiar de o invazie a teritoriului național. Retrăim timpurile de la sfârșitul toamnei anului 1916. Oamenii cu posibilități materiale fac planuri de evaziune în străinătate, nu e însă accesibilă decât calea spre Istanbul. Se critică aspru, de către cei interesați, atitudinea guvernului, care refuză să elibereze pașapoarte persoanelor ce ar putea aduce servicii țării prin relațiile sau contactul lor cu străinătatea; se

compară atitudinea lui Antonescu cu a lui Ionel Brătianu, care ținea relații în secret cu toate capitalele și întindea punți peste tot. Ce nu face guvernul, încearcă să facă opoziția: Beneš, care a fost la Moscova, a trimis o scrisoare lui Maniu — prin care-i relatează conversațiile sale cu Stalin și Molotov în privința României; ambii i-au declarat categoric că vor relua României Basarabia și Bucovina de Nord, dar că-i vor reda Transilvania întreagă; i-au mărturisit aversiunea lor pentru unguri și interesul simpatic pentru personalitatea lui Maniu, sperând că, prin influența lui, România va deveni o țară democratică. Se constată insuficiența legăturilor noastre cu țările din Apus; pe când ungurii au emisari importanți la Londra și Washington, noi n-avem la Londra decât pe Tilea și Laptew[151], iar la Washington pe Citta Davila; contactele și mai ales puterea lor de influențare sunt limitate. Opinia publică începe să se resemneze la ideea inevitabilului: va trebui aruncat ceva lest, pentru a păstra restul. De aceea se primește cu interes, chiar cu simpatie, zvonul că emisarii au plecat cu consimțământul guvernului — care le-a eliberat pașapoartele — peste hotare, spre a lua contact indirect cu conducătorii Rusiei sovietice, către care suntem îndemnați din Apus. Zvonurile, vagi la început, se confirmă și iau forme concrete: s-a aflat că Barbu Știrbey[152] a plecat la Ankara și de acolo la Cairo; el ar fi însoțit de un funcționar diplomatic britanic și are concursul lui Mihai Antonescu. Este vorba deocamdată de o pipăire a terenului spre a se afla cu precizie sentimentele și condițiile adversarului. Vestea a produs senzație. Speranțe încep să încolțească în inimi.

De altfel, chestiunile politice încep să apară pe primul plan al activității internaționale. În a doua jumătate a lunii octombrie 1943, cei trei miniștri ai puterilor aliate: Cordell Hull[153], Eden și Molotov se întruniseră în conferință la Moscova[154], spre a pune la punct cele două revendicări ale Sovietelor: deschiderea celui de-al doilea front în Europa — adică invazia anglo-americană prin Franța — și aprobarea planului de penetrație sovietică în Europa Centrală și în sudul celei Orientale[155]. Victoriile armatelor sovietice pe Frontul de Est au înălțat prestigiul rusesc și dau autoritate cererilor lor. Tratativele decurg în secret și procesele verbale — ce se dau în vileag — cu rezolutiile luate nu cuprind nimic relativ la România; din emisiunile ce de la Londra, care au devenit cominatorii față de noi, se poate

însă deduce sensul lor. Suntem avertizați că trebuie să răsturnăm pe Antonescu, mai înainte ca acesta să fie răsturnat de evenimentele exterioare, căci atunci va fi prea târziu. De o deosebită importanță este Conferința de la Teheran[156], la începutul lunii decembrie 1943, când pentru întâia oară au luat contact „cei trei mari": Roosevelt, Stalin, Churchill; ea a fost precedată de întâlnirea lui Roosevelt și Churchill cu Chiang-Kai-Shek[157] la Cairo. La Teheran s-a hotărât coordonarea eforturilor celor trei mari popoare în vederea ofensivei generale decisive contra Germaniei; propunerea lui Churchill ca puterile apusene să debarce nu numai pe coastele Franței, ci și în Balcani — propunere cunoscută sub numele de „Varianta Churchill" — a fost refuzată de Stalin, care a declarat că Uniunea Sovietică e în măsură să facă față singură în sectorul oriental. Roosevelt și-a dat adeziunea punctului de vedere stalinist, ceea ce a putut da impresia că ar legitima trecerea sudului Europei Orientale în zona de influență a Rusiei[158].

Cu toate acestea, Antonescu rămâne inflexibil în atitudinea sa. El a convocat la 18 și 19 februarie 1944 la Școala Superioară de Război pe generalii și coloneii comandanți de mari unități și de mari resorturi militare și le-a ținut o lungă conferință referitoare la situația armatei române și la perspectivele războiului. În primul rând, a făcut procesul istoric al politicii de expansiune a Rusiei și al relelor ei intenții față de România. Situația noastră militară — a spus Mareșalul — era, în primăvara anului trecut, dezastruoasă. După înfrângerea de la Stalingrad și surprinderea nenorocită de la Cotul Donului, puterea noastră armată fusese dezorganizată. Mareșalul ilustrează spusele sale prin numeroase cifre; multe din ele sunt eronate sau exagerate, necorespunzând situației reale, fie din cauza informațiilor greșite ce i-au fost furnizate de Marele Stat Major ori de comandamente, fie din proprie inițiativă. Astfel, a declarat Mareșalul, pierderile noastre sunt apreciate la cifra de peste 200 000 de oameni, morți, răniți și dispăruți. Armamentul suferise pierderi considerabile; pierduserăm — după spusele Mareșalului conducător — 2 000 de tancuri, 250 000 de arme, 16 000 mitraliere ușoare, 5 000 de mitraliere grele, aproape toate tancurile etc. În țară nu mai aveam decât cinci divizii, cu efective reduse și armament incomplet. De atunci s-a făcut o sforțare extraordinară pentru refacerea armatei și pentru instruirea ei. S-au cheltuit într-un an 30 de miliarde lei pentru armată.

Astăzi avem 18 divizii noi pe picior de război, perfect echipate și înarmate. Lipsesc încă cadrele, având un deficit de 5 000 de ofițeri; însă școlile militare funcționează foarte activ și promoția viitoare, de la 10 mai 1944, va însuma 11 000 ofițeri noi, activi, rezerviști etc. Dintre aceștia, 2 000 provin de la școlile din Germania. La aceste unități se cuvine a mai adăuga cele opt divizii ce se găsesc actualmente în Crimeea, dar e mai prudent să nu contăm în mod absolut pe ele, și s-au și organizat pentru unele divizii de înlocuire. În ce privește armamentul, aproape tot — în special artileria — este fabricat sau reparat în țară. O deosebită grijă s-a dat armatei motorizate. Ar fi în curs de pregătire un corp de blindate, alcătuit din trei divizii(?), fiecare dintre ele cu două regimente de câte 120 de care; pentru completarea lui, se contează pe materialul comandat în Germania, conform convenției încheiate. Noi am avut anul expirat o recoltă atât de bogată de cereale, încât s-a putut reține tot ce e necesar pentru consumul intern în anul curent, păstrând și o rezervă importantă pentru acoperirea unui eventual deficit în anul viitor; restul este exportabil în Germania, în schimbul căruia ni se vor furniza vehicule motorizate și tancuri. În concluzia acestor comunicări, Mareșalul a făcut un apel foarte călduros la comandanții de unități spre a dezvolta la maximum instrucția trupelor lor.

Trecând la examinarea situației politice, Antonescu a declarat că i s-au făcut imputări pentru că nu a imitat gestul făcut de Badoglio în Italia. Nu pot face un asemenea gest, a explicat Mareșalul, în primul rând pentru că el e dezonorant pentru Italia și petru autorul lui, fără să fi câștigat ori salvat ceva. Apoi, e mare deosebire între situația noastră și a Italiei: Italia avea pe anglo-americani în țară și pe ruși la 2 000 de km; noi avem pe ruși alături și pe anglo-americani la 2 000 km. România va rezista, iar armata ei, care acum are peste 20 de divizii, își va face datoria. În ce privește situația de pe frontul oriental, Mareșalul a afirmat că germanii au 150 de divizii, iar rușii 680(?); deci, o divizie germană la cinci rusești. Totuși, răspunzând unei întrebări directe ce i s-a pus, el a afirmat că are credința că viitorul va fi tot al germanilor, care fac în momentul de față sforțări extraordinare spre a-și mări puterea armatei. El a făcut aluzie la Hannibal, Alexandru cel Mare, Genghis-Han și Napoleon, care, cu toate victoriile lor, în cele din urmă s-au prăbușit. După încheierea conferinței, fiind întrebat, într-un cerc restrâns, unde crede

că se va da bătălia cea mare, ce va fi probabil victoria decisivă asupra rușilor, a făcut declarația surprinzătoare că se va da „pe undeva, prin Moldova".

Ziua a doua a fost ocupată mai ales de o amplă expunere a lui Mihai Antonescu asupra situației politice internaționale și a perspectivelor de viitor.

Eșecurile militare l-au făcut pe Antonescu mai agitat ca înainte, surescitat și inabordabil, refuzând să ia contact cu oricine ar fi dorit să discute situația și să-i dea sfaturi.

A doua campanie din Kuban și Crimeea

Retragerea forțelor române de pe litoralul de răsărit al Mării Negre, precum și a acelora ce înaintaseră îndrăzneț în inima Caucaziei, până la Alagir, devenise inevitabilă în urma marilor înfrângeri de pe Don și din Stepa Calmucă. Retragerea s-a operat în direcția Peninsulei Taman, de unde aceste trupe puteau fi, la necesitate, transferate peste strâmtoarea Kerci și prin promontoriul cu același nume al Crimeii, în peninsula însăși, spre a concura, laolaltă cu trupele române, lăsate aici, la menținerea cu orice preț a Crimeii, care era prevăzută în planul strategic german.

Retragerea trupelor române de-a lungul țărmului Mării Negre, în direcția nord-vest, s-a făcut în etape și nu fără dificultăți, ci în contact de luptă cu inamicul ce le urmărea[159]. Ea a dat naștere unei adevărate campanii suportate de unitățile de cavalerie și infanterie ale Armatei 3 române, în iarna și primăvara anului 1943. Misiunea acestor unități a fost de a menține sectorul Abinskaia—Krâmskaia, care asigura Frontul Kubanului și comunicațiile româno-germane spre Crimeea, împotriva neîncetatelor și violentelor atacuri pe care le da inamicul dinspre sud și nord-est, încercând în același timp să debarce și trupe pe litoralul mării; aceste lupte au cerut trupelor române de cavalerie și infanterie mari sforțări și numeroase jertfe.

Cea mai importantă acțiune de pe litoralul mării a fost aceea de la 3—6 februarie, când vase de război și transporturi inamice au încercat să debarce trupe, tunuri și tancuri la sud-est de Novorossiisk, spre a tăia retragerea trupelor române în drum spre Anapa. Rezistența unităților române, încadrate

în dispozitivul german de apărare a coastei, a fost îndârjită și atacurile lor, date cu mult elan, au zdrobit încercarea de debarcare. Rușii au pierdut vase scufundate ori incendiate; multe care blindate au fost scufundate în timpul debarcării sau au fost distruse pe țărm; ei s-au retras, abandonând un mare număr de morți și prizonieri. S-a distins cu deosebire Regimentul 33 Tulcea din Divizia 10 Roșiori, a cărei rezistență tenace, timp de câteva zile, a hotărât victoria; comandantul unei companii, căpitanul Dabija N., cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul", a fost citat prin ordin de zi pe Armată pentru această acțiune victorioasă.

Sforțările armatelor sovietice de a rupe frontul apărării Kubanului și litoralului Mării Negre s-au intensificat în primăvara anului 1943, după căderea Stalingradului. Rușii — armata Frontului Transcaucazian — au început, la 23 martie, o mare ofensivă, cu unități numeroase, posedând o artilerie puternică și formațiuni blindate. Atacurile se urmau aproape zilnic, cu forțe reîmprospătate. În condiții grele de teren, de vreme și de inferioritate militară, românii au rezistat cu dârzenie și au ținut frontul, cu mari jertfe omenești. Printre cei mai viteji comandanți merită a fi numit maiorul Palaghiță I., comandantul unui batalion din Regimentul 33 Infanterie Tulcea, un erou autentic, care a apărat timp de câteva săptămâni pozițiile române de la Krâmskaia, până ce a căzut, în primele zile ale lunii mai, lovit de un glonț în inimă. Pentru bravura sa, eroul a primit Ordinul „Mihai Viteazul" și „Crucea de Fier" germană, a fost înaintat pe front de la maior la gradul de locotenent-colonel și *post-mortem* la acela de colonel.

Situația frontului din Rusia Meridională a impus însă, în luna mai 1943, retragerea completă a trupelor germano-române din regiunea Kuban și Caucaz. Trupele române au ocupat Peninsula Taman, cu gura fluviului Kuban, alcătuind un cap de pod ce interzicea dușmanului accesul în Crimeea dinspre răsărit; apoi, când, după reocuparea Rostovului și a întregului litoral estic al Mării de Azov de către armatele sovietice, legăturile trupelor germano-române cu grosul armatelor germane erau rupte, unitățile române din Peninsula Taman au trebuit să fie transferate, prin istmul Kerci, în Crimeea.

În chipul acesta, în primăvara anului 1943 se aflau în Crimeea opt mari unități române, dintre care: patru divizii de vânători de munte (1—4), trei

divizii de infanterie (10, 18 și 19) și una de cavalerie (8). Prin prelevări de detașamente de la marile unități, s-a înjghebat și o divizie nouă (Divizia 24 Roșiori), sub comanda generalului Radu Niculescu-Cociu, la Melitopol; misiunea ei, în legătură cu siguranța trupelor române din Crimeea, o indica — după ordinele *O.K.H.* — ca trupă de sacrificiu. Denumită apoi Divizia 4 Roșiori (comandant generalul Alexandru Nasta) ea a luat parte la bătălia de la Nikolaev și a fost citată pe ordin de zi special de Mareșalul Antonescu.

Necesitățile strategice, așa cum erau ele considerate de *O.K.H.*, impuneau ca Crimeea să fie menținută ferm, cu prețul oricăror sacrificii, în mâna aliaților germano-români. Importanța păstrării Crimeii era privită atât pe plan militar, cât și politic. Posesiunea Crimeii însemna imobilizarea a două grupuri de armate sovietice: frontul litoralului Mării Negre, care acționa dinspre est, și Frontul 4 ucrainean, care acționa dinspre nord. Prezența trupelor germano-române aici mai însemna pentru ruși primejdia unei lovituri în flancul și spatele armatelor sovietice ce înaintau pe la nordul Mării de Azov înspre Nipru. Afară de acestea, stăpânirea excelentelor baze maritime din Crimeea limita activitatea de luptă a flotei sovietice din Marea Neagră. În sfârșit, se găseau în Crimeea numeroase aerodromuri, de unde aviația germană putea întreprinde atacuri în direcția nord-vest și est. Din punct de vedere politic, posesiunea Crimeii exercita o influență puternică asupra Turciei, care avea o atitudine nesigură, precum și asupra aliatelor România și Bulgaria, cu interese atât de strâns legate de Marea Neagră.

Comandamentul Suprem german nu putea totuși să ignore primejdia crescândă pe care o înfățișa pentru posibilitățile menținerii Crimeii progresiunea treptată a maselor de armate sovietice spre vest. Retragerea continuă a germanilor amenința Crimeea să rămână izolată, în spatele frontului inamic, despărțită de grosul trupelor amice. Se spera totuși că rezistența germanilor pe Nipru va îngădui păstrarea celor două istmuri de la nordul peninsulei și, ca urmare, siguranța legăturilor pe uscat a trupelor cu bazele lor de operații; se punea mare preț și pe menținerea comunicațiilor maritime, aflate sub paza flotei române din Marea Neagră. De aceea, la noi în țară se urmărea cu emoție fazele marii bătălii ce s-a angajat în timpul iernii pe Frontul Niprului, în special acțiunile de luptă din sectorul Melitopol și din Stepa Nogai, care constituiau cheia de apărare a porților Crimeii.

Timp de aproape un an, din vara anului 1943 până în primăvara anului 1944, trupele române din Crimeea au trebuit să dea lupte în două direcțiuni: cu fața la est, împotriva trupelor inamice ale Frontului 4 ucrainean, care căuta să forțeze trecerea peste strâmtoarea Kerci, spre a pătrunde în Crimeea; pe de altă parte cu fața spre nord, spre a menține ocupate istmurile, căci era din ce în ce mai evident că pentru aceste mult încercate unități ale Armatei 3 române Crimeea nu putea fi decât o etapă pe drumul retragerii spre patrie. Românii sunt deci obligați la o a doua campanie a Crimeii, dar ce deosebire între situația din iarna și primăvara 1941—1942 și cea de acum! Erau atunci trupe în înaintare victorioase, cu moralul înălțat; acum erau luptători demoralizați, urmăriți, cu teama de a nu fi închiși ca într-o cursă, cu retragerea tăiată.

Și, totuși, cu toată situația strategică defavorabilă și cu tot moralul scăzut, trupele române au opus rezistență dârză, luptând, pe de o parte, pentru a întârzia înaintarea armatelor sovietice spre vest, pe de altă parte, pentru a-și pregăti lor însele situații care să le înlesnească la timp oportun retragerea. La nord de istmul Sivaș, Divizia 4 Vânători de Munte a fost despărțită de gura istmului și de grosul trupelor amice, prin înaintarea trupelor sovietice; divizia a luat parte la luptele din Stepa Nogai și de pe Nipru, unde a suferit pierderi serioase, după care a fost retrasă prin Kerson—Nikolaev spre țară și a luat poziție pe Nistru, cu fața spre răsărit. Cele trei divizii de infanterie, 10, 18 și 19, au făcut front la sud de istmul Sivaș, cu fața spre nord, ducând lupte grele cu rușii spre a împiedica pătrunderea lor în peninsulă prin acest istm. O grea misiune o avea Divizia 8 Calaverie (general Teodorini), pe coasta de est a Crimeii; viteaza unitate, care luase parte în timpul campaniei la atâtea acțiuni glorioase, a avut prilejul și în această situație dificilă în care se găsea să dea, la sud de Kerci, lupte încununate de succes împotriva inamicului care debarcase aci cu forțe numeroase. Celelalte trei divizii de vânători de munte, 1, 2 și 3, ocupau poziții pe coasta de vest a Crimeii.

Rezistența dârză opusă de români în această perioadă critică n-a putut fi de mare folos pentru ansamblul operațiilor, căci soarta lor se juca, pe o scenă mai mare, în altă parte. Căderea liniei Niprului și ocuparea istmurilor de către adversar, iar, pe de altă parte, debarcările și infiltrările acestuia în

peninsulă, au pus trupele în primejdie și au impus problema inevitabilă, dar greu executabilă, a evacuării și retragerii. În izolarea în care se găsea acum Crimeea, cu drumurile pe uscat căzute în mâna inamicului, nu mai rămânea pentru retragere decât calea mării și a aerului. Operația trebuia însă executată repede, mai înainte ca atacul în forță al armatelor sovietice, care se prevedea, s-o facă imposibilă. Ceea ce s-a și întâmplat, când, concomitent cu marile bătălii din Ucraina de Sud, forțele sovietice ale Frontului 4 ucrainean și ale Armatei de litoral Sud, pătrunzând în Crimeea, au început campania contra trupelor germane și române din peninsulă, în primăvara anului 1944[160].

Comandamentul Suprem german s-a opus însă categoric la evacuarea trupelor române din Crimeea, afirmând, la primele intervenții române, că germanii vor lua ofensiva din capul de pod Nikopol, spre a despresura trupele din Crimeea, iar la repetarea intervenției a răspuns că motive strategice — stăpânirea Mării Negre — și politice — în legătură cu Bulgaria și cu Turcia — îl împiedică să renunțe la posesiunea peninsulei; de fapt, prezența acestor trupe, ce imobilizau acolo două armate sovietice, ușura defensiva armatelor germane ce luptau în zona Nipru—Bug.

Când sacrificarea deliberată a unităților române din Crimeea începuse a deveni clară, Marele Stat Major român, în dorința de a salva cât mai mult posibil din efectivele unităților condamnate la pieire, a început a lua măsuri de reducere treptată a acestor efective și a evacua prisosurile, cu toate protestele Comandamentelor germane. În chipul acesta, într-o epocă când astfel de operațiuni erau încă posibile, s-a redus efectivul total al trupelor române din Crimeea de la 110 000 de oameni la 64 000, salvând de la pieire un număr de 46 000 de ostași, care au fost aduși în țară. În timpul luptelor din primăvara 1944 s-au mai putut evacua, cu multă greutate, pe calea mării, cu multe riscuri, alte câteva mii de soldați, așa încât atunci când, la 9-13 mai 1944, armatele sovietice, înfrângând rezistența germană, au reușit să reocupe Sevastopolul, încheind cu aceasta campania de recucerire a Crimeii, bilanțul pierderilor suferite de români în Crimeea însumau 22 000 ostași — morți, răniți și prizonieri —, precum și întregul material și armament[161]. În această operație au fost mai favorizate trupele diviziilor de vânători de munte, care se aflau pe litoralul de vest, la sud de Sevastopol. Operația era

mai grea pentru cele de pe coasta de est, care aveau de străbătut un drum mai lung, de-a curmezișul peninsulei, urmărite și hărțuite de inamic.

Evacuarea ultimelor trupe pe calea mării, stăpânită acum de flota de război a adversarului, s-a făcut în condiții foarte grele și riscante, atingând și momente dramatice. Iar în dimineața zilei de 11 mai, vasele de transport române ce îmbarcaseră câteva mii de soldați spre a fi repatriați au fost atacate de o puternică aviație sovietică, ce devenise disponibilă după încheierea bătăliei pe uscat. Insuficient apărate de slabele puteri antiaeriene ale escortei navale, unele din aceste transporturi au fost scufundate[162]. Mii de soldați au pierit în adâncul mării. A fost al doilea mare dezastru — după acela din Cotul Donului — pentru armata română.

Marile bombardamente aeriene americane

Până în primăvara anului 1944, timp de aproape trei ani, România și Capitala ei n-au simțit decât într-o mică măsură grozăviile războiului aerian. Rușii, neavând o aviație prea numeroasă, și-au întrebuințat avioanele mai mult în câmpul tactic, ca auxiliar al armatelor terestre. În câmpul strategic nu se înregistrase decât un număr restrâns de incursiuni ale aviației rusești asupra Capitalei, ce pricinuiseră pagube neînsemnate și fuseseră puse pe fugă, cu pierderi simțitoare, de apărarea aeriană româno-germană. După intrarea în război a americanilor, aceștia au dat câteva atacuri în stil mare asupra regiunii petrolifere de la Ploiești; cel mai puternic, minuțios studiat și cu efecte destructibile considerabile a fost acela asupra instalațiilor Creditului Minier, de la Brazi, în vara anului 1943[163].

În primăvara anului 1944, o dată cu trecerea rușilor pe teritoriul român și cu înfiripărea tratativelor de pace, americanii au socotit că e momentul priincios de a interveni printr-o puternică acțiune aeriană asupra României, cu scop strategic și psihologic. Stabilirea unor mari baze de aviație la Foggia, în sudul Italiei, de unde, în linie dreaptă, peste Adriatica și Iugoslavia, se putea ajunge ușor în spațiul aerian al României și posesiunea unei formidabile aviații puneau în măsură pe americani să-și execute cu efect campania. Aceasta urmărea trei scopuri. În primul rând, să distrugă

instalațiile petroliere din România: exploatații, rafinării etc., spre a priva pe germani de importantul auxiliar, indispensabil pentru ducerea războiului modern, care este benzina. În al doilea rând, prin distrugerile efectuate asupra căilor de comunicație românești, linii ferate, gări, poduri, viaducte, instalații feroviare, precum și asupra altor administrații de stat, să dezorganizeze legăturile, mișcările și aprovizionarea armatelor de pe front, micșorând puterea lor de luptă. În sfârșit, prin teroarea și panica, provocate de distrugerile pricinuite orașelor și vieții publice în genere, să facă presiune asupra populației și a păturilor conducătoare, spre a le sili să accelereze tratativele începute și să primească condițiile impuse de adversar. În chipul acesta, americanii aduceau aliaților ruși un mare ajutor în ajunul ofensivelor hotărâtoare pregătite de aceștia.

Pentru bombardamente[164], americanii au întrebuințat avioanele trimotoare de tip *Liberator* B. 21 cu rază mare de acțiune și capacitate de transport a materialului exploziv. Ele veneau în formațiuni dense și în număr mare, cel puțin 200—300 de obicei, în primele ore ale după-amiezelor ori noaptea și aruncau atât bombe explozive, cât și incendiare.

La 4 aprilie 1944, Bucureștii au tărit prima zi de adevărată tragedie. Avioanele americane au apărut deodată pe un cer senin cu soare, la ora 1,30 d.a., și au evoluat asupra Capitalei timp de aproape două ore, aruncându-și bombele, în mijlocul vacarmului infernal produs de vâjâitul motoarelor, de exploziile bombelor aruncate și al detunăturilor apărării antiaeriene. Ravagiile produse de bombe au fost deosebit de grave. Cele mai mari distrugeri au fost în cartierul Gării de Nord, în centrul orașului — în cartierul Ateneului — și în vecinătățile Președinției Consiliului de Miniștri, de la Șosea. A impresionat dureros în special distrugerea unor instituții științifice. Institutul Cantacuzino și căminul de studenți „Universul" au fost parțial distruse. Institutul Botanic și Grădina Botanică de la Cotroceni au primit 63 de bombe; măreața creație a doctorului D. Brândză, cu clădirea în stil maur, cuprinzând bogate colecții, ierbare și bibliotecă, a fost complet distrusă de bombardament și de incendiul ce i-a urmat; au murit acolo un mare număr de oameni din personalul științific și de grădinărie, precum și o mulțime de persoane ce credeau a găsi un adăpost sigur în tranșeele săpate în pământul vastului parc. Victimele omenești au fost extrem de numeroase: numai

morții au trecut de 2 000. Coloanele nesfârșite de necrologuri din ziare dădeau o slabă imagine a tragediei ce se abătuse asupra populației Capitalei; în unele locuri au pierit familii întregi sub dărâmăturile caselor sau în șanțurile unde se adăposteau.

Mareșalul Antonescu a adresat țării o proclamație în sil patetic: „Vă cer iertare, eu, români, în locul cotropitorilor!..." El cere cetățenilor să-și păstreze neștirbită bărbăția și credința în dreptatea divină. Fraza „Adevăratele popoare nu-și scriu istoria în genunchi, ci cu fruntea sus..." părea a însemna că a luat atitudine împotriva cuvintelor de pace ce se propagau. Numai că... situațiile critice nu se rezolvă prin fraze frumoase, ci prin vedere clară, simț politic, școala experienței și prevedere.

În afară de pagubele și jalea produse de distrugerea de bunuri și vieți omenești, se adaugă suferințele pricinuite vieții materiale de toate zilele. Rezervoarele și conductele de alimentație cu apă ale Capitalei au fost distruse, din care cauză nu se mai putea avea apă pentru băut și trebuințe menajere. Apa trebuia căutată pe la puțurile primitive de pe la periferiile orașului și transportată cu greutate la distanțe mari; se păstrează cu grijă în chiuvete și băi lăturile, spre a mai servi o dată. Peste tot, se văd numai oameni cu găleți și cu sticle, în căutarea apei, devenită atât de rară; în jurul puțurilor se fac cozi enorme. Electricitatea, de asemenea, nu mai funcționează în mai multe cartiere. Lipsa curentului electric mai are ca efect și că nu se mai pot asculta emisiunile radiofonice; este senzația izolării.

Atacurile aeriene se vor urma unul după altul, unul mai violent decât altul, unul mai distrugător decât altul. Ele au devenit un eveniment aproape cotidian pentru locuitorii Capitalei. Alături de București, alte orașe sunt ținta atacurilor, fiind, în mod special, considerate centre principale ale industriilor sau instalațiilor de apărare. Pe palmaresul orașelor martire din tragedia țării se mai înscriu: Ploiești, Brașov, Turnu Severin ș.a.

Chiar a doua zi după primul bombardament al Bucureștilor, la 5 aprilie, atacul [illegible] npotriva Ploieștilor, centru al regiunii petrolifere: cu acest lunga serie a loviturilor ce au dus aproape la nimicirea aș. După comunicatul oficial, atacul din 5 aprilie a pricinuit ăniți și 196 case distruse sau avariate.

Cele mai grele bombardamente asupra Capitalei în cursul lunii aprilie au mai fost: cel de-al doilea, de la 15 aprilie, care a măturat centrul Capitalei în cartierul Bulevardul Academiei, strada Academiei, Calea Victoriei, pricinuind distrugeri masive ale Universității, Școlii de Arhitectură, Cartea Românească — distrusă până în temelii —, clădirilor din piața statuii Mihai Viteazul, hotelurilor Excelsior și Stănescu etc. Al treilea bobardament, la 21 aprilie, a fost în cartierele Gării de Est (Obor) — Uzinele Malaxa — Lacul Tei — Pipera. Cel de-al patrulea — de o mare violență —, la 24 aprilie, a pricinuit importante distrugeri la Gara de Nord și de-a lungul căii ferate, până la Gara de triaj — Chitila — Calea Griviței — Șoseaua și cartierul Filantropia, Parcul Domeniilor, Facultatea de Agronomie — unde au fost multe victime omenești. Apărarea antiaeriană a fost de astă dată eficace: au fost doborâte 25 de avioane americane. Comunicatul oficial asupra victimelor celor patru bombardamente ale Capitalei din luna aprilie arată că au fost 3 378 morți, 2 979 răniți înregistrați în spitale, 1 892 case distruse și 1 849 case avariate.

În bombardamentul din noaptea de 3—4 mai, bombele căzute în Cimitirul Bellu au răscolit morminte, au distrus și aruncat în aer monumente funerare. Mai sinistru a fost la Cimitirul Sfânta Vineri — din rău-maltratatul cartier al Gării de Nord — care a fost devastat de explozii; morții, tulburați din repausul lor de veci, au fost azvârliți afară din gropile în care odihneau. La 7—8 mai a fost, din nou, unul din cele mai teribile bombardamente, în aceleași cartiere ale celor două gări: de Nord și de Est; pe Șoseaua Bonaparte a fost distrusă Tipografia „Cartea Românească", după ce la 15 aprilie fusese distrusă librăria aceleiași societăți, împreună cu marele imobil ce o adăpostea.

Mai rărite în a doua jumătate a lunii mai și în prima jumătate a lunii iunie, atacurile aeriene au fost reluate cu violență spre sfârșitul lunii iunie, urmând curba evenimentelor de pe fronturile de luptă și mai ales a oscilațiilor produse în tratativele de armistițiu al României. Atacul de la 28 iunie, asupra Bucureștilor, s-a dat pe întinderi mari; pe lângă distrugerea unui mare număr de case de comerț, el a produs ravagii unor importante instituții publice, mai ales în cartierul Bonaparte—Șosea: Președinția Consiliului, Palatul Sturdza, Palatul funcționarilor publici — care a fost distrus până în temelii —, Muzeul Geologic, Institul de Istorie N. Iorga ș.a.

Atacurile se succed la intervale scurte: la 15, 22, 24, 27—28 iulie; cel din această noapte, dat cu bombe de calibru mare, a făcut ravagii în jurul statuii lui Vasile Lascăr, din strada cu același nume; cel din 31 iulie a distrus depozitul petrolier al „Distribuției" de la Mogoșoaia. Un atac, la 3 iulie, asupra liniei ferate București—Pitești—Piatra Olt a surprins un tren aproape de gara Petroaia, pricinuind un adevărat măcel printre călători, mai ales asupra celor urcați pe acoperișurile vagoanelor: 128 morți și peste 200 de răniți. La 1 august o bombă a căzut în incinta penitenciarului din Ploiești, pe un adăpost unde erau 53 de femei deținute, omorându-le pe toate. La 4 august au fost mitraliați călătorii din trenuri și țăranii ce lucrau pe câmp în regiunea Mizil—Buzău—Râmnicu Sărat—Focșani. Bombardamentele de la 9, 10, 17 și 18 august au avut ca țintă mai ales instalațiile petroliere din regiunea Ploiești—Câmpina și linia ferată București-Ploiești. În același timp cu Capitala au fost bombardate cu aceeași sălbăticie și totală lipsă de menajamente trei din marile orașe ale României: Ploiești, Brașov și Turnu Severin, atribuindu-li-se o mare însemnătate din punct de vedere industrial ori militar, precum și în calitate de centre de comunicații rutiere și ferate; pe lângă stabilimente militare ori industriale au fost nimicite, în aceste orașe, instituții de cultură, locuințe și au fost ucise mii de persoane.

Astfel, în timp ce în tranșeele de pe fronturile de luptă ale armatelor vlăstarele cele mai viguroase ale neamului erau secerate în luptă cu dușmanul mult mai numeros și mai bine înarmat, în spatele liniei de front erau sfărâmate în pulbere și cenușă căminele familiilor, focarele de producție ale bunurilor naționale ridicate prin truda a mai multor generații, precum și altarele închinate gândirii și științei românești. O adâncă apăsare chinuia sufletele obișnuite cu scrutarea viitorului: se va putea neamul ridica din nou din prăpastie? Evident, viețile omenești vor putea fi compensate în cursul unei generații, dar se vor putea reconstitui atâtea bunuri părăduite? Ce sforțări vor trebui depuse pentru această operă și care generație va fi capabilă să o îndeplinească?

Bâjenia populației și „întoarcerea la matcă"

Bombardamentele aeriene distrugătoare, des repetate, au produs o panică grozavă în populația Capitalei. Viața publică e complet paralizată. La ministere nu se mai găsește nimeni care să primească, necum să rezolve hârtii. Miniștrii lipsesc toți din Capitală; nu se mai poate ține vreun Consiliu de Miniști. În localitățile unde au fost dislocate, autoritățile nu s-au organizat pentru lucrul sistematic. E un adevărat haos.

Exodul populației bucureștene începuse o dată cu trecerea armatelor rusești pe teritoriul României, sub amenințarea invaziei dinspre nord; el s-a accentuat la spectacolul plecării autorităților și a luat caracter de fugă în masă după începerea bombardamentelor. Peste tot se văd numai autocamioane ori simple căruțe, circulând în diferite sensuri, transportând mobilier și arhive de autorități sau bagaje familiale.

Cei mai mulți dintre oamenii cu bună stare materială și cu mijloace de deplasare s-au refugiat la Sinaia, mai ales când s-a aflat că orășelul cochet de la poalele Bucegilor e scutit de bombardament, din cauza menajamentului guvernelor aliate din Occident pentru Regele Mihai, ale cărui sentimente și intenții le erau cunoscute. Sinaia e supraaglomerată: s-au grămădit acolo 47 000 de refugiați, printre care toată lumea politică, diplomatică și toți palavragiii cluburilor și cafenelelor bucureștene; holul hotelului *Sinaia Palace* e centrul „Urlătoarei", care se prelungește în aleile parcului și pe drumurile spre mănăstire și Peleș. Aci se țin conciliabulele între politicieni, se duc tratativele de culise și întreaga *petite histoire* a războiului nostru. Un alt centru, mai liniștit, este orașul Câmpulung Muscel și localitățile din apropierea lui; nici un atac de avioane nu s-a dat asupra orașului, dar locuitorii și refugiații puteau să privească deseori cu neliniște trecerea prin spațiul aerian al orașului, la mare înălțime, în huruitul sutelor de motoare, stolurile sinistrelor păsări ale morții, ale căror aripi sclipeau în razele vii ale soarelui de vară, îndreptându-se spre a semăna groază, distrugere și moarte spre Brașov, uneori și spre Ploiești.

Din îndemnul autorităților, mii de familii bucureștene, care n-aveau putința unor deplasări în localități mai depărtate, fuseseră împrăștiate prin satele din jurul Capitalei și din județ, în condiții de confort primitiv și de

igienă, uneori deplorabile. Mănăstirile erau tixite până la refuz; cei cu legături personale plecau în localități mai depărtate, de preferință în regiunile de la munte, departe de zonele cu importanță militară ori industrială. Marele refugiu din București și din alte orașe mari și adăpostirea băjenarilor prin sate a avut ca efect o interpenetrație a populației orășenești cu cea sătească, pe care scriitorul acestor rânduri a numit-o, în seria de *Cronici culturale*[165] pe care le publica în „Universul", „întoarcerea la matcă". Se arăta în acele articole ce însemna pentru orășeni, în special pentru cei din categoriile intelectuale, din care marea majoritate erau în prima sau a doua generație de extracție rurală, regăsirea mediului ancestral, din care fuseseră dezrădăcinați, atmosfera tipic românească de acolo, tot complexul de fenomene biologice și spirituale ce dau nota lor specifică ființei omenești de la țară, alterată la oraș de influențele cosmopolite. Era [întoarcerea la matcă] contactul reluat cu obârșia, retrăirea trecutului, restabilirea contactului cu viața de la tulpină, ruptă prin transplantarea la oraș. Ce izvor bogat de inspirație, câte sugestii noi, câte rectificări de atitudini spirituale nu va putea culege omul de cultură ori creațiune, chiar simplul intelectual, din această baie de reîmprospătare în vechea și curata simțire românească? Se mai arăta, în acele articole, și datoria ce incumba intelectualului refugiat în micul orășel ori în sate de a fi acolo un element activ pentru o viață la un nivel mai ridicat, un ferment de educare a conștiinței maselor, de trezire ori întărire a solidarității naționale în fața primejdiei ce amenința patria.

LUPTELE DE PE FRONTUL MOLDO-BASARABEAN

Războiul s-a mutat pe teritoriul României

Decisiva înfrângere a germanilor în bătălia de la Uman a deschis drumul invaziei armatelor sovietice spre România. Formidabila grupare de forțe sovietice ce opera în sudul Rusiei era alcătuită din trei mari grupuri de armate sau „fronturi": la aripa dreaptă, de nord, Grupul de armate Konev — sau Frontul 1 ucrainean — între Bug și Nistru; la centru, Grupul de armate

Malinovski[166] — Frontul 2 ucrainean; la stânga, la sud, de-a lungul litoralului Mării Negre, Grupul de armate Tolbuhin[167] — Frontul 3 ucrainean. Grupul de armate germane — comandant, generalul Friessner[168] — în retragere, s-a oprit pe o nouă linie de rezistență, de-a curmezișul nordului Moldovei și a Basarabiei Centrale, trecând pe la nord de Iași și Chișinău. Linia se sprijinea la vest pe Carpați, unde se lega de Grupul de armate germane, zis al *Ucrainei de Nord* — comandant feldmareșalul von Manstein — care ocupa triunghiul strategic Brody—Prszemyssl—Lvov, iar la est se prelungea de-a lungul Nistrului, până la Marea Neagră.

La 18 martie 1944, trupe sovietice aparținând aripii stângi a Frontului 1 ucrainean — generalul Konev — au început a trece Nistrul, în sectorul Moghilev—Iampol, intrând în Basarabia; în sudul Ucrainei, înaintarea sovietică e ținută pe loc: Bugul Inferior e încă în mâna germanilor. Cu trecerea Nistrului de către armatele sovietice, începe pentru noi cea mai gravă parte a războiului: invazia teritoriului național.

La 26 martie, armatele sovietice, în nestînjenita lor înaintare, au ocupat orașul Bălți din Basarabia și au atins Prutul[169], numit de Stalin într-o proclamație la radio „frontiera noastră de stat spre vest". La 30 martie rușii au ocupat Cernăuții, trec Prutul și se apropie de trecătorile nordice ale Carpaților. În Moldova noastră, Botoșanii și Dorohoiul sunt primele vechi orașe românești ce cad sub dominația adversarului. Orașul Botoșani a fost evacuat de români la 30 martie și ocupat în ziua de 7 aprilie, de trupele Frontului 1 ucrainean de sub comanda mareșalului Konev; printre cele dintâi trupe intrate în oraș erau și „pandurii" din Divizia „Tudor Vladimirescu". În noaptea de 8—9 aprilie, orașul a fost bombardat de aviația germană.

România cunoaște din nou tristul episod al băjeniei populației din teritoriile invadate și din cele amenințate. Scenele din 1916, de care-și mai amintec bătrânii supraviețuitori ai războiului de întregire, se repetă, dar de astă dată cu direcția răsturnată: de la nord spre sud. Peroanele Gării de Nord a Capitalei și împrejurimile Gării au aspectul unor campamente de fugari, într-un amestec de grămezi de bagaje, de obiecte de mică gospodărie, de copii. Se povestesc scene groaznice petrecute prin trenuri și prin gări. Șoselele sunt pline de mulțimea vehiculelor și a turmelor de animale ce se scurg spre sud, semănând calea cu sfărâmăturile și cadavrele lor. Fugarii

vorbesc și de cetele de soldați germani, răzlețiți de unitățile lor cuprinse în vălmășagul înfrângerii, rătăcind în debandadă pe drumurile Moldovei, unii beți, alții călărind pe caii desprinși de la atelajele tunurilor pe care le-au părăsit; tristă icoană, ce contrastează cu aspectul obișnuit al soldatului german, mândru și disciplinat. Printre refugiații sosiți în Capitală sunt și mulți intelectuali ruși din Odessa și Transnistria, care au lucrat cu germanii și cu românii și acum au fugit de teama represaliilor. Emisiunile radiofonice străine ne avertizează: „Finlandezi, unguri, români, bulgari, ora grăbește! Nu mai e timp de tratative și de târguieli!"

Măsurile excepționale pe care le ia guvernul dau măsura gravității situației și a iminenței ceasului fatal. Se intensifică măsurile de evacuare; instituțiile publice primesc dispoziții să se disperseze prin localități din provincie, în părțile de vest ale țării, prin Oltenia și Banat. Se revocă măsurile luate anterior pentru restrângerea circulației automobilelor. Școlile se vor închide la 1 aprilie. Se dau sfaturi de a se face provizii de apă și de mijloace de iluminat pentru a se para eventualitatea stricării instalațiilor. Se lucrează cu febrilitate la construcția de adăposturi în pământ, mai ales prin parcuri. În genere, domnește nervozitatea; se iau măsuri ce se dovedesc nepractice și se revocă, spre a se încerca altele.

Linia frontului moldo-basarabean

Între timp, pe plan militar se lucrează la organizarea liniei de apărare în vederea rezistenței împotriva atacului inamic ce se aștepta din direcțiile nord și est. Așa-numitul „front moldo-basarabean" urmează linia: Târgu Neamțului, sud-Pașcani și Târgu Frumos, malul sudic al Bahluiului, nord-Iași, Prut, Cornești, nord-Chișinău, Tighina, malul Nistrului. Ea începuse să fie edificată în 1939, sub guvernul Armand Călinescu, și continuase foarte activ în timpul guvernului Tătărescu, deși concepția acestui soi de fortificații fusese combătută cu vehemență de generalul Antonescu, care nu avea nici o încredere în lucrările defensive permanente, construite în beton. Consecvent cu campania ce dusese, Antonescu oprise, la venirea sa la guvern, toate lucrările de acest gen. Aceeași soartă cu linia

întărită din nordul Moldovei o avusese și linia fortificată de la sud: Valea Trotușului—Siret—Nămoloasa—nord Brăila, cu varianta ei: capul de pod Galați. Din această cauză, linia întărită din nordul Moldovei, ocupată în primăvara anului 1944, ca linie de oprire a inamicului, se prezenta necompletă, cu lucrările din unele sectoare neterminate.

Sectorul cel mai important al acestei linii defensive era considerat a fi șirul de înălțimi, numit Dealul Mare, de la sud de Podu Iloaiei, care, coborând dinspre Hârlău, domină malul drept al Bahluiului, continuând spre est, pe direcția Iași—Vaslui, până la Prut. Acest șir de înălțimi — în marginea de nord a Podișului Central Moldovenesc — reprezintă o excelentă poziție militară, cu relief înalt, cu caracter muntos, acoperită de păduri, la sud de Iași, interceptând căile de comunicație spre Vaslui; ea prezintă înălțimi ca dealurile Repedea, Colonești (567 m înălțime), Bârnova ș.a., cu direcția generală vest-est, dominând spre nord câmpia Iașilor, care posedă numai dealuri scunde, descoperite.

În primăvara anului 1944, la ocuparea ei de către trupele române ale Armatei 4, linia defensivă din nordul Moldovei se putea considera, după valoarea ei de rezistență, ca formată din trei zone. La stânga (vest), între munți și Siret, poziția, afară de relieful ei natural — munți și dealuri înalte — era fortificată cu șanțuri și adăposturi betonate, cu cazemate *(bunkere);* era deci o poziție tare. Zona centrală — de la Siret până la Târgu Frumos, cuprinzând și Dealu Mare — era prevăzută cu lucrări de fortificație, dar care nu erau terminate; șanțurile și adăposturile nu erau betonate, ci reduse numai la lucrări în pământ. Avea însă avantajul de a avea comandament asupra inamicului, spre nord. A treia zonă — de est — se întindea la nord de Iași, până la Prut; pozițiile erau într-o câmpie mai joasă, în Valea Jijiei, întăririle erau ușoare, simple lucrări de campanie.

Linia întărită din nordul Moldovei de Nord era ocupată în întregime de trupe românești. În compunerea lor intrau unele mari unități ce fuseseră păstrate în țară, nefiind trimise în sudul Rusiei, părți din cele ce reușiseră a fi retrase din sud-estul Rusiei și din Crimeea. Ele au fost reconstituite și completate cu elemente din depozite și cu unitățile alcătuite din contingentele noi, recruți ce nu văzuseră încă focul; reorganizarea diviziilor se făcuse de astă dată pe tipul normal de nouă batalioane într-o divizie. Era

Armata 4, pusă sub comanda generalului M. Racoviță[170], fostul comandant al Corpului de Cavalerie ce luptase în campania din Rusia Meridională. Ca formațiuni germane, erau, în această parte, numai rezervele blindate, mobile, din spatele frontului.

Frontul Armatei 4 alinia, de-a lungul liniei întărite Târgu Neamțului—Prut, trei corpuri de armată, ce corespundeau cu cele trei zone geografice indicate mai sus. Acestea erau, începând de la vest către est: în sectorul Târgu Neamțului, Corpul 1 armată (general Gheorghe Radu), format la început din cinci divizii. La centru, Corpul 5 (general Const. Niculescu)[171] alcătuit din 3—4 divizii. La dreapta, în sectorul Iași, Corpul 4 (general N. Stoenescu), alcătuit din 2—3 divizii. Alcătuirea corpurilor de armată a suferit schimbări prin aducerea de noi divizii pe front sau prin mutații dintr-un sector în altul; între corpurile 5 și 4 a fost intercalat, în luna mai, Corpul 6 armată (general Gh. Avramescu), iar la aripa extremă stângă s-a constituit Corpul 7 (general Gh. Potopeanu). Legătura cu armata germană la flancul de vest, în Munții Neamțului, la Broșteni, se făcea prin unități din Armata 8 germană[172], între care era și un detașament român de grăniceri (general Ilie Crețulescu).

Spre răsărit, dincolo de Prut, linia de apărare se constituia cu unități în preponderență germane. Centrul acestui sector, între Prut și Cornești, era ocupat de Armata 6 germană (comandant general Maximilian Fretter-Pico), cu o mare densitate de trupe. Frontul trecea pe la nord de Chișinău, spre a atinge Nistrul la Tighina, de unde, de-a lungul Nistrului până la mare, garda era ținută de Armata 3 română (comandant general Petre Dumitrescu), alcătuită din corpurile 2 și 3 — în total cinci divizii — reconstituite în cea mai mare parte cu elementele ce fuseseră retrase spre refacere după înfrângerea de la Cotul Donului; linia defensivă a Armatei 3 române avea o densitate slabă. Legătura cu Armata 6 germană se făcea prin Divizia 14 (general Mihail Voicu) în regiunea Orhei.

Armatei 3 română îi erau subordonate disciplinar și trupele din Crimeea, atâtea câte mai rămăseseră și se mai mențineau încă, alcătuite din unități mult-încercate de vânători de munte, infanterie și cavalerie.

Prima ofensivă sovietică asupra frontului moldo-basarabean

După ce s-au concentrat și și-au organizat pozițiile de luptă, armatele sovietice ce alcătuiau fronturile 2 și 3 ucrainene au început, în cursul lunii aprilie 1944, ofensiva lor împotriva frontului moldo-basarabean. Această acțiune, dată cu mijloace mari, aplicată în mai multe puncte ale frontului, urmărea desigur două țeluri: unul politic, și anume să exercite o presiune morală asupra românilor în vederea grăbirii hotărârii de a rupe alianța cu Germania, și altul militar, spre a sonda liniile apărării, în vederea găsirii de puncte slabe unde străpungerea ar avea mai multe șanse de succes.

Atacurile liniilor germano-române pe Frontul Nistrului, între Orhei și Dubăsari, au avut desigur un caracter mai mult diversionist. Mult mai important a fost atacul dat de trupele Frontului 2 ucrainean în sectorul de vest Iași, unde trupele Corpului 5 român (general C. Niculescu) ocupă linia fortificată Păstrăveni—Miroslăvești—Băile Strunga, călare pe cursurile râurilor Moldova și Siret, la sud de linia ferată Pașcani—Târgu Frumos. În spatele acestei linii se mai organizase o a doua linie defensivă: Tupilați—Hălăucești. Corpul 5 dispunea pe linia întărită de două divizii: 1 și 4 Infanterie. Două divizii noi au mai fost trimise în acoperirea frontului Corpului 5 și anume: Divizia 6 la est de Pașcani și Divizia de Gardă la vest de Târgu Frumos.

Încercările rușilor de a se apropia de linia fortificată au dat greș, lovindu-se de rezistența dârză a trupelor de acoperire. Atacurile dintre 9 și 15 aprilie în sectorul Helești—Movileni, la vest de Târgu Frumos, în direcția Strunga, au fost stăvilite de Divizia de Gardă, care a ocupat și menținut dealul Crivești, ce domină această regiune. Rușii au revenit la atac după 23 aprilie, în sectorul Pașcani—Ruginoasa, cu forțe numeroase, susținute de care de asalt, artilerie și branduri. Detașamentul român „General Ștefan Opriș", format din trupe din Divizia de Gardă, luptând cu elan, a respins și acest atac. Germanii au dat apoi un puternic contraatac cu care de asalt, ajutat de avioane armate cu excelente tunuri antitanc. Intervenția a fost hotărâtoare. Rușii au avut pierderi considerabile — evaluate de germani, poate cu oarecare generozitate, la peste 400 de tancuri distruse — și ofensiva sovietică a luat sfârșit, în acest sector, la 7 mai 1944, printr-o nereușită

completă. Frontul Corpului 5 armată s-a putut menține nestrămutat pe Dealul Mare.

În același timp cu atacul de la centru, rușii au dat un atac de flanc la extrema stângă a frontului român, la vest de Cetatea Neamțului, lângă Oglinzi. La aripa stângă a Corpului 1 armată român (general Gheorghe Radu) se găseau două divizii de vânători de munte, slăbite. Atacând divizia de la extrema stângă (general Mihail Cămărașu) au scos-o din poziții și au aruncat-o în valea pârâului Nemțișor; trupa nu s-a putut menține nici pe muchea împădurită de la sudul pârâului, pe care a abandonat-o în panică, fără luptă. Au trebuit ordinele severe ale Comandamentului, pentru ca, primind și ajutorul germanilor vecini, trupele române ale diviziei să împingă pe ruși înapoi și să recâștige excelenta poziție pierdută de la Oglinzi, într-o luptă de câteva zile, sub privirile și ordinele directe ale generalului Șteflea, șeful Marelui Stat Major. Mareșalul Antonescu a luat comanda generalului Cămărașu, înlocuindu-l cu generalul Leonard Mociulschi, militar cu foarte bună reputație. În același timp, s-a încredințat generalului Gh. Potopeanu, comandantul Corpului 7 de la Timișoara, comanda celor două divizii de la extrema stângă a frontului român, rămânând generalul Gheorghe Radu cu cele două divizii de la dreapta sectorului său, în legătură cu Corpul 5.

Generalul Potopeanu a reorganizat unitatea sa — Corpul 7 armată — reconstituind grupările tactice cu mare eșalonare în adâcime, potrivit războiului în munte; frontul forma, la această aripă, o linie oblică spre nord-vest, acoperind Târgu Neamț, care era la noi, și Cetatea Neamțului. În această poziție stabilizată, frontul s-a menținut de la 9 mai 1944 și până în luna august.

Cu acest ultim episod s-a terminat, cu un complet eșec, prima tentativă de ofensivă sovietică asupra frontului român din nordul Moldovei, ale cărei acțiuni principale s-au dat în zilele de 23 aprilie—7 mai. Frontul român, sprijinit de poziția fortificată de pe Dealul Mare, a rămas nezdruncinat. Acest fapt a dat cercurilor conducătoare române o mare încredere în tăria pozițiilor noastre, ce se va dovedi exagerată, mai ales când la aprecieri prea optimiste se vor adăuga și greșeli grave.

Inițiative nenorocoase pe frontul din nordul Moldovei

În cursul lunii mai s-au petrecut mai multe mișcări pe frontul român din nordul Moldovei, a căror inspirație n-a fost dintre cele mai fericite.

Germanii dispuneau în spatele liniei fortificate române de două divizii blindate — sub comanda generalului von Manteuffel[173]: Divizia *Grossdeutschland* și Divizia 3 *S.S.Totenkopf* — concentrate la început la vest de Siret. Deși slăbite în luptele anterioare, cele două divizii aveau suficientă forță combativă; intervențiile lor au fost hotărâtoare împotriva atacului sovietic din zona Pașcani—Ruginoasa. Pe motivul că manevra lor este împiedicată de cazematele liniei fortificate a românilor, neavând spațiu îndestulător, germanii au cerut românilor să abandoneze această linie și să ocupe o alta, cu vreo 25—30 km mai spre nord, lucru practicabil întrucât pozițiile întărite ale trupelor sovietice erau la o depărtare mai mare. Cu toate obiecțiunile comandanților de pe front, cererea a fost satisfăcută și mișcarea a fost executată, spre marele dezavantaj al românilor, căci se părăsea o linie bună organizată pe Dealul Mare, ce prezenta spre inamic coaste râpoase până la 15 m înălțime, cu creaste mascate de păduri, cu adăposturi de pământ pentru oameni, tuneluri pentru mitraliere etc. și se ocupa în schimb, dincolo de linia ferată Pașcani—Târgu Frumos, o poziție nefortificată, în câmpie, pe un glacis cu panta spre sud, a cărui creastă era ocupată de inamic. Executând acestă nenorocoasă mișcare, Corpul 5 a fost în același timp deplasat mai spre dreapta (est), ocupând o poziție sprijinită cu stânga pe Siret — unde lua contact cu Corpul 1, deplasat și el spre dreapta, și cu flancul drept în dreptul Băilor Strunga (exclusiv Târgu Frumos); Divizia de Gardă a intrat formal în compunerea Corpului 5. În același timp, Divizia 4, de la aripa dreaptă a sectorului, a fost înlocuită cu o divizie germană și Corpul însuși a fost pus sub comanda unui grup german, întrucât se bănuia că este sectorul cel mai amenințat de ofensiva dușmană. La dreapta, între corpurile 5 și 4, a fost introdus pe front o nouă mare unitate, Corpul 6 (general Avramescu). După instalarea frontului pe linia nouă, nord de Pașcani—Târgu Frumos, s-au început lucrări de sapă, obositoare, pentru a da terenului oarecare consistență. Bineînțeles, lucrările au fost slabe și nu puteau suporta comparație cu acelea de pe poziția fortificată părăsită.

Fronturile celor două aripi — spre munte și spre Prut — n-au fost angajate în această mișcare, rămânând pe loc.

Lucrurile nu stăteau mai bine la aripa dreaptă a frontului român, în zona Iași. În mod natural, s-ar fi impus ca frontul român de pe Dealul Mare să se continue pe linia de înălțimi, cu direcția vest-est, la sud de Iași, ce domină înspre nord câmpia Iașilor dintre văile Bahluiului și Jijiei, ce prezintă numai dealuri scunde, descoperite. Aceeași poziție, puternică din punct de vedere militar, prezintă însă un mare dezvantaj de altă natură: ea ar fi lăsat în zona expusă focurilor încrucișate ale celor două linii adverse orașul Iași, vechea capitală a Moldovei, plină de amintiri istorice și de monumente ale credinței și ale culturii, atât de scumpe sufletului românesc. De aceea, Antonescu a dat dispoziții să se renunțe la punerea în poziție de apărare a prelungirii Dealului Mare de la sud de Iași, iar frontul român să se stabilească la nord de capitala Moldovei, de-a lungul unei linii ce făcea o curbă pronunțată în direcția nord, la 8—10 km departe de oraș. Această linie, situată între Bahlui și Jijia, utilizând dealuri scunde, fără comandament asupra împrejurimilor, era mult mai dezavantajoasă pentru apărare decât cea de pe înălțimile de la sud. În această poziție slabă din sectorul nord Iași, cel mai amenințat de atacul inamic, a fost așezat Corpul 4 armată român — comandant generalul N. Stoenescu — căruia i s-a încredințat misiunea de a apăra Iașii.

Marele Stat Major, inspirându-se numai din considerente militare, a făcut obiecțiuni la această hotărâre și a propus nu numai retragerea frontului Corpului 4 pe linia dealurilor de la sud de Iași, dar, în același timp, și abandonarea liniei Nistrului, care era slab ocupată, astfel încât linia frontului român să se coboare la sud de Iași, continuându-se de-a lungul Prutului. Antonescu a răspuns: „Nu-mi pot lua, în fața Istoriei, răspunderea părăsirii capitalei Moldovei și a Basarabiei". De altfel, părăsirea liniei Nistrului nu era acceptată nici de Comandamentul german. Așa încât linia frontului român a rămas la nord de Iași, prelungindu-se în direcția est, pe la nord de Chișinău — unde erau forțe germane —, apoi, de-a lungul Nistrului, până la Mare. Cu alte cuvinte, pornind de la considerații schimbate de la un caz la altul, nu s-a acceptat schimbarea poziției slabe de la nord de Iași, spre a se ocupa o alta tare, dar s-a acceptat la centru ieșirea din poziția tare de foc,

Dealul Mare, spre a se ocupa una mai slabă, la nord... Strategia își are ciudățeniile ei.

Spre a corecta slăbiciunea poziției pe care o ocupa Corpul 4 român, la nord de Iași, Comandamentul român, însușindu-și sugestia făcută de generalul german Wöhler, comandantul Armatei 8 germane, a hotărât să întreprindă o acțiune ofensivă la aripa dreaptă, spre a împinge poziția înaintată de la nord de Iași și mai spre nord; reușita operației ar fi avut dublul efect de a depărta frontul de luptă de oraș și a-l deplasa pe muchiile de dealuri de la nord de Jijia, deci pe o poziție mai avantajoasă. În vederea acestei operații s-au inițiat următoarele măsuri: s-au luat de la centru și de la aripa stângă trei divizii, 3, 18 și 5 Cavalerie, care au fost deplasate la aripa dreaptă, spre a întări Corpul 4, format inițial din diviziile 7 și 8. Această măsură a întâmpinat critici și opunere din partea Marelui Stat Major, deoarece ea slăbea forțele ce ocupau poziția fortificată de pe Dealul Mare—Târgu Neamț, considerat ca sector principal, unde au rămas numai cinci divizii. La dreapta Corpului 4 român, între Iași și Prut, Corpul de armată german, sub comanda generalului Mieth, a fost întărit și cu Divizia 11 (de dublură) română (comandant general Edgar Rădulescu), adus de la rezerva armatei pe care o forma în regiunea Tecuci Corpul 7 armată român.

Ofensiva româno-germană, pentru cucerirea înălțimilor ce dominau valea Jijiei s-a dat în zilele de 30 mai—7 iunie. Unitățile române ce au luat parte la această acțiune: diviziile 7, 8, 3, 18 și 5 Cavalerie erau puse sub comanda generalului M. Racoviță; din corpul vecin, de la dreapta, comandat de generalul Mieth, făcea parte și Divizia 11 română. Atacul, pornit de pe linia Stânca Roznovanu—Prut, s-a lovit de poziții sovietice foarte puternic organizate și întărite considerabil prin trupe rusești ce deveniseră disponibile prin căderea Sevastopolului și curățirea completă a Crimeii. La dreapta, Divizia 11 română, sprijinită de Detașamentul de care de luptă Knobelsdorff, a luptat cu mult avânt și a avut pierderi considerabile — peste 1 000 de oameni —, dar și-a atins obiectivele fixate, ceea ce a atras decorarea comandantului ei cu „Crucea de Fier" germană. La centru și aripa stângă, progresele au fost mult mai reduse și în nici un caz n-au fost proporționale cu marile pierderi suferite de unitățile de atac. E drept că s-au făcut 1 400 de prizonieri, că s-au capturat ori distrus câteva sute de tancuri

și tunuri, dar pozițiile trupelor sovietice de la nord de Jijia au rămas nezdruncinate și bătălia a luat sfârșit, după nouă zile de luptă, fără un rezultat apreciabil.

Constatarea făcută în urma celor două acțiuni de pe frontul din nordul Moldovei, prima de la 25 aprilie—7 mai și a doua de la 30 mai—7 iunie, a fost că ambele fronturi adverse sunt puternic organizate, cu forțe eșalonate în adâncime, greu de forțat prin atacuri frontale. Iașul și Chișinăul au rămas cuprinse în zona frontului de luptă și au avut mult de suferit din cauza bombardamentului artileriei adverse.

Timp de două luni și jumătate, frontul moldo-basarabean s-a bucurat de stabilitate și relativă liniște; glasul armelor tăcuse, deoarece se aștepta și se nădăjduia succesul tratativelor ce se duceau pe fronturile politice și diplomatice. Dar acțiunea aceasta se târăgăna și tunul amenința să-și reia dreptul de a pronunța cuvântul hotărâtor.

Între timp, o mare nervozitate se manifesta în cercurile conducătoare, nu numai ale politicii, dar și ale armatei. Ultimele eșecuri militare slăbiseră autoritatea morală absolută a lui Antonescu printre comandanții de mari unități, iar hotărârile impuse de germani armatei noastre nu mai erau ascultate orbește. Incidente și chiar conflicte penibile încep să se producă. Cel mai grav este cel petrecut într-un Consiliu de Război, ținut la 24 aprilie la Snagov, sub președinția Mareșalului Antonescu, când Mareșalul a imputat generalului Ștefleа, șeful Marelui Stat Major, că nu a trimis toate diviziile la un centru german de instrucție de la Focșani. Ștefleа a răspuns pe un ton neobișnuit de vehement, acuzându-l pe Mareșal că ponegrește sistematic pe ofițerii Statului Major, care depun o muncă supraomenească, ruinându-și sănătatea, spre a corespunde grelelor lor misiuni, în special pentru reorganizarea pe noi baze, în trei rânduri, a întregii armate în timpul campaniei. Ștefleа și-a prezentat demisia, n-a mai lucrat timp de o săptămână la Statul Major și n-a revenit asupra ei decât după ce Antonescu, rupând cu legenda intransigenței și a autoritarismului său, a dat satisfacție ofițerilor Marelui Stat Major și a elogiat în public activitatea lor.

Distrugerea aviației române

Singurele acțiuni de luptă din timpul verii 1944 au fost cele date de aviația română în timpul incursiunilor ce le făcea împotriva frontului sovietic din nordul Moldovei. Cele mai însemnate din aceste acțiuni au fost cele date de Grupul 9 Vânătoare, posedând aparate *Messerschmidt* 109, care, decolând de la baza lor din Tecuci, făceau regulat incursiuni de vânătoare liberă pe frontul rus; era o adevărată întrecere între escadrilele Grupului, spre a face astfel de expediții, deoarece ele erau deosebit de fructuoase, din cauza superiorității incontestabile pe care o constataseră aviatorii noștri că o posedă față de aviatorii ruși. La începutul lunii iunie, intervenția aviației române, alături de cea germană, a fost hotărâtoare, spre a restabili o situație critică între Iași și Târgu Frumos prin atacurile date la sol.

Lucrurile au luat o întorsătură tragică atunci când puternica aviație americană a început atacurile sale nu numai asupra Capitalei și centrelor industriale ale țării, dar și asupra aerodromurilor de pe teritoriul țării. Dispunând de aparatele *Mustang* și *Leithing*, cu mare rază de acțiune și cu mare superioritate de luptă, venind în formațiuni foarte numeroase, având putința de a se aproviziona nu numai de la baza lor de plecare, Foggia, în Italia, dar și de la Nikolaev, în sudul Rusiei, avioanele americane au luat pe rând aerodromurile românești, distrugând la sol hangarele, instalațiile și aparatele. La 26 iulie 1944, o formațiune americană s-a îndreptat spre baza de operație a Grupului 9 Vânătoare de la Tecuci; disproporția era zdrobitoare: formația americană avea peste 200 de aparate de tipul cel mai puternic, cărora apărarea română nu le putea opune decât 20 de aparate. Era de ales între distrugerea la pământ și moartea în aer; Antonescu și Gh. Jienescu[174], consultați, au răspuns: „Muriți până la unul, dar ridicați-vă!" Cele 20 de aparate românești au decolat și au susținut lupta disperată, în care rezultatul nu putea fi pus la îndoială. Toate aparatele române au fost distruse în această sforțare eroică; toți aviatorii au fost uciși sau răniți. Printre așii aviației, morți în această luptă fatală, au fost căpitanii Sandu Șerbănescu, Popescu-Ciocănel, Economu Alexandru, Vinea Tiberiu — consăteanul lui Aurel Vlaicu de la Binținți. Printre cei ce, luptând, au scăpat cu viață, numai răniți, au fost: Bârzu Cantacuzino, Milu Ioan,

Mucenica Ioan, Rădulescu Andrei, Mălăceanu Ion, Vizanti Dan, Dobrescu Ion, Șendrea Ioan și alți fruntași ai aripilor românești.

A fost cântecul de lebădă al aviației române, jertfa supremă adusă pe altarul patriei de unii dintre cei mai buni fii ai ei.

Al treilea front european

La începutul lunii iunie 1944 se produc pe fronturile de vest evenimente hotărâtoare.

Roma, apărată cu dârzenie de germani, a căzut în mâinile aliaților anglo-americani, prologând prăbușirea rezistenței Italiei mussolino-hitleriste. Kesserling e în retragere spre nord. Iar la 6 iunie se produce mult-așteptatul mare eveniment: debarcarea Aliaților în Franța. Cu aceasta, a luat naștere cel de-al treilea front[175] contra germanilor pe continentul european.

Debarcarea Aliaților: englezi, canadieni, americani s-a produs în nordul Franței, pe coasta Normandiei, în regiunea Cherbourg—baza Seinei, de pe Marea Mânecii. A fost o operație în stil mare, pregătită și executată sub comanda generalului american Eisenhower[176], cu considerabile mijloace tehnice. Cu toate ingenioasele atacuri ale apărării germane, Aliații au reușit să-și creeze și să consolideze un „cap de pod" în Normandia, să-l lărgească și să-l adâncească, să debarce tot mai multe trupe noi, ocupând, rând pe rând, prin crâncene lupte, localitățile Caen, Cherbourg, Rennes.

Situația Germaniei a devenit gravă. Coșmarul războiului pe două fronturi, a cărui evitare fusese acum patru-cinci ani principala preocupare a lui Hitler, s-a realizat acum aevea, cu și mai mare gravitate: Germania trebuia să lupte și spre est și spre vest, să mențină în același timp frontul din Italia și să supravegheze Peninsula Balcanică, unde Tito[177] a organizat și conduce acțiuni de gherilă împotriva trupelor germane.

Hitler își leagă ultimele speranțe de două redutabile arme pe care le-a pregătit inventivitatea tehnicii germane: bomba zburătoare și bomba atomică. Bomba zburătoare sau racheta volantă și-a făcut apariția în timpul ofensivei Aliaților pe teritoriul francez, fiind lansată de pe coastele Flandrei spre teritoriul britanic, unde săvârșea adevărate ravagii. Pentru a ne da

seama de puterea ei de distrugere, voi cita declarațiile făcute de Churchill în Camera Comunelor la 2 august 1944. Până la această dată, a spus premierul britanic, bombele volante au făcut 4 734 morți, 14 000 de răniți grav ori ușor, 17 000 de clădiri distruse, 800 000 avariate (din care 600 000 sunt din nou locuibile); 1 000 000 de persoane au trebuit evacuate, printre care 225 000 de mame cu copiii lor. Churchill s-a arătat îngrozit de primejdia ce înfățișează noile arme în pregătire, dar a declarat că singurul lor rezultat practic va fi mărirea pedepsei ce va fi aplicată Germaniei. Cea de-a doua armă, bomba atomică, era pe punctul de a fi desăvârșită, când aviația britanică, descoperind uzinele și câmpul de experiență din nordul Prusiei, le-a distrus printr-un bombardament masiv, nimicind și speranțele ce-și puneau germanii în diabolica invenție, ce va fi întrebuințată peste un an de către americani contra Japoniei și va provoca capitularea acesteia.

Pe Frontul de Răsărit, după o lungă pauză, Sovietele reîncep campania împotriva Finlandei, iar la 22 iunie 1944, la aniversarea a trei ani de la agresiunea germană, uriașul tăvălug rus se pune din nou în mișcare în sectorul Centru, pe un front de 500 km, ca o aplicare a hotărârilor de la Teheran, prevăzând coordonarea acțiunii militare a Aliaților pe cele două fronturi europene[178]. La 3 iulie a fost recucerit Minskul, ultima mare bază de operații germane pe teritoriul sovietic. Șapte armate sovietice pătrund și înaintează cu repreziciune în Lituania, Prusia Orientală și Polonia. La 15 iulie, se pune în mișcare și frontul ucrainean al lui Konev în direcția Lemberg, care e depășit la 25 iulie. Face impresia că germanii nu mai pot opune o rezistență organizată. La 28 iulie, o dată cu ocuparea orașului Brest-Litovsk, Rusia a sărbătorit eliberarea completă a teritoriului național și lupta e transportată pe pământul adversarului; armatele victorioase au început marșul spre Berlin. De la 10 august, luptele s-au mai potolit pe Frontul de Est, care s-a stabilizat pe o linie ce ar urma în general cursul Vistulei și linia Carpaților Nordici; desigur pricina este oboseala trupelor și, poate, introducerea în linia de luptă a 16 noi divizii germane, formate din contingente tinere.

Pe Frontul de Vest, Aliații, debarcați pe coastă, după ce au câștigat bătălia Normandiei, au reușit să-și creeze un vast spațiu de manevră și să dea drumul coloanelor lor blindate ce au început să se reverse, susținute de

formidabile forțe aeriene, înaintând fulgerător, desfășurate în evantai, în trei direcții: spre vest și sud-vest, în direcția Saint-Nazaire și Nantes, izolând Peninsula Brest, importantă bază de operații germană; înspre sud, în direcția Paris, înaintând în spatele dispozitivului german; înspre est, în urmărirea principalelor forțe germane; cei doi mari adversari din campania africană: Montgomery și Rommel s-au regăsit și stau din nou față în față. Până la 1 august, germanii au pierdut 80 000 de prizonieri pe acest front. Victoria Aliaților la Falaise-Argentan le deschide drumul Parisului[179], de unde guvernul Laval a părăsit conducerea și orașul.

Veștile din Italia ne provoacă strângere de inimă. Oricare ar fi vicisitudinile politice ale guvernanților statului italian, țara însăși, cu monumentele și bogățiile ei artistice, rămâne un patrimoniu al întregii omeniri. Luptele se dau acum — ce grozăvie! — în sectorul Florenței. Orașul e împărțit între cele două tabere prin râul Arno. Adversarii se acuză reciproc de distrugerea temută a celebrului oraș de artă. Londra pretinde că germanii au bombardat cu artileria grea palatul Pitti și grădinile Boboli, pe când ei ar trage numai cu calibre mici. Germanii declară că au găsit prin satele din jurul Florenței capodopere din muzeele orașului, evacuate în condiții neglijente, pe care le-ar fi pus ei în siguranță. La fel s-ar petrece lucrurile și la Pisa.

Un nou front se deschide în sudul Franței: la 15 august, forțe aliate franco-americane au debarcat în trei puncte pe țărmul Mediteranei, între Nisa și Marsilia[180]. Trupe transportate cu planoare au început înaintarea spre nord, fără să întâmpine prea mare rezistență; în câteva zile, întreaga Savoie franceză e în mâinile Aliaților, care-s stăpâni pe comunicațiile cu Italia.

Marile înfrângeri și masivele pierderi de prizonieri provoacă în Germania o adâncă descurajare și o îngrijorătoare criză a efectivelor. În aceste grele împrejurări, Hitler e victima unui atentat (20 iulie), pus la cale de o conspirație de generali de la Înaltele Comandamente. Ca prin minune, Hitler a scăpat numai cu arsuri și cu un braț rănit. Complotiștii au fost judecați sumar și spânzurați. Atentatul e simptomatic pentru starea de spirit din Germania, care a cuprins și păturile de sus ale armatei. De altfel, unii dintre generalii, mari comandanți, făcuți prizonieri de Aliați, precum Paulus, la Stalingrad și Sixt von Armin, în Tunisia, adresează manifeste soldaților

germani, arătându-le inutilitatea luptei și îndemnându-i să se desolidarizeze de Hitler și să nu mai continue acest război nebunesc.

Ruperea frontului moldo-basarabean

Bătălia de la Iași

S-a deschis iar cartea patimilor noastre. Ce ne ascund paginile de față? După Stalingrad și Crimeea, Iașii vin să adauge un nou capitol dramatic. De-ar fi ultimul!

Mult-temuta nouă ofensivă sovietică pe teritoriul român, de la Carpați până la Mare, s-a dezlănțuit la 20 august; ea se dă cu forțe foarte puternice de infanterie, artilerie, tancuri și aviație. Comandamentul sovietic a apreciat la justa ei valoare importanța frontului românesc din Moldova și Basarabia și însemnătatea strategică a bătăliei ce se va da; de aceea, el a sporit la maximum puterea de luptă a forțelor sovietice din sectorul de atac. La rândul său, Antonescu, într-o conferință ținută în București, la 19 august, cu principalii săi colaboratori și marii șefi militari, întrebând de situație, a fost asigurat de șeful Marelui Stat Major că frontul de pe linia Iași, în cazul unei ofensive sovietice, poate rezista o lună. Antonescu a răspuns că aceasta îi e de ajuns pentru acțiunea politică ce a întreprins în vederea păcii.

Frontul românesc din Moldova se întindea pe o linie vest-est, de la Târgu Neamț până la Prut, legându-se la aripa vestică cu armata germană din Bucovina și Galiția prin Detașamentul generalului Constantinescu, în regiunea Botoșani, iar la aripa de răsărit, în regiunea Prutului, cu Armata 4 germană Wöhler, din Basarabia. Întreaga linie era ocupată de trupele române ale Armatei 4, cu excepția intercalării unei divizii germane între diviziile 5 și 6 române la vest de Târgu Frumos. Începând de la stânga la dreapta, erau: la extrema stângă, în regiunea muntoasă de la vest de Târgu Neamț, Corpul 7 român (general Gh. Potopeanu); urma, la dreapta lui, până la Siret, Corpul 1 (general Gheorghe Radu); de la Siret până la Târgu Frumos, Corpul 5 (general Const. Niculescu), inclusiv divizia germană, după acesta, mai la dreapta, Corpul 6 român (general Gh. Avramescu), până

în valea Bahluiului, unde făcea legătura cu Corpul 4 (general N. Stoenescu), care ocupa pozițiile de la nord de Iași; între Iași și Prut era Corpul german Mieth, care cuprindea și Divizia 11 română. În linia a doua erau: în spatele aripii stângi române, în regiunea Mircești—Roman, Divizia Blindate română, iar în spatele aripii drepte, pe direcția Vaslui, Divizia 18 și două brigăzi de munte: 102 și 103, de formație recentă, alcătuite din recruți[181].

Slăbiciunea frontului român venea din două pricini: de la poziția lui topografică și de la lipsa blindatelor germane. Rău inspirată, mișcarea scoaterii centrului român din poziția întărită de pe Dealul Mare și mutarea lui pe pozițiile dezavantajoase de pe linia Pașcani—Târgu Frumos a lipsit trupele române de avantajul rezistenței pe o linie defensivă fortificată. În al doilea rând, puterea de apărare a Armatei 4 române mai fusese considerabil slăbită, cu puțin timp înainte de ziua atacului, prin prelevarea de către Germania a celor două divizii blindate ce se găseau înapoia frontului, precum și a puternicelor unități de artilerie anticar. Aceste importante forțe, ce contribuiseră esențial la respingerea primelor încercări ofensive sovietice din aprilie, au fost retrase spre a fi trimise pe Frontul din Galiția, unde feldmareșalul von Manstein era în luptă cu forțele Frontului 1 ucrainean.

Atacul sovietic[182] s-a dat în ziua de 20 august și a surprins oarecum Armata 4 română care, din considerația situației politice, nu se aștepta la el. Comandantul Armatei, generalul M. Racoviță, fusese înlocuit prin generalul Gh. Avramescu[183], iar la aripa stângă, generalul Potopeanu era în concediu; comanda celor două divizii de munte ale Corpului 7 rămăsese în mâna generalului Schwarz. Lovitura principală s-a dat în sectorul nord-Iași, pornind din capetele de pod de pe malul nord al Jijiei — în sectorul Stânca Roznoveanu — care nu putuseră fi reduse în cursul ofensivei de la 30 mai — 7 iunie; ea s-a efectuat cu o masă de artilerie și de tancuri excepțională, una din cele mai mari concentrări de foc ce s-au realizat vreodată în acest război[184]. Înfricoșătorul bombardament de artilerie, început în zorii zilei, a ținut câteva ore, după care, prin breșele obținute, au năvălit masele enorme de tancuri[185]. Atacul n-a putut fi combătut cu eficacitate de partea noastră, din cauza lipsei tunurilor germane antitanc, iar sectorul atacat nu dispunea de unități blindate în rezervă; el a izbit sectorul Diviziei 5 Infanterie, între Podu Iloaiei și Erbiceni, care a fost literalmente pulverizat. Mai spre est, la

nord de Iași, un atac rus secundar a sfărâmat linia ținută de diviziile 5 Cavalerie și 3 Infanterie. Frontul român fusese, așadar, spart la aripa dreaptă a Corpului 5 și la cea stângă a Corpului 4. În după-amiaza aceleiași zile, Iașul a fost ocupat de inamic. Divizia Blindate a întreprins un contraatac în flancul inamic, pornind din zona Mircești în direcția Târgu Frumos; ea a fost atacată de mari forțe de aviație inamică, a suferit pierderi mari și a fost dispersată, fiind obligată să se retragă.

Masele blindate ale armatelor Frontului 2 ucrainean (general Malinovski), urmate de formațiunile motorizate, luând-o înaintea trupelor de infanterie, au început o înaintare vertiginoasă înspre sud, în două direcțiuni. Aripa lor stângă a executat o conversiune spre est, în direcția Prutului și, după câteva zile de lupte și urmărire a slabelor forțe române dintre Iași și Vaslui, pe care le-a silit să se retragă, au făcut, la 25 august, joncțiunea lor la sud de Huși cu trupele Frontului 3 ucrainean, ce forțaseră Nistrul și înaintau în direcția vest. Prin această joncțiune cele două brațe ale marii ofensive sovietice au încercuit grosul trupelor Armatei 8 germane — Wöhler, în regiunea Chișinău. În același timp, cealaltă aripă — dreapta — a Armatei Malinovski a executat o conversiune spre vest, trecând Siretul, pentru a ataca din flanc și spate trupele corpurilor de armată române din regiunea munților și din Valea Siretului (corpurile 7, 1 și 5) care, după ruperea frontului român la Iași, fuseseră nevoite să înceapă mișcarea de retragere spre sud.

Retragerea haotică a Armatei 4 spre sud

Comandamentul german, căruia îi erau subordonate operațiile Armatei 4 române, n-a știut să sesizeze la timp situația creată prin ruperea frontului Armatei la Iași și să dea ordinele necesitate de împrejurare. Din această cauză, s-a creat o situație confuză la cele două flancuri, în special la aripa stângă română, unde s-ar fi putut salva unități întregi, ce erau aproape intacte. Cele trei corpuri de armată, 7, 1 și 5, au opus rezistențe la atacurile locale, date de inamic, începând în același timp mișcarea de retragere spre linia parțial fortificată Trotuș—Siret—Brăila—Galați. Retragerea nefiind coordonată cu ansamblul, unitățile române au pierdut contactul între ele și

cu conducerea și n-au putut rezista atacurilor de flanc ale dușmanului, care înainta dinspre Siret; de aceea, unele din ele s-au fărâmițat în grupuri spre Piatra Neamț, Târgu Ocna, Adjud, până ce evenimentul petrecut în capitală la 23 august trebuia să pună capăt ostilităților dintre cele două armate devenite din dușmane aliate și să înlesnească retragerea spre sud și regruparea unităților române în vederea noilor lor misiuni.

Acest lucru nu s-a întâmplat însă și trecerea la noua situație s-a săvârșit cu greutăți foarte păgubitoare pentru armata română.

În noaptea de 23 august[186], generalul Șteflea a fost transferat de la conducerea Marelui Stat Major la comanda unităților în retragere dezorganizată ale Armatei 4, primind de la noua conducere a statului ordinul de a înceta ostilitățile și a lua contact cu comandanții ruși din față, informându-i că armata română și-a schimbat obiectivul și nu mai luptă împotriva inamicului de până ieri, devenit, astăzi, aliat. Dar Comandamentul Armatei 4 române, instalat temporar la Bacău, s-a văzut în zilele următoare pus într-o situație foarte grea. Atacat pe de o parte de trupele sovietice care, neprimind probabil instrucțiuni la timp, din partea conducerii lor, își continuau ofensiva, făcând prizoniere trupele române, ce nu le mai opuneau rezistență; ele mai erau, pe de altă parte, atacate și de trupe și care de luptă germane, care voiau să intimideze Comandamentul român, somându-l să-și precizeze atitudinea, dacă înțelege să păstreze credință față de Antonescu și fidelitate față de aliatul german ori va trece alături de „guvernul de rebeli". Cu sforțări supraomenești, unitățile române își deschideau calea spre sud, înfrângând rezistențele opuse de trupele germane trimise să le bareze drumul. Din cauza lipsei de coordonare a ordinelor trimise de cele două părți, foste dușmane, și a întârzierii puse de ruși în darea instrucțiunilor, a domnit câteva zile o situație curioasă și confuză: mase mari de trupe române — câteva zeci de mii de oameni — erau făcute prizoniere de ruși și au fost transportate spre est, în direcția Iași—Bălți; materiale imense rămase pe loc au fost capturate ca „pradă de război". Prin aceste acțiuni, rușii slăbeau puterea de luptă a noului camarad, de concursul căruia aveau de aici înainte nevoie și alături de care, numai peste câteva zile, aveau să înceapă, umăr la umăr, campania împotriva dușmanului comun, Germania, și a ultimilor lor aliați: ungurii.

Câteva incidente și acțiuni episodice, petrecute la cele două flancuri ale armatei în retragere, ne dau o idee de condițiile grele în care se executa această operație.

Între Siret și Prut, Divizia 11 Roșiori, care lupta în cadrul Corpului de armată german Mieth, îndată după ruperea frontului român la Iași s-a văzut rămasă pe poziție cu flancul stâng descoperit și întors. Comandantul diviziei a dat ordin de retragere în direcția sud, la Tomești (județul Vaslui), lăsând o ariergardă pe înălțimile de la nord de Bahlui, care să acopere retragerea ce se executa pe linia Tomești—Răducăneni—Huși, cu pas grăbit, spre a salva divizia din încercuirea sovietică ce se desemna pe flancuri. Comandantul diviziei ignora evenimentele petrecute la București, pe care însă germanii vecini, alături de care ea luptase, le cunoșteau și luaseră, în consecință, față de români, măsuri de observație și de siguranță. Abia în noaptea de 24—25 august, generalul Edgar Rădulescu a aflat pe cale indirectă — de la locuitorii satelor care auziseră emisiunile radiofonice din București — de cele întâmplate. El a luat măsuri urgente de retragere spre sud, în etape împinse până la limitele puterilor omenești, reușind a salva divizia și materialele ei atât de urmărirea trupelor sovietice din spate, cât și de aliatul de până ieri, care, neloial, urmărea dezarmarea unității românești. La 27 august, Divizia 11 era în siguranță în zona Bârlad—Tecuci.

Mult mai greu au mers lucrurile la flancul de vest, între Siret și Carpați. Corpul 7, format din vânători de munte, începând retragerea în această regiune muntoasă, a fost depășit pe flancul de est de trupele rusești care coborau de-a lungul văii Siretului; generalul Schwarz, comandantul interimar al Corpului, fiind înconjurat la 23 august de patrule rusești, s-a împușcat. Divizia de Gardă, această unitate de elită, formată din regimentele 9 și 2 Vânători, Regimentul 6 „Mihai Viteazul" și Regimentul 7 Artilerie Grea motomecanizat, a început retragerea la sud de Pașcani—Târgu Frumos, flancată de diviziile 6 și 4, și a dat lupte foarte vii pe poziția fortificată, menținându-se timp de trei zile. În noaptea de 21—22 august, situația a devenit gravă prin ruperea contactului între cele trei divizii: Divizia 6 fusese oprită la sud de Pașcani, iar frontul Diviziei de Gardă rămăsese descoperit la flancul drept prin plecarea de pe poziție a Diviziei 4 Infanterie. Din fericire, Regimentul 9 Vânători (colonel Caramitru) a luat

poziție în arc de cerc, oprind atacul rușilor, și a acoperit retragerea grosului Diviziei de Gardă, sub comanda generalului Opriș, urmată de Divizia 6. Retragerea s-a făcut pe direcția Crivești—Oborscani—Cosmești—Miroslăvești, trecându-se Siretul; unitățile române au luat poziție pe malul de vest al Moldovei, la Tupilați. O greșeală a diviziei de cavalerie vecine, care a bombardat pozițiile Diviziei de Gardă, pricinuindu-i oarecari pierderi, a produs puțină dezordine, până ce, prin energia comandanților, care au stat mereu în mijlocul trupei, s-a restabilit situația. Sub protecția Regimentului 7 Artilerie Grea, care a avut o acțiune foarte frumoasă, ținând pe urmăritori la distanță, au putut trece în timpul nopții podul peste Moldova pe la Tupilați toate regimentele celor două divizii, Gardă și 6, fără pierderi. Apoi, retragerea a continuat spre sud, urmărită de aproape de ruși. Românii au trecut Bistrița la Roznov, până ce la Frumoasa, sud-vest de Buhuși, au fost ajunși și împresurați de forțe superioare sovietice, la 26 august.

Comandantul Diviziei de Gardă, generalul Opriș, a cerut rușilor să înceteze ostilitățile, invocând armistițiul și declarațiile Regelui Mihai. În zadar. Comandanții români de divizii și regimente au fost conduși la Roman, la Comandamentul Frontului 2 ucrainean, dar n-au putut lua contact cu generalul Malinovski. De aceea, au fost purtați cu armatele rusești în înaintarea acestora către sud, apoi spre vest, până aproape de Câmpulung, unde, în sfârșit, au fost eliberați. În lipsa comandanților, ostașii Diviziei de Gardă și ai Diviziei 6 au fost făcuți prizonieri, afară de Regimentul 7 Artilerie Grea, care, fiind motomecanizat, a depășit înaintarea sovietică și s-a salvat.

Drumurile din sudul Moldovei erau, astfel, în ultima decadă a lunii august, pline de coloanele române ce se retrăgeau atât cât putuseră scăpa din încercuirile armatelor sovietice — din trei direcții: de la vest de Siret, dintre Siret și Prut, la care se adăugau și cele venite de peste Prut. În diferite puncte, ele întâlneau detașamente germane ce încercau a ocupa noi poziții de luptă, le atacau, le dezarmau, inaugurând în chipul acesta noua atitudine de luptă încredințată armatei române în urma loviturii de stat de la 23 august.

Căderea liniei Nistrului

Marea ofensivă a Frontului 2 ucrainean (Malinovski) era conjugată cu aceea a Frontului 3 ucrainean (Tolbuhin), în Basarabia. Sectorul basarabean al frontului germano-român din Basarabia începea pe Prut, la Sculeni, continuând spre est frontul Armatei 4 române, din nordul Moldovei, trecea pe la Cornești și nord-Chișinău în zona Orhei, apoi atingea Nistrul, pe care-l urma de-a lungul malului de vest al fluviului până la Mare. De la Prut până la Nistru, de-a curmezișul Basarabei, era sectorul german, ținut de Armata 6 germană (comandant general Fretter-Pico), cu o mare densitate de trupe. Sectorul Nistrului[187], de la Tighina până la Mare era ținut de trupele române ale Armatei 3 (general Petre Dumitrescu), refăcută, după dezastrul din Cotul Donului, parte cu unități retrase din Ucraina și Odessa, parte cu unități din interior. Erau cinci divizii române înșirate cu o densitate foarte slabă de-a lungul Nistrului; începând de la Tighina spre sud erau: Divizia 15 Infanterie (general Bardan) în sectorul Tighina; apoi Divizia 4 Munte (general Alex. Nasta) în sectorul Talmaz; urmau: Divizia 21 (general Polihron Dumitrescu) în sectorul Răscăeți; o divizie germană și, în fine, Divizia 2 (general Romulus Stănescu), al cărei sector acoperea și o parte din malul de vest al limanului Nistrului; ele erau grupate astfel că alcătuiau două corpuri de armată: corpurile 2 și 3 Armata română. La nord-vest de Tighina, făcând legătura cu sectorul german și inclusă în acest front, la Orhei, era Divizia 14 Roșiori (general Voicu). Unitățile române, cele mai multe ieșite din luptele grele date în cursul retragerii, aveau efective reduse și armament incomplet. În special Divizia 4 Munte, care era numai umbra faimoasei unități ce luptase cu vitejie pe frontul Stepei Nogai și în Crimeea. Era de fapt, după retragerea din a doua campanie din Crimeea, fosta Divizie 24 (general Radu Niculescu-Cociu), formată în zona Nikolaev din resturile diviziilor sfărâmate la Cotul Donului și în Stepa Calmucă și angajată către sfârșitul anului 1943 în complexul marilor bătălii date de germani în zona Niprului.

Aducerea pe Nistru a diviziilor române, din Rusia Meridională, executată în contact de luptă cu forțele ruse ale Frontului 3 ucrainean, care urmăreau strâns, a dat naștere uneori la lupte cu episoade dramatice, cum a fost cazul cu Divizia 21 Roșiori. Ea făcuse parte, în timpul din urmă, din

garnizoana Odessei și părăsise orașul când germanii, nemaiputându-l ține, îl evacuaseră, la 10 aprilie 1944. Românii au refuzat să se asocieze la distrugerile marilor clădiri și ale instalațiilor fără caracter militar, provocate de germani, pe care aceștia înșiși nu le-au putut executa decât în parte. După retragere, trupele Diviziei 21 au luat poziție în zona litoralului Mării Negre, între Odessa și limanul Nistrului, spre a închide drumul infiltrațiilor inamice spre sudul Basarabiei; apoi, ea a fost deplasată mai spre nord și a făcut front pe liniile de comunicație ale Odessei cu centrul Ucrainei, având misiunea specială de a păstra un cap de pod solid la Iasska — la nord de intrarea Nistrului în liman — pentru a asigura pe aici — la caz de nevoie — trecerea trupelor române în Basarabia.

Puternice forțe sovietice, aparținând Frontului 3 ucrainean, cu multă cavalerie și blindate, au atacat frontul Diviziei 21 Roșiori și l-au rupt în două. Jumătatea de la nord a diviziei, formată din trupe din regimentele 11 Siret, 24 Tecuci și un batalion din Regimentul 95, având și două divizioane de obuziere, s-au menținut pe loc, la răsărit de Iasska. Jumătatea de la sud, formată în principal din două batalioane din Regimentul 95, cu artileria diviziei și convoaiele de căruțe, a fost respinsă spre sud. Continuând atacul, cavaleria sovietică s-a strecurat pe la spatele pozițiilor române, între acestea și limanul Nistrului, și luptând cu fața spre est au reușit să facă prizonieri, printre care și pe colonelul Constantinescu, comandantul Regimentului 95 Roșiori. Un contraatac viguros, dat cu grosul diviziei, din direcția est, a respins atacul dușman, a eliberat pe prizonieri și pe colonel și a refăcut frontul la Ovidiopol. Prelungindu-și apoi flancul de est până la Mare, trupele române au ocupat gura de est a îngustului istm nisipos ce separa limanul Nistrului de Mare, la Bugas, și a acoperit astfel, prin rezistența sa dârză, operația retragerilor pe o scară mare a unor unități germane, a Diviziei 4 Munte, a lungilor convoaie de vehicule motorizate și a maselor de populație germană din satele din sudul Ucrainei, pe care germanii le evacuaseră și luaseră cu ei în retragere, spre a le salva de represaliile sovietice.

A fost o fericire că rușii n-au prins de veste de acest imens exod, căci un atac aerian ar fi produs o panică enormă și adevărate ravagii în aceste mase de oameni — trupe și populație civilă —, vehicule, cai etc. Apoi, ariergardele Diviziei 21 au trecut Nistrul în Basarabia, prin mai multe puncte: Iasska,

Maiaki, Ovidiopol, Bugas, pentru a-și ocupa sectorul în dispozitivul Armatei 3 române pe malul apusean al Nistrului, la dreapta Diviziei 4 Munte.

Rezistența Diviziei 21 la Ovidiopol a însemnat ultimele lupte date de trupe românești pe teritoriul sovietic, dincolo de Nistru.

Atacul declanșat de masele Frontului 3 ucrainean[188], la 20 august, simultan cu acela dat în sectorul Iași, și cu o egală desfășurare de covârșitoare forțe blindate, a urmărit două țeluri și s-a desfășurat pe două scene. Întâiul atac, dat dinspre nord, a avut ca scop să rupă frontul german al Armatei 6 germane pe la nord și est de Chișinău, să cucerească orașul și să încercuiască forțele germane din zona Cornești. Atacul a reușit. Împingând frontul german în direcția sud, rușii au reușit să închidă grosul german într-o pungă, la Hâncești, sud-vest de Chișinău. Al doilea atac a fost dat împotriva frontului Armatei 3 române, de pe Nistru, la sud de Tighina—Tiraspol, cu scopul ca, rupând acest front, să înainteze în direcția vest, spre a-și da mâna cu armatele Frontului 3 ucrainean, în regiunea Huși.

Ajutată de covârșitoarea sa superioritate, atât numerică cât și în materiale, în special în tancuri și vehicule motorizate, ce-i permiteau mișcări repezi, ofensiva sovietică a reușit să-și îndeplinească misiunea. Frontul român de pe Nistru a fost atacat la articulația dintre sectoarele Diviziei 4 Munte și 21 Infanterie. Divizia 4, foarte slabă, nu a putut rezista și a fost distrusă; prin spărtura făcută, au pătruns masele tancurilor și motorizatelor sovietice, întorcând flancurile descoperite ale diviziilor vecine. Înaintarea s-a făcut în trei direcțiuni: una spre Leova—Huși, pentru a lua parte la încercurirea Armatei 6 germane ce se retrăgea la sud de Chișinău, alta spre Galați, spre a executa o încercuire mai largă, și o alta în direcția Ismail.

Dintre unitățile Armatei 3 române, acelea de la aripa stângă (de nord) au suferit cel mai mult, fiind cuprinse în primul cerc de împresurare, cel mai strâmt, unde au dat rușii lovitura lor principală. Cele de la aripa dreaptă — divizile 21 și 2 Infanterie —, fiind în afara acestui cerc, s-au putut strecura prin lupte date cu vârfurile coloanelor sovietice ce înaintau spre Galați. În special, a putut rezista șocului Divizia 21, rezemată cu stânga pe pădurea și satul Răscăeți, după care s-au retras peste Prut, spre a se regrupa în zona Fălciu—Oancea—Galați, în sudul Moldovei.

Bătălia de pe Nistru[189], suportată de români între o copleșitoare inferioritate strategică și tactică, s-a terminat printr-o înfrângere completă, ca și bătălia din nordul Moldovei, cu care făcuse sistem; ea a decis pierderea Basarabiei și deschiderea porților Moldovei pentru invazia armatelor sovietice. A fost, în același timp, cântecul de lebădă al Armatei 3 române, care înscrisese în palmaresul biruințelor românești faptele glorioase din campania din Bucovina, Ucraina, Nipru, Stepa Nogai, Crimeea, Caucaz și dureroasa înfrângere de la Cotul Donului. În urma pierderilor mari suferite la Nistru, resturile salvate ale unităților sale au fost scoase din frontul de luptă, iar Armata a fost dizolvată; unele dintre unitățile ce o constituiseră au fost apoi completate cu elemente din depozite și cu recruți și au luat parte, în formațiuni noi, la campania din Vest.

Încheierea campaniei contra Rusiei sovietice

Cele trei mari înfrângeri — Stalingrad, Crimeea și Iași-Nistru —, având aproape dimensiunile unor dezastre militare, însemnează încheierea dramatică a primei campanii a României din cel de-al doilea război mondial. Ea ținuse trei ani și două luni (22 iunie 1941—23 august 1944) și purtase armele române, la început triumfătoare, apoi înfrânte, de-a lungul Rusiei Meridionale, până în stepele Volgo-Caspiene și în Caucazia. Este un capitol de epopee care nu se poate uita și șterge din Cartea neamului românesc.

Dar ultima înfrângere de pe teritoriul național va pune capăt, în același timp, și nenaturalei colaborări cu Germania hitleristă împotriva unei țări care, cu toată vina de a ne fi deposedat de o parte a patrimoniului nostru istoric și național, devenise tovarășa de arme a vechilor noștri aliați, alături de care îndeplinisem unitatea noastră națională. Astfel, înfrângerea de pe frontul moldo-basarabean, urmată de lovitura de stat din București, înseamnă încheierea unui capitol și este, în același timp, începutul unui altuia. Lupta va continua, cu tovarăși și fronturi schimbate, pentru salvarea și readucerea la matca țării cel puțin a unei părți — dar cea mai prețioasă — a pământului și a neamului, ce ni se smulsese, cu patru ani mai înainte, prin înșelăciune și amenințare.

CRIZA POLITICĂ A ROMÂNIEI

O ramură de măslin... cu ghimpi

În România, evenimentele ce se petrec pe fronturile europene intensifică impresia provocată de mutarea războiului pe teritoriul național și sporesc marea îngrijorare ce vine de pe linia de front moldo-basarabeană. Este evident că acest front, ce a călcat pe teritoriul nostru, nu este decât un sector al marelui teatru de război, pe care se desfășoară formidabila ofensivă sovietică spre Vest; el se intercalează între înaintarea frontului din Carpații Nordici — la dreapta, și aceea de pe litoralul Mării Negre — la stânga.

Paralel cu schimbarea situației pe fronturile de luptă ale Armatelor, încep să se petreacă evenimente importante pe planul activității politice. În centrul de interes al acestei activități, ia loc România.

Pentru noi, românii, au o deosebită însemnătate declarațiile făcute de Molotov, ministrul de externe sovietic, la 2 aprilie 1944, cu prilejul trecerii armatelor sovietice peste Prut[190]; el a ținut să precizeze că face aceste declarații în numele guvernului sovietic după înțelegerea cu Puterile Aliate.

Armata Roșie, a declarat Molotov, a ajuns la râul Prut, care este frontiera de stat între Rusia și România, stabilită în 1940, în baza unui acord „care a fost călcat mișelește în anul 1941 de guvernul român în alianță cu Germania hitleristă". În câteva sectoare, unități sovietice au trecut Prutul și au pășit pe teritoriul român[191] pentru a urmări pe dușman (până la zdrobirea și capitularea lui). Guvernul sovietic, continuă Molotov, nu urmărește să obțină o parte oarecare din teritoriul român — bineînțeles, afară de Basarabia și nordul Bucovinei, cu ținutul Herța — sau să schimbe regimul social existent în România, care va fi liberă să-și aleagă forma de guvernământ pe care o dorește. Intrarea trupelor sovietice pe teritoriul român — ținea să precizeze încă o dată Molotov — este dictată de o necesitate strict militară și de rezistența trupelor inamice, care mai continuă[192].

A doua zi după declarația lui Molotov, Cordell Hull, șeful Departamentului de Stat al Statelor Unite ale Americii, și premierul Marii Britanii, vorbind la Washington și — respectiv — în Camera Comunelor

din Londra, au confirmat declarațiile făcute la Moscova, adăugând — spre mai multă întărire — că ele au fost făcute pe baza hotărârii luate la Conferința de la Teheran reunind pe: Roosevelt, Churchill, Stalin. În același timp, cei doi bărbați de stat au repetat apelurile făcute României să se debaraseze de germani și să se alăture vechilor aliați.

Cu declarația lui Molotov a început pentru noi o nouă fază: aceea a negocierilor de pace, tinzând, în primul rând, la încheierea unui armistițiu[193].

Cu toate că experiențele mai vechi și mai noi ne povățuiseră la oarecare rezervă — în tot cazul, la circumspecție —, impresia produsă în public e bună și dă loc la oarecare destindere; opinia generală este că ele pot însemna pentru noi o cotitură hotărâtoare. Cu mobilitatea noastră de spirit caracteristică, am trecut deodată la optimism. Se urmăresc cu interes și speranță discuțiile dintre factorii de conducere ai statului, atât cât și cum pot ele ajunge la urechile publicului. Din surse aparținând cercurilor conducătoare ale politicii străine sau ale presei, românii sunt îndemnați să se grupeze în jurul lui Maniu, ceea ce ar face impresie bună și ar ușura tratativele în vederea armistițiului ce se propune României.

Sugestiile venite din afară au căzut pe un pământ pregătit oarecum de opiniile unor oameni politici și șefi militari care, în sentimentul lor patriotic, gândiseră, încă din timpul anului trecut, că o continuare pe drumul apucat ar duce la catastrofa țării și că salvarea ei cere împreună o schimbare radicală a politicii de război; dar ar fi necesar, chiar cu sacrificarea actualilor exponenți. În vara anului 1943, s-au produs primele contacte și schimburi de idei în privința aceasta. Primul nucleu al unei acțiuni proiectate — deocamdată formulată în termeni generali — a întrunit doi oameni politici*: Const. Vișoianu și Gr. Niculescu-Buzești[194] și doi militari: generalii Aurel Aldea[195] și C. Niculescu[196]. S-au emis păreri și planuri de acțiune politică și militară, printre care și acela de a se solicita englezilor trimiterea a cel puțin două divizii pe Dunăre, prin Iugoslavia, pentru a susține acțiunea română din interior. Situația de pe front a arătat însă că ideea era prematură; urmărirea ei a fost abandonată, dar a fost propagată cu multă discreție și, ajutată de desfășurarea evenimentelor, a început să prindă temei, din ce în

* Specialiști în politica externă.

ce mai puternic. Adeziunea șefilor celor două mari partide politice — deși dizolvate —, Maniu și Dinu Brătianu, a dat ideii consistență și posiblități de acțiune practică; rezultatul cel mai important al ei a fost trimiterea lui Barbu Știrbey[197] în misiune secretă pentru a lua contact cu reprezentanții Puterilor Aliate, iar câștigarea a însuși Regelui Mihai i-a dat cel mai solid stâlp de susținere. Reactualizată și încurajată prin declarația lui Molotov din 2 aprilie, mișcarea, după o perioadă de lâncezeală și descurajare, a fost reluată cu energie și a fost dusă, cu metode conspirative, pe trei căi paralele: diplomatică, politică și militară.

Tratativele diplomatice

Barbu Știrbey, trimisul la Cairo al lui Maniu și Brătianu, era o distinsă personalitate a vieții publice românești. Fiu al fostului domnitor al Munteniei, în anii dinainte de Unirea Principatelor Române, Barbu Știrbey, om avut și întreprinzător, ridicase proprietatea sa principală, Buftea, la rangul unei întreprinderi model, atât pe terenul agricol, cât și din punct de vedere industrial: conservele și vinurile Știrbey creaseră numelui său o adevărată popularitate. Politica o practica ca diletant; nefăcând parte din nici un partid, se bucura de o mare autoritate personală, se făcea adeseori apel la dânsul ca arbitru în probleme politice dificile și, în 1926, prezidase chiar un guvern de scurtă durată, ca tranziție între un guvern Averescu și unul Ionel I. C. Brătianu. *Gentleman* perfect, cu întinse relații sociale în lumea din țară și străinătate, inteligent și cu tact, era considerat ca un negociator ideal și căpeteniile politice de la noi erau bucuroase că un om de o asemenea calitate a primit sarcina foarte spinoasă de a lua contact, în condiții atât de dificile, cu capii politici și militari ai adversarului victorios.

Din nenorocire, însărcinarea acceptată de Știrbey se lovea de două mari dificultăți. Întâia era că el se prezenta la Cairo nu ca mandatar al guvernului, cu puteri — depline ori limitate — de a trata cu adversarul, ci ca trimis al șefilor opoziției, reprezentând o politică opusă guvernului care deținea toate drepturile și puterile în stat. E adevărat că plecarea sa la Cairo, deși având caracterul unei misiuni clandestine, se bucurase nu numai de toleranța, dar

și de ajutorul, dat pe sub mână, de ministrul de externe Mihai Antonescu, care-i înlesnise eliberarea unui pașaport diplomatic; ceva mai mult, chiar Mareșalul-Conducător al țării avea cunoștință de acest act insolit[198], pe care credea că-l va putea utiliza în propriile sale tratative cu germanii. În aceste condiții, misiunea lui Știrbey avea mai mult caracterul unui sondaj diplomatic, spre a se putea cunoaște care sunt intențiile adversarului, traduse în condițiile eventualului armistițiu.

Dar greutatea venea și de la partea adversă. Pe lângă faptul că declarațiile și avansurile lui Știrbey nu puteau avea valoarea unor tratative oficiale[199], nu legau guvernul român, dar însuși temeiul, punctul de plecare al misiunii sale, îi sporea slăbiciunea. Nu era un secret pentru nimeni că oamenii politici ai României nu aveau încredere în Uniunea Sovietică, se temeau de ea și-i bănuiau intențiile și de aceea se adresau în primul rând puterilor apusene, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, sperând a găsi în aceste vechi aliate din primul război mondial un sprijin împotriva intențiilor vecinei de la nord și răsărit. Dar conjunctura politică mondială nu era favorabilă. Uniunea Sovietică câștigase, prin acțiunea sa victorioasă împotriva Germaniei hitleriste, un mare ascendent; forța sa militară era prețuită de aliații din Apus ca un element sigur pentru câștigarea victoriei finale, încât englezii și americanii nu erau înclinați să-și indispună puternicul aliat din Răsărit, sprijinind o țară ce se prezenta în postura de solicitant, de dragul abstractelor declarații principiale despre drepturile celor mici și ale dreptății și libertății. Situația lui Știrbey era foarte dificilă la Cairo; ea prezenta o analogie cu aceea a lui Ion Brătianu-senior și M. Kogălniceanu la Berlin, în 1878, cu circumstanța agravantă că se cerea dreptate nu pentru o Românie aliată și salvatoare a Rusiei, ca atunci, ci ca o putere inamică ei și care se prezenta acum în situația de penitență.

Nu e de mirare, deci, că misiunea lui Știrbey a întâmpinat mari dificultăți, răspunsul interlocutorilor săi fiind, în esență, aproape invariabil și cu diverse nuanțe, același: „Adresați-vă la Moscova!" Abia la 12 aprilie, cei din București au primit din Cairo[200] *condițiile preliminare ale armistițiului*[201], schițate într-un mesaj al generalului Wilson, șeful Misiunii Militare britanice pentru Orient. Atât prin caracterul său ultimativ cu termen de răspuns de 72 de ore, cât și prin severitatea conținutului său de condiții

militare și politice, el vădea sursa sovietică a inspirației sale. Textul era cominatoriu: se cerea României să facă dovada bunelor ei intenții prin „acțiuni efective" și era amenințată că „dacă nu primește condițiile, așa cum sunt propuse, va suferi războiul total". Mesajul era descurajator; el punea numai aspre condiții de capitulare și nu pomenea nimic despre Transilvania[202]. Antonescu, care aflase conținutul lui prin *S.S.I.*, înainte chiar de adresanți[203], a declarat că el nu-l acceptă, iar dacă șefii opoziției îl găsesc acceptabil, el nu se cramponează de guvern și le trece lor comanda; cât despre dânsul, le va da tot concursul militar[204]. În același timp, Antonescu a trimis generalului Wilson un răspuns[205], prin care făcea apel la dânsul, ca de la soldat la soldat, solicitându-i să obțină de la Aliați, colegii săi, condiții mai favorabile pentru România[206].

Răspunsul nefavorabil de la Cairo își avea probabil sorgintea și în felul complicat în care Maniu dăduse mandat lui Știrbey să trateze[207]. Se lega încheierea armistițiului de realizarea a două condiții. Întâia era ca ofensiva sovietică să fie împinsă cu vigoare, astfel ca trupele sovietice să se apropie de frontiera română; aceasta, pentru că se socotea că, dacă rușii nu fac ofensiva, iar noi facem armistițiul, atunci noi deschidem poarta granițelor noastre și pe această poartă vor intra germanii ca dușmani și vor ocupa țara; iată deci nevoia ca armata sovietică să fie în apropierea noastră. A doua condiție era ca Aliații să ne furnizeze anumite ajutoare prin care să ne întărim rezistența. Ambasadorii de la Cairo au răspuns că nu pot da răspuns la aceste cereri fără aprobarea guvernelor lor, ceea ce necesita timp.

Este evident că rușilor le displăcea intervenția făcută pe calea aliată. De aceea, ei făceau greutăți, așteptând momentul când România va fi silită de evenimente să li se adreseze direct.

Pentru a accelera și ameliora tratativele de la Cairo, a mai fost trimis acolo, cu concursul lui Mihai Antonescu și cu asentimentul Mareșalului, Const. Vișoianu[208], tânăr diplomat din școala lui Titulescu, considerat ca fiind mai abil în materie de tratative diplomatice și, deci, putând sprijini mai cu efect acțiunea lui Știrbey; el va avea și concursul ministrului României la Ankara, Cretzianu, și a atașatului militar de acolo, colonel Traian Teodorescu, prin care se făcea legătura cu Bucureștiul, prin cifrul

diplomatic. A urmat un șir lung de tratative la Cairo[209], spre a se obține, punct cu punct, ameliorarea asprelor condiții puse la început.

O a doua linie de contact, inițiată în secret de ministrul de externe, a fost prin Madrid, unde însărcinatul cu afaceri al României, Scarlat Grigoriu, a primit instrucțiuni confidențiale să se pună în legătură cu ambasadorul Statelor Unite spre a-i expune intențiile României și a afla condițiile adversarului[210]. Maniu a propus a se trimite la Madrid ca ambasador, dr. Sabin Manuilă[211], directorul Statisticii Generale a Statului, ca unul ce era cunoscut personal al ambasadorului Statelor Unite. Contactul cu Madridul n-a condus la rezultatele apreciabile.

Mult mai importante, din punctul de vedere practic, au fost tratativele inițiate direct, pe cale cvasioficială, de Mihai Antonescu, la Stockholm[212], prin reprezentantul nostru din capitala Suediei, ministrul plenipotențiar Nano[213]; acesta s-a adresat direct[214] ambasadoarei Sovietelor din Stockholm, doamna Kollontai[215], cerându-i să i se comunice condițiile guvernului sovietic. Era calea dorită de Soviete. Pe această cale, guvernul român a primit textul complet, precis, autentic al condițiilor de armistițiu enunțate anterior[216], sumar, de Molotov.

Ele sunt formulate în șase puncte, și anume:

1) Ruptura cu germanii și lupta comună a trupelor române cu Armata Roșie împotriva germanilor, în scopul restabilirii independenței și suveranității României.

2) Restabilirea granițelor sovieto-române conform Tratatului din 1940 (adică: pierderea Basarabiei și a nordului Bucovinei).

3) Compensarea pagubelor provocate Uniunii Sovietice prin acțiunea militară și ocuparea de către România a teritoriilor sovietice.

4) Înapoierea prizonierilor sovietici și aliați, precum și a internaților.

5) Satisfacerea, pentru trupele sovietice și aliate, a posibilităților de deplasare pe teritoriul românesc în orice direcție, dacă aceasta o cere situația militară. Pentru aceasta, guvernul român va trebui să dea concursul lui de tot felul prin mijloacele lui de comunicație pe uscat, pe apă și în aer.

6) Consimțământul guvernului sovietic la anularea hotărârii de arbitraj de la Viena, privitor la Transilvania și darea de ajutor în chestiunea eliberării Transilvaniei[217].

La 13 mai, posturile de radio ale Aliaților transmit pe calea undelor apelul adresat de guvernele din Londra, Washington și Moscova către „statele satelite": Ungaria, România, Bulgaria și Finlanda, care „continuă să întărească material forțele *Axei*"[218]. Apelul amintește Ungariei că a văzut umilința unei ocupații militare din partea Germaniei, iar României că, din cauza alianței cu Germania, își vede devastat teritoriul. Dacă aceste state ies din război, ele vor aduce Aliaților serviciul că fac să se scurteze durata războiului. Ele trebuie să-și dea seama că înfrângerea Germaniei e sigură. Cu cât vor prelungi războiul prin atitudinea lor, cu atât vor fi mai mari răspunderile lor, cu atât mai grave consecințele și cu atât mai riguroase vor fi condițiile de pace ce li se vor impune. În completare, Churchill afirmă, într-un discurs ținut la 23 mai în Camera Comunelor, că „în Rusia s-au petrecut schimbări profunde"; ca dovadă era faptul că și condițiile puse României de Rusia au fost „remarcabil de generoase" și că ele nu cuprindeau nici o sugestie referitoare la modificarea structurii sociale din această țară; pe măsură ce trece timpul războiul își pierde aspectul său ideologic.

În chipul acesta, contactul stabilit la Stockholm se arată mai practic decât cel de la Cairo, care se duce, de fapt, între șefii opoziției de la noi — iar nu de guvern — cu puterile din Apus —, iar nu cu rușii. Ele par și mai avantajoase[219] întrucât fac mențiuni și de posibilitatea reîncorporării — sub anumite condițiuni — a Transilvaniei de Nord, ceea ce nu se cuprindea în mesajele de la Cairo.

Efectele propunerilor oficiale de la Moscova, confirmând sau completând pe cele de la Cairo, au fost mai degrabă de deziluzie. În general, ele erau considerate ca deosebit de dure.

În primul rând, era de considerat atitudinea Mareșalului-Conducător, ca fiind acela ce deținea puterea efectivă a statului și comanda armatei, în sânul căreia se bucura încă de un imens serviciu. Maniu și Dinu Brătianu erau de acord că Antonescu era cel mai indicat să facă armistițiul și să-l execute cu succes, deci el trebuia convins și câștigat la această cauză. Dar Antonescu a declarat categoric că el nu poate accepta condițiile lui Molotov. Invocând prevederile Chartei Atlanticului din august 1942, el nu putea ratifica cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord; problema teritorială trebuia rezervată spre a fi rezolvată la masa verde a Conferinței Păcii. În al doilea rând, nu

putea accepta ocuparea militară a teritoriului român de către armatele sovietice, decât parțial, în nordul țării, armatele sovietice trebuind să rămână pe linia de înaintare pe care se găsesc, dacă, bineînțeles, anglo-americanii erau de acord cu această clauză; în caz de nevoie, trecerea rușilor spre vest putea fi admisă numai printr-un culoar din Moldova și Transilvania. În sfârșit, nu putea admite ca România să plătească Uniunii Sovietice despăgubiri de război și, mai presus de toate, el nu putea accepta punctul 1, care prevedea întoarcerea armelor împotriva germanilor. „Ca general român — spunea Antonescu —nu pot ridica arma spre a lovi pe aliatul alături de care am luptat."

Evident, această luare de poziție dovedea, din partea Mareșalului-Conducător incomprehensiunea situației. La rândul lor, condițiile Mareșalului erau inacceptabile pentru Soviete.

Maniu nu împărtășește scrupulele morale ale lui Antonescu: „E un spirit de onoare frumos — spunea el —, dar nu e unul politic. Națiunea nu poate fi oprită în calea ei printr-un cuvânt de onoare. Nu se poate spune: am dus țara la prăpăd, dar mi-am salvat onoarea. Există, în acest caz, o altă soluție: să se dea la o parte și să lase loc altuia". E de acord cu Antonescu că condițiile de la Stockholm sunt dure și împărtășește părerea să se amâne acceptarea lor, așteptând progresul și reușita acelora de la Cairo, unde, prin contactul cu toate cele trei puteri adverse: Statele Unite, Anglia și Rusia, se putea spera la obținerea unor condiții mai bune.

Antonescu comunică lui Maniu că e gata să-i cedeze locul, recomandându-l Regelui ca succesor, dacă el consimte să-și ia, în fața Istoriei, răspunderea pentru încheierea armistițiului în condițiile propuse. Maniu a refuzat însă, obiectând că reparația situației se cuvine să fie săvârșită de cel ce a pricinuit-o; în cazul când aceasta n-ar fi posibil, ar prefera un guvern de militari; în tot cazul, preferă o temporizare, întrucât, după părerea lui Antonescu, situația militară e de așa natură, iar germanii sunt atât de tari în România, încât o încercare de felul celei propuse de ruși ar duce astăzi la zdrobirea României[220].

Spre a da un impuls nou tratativelor de la Cairo, de care se leagă ultimele speranțe de îndulcire a condițiilor, guvernul hotărăște ca ministrul de externe Mihai Antonescu să plece el însuși la Cairo, spre a avea acolo o întâlnire cu

Eden, ministrul de externe al Marii Britanii; la 21 iunie, avionul e gata să decoleze de pe aerodrom, la sud de Pitești[221]. În ultimul moment însă, Eden se eschivează, pretextând că e reținut în Anglia de interese mari și nu mai poate face călătoria proiectată la Cairo. Evident, era un consens al Aliaților ca să fim socotiți în lotul politic atribuit rușilor.

Ezitările lui Antonescu au sporit și mai mult în urma întrevederii pe care a avut-o cu Hitler la Rastenburg, în ziua de 5 august 1944. Antonescu a cerut el însuși — pentru întâia oară din proprie inițiativă — să-l vadă pe *Führer*, pentru a-i pune în mod deschis și leal problema retragerii României din război. A fost și ultima lor întrevedere[222]. Hitler i-a pus brutal chestiunea: — „Vreau să știu dacă România și Mareșalul Antonescu sunt decișI să meargă până la sfârșit cu Germania sau nu"[223].

Antonescu a răspuns, expunând problemele ce interesează România și siguranța ei, amenințarea din partea Ungariei, amenințarea din partea Bulgariei, necesitatea distrugerii aviației americane care pustiește țara și demoralizează armata și populația. Hitler a răspuns, fiind foarte aspru și amenințător la adresa ungurilor, a dat asigurări categorice că n-avem nimic de temut din partea bulgarilor; cât privește însă superioritatea americanilor în aviație, se impune a o suporta încă câtva timp cu răbdare — și anume numai două luni —, făcând Conducătorului român confidența că armata germană este pe cale să obțină o nouă armă, extraordinară, cu care va distruge pe toți adversarii. Era o aluzie la bomba atomică, la care savanții germani lucrau în cel mai strict secret, într-o localitate de la sud de Stettin și — după asigurările lor — erau pe punctul de a o realiza. Din nenorocire — pentru germani — secretul a fost adulmecat de englezi, care, prin bombardări masive din avioane, au distrus laboratoarele și câmpurile de experiențe în care se pregătea și experimenta bomba. Ea a fost deci pierdută pentru germani și n-a putut fi perfectată și lansată decât peste un an, dar de americani, pe spinarea japonezilor. Hitler a rămas — în materie de arme noi — numai cu bombele-rachete V_1 și V_2, ce e drept, redutabile, care au produs adevărate ravagii în orașele Angliei, dar nu în măsura de a-i ajuta pe germani să câștige războiul. Presat de Hitler să dea un răspuns precis la întrebarea dacă Germania poate conta pe România încă două luni, până la lansarea armei noi, Antonescu a răspuns: „Da, dacă frontul se menține pe linia Iași —

Chișinău; dacă însă rușii sparg frontul, atunci politica României se va schimba fie cu mine, fie fără mine, căci n-aș mai putea avea sprijin în opinia publică a țării"[224].

Impresionat de declarațiile *Führerului*, Antonescu, după reîntoarcerea în țară, a convocat pe comandantul frontului germano-român din Basarabia, generalul Wöhler[225], și i-a pus întrebarea dacă e capabil să țină frontul două luni. Generalul a răspuns evaziv. Antonescu, contrariat, s-a adresat ofițerului român care le servea ca interpret cu cuvintele: — „Spune-i neamțului să nu-mi umble cu cioara vopsită; să-mi răspundă categoric: *da* ori *ba*!" Cu toată această injoncțiune, răspunsul generalului n-a fost categoric, făcând să depindă izbânda de o serie de *dacă*.

Antonescu își pusese încrederea în putința rezistenței frontului moldo-basarabean pe termenul cerut de Hitler, iar pe de altă parte își închipuia că operația decroșajului de germani ar fi foarte greu de executat din cauza amestecului unităților române cu cele germane. De aceea, partizanii ieșirii din alianța cu germanii, fără coliziuni violente cu aceștia, încep a fi descurajați. Evident, Antonescu părea prea legat de germani, spre a se nădăjdui în sprijinul lui sincer și hotărât. Trebuia găsită o altă soluție, mers pe altă cale.

Acordul secret între Rege și partide

Eșecul tratativelor pe căile diplomtice a stimulat voința conducătorilor partidelor politice, care, trecând peste divergențele de concepții ori de metode, și-au dat mâna pentru a salva țara din impasul în care o vârâseră catastrofa militară ce amenința și eșecul diplomatic ce nu o putea conjura. Lucrul cel mai important, de o însemnătate capitală, petrecut în această ordine de idei, a fost acela că Regele Mihai a fost câștigat pe deplin pentru ideea retragerii din alianța cu Germania, că el a luat conducerea acțiunii pentru schimbarea de orientare a politicii țării. Dat fiind regimul de tutelare tiranică sub care Mareșalul-Conducător îl ținea pe Rege, acțiunea politică, condusă de Rege în colaborare cu fruntașii politici, s-a organizat în mod clandestin și a avut forma insolită și curioasă a unei conspirații, învăluită de

toate precauțiile necesitate de asemenea operație. Consfătuirile Regelui cu acești fruntași se țineau în secret. E posibil ca acțiunea similară, executată cu un an înainte în Italia, spre a se pune capăt catastrofalei dictaturi mussoliniene, să fi fost luată în unele puncte ca model.

Pentru a da acțiunii politice caracterul unei voințe unanime a întregului popor, indiferent de ideologia politică a partidelor, pentru a înmănunchea la ea toate forțele țării, cum și pentru a câștiga încrederea Uniunii Sovietice, Maniu și Brătianu, șefii celor două mari partide istorice ale țării — desființate de regimurile totalitare din ultimii ani, dar care-și păstrau clandestin organizația și cadrele — au admis, cu consimțământul Regelui, să primească în complotul politic ce se urzea și cele două partide de stânga: social-democrat și comunist. Admiterea Partidului Comunist în alianța vechilor partide burgheze era un eveniment de deosebită importanță politică. Pentru întâia oară în viața politică a țării partidele vechi recunoșteau existența Partidului Comunist ca grupare de guvernământ și intrau în legături de colaborare cu el. Negreșit, acest fapt se datora mai mult considerației pentru Uniunea Sovietică decât unei convingeri proprii. Oricum, era un eveniment ce va avea mari consecințe pentru viitorul politic al țării. Maniu și Dinu Brătianu întredeschideau comuniștilor poarta spre guvern; cu ajutorul puternic al Rusiei sovietice, aceștia o vor deschide în toată lărgimea ei.

Înainte de război, și în cursul lui, Partidul Comunist, care avea organizații printre muncitorii din centrele industriale ale țării, dar se bucura de simpatii și avea aderenți și în unele cercuri intelectuale, fusese singura grupare politică care condamnase categoric războiul contra Uniunii Sovetice și organizase lupta clandestină împotriva guvernării lui Antonescu și a războiului dusă prin manifeste, broșuri și ziare sporadice. Fără a da cea mai mică atenție răpirii Basarabiei și nordului Bucovinei, fapt față de care el afecta o completă ignoranță — deși fusese cauza principală a intrării României în război — și pornind numai de la premise ideologice — Partidul Comunist din România a lansat, la două luni după începerea războiului, o „platformă de luptă împotriva fascismului și a războiului hitlerist"; un punct al acestei „platforme" lansată la 6 septembrie 1941 sub titlul: *Lupta poporului român pentru libertate și independența națională*, era apelul către

muncitori pentru „sabotarea producției de război și a transportului de trupe, arme și muniții pentru războiul lui Hitler". Ca ecou al acestui apel, s-au semnalat câteva cazuri de sabotaj, fără mare gravitate, la Uzinele Lemaître din București, în regiunea petroliferă Ploiești, la minele din Petroșani, la Șantierul naval din Constanța, la Arsenalul din Târgoviște, în portul Giurgiu, la Buhuși, care au fost repede înăbușite. Câteva deraieri de trenuri militare germane, întâmplate la aceeași epocă, au fost puse, de asemenea, pe socoteala acestui program de sabotaj. Arestarea, condamnarea și închiderea în lagăr a unui număr de activiști comuniști a împiedicat lărgirea propagandei de distrugeri; au fost pronunțate și câteva condamnări la moarte.

În vara anului 1944, când trupele sovietice intrară pe teritoriul României, s-au înregistrat și câteva încercări de creare de formații de partizani, care să atace și să distrugă legăturile din spatele armatelor germane și române, cum au fost câteva în valea Dunării, în regiunea Munților Făgăraș la sud de Sibiu și Brașov, în județul Caraș, în apropiere de Arad, lângă Constanța etc. Ele au fost de mică importanță și departe de a avea — proporțional — amploarea și gravitatea atacurilor de partizani date în spatele fronturilor de luptă din Uniunea Sovietică.

O deosebită străduință s-a pus de către Partidul Comunist și pentru propaganda în rândurile armatei luptătoare, căutând să infiltreze în mintea soldaților și ofițerilor ideea că o continuare a războiului contra Uniunii Sovietice este de neînțeles și lucru condamnabil, iar regimul de dictatură antonesciano-fascistă e odios și dezastruos pentru țară. Această propagandă — acolo unde se putea face — prindea, căci militarii români erau dezgustați de aroganța și brutalitatea aliaților germani, care voiau să-și ia aere de stăpâni față de slugi. Așa încât s-a putut observa la unele unități militare române, în special în vara anului 1944 pe frontul moldovenesc, manifestarea unui spirit de oboseală și lipsa voinței de a mai lupta; faptul a fost constatat de însuși Mareșalul-Conducător

Primirea de către vechile partide a Partidului Comunist în înțelegerea proiectată contra războiului și a dictaturii ce-l susținea a avut ca urmare implicit acceptarea metodelor ilegale practicate de acesta, oricare ar fi fost rezervele inițiale privitoare la ideologia ce le sta la bază. Scopul final era

urmărit pe căi deosebite, dar rămânea valabil și comun numai acela de a răsturna dictatura și a schimba cursul politicii în care se angajase țara. De aceea, cele două făgașuri pe care se mișcau paralel cele două acțiuni au devenit asociate și apoi coordonate, sub presiunea evenimentelor din anul 1944[226].

Aceste tendințe de colaborare au avut pentru Partidul Comunist consecințe pe plan organizatoric și tactic. El a procedat la purificarea cadrelor sale de conducere, eliminând acele elemente ce preconizau tactici oportuniste, a anunțat, în cursul anului 1943, că a realizat Frontul Patriotic Antihitlerist, pe baza unei „platforme" mai vechi, din 1941, având ca deviză: „lupta pentru democrație și libertate", unindu-se în același timp cu organizațiile cadete: Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Partidul Socialist-Țărănesc și Madosz-ul ungar; acestea erau, de fapt, tot organizații comuniste, cu bază ideologică identică cu a partidului principal, de care se deosebeau mai mult prin pătura din care își recrutau membrii și adoptaseră nume diferite, pentru scopuri tactice.

După ce armatele sovietice au pătruns pe teritoriul din nordul Moldovei, în primăvara anului 1944, cele două partide de stânga — comunist și social-democrat — s-au asociat, la 1 mai 1944, sub numele de Frontul Unic Muncitoresc. Cu această formație, ele au intrat în contact și tratative cu vechile partide burgheze: liberal și țărănist. Îndemnuri și injoncțiuni, venite din afară, contribuiau la eliminarea ezitărilor și înțelegerea pe terenul comun. Într-un mesaj de la 1 mai 1944[227], Stalin adresa popoarelor aflate alături de Germania următoarea invitație: „România, Ungaria, Finlanda și Bulgaria nu au decât o singură posibilitate de a evita catastrofa: aceea de a o rupe cu Germania și a ieși din război. ...Trebuie să se presupună că popoarele acestor țări vor ști să ia ele însele în mână cauza eliberării de sub jugul german"[228].

Spre a netezi calea unei înțelegeri, căreia i se opuneau mari deosebiri ideologice și tactice, în numele Partidului Comunist, Pătrășcanu[229] a dat asigurări că, deși partidul său păstrează o atitudine republicană, socotește totuși că, în împrejurările politice prezente, problema monarhie ori republică era inactuală, o problemă de viitor, și că având în vedere atitudinea luată de Rege împotriva regimului hitlerist și a conducătorilor lui, Partidul Comunist

se asocia la acțiunea celorlalte partide și-și va da întregul și sincerul său consens. Pentru a da acestei acțiuni un caracter unitar, întărind solidaritatea componentelor ce o pregăteau, s-a hotărât strângerea celor patru partide într-o organizație, cu un program precis, care să îmbrățișeze nu numai țelurile imediate, dar să asigure și o colaborare viitoare, pentru refacerea țării. Astfel s-a ajuns, după lungi și laborioase tratative, la alcătuirea așa-numitului Bloc Național Democratic[230], care îngloba cele patru partide, prin șefii lor. Conducerea Blocului era reprezentată prin: Iuliu Maniu, din partea Partidului Țărănesc, Dinu Brătianu, din partea Partidului Național-Liberal, Titel Petrescu[231], din partea celui Social-Democrat și Lucrețiu Pătrășcanu, din partea celui comunist. Într-o formă mai largă, acest comitet restrâns, lua formă și numele de „Comitet Național", în care fiecare din cele patru partide mai avea câte doi reprezentanți, și anume: pentru țărăniști, Ghiță Pop și I. Hudiță; pentru liberali, C. (Bebe) Brătianu și C. Zamfirescu; pentru social-democrați, Ștefan Voitec și Iosif Jumanca; pentru comuniști: Petre Constantinescu-Iași și V. Bâgu. Au fost refuzate cererile altor partide mici să facă parte din „Bloc", precum ale disidenției liberale a lui Gh. Tătărescu și a celor trei grupări: Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Partidul Național-Popular, filiale ale Partidului Comunist.

De partea sa, Tătărescu luase inițiativa unei serii de încercări de apropiere cu vechile partide, liberal și țărănesc, în scopul unei acțiuni comune „pentru apărarea intereselor României, grav periclitate de politica guvernului Antonescu". Cea dintâi marcare, la 26 martie 1943, pentru alcătuirea unui Bloc Național al Partidelor, a fost net refuzată. Același rezultat l-a avut repetarea acelor intervenții făcute fie partidelor, fie Regelui — pentru convocarea unui Consiliu de Coroană[232] — fie, în înțelegere cu formațiunile politice de stânga, prin mijlocirea lui Beneš, direct la Moscova. Blocul Partidelor Democratice a fost constituit fără participarea lui Tătărescu și a partidului său. Cauza acestei atitudini se datora în primul rând faptului că Tătărescu nu se bucura de nici un credit, politic sau personal, pe lângă conducătorii vechilor partide — în special față de Iuliu Maniu —, ca unul ce se făcuse instrumentul Regelui Carol al II-lea la sfărâmarea acestor partide și se pretase la toate extravagențele politice ... ale Regelui. Poate că la această ostracizare contribuia și ceva din temperamentul personal al lui

Maniu, extrem de circumspect și ezitant, neîncrezător în sinceritatea și seriozitatea lui Tătărescu.

Directivele acțiunii Blocului Național Democratic au fost concretizate, la 20 iunie, sub forma unei „Declarații" comune, semnate de cei patru membri ai comitetului restrâns; ea cuprindea cinci puncte: 1) Încheierea unui armistițiu cu Națiunile Unite (U.R.S.S., Marea Britanie, Statele Unite ale Americii), pe baza ofertei făcute de Aliați; 2) Ieșirea României din *Axă*, eliberarea de sub ocupația germană și alăturarea de Națiunile Unite; 3) Înlocuirea guvernului de dictatură printr-o guvernare constituțională, democratică, pe baza acordării de drepturi și libertăți tuturor locuitorilor țării; 4) Menținerea unei ordini democratice în realizarea păcii; 5) Obligațiunea ce-și luau partidele contractante de a duce în comun acțiunea pentru realizarea punctelor mai sus stabilite[233].

În chipul acesta erau stabilite premisele unei acțiuni care, trecând peste momentul actualității, voia să pună bazele refacerii României viitoare; ea va fi condusă în cel mai deplin acord între Rege și partide. Rămânea de găsit momentul propice pentru a se trece la înfăptuire.

Antonescu a aflat de formarea acestui Bloc prin *S.S.I.*, pe care-l conducea Eugen Cristescu; acesta a comunicat, la 17 august, lui Antonescu și lui von Killinger informații complete asupra acțiunii politice conspirative; el n-a aflat însă nimic și deci n-a putut raporta patronilor săi despre existența și a unui complot militar conex, a cărui acțiune era ținută într-un secret mult mai strict[234]. Mareșalul n-a reacționat cu măsuri și sancțiuni, în parte pentru că n-a acordat prea multă gravitate complotului „politicienilor", dar mai ales pentru că socotea că-l va putea utiliza în scopul politicii sale, care era de a nu împiedica nici o acțiune ce ar tinde, cu alte mijloace și în alte direcții, la același scop cu sine: de a obține condiții de pace cât mai avantajoase pentru țară. Prin I. Mihalache și Gh. Brătianu, cu care ține contact personal, el a comunicat lui Maniu și lui Dinu Brătianu că ezită să primească armistițiul, în forma propusă de Molotov, preferând să aștepte un moment mai priincios. Acest moment depindea de trei împrejurări:

a) Speră într-o înțelegere între anglo-americani și germani;

b) Consideră că armatele germane nu sunt încă retrase suficient de pe teritoriul nostru și că, deci, în caz de ruptură cu Germania, îi e teamă de represalii grave;

c) Așteaptă ameliorarea condițiilor armistițiului de la tratativele ce se duc cu anglo-americanii.

Antonescu păstrează în intimitatea sufletului său credința, sugerată de Hitler la ultima lor întrevedere, că noile arme secrete, revelate lui de Hitler, vor asigura germanilor victoria. De aceea, el rezistă la presiunile Regelui și ale oamenilor politici și preferă să aștepte.

Dar armatele sovietice merg mai repede decât tratativele de armistițiu și, pe Frontul de Est, unde suntem noi angajați, se joacă cărți mari pentru soarta noastră. Acțiunile principale se dau în două sectoare: în Crimeea și pe frontul moldo-basarabean. Posturile străine de radio comentează situația României, pe care o consideră tragică. Acest tragic vine de acolo că pe lângă primejdia invaziei teritoriului național și aruncarea țării la discreția învingătorului se adaugă suferințele și demoralizarea provocate de masivele bombardamente aeriene pe care aviația americană le-a început asupra Capitalei și a altor centre importante și al căror scop era, evident, afară de slăbirea puterii armate a țării, și exercitarea unei presiuni psihologice asupra poporului român și a conducătorilor statului.

Între timp, conducătorii Blocului sunt în căutarea soluției, oscilând între mai multe: a convinge pe Antonescu să încheie el armistițiul; a-l înlocui, pe cale politică, prin alt guvern, al Blocului și, soluția extremă, a-l înlătura, *manu militari*, pe calea unei lovituri de stat. Un moment s-a emis ideea constituirii unui guvern Gigurtu, cu existență efemeră, al cărui scop ar fi fost de a liniști pe germani în privința intențiilor Regelui și a pregăti aducerea la cârmă, după câteva zile, a unui guvern al Blocului. Soluția a fost înlăturată ca neeficientă și riscantă. Față de rezistența și iluziile în care se legăna Antonescu față de agravarea treptată a situației pe fronturi, față de intervențiile puterilor apusene în continuă înăsprire, balanța trecea tot mai mult de partea soluției militare.

Complotul militar

Paralel cu acțiunea politică și adeseori întrețesându-se cu ea, lua ființă, în jurul și sub conducerea Regelui, în cel mai strict secret, o organizație cu caracter conspirativ, inițiată de câteva căpetenii ale oștirii și cu persoane din Casa Militară a Regelui și din Garda Palatului. Protagoniștii acestei acțiuni au fost: generalul C. Sănătescu, șeful Casei Militare a Regelui, generalul C. Niculescu, unul din primii inițiatori ai mișcării din anul precedent, care plecase pe frontul din Moldova, unde comanda un corp de armată, generalii Aurel Aldea și Gh. Mihail. Alți câțiva comandanți de mari unități își dăduseră adeziunea; astfel: generalul Iosif Teodorescu, comndantul Garnizoanei Capitalei[235] și șeful său de Stat Major, colonel D. Dămăceanu, general C. Anton, comandantul Jandarmeriei, și alți comandanți de unități combatante. În strânsă legătură cu complotiștii militari erau colaboratorii apropiați ai Regelui: ministrul Palatului Stârcea-Mocioni[236], Niculescu-Buzești, Vișoianu; secretarul intim al Regelui, Mircea Ionnițiu[237] ș.a.

Numeroase conciliabule s-au ținut de către șefii complotiști militari în cursul lunilor mai-iulie, unele din ele chiar în cuprinsul Palatului Regal, altele prin locuințe particulare, spre a deruta supravegherea polițiencască: la unele au participat și membri ai comitetului politic. Cea mai importantă a fost cea din noaptea de 13—14 iunie, în casa din str. Armenească nr. 15. S-a ajuns cu încetul, după lungi discuțiuni, la închegarea unui plan de acțiune, păstrându-se cel mai strict secret atât asupra legăturilor cu șefii complotului politic, cât și a legăturilor cu ostașii de pe front și din diferite garnizoane, ce vor avea roluri de jucat. Planul de acțiune era destul de complicat. El cuprindea măsuri militare, precum dislocarea de unități de armată sigure, spre a paraliza acțiunea armatei germane, diferite ipoteze pentru răsturnarea guvernului de dictatură, apel pentru aducerea în țară pe calea aerului a unor trupe anglo-americane, compunerea noului guvern etc. Divergențe mari despărțeau la început pe membrii complotiști, care aveau ideologii deosebite și lucraseră până atunci pe căi și cu metode deosebite. Cea mai mare grijă a fost aceea de a lua măsuri ca acțiunea să se declanșeze prin surprindere. Membrii comuniști ai complotului, având o lungă experiență în acțiunile conspirative, au adus servicii lucrării în ce privește

organizarea tehnică a acțiunii, precum și la fixarea obiectivelor[238] ce trebuiau atacate sau ocupate — comandamente militare germane, sedii de autorități și instituții guvernamentale, efectivele de care dispuneau germanii ș.a. Comitetul militar de acțiune se compunea din generalii Sănătescu, Mihail, Vasiliu-Rășcanu, colonelul Dămăceanu, iar, din partea Partidului Comunist, Emil Bodnaraș[239], camuflat sub numele conspirativ: inginer Ceaușu. A fost delegat generalul Mihail spre a ține contact permanent cu reprezentantul Partidului Comunist, de partea căruia exista teama unei acțiuni neconcordante și nu deplin organizate. Participarea lui Emil Bodnaraș s-a manifestat îndeosebi prin crearea „gărzilor patriotice muncitorești", formate din lucrători de la fabricile din București, grupați în echipe, înarmați și instruiți; ei vor avea o contribuție după 23 august la paza instituțiilor publice, la menținerea ordinii și la luptele pentru curățirea Capitalei de elementele germane.

O primă ipoteză de soluționare a crizei, prin colaborarea între complotiștii militari și cei politici, a fost aceea a formării unui guvern în sectorul românesc al frontului, unde urma să se stabilească și Regele; acțiunea aceasta trebuia susținută și de o mișcare în spatele frontului și de o înțelegere cu armatele sovietice din față. O vizită a generalului C. Sănătescu pe front, pentru a lua contact cu generalii M. Racoviță și Const. Niculescu, a arătat că acest plan era inoperant la această epocă — în luna aprilie; el comporta multe riscuri, în primul rând pentru că frontul românesc fusese împănat de unități germane, intercalate printre cele românești. Renunțându-se la soluția unei lovituri de front, în favoarea planului ca ea să se dea în Capitală, s-a văzut necesitatea de a se concentra, în jurul Capitalei și pe principalele linii de legătură cu ea, cât mai multe unități, ale căror comandanți aderaseră la complot, precum și a stabili legături de colaborare militară cu Puterile din Apus; printre acestea, a fost și aceea de a comunica prin generalul Eftimie, comandantul Transmisiunilor, anglo-americanilor la Cairo, bazele de aviație germană din țară, spre a fi bombardate la momentul oportun.

Din ce în ce era mai evident că speranțele ce se puneau în intenția lui Antonescu de a încheia armistițiul erau zadarnice[240]. Atitudinea lui Antonescu era absurdă: el înclina spre încheierea armistițiului, dar... cu

consimțământul germanilor, deoarece pe de o parte se simțea legat prin sentimentul onoarei față de camaradul de arme, alături de care dusese lupta, iar, pe de altă parte, avea încredere în noile arme ale germanilor, ce vor aduce acestora victoria.

Șefii complotului militar erau complet de acord cu directivele comitetului politic, ce se rezumau în trei puncte: 1) Sfârșitul războiului nu trebuie să ne găsească pe noi, românii, alături de germani, împotriva Națiunilor Unite; 2) Schimbarea politicii externe și a acțiunii militare trebuie făcută prin Coroană; 3) Această schimbare trebuie să se facă fără întârziere, mai înainte să se piardă așteptata ofensivă pe frontul din nordul Moldovei.

Enervați de tergiversările noastre, Aliații din Apus ridică din ce în ce tonul exhortațiunilor ce ne adresează. La 2 august, Churchill a declarat că „România trebuie să înțeleagă că Rusia, pe care a atacat-o într-un mod atât de sfruntat [în textul francez: *si outrageusement*] și la discreția căreia se va găsi în curând; ea i-a oferit condiții de pace avantajoase. Nu mă îndoiesc că bărbații conducători ai României le-ar primi, dacă n-ar simți în piept și în ceafă pistolul automat al Germaniei hitleriste".

Evenimentele presează. Posturile de radio străine comentează situația României, pe care o consideră drept tragică. În adevăr, glasul tunului răsună tot mai aproape; armatele sovietice progresează într-un ritm mai rapid decât negocierile lui Barbu Știrbey și ale camarazilor săi, precum și decât discuțiile complotiștilor de la București.

Pentru a pune capăt acestei situații critice, Regele a ținut câteva consfătuiri secrete cu principalii membri ai Blocului și complotului militar, pe la jumătatea lunii august, dintre care cea mai importantă a fost cea din noaptea de 17 august, la Palatul Regal, sub conducerea sa. Discuțiile și hotărârile[241] s-au urmat pe două planuri: al tratativelor diplomatice și al regimului politic intern.

Pe plan diplomatic, s-a reluat ideea din aprilie. Plecând de la constatarea că întârzierea negocierilor ar veni de la faptul că nu se tratează direct cu Rusia, Regele și sfătuitorii săi au hotărât ca o misiune, sub conducerea generalului Aldea, să plece la Moscova, spre a lua contact cu guvernul sovietic[242]. Ar fi urmat ca, în acest timp, Regele să caute adăpost în nordul Moldovei, la Armata 4, în legătură cu frontul rus. Ar fi fost o reeditare a

gestului făcut, cu un an înainte, de regele Italiei cu mareșalul Badoglio. Precipitarea evenimentelor, produsă de atacul sovietic pe frontul Iași, a împiedicat punerea în aplicare a acestei măsuri externe.

Pe plan politic, într-o ședință ținută în seara de 19 august la Palatul Regal s-a ajuns la un acord că guvernul Antonescu trebuia înlocuit printr-un guvern al Blocului care să aducă la îndeplinire programul acestuia; dacă va fi nevoie, această înlocuire se va face chiar prin întrebuințarea forței. Divergențele s-au ivit însă asupra caracterului noului guvern: politic ori militar? Regele și intimii săi colaboratori doreau un guvern politic, care să acopere Coroana, prezentând acțiunea lui ca o expresie a voinței poporului. De aceea, el a stăruit ca Maniu să-și asume sarcina de a constitui acest guvern al Blocului. Maniu și Brătianu au formulat rezerve împotriva unui guvern politic, preferându-i unul format din militari, sub președinția generalului Sănătescu, dacă nu se va reuși să fie convins însuși Antonescu să încheie armistițiul. Cu greutate, după discuții animate ce au atins uneori și momente dramatice, Maniu a acceptat ca, sub anumite rezerve, să prezinte lista cabinetului în dimineața zilei de 23 august. Evenimentele ce nu se prevedeau și care au intervenit la câteva zile după acestea au împiedicat realizarea.

În același timp, s-a fixat data de 26 august pentru săvârșirea loviturii de stat, organizându-se până în cele mai mici amănunte programul după care se va desfășura. O deosebită grijă s-a avut pentru paralizarea unei eventuale — chiar aproape sigure — reacții violente din partea armatelor germane ce împânau teritoriul României. Nu era o forță de subprețuit, ci, dimpotrivă. Afară de trupele germane ce țineau linia frontului în Moldova și Basarabia, evaluate la 460 000 de oameni, germanii mai posedau numeroase alte trupe în zona etapelor, evaluate la 157 000 de oameni, pe lângă care erau încă 58 000 de oameni în zona interioară, ocupând diferite centre politice și industriale, în special: Capitala, regiunea petroliferă din Prahova și zona București—Buzău. S-au luat măsuri judicioase pentru respingerea oricărui atac, pentru paralizarea acțiunii acestor trupe și capturarea lor. Trupele române din Capitală au fost întărite prin aducerea în oraș sau în împrejurimile lui a mai multor unități din provincie, în cea mai mare parte divizii noi, formate din recruți. Lovitura trebuia să se dea la adăpostul unei

false alarme aeriene. Conform dispozițiilor aplicate în astfel de cazuri, profitând de dispersarea autorităților și de intrarea în adăpost a trupelor germane, trupele române, ieșite în prealabil din cazărmi pentru un exercițiu de apărare a ordinii, trebuiau să pună mâna pe obiectivele ce li se fixaseră: autorități române și germane, cazărmile, barăcile și câmpurile de aviație germane. Se instituiseră echipele care să execute arestările proiectate.

Deși programul inițial a trebuit să sufere mari schimbări sub influența precipitării evenimentelor și a situațiilor neprevăzute, totuși, masiva dislocare de trupe și împânzirea cu ele atât a Capitalei, cât și a împrejurimilor ei s-a dovedit a fi fost o măsură foarte bine cugetată; ea a asigurat reușita complotului politic organizat de căpeteniile politice și militare, strânse în jurul Regelui. Lovitura de stat din 23 august a izbutit sub protecția acoperirii militare executate în prealabil.

Cel mai important eveniment care a precipitat executarea planului conspiratorilor și a modificat radical detaliile atât de minuțios stabilite a fost începerea marii ofensive sovietice pe frontul din Moldova, la 20 august 1944. Planul va fi executat, dar nu la 26 august — cum fusese proiectat —, ci cu câteva zile mai înainte, la 23 august, și după un alt program, improvizat la repezeală, în ultimul moment.

În ceasul al doisprezecelea

Ruperea frontului moldo-basarabean și înaintarea vertiginoasă a blindatelor sovietice spre sud au stârnit o emoție considerabilă în cercurile diriguitoare ale politicii și armatei. Vremea discuțiilor sterile trecuse; ceasul hotărârilor supreme și al acțiunilor imediate sunase. Vom ști oare să-l ascultăm în acest minut fatal?

În ziua de 22 august, Mareșalul Antonescu a inspectat din avion sectoarele de luptă din nordul Moldovei[243], spre a-și da seama de situație. Uimit, el a mărturisit celor apropiați de dânsul că nu-și poate explica cum frontul, considerat de el ca foarte puternic, să fie rupt de un atac de câteva ceasuri; bănuieli de lipsă de lealitate a unora dintre comandanți încep să-i treacă prin minte. Întors la București în seara aceleiași zile, el a convocat

pentru a doua zi dimineața, la Snagov, un Consiliu de Miniștri, completat cu personalități frunțașe de la posturile de comandă ale armatei. Îngrijorarea a cuprins pe toți membrii guvernului; se face propunerea ca miniștrii civili din guvern să demisioneze; intervenția personală a Mareșalului împiedică realizarea. Mihai Antonescu a invitat la o întrevedere, la Ministerul Afacerilor Străine, pe ministrul von Killinger[244] și pe ministrul german Clodius — aflat într-o misiune politică în țară. În prezența lui Mihai Antonescu și a lui C. Pantazi, Mareșalul a avut cu Clodius o discuție iritată, imputând germanilor slăbirea și prăbușirea frontului de la Iași, prin scoaterea dintrînsul și trimiterea aiurea a unităților blindate germane. Drept concluzie, el i-a declarat lui Clodius că, din acel moment, acțiunea militară încetează, făcând loc celei politice[245]; România își reia libertatea de acțiune. În timpul serii, după o întrevedere pe care Ion Mihalache a avut-o cu Ion și Mihai Antonescu, fruntașul țărănist a crezut că poate să afirme că Mareșalul s-a convins că el trebuie să încheie armistițiul de neînlăturat[246].

Preocupările conducătorilor acțiunii complotiste sunt la unison cu sentimentul opiniei publice, care e consternată de știrile ce sosesc de pe frontul de luptă, și de întârzierea hotărârilor politice. S-a aflat, cu toată lipsa de comunicate oficiale și a interdicției de a se publica prin ziare informații ori comentarii, că în Moldova avangardele sovietice sunt pe o linie nord-Bacău—sud-Vaslui și că împotrivirea noastră e slabă; că în Basarabia armata germană e încercuită în zona Cornești—Chișinău, iar, în sudul ei, coloanele sovietice sunt în înaintare spre Galați. Spectrul prăbușirii iminente se arată la orizont. Se condamnă în termeni aspri încăpățânarea prohitleristă ce se atribuie lui Antonescu și se caută o explicație a întârzierii hotărârilor așteptate prin refuzul lui Maniu și Brătianu de a-și asuma răspunderea cedării Basarabiei. În general, se socotește îndreptățită atitudinea acestor șefi politici, când ei susțin că Antonescu, fiind acela care a împins țara la dezastru, trebuie tot el să lichideze situația și să apară în fața Istoriei ca vinovat de sfărâmarea țării.

Există însă și curente de opinie publică care inspiră și propagă alte concepții și soluții ale situației. Partidele de stânga, care au dus în tot timpul războiului o acțiune clandestină de dezaprobare a lui și au făcut încercări de sabotaj a conducerii lui, își manifestă acum fățiș și violent condamnarea

întârzierilor și tergiversărilor tratativelor. Un fruntaș al acestei politici a făcut scriitorului acestor pagini, către amiaza zilei de 23 august, o declarație în acest sens. Foarte agitat și pesimist, fruntașul a spus:

„N-avem oamenii de stat ceruți de tragicul evenimentelor prin care trecem în momentul de față. Mareșalul e un nebun criminal; Maniu, veșnicul nehotărât, pierzându-se în mărunțișuri procedurale; Dinu Brătianu, fără relief. Am pierdut, prin lungimea tratativelor și tergiversării, ocaziile ce ni se ofereau; n-am apucat mâna ce ni se întindea și acum vom cădea sub ocupația de forță. Condițiile ni se vor impune. După informațiile din cea mai bună sursă, armatele sovietice s-ar fi purtat bine în județele ocupate din nordul Moldovei; nu s-ar fi făcut jafuri și excese, afară de violuri la țară, care sunt un capitol obișnuit al soldaților. Partidul Comunist a evolut: a renunțat la «dictatura proletariatului» și a acceptat instituția regalității, iar rușii vor respecta ordinea politică internă, așa cum s-a angajat Molotov prin mesajul său din 2 aprilie. Nu se vor face acte de violență și răzbunare."

Regele a plecat de la Sinaia, luând, odată sosit la București[247], și conducerea acțiunii ce nu mai suferea întârziere. El are două zile de conciliabule secrete cu cei patru membri ai conducerii Blocului politic, cu șefii complotului militar și cu colaboratorii săi intimi. S-a redactat *Proclamația regală*, ce trebuia dată în ziua de 26 august, căreia, după discuții, i s-a dat ultima formă. Cele mai multe discuții sunt în jurul noului guvern, care trebuie să fie tare înăuntru și reprezentativ în afară. Regele stăruie în părerea sa, expusă la 17 august, că cea mai bună soluție este a unui guvern Maniu, cu colaborarea tuturor partidelor, iar Maniu, care duce tratative cu diferiți oameni politici, continuă a înclina pentru un guvern compus din militari.

În dimineața zilei de 23 august, criza se apropia de punctul culminant. Peripețiile actului decisiv s-au jucat pe două scene, la Snagov și la Palatul Regal din București.

La Snagov s-a ținut în cursul dimineții un Consiliu de Miniștri, convocat de urgență de Antonescu[248] sub impresia celor constatate în inspecția făcută în ajun, din avion, pe frontul din Moldova; au luat parte miniștrii și un număr de comandanți și tehnicieni militari — Mardare, Dobre, Arbore, D. Popescu ș.a. — specialiști în chestiuni de evacuare; Consiliul s-a prelungit până la

ora 3 d.a. Antonescu, pradă bănuielii că unele unități n-au luptat, a intenționat să trimită trupelor în chesiune un ordin de zi de blam, la care apoi a renunțat. După aceea, el a propus organizarea rezistenței pe linia Trotuș—Siret—Brăila, care dispunea de poziții fortificate; această linie urma să fie ocupată de unitățile ce se retrăgeau din nordul Moldovei, întărite cu unități proaspete, formate în cea mai mare parte din recruți, nedeplin instruite, din interior. S-a mai pus în discuție o ipoteză extremistă: în cazul când rezistența pe Siretul de Jos n-ar fi posibilă, guvernul să se retragă la Hațeg, în Transilvania, și frontul defensiv să se închege de-a lungul liniei Oltului, prelungindu-se la nord, până în Bihor, cu punerea în apărare a defileurilor carpatice. S-au mai discutat și hotărât o serie de măsuri administrative, economice și militare, cerute de împrejurări. Aceasta însemna intenția Mareșalului de a continua războiul alături de Germania. Atmosfera era tulbure și pesimistă, încrederea în Mareșal slăbită.

În același timp[249], reprezentanții partidelor din Bloc erau întruniți la Dinu Brătianu, acasă; lipsea Pătrășcanu, reprezentantul Partidului Comunist, care era strâns urmărit de agenții Siguranței. A fost însărcinat Gheorghe Brătianu să facă o ultimă încercare pe lângă Antonescu, spre a i se cere, în numele partidelor politice, răspuns precis la oferta ce i se făcuse în ajun prin Ion Mihalache: da ori ba?

Gheorghe Brătianu s-a prezentat Mareșalului Antonescu, la Snagov, spre a-și împlini mandatul; el i-a sugerat ideea de a avea o conferință la Palat cu Regele și cu șefii opoziției spre a stabili modalitățile încheierii armistițiului. Antonescu a expus din nou rațiunile pentru care a întârziat în așteptarea momentului oportun și, în cele din urmă, a acceptat ideea conferinței, cu condiția ca Maniu și Dinu Brătianu să semneze un „act de garanție" prin care i se dă puteri depline să încheie armistițiul[250]. Deși părerea lui personală era că ar fi preferabil ca armistițiul și pacea să fie încheiate de Maniu, ca șef al unui guvern de concentrare a partidelor, el s-a înclinat în fața obiecțiunii că evenimentele presează, că o schimbare de guvern ar aduce întârzieri și că, din mai multe puncte de vedere, cea mai bună soluție este ca armistițiul să fie încheiat tot de el însuși. S-a mai hotărât ca Mihai Antonescu să plece a doua zi la Cairo cu avionul, spre a stabili acolo condițiile definitive ale armistițiului, căutând să salveze tot ce va mai

putea fi salvat, după care o delegație să meargă la Moscova, pentru semnarea lui. Mihai Antonescu va fi însoțit la Cairo și de colonelul englez de Chastelain, care s-a declarat dispus să ajute pe români. Mareșalul a telefonat la Palatul Regal din București, cerând Regelui o audiență pentru ora 4; un demers identic a fost făcut de Mihai Antonescu, din inițiativă personală, pentru ora 3 1/2 din după-amiaza aceleiași zile[251].

Gh. Brătianu s-a declarat capabil să obțină, până la ora 3 d.a., scrisoarea cerută de Antonescu — care trebuia să-l acopere de răspunderea istorică a încheierii armistițiului — și, în adevăr, a obținut-o[252]. Lipsa lui Pătrășcanu de la această acțiune și, deci, a semnăturii sale personale pe scrisoare, se explică prin faptul că el, fiind urmărit de poliție, s-a ascuns și n-a putut fi găsit, așa încât scrisoarea a fost semnată[253] numai de ceilalți trei conducători ai Blocului. Ea n-a putut însă fi predată destinatarului ei, deoarece evenimentele s-au precipitat și, în după-amiaza aceleiași zile, s-a produs lovitura de stat de la Palatul Regal; singurul lucru ce a putut face Gh. Brătianu a fost să vadă pe Mihai Antonescu, înainte ca acesta să se fi prezentat în audiență, și să-l autorizeze a face uz de asentimentul șefilor de partide[254].

Lovitura de stat de la 23 august

Pe când, la Snagov, ultimul Consiliu de miniști al guvernului Antonescu căuta o scăpare din situația tragică în care se găsea țara, la Palatul Regal din București Regele avea o consfătuire cu personalitățile militare din complot și cu cele din anturajul său imediat, discutând asupra situației și a măsurilor ce trebuiau luate[255]. S-a convenit că evenimentele presează și că nu se mai poate aștepta până la data de 26 august, ce fusese fixată. Determinante au fost: înaintarea forțelor sovietice în Moldova, insistența lui Antonescu de a se zvârli în luptă diviziile noi de recruți, adică a sacrifica ultimele rezerve armate ale țării, precum și teama că Serviciul Secret al lui Eugen Cristescu a descoperit conspirația și a divulgat-o lui Antonescu și lui von Killinger. Se știa că Antonescu cunoaște — prin oamenii Serviciului Secret — existența complotului politic, nu însă și a celui militar. Într-o convorbire cu Regele, Mareșalul îi spusese: „Maiestate, încetați cu jocul de-a conspirația!"

Dar el n-a dat o importanță prea mare lucrului, socotind, dimpotrivă, a-l putea exploata spre a obține unele concesiuni din partea germanilor. În ultimul timp însă, Eugen Cristescu, executând o sugestie a lui von Killinger, a prezentat Mareșalului o listă ce cuprindea câteva mii de nume de oameni cu situații în viața publică a țării care trebuiau arestați și închiși în lagăr, spre a înăbuși mișcarea și acțiunea antigermană.

În aceste împrejurări, se primește la ora 10 dimineața telefonul Mareșalului Antonescu, solicitând audiența pentru ora 4 p.m. Cererea a produs oarecare surpriză. S-au emis trei ipoteze asupra mobilului: întâi, că Antonescu intenționează să-și prezinte demisia; a doua, să raporteze că s-a decis să facă, el, armistițiul; a treia, să comunice că persistă în atitudinea de până acum, adică înțelege să meargă mai departe cu Germania și, deci, vrea să temporizeze. Ora hotărârilor supreme sosise. Punând capăt discuțiilor și șovăielilor, Regele a hotărât să forțeze soluția și, fără să aștepte noi consfătuiri cu complotiștii politici, să taie nodul gordian cu sabia, secundat fiind numai de intimii săi colaboratori. Această hotărâre a fost luată cu o repeziciune și o energie surprinzătoare pentru temperamentul Regelui, considerat până atunci ca slab. Luând, deci, avizul favorabil al colaboratorilor săi cei mai apropiați, Regele a hotărât ca în cazul când la întrevederea de după-amiază se va adeveri cea de-a treia ipoteză Mareșalul să fie arestat. Măsurile necesare executării au fost luate.

O și mai mare surprindere a pricinuit telefonul lui Mihai Antonescu, cerând o audiență personală pentru ora 3 1/2 d.a. Audiența a avut loc în cabinetul generalului Sănătescu, șeful Casei Militare Regale. Mihai Antonescu, foarte mișcat, a comunicat Regelui că, de comun acord cu fruntașii partidelor politice, el e decis să plece în orice caz, a doua zi, la Cairo, chiar dacă n-ar avea consimțământul Mareșalului.

La ora 4 d.a. a sosit Mareșalul Antonescu, foarte nervos. Audiența a avut loc în salonul „Casei Albe", nume ce se da pavilionului din curtea Palatului Regal unde este apartamentul privat al Regelui și care e legat de clădirea principală printr-un coridor subteran. La audiență au fost de față: Regele, Mareșalul, Mihai Antonescu și generalul C. Sănătescu. Într-o cameră de alături se găseau: generalul Aurel Aldea, Niculescu-Buzești, Mircea Ionnițiu, secretar privat și amic personal al regelui, ministrul palatului

Mocioni-Stârcea și colonelul Emilian Ionescu[256], adjutantul de serviciu; printr-o ușă întredeschisă, mascată de o draperie, ei puteau urmări conversația de alături, spre a se prinde, eventual, momentul oportun pentru intervenție. De cealaltă parte a salonului, în sufrageria casei[257], era postată echipa de arestare, formată din maiorul Anton Dumitrescu, din garda Palatului, care avea la dispoziția sa trei plutonieri-majori, înarmați.

Convorbirea între Mareșal și Rege[258] a durat aproximativ 45 de minute. Mareșalul a făcut expunerea situației militare, caracterizând-o ca fiind „gravă, dar nu disperată". El a comunicat Regelui că la ora 5 1/2 are întâlnire cu ministrul german Clodius, căruia îi va descrie cum se prezintă situația și împrejurările și că va discuta cu dânsul posibilitățile ieșirii României din război, eventual încheierea armistițiului. Roagă pe Rege să continue a avea încredere în el, căci va ști să salveze țara și în împrejurările de față, așa cum a mai făcut-o și înainte.

Regele, contrariat de perseverența Mareșalului pe poziția germană, a părăsit pentru câteva momente salonul — sub pretextul căutării unui port-țigaret — și a trecut alături, lăsând pe cei doi Antonești să continue între ei discuția. Relatând colaboratorilor săi impresia ce a avut din convorbirea cu Mareșalul, generalul Aldea a exclamat: „În cazul acesta, Maiestate, trebuie aplicată ipoteza a treia: arestarea". După un conciliabul, care a durat aproape zece minute, Regele s-a întors în salon, unde a declarat Mareșalului existența unui dezacord complet între dânșii: situația e disperată, soarta României e periclitată și, din acest moment, îl consideră demis din funcțiunile sale. După această declarație, Regele a deschis ușile sufrageriei. În salon își fac apariția atât colaboratorii conspirativi ai Regelui[259], cât și echipa de arestare. Colonelul Emilian Ionescu adresează comandantului ordinul: „Maior Dumitrescu, execuția!". Cei doi Antonești sunt înconjurați și declarați arestați. Pe un ton revoltat, Mareșalul se adresează generalului Sănătescu: „Astfel mă tratați pe mine, care am avut încredere și am venit dezarmat?"

Iar colonelului Emilian Ionescu îi adresează amenințarea: „Mâine vei fi spânzurat în piața teatrului!"

Interpretând greșit un gest al Mareșalului care, probabil voia să scoată o batistă din buzunar, maiorul Dumitrescu l-a apucat de mână, crezând că vrea să scoată un revolver; Sănătescu a strigat maiorului: „Ia mâna de pe el!"

Ultimul cuvânt l-a avut Mihai Antonescu, care a reproșat celor de față: „Așa vă purtați cu Conducătorul țării?" Dar nu mai era timp de pierdut, căci la un gest al colonelului Ionescu cei doi prizonieri au fost scoși pe culoar și conduși în camera blindată a trezoreriei Palatului[260], unde au fost sechestrați. Era ora 17,03.

După ieșirea celor doi prizonieri, generalul Sănătescu a avut o criză de conștiință. Enervat, el a imputat Regelui și colaboratorilor săi actul împlinit și a cerut să se revină asupra lui. A intervenit energic generalul Aldea, care a declarat categoric generalului Sănătescu că nu e nici posibil, nici politic a reveni, că actul început trebuie urmat până la capăt, demonstrând prea impresionabilului său camarad care ar fi consecințele: o reacție violentă din partea germanilor, eventualitatea unui guvern Horia Sima, pierderea a tot ce era pe cale a se câștiga, haosul și ruina țării[261]. S-a trimis imediat după colonelul Dămăceanu, șeful Statului Major al Comandamentului Garnizoanei București, membru activ al complotului militar. La sosirea sa la Palat, colonelul a avut și dânsul un scurt moment de slăbiciune, de ezitare și de dezaprobare, asemănătoare aceluia al generalului Sănătescu, după care, remontat de atmosfera generală, s-a angajat hotărât în executarea rolului său.

Neținându-se seama de aceste trecătoare slăbiciuni sentimentale, în timp ce generalul Sănătescu a plecat la Marele Stat Major, iar colonelul Dămăceanu la Comandament, spre a-și îndeplini misiunile atribuite prin planul de acțiune, activând măsurile necesare pentru punerea în siguranță a Capitalei și a celorlalte dispoziții militare necesitate de noua situație, complotiștii rămași au purces la desăvârșirea actului. S-a întocmit în grabă lista noului guvern și au fost chemați la Palat, telefonic, rând pe rând, colaboratorii antonescieni cei mai apropiați: generalul Piky Vasiliu[262], ministrul-adjunct la Interne, însărcinat cu conducerea Siguranței; ministrul la Război, generalul Pantazi[263]; colonelul Elefterescu[264], șeful Prefecturii Poliției Capitalei. La sosirea lor la Palat, au fost arestați, unul câte unul, și închiși la Batalionul de Gardă al Palatului. Nici o încercare de opunere sau de rezistență nu s-a ivit de nicăieri; chiar Regimentul de Gardă al Mareșalului, destinat pazei sale personale, a rămas inactiv și comandantul său, colonelul Victor Popescu, nu a putut fi găsit, de puținii devotați personali ai Antoneștilor, toată noaptea. O dovadă mai mult de cvasi-unanimitatea cu care a fost primită lovitura.

S-a trimis, de asemenea, după principalele persoane politice care au activat în complotul politic și cărora li se atribuiseră locuri în noul guvern. Maniu și Dinu Brătianu nu au putut fi găsiți în timpul nopții, fiind plecați din București. Au sosit la Palat, în cursul serii și al nopții: generalul Mihail, noul șef al Marelui Stat Major, C. Titel Petrescu și L. Pătrășcanu, reprezentanții în comitetul Blocului conspirativ ai celor două partide de stânga: social-democrat și comunist; colonelul englez de Chastelain și colonelul român Silviu Mețianu, cu serviciul în armata britanică[265]; Vasile Ionescu, directorul Radiodifuziunii, însărcinat cu execuția tehnică a radiodifuzării manifestului regal și a celorlalte comunicate, și alte personalități militare și civile, cu roluri de execuție în pregătirea și perfectarea loviturii.

Împreună cu Pătrășcanu a venit la Palat și coreligionarul său politic, Emil Bodnaraș (inginer Ceaușu)[266] — organizator al „gărzilor patriotice muncitorești" formate din muncitori voluntari înarmați, oferind serviciile acestor gărzi pentru menținerea ordinii în Capitală în zilele grele ce se prevedeau, întărind acțiunea elementelor armatei. Generalul Aldea, căruia i se atribuise Ministerul de Interne în noul guvern, neliniștit de crizele sentimentale prin care trecuseră unii dintre camarazii săi și temându-se ca nu cumva o repetare a lor să aibă ca urmare eliberarea prizonierilor, a convenit să-i predea pe aceștia gărzilor muncitorești de sub comanda lui Bodnaraș, fiind sigur că vor fi bine păziți. Așa se face că, pe la ora 2 noaptea, cei cinci miniștri arestați au fost predați unei echipe de opt membri ai „gărzilor muncitorești", care i-au condus într-o casă din cartierul Vatra Luminoasă[267], unde au fost ținuți în stare de arest timp de câteva zile, până când, în urma unor noi dispoziții, au fost transferați autorităților militare sovietice și trimiși la Moscova.

Un guvern nou

Noaptea de 23—24 august a fost deosebit de agitată și bogată în evenimente de primă însemnătate[268] — Palatul Regal din București a fost centrul unde s-au trasat noile mari linii directoare ale politicii României și

de unde au fost transmise organelor de execuție sau aduse la cunoștința poporului. Printre acestea au fost: constituirea noului guvern, schimbarea orientării politice a României, ruperea alianței cu Germania, difuzarea prin radio a mesajului regal și a altor comunicări, măsurile militare necesitate de noua situație etc.

La ora 10 1/2 seara, poporul român asculta cu emoție la postul de radio „București" proclamația regală, anunțând vestea ieșirii României din alianța cu puterile *Axei*, încetarea războiului împotriva Națiunilor Aliate, acceptarea armistițiului oferit de Uniunea Sovietică în numele Puterilor Aliate și formarea unui nou guvern alcătuit din militari și oameni politici, reprezentând cele patru partide coalizate în Blocul Național Democrat: național-liberal, național-țărănesc, social-democrat și comunist, sub președinția generalului C. Sănătescu, șeful Casei Militare Regale. Majoritatea portofoliilor o dețin generalii: Aldea (Interne), Mihail Racoviță (Război), Gh. Potopeanu (Finanțe), I. Boițeanu (Instrucție), C. Eftimiu (Lucrări Publice); numai doi civili: Grigore Niculescu-Buzești la Externe și D. D. Negel, administratorul domeniilor Coroanei, la Agricultură. Șef al Marelui Stat Major e generalul Gh. Mihail; inspector al Jandarmeriei — generalul Anton. Au apărut și doi foști „carolingieni", considerați ca buni tehnicieni: generalii Nae Marinescu la Sănătate și Victor Dombrovski la Poliție. Cei patru șefi ai partidelor coalizate au intrat în guvern ca „miniștri de stat" fără portofolii, cu excepția lui Pătrășcanu, care a declarat că el nu e șeful Partidului Comunist, ci numai membru al comitetului lui de conducere și că misiunea lui urgentă era ca, în calitate de ministru-interimar la Justiție, să decreteze amnistierea și punerea în libertate a tuturor deținuților politici din închisori și lagăre, abrogarea legilor de excepție rasială și pregătirea sancțiunilor contra celor considerați ca vinovați de dezastrul țării și criminali de război.

Partea cea mai importantă a manifestului regal este aceea în care se arată noua orientare politică, luată de țară, și noua acțiune militară ce se va duce de către armată. Ele se exprimă în termenii următori: „Națiunile Unite ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită"[270]. Ca urmare, în finalul Proclamației se spune: „Alături de

armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizând toate forțele națiunii, vom trece hotarul impus prin actul nedrept de la Viena, pentru a libera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină"[271].

Înțelesul acestei fraze era clar: era, de fapt, o declarație de război contra Ungariei. Situația politico-militară a țării noastre era fundamental schimbată, cu totul răsturnată, în câteva ceasuri. Opinia publică română, complet buimăcită de acest eveniment, oricât era el de așteptat și dorit, își punea totuși o serie de întrebări, dominate de una, cea mai îngrijorătoare pentru moment: Cum va reacționa Germania, aliata Ungariei și complicea acesteia la jefuirea patrimoniului nostru național? Ziua de mâine se anunța nebuloasă și amenințătoare; represaliile germanilor, încă tari și înfuriați împotriva noastră, vor fi, desigur, teribile. În necunoștința forțelor militare de care mai dispuneam, ne puneam întrebarea: Fi-vom în stare să ținem piept germanilor, deveniți acum dușmani, care sunt încă în țară, dețin principalele puncte strategice și ne cunosc până în cele mai mici amănunte? Evident, vom trece prin grele situații, cel puțin în perioada de tranziție, până ce vom putea conta pe sprijinul noilor aliați.

Ruperea de germani

Lovitura de la Palatul Regal a dezorientat în primul moment Legația germană din București; chiar dacă von Killinger simțise câte ceva, din pregătirile ce nu se puteau masca, din informațiile lui Eugen Cristescu, șeful Serviciului Secret, și ale propriului său serviciu de spionaj. Totuși, von Killinger era înclinat la început să creadă că arestarea lui Antonescu a fost simulată, pentru a obliga pe șefii opoziției să semneze, ei, armistițiul. Pentru clarificarea situației, von Killinger s-a prezentat la Palat, solicitând o audiență imediată. Ea i-a fost acordată, cu atât mai mult cu cât Regele însuși ținea să treacă cât mai repede momentul dificil al comunicării către germani a hotărârii luate și executate, decis, dintr-un scrupul cavaleresc, s-o spună cu sinceritate. Von Killinger s-a prezentat însoțit de un înalt funcționar al Legației[272] și a fost primit de Rege, la ora 9 seara, în biroul ministrului

Negel; erau de față, la această întrevedere, și generalul Sănătescu, Niculescu-Buzești, Mircea Ionnițiu și colonelul Emilian Ionescu.

Foarte iritat, von Killinger a interpelat pe Rege:

— „E adevărat că Mareșalul Antonescu a fost arestat și că România a rupt alianța cu Germania? Cer confirmarea".

— „Da!" — a răspuns scurt Regele.

— „Vă atrag atenția că România va trece printr-o baie de sânge!", replică von Killinger.

Regele a făcut un gest care înseamnă că discuția e terminată și că ministrul german poate să plece. Audiența durase mai puțin de trei minute.

Mai liniștită, deși cu urmări mai tragice, a decurs audiența acordată generalului Gerstenberg[273], care oficial purta titlul de comandant al forțelor aeriene germane din România. El a sosit la Palat la ora 1 1/2 noaptea[274], fiind primit de Rege în aceeași cameră în care fusese primit von Killinger și în prezența aceleiași asistențe. Discuția între Rege și Gestenberg s-a desfășurat în chip mai potolit; Regele a făcut apel la generalul german ca, înțelegând situația, să ia măsuri pentru ca trupele germane să fie retrase din țară în ordine; altfel, armata română va fi nevoită să recurgă la represalii. Generalul german s-a prefăcut că e de acord și și-a dat cuvântul de onoare de militar german că se vor lua măsuri pentru ca totul să se petreacă în ordine; a cerut să-i fie permis a lua contact cu liniile germane ce se găseau la Otopeni și, întrucât la Băneasa se organizase linia de apărare română, a cerut să i se dea un ofițer român însoțitor. Cererea fiind considerată ca naturală, i-a fost admisă și colonelul Valeriu Șelescu a fost însărcinat să însoțească pe Gerstenberg, trecându-l peste liniile române la cele germane. Odată ajuns aici, Gerstenberg și-a schimbat atitudinea; desigur, el luase cunoștință de ordinele venite de la *O.K.H.*

În adevăr, Hitler, aflând de cele petrecute în România, fusese cuprins de furie și ordonase represalii nemiloase contra Românici. Într-o primă telegramă, adresată Grupului de armate din Ucraina de Sud, căruia-i aparținea frontul moldo-basarabean, și Comandamentului Flotei aeriene din România, *Führerul* ordona „a se folosi toate forțele și mijloacele de luptă ale armatei germane ca și ale altor organizații din afara armatei, ale partidului german și organizațiile civile și ale grupului etnic german, pentru

menținerea ordinii, siguranței și a liniștii în România și pentru respingerea atacurilor masive ale trupelor sovietice". Prelucrând acest ordin, generalul Friessner, comandantul Grupului Ucraina de Sud, telegrafia lui Gerstenberg: „Trebuie scontat pe o atitudine dușmănoasă a românilor; în acest caz trebuie luate măsurile cele mai drastice". Ordine urmează după ordine. Friessner dă ordin armatelor germane din România să „extermine, fără menajamente, Comandamentele și trupele române care se vor face vinovate de acte de sabotaj contra măsurilor militare germane sau vor întoarce chiar armele contra noastră". Iar lui Gerstenberg, Friessner îi comunică acest „Ordin al *Führerului*": „Camarila trădătoare trebuie arestată imediat; o revoltă eventuală va fi înăbușită. Se va forma un nou guvern sub conducerea unui general filogerman. Însărcinez pe generalul Gerstenberg cu executarea prezentului ordin, în colaborare cu ministrul german. Toate forțele germane din împrejurimi îi stau la dispoziție. Se va raporta imediat dacă există destule forțe. Generalul Gerstenberg va fi ajutat de toate forțele germane ce sunt la dispoziție".

Unanimitatea sentimentelor fruntașilor politici ai României și măsurile represive energice și bine chibzuite luate de comandamentele militare române au redus la neant ordinele furioase al *Führerului* german. Singura urmare reală și gravă a acestor dispoziții a fost că generalul Gerstenbeg și-a călcat cuvântul de onoare dat Regelui și a ordonat pe de o parte bombardarea sălbatică a Capitalei de către aviația germană, pe de altă parte încercarea neizbutită de a forța intrarea armatelor germane în Capitală. El a reținut ca prizonier pe colonelul Șelescu, ce-i fusese dat ca însoțitor pentru a trece peste liniile apărării române; colonelul a putut fi eliberat numai peste câteva zile, în urma înfrângerii forțelor germane.

Ultimul episod al dominației germane în România a fost faptul simbolic al sinuciderii lui von Killinger. Agitația de care dăduse dovadă ministrul german în ultima sa audiență la Regele Mihai își avea explicația nu atât în sentimenul său patriotic, cât în situația gravă în care se pusese el personal. În adevăr, în timpul verii, Hitler chemase pe von Killinger la Berlin spre a-l chestiona asupra zvonurilor, aflate printr-un agent special, că în România s-ar pune la cale un complot contra lui Antonescu și a Germaniei. Von Killinger a negat categoric, asigurând că în România ar fi liniște deplină: nu

există nici un complot și nimic nu amenință poziția Germanici în această țară. Această asigurare dată de von Killinger lui Hitler nu împiedica însă pe diplomatul nazist de a pregăti în taină un guvern cu un colorit mai pronunțat filogerman, pe care să-l aibă gata, în buzunar, pentru momentul în care guvernul lui Antonescu, considerat ca prea moale, va trebui înlocuit. Căci — se exprima von Killinger — „naționalism nu se poate face cu internaționaliști, antisemitism nu se poate face cu filosemiți, iar politica filogermană nu se poate face cu filoenglezi".

Actul de la 23 august dăduse lui von Killinger lovitura gravă a dezmințirii raportului său, el era compromis și situația sa era zdruncinată. În fața răspunderilor ce-l așteptau în țara sa și deprimat de izolarea în care se găsea în România, el a luat hotărârea supremă: s-a închis în *bunkerul* din curtea casei sale câteva zile, în care timp a distrus prin ardere toate documentele compromițătoare pentru sine și stăpânii săi, n-a mai dat pe la Snagov, unde-și avea familia, apoi s-a sinucis, după ce a omorât-o mai întâi pe prietena sa intimă, Hella Petersen, o funcționară a ambasadei.

Era actul final de tragedie care puncta falimentul unei politici și eșecul unui intrigant, fals și brutal, tipul desăvârșit al diplomatului nazist, lipsit de orice scrupule, ce devenise în timpul din urmă și mai odios poporului român din cauza perfidiei cu care executa șantajul cu foștii legionari.

Ecouri, comentarii și episoade

Vestea loviturii de stat de la Palat, pe deplin reușită, adusă la cunoștința publică prin mesajul regal difuzat prin radio, s-a răspândit ca fulgerul în Capitală și a adus în fața și în curtea Palatului Regal, cu toată ora târzie din noaptea de 23—24 august 1944, o mare mulțime de popor, care și-a manifestat călduros bucuria pentru reușita acțiunii, exprimând omagiul poporului român pentru autorul ei principal; Regele Mihai a ieșit pe peronul scării de intrare și a mulțumit poporului care-l aclama. Atât prin această manifestație spontană, cât și prin cele ce i-au urmat, întreaga opinie publică, de la fruntașii vieții politice și șefii armatei până în cele mai adânci straturi ale populației, era unanimă în a recunoaște că, în ceasul al doisprezecelea,

când țara era pe buza prăpastiei, tânărul și neexperimentatul Rege a salvat-o printr-un act de curaj și de energie. El a fost eroul, sută în sută, al loviturii de stat din 23 august. Acest lucru a fost confirmat cu autoritate de guvernul Uniunii Sovietice, prin conferirea de către Stalin, Regelui Mihai, la 30 iunie 1945, a Ordinului „Victoria", cea mai înaltă decorație sovietică răsplătind izbânda, cu specificarea că Regele a săvârșit istoricul act de curaj într-un moment când balanța victoriei nu era încă decisă iar puterea germană nu era înfrântă.

Faptele au dovedit că evenimentul de la 23 august a fost efectul unei revoluții urzită și înfăptuită de sus în jos, adică de căpeteniile politice și militare ale țării, în frunte cu suveranul ei. Masele oștirii au ascultat și urmat pe portdrapelul țării și pe marii lor comandanți, în spiritul celei mai desăvârșite discipline ostășești, sprijinite de astă-dată și de satisfacția morală ce simțeau de a se răzbuna de suferințele fizice și sufletești pricinuite de un război rău pornit, de o campanie nefericită și de o tovărășie neprietenoasă. Oștirea s-a găsit de astă dată alături de sentimentul unanim al opiniei publice luminate și al maselor populare, care erau dezamăgite de îndrumarea rea pe care o dăduse politicii țării o mână de conducători, instalați la cârmă, fără să fi fost nici aduși, nici susținuți de vreun curent popular statornic și cu rădăcini în mase.

În timpul nopții de 23—24 august, noul guvern și conducerea forțelor armatei au lucrat cu febrilitate la executarea măsurilor hotărâte din vreme de căpeteniile complotului militar, pentru a para reacțiile forțelor germane, ce erau de așteptat, și a pune Capitala și teritoriul național în siguranță, pregătind în același timp continuarea acțiunii de război după noile directive. Guvernul dispunea, în acest scop, de suficiente forțe militare, concentrate în punctele nevralgice prin grija căpeteniilor complotului militar în București și în împrejurimile Capitalei, la care se adăugau și formațiunile de voluntari ale gărzilor muncitorești înarmate.

Diferite incidente neprevăzute se iveau, chiar din dimineața zilei următoare, spre a complica sau ușura acțiunea de punere în apărare, în afară de principala acțiune a siguranței Capitalei și a centrelor strategice din țară. Astfel, un telefon din Oltenița anunța încercarea de debarcare pe malul românesc a unui puternic detașament de militari germani, aduși de un șlep

sub pretext că ar fi răniți ce se evacuează spre patrie; de fapt, era o trupă de șoc ce se trimitea din Bulgaria. Detașamentul a fost înconjurat, dezarmat și făcut prizonier. Un ofițer superior român de la Transmisiuni s-a prezentat din proprie inițiativă generalului Sănătescu, aducându-i planul întregii rețele de comunicații telefonice ale Comandamentului german din București, interurban și cu exteriorul, oferindu-și serviciile pentru distrugerea lor; această operație importantă, efectuată din primul moment, a paralizat mobilizarea și organizarea forțelor germane și a înlesnit acțiunea română.

Față de nesiguranța zilei de mâine, neștiindu-se cum vor reacționa germanii pe de o parte, rușii pe de altă parte, noul guvern a hotărât că era prudent ca persoana Regelui să fie pusă în siguranță, părăsind Capitala spre o reședință într-o localitate mai ferită. Cu toată rezistența inițială a Regelui, care a făcut obiecțiuni asupra efectului moral ce ar produce această acțiune, hotărârea a fost menținută. La ora 2 1/2 noaptea, convoiul celor patru automobile ce duceau pe Rege și pe însoțitorii săi — ofițeri din Casa Regală și din Garda Regală — s-a pus în mișcare în direcția vest, urmând șoseaua Roșiorii de Vede—Caracal—Craiova. El a trecut în două rânduri prin momente critice, încrucișându-se în drum cu puternice detașamente germane ce se deplasau, probabil în vederea manevrelor ordonate de Comandamentul german, spre a lua noi poziții de luptă. Primul detașament german, întâlnit între Roșiori și Caracal, format din care blindate și trupe autopurtate, n-a avut curiozitatea să afle cine se găsește în automobilele românești ce goneau înspre Craiova. Celălalt detașament, foarte puternic, a fost întâlnit în apropiere de Craiova, pe când automobilele române se găseau într-o pană de lipsă de benzină; ascunzându-se în spatele unor șure de paie, convoiul a scăpat neobservat. A doua zi, pe la amiază, Regele și suita sa au sosit la Gura Sadului, nord de Târgu Jiu, unde era dislocată Pirotehnia armatei. Aici a sosit, peste puțin timp, și Regina Mamă, Elena, care venea de la Sinaia, pe alt drum. Socotindu-se că acest cartier n-ar prezenta destulă siguranță, oaspeții au plecat la Dobrița, la moșia Petre Petrescu, din familia Culcer, unde au stat până la 11 septembie. Ordinea era acum complet restabilită în țară, unitățile române angajaseră luptele pentru eliberarea Transilvaniei, grosul armatelor sovietice, folosindu-se de acoperirea română, începeau să treacă Carpații, iar la Moscova delegația română

aștepta să i se comunice condițiile armistițiului. Regele s-a întors în Capitală, primul său act fiind să ia jurământul constituțional al membrilor guvernului, formalitate ce fusese omisă în febrilitatea evenimentelor din noaptea de 23—24 august.

După plecarea Regelui din Capitală, în primele zile tragice ale represiunii germane și ale haosului provocat de atacurile aeriene asupra Capitalei și ale luptelor pentru curățirea teritoriului național, guvernul s-a stabilit la Bolintin. Unii miniștri, printre care Maniu, au rămas în Capitală.

Printre ecourile provocate în lumea românească de lovitura de stat de la Palat, în seara de 23 august, în mijlocul satisfacției generale, se amestecau temerile de viitorul ce nu părea prea sigur, precum și unele nedumeriri pe chestiuni de amănunte. Printre acestea merită a fi consemnată aceea privitoare la arestarea lui Mihai Antonescu. Inițiații cunoșteau că acțiunea acestuia a fost constant alături de aceea a șefilor opoziției, cu care a ținut în mod permanent contact de colaborare, că se afla în excelente relații personale cu Regele, că reprezenta în guvern, deseori în opoziție cu șeful acestuia, elementul de rezistență împotriva germanilor și de legătură cu puterile aliate. Dar împrejurările istorice n-au permis a se face discriminare și dozări prea nuanțate în culpabilitatea conducătorilor politici vinovați de dezastrul țării — mai ales că nu eram stăpâni deplini pe voința noastră — și Mihai Antonescu a trebuit să suporte până la capăt soarta tragică a guvernului în care ocupase un loc de frunte și răspunderea solidară pentru politica și greșelile pe care acest guvern le săvârșise.

Răzbunarea foștilor aliați

Ziua de 24 august și cele următoare au fost zile de tragedie pentru București. Un comunicat al postului german de radio „Ilse II" acoperă de injurii pe Rege pentru „trădarea" comisă de el și anunță o pedeapsă exemplară. Se prevede o zi grea.

Dis-de-dimineață au început operațiile de curățire a centrului Capitalei de autoritățile germane. Hotelurile și localurile unde-și aveau sediul diferite comandamente și servicii au fost înconjurate de trupe românești; după

oarecare veleități de rezistență, ofițerii germani care se găseau în interiorul lor au cedat și s-au predat detașamentelor române. Pe când, la barierele orașului, în special la Băneasa, se organiza apărarea Capitalei împotriva atacului german, ce se prevedea, Capitala a început să fie supusă unui violent bombardament aerian.

Cel dintâi atac s-a dat pe la ora 10 1/2 în cartierul Palatului Regal și al Ateneului Român; el a fost grozav de distrugător. Din fericire, bombele au căzut mai ales pe aripa de nord a Palatului — fostul Corp de Gardă — care era în construcție, incendiind și schelăria ce o înconjura; Ateneul Român a suferit grave stricăciuni. Toată după-amiaza și seara avioanele germane de bombardament, pornind de la bazele lor de la Băneasa și de la Buzău, apăreau, din sfert în sfert de oră, în spațiul aerian al Bucureștilor ca să arunce bombe în diferite puncte, în special asupra Palatului și cartierelor vecine. Era, vizibil, o acțiune de răzbunare și de teroare. Apărarea antiaeriană a fost foarte slabă. Bombardamentul a continuat în tot cursul nopții de 24—25 august și în ziua de 25, aproape neîntrerupt; singurele pauze erau cele necesitate de reaprovizionarea avioanelor cu bombe. Zgomotul produs de explozii alterna cu bubuiturile de tun ale apărării antiaeriene, cu pocniturile de arme și de revolvere — acțiunea de dezarmare și de punere în siguranță a detașamentelor germane din diferite posturi ale Capitalei — într-o simfonie sinistră. Toată viața publică e paralizată; prăvăliile sunt închise; nu merg tramvaiul, telefonul, radioul; în unele cartiere nici apa ori lumina electrică; polițiștii umblă din casă în casă spre a avertiza pe locuitori să nu bea apa din conducte, care ar fi contaminată.

Posturile de radio germane sunt pline de grosolănii și invective pentru aliații de până ieri. Regele Mihai e insultat ca „așa-zisul Rege", care ar fi moștenit tarele morale ale tatălui său și și-ar fi trădat țara ca bunicul său; că a fost o „revoluție de fuste" (aluzie la Regina Mamă Elena, căreia îi atribuiau un rol în prepararea loviturii de stat) și a evreilor. O clică de politicieni „senili ori venali", de ofițeri de salon care n-au văzut frontul (vor fi socotit printre ei și pe generalii români, purtători ai „Crucii de Fier" germane?), de profitori ai tuturor situațiilor au vândut țara, capitulând în fața Moscovei. Se dau proclamații în numele unui „guvern național român", de care nu se spune nici din cine e format, nici unde are reședința. Posturile germane

„Donau" și „Alpen" au devenit purtătoarele de voce ale acestui guvern clandestin, de care s-a aflat apoi că e alcătuit din elementele Gărzii de Fier, reînviate și oploșite la Viena; ministru-președinte e Horia Sima, care adresează zilnic mesaje poporului român și armatei, îndemnând la neascultare față de noua ordine, iar „ministru al Instrucției" era Ion Sân-Giorgiu...

Trei zile, Bucureștii au fost la discreția aviației germane răzbunătoare. Ziua de sâmbătă 26 august a fost cea mai tragică; ravagiile produse de bombardament au fost foarte grave: Bulevardul Elisabeta a fost luat în lung de avioane, care au aruncat bombe asupra tuturor clădirilor publice. În cele din urmă, a sosit aviația americană; grupurile de avioane *Liberator* B.21 au executat un atac masiv asupra pădurii Băneasa, unde aviația germană organizase un câmp de concentrare pentru trupele germane ce dispuneau de excelentele tunuri antitanc de 88 mm. În același timp, trupe române din Garnizoana București, care au susținut timp de trei zile apărarea orașului împotriva forțelor germane ce încercau să ocupe Capitala, ocupau prin luptă aero drumurile până atunci comune, așa că au imobilizat complet aviația germană.

În timpul acestor zile tragice, situația politico-militară a fost haotică. Bombardamentele germane aruncaseră panică și dezorganizaseră complet aparatul de conducere a statului. Regele era refugiat în Gorj; membri guvernului erau împrăștiați. Operațiile de apărare și de curățire, care au izbutit să respingă atacurile germane și să pună în siguranță capitala țării, au fost inițiate și conduse din birourile Marelui Stat Major, singura înaltă autoritate de stat care a funcționat neîntrerupt în aceste zile tragice.

Armatele sovietice și-au făcut intrarea în București la 30 august, găsind un oraș complet liniștit, curățat de dușman și pregătit sufletește pentru noua ordine publică creată de împrejurări. Au fost primiți cu aclamații, ca o armată victorioasă, care vine ca prietenă, mai ales după ce bestialitatea germană se arătase în cea mai oribilă formă în zilele de devastare a Bucureștilor. La 25 august, într-o cuvântare la radio, Molotov repetase declarațiile făcute la 2 aprilie, prin care Rusia se angaja ca, afară de reluarea Basarabiei și anexarea Bucovinei de Nord, să nu știrbească nimic din

teritoriul României și nici să nu impună acesteia schimbarea regimului său politic și social.

O armată nouă

Căpeteniile țării croiseră calea nouă pe care trebuia să apuce poporul român în continuarea tragicei sale sforțări spre viață și libertate; tăcut și ascultător, acest popor își urma drumul ursitei. La sfârșitul celui de-al treilea an de război, disciplina nației e neștirbită, încrederea în izbânda dreptății nu e clătinată, trupele luptătoare au moralul intact. Jumătate din forța luptătoare a țării a rămas risipită prin imensitățile spațiale ale Rusiei; cealaltă jumătate a pus din nou piciorul pe plaiurile țării, hotărâtă a le apăra. La porțile cazărmilor se grămădesc tineri ce vor reîntregi această armată, arzând de nerăbdarea de a nu întârzia la apel. Lupta va continua cu forțe împrospătate. Voința dârză a neamului întreg, de sus până jos, de la scaunul domnesc până la coarnele plugului, se va încorda din nou, pentru a salva ce poate fi salvat și pentru a reîntregi ce trebuie reîntregit.

Prin toate vicisitudinile și restriștile ce urmăreau și pulverizau armata națională, Marele Stat Major își urmase cu tenacitate opera de creație și instrucție a elementelor noi de luptă, destinate a asigura apărarea teritoriului și a îndeplini noile misiuni ce-i vor fi încredințate. Golurile provocate de campania din Rusia erau în adevăr considerabile, dar resursele țării nu erau epuizate; totul era a le economisi, a le păstra în mână și a le organiza judicios.

Pierderile *reale* ale armatei române, de la 22 iunie 1941 până la 19 august 1944, adică în timp de trei ani și două luni, cât s-a scurs de la intrarea în război până în ajunul bătăliei armistițiului dată pe frontul Iașilor și al Nistrului, au fost de 201 267 oameni, din care 62 871 morți (2 762 ofițeri, 1 483 subofițeri și 58 626 trupă) și 138 396 dispăruți (adică prizonieri), din care 3 051 ofițeri, 2 739 subofițeri și 132 616 trupă. Răniții nu sunt numărați aici, deoarece cea mai mare parte au fost restabiliți și au reintrat în serviciu. Această situație, fiind încheiată înainte de marile bătălii de la Iași și de pe Nistru, nu cuprinde cifra pierderilor suferite aici, greu de stabilit din cauza

situației haotice ce le-a urmat. Pierderile de materiale au fost, de asemenea, foarte ridicate.

Totuși, în urma încorporărilor de contingente noi și a restructurării armatei, ea dispunea, în august 1944, înainte de bătăliile armistițiului, de 29 de divizii operative, dintre care 24 erau pe fronturile de luptă sau în rezervele lor, iar cinci erau reținute în interior. Din recruți și alte elemente disponibile, se formaseră alte 29 de divizii de înlocuire, organizate pe șase batalioane și patru baterii. La acestea, se cuvine a adăuga un număr de 23 000 de tineri elevi, viitori ofițeri și subofițeri, aflați în școli. Dotația diviziilor de infanterie era în 1944 superioară aceleia din 1942: o divizie dispunea de 3 076 arme automate față de 461 în anul 1942, de 172 aruncătoare de bombe în loc de 102, de 18 tunuri anticar grele, 138 aruncătoare de grenade anticar și 1 431 rachete anticar — capabile să distrugă orice car de luptă greu — față de nici una în 1942.

Unitățile operative de pe fronturile de luptă fiind înfrânte și dezorganizate prin bătăliile date în ajunul armistițiului, situația României de țară independentă și de forță luptătoare a fost menținută mulțumită celor 29 divizii proaspete de recruți și celor cinci divizii operative din interior. Cu aceste unități s-a luptat contra forțelor germane aflate în țară, s-au apărat fruntariile țării, s-a luptat contra atacului maghiaro-german în Transilvania, s-au executat operațiile de acoperire a înaintării forțelor militare ale U.R.S.S. și s-a dus campania grea de recucerire a Ardealului, campania dusă în Ungaria, de la Budapesta și de-a lungul Cehoslovaciei.

Scoaterea la lumină a unei armate noi, capabilă de luptă și de biruință, a doua zi după trei mari dezastre — Stalingrad, Crimeea, Iași —, a fost privită ca un miracol de publicul mare, ce socotea că, după dezastrele suferite, România nu mai avea o armată capabilă de luptă. Acest miracol s-a datorat prevederii și pregătirii în tăcere, cu muncă și cu metodă, din partea șefilor, și a nezdruncinatei puteri morale a maselor populare.

PARTEA a IV-a

DE LA LOVITURA DE STAT (23 AUGUST 1944) PÂNĂ LA TRATATUL DE PACE DE LA PARIS (10 FEBRUARIE 1947)

A DOUA CAMPANIE A RĂZBOIULUI NOSTRU

Răsturnarea frontului de luptă

Lovitura de stat de la 23 august 1944 a fost decisivă pentru atitudinea politică a României și pentru întorsătura pe care o lua acțiunea sa militară. România se găsea acum situată într-o nouă conjunctură, diametral opusă aceleia pe care o urmase în primii trei ani ai războiului. Susținută de sentimentul unanim al opiniei publice luminate, al maselor populare și al oștirii, România își va aduna forțele sleite și împrăștiate de uraganul înfrângerii și, de astă dată, alături de prietenii vechi și aliații naturali, va porni din nou la luptă, pentru a câștiga, prin sforțări eroice și colaborare leală, ceea ce se putea recâștiga din cele pierdute.

Țelul noii campanii militare va fi doborârea Germaniei hitleriste și a Ungariei horthyste, pentru eliberarea Transilvaniei de Nord și realipirea ei la matca românismului, de care fusese în mod brutal și perfid dezlipită. De aceea, imediat după reușita loviturii de stat din 23 august și fără măcar un minut de odihnă sau ezitare, România s-a găsit deodată angajată, prin unanima voință a puterilor sale de gândire și acțiune, de sus până jos, la lupta pe care o duceau împotriva Germaniei forțele aliate, în același timp, dinspre est spre vest, dinspre vest spre est și dinspre sud spre nord, cu scopul de a încercui, izola și răpune al III-lea *Reich*. România va reîncepe, așadar, a

doua sa campanie, cu frontul de luptă răsturnat, de astă dată alături de Uniunea Sovietică și cu fața spre vest, împotriva Germaniei, tovarășa de arme de până ieri, și împotriva ultimului satelit ce-i mai rămăsese fidel: Ungaria horthystă.

O acțiune militară se încadrează într-o acțiune politică, fiindu-i expresiunea și execuția materială. Noua campanie militară a României se încadra de astă dată în acțiunea politică dusă solidar de Marile Puteri Aliate, a căror izbândă îi va da posibilitatea îndeplinirii țelurilor sale. De aceea, se urmăreau cu interes conferințele prin care Aliații țineau contact strâns și unde, pe lângă problemele de ordin material, se puneau bazele noilor orânduiri ale lumii de mâine. Moscova, Teheran, Ialta, Dumbarton Oaks, Cairo, San Francisco, Potsdam sunt etapele acestei colaborări dificile, în care se căuta a se trece peste divergențele născute din prezența, față în față, a unor ideologii și vechi interese contrarii și să se creeze, prin înțelegere, unire și conlucrare, condițiuni noi care să asigure popoarelor dreptul la viață liberă și pace, împiedicându-se în viitor repetarea de noi acte de agresiune. Vai, câte iluzii, câte speranțe se puneau în această orânduire și câte decepții a trebuit să se înregistreze!

În tot cazul, noua campanie avea pentru noi, românii, semnificația unui război pentru recâștigarea Transilvaniei; ea îi dădea îndreptățirea și caracterul de război național, ce-l făcea popular pentru masele întregului popor român. Proclamația regală din seara de 23 august indica cu claritate sensul loviturii de peste zi și al campaniei ce va începe a doua zi: România și Ungaria se găseau în două tabere opuse și dușmane.

Situația Ungariei e clarificată; ea n-a urmat pilda României. Ungaria e decisă să continue lupta împotriva Rusiei și a aliaților ei. La această atitudine o determină pe de o parte strânsoarea în clește a Germaniei, care are nevoie de teritoriul Ungariei pentru lupta defensivă ce o dă pe Frontul de Est, pe de altă parte, ura ce o are împotriva României, care, ajutată de Aliați, și-a declarat intenția de a-și recupera Transilvania de Nord. Horthy, regentul Ungariei, a demis pe primul ministru Sztójay[275], care părea șovăielnic, și a instituit un guvern de mână tare, prezidat de generalul Lakatos[276], fostul comandant al trupelor maghiare ce au luptat pe Frontul de Est. Noul guvern afirmă voința de a continua războiul pentru apărarea granițelor „prin orice

mijloace". Există, totuși, îndoieli asupra chipului cum se vor desfășura evenimentele, dată fiind cunoscuta duplicitate a politicienilor șovini maghiari.

Guvernul român a rupt relațiile diplomatice cu Ungaria. Iuliu Maniu a făcut o declarație, reprodusă de posturile de radio din străinătate, că România nu va declara război Ungariei decât dacă această acțiune se încadrează în planul strategic general al Aliaților. Printr-un comunicat oficial, ministrul afacerilor externe, Niculescu-Buzești, arată că România a declarat că nu recunoaște Dictatul de la Viena, considerând, deci, că Transilvania de Nord face parte din teritoriul național. Ungaria, refuzând să înapoieze prada și atacând cot la cot cu armatele germane forțele armatei române, s-a pus, din proprie inițiativă, în stare de război cu România.

Fazele noii campanii a României

După tragedia primelor zile ce au urmat loviturii de la 23 august, în urma sfărâmării forțelor aviației germane de bombardament, liniștea și ordinea au fost restabilite în Capitală. Noul guvern s-a pus pe lucru, procedând la schimbările impuse de noua situație, atât pe frontul intern, cât și pe cel de luptă a armatelor.

Viața începe să se normalizeze în București: tramvaiele merg, telefonul funcționează, apa curge în conducte, morții se îngroapă, molozul se adună în stive. Reapar ziarele, atât cele vechi, cât și altele noi. Comisia de armistițiu a plecat la Moscova; e alcătuită din Barbu Știrbey, Ghiță Pop, L. Pătrășcanu, generalul Dămăceanu; prima ședință s-a ținut la 10 septembrie sub președinția lui Molotov; armistițiul s-a încheiat la 12 septembrie prin acceptarea de către comisia română a textului prezentat de Molotov[277].

Foarte încordată e situația pe frontul militar. Ieșirea României din alianța cu Germania și schimbarea de front a dat acesteia o lovitură teribilă: Germania a pierdut nu numai armata română, dar și propria armată ce lupta pe teritoriul român. Situația strategică a forțelor germane a devenit critică[278], spatele frontului german nu mai e apărat de o armată amică, ci e tăiat, despărțit, de baza sa de operație, de către armata română, devenită adversară.

Unitățile germane de pe teritoriul român sunt peste tot atacate și dezarmate de forțele române. Acțiunea română, operând un mare gol prin curățarea spațiului din spatele liniilor germane, aduce un considerabil ajutor ofensivei sovietice din sudul Moldovei și al Basarabiei; armatele sovietice pot să facă un salt formidabil de 600 de kilometri în linie dreaptă în teritoriul amic liber de dușman. Armatele 6 și 8 germane, încercuite, cu liniile de retragere tăiate de români, trebuie să capituleze. Generalul german Gerstenberg, autorul atacurilor aeriene de la 24 august și din zilele următoare care au pricinuit Bucureștilor atâtea ruine și victime omenești, a fost prins; comunicatul spune că el „va răspunde de faptele sale". Era, după sinuciderea lui Killinger, simbolul prăbușirii totale a stăpânirii brutale a *Reichului* în România.

La 1 septembrie se poate avea o vedere restrospectivă asupra fazelor prin care a trecut România în această tulbure ultimă săptămână a lunii august 1944. Au fost, de fapt, trei crize. Întâi, a fost *criza politică*: schimbarea de atitudine, gonirea lui Antonescu de la conducerea statului, instaurarea regimului de înțelegere cu Aliații și încheierea armistițiului. A doua a fost *criza descleștării* de germani, operație penibilă, care ne-a costat teroarea bombardamentelor aeriene asupra Bucureștilor și numeroasele ciocniri armate din cuprinsul țării. A treia, cea pe care o trăim în momentul de față, e *criza stabilirii colaborării* cu Aliații, în special cu rușii; ea dă naștere în mod fatal la neprevăzuturi, la tot felul de incidente, unele mai ușoare, altele mai grave, la îndoieli și la temeri.

Soldatul român își face datoria în chip admirabil; după ce a scăpat din grozăvia războiului din Răsărit, el a început cu același simț al datoriei față de drapel, cu aceeași vitejie, campania din Apus, împotriva noului adversar.

Această campanie[279], lungă și laborioasă, poate fi sistematizată prin împărțirea ei în patru faze[280].

Faza întâi, de la 24 august până la 5 septembrie, este aceea a luptelor pentru *curățirea teritoriului național* și scoaterea forțelor germane din punctele strategice pe care le ocupau, amenințând comunicațiile și instalațiile noastre militare.

Faza a doua, de la 5 septembrie până la 13 octombrie, este aceea a *luptelor pentru eliberarea Transilvaniei*; era urmarea de neînlăturat a

denunțării de către Rege și guvern a odiosului arbitraj silit de la Viena și cauza stării de război dintre România și Ungaria. Refuzând să înapoieze prada și ajutați de germani, complicii lor, ungurii, au început lupta, atacându-ne în două sectoare: la vârful intrândului secuiesc de la nord de Brașov și la frontiera de vest, în direcția Munților Apuseni.

A treia fază, de la 13 octombrie până în iarna anului 1945, a fost participarea română la *marea ofensivă contra Ungariei*, cuprinzând trecerea Tisei și bătălia pentru Budapesta; au fost operații grele și foarte costisitoare în vieți omenești, dar încununate de o victorie deplină.

A patra fază, cea mai lungă — căci a ținut cinci luni, din iarnă până în luna mai 1945, a fost participarea armatelor române la *eliberarea Cehoslovaciei*; a fost, din cauza terenului muntos, a vremii de iarnă și a rezistenței dârze a unui inamic puternic, deosebit de laborioasă. Ea s-a încheiat la 12 mai 1945, la 100 km înaintea orașului Praga.

Organizarea noului front de luptă din interior

După lovitura de stat de la 23 august, prima acțiune ce se impunea noului guvern era una de ordin militar: asigurarea stăpânirii noastre asupra punctelor strategice pe care le ocupau germanii pe teritoriul nostru și, simultan cu aceasta, luarea în stăpânire a defileurilor carpatice, spre a împiedica constituirea unui front germano-maghiar de-a lungul frontierei muntoase. În pofida situației haotice în care se găseau armata și comandamentele ei după dezastrul bătăliei armistițiului și după lovitura de la 23 august, în pofida inexistenței unui plan de cooperare militară sovieto-română, aceste operațiuni trebuiau executate cu iuțeală și cu energie, pe de o parte pentru a împiedica concentrările și atacurile, ce se așteptau, ale inamicului iar pe de altă parte pentru a deschide drumul armatelor sovietice, acum aliate, și a acoperi înaintarea și concentrarea lor pe zonele de luptă din Ardeal.

Operațiile de curățire și acoperire au fost executate[281] după directivele Marelui Stat Major și comunicate comandamentelor militare române chiar în noaptea de 23-24 august. Ideile fundamentale ale acestor directive erau:

a) încetarea imediată a ostilităților împotriva armatelor sovietice; b) regruparea forțelor armate retrase de pe frontul moldo-basarabean, pentru a putea fi întrebuințate în campania pentru eliberarea Ardealului de Nord; c) curățirea teritoriului țării de ocupanții germani. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui program, armatele 3 și 4, care se găseau în retragere de pe frontul Moldova—Nistru, trebuiau să se concentreze în zona Siretul de Jos—Galați, spre a bara armatelor germane drumul retragerii și al invaziei în Muntenia; după îndeplinirea acestei misiuni, ele se vor regrupa și completa cu unități noi din depozite pentru ca, formând o nouă Armata 4, să fie dirijată peste munți ca să ia parte la campania pentru eliberarea Transilvaniei. Trupele ce se găseau în interiorul țării — Muntenia, Oltenia, Transilvania de Sud și Banat — vor alcătui Armata 1 română, cu misiunea de a curăți teritoriul național de trupele germane ce-l împânzeau, a împiedica pe germani să aducă trupe de întărire de peste graniță, oprindu-i până la sosirea armatelor sovietice în zonele de luptă. Pentru aceasta, s-a instituit în Oltenia un comandament teritorial, în Muntenia alte două, iar în Dobrogea Comandamentul Armatei 2. Directiva operativă preciza că „acțiunea militară trebuia să fie fulgerătoare, pentru a exploata surpriza inițială".

Primele operații au fost începute chiar din dimineața zilei de 24 august de trupele ce alcătuiau așa-numita Armata 1, care, în momentul acela, era un conglomerat difuz format din unități disparate: unitățile operative ce fuseseră, din precauție, păstrate în interior în timpul campaniei din Rusia, sporite cu tot felul de formațiuni noi, divizii de recruți din contingentele 1944 și 1945, părți sedentare, 14 școli militare locale sau evacuate din Moldova, cinci centre de instrucție, grăniceri de pe frontieră, jandarmi etc. Dispozițiile Marelui Stat Major au fost comunicate comandamentelor teritoriale, corpurilor, diviziilor și centrelor de instrucție ca, prin acțiuni prompte și energice, să atace, să dezarmeze și să captureze forțele germane din zonele respective și să bareze drumurile de pătrundere ale inamicului prin toate trecătorile principale ale Carpaților, spre Ardeal și Banat, acoperindu-și și spatele spre Dunăre.

În această fază, semihaotică, care a ținut de la 24 august până la 4 septembrie 1944, efectivele forțelor ce vor alcătui Armata 1 se cifrau la 5 683 ofițeri, 7 401 subofițeri și 161 363 trupă; deci, valoarea a aproape 20

de divizii infanterie. Judicioasele și rapidele măsuri luate de Comandamentul Superior, executate cu promptitudine și cu convingere patriotică de unități, au făcut ca numai după două zile, în mijlocul luptelor, dispozitivul de acoperire să fie realizat.

Apărarea Capitalei

Deosebit de vii și bogate în episoade dramatice au fost luptele date în zilele de 24—27 august între forțele germane ce căutau să pună mâna pe Capitala României și forțele române, care au apărat-o. Împrejurările politice au făcut ca aceste lupte să se dea între două armate care, până în ajun, luptaseră ca aliate, umăr la umăr, și ai căror comandanți erau legați prin colaborare militară și, uneori, prietenească.

În dimineața zilei de 24 august, Capitala prezenta un aspect haotic: trupe române se mișcau dinspre satele din jurul Bucureștilor, unde erau cantonate, spre Capitală, spre a ocupa poziții în vederea unor lupte de care nu-și puteau da seama precis; ele se încrucișau adesea ca trupe germane ce parcurgeau orașul, îndreptându-se spre periferie. Populația, încă sub efectul mesajelor ce ascultase la posturile de radio în timpul nopții, privea nedumerită și aștepta cu neliniște evenimentele. Bombardamentul sălbatic, început de aviația germană, a lămurit-o. O dată cu bombardamentul aerian, germanii au început și o acțiune militară, tinzând la ocuparea orașului.

Forțe germane, constituite esențial dintr-o puternică coloană motorizată, plecată din Ploiești, precedată de tunuri antiaeriene de 120 mm, s-au prezentat la intrările de nord ale Capitalei și au constituit, împreună cu trupele aflate aici, un front în regiunea Băneasa—Otopeni—Pipera, cu veleități de a forța, fără întârziere, pătrunderea în București. Alte grupe germane, de importanță deosebită, erau cantonate în zonele Vârtejul—Lupeasca, Șerban Vodă—Progresul și Ghencea—Dealul Spirii. În interiorul orașului mai erau câteva formațiuni, mai reduse: în blocurile Școlii Superioare de Război — unde era sediul Misiunii Militare germane din România, în localul Misiunii Aeronautice germane pe Splaiul Independenței și în alte câteva puncte.

Grupul de Nord, care era cel mai numeros și mai puternic, a încercat să pătrundă în Capitală, concomitent cu atacurile sălbatice ale aviației de bombardament germane asupra Bucureștilor; el s-a lovit însă de dârza apărare organizată în grabă cu trupele române ce alcătuiau Garnizoana București, sporite cu alte detașamente, întâmplător aflate aici. Grosul apărării îl forma în acest punct Regimentul de Escortă Regală Călare (colonel Mircea Olteanu), care a ocupat regiunea Mogoșoaia—Băneasa—Herăstrău. Apărarea s-a organizat și în celelalte sectoare cu elemente disponibile. Așa, Regimentul 2 Călărași — care se găsea în București, fiind în trecere spre frontul de luptă — a luat asupră-și apărarea Capitalei dinspre sud, închizând șoselele din direcțiile Oltenița, Giurgiu și Alexandria. Batalionul de parașutiști a apărat sectorul Pipera, cu aerodromul său. Au mai fost utilizate unități de recruți ale Vânătorilor de Gardă, din regimentele 4 Roșiori, 3 Călărași ș.a. Comanda apărării o avea generalul Iosif Teodorescu, comandantul Garnizoanei București.

Paralel cu această apărare, dinăuntru în afară, Marele Stat Major a organizat și o acțiune din afară înspre oraș, coordonată cu cea dintâi, la care au luat parte forțe aparținând unităților din Slatina, Târgoviște și Constanța, care au grăbit pasul spre București.

Intenția atacului german era ca, executând, în spiritul lui, ordinul Comandamentului Suprem german din Berlin, să ocupe, printr-o acțiune rapidă, Capitala, până la sosirea forțelor retrase din Bulgaria, Dobrogea și Moldova, cu ajutorul cărora să se organizeze o nouă linie de apărare germană Ploiești—București, cu flancurile sprijinite pe munți și pe Dunăre. Comandamentul german nu și-a putut însă coordona acțiunile într-un plan unitar, așa încât ele au avut caracterul unor lupte izolate. Acțiunea spontană și energică a comandamentelor militare române, îndrumate de Marele Stat Major român, a reușit să înăbușe din față planul german, salvând atât Capitala, cât și creând condiții favorabile pentru desfășurarea operațiilor viitoare.

Atacul principal german s-a dat în sectorul nord și a fost oprit de trupele române care apărau podul de la Băneasa și rambleul căii ferate București—Constanța; cea mai eficace apărare au executat-o cele 12 tunuri anticar de 63 mm de fabricație *Breda*, de care dispunea Regimentul de Escortă Regală.

Luptele au durat patru zile. Germanii au transformat pădurea Băneasa într-un *reduit* puternic, au adus trupe de întărire și au reușit, printr-o întâmplare nenorocoasă pentru noi, să facă prizonieri pe comandantul garnizoanei, generalul Iosif Teodorescu, și pe șeful său de stat major, colonelul Hristea.

Între timp însă, începea să se facă simțită în spatele pozițiilor germane și acțiunea trupelor românești de deblocare, venind dinspre nord, din direcția Chitila, sub comanda generalului Gh. Rozin, precum și a unui detașament din Divizia 9, venind din Dobrogea. Un detașament motomecanizat, pornit din Târgoviște, a atacat aerodromul de la Otopeni, unde germanii au depus o vie rezistență; ajutat de un batalion din Regimentul 22 Infanterie, el a reușit să frângă rezistența și să dezarmeze pe germani.

Alte lupte s-au dat în diverse puncte ale Capitalei. În ziua de 26 august au fost lichidate detașamentele germane de la Bariera Rahovei, unde un detașament de 200 de germani, cu armament automat și tunuri antiaeriene, a fost oprit timp de cinci ore de un grup de zece ofițeri și 30 de subofițeri și soldați, adunați în grabă, până la sosirea de ajutoare din interiorul orașului — de la Cimitirul Bellu, Crematoriu și Școala Superioară de Război de la Cotroceni.

În dimineața de 26 august la Băneasa, pe când artileria antiaeriană română executa un tir razant asupra pozițiilor germane, o puternică formație de aviație americană, intervenind pentru întâia oară în ajutorul noului aliat — cu o apreciabilă întârziere, ce a permis germanilor să opereze mari distrugeri în București — a supus pădurea Băneasa unui bombardament nimicitor, distrugând acest centru de rezistență a dușmanului; pădurea a fost apoi atacată și ocupată de trupele române, care au eliberat și pe generalul Teodorescu.

După o ultimă încercare de rezistență în ziua de 28 august, pe linia Băneasa—Otopeni—pădurea Tunari, Gerstenberg a dat semnalul retragerii. Urmărit de forțele române, Gerstenberg, care căuta să se strecoare spre nord, spre a fugi în Ardeal, a fost capturat în noaptea de 27—28 august, la trecerea Ialomiței cu grupul ce-l urma, de către elemente aparținând Armatei 4 române, ce se înapoia din Moldova.

Între timp, toate celelalte centre de rezistență fuseseră anihilate. Bucureștii au fost salvați; atât orașul cât și împrejurimile au fost complet curățate de germani. Bilanțul luptelor pentru apărarea victorioasă a Bucureștilor se încheie cu cifra de 5 464 germani luați prizonieri; printre aceștia erau 358 ofițeri și șapte generali, comandanți de trupe combatante sau de servicii.

Toate trupele ce au luat parte la apărarea Capitalei erau de formație nouă, alcătuite din recruți, care primeau cu acest prilej botezul focului; ele au luptat excelent, fără nici o defecțiune.

La această acțiune au luat parte și „gărzile patriotice muncitorești"; detașamente ale acestor formațiuni cetățenești, organizate de Partidul Comunist, au dat concurs trupelor armatei regulate, menținând ordinea pe străzi în timpul panicii provocate de bombardamentele aeriene germane, au ocupat și făcut garda localurilor instituțiilor publice și, în unele puncte, au dat chiar concurs de luptă unităților militare pentru imobilizarea și dezarmarea detașmentelor germane.

Curățirea teritoriului național

În același timp cu apărarea Capitalei împotriva germanilor, se dădeau lupte vii în diferite puncte ale țării spre a se pune în siguranță principalele puncte strategice și regiuni industriale ale teritoriului național, ce erau ocupate de germani și pe care aceștia aveau intenția să le păstreze. Aceste lupte însemnează un efort cu atât mai însemnat cu cât situația noastră politică și militară era încă haotică, unitățile aviației dispersate, comandamentele neluate încă în primire de noii titulari, iar germanii dispuneau de forțe numeroase și puternice.

Comandamentul Suprem german atribuia teritoriului român o deosebită importanță strategică și politică, în legătură nu numai cu frontul de luptă cu armata sovietică, dar și pentru legătura cu țările balcanice. De aceea, el intenționa a-l menține cu orice preț și prevăzuse din timp — în înțelegere cu Antonescu — trei linii de apărare împotriva înaintării sovietice: linia Carpații Moldovei—Focșani—Siret—Brăila—Dunărea de Jos; apoi linia

Carpaților Meridionali și, în cele din urmă, linia Munților Apuseni. Aceste linii urmau să fie ocupate succesiv, la caz de nevoie, de trupele germane pe care nădăjduiau să le salveze și să le retragă de pe frontul moldo-basarabean, întărite cu numeroasele trupe cantonate în diferite localități din interiorul teritoriului român. Erau aici: comandamente de artilerie antiaeriană și de marină, trupe S.S., organizații paramilitare hitleriste, formații de serviciu etc. Ele păzeau Capitala și orașele mari, centrele industriale Brașov și din Banat, zonele petrolifere din Valea Prahovei, porturile litorale și de pe Dunăre etc. După evaluări precise, efectivele acestor trupe din interior se ridicau la 57 000 de oameni, prevăzuți cu o bună aparatură de luptă.

Nimicirea catastrofală a forțelor germane luptătoare în ofensiva sovietică de pe linia Iași—Chișinău după 20 august, urmată de reușita loviturii de stat de la 23 august, a zădărnicit planul rezistenței pe cele trei linii succesive, așa încât singura acțiune posibilă a rămas ocuparea și organizarea pentru apărare a localităților importante din România, precum și a liniei Carpaților Meridionali și a liniei Dunării spre a obține timpul necesar pentru concentrarea și reorganizarea forțelor germane pe acest front, cu ajutorul celor din Ungaria și din Bulgaria. Iată pentru ce se impunea, ca o primă și urgentă misiune a trupelor române, dezarmarea și capturarea forțelor germane din interiorul țării.

Cele mai importante acțiuni au fost cele din zonele Ploiești, Turnu Severin și Dobrogea.

În regiunea Ploiești, germanii aveau veleități să păstreze zona petroliferă, atât de necesară pentru alimentarea mașinii lor de război, și să pună în siguranță drumul spre Predeal și Brașov, necesar legăturii cu bazele germano-maghiare din Ardeal și pentru eventuala retragere din Vechiul Regat. Ei dispuneau în această regiune de trupe numeroase și de bună calitate, cu un efectiv de 27 000 de oameni, cu centrele principale în Ploiești, Câmpina și Moreni, cu o excelentă artilerie, un tren blindat și câteva care de luptă. Trupele române din aceeași regiune depindeau de Corpul 5 Teritorial, aflat la Breaza, sub comanda generalului C. Vasiliu-Rășcanu; ele erau, în cea mai mare parte, intercalate printre trupele germane, încât descleștarea și regruparea lor în vederea luptelor cu foștii aliați n-a fost posibilă decât pentru efectul surprinderii.

Pentru a-și mări efectivele de luptă, dispunând de toate trupele din regiune, Comandamentul român a retras gărzile militare din centrele de exploatare petrolieră — atât cât mai rămăseseră după marile bombardamente aeriene — și le-a înlocuit cu muncitori înarmați de la schelele petroliere și rafinării, după care a blocat cu trupe căile de acces în direcția București—Mizil—Buzău, Predeal—Timiș și Câmpina—Băicoi—Moreni. Fiind înștiințat de evenimentele petrecute în București, toate măsurile de siguranță și deplasările de trupe s-au efectuat în noaptea de 23—24 august. În dimineața zilei de 24 august, unitățile române au și pornit acțiunea împotriva detașamentelor germane, surprinse. Luptele cele mai vii au avut loc la Moreni, Câmpina, Târgușorul Nou și în zona Ploiești.

La Moreni, atacul român a fost dat de batalioanele 2 Vânători Gardă, 5 Vânători Moto și 22 Infanterie; lupta a fost grea, cu mari pierderi de ambele părți; abia în seara de 26 august, germanii au încetat lupta și au capitulat. La fel s-au petrecut lucrurile la gara și în orașul Câmpina. La Târgușorul Nou, germanii au apărat cu dârzenie aerodromul, care n-a putut fi cucerit decât în dimineața zilei de 27 august, prin intervenția Batalionului 3 de Vânători Moto. La 26 august, trupele germane de la Bucov, Corlătești, Crângul lui Bot au atacat Ploieștii dinspre sud și est, au pătruns în oraș și, după lupte pe străzi, au respins cele trei batalioane de recruți români ce formau garnizoana orașului, spre nord, dar, în dimineața următoare, trupele române au revenit la contraatac și au recucerit orașul. După aceea s-au dat lupte grele pentru anihilarea ultimelor rezistențe germane de la gara și pădurea Buda și din pădurea Păulești; la un moment dat, prin intervenția trenului blindat german, apărarea română de la Găgeni a fost străpunsă. Dar atacurile românilor frâng rezistența germană, trenul blindat, care avea câteva vagoane cu muniții, a fost aruncat în aer și coloanele germane, care suferiseră grele pierderi, au capitulat, în frunte cu generalul Kuderna.

În ziua de 30 august, întreaga rezistență germană din regiunea Ploiești a fost zdrobită și majoritatea trupelor capturată. Prada de război a fost importantă: 9 100 de prizonieri și un mare număr de tunuri de diferite calibre, trenuri cu muniții și autocamioane. E necesar de repetat aceeași constatare ca pentru luptele date pentru apărarea Capitalei: marea majoritate a trupelor române ce au luptat aici era formată din unități de recruți, cu o

instrucție sumară, și unități de marș cu oameni concentrați numai de două săptămâni; ei au luptat însă admirabil.

Întâlniri între coloane germane și trupe române au avut loc și în alte puncte ale țării. Astfel, în județul Ialomița, la Slobozia, nord de Călărași, o puternică coloană motorizată germană, ce căuta să treacă în Bulgaria, a fost atacată și distrusă la 29—30 septembrie de trupele Regimentului 38 Infanterie român, ce forma avangarda Diviziei 10 Infanterie, aflată în marș din Dobrogea spre Capitală și, mai departe, vestul țării.

Acțiuni importante au avut loc și în sudul Dobrogei, unde ostașii Diviziei 9 Roșiori din Constanța, ajutați de formațiile muncitorești din oraș, au împiedicat distrugerile proiectate de Germania asupra instalațiilor portului și asupra orașului, precum și refugierea trupelor germane spre sud, în Bulgaria. La 26 august, văzând că acțiunea proiectată de ei e imposibil de realizat, forțele germane, în număr de 4 000 de soldați și subofițeri, cu 100 de ofițeri — având și o mare cantitate de mijloace tehnice de luptă —, au capitulat, fiind luate prizoniere.

În tot lungul Dunării, la Brăila, Cernavoda, Oltenița, Giurgiu, Zimnicea, Turnu Măgurele, Turnu Severin, Orșova, trupele române de uscat, ajutate de bateriile de coastă, împreună cu vitezele trupe ale flotilei militare române, au blocat Dunărea și au atacat vasele germane ce căutau să scape cu fuga în susul fluviului; au fost capturate trupe în mare număr și un bogat material de navigație.

Luptele din sectorul Dunării, la vest de Turnu Severin, s-au dat de trupele Diviziei 19 Roșiori, formată din elemente tinere (regimentele 94, 95 și 96 Infanterie); ele au atacat garnizoanele germane din Turnu Severin, Orșova și Caransebeș, precum și coloanele motorizate în marș, unele fiind susținute și de focul monitoarelor de pe Dunăre. S-au dat lupte îndârjite, cu grenada și la baionetă, până ce germanii au fost capturați și dezarmați. La Orșova a trebuit să se ia cu asalt casă cu casă, stradă cu stradă. În chipul acesta, inamicul a fost împiedicat să se consolideze în defileul Dunării de la Porțile de Fier și în importantele centre industriale ale Banatului.

Insistând din nou asupra faptului că toate aceste lupte au fost date de trupe noi, insuficient instruite și dotate cu armament mediocru, ceea ce nu le-a împiedicat să lupte cu elan și să săvârșească în unele privințe adevărate

acte de eroism, mai trebuie adăugat și că această importantă acțiune de eliberare a fost executată exclusiv de trupe românești, după directive date de comandamente române, întrucât trupele sovietice erau încă departe, în Moldova, și nici un contact nu se stabilise între cele două comandamente, român și sovietic, acum aliate.

Bilanțul pierderilor suferite și de o parte și de alta arată că curățirea teritoriului național de armatele germane n-a fost o simplă operație polițienească; față de un adversar ca armata germană, cifra pierderilor a fost impresionantă. Românii au plătit această victorie cu 22 658 morți, răniți și dispăruți. Germanii au avut, după evaluările făcute de noi, 4—5 000 de morți; cifra celor dezarmați și luați prizonieri este — precum e ușor de înțeles — mult mai precisă: ea se ridică pentru întreg teritoriul la un număr de 53 159 prizonieri, dintre care 14 generali și 1 224 ofițeri[282].

La 30 august, la intrarea avangardelor blindate sovietice în București, operația curățirii teritoriului național fusese terminată și ordinea perfectă domnea peste întreg teritoriul țării. Grupurile de armată germană fuseseră lichidate și orașele întâmpinau cu prietenie armatele sovietice. În același timp, se lucra cu febrilitate, dar cu ordine, la mobilizarea, organizarea și încadrarea noilor unități; această operație era gata la 5 septembrie.

Curățind teritoriul României de trupe germane și deschizând forțelor sovietice porțile Carpaților, România îngăduia armatelor sovietice să facă dintr-o dată un salt formidabil, de câteva sute de kilometri, în inima Europei, spre granițele de sud ale Germaniei, făcând o spărtură largă în sistemul ei de apărare[283]. Problema străpungerii zidului Carpaților era o operație grea; pentru întâia oară se punea armatei sovietice o sarcină de felul forțării unui obstacol natural atât de puternic. Prin ieșirea din Pactul Tripartit a României și prevăzătoarea ocupare de ea a trecătorilor Carpaților, această gravă problemă era ștearsă din planul strategic sovietic. Mareșalul sovietic Malinovski, căruia îi incumba această îndatorire, ce l-ar fi costat mari sforțări și jertfa a mii de soldați, putea să respire ușurat și să exclame: Nu mai sunt Carpații! Aceasta, pe plan militar. Dar acțiunea României a avut un răsunet imens și pe plan politic[284] ea a deschis și ușurat calea retragerii din orbita germană a țărilor vecine cu ea, aflate într-o situație asemănătoare. „Pravda", oficiosul comunist de la Moscova, recunoaște aceste fapte,

scriind: „Importanța ieșirii României din *Axă* depășește cadrul teritoriului ei"; apoi: „nu s-ar cuveni să se subestimeze însemnătatea acestei lovituri date întregului sistem de dominație germană din Peninsula Balcanică". În adevăr, armatele Frontului 3 ucrainean (general Tolbuhin) care, la 23 august erau la Cetatea Albă, ating la 1 septembrie frontiera româno-bulgară a Cadrilaterului. Armatele Frontului 2 ucrainean (general Malinovski) care, tot la 23 august erau la Vaslui, au coborât într-o săptămână până la București și Ploiești, de unde au trecut, în pas de marș liber, spre Brașov, ca să se găsească, înainte de jumătatea lunii septembrie, pe linia Mureșului și la trecătorile Munților Apuseni.

Pregătirea campaniei pentru eliberarea Transilvaniei

Acțiunile prompte pentru curățirea teritoriului român de elementele germane, ocuparea și punerea în siguranță a trecătorilor Carpaților Meridionali și acoperirea granitei de vest au creat forțelor române din Ardeal condiții favorabile pentru preîntâmpinarea atacurilor germano-maghiare ce se așteptau să se producă, atât din regiunea intrândului secuiesc de la nord de Brașov, cât și dinspre vest. Era, pentru Comandamentul român, afară de orice îndoială că germanii au intenția să mențină cu orice preț Ardealul. Două motive puternice legitimau această intenție. Primul era de ordin militar. Pentru germani, Podișul Transilvaniei, atât prin poziția sa geografică, cât și prin relieful său, prezenta o deosebită importanță din punct de vedere strategic: posesiunea lui era necesară pentru organizarea rezistenței împotriva armatelor sovietice care-și continuau ofensiva înspre vest. Al doilea era de ordin politic: Ungaria era ultimul aliat ce mai rămăsese germanilor dintre fostele state satelite înhămate la carul hitlerist; spre a o menține și mai departe era, deci, necesar a-i cultiva prietenia, ajutând-o să-și păstreze teritoriul pe care tot ei i-l dăruiseră la Viena[285]. Lupte înverșunate erau, așadar, de așteptat pentru posesiunea Ardealului. De aceea, Comandamentul român a trebuit să ia măsuri repezi pentru punerea în stare de apărare a Ardealului, înainte chiar de sosirea armatelor sovietice, care erau în marș spre vest.

Din punct de vedere strategic, podișul transilvan are forma unui patrulater, închis pe toate cele patru laturi de munți. Carpații Meridionali și cei Orientali, ce-l străjuiesc spre sud și est, sunt străbătuți de numeroase trecători ce leagă Ardealul cu Muntenia și cu Moldova; ele fuseseră, printr-o bună prevedere, ocupate solid de trupe române. Dinspre vest și nord, o invazie se poate face prin două porți principale de intrare. Spre vest este defileul Mureșului, în forma unui coridor lung și îngust, al cărui ax e ocupat de albia râului Mureș; el se întinde de la Deva, trecând pe lângă Lipova până aproape de Arad, fiind gâtuit între Munții Apuseni și Munții Poiana Ruscăi. El este ușor de apărat, dar și în primejdie de a fi întors prin văile paralele, mai mici, ale Crișurilor, care străbat masivul bihorean. A doua poartă de intrare, ce se deschide spre nord-vest, este poarta Someșului, foarte largă — aproximativ 140 km —, de fapt, o platformă de dealuri scunde, cuprinsă între Munții Apuseni și ai Oașului; ea stabilește comunicația între așa-zisa „Câmpie" a Ardealului de Nord cu depresiunea Tisei Superioare și, de acolo, spre pusta maghiară; jaloanele ei principale sunt: Cluj, Dej, Satu Mare. E un drum comod de invazie din ambele direcții, permițând desfășurări mari de armate.

În momentul începerii campaniei din Transilvania, la începutul lunii septembrie 1944, poarta Mureșului, la răsărit de Arad, era ocupată de trupe române, care aveau misiunea să împiedice forțarea ei de către inamic și să o țină deschisă pentru înaintarea spre vest a grosului armatelor sovietice, care soseau din est. Poartea Someșului — aflată în porțiunea Transilvaniei cedată ungurilor prin Dictatul de la Viena — era în mâinile germanilor și maghiarilor, care înaintaseră în inima Ardealului românesc până la cursul mijlociu al Mureșului.

Pentru desfășurarea avantajoasă a viitoarelor operații era, așadar, necesar: întâi, a păstra solid poarta Mureșului; al doilea, a izgoni pe germano-maghiari din inima Transilvaniei și a deschide, astfel, armatelor sovieto-române drumul prin poarta Someșului spre Câmpia ungară și Cehoslovacia. Această din urmă acțiune făcea parte din marele plan strategic al întoarcerii pe la sud a Germaniei, ultimul bastion de rezistență al forțelor hitleriste.

Două armate române au putut fi organizate și concentrate pe zonele de luptă din Ardeal: Armata 1 și Armata 4. A fost a patra reorganizare a armatei române, după intrarea noastră în război.

Armata 1 română, reorganizată, era alcătuită la 5 septembrie din cinci divizii active (trei divizii de infanterie, o divizie de munte și o divizie de cavalerie), trei divizii de instrucție (câte una de infanterie, munte și cavalerie), formate din recruți, Detașamentul Dunărea de Jos, șase școli militare și un centru de instrucție cu șase batalioane; ea însuma 2 674 ofițeri, 2 902 subofițeri și 67 932 trupă, adică aproximativ opt divizii de infanterie cu efectiv de război. Armamentul avea deficiențe, mai ales la artilerie: 42 000 puști, 4 700 arme automate, 99 tunuri antiaeriene și anticar, 81 piese de artilerie. Aceste efective au mai sporit puțin în faza operațiilor din Ungaria (după 8 octombrie), până la cifra de șase divizii active, două de instrucție — cu un efectiv total de 70 000 de oameni de trupă, 3 232 ofițeri și 3 762 subofițeri, dar cu aceeași deficiență artileristică: 230 tunuri antiaeriene și anticar, 143 guri de foc. Forțele Armatei 1 erau grupate în două corpuri de armată: 7 și 4; comandantul Armatei 1 română era generalul Nicolae Macici. Unitățile armatei au ocupat poziții la vest de Munții Apuseni și în Banat, spre a astupa și apăra defileurile Crișurilor, Mureșului și Dunării, prin care dușmanul se pregătea să pătrundă în Ardeal și în Muntenia.

Armata 4 română era alcătuită în această perioadă din nouă divizii, grupate în trei corpuri de armată: Corpul de Munte, Corpul 2 armată și Corpul 6 armată; numărul diviziilor s-a urcat, ajungând în perioada marilor bătălii până la 12; comandant al Armata 4 a fost, în epoca aceasta, generalul Gh. Avramescu. Ea a luat poziție în Podișul Transilvaniei, pe văile Mureșului și ale Târnavelor.

Restul armatei române nu mai conta ca forță organizată. Armata 3, care de la începutul campaniei[286] fusese neîntrerupt pe fronturile de luptă, fusese dizolvată în urma înfrângerii de pe Nistru și a marilor pierderi suferite; unele dintre unitățile ei au fost întrebuințate pentru constituirea armatelor din Ardeal. Cât despre Armata 2, ea existase numai în perioada de pregătire dinainte de război — comandant generalul Gh. Argeșanu, unitățile ce o compuneau fiind dislocate spre sud: Dunăre, sudul Dobrogei, litoral; în cursul evenimentelor ce au precedat declararea războiului, considerându-se

primejdia unui atac dinspre sud ca eliminată, Armata 2 a fost dizolvată, unitățile ce o compuneau fiind repartizate la alte formațiuni de luptă.

Este interesant de știut că guvernul român și Comandamentul oștirii au pornit acțiunea din Ardeal fără să fi primit vreun ajutor material din parte noilor aliați și mai înainte chiar de a se fi stabilit condițiile tehnice ale cooperării militare sovieto-române. În adevăr, Convenția de Armistițiu, care prevedea liniile largi ale acestei cooperări, s-a încheiat mai târziu — la 12/13 septembrie —, iar armatele române au intrat, formal, sub comandament sovietic, la 7 septembrie. Spunem: „formal", deoarece mareșalul Malinovski a luat contact cu Marele Stat Major român abia la 26 septembrie. Așa fiind, toate operațiile trupelor române în luptele de curățire a teritoriului național și de eliberare a Transilvaniei, până la această dată, au fost conduse direct de Comandamentele române, după îndrumările Marelui Stat Major, condus de generalul Gh. Mihail.

La prima întrevedere, de la 26 septembrie 1944, între generalii Malinovski și Mihail — asistați de principalii lor colaboratori, în localul Marelui Stat Major român din București — s-au pus în discuție, pe lângă chestiunile tehnice ale cooperării militare între cele două armate aliate, și o serie de alte probleme care trebuiau să fie soluționate în vederea asigurării unei colaborări prietenești și sincere între cele două armate.

Cea dintâi a fost cererea generalului Mihail de a se pune capăt violențelor comise de unii soldați sovietici împotiva soldaților români, care, conform ordinelor date anterior de autoritățile militare române, nu se puteau apăra, pe când agresorii rămâneau nepedepsiți, ceea ce constituia o încurajare în această atitudine. S-a convenit a se adresa trupelor un ordin comun prin care se interziceau asemenea agresiuni și se autoriza partea atacată de-a face uz de armă în apărare.

S-a pus, de asemenea, chestiunea retrocedării de către sovietici a vaselor Flotilei române de mare și de Dunăre care fuseseră capturate de ruși după 23 august, adică după încetarea ostilităților din partea noastră. Malinovski n-a acceptat această cerere, cu justficarea că Flotila de mare nu mai e de nici un folos pentru România, deoarece ea nu va avea război cu Turcia... Cerându-i-se cel puțin restituirea Flotilei de Dunăre, răspunsul a fost tot

negativ, sub cuvânt că, pentru operațiile pe Dunăre contra Ungariei, flota fluvială a sovieticilor e destul de puternică.

S-a mai cerut eliberarea prizonierilor români făcuți de ruși pe frontul moldo-basarabean în cursul înaintării armatelor sovietice spre sud. Malinovski a răspuns că, întrucât privește pe prizonierii făcuți până la 23 august inclusiv, aceștia fiind luați prin luptă, nu pot fi restituiți, ei urmând a fi eliberați la timp, conform prevederilor armistițiului. În ceea ce-i privește pe ostașii luați prizonieri după 23 august, la vest de Siret, în timpul urmăririi trupelor române care aveau ordinul să nu mai lupte, mareșalul sovietic a convenit că ei trebuie eliberați, deoarece capturarea lor s-a făcut din cauza neajungerii la timp a dispozițiilor trimise comandanților sovietici de pe front. Diverse împrejurări au făcut ca această restituire să nu se îndeplinească, așa încât masele de români au continuat să fie păstrate în captivitate.

În ce privește participarea armatei române la campania din Vest, generalul Mihail și-a luat angajamentul ca, până la 15 octombrie, cele 12 divizii române prevăzute de Convenția de Armistițiu să fie complet organizate, echipate și concentrate pe linia de foc, cu condiția ca și Comandamentul sovietic să-i pună la dispoziție mijloacele de transport. În realitate, la data fixată, au fost realizate nu 12, ci 14 divizii române, și angajate în lupte. E interesant de știut — ca un indiciu al neîncrederii ce domnea la acea epocă de început de colaborare — că, în cursul discuțiilor între cele două comandamente aliate, rușii au cerut ca, în afara celor 12 divizii române ce trebuiau să lupte pe front, conform stipulațiunilor armistițiului, să nu mai păstrăm în interior decât numai trei divizii. Acest lucru n-a fost însă admis de generalul Mihail și nici de succesorul său; ei au sporit numărul diviziilor române ce luptau pe front până la 19, după cum cereau necesitățile operative, și au păstrat restul unităților, rezultate din cea de-a patra restructurare a armatei, în interior.

La scurt timp după această întrevedere, generalul Mihail a fost înlocuit de la conducerea Marelui Stat Major român; succesorul său a fost numit generalul Rădescu[287].

Mai este interesant de știut că ofensiva germano-maghiară, începută la 5 septembrie, a găsit unitățile române pe cale de regrupare, așa încât în unele

puncte șocul inițial a fost suportat și respins prin inițiativa și conducerea comandanților corpurilor teritoriale, până ce comandanții celor două armate, 1 și 4, au luat în mână conducerea unităților lor, intrate în dispozitiv.

Bătăliile defensive din Transilvania

Lunînd-o înainte, Ungaria a dezlănțuit războiul împotriva României, atacând pe linia tăișului de secure înfiptă în trupul românismului, pe care-l forma teritoriul dăruit ungurilor prin Dictatul de la Viena. La 4 septembrie, trupele maghiare, masate în colțul de sud al intrândului secuiesc, au luat ofensiva, atacând la nord de Brașov, cu intenția de a ocupa orașul și a pune mâna pe defileurile Carpaților Meridionali pe linia cea mai favorabilă invaziunii; pe de altă parte au atacat pe linia de vest a intrândului, în direcția Sighișoara, spre a pătrunde în văile de sus ale Târnavelor; atacuri secundare s-au dat și spre direcția trecătorilor din Carpații Moldovei, spre a închide și de această parte drumul unei invazii.

Românii au replicat prompt, luând contraofensiva cu unitățile de la dreapta Armatei 4, care era pe cale de adunare, cu scopul de anihila acțiunea maghiară și a reduce intrândul secuiesc, tăindu-l cât mai aproape de baza lui de la nord. În chipul acesta, primele lupte ce s-au angajat au avut drept centru tactic orașul Sfântu Gheorghe; frontul de luptă s-a întins până la Odorhei și Reghin. Forțele române ce au luat parte la luptele înverșunate din zilele de 7—8 septembrie pentru oprirea ofensivei germano-maghiare au fost: Corpul de Munte, format din tinerele trupe ale Diviziei 1 Munte și ale Diviziei 103 Munte, formate din elemente ce aparțineau Corpului 7 armată român și operaseră în Munții Neamțului, Divizia 3 Infanterie, formație nouă, alcătuită din tineri argeșeni și musceleni, precum și un regiment de la un centru de instrucție. În timpul luptelor a sosit și participat la acțiune și Corpul 33 sovietic, compus din Divizia 202 sovietică venită de peste munți și Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu", venită pe linia Valea Prahovei—Brașov. Trupele sovieto-române, luptând pentru întâia oară cot la cot, au înfrânt dușmanul în bătălia de la Sfântu Gheorghe, apoi rând pe rând l-au alungat și au eliberat orașele Târgu Secuiesc, Odorhei, Miercurea

Ciuc, Gheorgheni ș.a., pătrunzând peste 100 km în dispozitivul inamic, până ce au fost oprite de rezistențe puternice pe Valea Nirajului, angajându-se în bătălia de pe Mureș.

Rezultatele acestei prime serii de acțiuni dincolo de munți, în teritoriul transilvan, au fost multiple. În primul rând, armatele româno-sovietice au pătruns cu 120 km în adâncul dispozitivului inamic, obligându-l să evacueze promontoriul secuiesc; apoi, punerea în siguranță a defileurilor muntoase carpatice, în părțile cele mai primejdioase pentru o invazie; cucerirea masivului Baraolt, în marginea de vest a secuimii, ceea ce asigura baza de plecare a viitoarei ofensive spre Târgu Mureș și Cluj; în fine, prin angajarea de importante forțe inamice pe acest front se ușura ofensiva sovietică ce se desfășura din Bucovina și nordul Moldovei spre Ardeal.

La cucerirea orașului Sfântu Gheorghe a colaborat alături de Divizia 1 Munte și o unitate de voluntari români, recrutați dintre prizonierii de război, eliberați de ruși. După ce au fost supuși unei campanii de inițiere politică, ei au fost echipați și instruiți de ruși, alcătuind Divizia de panduri „Tudor Vladimirescu", comandant colonelul N. Cambrea, care acționa în cadrele și sub comanda unui corp de armată sovietic. După participarea sa la lupta de la Sfântu Gheorghe, Divizia de panduri a fost dislocată spre vest și o vom regăsi luptând peste tot în cadrul unei mari unități sovietice, în bătăliile de la Oradea, Debrețin și din sudul Cehoslovaciei.

Bătălia din secuime a fost numai un preludiu; ea a fost curând urmată de o mare ofensivă germano-maghiară dată pe toată întinderea liniei Mureșului. Această importantă acțiune va angaja ambele armate române, silindu-le să primească două bătălii defensive, și anume: una, a Armatei 4 române, în inima Ardealului, și alta, a Armatei 1 române, la vest de Munții Apuseni, cu scopul de a stăvili înaintarea inamicului spre Carpații Meridionali și a-l ține pe loc înainte de sosirea armatelor sovietice pe câmpul de luptă. Pentru a paraliza acțiunea dușmanului, atât de primejdioasă din cauza locului unde se dădea și a împrejurărilor în care ne găseam, Comandamentul român a reușit să concentreze, în zona de luptă, 15 divizii ale celor două armate, ce aveau misiunea să apere Ardealul; ele au luat poziții de-a lungul liniei Mureșului, atât dincoace de Munții Apuseni, în Ardealul propriu-zis, cât și dincolo de poarta ce-și croiește râul prin acești munți. Vor fi, așadar, două

bătălii defensive ale românilor: una, pe Podișul Central al Transilvaniei, de-a lungul cursului Mureșului Mijlociu; alta, dincolo de Munții Apuseni, la gurile dinspre vest ale defileurilor.

Bătălia Mureșului

Armatele germano-maghiare, alcătuind Grupul de Sud, compus din armatele 8 și 6 germane, reorganizate, și din armatele 2 și 3 maghiare, evaluate la un număr de 35 divizii — din care opt de tancuri și motomecanizate — ocupau, după respingerea atacului din secuime, un front de aproximativ 200 km, pe linia — de la est spre vest — Valea Nirajului, Târgu Mureș, Mureșul Mijlociu, Valea Arieșului, Turda, sud de Huedin, încovoindu-se spre sud în regiunea Munților Apuseni, spre a trece pe la răsărit de Beiuș, Ineu și Arad și pe la vest de Timișoara, Reșița și Orșova. Misiunea ei era de a închide trupelor sovieto-române pătrunderea în Câmpia ungară, pe direcția Budapesta.

Împotriva acestor forțe se concentrau unitățile Frontului 2 ucrainean, din care făceau parte armatele 4 și 1 române; aripa dreaptă a acestui front, pe Mureșul Mijlociu, era formată de Armata 4 română, iar aripa stângă, la vest de Munții Apuseni, era formată de Armata 1 română

Bătălia de pe Podișul Central al Transilvaniei a fost pornită pe Mureșul Mijlociu, la 5 septembrie; linia de atac se întindea din Valea Nirajului, sud de Târgu Mureș — la est—, până în Valea Arieșului — regiunea sud Cluj-nord Turda, la vest. Cele mai puternice și mai primejdioase atacuri au fost cele date de inamic la cele două flancuri, intenția lui fiind de a întoarce flancurile apărării. La est, germano-maghiarii au atacat la sud de Târgu Mureș cu forțe însemnate, încercând să pătrundă prin Valea Nirajului în spațiul dintre Mureș și Târnava Mică, pentru ca, reparând eșecul luptelor din secuime, să cadă în spatele apărării și să despartă armata română de trecătorile Carpaților Moldovei și Meridionali. În aripa de vest, ofensiva germano-maghiară, pornind de la Cluj în direcția sud, mai înainte ca românii să-și fi putut organiza dispozitivul defensiv, a ocupat Turda și a început înaintarea spre Aiud, cu intenția de a despărți Armata 4 română de Armata 1,

a le întoarce flancurile intrioare și a cădea astfel în spatele dispozitivului român.

Armata 4 română, cu cele trei corpuri ale sale — Munte, 6 și 2 — ocupa frontul de la sud de Mureș, fiind cuprinsă între Armata 7 de Gardă sovietică, la est, și Armata 27 sovietică, la vest, care o lega de Armata 1 română. Două unități române ce intrau în compunerea acestei din urmă armate — Divizia 2 Munte și Divizia 1 Cavalerie, fiind subordoante operativ Armatei 27 sovietice, făceau legătura cu Armata 4 română.

Trupele Armatei 4 române au replicat cu energie atacului germano-maghiar, deși unitățile celor trei corpuri ale sale nu-și aveau încă efectivele complete și nu erau adunate în zonele de luptă. Această completare, din elementele salvate din bătăliile Moldovei și Basarabiei, cu elementele de înlocuire pregătite în țară — părți sedentare, recruți și alte formațiuni din corpurile teritoriale — s-a continuat în luna septembrie, uneori după intrarea unităților cărora le aparțineau în dispozitivul de luptă al Armatei, sub focul inamicului.

Au fost, de fapt, în bătălia Mureșului, trei sectoare de luptă: unul, la aripa dreaptă (est), în zona Târgu Mureș—Sângeorgiu; unul la centru, în zona Oarba de Mureș; unul la stânga (vest), în zona Luduș.

La aripa dreaptă (la vest), unitățile Corpului 6 român — în special trupele Diviziei 6 (general Ștefan Balaban) — au reușit să oprească, prin lupte grele, pătrunderea inamicului spre valea Târnavei Mici, după care au luat ofensiva, spre a-l respinge și a-l arunca peste Mureș. Deosebit de îndârjite și sângeroase au fost luptele pentru stăpânirea pozițiilor de pe dealurile Sângeorgiu, la răsărit de Târgu Mureș, care formau câteva puternice capete de pod pe Mureș, apărând orașul ce aparținea inamicului. Ajutate de faptul că, mai spre vest, în sectorul central, unități din Corpul 2 armată român fixau inamicul în zona Mureșului de Mijloc, unitățile Corpului 6 au atacat viguros pozițiile-cheie ale sectorului Târgu Mureș, de pe dealurile Sângeorgiu, au cucerit și menținut ferm aceste capede de pod, ceea ce a permis reușita operațiilor învăluitoare asupra orașului Târgu Mureș. Ele au fost executate: dinspre sud—est de Divizia 3 Infanterie (general I. Dimitriu), iar dinspre sud—vest de Divizia 1 Munte (general I. Beldiceanu). Unitățile de atac ale celei dintâi au înaintat prin Valea Nirajului, au

trecut Mureșul bărbătește, prin apă, străbătând apoi întinse câmpuri minate. Cea de-a doua, după ce cuceriseră Sfântu Gheorghe și Odorheiul, a contribuit, printr-o acțiune fulgerătoare, alături de Divizia 3, la cucerirea orașului Târgu Mureș.

Tot atât de vii au fost luptele date la vest de Târgu Mureș, în centrul dispozitivului Armatei 4, în sectorul Oarba de Mureș, pentru cucerirea acestui important punct de trecere peste apa râului, puternic apărat de o centură de dealuri pe malul de nord, ocupat în forță de adversar. Aici au luptat unitățile Corpului 1 armată român, alcătuit, de la stânga la dreapta, de Divizia 8 Purtată (general C. Teodorini), Divizia 9 Infanterie (general C. Ionașcu) și Divizia 11 Infanterie (general Edgar Rădulescu). Divizia 9, o unitate bună, dotată cu armament excelent și cu efective numeroase, întrebuințând metoda de luptă recomandată de ruși, a atacurilor în masă, fără a lua în considerare viețile omenești, a avut pierderi mari și a fost retrasă din front, fiind înlocuită cu Divizia 21 Infanterie (general Polihron Dumitrescu). Atacul a fost de astă dată precedat de o masivă pregătire artileristică, executată de un mare număr de baterii, care a sfărâmat liniile dușmane și a înlesnit forțarea Mureșului și cucerirea pozițiilor inamice, fără sacrificii inutile de vieți omenești. În aceeași zonă, în strânsă colaborare cu Divizia 21, a luptat Divizia 11 Infanterie din rezerva Armatei 4, care, după ce-și completase efectivele la Târnăveni (fost Dicio—Sânmartin), prin contingentele de recruți de la P.S., a fost introdusă în sectorul de luptă; ostașii diviziei au dat lupte vii în zilele de 16—19 septembrie, au trecut Mureșul prin vad sau cu ambarcațiuni și, înfrângând rezistența înverșunată a inamicului, au ocupat înălțimile de la nordul râului, între Cipău și Oarba de Mureș. Reușita operației de forțare a Mureșului în sectorul Oarba de Mureș, prin acțiunea concordantă a diviziilor 9, 21 și 11 Infanterie română, și cucerirea de către Divizia 21 a înălțimilor Raput — Cota 479 — la nord de Sânpaul pe Mureș au avut o influență favorabilă asupra operațiilor române de la cele două aripi ale frontului: au ușurat acțiunea ofensivă a aripii drepte a Armatei 4 la Târgu Mureș și au anihilat efectul ofensivei germane spre Aiud — la stânga dispozitivului Armatei 4, ajutând acțiunea întreprinsă de români, la această aripă, în direcția Cluj.

La aripa stângă a frontului Armatei 4 române pe Mureș pătrunderea adâncă a dușmanului la sud de Turda creease o situație primejdioasă. Divizia 8 Purtată a dat lupte grele la atacul înălțimilor de la est de Luduș, pe Mureș, fixând pe inamic pe malul nordic al râului; ceea ce a înlesnit Diviziei 18 Munte (general Vasile Pascu) să oprească înaintarea inamicului de la Turda în direcția Aiud. Armata română vecină, 1, care opera dincolo de Munții Apuseni, a trimis în ajutorul aripii stângi a Armatei 4 române Divizia 2 Vânători de Munte, care, printr-o acțiune îndrăzneață, operând pe flancul drept germano-maghiar, a executat un marș de-a lungul Văii Arieșului, cu direcția Turda—Cluj, a luptat vitejește la sud de Gilău și, urmărind pe inamicul înfrânt, a atins, cea dintâi, linia de demarcație stabilită la Viena. Această operație a înlesnit Diviziei 18 Munte să înainteze mai la est, peste Arieș, și să creeze un cap de pod la Lunca, unde a despresurat un batalion de grăniceri, după care a recucerit Turda.

Prin ocuparea Turdei și a orașului Târgu Mureș, la 20 septembrie, a luat sfârșit bătălia defensivă a Mureșului. Ea a ținut de la 5 până la 20 septembrie, în care timp s-au dat 21 de lupte mai importante. Victoria repurtată de Armata 4 română avea nu numai rezultatul îmbucurător că a înlăturat primejdia ce amenința Ardealul de Sud, dar ea dădea românilor capete de pod solide pe Mureș și pe Arieș, care vor servi ca puncte de plecare în ofensiva pentru eliberarea Ardealului de Nord.

La unele din aceste operații au participat și câteva dintre elementele înaintate ale unităților sovietice, care, trecând prin defileurile Carpaților Meridionali și ai Moldovei, acoperite de Armata 4 română, începuseră a-și face apariția în Ardeal și să ocupe dispozitiv de luptă; astfel, au luat parte câteva unități de la aripa dreaptă a Armatei 27 sovietice în regiunea Turda și din Armata 7 sovietică de Gardă, în zona de est a Ardealului, până în regiunea Reghin—Târgu Mureș.

Bătălia defileurilor apusene

A doua bătălie ofensivă germano-maghiară a fost dată la vest de Munții Apuseni și de Carpații Olteniei[288], cu forțe mari, evaluate la șapte divizii,

dintre care una moto și una blindată. Ea a fost pornită în același timp cu cea din centrul Transilvaniei și avea de scop: în sectorul nord, pătrunderea prin defileurile Crișurilor și Mureșului în Ardeal, pentru a întoarce linia apărării și a cădea în spatele Armatei 4 române, ce opera pe linia Mureșului; iar în sectorul sud, ea ținea ca, o dată cu acoperirea flancului drept amic, să pună mâna pe zona industrială a Banatului. Reacția trupelor Armatei 1 române a provocat lupte îndârjite pe un front de peste 300 km, întins de la gura de vest a defileului Crișului Negru — la nord —, coborând pe la gura defileurilor Mureșului și Timișului spre sud, până la Dunăre, în zona Orșova.

Mulțumită superiorității ce-i dădeau forțele sale mecanizate și blindate, ofensiva germano-maghiară a putut obține la început câteva succese: la nord, a pătruns în defileurile Crișurilor; la centru, a ocupat temporar Aradul, amenințând Timișoara — Divizia 1 Cavalerie română, care apăra aici frontul, a fost silită să se retragă cu mari pierderi în defileul Mureșului; la sud, în defileul Dunării, inamicul a înaintat până la Ogradina, aproape de Orșova. Însă apărarea îndârjită și plină de jertfă a trupelor Armatei 1 române a reușit să stăvilească în toate sectoarele fronturilor înaintarea dușmanului, fie închizând căile de acces, spre Podișul Transilvaniei, fie întârziindu-i înaintarea pe direcțiile principale de atac din defileurile Munților Apuseni. La flancul drept al întinsului front, în defileul Crișului Negru, grănicerii români de pe linia de demarcație, ajutați de elevii anului I ai Școlii de subofițeri de la Dorohoi, dislocați în această regiune, au rezistat la Tinca cu eroism atacurilor dușmanului, în ziua de 13 septembrie, întârziind înaintarea lui, ceea ce a dat răgaz unităților din spate să se regrupeze și să pună în apărare defileurile vecine. La centru, în regiunea Beiuș, forțe importante inamice, cu care de luptă, atacă la 16 septembrie Beiușul dinspre nord, străpung linia apărării, încercuiesc localitățile Uilacul de Beiuș, Remetea și Meziaș, pe care le depășesc, amenințând orașul. Trei batalioane ale Diviziei 3 Vânători de Munte rezistă cu eroism atacului inamic. Maiorul Cristescu N., comandantul Batalionului 11, cade luptând cu grenada în mână în prima linie a soldaților săi. Lupte îndârjite continuă timp de trei zile; vânătorii cotraatacă, reușesc să rupă încercuirile, să captureze prizonieri și material de război și să se retragă pe a doua linie în axul dispozitiv defensiv, la sud de Beiuș. În defileul Mureșului s-a distins cu deosebire, prin lupta sa dârză,

Detașamentul Păuliș, format din elevii școlilor militare din Radna și Arad, întărite cu Regimentul 7 Pionieri, ținând ferm defileul până la apariția trupelor sovietice, la 18 septembrie; această rezistență a permis și executarea cu succes a manevrei Diviziei 2 Vânători de Munte, care a fost trimisă în ajutorul Armatei 4 angajată la Turda; ulterior vânătorii de munte au înaintat pe Valea Arieșului și au cooperat cu unitățile Armatei 4 române la cucerirea Clujului. Deosebit de critică a fost situația creată de coloanele motomecanizate germane în regiunea Timișoara. În timp ce o coloană pătrundea pe Valea Nerei spre Dunăre, ocupând Moldova Veche și Naidaș, iar alta ocupa Oravița și se îndrepta spre Anina, un grup puternic inamic, cu tancuri, a înaintat pe la sud de Timișoara, amenințând flancul și spatele Diviziei 19 Roșiori. Comandantul diviziei, generalul Mihail Lăcătușu, a luat însă măsuri judicioase: cu ajutorul unor detașamente formate din soldați ai regimentelor 95 și 96 a atacat coloanele germane din sud, oprindu-le înaintarea; apoi a îndreptat grosul diviziei în regiunea Uliuc—Dracșina—Chevereșul Mare, dând posibilitate Corpului 7 armată român și forțelor sovietice să acționeze pe comunicațiile și în spatele inamicului, ceea ce i-a determinat retragerea. La luptele pentru apărarea Timișoarei a luat parte și Divizia 9 Cavalerie, distingându-se în special Regimentul 13 Călărași, în fruntea căruia a căzut eroic atât comandantul, colonelul Ion Enescu, cât și mai mulți dintre comandanții de divizioane și escadroane.

În chipul acesta, linia de apărare română a fost menținută aproape de gura de vest a defileurilor Crișurilor și Mureșului, continuându-se pe la vest de Timișoara—Reșița—Orșova; Armata 1 română își îndeplinise misiune de a acoperi concentrarea forțelor sovietice în zona Deva—Lugoj—Orșova. La 18 septembrie, capetele coloanelor sovietice au început să apară la gurile dinspre est ale defileurilor.

Importanța strategică a rezistenței victorioase a românilor în cele două bătălii defensive ale Ardealului a fost considerabilă; ea a fost hotărâtoare pentru viitoarele operațiuni. Dintr-o dată, rușii au putut face, în cursul unei singure luni, mulțumită românilor, un salt vertical de aproape 1 000 km spre vest, de la Nistru, peste Carpați, până la Tisa, în inima Europei.

Bătălia ofensivă pentru eliberarea Transilvaniei de Nord

Sosirea pe zona de luptă a grosului forțelor sovietice a dat o nouă înfățișare și un nou impuls operațiilor[289]; ea a permis exploatarea strategică a succesului obținut de români în cele două bătălii devensive date pe linia Mureșului Mijlociu și în defileurile Munților Apuseni.

De la 6 septembrie 1944, trupele celor două armate române, ce însumau acum 16 divizii luptătoare, intraseră sub ordinele operative ale Frontului 2 ucrainean, comandat de mareșalul sovietic Rodion Malinovski[290]. Totuși, această subordonare a avut încă mult timp un caracter pur formal și se exercita numai în cadrul marilor directive strategice date de conducerea superioară. Colaborarea tactică între unități se făcea cu greutate, din cauza separării prin mari spații a corpurilor de trupe, a lipsei de mijloace de transmisiuni și din cauza reorganizării pe loc a unităților.

În planul de colaborare a armatelor 4 și 1 române cu Armata lui Malinovski, misiunea încredințată trupelor române a fost acum precizată: ele vor opera la flancurile armatelor sovietice ce compun Frontul 2 ucrainean, spre a le acoperi și asigura acțiunea lor îndreptată contra Ungariei. Prima etapă a acestei acțiuni va fi în nord-vestul Transilvaniei, având ca axă de înaintare Valea Someșului; frontul armatelor aliate sovieto-române trebuia împins spre Tisa. Din punct de vedere politic, această operație însemna pentru noi, românii, eliberarea completă a Transilvaniei de Nord; din punct de vedere strategic, ea însemna ocuparea câmpiei joase a Crișanei, creându-se o bază solidă pentru operațiile viitoare în direcția Budapestei și a Cehoslovaciei.

Armata 4 română, încadrată în Grupul de nord-est al armatelor sovietice din Frontul 2 ucrainean, a început ofensiva la 9 octombrie, după o pregătire puternică de artilerie și aviație. Vremea era rece, ploioasă și cețoasă. La ofensivă au luat parte toate unitățile ce alcătuiau Armata 4 română și anume: la dreapta, între Târgu Mureș și Oarba de Mureș, era Corpul de Munte (Divizia 1 Munte, Divizia 3 Infanterie și Divizia 6 Infanterie), ocupând capetele de pod cucerite; între Oarba de Mureș și Lunca era Corpul 2 armată român (Divizia 8 Cavalerie și Divizia 20 Infanterie, având în rezerva Divizia 11 Infanterie); la stânga era Corpul 6 (diviziile 7, 9, 21 Infanterie și

18 Munte), pe Mureș și Arieș, având două capete de pod la nord de Arieș. Pe lângă acestea, Armata 4 română mai dispunea, operativ, de Divizia 2 Munte și Divizia 1 Cavalerie, care făceau, la flancul stâng, siguranța și rezerva Corpului 104 sovietic; iar la dreapta Armatei 4 române, în regiunea muntoasă, opera Armata 7 Gardă sovietică. Se evaluau la nouă divizii în prima linie și două în rezervă forțele cu care inamicul își propunea să interzică ieșirea forțelor româno-sovietice, prin poarta Someșului, în Câmpia Tisei Superioră. Efortul principal se va da în direcția Turda—Cluj, pe linia Mureș—Arieș, de către trupele Corpului 6 român, celelalte două corpuri având misiunea de a da atacuri secundare și de fixare.

În ziua de 9 octombrie, Divizia 2 Munte, respingând puternice contraatacuri inamice, a pus stăpânire pe masivul de la sud de Gilău; după ce a forțat trecerea Someșului, a pus stăpânire pe oraș și la 11 octombrie și-a continuat înaintarea, cucerind Huedinul. În aceeași zi, Clujul a fost ocupat de trupe sovietice pe la vest și de trupele Diviziei 19 Munte, pe la est. Eliberarea capitalei Transilvaniei, principalul centru politic, cultural și economic al Ardealului, a produs o mare bucurie în inimile românești.

Ofensiva sovieto-română a continuat cu putere și fără răgaz pe toată lungimea frontului, la nord de Mureș, având ca axă de înaintare Valea Someșului, cu direcția generală: Zalău—Șimleu—Carei—Satu Mare—Tisa. Cele trei armate ce participau la ea, și anume Armata 7 Gardă sovietică, la dreapta, Armata 4 română la centru și Corpul 104 (din Armata 27 sovietică) la stânga, au dus operații în stil mare, zdrobind pe rând, zi cu zi, rezistențele inamicului pe Someș, din Munții Mezeșului și Făgețel, la est și vest de valea râului, după care au coborât în Câmpia Tisei, urmărind energic pe dușman, spre a-l arunca peste marele curs de apă. Descinzând în Câmpia Tisei, operațiile acestui grup serveau în același timp și de flanc-gardă, spre est, a forțelor sovieto-române care, dincolo de Munții Apuseni, erau angajate în bătălia pentru Oradea.

Printre momentele cele mai importante ale acestei bătălii, care a durat 17 zile, vom menționa — după eliberarea Clujului — pe cea a orașului Gherla, de Divizia 1 Cavalerie, la 14 octombrie, în același timp eliberarea orașului Bistrița și— a doua zi — Dej, de unități din Corpul 7 Gardă sovietică. La 17 octombrie, forțele sovieto-române atinseseră linia Baia

Sprie—Cehul Silvaniei—Șimleul Silvaniei—Săcueni, dând lupte grele pentru trecerea peste masivele muntoase ale Mezeșului, la vest de Valea Someșului și Făgețel, ce o mărginește dinspre est. Armata 4 română a trebuit să-și întindă frontul spre vest, spre a înlocui Corpul 104 sovietic, trimis în alt sector, și spre est, în locul Corpului de Munte român, care a fost desființat ca unitate operativă. Misiunea celor două corpuri ale Armatei a fost fixată: Corpul 2 va avea misiunea să elibereze Satu Mare, iar Corpul 6, Careiul. În același timp, Armata de Gardă sovietică a fost înlocuită prin Armata 40, așa încât, de la 18 octombrie, Armata 4 română a trecut sub ordinile generalului F. F. Imacenko, comandantul Armatei 40 sovietice.

De la 20 octombrie, greutățile campaniei ofensive au crescut din cauza terenului nisipos al munților ce trebuiau escaladați, a ploilor reci ce desfundau terenul și a distrugerilor masive executate de inamic. Efortul principal în aceste lupte a fost dus de Divizia 21 din Corpul 6 Roșiori și de Divizia 11 din Corpul 2, pe liniile de înaintare spre Carei și Satu Mare.

După forțarea liniei Mureșului la Oarba de Mureș și după cucerirea Clujului, Divizia 21 Infanterie (general Polihron Dumitrescu), luptând în cadrul Corpului 2 armată român al Armatei 4, a fost deplasată mai spre stânga, la est de Cluj, și a început, la 29 septembrie, marșul de urmărire a inamicului, în direcția nord, de-a lungul liniei ferate Poiana pe Mureș—Cojocna. La Corpadea, est de Apahida, trupele diviziei au fost atacate de germani și aproape încercuite; printr-o sforțare viguroasă, ele au reușit să se degajeze, transformând în victorie amenințarea de înfrângere; în lupta din acest punct, dată în zilele de 10—11 octombrie, divizia a făcut 800 de prizonieri și a capturat 12 tunuri și patru branduri grele. În nestăvilita înaintare, urmărind fără odihnă pe inamic în retragere, ostașii diviziei au ocolit pe la est masivul Munților Mezeșului, între ei și Valea Someșului, pe direcția Sânpetru al Almașului—Hodod, spre Carei.

În același timp, la dreapta acestei divizii, opera Divizia 11 (general Edgar Rădulescu); ea a înaintat pe itinerarul Câmpia Turzii—Cojocna—Bonțida, a traversat Someșul pe malul de vest și, după lupte grele cu inamicul ce căuta a opri înaintarea, la Oarța de Jos, a întreprins escaladarea Munților Făgețel, pe un teren foarte greu. La 19 noiembrie, ostașii divizei au ocupat prin lupte înverșunate linia Socond—Șandra, pe versantul de

nord-est al masivului muntos. Descinzând apoi în Câmpia Tisei, ei au ocupat, printr-o manevră îndrăzneață satele Homorodul de Sus și Homorodul de Mijloc, pe malul stâng al Someșului; apoi, la 21 octombrie, au dat lupte grele și cu pierderi serioase, în apărare, la Tătărăști și la Gerausa. Înfrângând, una după alta, rezistențele înverșunate depuse de forțele germane pe linii succesive, ostașii diviziei au continuat înaintarea lor nestăvilită și au intrat în câmpia de la sud de Satu Mare. În seara zilei de 22 octombrie, Corpul 2 armată român era, cu cele patru divizii ale sale, în vecinătatea Sătmarului.

Față de greutățile cu care a avut de luptat Corpul 2, Corpul 6 armată român a avut o misiune mult mai ușoară (cu Divizia 9 Infanterie, 18 Moto și 3 Infanterie), ajungând în seara aceleiași zile în vecinătatea orașului Carei.

Inamicul a încercat, în acest ultim colț de țară, să organizeze o supremă rezistență pe linia Valea lui Mihai—Carei—Satu Mare, în care scop și-a retras trupele ce operau în nordul Transilvaniei, spre a întări linia de apărare, în special în zona Corpului 6 armată român, unde a adus armament automat, artilerie și aruncătoare de toate calibrele. O încercare a Diviziei 3 Infanterie de a învălui orașul Carei pe la vest a fost respinsă de inamic cu pierderi grele.

Atacul decisiv s-a dat în ziua de 25 octombrie. Satu Mare a fost atacat pe la vest de diviziile 1 și 8 Cavalerie și de trupele sovietice ale Diviziei 133, din direcția sud. Surprinsă de acest atac neașteptat, apărarea a cedat; ocuparea orașului de către trupele sovietice a fost înlesnită și de cucerirea, după atacuri înverșunate date de ostașii Diviziei 3 Roșiori, a pozițiilor dușmane de la Tășnad și de manevra Diviziei 21 la est de Carei. În același timp, Careiul a fost ocupat de trupele Corpului 6 armată român, acțiunea fiind condusă de Divizia 9, ajutată la stânga și la dreapta de diviziile 21 Infanterie și 18 Munte. Până în seara zilei, orașul a fost complet curățat de inamic; trupele sovieto-române au depășit granița veche, punând piciorul pe teritoriul maghiar.

În 17 zile de luptă înverșunată împotriva unui inamic puternic și superior în mijloace tehnice, trupele Armatei 4 române, însuflețite de cel mai înalt patriotism în dorința arzătoare de a recâștiga pământul cotropit prin cea mai

perfidă uneltire, au străbătut, alături de armatele sovietice aliate, de la Mureș până la Carei și Satu Mare, fără pic de odihnă, peste 200 km.

Transilvania de Nord era eliberată.

Bătălia Oradei și Salontei

În timp ce ostașii Armatei 4 române duceau, la est de Munții Apuseni, acțiunea principală pentru eliberarea Ardealului de Nord, dincolo de acești munți, la est, Armata 1 română colabora cu armatele sovietice în vederea ofensivei pe direcția Arad—Szolnok—Budapesta.

Ca rezultat al operațiunilor din primele decade ale lunii septembrie, forțele sovieto-române ocupau în Crișana și Banat o linie ce se întindea de la Crișul Alb — la nord — până la Dunăre — la sud —, trecând pe la est de Salonta și vest de Timișoara. Ocuparea marelui oraș Oradea era o acțiune necesară nu numai pentru completarea curățirii teritoriului român — punct de vedere special al nostru — și pentru importanța lui ca centru politic, dar mai ales ca nod al drumurilor de comuncații din nordul Crișanei.

Armata 1 română a fost pusă sub ordinele Comandamentului Armatei 53 sovietice, care, împreună cu Armata 7 Gardă sovietică, formau aripa stângă a Frontului 2 ucrainean. Comandamentul rus a format Grupul Mobil — hipomecanizat — I. A. Pliev, căruia i-a fost atașat și Corpul de cavalerie român (diviziile 1 și 9 Cavalerie), ce va opera pe la vest de Oradea, în direcția nord: Debrețin, Nyíregyháza, Miskolc, ajutând pe de o parte la operația pentru cucerirea Oradei și realizând siguranța, pe dreapta, a grosului forțelor sovietice ce operau ofensiv în direcția Budapesta; în același timp, această înaintare bâra comunicația forțelor dușmane ce se retrăgeau din nordul Transilvaniei, împinse de trupele Armatei 4 române și de forțele sovietice cu care colaborau. Celelalte două corpuri ale Armatei 1 române, se găseau: Corpul 7 în regiunea Timișoara, pregătindu-se a colabora cu Armata 7 Gardă sovietică pe direcția principală spre Budapesta, iar Corpul 4 armată român, în regiunea Caransebeș, având inițial misiunea de a forma siguranța pe stânga a acestor forțe ofensive, ocupând capete de pod pe Tisa.

Bătălia pentru Oradea a început cu o acțiune de flanc pe direcția Beiuș—Salonta, la care au luat parte Corpul de Cavalerie și diviziile 2 și 3 Munte române. Comandantul Diviziei 3 Munte, generalul L. Mociulschi, a cerut și obținut de la Comandamentul sovietic să lase diviziei sale onoarea de a recuceri Beiușul, garnizoana din timp de pace a acestei divizii, ceea ce i s-a acordat. În dimineața zilei de 22 septembrie, vânătorii de munte, după ce au înfrânt prima rezistență inamică la Lunca, au luat cu asalt, într-un elan irezistibil, orașul Beiuș, în care au intrat în după-amiaza aceleiași zile. Continuându-și înaintarea, vânătorii de munte au dat un ajutor eficace Corpului de Cavalerie român, care, pornind de pe linia Crișul Alb—Chișinău Criș—Crișul Negru, între Tamajda și Talpoș, au cucerit Salonta în ziua de 27 septembrie. Corpul de Cavalerie român a intrat în compunerea Grupului Mobil Pliev, care a început înaintarea în direcția Debrețin, iar Divizia 3 Munte română, Divizia „Tudor Vladimirescu" — care acționa în cadrul Corpului 33 sovietic — și Divizia 337 sovietică au atacat Oradea, dar s-au lovit de o rezistență înverșunată a inamicului — Divizia 7 germană și Divizia 4 maghiară —, care apărau Oradea cu efective numeroase, dispunând de o puternică artilerie, tancuri și aviație.

Atacul decisiv asupra Oradei s-a dat în ziua de 11 octombrie, în mod concentric, și anume: de Divizia 3 Munte română dinspre vest, de Divizia „Tudor Vladimirescu" dinspre sud și de Divizia 337 sovietică dinspre est. A intervenit în luptă și Grupul Mobil Pliev, care, întrerupându-și înaintarea spre Debrețin, a atacat din direcția nord spre sud, ajungând la 12 octombrie la Episcopia Bihorului. Rezistența dârză a inamicului a fost înfrântă și Oradea a fost cucerită la 12 octombrie; cu ea, a căzut ultimul bastion politic și militar pe care ungurii îl mai țineau pe teritoriul românesc în vestul Ardealului. Se cuvine a menționa pe lângă meritul Diviziei 3 Munte, care a întors apărarea orașului de la vest, și acțiunea indirectă a Diviziei 2 Munte, care, operând pe Valea Crișului Repede, a amenințat orașul dinspre est și nord. O parte însemnată la victorie a avut Divizia de panduri „Tudor Vladimirescu". Jertfa diviziei a fost mare: printre cei căzuți au fost locotenentul-colonel Ion Gh. Buzoianu și maiorul Serghie, morți în fruntea unităților ce comandau, iar comandantul diviziei și șeful său de stat major au fost grav răniți.

În timp ce, la centrul dispozitivului Frontului 2 ucrainean se dădea bătălia Oradei, s-a produs, la aripa sa stângă, o situație primejdioasă, datorită unei ofensive germano-ungare, în direcția Salontei, ce putea provoca o criză. Spre a împiedica dezvoltarea ei, Comandamentul aliat a luat măsuri ce au provocat „bătălia Salontei". Suspendându-se pentru câteva zile acțiunea contra Oradei, de această parte, Comandantul Armatei 1 române, care până acum operase numai cu Corpul 7, a chemat și Corpul 4 (diviziile 3 Vânători de Munte și 4 Infanterie) care se găseau în zona Orșova—Lugoj. Pentru a ajunge la timp în zona de luptă, la Battonya, nord-vest de Arad, spre a acoperi flancul trupelor ce luptau la Salonta, ostașii Corpului 4 român au executat un marș timp de șase zile fără întrerupere, în etape de 50 km în medie pe zi, după care au continuat, dincolo de frontiera cu Ungaria, încă patru zile! Dar inamicul a întreprins, în flancul stâng român, contraatacuri puternice, servindu-se de numeroase care de luptă și, la 28—30 septembrie, a silit forțele române ale Diviziilor 1 Cavalerie, 1 Infanterie și 3 Vânători de Munte să se retragă spre sud, părăsind Salonta. Reorganizându-și frontul de luptă, românii au reînceput atacul și, la 5 octombrie, au recucerit Salonta, după care au reluat acțiunea împotriva Oradei, conform planului ofensiv, ca flanc-garda, pe stânga, a armatelor sovieto-române ce duceau acțiunea principală din direcția sud și est.

Cucerirea liniei Oradea—Carei—Satu Mare de către forțele unite sovieto-române ale Frontului 2 ucrainean a mai fost înlesnită și de faptul că elemente ale armatelor sovietice ce operau la nord—Frontul 4 ucrainean — pătrunseseră în Câmpia Tisei prin trecătorile Carpaților Nordici, amenințând astfel liniile de retragere ale germanilor. În a doua jumătate a lunii octombrie, armatele sovieto-române erau la vechea frontieră româno-maghiară, în înaintare victorioasă spre Debrețin, principalul centru de rezistență al forțelor germano-maghire, înainte de linia de apărare pe care o reprezenta cursul râului Tisa.

După eliberarea Transilvaniei

Cu victoriile repurtate de armatele sovieto-române în regiunea Someșului și Crișurilor, la Oradea, Satu Mare, Carei și Salonta, germano-maghiarii fuseseră complet izgoniți din teritoriul răpit României prin Dictatul de la Viena; războiul se muta acum pe teritoriul maghiar. Este locul — și timpul — de a arunca o privire recapitulativă sumară asupra operațiilor armatelor române în Transilvania și a cântări importanța concursului pe care românii l-au dat armatelor sovietice în ofensiva lor spre vest. Istoricii militari sovietici numesc această campanie: „A IX-a lovitură dată de Armatele Sovietice împotriva forțelor hitleriste"*; această misiune a fost încredințată Frontului 2 ucrainean, flancat, la sud, de Frontul 3, iar, la nord, de Frontul 4 ucrainean. E cu atât mai necesară o privire recapitulativă făcută în chip obiectiv, cu cât în istoricul oficial al războiului Uniunii Sovietice contra Germaniei hitleriste aportul României este, desigur, printr-o inadvertență redacțională, complet ignorat, nefăcându-se nici cea mai mică mențiune despre colaborarea armatelor române la campania din Transilvania, Ungaria, nordul Austriei și Cehoslovacia[291].

După lovitura de stat de la 23 august, românii au reușit să curețe teritoriul național, inclusiv Capitala țării, de trupele germane ce o ocupau. După aceea, procedând cu repeziciune, cu unități încă necoordonate, au reușit, printr-o serie de bătălii, să pună în siguranță trecătorile Carpaților și ale Munților Apuseni, precum și liniile de comunicație ale Transilvaniei. Ei au reușit să oprească ofensiva germano-ungară și să acopere înaintarea și desfășurarea fronturilor de luptă ale armatelor sovietice. Astfel încât, mulțumită acțiunii politice și militare a României, frontul de luptă sovietic a putut face, fără lupte, un salt de aproape 1 000 km înspre inima Europei. Acest lucru a fost constatat și consemnat la timp de personalitatea militară sovietică cea mai autorizată: prin ordinul de zi dat la 23 septembrie 1944 de mareșalul Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, care opera în Transilvania, se aduc elogii armatei române, care „cu vitejie și eroism, a dus

---

* Asimov și Kuzmin, *Marele război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei (1941 — 1945)*, capitolul A noua lovitură, pp. 139 și urm.

lupte victorioase contra germanilor și maghiarilor, acoperind concentrările armatelor sovietice".

Prăbușirea acțiunii germano-maghiare în Transilvania începe să se manifeste prin acțiuni disperate pe alte planuri. Ungurii, siliți să abandoneze Ardealul de Nord, se dedau la violențe: arestează și deportează pe fruntașii vieții politice și bisericești române și comit masacre în rândurile populației satelor românești; la 16 septembrie, ei masacrează și populația evreiască din Sărmaș. Atrocitățile care au însângerat sinistra „linie demarcațională" în 1919, cu prilejul primei eliberări a Transilvaniei, se repetă; dovadă că sunt popoare ce nu învață nimic din lecțiile dureroase ale Istoriei.

În sufletul poporului român s-a produs un mare reviriment. Toată lumea are acum impresia că războiul nostru, purtat timp de trei ani pe făgașuri greșite, intrase de astă dată în matca lui naturală, care-l făcea să fie popular. Păcatul cel mare era că majoritatea forțelor noastre, floarea tineretului român, se răvășise prin stepele rusești și acum trebuia să luptăm cu resturi de trupe și cu improvizații. Dar sufletul a rămas dârz și forțele morale și materiale ale oștirii celei noi sporeau zi cu zi.

Ungurii au reînceput manevra lor obișnuită: jocul pe două tablouri. Pe când românii, într-un elan unic, fără umbră de opunere, fără dizidențe, s-au raliat cu sinceritate la noua ordine de lucruri și, primind jertfele ce li se cereau, își trimiteau feciorii să-și verse sângele pentru cauza Aliaților — care devenise și a lor —, ungurii procedaseră cu viclenie. Guvernul de la Budapesta lucrează mână în mână cu germanii, ducând un război violent împotriva rușilor și românilor, în timp ce emisarii săi, aleși dintre membrii nobilimii maghiare, având legături de rudenie cu aristocrația engleză și cu plutocrația americană, duc, pe lângă aceștia, o politică falsă de lingușiri și intrigi, iar în secuime se arborează steaguri roșii și se alcătuiesc Soviete.

Cu ultimele lupte din șesul Crișanei se încheiase victorios cea de-a doua fază a luptelor pentru eliberarea Transilvaniei, din campania a doua a războiului nostru. La 25 octombrie 1944, după cucerirea Sătmarului și a Careilor, întreaga Transilvanie, în limitele ei vechi, era eliberată; nici o palmă de pământ românesc nu se mai afla sub stăpânire maghiară. Monstruosul Dictat de la Viena, criminala uneltire a lui Hitler și Mussolini, prin instrumentele lor, von Ribbentrop și Ciano, a fost desființat și de fapt,

cum fusese denunțat în drept la 23 august 1944. Comunicatul oficial, dat cu acest prilej de Comandamentul armatei române, arată mărimea jertfei românești în lupta pentru recucerirea întregului Ardeal: 1 500 ofițeri, 1 400 subofițeri, 62 000 oameni de trupă morți, răniți și dispăruți. Precum ca să se știe că am dezrobit Ardealul cu sângele fraților noștri.

Se cuvine, în același timp, un sincer, leal și onest omagiu armatelor sovietice aliate, fără de care, evident, nu s-ar fi putut ajunge la reparația unei mari nedreptăți istorice. Fie ca fraternitatea de arme sovieto-română, sângele care s-a vărsat îmbelșugat, amestecându-se pe pământul Transilvaniei românești, să fie aurora unei ere noi de înțelegere, de respect reciproc al drepturilor și demnității naționale, o chezășie a unei colaborări sincere pentru un viitor mai bun[292].

Bătălia Debreținului și a Tisei

Prin victoria câștigată la Oradea și Salonta, poarta Someșului era forțată. Armatele sovieto-române puteau acum să se desfășoare în larga câmpie de la est de Tisa, dincolo de bariera Munților Apuseni și ai Oașului. Bătălia Tisei va porni de la linia Seghedin—Oradea, spre a forța acum trecerea râului și a deschide armatelor victorioase drumul spre Budapesta ce trebuia răpusă și spre granița Cehoslovaciei, ce trebuia eliberată.

Dispozitivul forțelor sovieto-române, în deplina lor desfășurare, era acum acesta: pe la nord de Carpații Păduroși, lupta Frontul 4 ucrainean (general Konev). La sud și vest de Dunăre, înaintau în direcția sud—nord, venind dinspre Iugoslavia, de o parte și de alta a cursului Dunării, armatele Frontului 3 ucrainean (general Tolbuhin), măturând de trupe dușmane spațiul dintre Tisa și Dunăre. La mijloc, între cele două fronturi, erau trupele Frontului 2 ucrainean (general Malinovski) ce cuprindeau și cele două armate române. Grupul de armate sovieto-române ale Frontului 2 era și el subîmpărțit în două grupuri: Grupul de Nord, alcătuit din două armate sovietice și din Armata 4 română, ce înaintau de-a lungul axului Oradea—Debrețin—granița Cehoslovaciei, și Grupul de Sud, format din două armate sovietice și din Armata 1 română, în spațiul dintre Munții Apuseni—

Mureș—Tisa și Crișul Repede. În același spațiu era Grupul Mobil sovietic (general Pliev) — hipomecanizat — a cărui misiune era să fie grupul de șoc, care să forțeze trecerea peste Tisa în direcția Budapestei.

Încă pe când unitățile Grupului de Nord dădeau lupta pentru cucerirea Oradei, Grupul de Sud — cuprinzând și Armata 1 română — a luat ofensiva spre vest, la 6 octombrie a rupt rezistența inamicului, dincolo de frontiera româno-ungară, înaintând pe direcția axată de linia Bekeș—Ciaba—Szentes, concentrându-se în spațiul de la est de Tisa, între Seghedin și Szolnok, jalonată de Hodmezövásárhely—Szentes—Mindszent—Csongrád. Forțând trecerea Tisei în mai multe puncte, rușii și românii au creat mai multe capete de pod pe malul apusean al râului, din care, cel mai însemnat, la Mindszent. În aceste operații, Corpul 7 armată român, plecat de la Arad, a acționat în zona Hodmezövásárhely; Corpul 4 armată român, plecat de la Battonya, a acționat în zona sud Szolnok, pe când Corpul de Cavalerie, întărit și cu alte unități din corpurile 7 și 4 Roșiori, a fost îndrumat în marșuri grăbite în direcția nord, spre a participa la bătălia ce se da la Debrețin de Grupul Mobil și Grupul de Nord, inclusiv unități ale Armatei 4 române.

O întorsătură neașteptată pe frontul Tisei a provocat necesitatea unei intervenții române a Corpului 7 armată român. O divizie sovietică, ce ocupa capul de pod de la Mindszent, pe Tisa, a fost atacată de Divizia 25 ungară, întărită cu două batalioane de tancuri S.S. germane. În pericol de a fi azvârlită peste Tisa, divizia sovietică a cerut, la 11 octombrie, ajutorul Corpului 7 român. Divizia 19 Roșiori, care se afla de câteva zile în marș spre nord și era extenuată de oboseală, după câteva sute de kilometri de marș, fără odihnă, a săvârșit o performanță extraordinară. A părăsit poziția ce ocupa pe Criș, cu fața spre nord, între Ócsöd și Sarvaș, întorcându-și frontul cu 90° spre vest, a străbătut în marș forțat distanța până la Tisa, a trecut râul în regiunea Tisa—Hürt—Csongrad, sub focul viu al inamicului, cu mijloace improvizate, sub protecția Regimentului 7 Artilerie Grea și, punând piciorul pe malul opus al râului, a pornit la atac în lungul malului drept, respingând pe inamic pe o distanță de 1 500 m. S-a distins, în această operație eroică, care a ținut de la 12—15 octombrie, în special Regimentul 96 Infanterie; regimentul și-a pierdut aproape toți ofițerii. Capul de pod Mindszent—Csongrad a fost apoi lărgit și consolidat.

Acțiunea principală s-a dat de Corpul Mobil pentru cucerirea orașului Debrețin, importantul nod de comunicații din Câmpia din nord-estul Tisei. În marșul său rapid în direcția nord, Corpul Mobil sovietic a fost ajutat și de vitezele divizii române 2 și 3 Vânători de Munte și s-a acoperit, ca flanc-gardă pe stânga, de Corpul de Cavalerie român, pe lângă care era atașată și Divizia 1 Infanterie de instrucție (recruți).

În zilele de 9—12 octombrie, Divizia 1 Infanterie a dat lupte grele cu forțe superioare dușmane pentru cucerirea pozițiilor fortificate și puternic apărate de la Nagybájom, iar Corpul de Cavalerie român a reușit să interzică toate încercările inamicului de a-și trece trupele la sud de râul Beretău, afluent al Crișului. Având astfel spatele și flancurile apărate, Grupul Mobil Pliev a putut ajunge, la 18 octombrie, în fața Debreținului. Inamicul a concentrat aici forțe numeroase, fiind decis a păstra cu orice preț acest important punct strategic și a salva, la nevoie, unitățile sale de luptă, amenințate cu încercuirea și cu tăierea retragerii înspre nord.

Luptele înverșunate pentru cucerirea Debreținului au durat o săptămână. Pe lângă grosul trupelor sovietice și ale Grupului Mobil Pliev, în care intra Corpul de Cavalerie român și Divizia 1 Infanterie de instrucție, au mai participat diviziile 2 și 3 de Munte române, precum și Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu", încadrată în compunerea Corpului 33 sovietic. Atacuri și contraatacuri s-au dat aproape zi cu zi, atât la sudul orașului, cât și mai ales pe flancuri; satele din jurul Debreținului, pe o rază de 15—20 km, au fost cucerite, pierdute și recucerite prin lupte vii. În noaptea de 17—18 octombrie, germanii și ungurii, depășiți pe flancuri, amenințați cu încercuirea și distrugerea totală, au început evacuarea, luptând pentru menținerea liniei de retragere spre Nyíregyháza. În ziua de 19, trupele sovieto-române — printre care diviziile 3 Munte și „Tudor Vladimirescu" — au pătruns în Debrețin, continuând în același timp și urmărirea inamicului în retragere; a doua zi, 20 octombrie, orașul era complet curățat de trupe inamice. Au fost evaluate la patru divizii — dintre care trei germane — forțele inamice care au fost zdrobite la Debrețin; pierderile materiale: tunuri, tancuri, avioane, garnituri blindate și alt material tehnic au fost considerabile. Comandantul Armatei 3 germane a declarat: „Soarta Ungariei s-a decis la Debrețin".

Căderea orașului Debrețin a avut într-adevăr o mare importanță strategică și politică. Germanii și ungurii au trebuit să renunțe la continuarea luptei la est de Tisa și să primească transferarea războiului la vest de marele curs de apă. Descurajarea s-a încuibat în sufletele ungurilor și vocile ce reclamau ieșirea din alianța cu Germania hitleristă au început să devină tot mai numeroase și mai puternice. Debreținul va deveni în curând capitala răscoalei împotriva Budapestei și sediul guvernului scizionist democrat, care va întinde ramura de măslin învingătorilor.

Contribuția unităților române la victorie, în special a Diviziei 3 Munte și a Diviziei „Tudor Vladimirescu", a fost unanim apreciată de Înaltul Comandament sovietic; aceasta din urmă a fost distinsă de Stalin prin adăugarea numelui „Debrețin" la titlul ei. Divizia 2 Munte a urmat înaintarea Grupului Mobil Pliev în acțiunea sa contra orașului Nyíregyháza și a avut ocazia să intervină cu succes pentru despresurarea Diviziei 3 Parașutiști sovietici, încercuită.

La 6 noiembrie, Corpul de Cavalerie a fost desființat, iar diviziile 2 și 3 Munte au fost trimise în marșuri forțate să treacă Tisa, spre a lua parte la bătălia Ungariei.

Înaintarea impetuoasă a forțelor sovieto-române în direcția Debrețin a produs o situație critică la flancul stâng. Grupul de armate româno-sovietic, preocupat de ideea de a înainta cât mai repede și executând o conversiune cu fața la nord, a neglijat alinierea frontului și legătura între unități în regiunea Szolnok, pe axul cel mai scurt și mai direct de înaintare spre Budapesta. La Szolnok, germanii aveau pe malul de vest un puternic cap de pod, la sudul căruia malul era ocupat pe o întindere de câțiva kilometri de Divizia 4 română (comandant generalul Platon Chirnoagă)[293]. Schimbarea de direcție a grupului de forțe româno-sovietice, cu fața spre nord-est, în direcția Debrețin, a descoperit flancurile trupelor din zona Szolnok; inamicul a știut să profite și, la 19 octombrie, a trecut Tisa pe la nord de Szolnok cu importante forțe motomecanizate, a căzut în flancul armatei sovietice, pe care a respins-o înspre sud, și a încercuit Divizia 4 română, tăindu-i comunicațiile spre est. Măsuri urgente au fost luate spre a împiedica inamicul să-și dezvolte succesul înspre sud, lărgind și adâncind spărtura

făcută; printre acestea, a fost și retragerea Corpului 7 armată român și a Diviziei 2 Infanterie română de pe Tisa și ocuparea de noi poziții pe Criș, cu fața spre nord; manevra s-a executat în timp de 24 de ore. Mulțumită intervenției și a altor forțe disponibile în sector, inamicul a fost zvârlit din nou peste Tisa.

O criză gravă s-a declarat la Divizia 4. Generalul Chirnoagă își trecuse aproape întreaga infanterie pe malul de vest al Tisei, lăsând pe cel de est numai o slabă acoperire de două batalioane. Pe acest mal a lăsat și artileria grea — sub comanda generalului Alexandru Dobriceanu —, care a bombardat malul opus, susținând traversarea râului și ocuparea malului de dincolo. Despărțită de baza de plecare, lipsită de artilerie și neputându-se aproviziona cu muniții, divizia a fost atacată de germani cu un mare număr de tancuri, care i-au tăiat legătura și au izolat-o. Un număr de ofițeri și soldați s-au salvat înot. Comandantul trecuse și el râul, spre a se afla în mijlocul trupei sale. Când aceasta și-a terminat muniția și nu s-a mai putut reaproviziona — deoarece unitatea sovietică vecină era la o mare depărtare de malul de est — divizia a fost nevoită să se predea, după o rezistență de 48 de ore, împreună cu comandantul său, pierzându-se 6 500 de oameni. Împrejurarea că peste câteva zile generalul Chirnoagă a găsit de cuviință să vorbească la postul de radio „Donau" de la Viena, îndemnând pe soldații armatelor române să rămână fideli alianței cu Germania, a determinat pe unii comentatori să formuleze ipoteze urâte asupra cauzelor ce au provocat dezastrul Diviziei 4 române, pe care o comandase generalul. Acesta a rămas în Germania, după încheierea păcii, pe când șeful său de stat major, colonelul Ciobanu, întorcându-se în țară, a fost dat în judecată și condamnat.

Reluând ofensiva, după acest incident, Corpul 7 român a atacat de front linia Tisei în sectorul Kecske cu Divizia 9 Cavalerie și Divizia 2 Infanterie, iar cu Divizia 19 a executat o manevră pe la sud: trecerea râului a fost forțată din nou pe la Tiszaúg, între Gura Crișului și Tisa. Cu nedisimulat necaz, Ordinul nr. 2 700 al Comandamentului german de pe frontul Ungariei constată că: „Din cauza românilor, noi am fost nevoiți să aruncăm în luptă un mare număr de forțe de luptă active". La 23 octombrie bătălia Szolnokului era câștigată; Corpul 7 armată român era în întregime pe malul de vest al Tisei și începea o nouă și grea fază a misiunii sale: marșul ofensiv contra Budapestei.

În același timp, cealaltă mare unitate a Armatei 1 române, Corpul 4 armată, era îndreptat în direcția nord, spre a coopera cu Armata 4 română, la nord-vest de Debrețin, spre frontiera Cehoslovaciei. Corpul 4 armată român a înfrânt rezistența inamicului la Hajdu—Boszörmeny și a atacat sectorul Tokay, pe malul Tisei, laolaltă cu Armata 4 română, ce opera din direcția Carei—Satu Mare și cu unitățile sovietice din aceeași zonă, care ocupaseră și depășiseră Nyíregyházá. Bătălia pentru forțarea Tisei în acest sector s-a dat pe o linie întinsă; unitățile române au trecut Tisa pe la Tiszalök, Tiszadob, Csege ș.a.

La trecerea râului Tisa și aruncarea podurilor, ofițerii și soldații români au dat pilda a numeroase acte de eroism, săvârșite cu prețul vieții. Printre ele, merită a fi ferită de uitare fapta extraordinară a soldatului-pontonier Eftimie Croitoru, din Compania 12 poduri-râuri; pentru a salva podul de vase de la Tiszalök, indispensabil comunicațiilor sovieto-române, amenințat de a fi distrus de o mină de curent ce cobora cursul apei, nemaiavând putința de a o prinde cu cangea, s-a aruncat în valurile râului și, izbind-o cu lopata, a făcut-o să explodeze înainte de a ajunge și lovi podul, salvându-l astfel prin jertfa vieții sale*. Trupele Divizei 11 au trecut prin apa râului și au ocupat înălțimile dominate de la nord de Tokay, în ultimele zile ale lunii noiembrie; la ocuparea localității, centrul unei celebre regiuni de podgorii, a luat parte cu distincție și Divizia 3 română, un cap de pod solid a fost creat spre a servi ca bază operațiunilor viitoare pe care le vor întreprinde unitățile române ale Corpului 4 și Armatei 4 române — în colaborare cu armatele sovietice — prin zona Miskolc, în direcția frontierei Cehoslovaciei.

O regrupare de unități s-a făcut după 1 decembrie în forțele luptătoare române, în vederea noilor operații proiectate. Unele divizii, greu încercate — precum Divizia 4 Operativă și Divizia 1 Recruți — au fost desființate, supraviețuitorii lor fiind vărsați la alte unități. Corpul de Cavalerie, după ce luase parte la operațiile de la sud de Nyíregyházá, a fost desființat; Divizia 1 Cavalerie Recruți a fost cedată Armatei 4. Corpul 4 armată român a fost atașat operativ armatei sovietice vecine, spre a colabora cu ea în campania

* După versiunea povestită de Gh. Stan, tovarășul de arme al lui Eftimie Croitoru, unui redactor al ziarului „Scânteia" și publicată la 16 ianuarie 1960, văzând că mina se apropia de podul pe care trecea armata noastră și nemaifiind chip să o prindă, cei doi au azvârlit din barca lor cângile de acostare și, lovind mina, au făcut-o să explodeze la câțiva metri de pod.

de eliberare a Cehoslovaciei, așa încât Armata 1 română, care trecuse Tisa în regiunea Csongrád, a continuat urmărirea inamicului, în direcția Budapestei, numai cu Corpul 7 armată.

Cucerirea Budapestei

După trecerea Tisei, armatele sovieto-române au început marșul lor în direcția vest, urmărind dușmanul în retragere. Noile acțiuni aveau două obiective. La nord, două armate sovietice ale Frontului 2 ucrainean — 27 și 40 — operau în regiunea Miskolc și a Munților Bükk, pentru a trece în Cehoslovacia; alături de aceste armate, lupta Armata 4 română, precum și Corpul 4 român, detașat operativ de la Armata 1 română. La sud, operau două armate sovietice ale Frontului 2 ucrainean — 47 și 3 Gardă — în direcția Budapesta: alături de ele lupta Corpul 7 român, al Armatei 1 române (comandant general N. Șova), pe direcția axului central de înaintare. Scopul strategic al operațiilor Grupului de Sud era dublu: pe de o parte să arunce pe inamic înspre nord, în direcția Munților Tatra, iar, pe de altă parte, să pună mâna pe capitala Ungariei, centrul politic și al ultimei rezistențe morale a Ungariei.

Evenimentele din Ardealul de Nord și înaintarea armatelor sovieto-române în Câmpia de nord a Tisei provocaseră la Budapesta o emoție considerabilă. Situația devenise disperată și confuză. Horthy, acuzat că ar fi încercat o apropiere de ruși, a fost depărtat din guvern, unde s-a instalat Szálasi[294], șeful „Săgeților de Foc", organizație politică profascistă, echivalentă Gărzii de Fier române; devotată necondiționat germanilor, noua guvernare era hotărâtă să meargă alături de ei până la capăt. Erau de fapt, în acest stadiu al crizei maghiare, două guverne: la Budapesta, guvernau Szálasi cu elemente de dreapta, extremnaționaliste, susținuți de germani și dispunând de armată și de radio; un al doilea guvern, ascuns în provincie, al lui Horthy, care a fost apoi deportat de germani într-o localitate din Bavaria; în curând, se va instala, la Debrețin, un al treilea guvern. Astfel încât, în mijlocul acestui haos politic, prăbușirea politică a Ungariei mergea paralel cu cea militară.

În cadrul Grupului sovietic de Sud, Corpul 7 armată român a început mișcarea ofensivă asupra Budapestei, de-a curmezișul pustei maghiare, la 23 octombrie 1944, fiind situat în centrul dispozitivului sovieto-român, urmând direcția est-vest, de-a lungul axului central: Alpár—Tápioszele—Budapesta. Corpul 7 armată român era constituit din diviziile 2 și 19 Infanterie și Divizia 9 Cavalerie, fiind intercalat între două armate sovietice, pe dreapta și pe stânga. Budapesta era apărată de o triplă centură de fortificații, pe o adâncime de 22 km. Marșul ofensiv al unităților române spre Budapesta s-a făcut greu, pe vreme de început de iarnă, cu ploi reci și ceață groasă, dând lupte la fiecare pas, pentru a străbate una câte una pozițiile de oprire inamice, presărate cu rețele de sârmă ghimpată și mine. La 18 noiembrie, când trupele româno-sovietice au ajuns în fața primei centuri fortificate, încercuirea Budapestei era aproape completă; semicercul de investiție era sprijinit cu ambele flancuri pe Dunăre: Budapesta era izolată și dinspre nord, prin ocuparea de către ruși a orașului Eztergom, pe Dunăre, și, dinspre sud, prin cucerirea mai multor orașe. Corpul Aerian român a susținut atacul prin bombardări masive; avioanele române au distrus două poduri peste Dunăre și două aerodromuri în zona de luptă a Budapestei. N-a mai rămas garnizoanei ungare din Budapesta, care număra vreo 180 000 de luptători, decât un culoar îngust, de vreo 10 km, spre a putea scăpa în direcția vest; era, probabil, o trupă de sacrificiu, a cărei rezistență trebuia să îngăduie desăvârșirea liniilor întărite între Viena și Bratislava, din sistemul de apărare a sudului Germaniei.

La 21 noiembrie 1944, unitățile române — operând la centru —și cele sovietice — operând la flancuri — au atacat prima centură fortificată și dârz apărată a capitalei ungare, dând, zi și noapte, eroice atacuri, distrugând și cucerind cu mari jertfe uvrajele ei[295]. La 12 decembrie ele au atacat cea de-a doua centură, iar la 29 decembrie, după ce comandantul garnizoanei a respins propunerea de capitulare, făcută de comandantul armatei de investiție — trăgând chiar asupra parlamentarilor —, armatele sovieto-române au atacat cea de-a treia și ultima centură, pe care au cucerit-o numai în trei zile, pătrunzând la 1 ianuarie 1945 în incinta orașului. Regimentul 13 Călărași din Divizia 9 Cavalerie română, care cucerise, rând pe rând, Abony și alte centre fortificate, rupând ultima centură, atacă viguros Gara de Est a orașului și contribuie simțitor la ocuparea ei. Au urmat lupte înverșunate în

interiorul orașului, deseori corp la corp, trebuind să se cucerească stradă cu stradă, uneori casă cu casă, sub focul nimicitor al mitralierelor cuibărite în marile clădiri, fiind nevoie adeseori să se intervină cu tunul. Timp de două săptămâni, falanga trupelor de asalt române e condusă de ostașii neînfricatei Divizii 19, care au ocupat, cu pierderi simțitoare, cartierele Gării de Est, Mátyásföld și Bulevardul Rákoczy, având la dreapta lor Divizia 2 Infanterie, iar la stânga Divizia 9 Cavalerie.

Sunt nenumărate actele de vitejie și eroism săvârșite de luptătorii români, ofițeri, gradați și simpli soldați, într-un avânt irezistibil, la cucerirea punctelor principale, transformate în centre fortificate, din care dușmanii opuneau o dârză și disperată rezistență. Așa a fost la ocuparea Poștei Mari, unde ofițerii, sergenții și soldații din Regimentul 26 Dorobanți (Divizia 2 Infanterie) au luptat cu grenada în mână și la baionetă; la fel și la cucerirea velodromului. La asaltul cazărmii Franz Joseph, de către trupe din Regimentul 31 Dorobanți — Divizia 2 Infanterie —, al cărui Batalion 1 e o adevărată unitate de eroi, toți ofițerii batalionului au căzut; unii dintre ei, ca sublocotenentul Belciu N., în timp ce mânuia personal mitraliera; comanda unei companii a luat-o sergentul Anghelache Gh., care a condus-o mai departe, la atac și izbândă. Acte de vitejie numeroase au fost semnalate la curățirea blocurilor de clădiri din câteva cartiere ale orașului la care au luat parte, cot la cot, luptători din regimente de dorobanți și echipe de pionieri; conducându-și ostașii, colonelul Gheorghe Mihail, comandantul Regimentului 96 din Divizia 19 cade la datorie la asaltul blocurilor din cartierul Rákoczy. Asemenea, la cucerirea Cimitirului evreiesc și a capelei sale — Casa Galbenă — transformată în cazemată.

Merită un prinos de recunoscătoare admirație devotamentul cu care unitățile de transmisiuni și-au îndeplinit misiunea periculoasă de a instala centrale telefonice și legături între comandamente și posturile cele mai înaintate și mai expuse focului inamic; mulți din bravii soldați ai acestor unități tehnice și-au găsit o moarte de eroi, executându-și cu sânge rece, cu spirit de inventivitate și cu nepăsare de moarte, misiunea.

La 15 ianuarie 1945, vitezele trupe române ajunseseră aproape de Dunăre, care străbate, măreață, inima capitalei Ungariei. Veteranii din primul război mondial își aminteau cu mândrie că ostașii români făcuseră garda podurilor de pe Dunăre, cu un sfert de veac în urmă, când, pentru

prima oară, intraseră ca biruitori în trufașa capitală maghiară[296]. Istoria se repetă, deși nu totdeauna în condiții identice. Căci, de astă dată, soarta n-a hărăzit vitezelor trupe române satisfacția de a putea gusta, cât de scurt timp, o odihnă meritată, după marea sforțare făcută. În adevăr, în timp ce în sectoarele nordice și sudice ale orașului cucerirea cartierelor continua a se face de către trupele sovietice, pas cu pas, lovindu-se de îndărătnicia apărării, necesitând pe alocurea întrebuințarea chiar a artileriei grele, Corpul 7 armată român, care-și îndeplinise strălucit misiunea, a fost scos la 16 ianuarie din sectorul ocupat de el al Budapestei și trimis la nord, ca să lupte, alături de Armata 4, în Munții Slovaciei. Trupele sovietice ale fronturilor 2 și 3 ucrainene au continuat lupta în incinta orașului, care n-a fost complet curățit de apărători decât la 13 februarie 1945, când ultimele resturi ale apărării în frunte cu comandantul grupului de trupe din Budapesta au capitulat. Rușii dau cifra de 110 000 prizonieri făcuți la Budapesta de trupele fronturilor 2 și 3 ucrainene.

Bilanțul pierderilor cu care Corpul 1 armată a câștigat biruința de la Budapesta este icoana cea mai clară a jertfelor României. Corpul 7 armată a luat parte la bătălia Budapestei cu un efectiv de 1 529 ofițeri, 1 768 subofițeri și 38 051 oameni de trupă, din care a pierdut, morți și răniți: 365 ofițeri, 379 subofițeri și 9 965 soldați. Totalizând întreg efortul Armatei 1 de la Tisa până la Budapesta și Munții Bükk — adică, însumând și Corpul 4, care aparținea organic acestei armate — constatăm că proporția pierderilor a fost foarte ridicată: la un efectiv total de 77 000 de oameni, pierderile au fost de 28 000, adică peste o treime!

Pierderile inamicului au fost și ele grele: numai în bătălia Budapestei, Corpul 7 român a făcut 6 406 prizonieri germani și unguri și a capturat un bogat material.

În cursul bătăliei de la Budapesta s-au petrecut, pe teren politic, evenimente însemnate. Prevăzând căderea inevitabilă a capitalei și prăbușirea regimului, așa-numitele „partide democratice" s-au întrunit la Debrețin, la 21 decembrie 1944, spre a forma acolo un „guvern de înțelegere", renunțând, declară ele, în manifestul pe care l-au lansat, „la greșelile trecutului", bineînțeles, pe cât era posibil ungurilor s-o facă și celorlalți s-o creadă. Noul guvern, instituit la Debrețin, cu asentimentul armatei de ocupație sovietică, condamnă „politica criminală a celor de la

Budapesta" și anunță intenția de a intra în tratative cu Moscova, în vederea încheierii unui armistițiu. Partea slabă — și falsă — a poziției acestui guvern este că Budapesta și vestul Ungariei, împreună cu armata luptătoare, sunt în mâinile lui Szálasi, ceea ce face ca angajamentele sale să nu fie operante.

Totuși, la 21 ianuarie 1945 s-a încheiat o Convenție de Armistițiu între Rusia sovietică și Guvernul Provizoriu de la Budapesta. Convenția, redactată după modelul aceleia încheiată în septembrie cu guvernul român, ne interesează pe noi, românii, îndeosebi prin articolul 2, prin care „Ungaria se obligă să-și retragă trupele și funcționarii oficiali din teritoriile Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României, spre a-i aduce în interiorul frontierelor înainte de 31 decembrie 1937". Sunt de obsevat unele inadvertențe ale acestei Convenții. În teritoriile noastre, ungurii nu mai au armate; acestea au fost zvârlite peste vechile frontiere, în cursul luptelor din Ardeal. Articolul 13 anulează hotărârea de arbitraj de la 2 noiembrie 1938 de la Viena — prin care au fost răpite teritorii Slovaciei și Ruteniei Subcarpatice în folosul Ungariei — precum și Dictatul de la Viena din 30 august 1940. Așa cum a fost indicat mai sus, slăbiciunea Convenției este că a fost încheiată cu un guvern care era încă o ficțiune; cea mai mare parte a Ungariei e guvernată de un guvern prohitlerist și continuă lupta.

Un epilog. După căderea Budapestei, „guvernul național" român, format din legionarii expatriați, s-a mutat la Viena, de unde a continuat să „guverneze România" prin postul de radio „Donau", ale cărui emisiuni sunt pline de frazeologie și invective[297]. Și-a mai luat, involuntar, sarcina să compromită pe generalul Rădescu, primul-ministru din România, lăudându-i zgomotos atitudinea fermă pe care acesta ar avea-o față de ruși.

Cu episodul Budapestei — pe care românii au ocupat-o a doua oară după un sfert de veac — se încheie, prin sigiliul sângelui românesc, o pagină tristă din istoria contemporană a României și, în același timp, sperăm un mare capitol al istoriei relațiilor ungaro-române.

CAMPANIA ARMATELOR ROMÂNE PENTRU ELIBERAREA CEHOSLOVACIEI

Pătrunderea în Cehoslovacia

În timp ce Armata 1 română executa marșul său victorios spre Budapesta, Armata 4 română, operând mai la nord, primise misiunea să pătrundă în Cehoslovacia, în cadrul Frontului 2 ucrainean, spre a zdrobi apărarea germană din Carpații Păduroși — ce acopereau frontiera de sud a Germaniei — și să elibereze Cehoslovacia, deschizându-și drumul spre Praga. La începutul acestei importante acțiuni a fost alipit, operativ, Armatei 4 române și Corpul 4 armată român, ce aparținea organic Armatei 1, așa încât aceasta, cum s-a văzut în capitolul precedent, a dus campania contra Budapestei numai cu Corpul 7. După cucerirea Budapestei, Armata 1 română a fost reconstituită, cu ambele sale corpuri: 7 și 4, și a participat la campania din Cehoslovacia, luptând la stânga Armatei 4 române. Legăturile cu trupele sovietice ale Frontului 2 ucrainean, în care erau încadrate cele două armate române, au variat în timpul campaniei, după necesitățile operative ale momentului; în general, în dreapta Armatei 4 române erau două armate sovietice ale Frontului 2 ucrainean; în stânga Armatei 1 române erau alte două armate — în cadrul uneia din ele a operat Divizia română de voluntari „Tudor Vladimirescu" —, iar între cele două armate române a operat, temporar, un corp de armată sovietic. La nord de Frontul 2 ucrainean opera Frontul 4 ucrainean (general Konev), iar la sud era Frontul 3 (general Tolbuhin). Comanda armatelor ce constituiau Frontul 2 ucrainean o avea mareșalul sovietic Malinovski. Comandanți ai celor două armate române au fost, în prima parte a campaniei: generalul N. Macici, la Armata 1, și generalul Gh. Avramescu, la Armata 4.

Campania din Cehoslovacia a fost deosebit de laborioasă din cauza terenului și a climatului. Ea s-a dus într-o regiune muntoasă, cu direcția de înaintare sud-est— nord-vest; trupele române au trebuit să înainteze, dând lupte continue, luând în piept, una după alta, înaltele creste muntoase și coastele împădurite ce coboară înspre sud din Carpații Păduroși (masivul Tatra), precum sunt munții: Javorina, Nitra, Tatra, Carpații Albi etc. și să

forțeze trecerea peste toate râurile ce curg de-a lungul văilor ce separă aceste șiruri de munți, spre a se vărsa în Dunăre, între Viena și Budapesta, precum: Hron, Nitra, Váh, Morava. La greutățile naturale ale terenului se adăugau acelea ale climatului, operațiile făcându-se în plină iarnă grea a regiunilor de munte: zăpezi, viscole, geruri.

Înfrângând aceste greutăți naturale, aliate cu îndârjita rezistență a inamicului care semăna calea retragerii lui cu distrugeri masive, soldații armatelor române au dus cu vitejie și eroism o campanie strălucită, parcurgând prin lupte grele, în mai mult de cinci luni, 350 km de-a lungul Slovaciei, Moraviei și unei părți din Boemia, aducând prin sforțarea și jertfa sângelui lor un important serviciu cauzei Aliaților și țării prietene, Cehoslovacia.

După ocuparea orașelor Debrețin și Nyíregyházá, Grupul de Nord al Frontului 2 ucrainean, împrenă cu Armata 4 română (sporită cu Corpul 4 de la Armata 1), a început, din primele zile ale lunii noiembrie 1944, acțiunea ofensivă în direcția nord-vest, care a avut ca rezultat forțarea râului Tisa, traversarea prin lupte a zonei Miskolc, forțarea trecerii râului Hernád, afluent al Tisei, și a masivului păduros Bükk, după care armatele aliate au pătruns pe teritoriul Slovaciei. Luptele au fost foarte grele: vreme nepriincioasă de început de iarnă; ploile abundente umflaseră canalele ce străbat această regiune de șes, după care au urmat ninsori ce au troienit drumurile de munte din regiunea de frontieră; ceața împiedica vederea necesară orientării și gerul făcea oamenii să sufere. Toate aceste greutăți și intemperii trebuia să le înfrunte ostașii noștri în lupte crâncene cu un inamic dârz, puternic și bine înarmat, care nu ceda terenul decât pas cu pas. Dar și hotărârea de a învinge a soldatului român, ca și a camaradului său sovietic, erau la înălțimea marilor țeluri ce se urmăreau.

La începutul lunii noiembrie, după trecerea Tisei, se desemnau trei grupe de armată română, care luptau în nord-estul Ungariei, forțând drumul spre frontiera Slovaciei, și anume: în centru, pe axul de înaintare Debrețin — Miskolc, era Corpul 4 român; la dreapta sa, pe axul de înaintare Nyíregyházá—Košice era Armata 4 română; la stânga, pe axul de înaintare Boszörmeny — masivul Mátra, era — încadrată într-o mare unite sovietică

— Divizia „Tudor Vladimirescu". Unitățile sovietice, aparținând Frontului 2 ucrainean, luptau alături de trupele române, pe flancuri și între ele.

În centrul zonei de luptă era Corpul 4 armată român — detașat de la Armata 1 — format din diviziile 2 și 3 Vânători de Munte, două din cele mai glorioase unități române. Ca urmare a numeroaselor bătălii la care luaseră parte, diviziile aveau efectivele descompletate, serviciile dinapoia frontului dezorganizate și materialul redus. Ele au fost completate cu elemente din depozite, spre a putea face față noilor grele misiuni la care erau chemate. Aduse în marșuri forțate pe malurile Tisei, cele două divizii au forțat, în noaptea de 6—7 noiembrie, trecerea râului, au sfărâmat apărarea inamicului pe malurile vestice ale râului, au construit aici capete de pod și au reluat înaintarea în direcția sud Miskolc. Respins de pe malul Tisei, inamicul, format din trei divizii, a încercat să reziste pe o linie la sud-est de râul Hernád. Înaintea acestei linii, vânătorii de munte au dat atacuri violente în zilele de 12—15 noiembrie, în care s-au distins îndeosebi, prin bravura și jertfa lor, soldații Batalionului 10 din Divizia 2 Munte și ai Grupului 5. La 15 noiembrie inamicul înfrânt a început retragerea pe a doua poziție fortificată, la Diosgyör, la poalele masivului Bükk. În același timp, ostașii Diviziei 3 Munte au cucerit, prin lupte grele, localitatea Onod, după care, cele două divizii, cot la cot, au început asaltul masivului Bükk, în timp ce diviziile sovietice vecine au ocupat importantul oraș Miskolc.

Cucerirea masivului Bükk, prin escaladare, era o misiune grea deoarece masivul avea un relief accidentat, întretăiat de văi și acoperit de păduri pe o adâncime de 40 km; el fusese bine utilizat pentru apărare de germani. Această configurație făcea ca el să nu poată fi atacat prin manevre largi, ci prin mici unități izolate, în care rolul principal trebuia să-l aibă inițiativa personală, curajul, perseverența și abnegația. Vânătorii de munte au dus această luptă timp de câteva săptămâni, în care inamicul a rezistat cu o egală dârzenie, apărând fiecare creastă, fiecare vale.

Unul din episoadele hotărâtoare ale acestei bătălii de escaladare a masivului a fost aceea din noaptea de 14—15 decembrie. S-a constituit un grup de atac mai mare, format din patru batalioane din Divizia 3 Vânători de Munte, sub comanda colonelului Ion Constantinescu, comandantul secund al diviziei. Printr-o manevră îndrăzneață, grupul a atacat creasta

muntoasă în timpul nopții, pe zăpadă și viscol, a trecut peste creastă și a căzut în Valea Sylvașului, la 6 km în spatele inamicului care, complet surprins, s-a retras în dezordine, părăsind pozițiile de pe creastă. Urmărit fără răgaz de trupele Diviziei 3 Munte, inamicul s-a oprit din loc în loc spre a da lupte înverșunate, cu scopul de a întârzia cât mai mult debușarea românilor pe coastele apusene ale masivului Bükk. În timpul luptei pentru Cota 393, în ziua de 19 decembrie, a căzut eroic locotenent-colonelul Virgil Iliuță, șeful de Stat Major al Diviziei 3 Munte, pe când urmărea lupta din observatorul înaintat al zonei de luptă.

La 20 decembrie apărarea inamică era complet prăbușită și masivul Bükk era trecut. Urmărind inamicul ce se retrăgea, vitezele trupe române au trecut granița dintre Ungaria și Cehoslovacia, începând astfel lupta pentru eliberarea teritoriului și poporului slovac. Victoria în această bătălie de măcinare a forțelor a fost scump plătită. Cele două divizii de vânători de munte ale Corpului 4 armată român au început lupta cu un total de 825 ofițeri, 923 subofițeri și 18 785 trupă și au pierdut 172 ofițeri, 140 subofițeri și 4 900 trupă ceea ce a însemnat un procent de 25 la sută pierderi.

În același timp când Corpul 4 armată român își deschidea drumul peste masivul Bükk, la stânga ei Divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu", luptând în cadrul Corpului 33 sovietic, ducea o importantă acțiune de flanc. După pierderile însemnate suferite în bătălia de cucerire a Debreținului, divizia s-a reorganizat, completându-și efectivele, și a reintrat în frontul de luptă la 10 decembrie, cu fața spre vest. Cot la cot cu unitățile sovietice, trupele diviziei au dus lupte grele pentru a străbate masivul muntos și păduros Mátra, care prelungește spre sud-vest masivul Bükk. La 20 decembrie, masivul Mátra era trecut, astfel încât întregul dispozitiv de apărare al dușmanului de pe lanțul Bükk—Mátra s-a prăbușit. Divizia și-a continuat înaintarea, prin lupte grele cu inamicul și cu vremea rea. În noaptea de 25—26 decembrie, ea a cucerit orașul Salgótarján, cu care a încheiat luptele pentru eliberarea Ungariei. În cursul luptelor din acest sector — la Pótor — au căzut, ca niște bravi, maiorul artilerist Racoțeanu Ion și căpitanul Ivan. La 1 ianuarie 1945, grupul de divizii din care făcea parte Divizia „Tudor Vladimirescu" a atins frontiera cehoslvoacă, trecând râul de

graniță Ipoly prin apa înghețată. Divizia a continuat să lupte în aceeași formație până la linia râului Hron, când a fost trecută în rezervă și readusă în țară.

Campania din Cehoslovacia, care începea acum, va dura cinci luni, în care timp trupele celor două armate române au dat, singure sau în diferite combinații tactice cu unitățile sovietice vecine, șase bătălii mai importante.

În ordinea succesiunii lor cronologice și spațiale, aceste bătălii au fost următorele:

1) Bătălia de la Szina-Torna, la sud-est de Košice, în lunile decembrie și ianuarie 1944—1945.

2) Bătălia de la Rožnava-Lučenec, cu frontul de-a curmezișul Slovaciei, pe direcția râului Ipoly, în cursul lunii ianurie 1945.

3) Bătălia din masivul Javorina, între râurile Ipoly și Hron, dată în cursul lunilor februarie și martie.

4) Bătălia de pe râul Hron, până la Nitra, cu centrele tactice la Zvolen, Banská Bystrica și Kremnica.

5) Bătălia pentru forțarea trecerii peste râul Vác și peste masivele Tatra și Carpații Albi, în Valea Moravei, în luna aprilie.

6) Bătălia pentru Moravia — în lunile aprilie și mai — care va duce armatele române dincolo de Brno, în direcția Praga.

În cursul campaniei din Cehoslovacia, cele două armate române participante au fost reorganizate, efectivele lor au fost reconstituite și sporite, ca și armamentul. După 15 ianuarie — după operațiile din Ungaria și cucerirea Budapestei, care au costat atâtea victime omenești[298] — Armata 1 se compunea din patru divizii de infanterie, două de munte, una de cavalerie, însumând 4 117 ofițeri, 4 801 subofițeri, 81 233 trupă; armamentul acestor forțe era de: 54 538 puști, 5 812 arme automate, 659 aruncătoare, 191 tunuri antiaeriene și antitanc, 158 guri de foc de artilerie.*

* Nu posedăm situații exacte asupra Armatei 4 române.

Bătălia de la Sĕna–Turna

La nord-est de masivul Bükk și întrerupt de el prin depresiunea Miskolc, se întinde masivul muntos Hegyálja, tivit în partea sa de vest de râul Hernád. În chipul acesta, succesiunea celor trei masive muntoase: Mátra, Bükk și Hegyálja, cu o orientare generală sud-est — nord-vest, forma o barieră la înaintarea înspre vest a forțelor sovieto-române, ce nu se putea face, în această parte, decât prin depresiunea Miskolc, iar aceasta nu era posibilă decât prin escaladarea masivelor muntoase ce o flancau. De aceea, pe când masivul Mátra a fost forțat de grupul de unități sovietice, din care făcea parte Divizia „Tudor Vladimirescu", iar masivul Bükk de vitezele trupe de vânători de munte ale Corpului 4 armată român, înaintarea în zona dintre Miskolc și Košice a fost încredințată Armatei 4 române. Era o misiune principală, deosebit de importantă, deoarece pe aici se făcea legătura între armatele Frontului 2 ucrainean — ce operau în direcția Budapesta—Viena—Praga — și armatele Frontului 4 ucrainean (general Konev), ce înaintau pe la nord, în direcția vest, spre Carpații Păduroși, pentru a ataca frontiera de sud a Germaniei. Cu aceasta, acțiunea încredințată Armatei 4 române se încadra în vastele operațiuni strategice de pe marile fronturi europene. În adevăr, 12 ianuarie fusese fixată ca ziua începerii operațiilor generale de pe Frontul de Est, ce aveau de scop grăbirea sfârșitului războiului prin cucerirea Berlinului și nimicirea totală a forțelor hitleriste; data începerii acestei vaste operațiuni fusese anticipată spre a veni în ajutorul anglo-americanilor, angajați de ofensiva germană din Ardeni.

Trecând pe teritoriul Slovaciei, Armata 4 română, desfășurată pe un front de 50 km, cu fața spre nord, cuprins între Frontul 4 ucrainean (la est) și Corpul 40 sovietic (la vest), a dat bătălia de la Sĕna—Turna, de la 18 decembrie 1944 până la 12 ianuarie 1945. Cele două corpuri de armată ale Armatei 4 române erau dispuse în chipul următor: la aripa dreaptă (est) era Corpul 6 armată român, alcătuit din două divizii (6 și 18 Infanterie); el acționa de-a lungul văii Hernádului, în direcția Košice, în legătură cu Frontul 4 ucrainean; la aripa stângă, cu direcția Rožnava, era Corpul 2 armată român, alcătuit din trei divizii (9, 11, 21 Infanterie) în rezervă. Între cele două corpuri de armată, erau diviziile 3 Infanterie și 1 și 8 Cavalerie.

Totalul efectivelor cu care a luptat Armata 4 română în bătălie a fost de 80 000 de oameni.

Corpul 6 armată român a început ofensiva la 18 decembrie în direcția Košice, spre a asigura flancul marilor unități sovietice de la dreapta, ce aveau ca obiectiv cucerirea orașului. Prin lupte grele, trupele române au depășit, la 20 decembrie, linia Buzica—Perín, atingând la 22 decembrie sectorul Sĕna—Ida. În același timp, la aripa stângă a frontului, trupele celor trei divizii ale Corpului 2 român au dat lupte grele în masivul Hegyálja contra unor puternice forțe inamice, care constituiau o amenințare serioasă în flancul armatelor ce operau în sudul Slovaciei. Cele trei divizii ale Corpului 2 armată, desfășurate în evantai, au reușit să ocupe: cu Divizia 11 orașul Turna, așezat la poalele unor dealuri înalte, de pe care străjuiesc ruinele măreț ale unui vechi castel-fortăreață, cu Divizia 21, Almas, iar cu Divizia 9 a cucerit Barka, capturând numeroși prizonieri și un bogat material de război. În chipul acesta Armata 4 română reușise a pune stăpânire pe valea Turna, ce împarte, pe la mijloc și în direcția vest-sud, masivul Hegyálja, și pe crestele ce o domină pe la nord.

Conștienți de importanța acestei linii, germanii au adus puternice întăriri de infanterie prevăzute cu numeroase tancuri și au dezlănțuit o serie neîntreruptă de contraatacuri pe tot frontul Armatei 4 române. Lupte grele s-au dat între 27 decembrie și 1 ianuarie, scăzând apoi în intensitate, pe măsură ce se izbeau de rezistența română, până ce, epuizat, inamicul a încetat atacurile la 12 ianuarie. Ca urmare a contraofensivei germane, comandantul Armatei 4 române, în înțelegere cu Comandamentul sovietic, a părăsit pozițiile înaintate cucerite — printre care localitățile Turna și Sĕna — menținând însă ferm linia înălțimilor de la nord de râul Turna, prelungită spre est până la sud de Sĕna, păstrând astfel o solidă linie de pornire a acțiunilor ofensive viitoare.

Bătălia de la Sĕna—Turna, în care Armata 4 română a pierdut 5 400 de oameni, a avut două rezultate importante: a angajat și uzat importante rezerve inamice asigurând flancul stâng al Frontului 4 ucrainean în acțiunea acestuia spre Košice și spre inima Cehoslovaciei și a împiedicat realizarea planului inamic de a pătrunde pe valea Hernádului în nordul Ungariei în spatele Frontului 2 ucrainean, care opera în direcția Budapestei. Suprimând

aceste amenințări din partea inamicului, s-a creat, în același timp, o bază serioasă pentru ofensiva sovieto-română proiectată în direcțiile Rožnava și Hron, în legătură cu stânga Frontului 4 ucrainean.

Opinia publică românească a luat cunoștință cu satisfacție de ordinul de zi prin care mareșalul Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, mulțumește generalului Avramescu, comandantul Armatei 4 române, pentru contribuția armate la victoria comună, în acești termeni: „Vă adresez mulțumiri, dumneavoastră precum și trupelor Armatei 4 române, ce vă sunt încredințate, pentru eforturile depuse în executarea ordinelor primite, umăr la umăr cu Armata Roșie. Vă doresc în viitor succese și mai mari în nimicirea ocupanților germani, pentru triumful cauzelor popoarelor iubitoare de libertate" (10 ianuarie 1945).

Oricât de sobri ar fi termenii acestei aprecieri, ea era binevenită, căci opinia românească se obișnuise — cu amărăciune — să constate că unele comunicate, publicate de ziare, treceau cu vederea acțiunile proprii ale armatelor române, considerându-le, probabil, ca lipsite de individualitate, înglobate în masele armatelor sovietice. S-a restabilit, prin acest comunicat oficial, că existau, luptau și se jertfeau cu folos, pentru cauza comună, brave formațiuni românești. A făcut, deci, un bun efect faptul că prietenia ce se stabilise între cele două armate, ca efect al camaraderiei de arme și al luptelor duse, cot la cot, a avut pentru prima oară și urmarea necesară a recunoașterii publice a meritelor câștigate în lupta comună, dincolo de hotarele țării, pentru scopuri ce treceau de interesele ei, spre a se încadra în sforțarea marilor popoare pentru interese superioare.

Este victoria morală obținută de armata română, în urma izbânzii militare repurtate în bătălia de Sĕna—Turna.

Bătălia de la Rožnava–Lučenec

Pătrunzând pe teritoriul Slovaciei, armatele române au trebuit să dea o mare bătălie pentru forțarea liniei muntoase Rožnava-Dobšiná, precum și a râului Ipoly, puternic întărite și ocupate de dușman. Scopul acestei acțiuni era de a consolida frontul ofensiv aliat pe o linie nord-sud, de-a curmezișul

teritoriului Slovaciei, legându-se la dreapta (nord) cu Frontul 4 ucrainean, iar la stânga (sud) cu unitățile ce acționau contra Budapestei. Au luat parte la această bătălie, la aripa dreaptă, în zona Rožnava, Corpul 6 armată român din Armata 4, întărit și cu alte unități din Corpul 2 armată român, iar la stânga Corpul 4 al Armatei 1 române. Bătălia a început la 12 ianuarie 1945 — această dată putând fi considerată ca începutul marii ofensive aliate din Cehoslovacia — și a ținut 12 zile, până la 23 ianuarie; ea s-a dat în condiții dure, într-o regiune muntoasă cu relief frământat, făcut și mai dificil prin numeroasele lucrări de apărare: rețele de sârmă ghimpată și câmpurile de mine, cu care îl presărase inamicul.

La aripa dreaptă, trupele Armatei 4 române, în putere de cinci divizii (18 Vânători de Munte, 9, 21, 11 și 8 Purtată), au luat ofensiva, precedată de o puternică acțiune de artilerie, care număra 365 guri de foc, de diferite tipuri și calibre; printre ele, erau câteva regimente puse la dispoziție de Armata Roșie vecină. Timp de trei zile canonada a ținut sub focul ei nimicitor pozițiile dușmane. Luptele cele mai grele s-au dat de trupele de infanterie pe platoul Ilva-Planina, regiune de formație vulcanică, cu stânci abrupte, întretăiate de râpe și viroage. Prin lupte aprige, românii au reușit să disloce din pozițiile lor și să alunge încercatele trupe de alpini bavarezi, specialiști în războiul de munte, să treacă crestele unde zăpada depășea 80 de cm și să coboare în valea râului Sajó, afluent al Hernádului, unde au ocupat orașul Rožnava, important nod de cumunicație, de unde prin pasurile Dobšiná și Muraň se putea trece direct în inima Slovaciei. Cu această izbândă, s-a deschis drumul spre valea superioară a râului Hron și spre masivul Tatra Mică, ușurându-se acțiunea Frontului 4 ucrainean, ce opera la nord de Armata 4 română, și a armatelor sovietice vecine. Pierderile cu care s-a obținut victoria au fost destul de mari, mai ales în luptele ce s-au dat pentru stăpânirea drumurilor prăpăstioase dintre Szogliget, Almaș și Jablonka, care erau presărate cu cadavre de oameni și de cai, zvârliți în prăpastie de explozia obuzelor. Victoria Corpului 6 armata română s-a încheiat la 23 ianuarie prin cucerirea a 50 de localități și capturarea a mai mult de 2 000 de prizonieri germani și unguri, printre care și comandantul militar al zonei Rožnava, cu întregul său Stat Major.

În același timp, la aripa stângă a întinsului front de luptă, Corpul 4 armată român din Armata 1, alcătuit din diviziile 2 și 3 Vânători de Munte, care, prin lupte grele ce duraseră cinci zile, izbutise să treacă creasta împădurită dintre râul Dabrova și Bena, atinsese râul Ipoly, afluent al Dunării, a cărui vale separă munții Bükk și Mátra, de la frontiera ungaro-slovacă, de masivul Javorina. Corpul 4 armată român a forțat apoi trecerea râului Ipoly și, manevrând cu stânga sa rezistențele inamice de la sud de orașul Lučenec, atacat pe la nord de formațiuni sovietice, a contribuit în cea mai mare măsură la ocuparea acestui oraș. În chipul acesta, s-a deschis Corpului 7 armată român — care, în plină acțiune victorioasă în luptele din centrul orașului Budapesta, fusese scos de acolo, spre a fi trimis spre nord — calea înaintării, ca să reintre în dispozitivul Armatei 1 române.

Victoria de la Rožnava—Lučenec a permis celor două armate române, acum întrunite din nou, la 22 ianuarie 1945, să purceadă la atacarea principalei linii defensive inamice, ce se întindea peste masivul muntos Javorina și în lungul râului Hron.

Bătălia din masivul Javorina

A treia bătălie din Cehoslovacia a avut ca teatru principal puternicul masiv muntos Javorina, o ramificație ce descinde din Tatra înspre sud, acoperind spațiul dintre râurile Ipoly și Hron. A fost cea mai lungă și cea mai grea bătălie din întreaga campanie a Cehoslovaciei. Ea s-a dat de ambele armate române: la stânga, Armata 1 română, reconstituită, după cucerirea Budapestei, cu ambele sale corpuri, 7 și 4; la dreapta era Armata 4; între cele două armate române fusese intercalat un corp de armată sovietic. Cele două armate române însumau, în timpul acestei bătălii, 14 divizii.

Bătălia a ținut aproape două luni (28 ianuarie— 20 martie 1945) și a fost extrem de laborioasă din cauza greutăților imense de teren, condiții atmosferice și materiale. Terenul de luptă era muntos și acoperit de păduri; el era bine organizat de inamic într-un sistem defensiv ce avea o adâncime, pe direcțiile principale, până la 15 km, format din lucrări betonate, câmpuri de mine, excelente observatoare ce permiteau vederea la mari distanțe; în

unele locuri, ele întrebuințau fortificațiile pregătite de cehoslovaci la vechile lor frontiere — așa-numita linie „Beneš". Condițiile atmosferice erau tot atât de grele: ger, zăpadă, viscol; pe unele creste, stratul de zăpadă trecea de un metru grosime, în ultimul timp, desprimăvărându-se, terenul era desfundat prin topirea zăpezilor.

Rezistența inamicului avea ca scop să interzică accesul spre râul Hron, care era principalul obstacol din această regiune a Cehoslovaciei. Râu cu regim torențial, drenând apele ce se scurgeau de pe pantele repezi ale masivului Tatra, el constituia un obstacol greu de trecut nu atât prin lărgimea, cât mai ales prin repeziciunea curentului său.

Atacurile trupelor Armatei 1 română s-au dat la stânga dispozitivului român, în masivul Javorina, cu Corpul 7 (general Eugen Vârtejanu) pe stânga și cu Corpul 4 (general I. Boișteanu) pe dreapta; acțiunea Armatei 4 s-a dat la dreapta dispozitivului, în sectorul Zvolen*, în munții Tatra Mică și Metalici, călare pe cursul superior al râului Hron, în legătură cu stânga Frontului 2 ucrainean. Timp de două luni, trupele unităților celor două armate române au executat manevre dibace, au dat atacuri vitejești, au săvârșit fapte eroice, în lupta cu terenul, vremea și inamicul dârz, reușind în cele din urmă să spargă sistemul defensiv al dușmanului și să atingă peste tot malul de est al râului Hron[299].

Ar fi fastidios a înșira toate fazele acestei lungi și complicate bătălii și a descrie numeroasele probe de bărbăție și eroism ale comandanților de diferite grade și ale trupei ce i-au urmat. Ne vom mărgini a consemna pe câteva dintre ele.

La aripa stângă, în sectorul Armatei 1, ofensiva, începută la 29 ianuarie, cu efortul principal la flancul stâng, s-a lovit, după o înaintare de 7 km, de o rezistență foarte puternică a inamicului, ajutat de împrejurările de teren și climat; atacul n-a putut progresa mai departe, neputând străpunge liniile defensive inamice, așa încât, după zece zile de atacuri, a fost oprit pe timp de trei zile, de la 7 — 10 februarie, când a fost reluat pe tot frontul Armatei 1 române. Luptele au ținut de la 10 la 21 februarie și, cu toate enormele greutăți întâmpinate, s-a reușit a se rupe sistemul defensiv inamic pe o

* Bătălia pentru Zvolen e descrisă în capitolul următor.

adâncime de 8 km, la sud-vest de Oremov Laz. Principalul efort a fost făcut în acest sector de Divizia 10 Infanterie (general Mihail Cămărașu) și 19 Infanterie (general M. Lăcătușu). Numeroasele întărituri ale liniilor dușmane dădeau pozițiilor acestora de pe linia fortificată „Beneš", aspectul unui adevărat poligon de tragere. Ostașii Diviziei 10, regimentele 23, 33 și 38, au reușit, cu prețul jertfei vieții a numeroși ofițeri, gradați și soldați, să cucerească înălțimile fortificate din jurul localității Oremov Laz, să cadă în spatele inamicului și să-l silească a se retrage spre vest; Cota 1044, cel mai înalt vârf al masivului Javorina, a fost cucerită printr-un atac dat prin surprindere, în noaptea de 16—17 februarie, de un grup de pistolari, urmat de un grup de vânători de munte din Divizia 3, care apoi, exploatând succesul, au pătruns printr-un atac îndrăzneț în satul din vale, Urbanova. În sectorul de luptă al Armatei 4, ostașii diviziilor române au cucerit, după lupte înverșunate, înfrângând rezistența dârză a inamicului și nespus de grele condiții de teren, numeroase înălțimi importante precum și localități; printre eroii care au căzut în fruntea unităților ce conduceau se cuvine a cita pe locotenent-colonelul Paul Ionescu, comandantul unui regiment de infanterie, pe viteazul comandant de batalion maiorul Vasile Prică și câți alții! Numeroși prizonieri germani și unguri au fost capturați și mult material de război.

Din nou întrerupte la 21 februarie, operațiile au fost reluate la 25, după ce frontul român al Armatei 1 a primit întăriri în artilerie, care de asalt și aviație; de astă dată efortul principal a fost mutat de la centru la aripa stângă. Divizia 3 Vânători de Munte a fost trecută de la dreapta la stânga Corpului 7 armată; cucerind Cota 683, a întors poziția inamicului pe la vest, dislocând astfel pivotul apărării; întreg frontul Armatei 1 se pune în mișcare. La aripa dreaptă, mamelonul împădurit de la Cota 680, care comandă bifurcarea a două mari șosele din zona Zvolen, e cucerit de Batalionul 2 al Regimentului 26 Dorobanți; un proiectil dușman omoară pe bravul său comandant, maiorul Eugen Popescu, în fruntea batalionului său. Satul fortificat Breziny e luat cu asalt în noaptea de 13-14 martie de trei batalioane ale Grupului 5 din Divizia 2 Munte, prin lupte înverșunate cu baioneta și grenada, din adăpost în adăpost; Cota 502, care domină ca o piramidă stâncoasă satul la nord-vest, foarte puternic organizat, după mai multe încercări nereușite de

a fi luat prin manevră, e cucerită a doua zi, de același grup, printr-un atac frontal. Linia Ban Stevnița-Dobrá Niva a fost depășită la 10 martie și după lupte înverșunate, în zilele de 16-19 martie, Hronul a fost atins de ostașii diviziilor 3 și 2 Vânători de Munte și ai Diviziei 2 Infanterie. În operațiile din masivul Javorina — inclusiv bătălia de la Zvolen — au participat 14 divizii românești ale celor două armate — 1 și 4; ea a ținut aproape două luni (28 ianuarie—20 martie) și a fost dusă pe o adâncime de 60 km în plină iarnă, într-un teren muntos. Principalele succese au fost, în afară de cucerirea orașului Zvolen, cucerirea masivului muntos Javorina (înălțimea 1 044 m), a Munților Tatra Mică (cu vârful cel mai înalt — 2 045 m) și a Munților Metalici (1 455 m) și pătrunderea în valea superioară a Hronului, făcând legătura cu trupele Frontului 4 ucrainean. În aceste lupte, trupele române au avut o contribuție însemnată la scăderea forței combative a dușmanului, pricinuindu-i mari pierderi, dar și pierderile proprii au fost mari, cifrându-se la 28 023 la cele două armate.

Înlocuirea comandanților celor două armate române

În cursul lunii februarie s-au făcut două schimbări importante la Marele Comandament al celor două armate române ce luptau pe frontul din Cehoslovacia.

Generalul N. Macici, comandantul Armatei 1 române, care condusese cu competență și energie operațiile într-o perioadă dificilă, a fost ridicat de la Comandamentul armatei sale, în plină desfășurare a luptelor, pentru a fi trimis în judecata Tribunalului Poporului din Capitală drept criminal de război. Generalul, căruia i se imputau anumite măsuri aspre în teritoriile ocupate în timpul campaniei din Rusia și al administrării teritoriilor ocupate, a fost condamnat la moarte, dar pedeapsa i-a fost comutată de Rege în închisoare pe viață — zice-se — în urma intervenției mareșalului sovietic Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, al cărui colaborator prețuit fusese generalul. De asemenea și generalul Gh. Avramescu, comandantul Armatei 4 române, a fost înlocuit, pe motivul nu destul de bine clarificat al rolului pe care l-ar fi avut în legătură cu ajutarea câtorva persoane, printre

care și o rudă apropiată a sa, pentru a trece prin linia frontului, spre a se refugia pe teritoriul german. Generalul Avramescu se bucura în armata română de un prestigiu deosebit, pe care-l câștigase prin conducerea operațiilor Corpului de Munte în campania din sudul Rusiei; el se bucura și de popularitate în armată și în populația autohtonă a teritoriilor ocupate, din cauza conduitei sale umane față de soldații ce-i comanda și de populația ce administra; în timpul campaniei din Cehoslovacia, raporturile sale cu comandamentele sovietice erau excelente. Totuși, încă din sectorul Turna, s-au observat unele procedări ale generalului Avramescu ce părcau suspecte colaboratorilor săi apropiați, precum: deminarea drumurilor spre inamic, vizite dese în sectoarele înaintate, vecine cu inamicul. Intrigat de aceste fapte, colonelul N. Dragomir, șeful de stat major al Armatei 4 române, le-a comunicat comandanților de mari unități române ale armatei, apoi, printr-un trimis special, înaltelor autorități militare de la București. S-a căpătat convingerea că generalul Avramescu, sub influența membrilor familiei sale — de care era constant înconjurat — a favorizat trecerea de elemente legionare la germani. A urmat o anchetă din partea autorităților militare române și apoi una din partea Comandamentului sovietic al Frontului 2 Malinovski, pe lângă care generalul Avramescu se bucura de multă trecere și deplină încredere, ca unul ce dădea un concurs complet, fără nici o rezervă, colaborării cu forțele rusești. Generalul Avramescu, care se găsea la București, în concediu de o lună, premergător ieșirii sale la pensie, a fost rechemat la comanda Armatei 4 de generalul Malinovski; după câteva zile de la sosirea sa, el a fost arestat și deportat în Siberia. Nu s-a mai aflat nimic de soarta sa[300]; soția sa, a avut aceeași soartă. O dată cu generalul Avramescu, a fost arestat și deportat și colonelul Dragomir, sub acuzația că, aflând de faptele șefului său, le-a raportat autorităților române din București, în loc a le comunica Comandamentului sovietic al armatei Malinovski; el a fost eliberat abia la începutul anului 1956[301].

Noii comandanți ai celor două armate, au fost numiți: la Armata 1, generalul Vasile Atanasiu, fostul comandant al Corpului 3 armată român în Basarabia și în fața Odessei, iar la Armata 4 generalul N. Dăscălescu, militar cu o excelentă reputație de comandant și de om de înalt caracter, care comandase Divizia 21 în Basarabia și la Odessa, iar de la începutul

campaniei din Cehoslovacia fusese comandantul Corpului 2 armată din Armata 4, în locul său, fiind numit generalul Edgar Rădulescu, care comandase Divizia 11 Infanterie.

Bătălia de pe Hron

Bătălia pentru forțarea trecerii peste râul Hron s-a dat în ultima decadă a lumii martie și în primele zile ale lunii aprilie de către ambele armate române, ele luptând separat în două sectoare: la nord, în regiunea Munților Tatra Mică de Armata 4 și, la sud, de Armata 1.

Obiectivul principal al ofensivei Armatei 4 române era importantul oraș industrial Banská Bystrica, de pe Hron. Această acțiune a fost precedată de luptele pentru cucerirea sectorului Zvolen și urmată de aceea a orașului Kremnica; câteșitrele aceste acțiuni, la un loc, alcătuiesc o mare și unică operație, ce a ținut două luni și jumătate de lupte grele, ce au costat mii de vieți, dar a reprezentat o contribuție importantă și a acoperit de glorie pe soldații români care au câștigat-o cu vitejie și jertfe.

Zvolen era un centru strategic de deosebită însemnătate: cap de pod pe cursul superior al Hronului, la picioarele masivului Tatra Mică, el comanda drumurile spre Banská Bystrica și era unul din stâlpii de apărare ai ieșindului slovac din această regiune. În afară de puternica sa poziție naturală, înconjurat de înălțimi muntoase și păduroase, orașul fusese puternic fortificat de germani și de unguri. Bătălia pentru cucerirea acestui important centru strategic a fost dată de Armata 40 sovietică, împreună cu corpurile 2 și 6 ale Armatei 4 române; acțiunea ofensivă a trupelor sovieto-române a început la 25 februarie 1945, așa încât, cronologicește, ea aparține ansamblului de operații denumit „bătălia de la Javorina".

Apărarea inamicului a fost deosebit de puternică pe frontul de atac al Corpului 2 armată român, care opera la aripa dreaptă cu Divizia 11 Infanterie și Divizia 8 Cavalerie; numeroase contraatacuri au făcut înaintarea grea și abia în primele zile ale lunii martie Divizia 8 Cavalerie română a reușit să ocupe localitatea de pe Hron, Valašká, cu importantele ei uzine aparținând concernului Hermann Göring. La flancul din stânga,

Corpul 6 armată român — diviziile 3, 6, 18 Munte și 1 Cavalerie —, care dădea acțiunea principală, în legătură cu Corpul 50 armată sovietic, făcea progrese încete spre valea râului Zolná, în direcția Zvolen. Sub presiunea acestei amenințări, inamicul și-a retras grosul forțelor de pe direcțiile secundare, spre a le concentra în fața Armatei 4 române, pentru apărarea orașului Zvolen. La 11 martie reîncepe atacul pe întreg frontul Armatei 4 române din două direcții, dar progresul său este încet, din cauza vremii extrem de nefavorabile, a marilor troiene ce trebuiau escaladate, a viscolelor ce trebuiau înfruntate și a înverșunatei rezistențe a inamicului. Românii sunt nevoiți să întrerupă un timp atacurile, spre a trece în defensivă cu cea mai mare parte a trupelor, executând lucrări de apărare a terenului. Atacurile au continuat numai la stânga Corpul 6 armată român cu diviziile 9 și 18 Munte; două divizii de infanterie — 3 și 21 — și două de cavalerie — 1 și 8 — au fost puse la dispoziția Comandamentului sovietic pe lângă diviziile 3 și 21, puse la dispoziție anterior. Stânga Corpului 6 român a înaintat luptând eroic, cucerind terenul pas cu pas și, la 15 martie, trupele Diviziei 9 au pătruns în Zolná. Posesiunea acestui important punct a ușurat manevra învăluitoare a unităților române, ce luptau când sub comanda Armatei 4 române, când sub cea sovietică. Prin sforțări aproape supraomenești, la 19 martie, pe când Divizia 8 Cavalerie română a executat un marș forțat de învăluire de 70 km, Armata 40 sovietică — corpurile 50 și 51 —, întărite cu diviziile române 3, 21 Infanterie, 1 și 8 Cavalerie, a nimicit ultimele rezistențe ale capului de pod Zvolen, a aruncat inamicul dincolo de Hron, spre vest, și a cucerit orașul.

Cu cucerirea capului de pod Zvolen, s-a câștigat o mare victorie, care a încununat bătălia dată timp de două luni pentru stăpânirea masivului Javorina. Armatele 40 sovietică, 1 și 4 române au reușit a zdrobi apărarea inamicului din marele ieșind al Slovaciei, care se sprijinea pe masivele Tatra Mică, Metalici și Javorina și a-l arunca peste râul Hron. Cu aceasta, a fost lichidată amenințarea din flanc a Frontului 2 ucrainean, în înaintare spre Bratislava și Viena. Ea deschidea în același timp Armatei 4 române calea spre Banská Bystrica.

Chiar a doua zi după cucerirea Zvolenului, la 20 martie, a început bătălia pentru Banská Bystrica și Kremnica. Ea a durat până la 8 aprilie și a fost dată în întregime de Armata 4 română, care a angajat în această bătălie opt divizii, cu un efectiv total de 71 000 de oameni.

Cursul superior al râului Hron era stăpânit de forțele româno-sovietice, afară de marele cot pe care-l făcea în regiunea Banská Bystrica; orașul era centrul unui ținut minier și industrial, iar cucerirea lui însemna în același timp și dominarea importantului masiv Tatra Mare.

În timp ce la 20 martie trupele Diviziei 9 Infanterie română cuceream localitatea Sebedin, trupele Diviziei 3 Infanterie, compusă din tineri argeșeni și musceleni, forțau trecerea Hronului între Zvolen și Banská Bystrica în cursul nopții. Într-un avânt eroic, fără a ține seama de pierderile ce le secerau rândurile, soldații trec apele umflate ale râului, se cațără pe pantele abrupte ale malurilor de vest și, prin lupte corp la corp, pe un teren baricadat și minat, reușesc să alunge pe inamic și să ocupe malul de vest pe o adâncime suficientă pentru a continua operațiile de înaintare. Printre numeroasele acte de eroism săvârșite aici, se cuvine a cita pe cele ale căpitanului Vasile Groșescu, comandantul unui batalion din Regimentul 4 Dorobanți care, după ce respinsese contraatacurile furioase ale inamicului, a căzut în prima linia a luptătorilor, lovit de un glonte în cap.

Sub impetuosul atac, inamicul e nevoit să se retragă, cedând terenul pas cu pas. Diviziile Armatei 4 române se îndreaptă spre Banská Bystrica din mai multe direcții: Divizia 11 Infanterie înaintează prin lupte dinspre est; diviziile 6 și 18 dinspre sud-est; Divizia 9 dinspre sud. Una după alta, localitățile din zona de luptă sunt cucerite; uneori sunt pierdute, dar recucerite prin contraatacuri.

În vederea atacului decisiv, Armata 4 română își regrupează, la 24 martie, unitățile. Corpul 2 — cu diviziile 11 și 6, ajutate de o formație sovietică de fortificații — își continuă înaintarea în direcția nord de Banská Bystrica, pe când Corpul 6, cu diviziile 9 și 18 Munte, atacă pe la est, spre a pune stăpânire pe înălțimile de la nordul orașului; Divizia 9 trece Hronul la un kilometru est de Banská Bystrica, ocupă localitatea Majer și pătrunde cu un batalion în cartierul de nord al orașului. În cursul acestor lupte, se petrece un act de bravură ce merită a fi citat. Un batalion a trecut apele umflate ale

Hronului, parte pe bărci de cuciuc, parte pe un podeț de lemn. Sub focul năprasnic al artileriei inamice au fost distruse podețul, postul de radio și cele două centrale telefonice de pe maluri. Cei de dincolo au rămas într-o situație primejdioasă, izolați de regimentul rămas pe malul de răsărit. Atunci un brav transmisionist, Udrea Cristea, a sărit pe o epavă de barcă ce plutea pe apă și, prin ploaia de foc, imperturbabil, a trecut Hronul cu firul telefonic după el, restabilind legătura. În oraș, unitățile române care au pătruns au dat lupte violente pe străzi, prin curțile uzinelor și blocurilor, până noaptea, continuându-le a doua zi, 26 martie, când orașul a fost curățat complet de inamic.

Operațiile au continuat fără întrerupere. Corpul 2 armată român (diviziile 1 și 8 Cavalerie și 21 Infanterie), formând stânga dispozitivului Armatei, a pătruns adânc dincolo de Hronul Mijlociu, amenințând cu învăluirea cele trei divizii ale inamicului, iar Corpul 6 armată român (diviziile 11, 16, 18 Munte și 19 Infanterie), formând acum aripa dreaptă a Armatei 4 române, a reînceput înaintarea la nord-vest de cotul Hronului, spre a ieși din regiunea împădurită a Munților Tatra Mică. În luptele crâncene ce se dau la flancul drept moare eroic maiorul Zenovie Avram, care, încercuit timp de mai multe zile, a apărat cu dârzenie fiecare metru de pământ.

Pierderile armatei au fost foarte ridicate: 2 360 de luptători români — printre care 111 ofițeri și 83 de subofițeri — au plătit cu viața lor victoria de la Banská Bystrica; însuși comandantul Armatei 4 române, generalul Dăscălescu, a fost rănit pe câmpul de luptă. Această strălucită victorie a fost salutată cu elogioase ordine de zi din partea comandanților de unități sovietice care au colaborat cu Armata 4 la obținerea victoriei. Printr-un ordin de zi special, generalisimul Stalin anunță că se vor trage la Moscova salve de artilerie spre a saluta vitezele trupe ale celui de-al doilea Front ucrainean, „inclusiv trupele armatei române care, sub comanda generalului Dăscălescu, au cucerit Banská Bystrica".

Pentru desăvârșirea victoriei obținute, Corpul 4 român, acționând în cadrul aceluiași grup de armate sovieto-române (general Imacenko), a continuat fără răgaz operațiile în direcția nord-vest, cu același dispozitiv, adică cu Corpul 6 armată român la dreapta, spre a scoate pe inamic din

regiunea păduroasă a Munților Tatra și a-l împinge pe versantul estic al masivului Tatra Mare, iar cu Corpul 2 armată român la stânga, executând o manevră de învăluire a acestui masiv pe la sud. Fiecare din cele două corpuri era format din câte două divizii, pe când diviziile 3 și 9 Infanterie trecuseră provizoriu sub ordinele Corpului 51 sovietic. Luptele se anunțau a fi foarte grele din cauza terenului frământat și acoperit de păduri. Atacul e reluat pe 2 aprilie pe tot frontul armatei.

Divizia 1 Cavalerie, în legătură cu diviziile 9 și 3 Infanterie, se apropie, luptând, de Kremnica și ocupă înălțimile de la nord, est și sud, pe când Armata 40 sovietică învăluie orașul pe la vest. Partea cea mai importantă a bătăliei a fost dată de diviziile 3 și 9 Infanterie, care a luptat cu un avânt extrordinar; ele au plecat la 28 martie din valea Hronului Mijlociu, au atacat timp de șase zile și șase nopți fără răgaz, au cucerit terenul pas cu pas, străbătând o natură sălbatică și au asaltat și cucerit în noaptea de 2—3 aprilie orașul, care era un important nod de comunicație și centru industrial; manevra Diviziei 1 Cavalerie, care a ocupat și tăiat calea ferată, a fost de mare ajutor.

Pierderile trupelor române în luptele ce au dus la cucerirea orașului Kremnica au fost de 684 morți, dintre care 39 ofițeri și 36 subofițeri.

Și această victorie a fost salutată printr-un ordin de zi al Comandantului Suprem al armatelor sovietice, prin care se elogiază succesele trupelor Frontului 2 ucrainean, continuând: „...iar astăzi, 3 aprilie, împreună cu trupele române, au ocupat prin lupte orașul și stația de cale ferată Kremnica, punct puternic al apărării germane pe părțile de sud ale masivului Veliki Tatra".

Exploatând victoria obținută la Banská Bystrica și la Kremnica, Armata 4 română a continuat cu energie înaintarea cu ambele sale corpuri — 2 și 6. Ea a reușit să iasă cu dreapta din regiunea împădurită a Munților Tatra, precum și pe văile de la vestul acestui masiv; cu aceasta, ea a stabilit legătura cu aripa stângă a Frontului 4 ucrainean, care apăra în partea de nord a Cehoslovaciei. În același timp, la aripa stângă, Corpul 2 armată român înainta către nord, spre a atinge râul Vah. În chipul acesta, frontul Armatei 4 române se găsea, la 10 aprilie, orientat cu fața la nord, având dreapta sprijinită pe Tatra Mare, iar stânga pe Tatra Mică, la o distanță de

10 km de râul Vah. Luptele noi ce urmau să se dea, pentru a trece această nouă linie de apărare a inamicului, se anunțau a fi pornite dintr-o bună bază de plecare.

În timp ce Armata 4 română dădea pe cursul superior al Hronului bătălia care se solda cu victoriile de la Zvolen, Banská Bystrica și Kremnica — înscriind în analele istoriei patriei o pagină glorioasă — pe cursul inferior al râului Armata 1 română dădea, la rândul ei, o altă mare bătălie spre a forța și în acest sector trecerea râului și a pătrunde în Munții Nitra, care preced cursul râului Nitra, paralel cu Hronul, mai la vest de el.

În vederea acestei acțiuni, Comandamentul Frontului 2 ucrainean a regrupat forțele grosului armatelor ce luaseră parte la bătălia de la Javorina, concentrându-le la sud de masivul păduros al cărui centru e la Banská Štiavnica. O parte dintre forțele rusești care erau pe linia întâi au fost înlocuite prin unități ale Armatei 1 române, încredințându-li-se acestora misiunea dublă: de a acoperi operațiile pe care le executa Armata 4 română, la dreapta dispozitivului și, în același timp, de a atrage în acest sector și a angaja forțe inamice, ușurând acțiunea ce se da la aripa dreaptă. Înlocuirea s-a făcut printr-un adevărat tur de forță: deplasările s-au executat cu repeziciune, artileria și trenurile ocolind pe la est și sud masivul Dobrá Niva, pe când infanteria și vehiculele ușoare au trecut direct peste masiv. În 36 de ore, cele cinci divizii ale Armatei 1 au ajuns la noile poziții și, în noaptea de 19—20 martie, au executat înlocuirea. Frontul era format, de la stânga (sud-vest) spre dreapta (nord-est), de-a lungul malului stâng al râului Hron în înșiruirea următoare: Divizia 9 Cavalerie (comandant generalul Ilie Antonescu); Divizia 10 Infanterie (general M. Cămărașu); Divizia 19 Infanterie (general M. Lăcătușu); Divizia 2 Vânători Munte (general C. Iordăchescu) și Divizia 3 Munte (general Leonard Mociulschi); ele erau grupate astfel că primele trei divizii alcătuiau Corpul 7 armată, iar ultimele două Corpul 4 armată român.

Bătălia a reînceput la 27 martie în sectorul Corpului 4 român pe axul Banská Štiavnica-Oslany, spre a crea un cap de pod pe malul opus, drept, al râului și a angaja importante forțe inamice. În același timp, acțiunea principală se dădea la aripa stângă, cu unități ale Corpului 7, printr-o vastă mișcare de ocolire pe la sud. Operația, începută de Divizia 9 Cavalerie, la

27 martie, a fost amplificată la 30 prin introducerea a încă două divizii române: 2 Infanterie (general M. Voicu) și 2 Munte. În lupte grele, românii au forțat trecerea Nitrei, au întors frontul apărării dușmane, făcând la Topolcany, pe malul apusean al râului, front cu fața spre nord, au pătruns în masivul păduros din Hron și Nitra și, rupând frontul inamic, au înaintat cu repeziciune; la 2 aprilie, trupele române erau pe malul râului Nitra.

Trecerea râului Hron în sectorul de sud, crearea și menținerea capetelor de pod sub focul inamicului au fost operații excepțional de grele din cauza apelor umflate ale râului și a mijloacelor slabe, improvizate, de care dispuneau trupele; întreaga Armată 1 dispunea de 79 de bărci rusești de lemn, care, din cauza lipsei de etanșeitate, s-au scufundat în mare parte și alte câteva plute și portițe. Curajul și spiritul de jertfă al pontonierilor și pionierilor români au complinit insuficiența materialului; de aceea, pierderile au fost numeroase. În fruntea acestor eroi, se cuvine a numi pe colonelul Victor Georgescu, comandantul Geniului din Corpul 4 armată; rănit întâia oară la 25 martie, pe când conducea lucrările de forțare a râului Hron, refuză să se evacueze și continuă să conducă mai departe operațiunile; la 27 martie e rănit a doua oară grav, e evacuat în spatele frontului, unde moare cu conștiința împăcată. Cele patru zile de luptă ale pionierilor, între 25 și 28 martie, cu valurile unui curent torențial, cu mijloace slabe și improvizate, înfruntând barajul de foc al întregului armament inamic dezlănțuit asupra plajelor și firului apei, a provocat pierderea a nouă ofițeri, cinci subofițeri și 171 soldați din aceste trupe de specialiști.

Merită a fi menționată și lupta Batalionului 6 din Divizia 3 Vânători de Munte sub comanda locotenent-colonelul Pavel Russu pentru curajul cu care a forțat trecerea râului, la 26 martie, sub ploaia proiectilelor germane. Reușind a realiza un cap de pod, Batalionul 2 din Regimentul 95 de Infanterie al mult-probatei în vitejii Divizia 19 Infanterie a trecut, de asemenea, sub focul inamicului peste râu, în noaptea de 25—26 martie; în fruntea soldaților săi, maiorul Grigore Băiatu a fost grav rănit; după evacuarea lui, trupa de apărare a capului de pod a rezistat contraatacurilor inamice — sub comanda căpitanului Al. Tănăsescu, deși, în cele din urmă, ea fusese redusă la numai patru ofițeri, doi subofițeri și 16 soldați. Divizia 10, deși se găsea în apărare cu un front de 5 km și fără mijloace de trecere, a

trecut la atac, a forțat râul cu mijloace improvizate și a făcut un cap de pod pe malul opus, cu Batalionul 2 din Regimentul 23 Infanterie, sub comanda maiorului Alex. Savici, ceea ce a servit ca bază pentru atacarea și cucerirea orașului Nová Baňa.

Bătălia din Munții Tatra și Carpații Albi

În neîntreruptă și nestăvilită progresiune spre vest, în direcția capitalei Praga, armatele sovieto-române au început, chiar a doua zi după atingerea râului Nitra, cea de-a cincea bătălie ofensivă din Cehoslovacia. De astă dată, era vorba de trecut, mereu pieptiș, coastele și crestele a încă două ramificații muntoase ce se lăsau din masivul Tatra spre sud, și anume: Munții Tatra, între râurile Nitra și Vah, apoi Munții Carpații Albi, între râurile Vah și Morava; cu alte cuvinte, această nouă etapă ofensivă reclama forțarea a două cursuri de apă și escaladarea a două șiruri muntoase.

Din punct de vedere militar, această operațiune era necesară nu numai pentru a zdrobi forțele inamice ce se opuneau cu dârzenie înaintării spre vest, dar și pentru a ușura operațiile corpurilor sovietice vecine: întâi, să țină legătura la stânga cu armatele sovietice ce înaintau de-a lungul Dunării, între Budapesta și Viena, spre a le acoperi flancul; al doilea, să asigure, la dreapta, continuitatea frontului ce forma Armata 4 română cu trupele sovietice din Munții Tatra, împiedicând surprinderi din acesată parte.

La această bătălie au luat parte ambele armate române, 1 și 4, cu totalitatea celor 14 divizii ce le constituiau în acest moment.

Armata 4 română, operând la dreapta dispozitivului român, a avut o misiune deosebit de grea, trebuind să lupte într-o regiune foarte accidentală. Divizia 1 Cavalerie s-a distins în lupta de la Štubňa, Divizia 8 Purtată în lupta de la Gajdel; Divizia 11 Infanterie a dat luptă grea pentru cucerirea localității Zliechov; diviziile 6 și 21 Infanterie în luptele de la est de Trenčín. Efortul principal l-au făcut unitățile Corpului 2 armată de la 2 aprilie până la 12 aprilie, când au atins Morava la sud de Olomouc.

Armata 1 a operat la stânga (aripa de sud) dispozitivului român, cu ambele sale corpuri de armată. A forțat trecerea Nitrei la 3 aprilie pe tot

frontul Armatei, deși dispunea de mijloace foarte slabe și a creeat pe malul opus un cap de pod de 25 km lărgime și 8 km adâncime. În timp ce la flancul stâng realiza legătura cu dreapta armatelor sovietice la Pieștany, grosul a înaintat spre nord și a ocupat localitatea Bánovce, în ziua de 4—5 aprilie, fapt care i-a atras citarea prin ordin de zi a generalisimului Stalin. Bánovce a fost cucerit de Divizia 2 Munte și anume de batalioanele 15 și 16, sub conducerea energică a căpitanilor Dabija Mircea, Boiangiu Nicolae și a locotenentului în rezervă Racocea Roman. La 6 aprilie, unitățile Armatei 1 încep a se concentra pe malul de est al Vahului.

La 9 aprilie, Armata 1 a început bătălia pentru Carpații Albi, forțând trecerea Vahului cu Corpul 7 (diviziile 19 Infanterie, 2 Infanterie, și 3 Munte), pivotând cu dreapta, în zona Nové Mesto și împingând puternic cu stânga. Pentru curățarea malului drept al râului Vah și ocuparea orașului Nové Mesto, Divizia 2 Infanterie dă lupte crâncene. Regimentul 1 Dorobanți al acestei divizii, sub comanda colonelului Virgil Rusu, cucerește în două zile șase localități, printre care și Nové Mesto, pătrunzând 12 km în dispozitivul inamic, forțându-l să cedeze înălțimile de la vest de oraș. La stânga, a dus luptă grea Divizia 19; comandanții unităților din infanterie și artilerie împreună cu ofițerii din statul major al diviziei au luptat în rândurile întâi spre a îmbărbăta ostașii și a contraataca spre a restabili situațiile critice: postul de comandă al diviziei, pe înălțimea cu Cota 813, a fost de trei ori încercuit de trupele germane; generalul Gh. Mosiu, comandantul diviziei, a rămas tot timpul la observatorul său din primele linii, a încurajat pe soldați și a rușit să respingă pe inamic, trecând bariera Carpaților Albi.

Grosul armatei, alcătuit din patru divizii ale Corpului 4 armată, a ocolit în acest timp masivul Carpaților Albi pe la sud și, făcând o conversiune spre nord, a continuat înaintarea sa ofensivă împotriva principalului obiectiv, orașul Uherský Ostroh, pe malul estic al râului Morava, important centru industrial și nod de comunicații. Acțiunea împotriva acestui obiectiv a fost dusă de trei divizii române; au fost aduse și două regimente de artilerie grea și întreaga artilerie antiaeriană a Armatei. După șapte zile de luptă fără întrerupere, orașul, aprig apărat de inamic, a fost cucerit la 26 aprilie de ostașii Diviziei 2 Munte, după ce Divizia 10 Infanterie cucerise importanta poziție de apărare de la Cota 221; căderea orașului a fost ușurată și prin

ajutorul dat de Divizia 2 Infanterie din Corpul 7 Infanterie care, între timp, fusese trecută la vest de Morava. Pionierii noștri au dat un concurs prețios trupelor de asalt; ei au executat opt poduri de peste 25 metri fiecare, pentru a da posibilitatea de trecere a infanteriei și mai ales tunurilor anticar; podul de la Vesely a fost construit sub focul apărării inamice. În timpul luptelor de la Uherský Ostroh, echipa de pionieri de deminare ce acționa pe lângă un grup de vânători de munte, surprinzând podul mare de beton de peste râul Morava nedistrus încă, a reușit ca sub focul dușmanului să taie legăturile între încărcături, indicând astfel funcționarea dispozitivului de aruncare a podului în aer; după aceasta, a deminat podul, înlesnind trecerea diviziei și a altor unități ale Armatei. Ostașii batalioanelor de asalt au pătruns în oraș printr-un atac concentric, pe la est, sud și vest; luptele din stradă au durat de la ora 13 până la ora 20, când s-a izbutit să se ajungă până la marginea de nord a orașului; curățirea de elemente răzlețe a durat toată noaptea.

Acțiunea victorioasă a armatelor române în sudul Slovaciei a fost de un mare folos pentru armatele sovietice care operau de-a lungul Dunării, de la Budapesta spre Viena, acoperindu-le flancul drept (de nord). La 13 aprilie, armatele Frontului 3 ucrainean au ocupat Viena.

Bătălia pentru Moravia

A șasea și ultima bătălie dată de armatele române în campania pentru eliberarea Cehoslovaciei se încadrează în efortul suprem al marelui război, fiind coordonată în timp și spațiu cu noua ofensivă dată de Aliați pentru doborârea definitivă a Germaniei hitleriste. Cea din urmă ofensivă întreprinsă de armatele sovietice împotriva Berlinului, concepută ca act final al războiului, a început la 16 aprilie; la 21 aprilie, trupele sovietice erau la porțile capitalei germane și au luat contact cu periferiile orașului. Luptele pe străzi, pentru cucerirea Berlinului, au durat 12 zile; la 30 aprilie Hitler s-a sinucis în subteranele Cancelariatului din Wilhelmstrasse, iar, la 2 mai, resturile garnizoanei din Berlin au capitulat[302].

În ciocnirea forțelor gigantice de pe marele front germano-ceho-austriac, cele două armate române, intercalate între armatele sovietice ale

Frontului 2 ucrainean, au avut, desigur, un rol secundar, totuși nu lipsit nici de importanță, nici de eficacitate. „Bătălia Moraviei", dată în același timp cu atacul împotriva Berlinului, a ținut de la 12 aprilie până la 12 mai. Cucerirea orașului Uherský Ostroh deschisese o poartă în linia Moraviei; era nevoie ca această poartă să fie lărgită spre a se da acces în Moravia, al cărei relief, mai puțin muntos — în general, regiune de coline, ultime contraforturi spre sud ale Munților Sudeți — permitea desfășurări de forțe pe un plan mai larg, în legătură cu marile operații ce se desfășurau la nord și la sud.

În cadrul armatelor sovietice, cu care colaborau, misiunea armatelor române era să asigure dreapta forțelor sovietice ce operau în direcția Brno—Praga și, depășind zona Uherský Ostroh, unde divizii române luptau încă pentru cucerirea orașului, să ocupe malul de vest al Moravei, cu importantele noduri de comunicații de la Kroměříž și Kojetín, dând astfel concurs Grupului de Nord sovietic să cucerească Olomouc. Prin aceste operații, se închidea cercul în spatele forțelor inamice ce se găseau la est de Morava, tăindu-le succesiv comunicațiile cu vestul; dușmanul putea fi apoi urmărit până la capitularea lui totală, care era iminentă, ca efect al operațiilor ce se desfășurau în direcția Berlin.

La bătălia Moraviei au luat parte ambele armate române, însumând 14 divizii, fără a conta și Divizia de Gardă, care a sosit după încetarea luptelor.

La aripa stângă a dispozitivului român, Corpul 7 din Armata 1 a început operațiile la 12 aprilie, încă de pe când Corpul 4 era angajat în bătălia de la Uherský Ostroh. Pivotând pe dreapta, care se sprijinea pe malul vestic al Moravei, Corpul 7 a făcut efortul cu stânga și a contribuit la cucerirea orașului Uherský Ostroh, nu numai prin amenințarea cu învăluirea dinspre vest de Morava, dar și prin participarea directă cu Divizia 2 Vânători de Munte. După căderea orașului, Armata 1, cu ambele corpuri întrunite, a reluat cu și mai mare vigoare înaintarea în direcția nord, a traversat un alt masiv, a interceptat linia principală de comunicație spre Brno—Praga și, după opt zile de lupte violente (26 aprilie—3 mai), s-a apropiat de malul vestic al Moravei, de la Kroměříž—Kojetín, a căror ocupare constituia principala sa misiune. Operația a devenit mai grea, căci tocmai în acest

moment Comandamentul sovietic a înjumătățit forțele armatei, scoțând din front Corpul 7, căruia i-a încredințat o altă misiune în zona Brno.

Asaltul asupra Kroměřížului s-a dat în ziua de 4 mai, cu toate forțele Corpului 4 armată în mod concentric; după lupte înverșunate ce au durat toată ziua și în care efortul principal a fost dat de Divizia 19 Infanterie, orașul a fost complet cucerit până la ora 10 seara. Întreaga artilerie a Corpului de armată a dat un concurs eficace, încurajând prin tirul ei precis pe luptătorii infanteriști. Merită mențiune și Batalionul 2 din Regimentul 31 Dorobanți (Divizia 2 Infanterie) care a rupt rezistența inamicului pe liziera de sud a orașului și, curățind de inamic cartierul răsăritean, a ajuns la râu. Ostașii Diviziei 19, sub privirea, îndemnul și participarea directă, în primele linii, a comandanților lor, au pătruns prin ploaia de gloanțe în oraș, încercuind stradă cu stradă; Batalionul 119 Anticar, cu un curaj fără seamăn, și-a împins tunurile cu brațele în interiorul orașului, distrugând rezistențele din case, cuib cu cuib.

Chiar în aceeași noapte, de 4—5 mai, o parte din forțele Corpului 4 armată, și anume: Divizia 10 Infanterie, Regimentul 95 din Divizia 19 Infanterie, susținute de regimentele 1 și 7 Artilerie Grea, au fost dirijate imediat spre nord, pentru a ataca orașul vecin Kojetín. Lupta înverșunată a ținut toată ziua de 5 mai. Stradă cu stradă a trebuit să fie cucerită prin bravura ostașilor. Regimenul 38 Infanterie în frunte cu comandantul său, colonelul Gabriel Vlad, cucerește centrul orașului și ajunge, cel dintâi, la podul peste Morava. În noaptea Învierii, 5—6 aprilie, Divizia 10 Infanterie cucerise Kojetín.

Prin cucerirea celor două orașe, printr-o acțiune rapidă și viguroasă, timp de două zile și două nopți de lupte neîntrerupte, Grupul de armate sovietice, având flancul stâng asigurat, a putut continua operațiile de la nord, a cucerit Olomouc, închizînd astfel complet cercul în spatele forțelor inamice prinse la est de Morava.

Înaintarea trupelor sovietice la vest de Morava s-a făcut paralel cu o avansare în aceeași direcție a Armatei 4, care a primit misiunea să urmărească fără cruțare pe inamicul ce se retrăgea, manevrându-l și atacându-l, ori de câte ori se lua contact cu el, pentru a-l sili să capituleze. În aceste operațiuni s-a distins în special Corpul 2 armată cu diviziile 3, 9 și

21 Infanterie. Urmărirea s-a făcut în direcția Praga în zilele de 9—12 mai, în care timp trupele române au dat lupte continue, de zi și noapte, pricinuind inamicului pierderi mari, fără a slăbi pasul, făcând peste 60 km zilnic. Astfel, aceste trupe au atins linia cea mai înaintată spre vest de armatele române și au reușit să facă o captură impresionantă: 5 600 de prizonieri din patru divizii germane, două divizii ungare și un foarte bogat material.

Repeziciunea marșurilor de înaintare în direcția Praga are și o explicație de ordin politic. Malinovski iuțește pasul armatelor Frontului 2, spre a nu fi depășit de aliații americani ale căror unități blindate, înaintând vertiginos dinspre vest, au ocupat Karlsbad și sunt la 25 km de Praga. În oraș, partizanii au proclamat revoluția și au atacat trupele germane ale garnizoanei. La 9 mai, trupele sovietice intrau în Praga. De la 6 aprilie, Beneš luase reședința la Kosiče, unde instituise un guvern provizoriu al acelei părți din Cehoslovacia, eliberate prin jertfa comună a armatelor sovietice și române.

La 12 mai a luat sfârșit campania din Cehoslovacia, prin capitularea completă, totală și necondiționată a forțelor germane. Armatele române, oprite în elanul lor prin planurile de mișcare dirijate de Comandamentul sovietic, depășiseră pe la nord Brno și erau pe linia Havličkúv Brod—Humpolec—Šlapanov, la 100 km de Praga.

Fapte de arme meritorii

Merită să nu fie trecută cu vederea acțiunea de luptă neobosită, de zi și noapte, a Regimentului Care de Luptă (colonel Stan Zătreanu), care aparținea organic Corpului 7 armată român, dar fusese atașat operativ Armatei 7 Gardă sovietice și pus sub ordinele directe ale Brigăzii 27 Tancuri Gardă sovietice. Regimentul a luat parte activă la forțarea trecerii peste râurile Hron, Nitra și Vah în cooperare cu diviziile sovietice, luptând cu unități germane de renume. În chipul acesta, el a avut un rol important la eliberarea capitalei slovace, Bratislava. La forțarea râului Morava și după trecerea acestui râu, regimentul, cooperând cu o divizie sovietică din Divizia de Gardă, a dat lupte numeroase și grele împotriva unui dușman înzestrat cu material blindat mult superior carelor noastre, culminând în lupta angajată,

car contra car, cu Divizia Blindate germană S.S. 25—26 *Totenkopf*. Prin ocuparea orașului Znojmo, a fost zdrobită ultima rezistență inamică și a fost dejucată manevra sa supremă de a lichida capul de pod român de pe Morava, spre a da timp trupelor germane de a executa evacuarea și retragerea de la Viena. Regimentul a capturat de la inamic 18 tancuri, 55 de autovehicule, 49 de tunuri, 58 aruncătoare de mine, 86 de mitraliere și a luat prizonieri peste 4 000 de ofițeri și soldați germani.

După cucerirea orașului Bratislava, regimentul a trecut pe teritoriul Austriei, contribuind la alungarea trupelor germane și de aici. Faptele de arme ale Regimentului 2 Care de Luptă i-au atras, pe lângă felicitările Comandamentului sovietic, și patru ordine de zi din partea lui Stalin.

În tot cursul campaniei din Cehoslovacia, armatele de uscat au fost ajutate în mod foarte activ de aviația de război română prin misiuni de recunoaștere, bombardamente tactice și acțiuni de luptă în însoțirea trupelor în marș. Unitățile Corpului Aerian român au executat în total 2 578 de misiuni, cu 4 981 de ieșiri de avioane, în care timp au însumat 6 304 ore de zbor și au lansat 947 tone de bombe. Prin aceste acțiuni, Corpul Aerian român a pricinuit inamicului pierderi însemnate, distrugând 14 tancuri, 448 de autovehicule, 50 de gări, 40 de trenuri, cinci aerodromuri, 16 baterii de artilerie terestră, patru baterii de artilerie antiaeriană, șase poduri, 27 de fabrici și două depozite.

Faptele de arme ale ostașilor români, de la generali la simpli soldați, au cucerit încetul cu încetul admirația și recunoștința comandamentelor aliate, care au fost exprimate prin ordine de zi elogioase. Comandamentul Suprem (Stalin) a emis șapte asemenea ordine de zi, s-au dat publicității 21 de comunicate de război, iar Comandamentul Frontului 2 ucrainean a publicat și trimis trupelor două documente atestând importanța acțiunii trupelor române și lăudând priceperea și vitejia lor — pentru a nu aminti decât testimoniile pornite de la autoritățile cele mai înalte.

E interesant încă de menționat că, în ce privește forțele participante la războiul antigerman, românii a ocupat locul al patrulea, după Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite.

Observații critice asupra campaniei din Vest

Încheind descrierea operațiilor armatelor române în Cehoslvoacia, este locul de a arunca o privire sumară asupra condițiilor tehnice din partea a doua a războiului nostru, desfășurată în Transilvania și în Cehoslovacia, spre a ne explica unele fenomene ce s-au manifestat în cursul ei și a face constatări cu privire la unele neajunsuri și scăderi ivite în luptele date împotriva unui inamic reputat ca puternic, tenace, bine înarmat, posedând în cel mai înalt grad arta războiului, pe scurt, considerat printre cei dintâi soldați din lume.

Ceea ce impresiona conducerea armatei noastre, chiar în timpul desfășurării operațiilor, era procentul foarte ridicat al pierderilor omenești în decursul luptelor[303], mergând, în unele bătălii, până la 40 la sută morți și răniți din efectivele angajate*. Îngrijorarea pricinuită de această risipă de sânge și vieți românești a provocat trimiterea unei anchete, făcute la fața locului de ofițeri superiori din Marele Stat Major al armatei, care să stabilească cauzele și, dacă stă în mâna comandamentelor, să se prevadă măsuri de îndreptare. Constatările făcute de această anchetă privesc atât împrejurările tactice și condițiile tehnice în care soldatul trebuia să dea lupta lui grea, calitățile materialului uman al armatei române, cât și influențele ce lucrau asupra sufletului său.

De la primul contact cu trupele luptătoare, s-a putut constata oboseala fizică, până la extenuare, impusă oamenilor în timpul operațiilor. Trupele erau obligate de necesitățile strategice și tactice să facă marșuri forțate în etape de 50—60 km pe zi — uneori și mai mult — după care intrau imediat în luptă. Astfel de marșuri erau cerute nu numai de deplasări în înaintare, dar adesеori de deplasări laterale de unități, de la un flanc la altul. Trupele aproape n-au cunoscut răgaz și întreaga campanie — care numai în Cehoslovacia a durat 107 zile — s-a dat fără întrerupere. Terenul muntos — o succesiune de creste păduroase, întretăiate de văi —, vremea de iarnă, cu

* Armata I română, singura de la care posedăm date numerice precise, a participat la operațiunile de la 5 noiembrie 1944—12 mai 1945 cu 129 464 oameni, din care, la sfârșitul operațiilor a avut 67 910 oameni prezenți în front și 61 554 pierderi, adică 47 la sută din efective. [Cf. cu datele comunicate la nota 303 — Gh.B.]

ploi, zăpezi, viscole și ger contribuiau la oboseala trupelor, care mai erau lipsite uneori de echipament de iarnă și de camuflaj pe zăpadă. De aceea, procentul pierderilor în oameni a fost foarte ridicat și capacitatea combativă a unităților a fost în permanentă descreștere.

Întrebuințarea trupelor în timpul luptelor se făcea uneori fără cruțarea elementului uman. De teamă de a nu da aliaților impresia că se menajează prea mult oamenii, unii comandanți au adoptat tactica acestora de a nu cruța, în atacuri, luptătorii. Așa, de pildă, una din diviziile care au luat parte la luptele de pe Hron — în bătălia de la Javorina — a băgat în luptă batalioanele de marș abia sosite, cu o instrucție sumară și cu armamentul de instrucție; în câteva ore, ele au fost topite în focul apărătorilor. Din fericire, s-au putut constata și procedee contrarii: comandanți capabili și inimoși care păstrau în spatele frontului elementele noi, spre a le completa instrucția prin contactul cu cele vechi și nu le băgau în foc decât încadrate de acestea.

În general se constata slaba instrucție a oamenilor din contingentul nou, 1945, care constituia masa luptătorilor din diviziile de dublură și n-avuseseră timp să facă instrucția decât două luni și jumătate, fiind trimiși apoi pe frontul de luptă.

La aceste constatări, privind materialul uman, se adaugă lipsurile grave de armament — a cărui valoare e atât de mare în războiul modern și, mai ales, față de un dușman atât de bine utilat. Cele mai multe lipsuri și insuficiențe de care a suferit armata noastră au fost acelea ale artileriei grele și de munte; cel de-al doilea regiment de artilerie al diviziilor a fost — din cauza lipsei tunurilor — transformat în regiment de branduri, cu bătaie scurtă, inferioare în câmpul tactic. Se adaugă penuria carelor de luptă, a aviației de bombardament, a armelor de specialități, a vehiculelor de transport mecanic. Nu e de mirare această sărăcie de tunuri, de tancuri și de alte arme, când știm ce cantități enorme rămăseseră pierdute pe câmpurile de bătălie din imensitățile teritoriului sovietic — o dată cu sutele de mii de soldați morți și prizonieri — în prima parte a războiului nostru. Luptam acum, alături de ruși, numai cu materialul ce putuse fi salvat cu greutate sau economisit și ascuns în țară prin diferite subterfugii de organizare. Lipsa materialului îndestulător făcea ca atacurile, insuficient pregătite, să fie foarte costisitoare în vieți omenești.

Negreșit, aceste lipsuri au apăsat în primul rând asupra infanteriei, care a dus greul luptelor, cu jertfele cele mai mari; cei dintâi la jertfă, se cuvine a fi și cei dintâi înscriși pe palmaresul recunoștinței și al gloriei. Totuși, pe lângă bravii ostași din infanterie, artilerie și cavalerie, pe lângă aviația care, prin lupta ei spectaculară, atrage atenția și admirația camarazilor și a poporului, merită să nu fie uitați soldații din unitățile speciale care, în condiții de inferioritate tehnică, au contribuit la victorie prin munca și lupta lor eroică, anonimă și utilă, adeseori punând mâna pe armă, ca să-și poată îndeplini misiunea. Așa au fost unitățile de transmisiuni, de pionieri, de pontonieri; așa a fost Regimentul 2 Care de Luptă, necontenit în luptă, repartizat fiind de la 25 martie până la 8 mai pe lângă o mare unitate sovietică, căreia i-a adus mari servicii, ceea ce i-a atras patru citații pe ordine de zi din partea lui Stalin „pentru actele sale de vitejie".

Explicația unora din scăderile cu care ne-am prezentat în campania din Vest nu stă însă numai în condițiile materiale ale armatei, dar și în unele împrejurări de ordin sufletesc excepționale, în care soldatul s-a angajat și a dus lupta. Este știut că elementul moral intervine în război ca un factor tot atât de însemnat ca și numărul tunurilor, al tancurilor și al avioanelor. Armata română a fost supusă la o operație de transformare sufletească aproape fără precedent în istoria războaielor. Abia ieșită, decimată și demoralizată, dintr-o înfrângere militară, spre care fusese împinsă de o conducere politică nepriceputa și de o tovărășie nenaturală și neprietenoasă, armata a trebuit să-și impună o adâncă și radicală întoarcere pe loc, să-și schimbe de la o zi la alta tot crezul pe temeiul căruia luptase, să se obișnuiască a trata pe aliatul de ieri ca dușman și pe dușmanul de ieri, ca prieten. Săvârșind acest miracol, fără nici o șovăială, fără nici o defecțiune, ea a reușit printr-o sforțare supraomenească să-și recapete puterile sleite, să-și strângă rândurile, să-și înalțe fruntea, pentru ca într-o nouă campanie, în altă direcție și contra altui adversar, luptând timp de opt luni și jumătate în cele mai grele condiții de material, de teren și de climat, să înscrie în cartea neamului o pagină de glorie.

Ceea ce complica psihologia soldatului care pornise la lupta cea nouă, cu adversar și obiectiv schimbate, erau și alte elemente sufletești ce se adăugau în cursul luptelor. El se vedea transportat într-o lume nouă, izolat

de ai lui, pus să lupte într-o țară depărtată și străină, pentru eliberarea necunoscuților slovaci, cot la cot cu dușmanii de ieri, luptând împotriva camarazilor de ieri. Rațiunea lui simplistă nu pătrundea bine această situație curioasă, care-i producea nedumeriri și deprimare. În același timp îi soseau în auz ecouri vagi despre cele ce se petreceau în țara rămasă hăt, departe.

Astfel de vești, necontrolate și deformate, iritau pe soldații țărani și începuseră să devină un ferment de agitație. De aceea, la un moment dat, comisia de anchetă a crezut necesar să telegrafieze primului-ministru al țării să amâne lucrările de expropriere și de împroprietărire până la sosirea în țară a demobilizaților de pe frontul de luptă. Ostașii de pe front cereau — și comisia de anchetă a transmis la centru aceste cereri — ca, „ținând seama de sforțările și sacrificiile pe care le fac pe front, să fie cei dintâi care să aibă dreptul la împroprietărire. Ei se tem ca beneficiarii împroprietăririi să nu fie cei rămași în interior și mobilizați pentru lucru". Conferința convocată în acest scop la Marele Stat Major n-a putut ajunge la nici un rezultat; discuțiile au alunecat pe panta politică și au degenerat chiar în violente atacuri reciproce. Ca un ecou al acestor controverse, a apărut, la scurt timp, după aceasta, manifestul unui număr de generali și colonei, care anunțau că se desolidarizează de acțiunea politică a primului-ministru, generalul Rădescu, acuzat de ei că ar pune piedici la realizarea reformelor democratice cerute de unii membri ai guvernului*.

Considerații militare și politice

Cu toate aceste fricțiuni și neajunsuri, campania română din Cehoslovacia și-a continuat drumul ei de glorie, asociind strâns numele României în falanga eroicilor luptători pentru doborârea unui dușman puternic și dârz și eliberarea unui popor prieten. Și, dacă faptele istorice n-au nevoie de certificate, e totuși nevoie ca uneori ele să fie amintite, chiar sub această formă, spre a nu fi uitate de aceia înșiși care le-au scris.

* A se vedea, mai jos, capitolul *Convulsiuni politice: guvernele Sănătescu și Rădescu*.

Nici un certificat n-ar putea fi mai veridic decât acela dat, în chip spontan, de adversarul de ieri — aliatul de azi — în beneficiul acțiunii politice căreia armata română a dat această supremă dovadă de vitejie, eroism și jertfă. Cu toată parcimonia extremă a atestatelor publice, acordate de conducerea superioară a armatelor sovietice, totuși puținele ordine de zi au fost extrem de elogioase, precum au fost acelea semnate de Stalin și de Malinovski, după acțiunile strălucite românești care au acoperit concentrarea armatelor sovietice în Transilvania, după victoriile de la Turna, Banská Bystrica ș.a. Ca o completare sintetică, se cuvine a cita și aprecierile elogioase rostite, în ziua de 23 mai 1945, de generalul sovietic Ivan M. Managarov, comandantul Grupului de armate sovietice care a conlucrat cu armata română, la Postul de comandă al Grupului, în fața plenului comandanților de mari unități sovietice și române. Printre alte aprecieri elogioase, generalul a spus:

„Armata 1 română a operat foarte bine în tot cursul războiului, îndeplinindu-și complet misiunile încredințate ei. Școlile militare, care au participat la operațiunile inițiale, au luptat impecabil. În operațiunile din Cehoslovacia, eforturile și performanțele realizate de trupele române ... au fost excepționale... Unitățile române s-au dovedit «maneuvriere» în Cehoslovacia... executând jocul Marilor Unități cu o rapiditate de nedescris... Armata 1 română, luptând alături de trupele sovietice, a avut o contribuție importantă la obținera victoriei finale".

Prin campania dusă de armatele sale în Ardeal, Ungaria și Cehoslovacia[304], prin victoria câștigată cu atâta sforțare, suferință și jertfe omenești, prin valoroasa sa contribuție dată Aliaților pentru zdrobirea redutabilului adversar, România s-a reabilitat în fața lumii și putea pretinde, cu fruntea sus, dreptul de a sta alături de marile puteri victorioase în cel de-al doilea război mondial. Angajamentul luat de Regele Mihai la 23 august 1944 fusese ținut cu cinste.

Românii au dat Aliaților nu 12 divizii — cum s-a prevăzut în textul Convenției de Armistițiu, încheiată în septembrie 1944 la Moscova —, ci 20 de divizii, cu un efectiv de 385 847 oameni. Timp de 263 de zile, armatele române au pătruns, prin lupte grele și jertfe eroice, în dispozitivul inamic, pe o adâncime de 1 000 km, de la râul Mureș până în inima Boemiei. Au dat

16 bătălii mari, în plină iarnă, și peste 300 de lupte importante; numai în Cehoslovacia au cucerit în lupte 1 722 de localități, din care 31 de orașe mai importante, deosebit de participarea la cucerirea marilor orașe Kosiče, Bratislava și Brno. Au străbătut 12 masive muntoase, cu zăpadă până la piept, și au capturat 103 214 prizonieri. În aceste grele și victorioase încercări, armatele noastre au pierdut 168 591 ofițeri și soldați, între care 111 379 morți și răniți; pe grade: 4 933 ofițeri, 4 789 subofițeri și 158 869 soldați[305]. Această acțiune, începută în mod spontan în noaptea de 23—24 august, cu 20 de zile înainte ca să ne fi impus Convenția de Armistițiu obligația, a fost condusă cu energie mai înainte de a fi făcut joncțiunea cu armatele sovietice și a fi stabilit un plan comun de operații, a împiedicat pe germani de a organiza o nouă rezistență în teritoriul român, pe linii dinainte fortificate, a favorizat și grăbit manevra strategică a armatelor sovietice, care urmăreau să cadă în spatele forțelor germane din Balcani și să facă joncțiunea cu cele din Iugoslavia; prin operațiile de acoperire în Transilvania, ea a asigurat deplasarea și concentrarea Armatei Roșii dincolo de Carpați, favorizând astfel executarea marii manevre ce trebuia să-i deschidă porțile Europei Centrale; în sfârșit, prin campania din Cehoslovacia, nu numai că a contribuit la eliberarea poporului cehoslovac, dar a împiedicat pe germani să formeze un front nou pe linia granitei muntoase din sudul Germaniei, precum și să ia în flanc armatele sovietice ce operau pe linia Dunării.

Printre multele recunoașteri, venite de la foruri înalte și competinte ale acestui însemant rol al armatei române, se cuvine să nu trecem cu vederea pe acelea ale fruntașilor cehoslovaci, rostite în timpul Conferinței de la Paris, în 1946. Ministrul de externe al Cehoslovaciei, Jan Masaryk, și șeful Marelui Stat Major, generalul H. Pika, au exprimat în termeni mișcători recunoștința și iubirea poporului cehoslovac pentru România și armata ei, din care — spuneau și în plină ședință la 13 august 1946 — mai mult de 20 000 de eroi își dorm somnul de veci în pământul țării prietene și aliate. Aceste manifestări au adăugat o consfințire oficială la nenumăratele declarații de recunoștință și de iubire ce se adresau armatelor române de către orașele eliberate, prin glasul autorităților lor, nu numai pentru dezrobirea politică și redarea libertății, dar și pentru omenia, generozitatea și prietenia cu care ostașii români au tratat pe cei eliberați prin jertfa sângelui

lor. E vrednic de cunoscut că astfel de manifestări de recunoștință au venit nu numai din partea populației cehoslovace prietene, dar și din partea aceleia ungare — dușmane —, care omagia chipul civilizat și umanitar cu care au fost tratate localitățile eliberate și locuitorii lor*.

O adâncă recunoștință și admirație se cuvine să dăm acestui soldat român care, pătruns de simțul datoriei, a urmat steagul acolo unde l-a trimis voința conducătorilor țării, uneori mai bine, alteori mai rău inspirată, pe un câmp imens de bătălie, de la Caucaz până în inima Europei, gata să-și dea sângele oriunde i se spune că aceasta e trebuincios spre a mântui de pierzare pământul țării sale, din care adeseori el nu are nici un deget de loc, dar în care odihnesc oasele strămoșilor și în care el vede un viitor mai bun pentru feciorii și nepoții lui.

LICHIDAREA POLITICĂ A RĂZBOIULUI ROMÂNIEI

Convulsiuni politice: guvernele Sănătescu și Rădescu

Pe când soldații țării răscumpărau cu jertfa sângelui greșelile conducătorilor prin plaiurile Ardealului și prin munții înzăpeziți ai Cehoslovaciei, țara făcea sforțări ca să poată trece cu bine perioada critică a convalescenței și să regăsească echilibrul normal al vieții publice.

---

* Memoria oamenilor politici e supusă adeseori la eclipse. La aniversarea festivă a zece ani de la eliberarea Cehosovaciei, principalii oratori, delegatul Rusiei sovietice, L. M. Kaganovici, și primul-ministru al Cehoslovaciei, L. V. Širokỳ, au ținut cuvântări solemne, evocând luptele date pentru sfărâmarea lanțurilor de robie ale poporului cehoslovac. În aceste discursuri nu s-a pomenit nici un cuvânt despre faptul că, la săvârșirea acestui mare și greu act istoric, au contribuit într-o cât de slabă măsură brațele și sângele românesc. E drept că L.M. Kaganovici, subliniind faptul incontestabil al efortului săvârșit de forțele armate sovietice, a adăugat: „Și al altor țări"; dar, în dorința sa de a nu fi greșit înțeles, oratorul a revenit, precizând: „Eliberarea Cehoslovaciei s-a datorat atât eroismului armatei sovietice, cât și luptei curajoase a poporului cehoslovac". Și atâta tot. Vântul a purtat ecoul vorbirilor marilor miniștri departe, de-a lungul văilor ce se pierd în adâncimea munților și în desișul pădurilor. Povestesc localnicii că, la auzul lor, s-ar fi cutremurat stâncile munților Tatra și Javorina, iar apele Hronului, Nitrei, Vahului și Moravei s-ar fi revărsat peste maluri; fenomenul a fost tălmăcit de locuitorii satelor riverane ca fiind întâmplat sub freamătul de nedormire al celor peste 20 000 de ostași români ce-și dormeau somnul liniștit pe care Providența îl hărăzește eroilor eliberatori de țări și popoare.

Schimbarea produsă la cârma țării[306] nu era numai o schimbare de regim politic, obișnuită în țările constituționale; nu era numai înlocuirea unui guvern de partid printr-un guvern al altui partid. Pentru cei ce se puteau încumeta să găsească tâlcul evenimentului, în funcțiune de factorii care luau parte și de împrejurările în care s-a produs, era evident că această schimbare putea să însemneze sfârșitul unei ere politice și începutul alteia. De aceea și sarcina ce apăsa pe umerii guvernului instalat la 23 august 1944 era excepțional de grea[307]. La aceasta contribuiau: împrejurările de fapt în care se găsea țara după convulsiunile unei revoluții și ale unui război nefericit; criza de dezorientare în politica externă; mulțimea și dificultatea problemelor de tot felul ce reclamau grabnică soluționare; sarcina grea a întreținerii nu numai a armatei proprii, ce continua războiul, dar și a armatei noului aliat pe teritoriul nostru; neînțelegerile și luptele din însuși sânul guvernului, care-i paralizau acțiunea.

În adevăr, chiar din primele zile s-au manifestat mari divergențe în concepțiile de guvernare ale componentelor guvernului, ca exponente ale organizațiilor pe care le reprezentau și de la care primeau inspirații. La constituirea guvernului, membrii lui n-avuseseră comun decât planul răsturnării guvernului dictatorial al lui Antonescu și schimbarea de orientare a politicii externe și a războiului. Dar, în același timp, căpătaseră actualitate importante probleme interne, ce mocniseră sub cenușă în timpul dictaturii sau răbufneau sporadic sub formă de agitații izolate și repede înăbușite; ele se exprimau acum cu putere, dar soluția lor depășea putințele unui guvern improvizat în majoritate din generali, incompetenți în această materie și care se considerau, cu drept cuvânt, ca o formație de tranziție cu misiunea de a stabili și consolida ordinea nouă.

Împotriva acestei atitudini de provizorat și de așteptare a luat însă poziție Partidul Comunist. Considerându-se ca reprezentant al maselor populare, el a inaugurat o politică deosebit de dinamică, al cărei țel era folosirea împrejurărilor favorabile ale momentului spre a provoca fără zăbavă revoluția socială: instaurarea unui regim de guvernare populară care să înfăptuiască schimbarea radicală a structurii politice, economice și sociale a țării. Această acțiune a Partidului Comunist era nu numai încurajată, dar chiar îndrumată și ajutată de guvernul Uniunii Sovietice vecine, iar prezența

pe teritoriul țării a unei puternice armate sovietice îi dădea garanția reușitei în acest moment prielnic pe care i-l oferea istoria. De aceea, istoria politică a primelor luni ce au urmat după lovitura de stat din 23 august ne înfățișează lupta dată de Partidul Comunist pentru a elimina din guvern pe reprezentanții guvernelor „burgheze" și a-și însuși conducerea integrală.

E ușor de închipuit cu câtă greutate se putea ajunge la înțelegere între membrii guvernului, atât pentru desemnarea colaboratorilor la munca de reconstrucție în diferite ramuri cât și pentru luarea de măsuri ce se ciocneau de premise ideologice contrarii sau de polițe trase anterior și socotite ca ajunse la scadență. Aceasta mai ales când alături de acțiunea de guvernare propriu-zisă se iveau greutăți din cauza izbucnirilor de patimi și de răzbunări personale ce însoțesc totdeauna răsturnările și schimbările de regimuri politice. Glasurile asupriților de ieri, care așteaptă satisfacții legitime și sancțiuni împotriva asupritorilor și autorilor nenorocirilor țării, se amestecă — și sunt depășite — de acelea mai stridente ale celor ce urmăresc interese, plasamente și câștiguri materiale pe bază de drepturi fictive sau de recompensa pentru pretinse merite. Toți aceia împotriva cărora poartă pică acești pescuitori în ape tulburi sunt etichetați: hitleriști, naziști, fasciști, legionari, reacționari și sunt denunțați vindictei publice. Se face supralicitație de demagogie. Nu se vorbește decât de sancțiuni, represalii, epurații. Se strecoară spre locuri de frunte oportuniștii: e o emulație a oamenilor fără caracter pentru a-și schimba culoarea cămășii din verde în roșie. Cu toate că guvernul e format prin colaborarea a patru partide, totuși organele unora dintre ele atacă cu violență pe fruntașii celorlalte partide cu care colaborează în guvern. Este reversul obișnuit al medaliei marilor evenimente.

În sfârșit, armistițiul între România și U.R.S.S. a fost încheiat la Moscova, prin iscălirea lui la 13 septembie 1944 de către delegații României a tratatului pregătit de Ministerul de Externe al Sovietelor și prezentat de Molotov. Nota de plată este severă: am pierdut Basarabia și Bucovina de Nord; vom plăti o idemnizație de război de 300 000 000 de dolari; vom întreține uriașa armată sovietică de pe teritoriul României, alături de care va lupta armata noastră; ne recunoaștem obligați la o serie de restituiri și măsuri de ordin economic etc. Clauzele politice ale Convenției de Armistițiu prevăd

interzicerea organizațiilor fasciste, antisovietice, precum și democratizarea țării; interpretarea acestor clauze însemna organizarea muncitorimii ca forță politică, distrugerea rămășițelor Gărzii de Fier și ale regimului antonescian, precum și lupta împotriva coloanelor de susținere ale vechilor partide „burgheze".

Opinia publică a țării a primit Armistițiul cu sentimente deosebite. Elementele politice de stânga se declarau entuziasmate de semnarea Armistițiului, proclamându-i clauzele drepte și generoase ca fiind dictate de năzuința guvernului sovietic de a ajuta poporul român; ele reflectau politica externă leninistă a Uniunii Sovietice față de toate popoarele lumii, bazată pe respectarea libertății și a independenței lor. Partidele vechi au primit cu rezervă Armistițiul, comentând cu discreție clauzele grele impuse României și închizând ochii asupra părților dureroase ale Convenției, spre a-i ține deschiși numai la raza luminoasă a perspectivei de a redobândi Transilvania, pentru care vom avea de vărsat noi valuri de sânge.

Printre picături, s-au realizat totuși câteva însemnate reforme politice, ce erau posibile în cadrul principiilor vechiului regim și erau necesitate de normalizarea vieții publice: Regele a declarat repunerea în vigoare a vechii Constituții din anul 1923, care dă dreptul la guvernarea prin decrete-legi până la convocarea unor corpuri legiuitoare, a abrogat decretele antonesciene din septembrie 1940, a abolit legislația rasială etc.

Dar o guvernare nu se face numai cu enunțări de principii mari, ci ea reclamă în primul rând o gospodărie chibzuită și prosperă. Or, pentru aceasta, împrejurările nu sunt deloc favorabile. Cinci ani de război și de servitute economică au lăsat goluri enorme în finanțele țării; obligațiile noi se adaugă, spre a face situația dezastruoasă. Leul se depreciază de la zi la zi, sub efectul inflației monetare, singurul paleativ de care dispune guvernul spre a face față plăților. Înflorește specula bursei negre. Sporirea salariilor, reclamată din toate părțile, nu face decât să contribuie la prăbușirea monedei. O delegație a Comitetului Ateneului Român, în frunte cu președintele dr. C. Angelescu, mergând la generalul Gh. Potopeanu, care era ministru de finanțe, pentru a-i vorbi despre problema reparației mărețului edificiu, ruinat de bombardamentele aeriene, a găsit pe ministru foarte descurajat: „Trebuie — a declarat el — să administrăm finanțele țării,

având: un război la hotare, o revoluție înăuntru, trei monede în circulație (leul românesc, leul sovietic — emis în nordul Moldovei — și rubla). Aș prefera să majorăm indemnizația de război de la 300 000 000 de dolari la un miliard, dar să avem o singură monedă spre a putea controla circulația". Se încearcă a se împiedica prăbușirea leului prin decretul din 2 octombrie, ce stabilește că singura monedă cu putere de circulație e leul românesc; dar prețurile au alunecat pe povârnișul scumpetei, care a devenit excesivă și nu mai poate fi oprită pe loc; inflația merge spre catastrofă.

Încă o cauză de neliniște e nesiguranța căminului: teama de rechiziție a apartamentelor, pentru a instala sinistrați ai bombardamentelor, refugiați din alte localități ori elemente militare; polițiști incorecți abuzează de această teamă și fac afaceri.

Între timp însă partidele de stânga nu înțeleg să întârzie asupra chestiunilor mărunte, ci sunt nerăbdătoare să treacă la săvârșirea marilor prefaceri sociale. Partidul Comunist anunță la 25 septembrie programul său de guvernare, sub forma unui „proiect de platformă", menit să zdrobească forțele „burgheziei" și ale „moșierimii" și să instaureze regimul democrat-popular, care să înfăptuiască transformările revoluționare cuprinse în program. Spre a stabili unitatea de acțiune, cele două componente de stânga ale Blocului guvernamental — socialiștii și comuniștii — au denunțat acordul din iunie, prin care se înființa B. N. D., și au alcătuit, împreună cu noile formațiuni înrudite (Uniunea Patriotică, Sindicatele Unite, Frontul Plugarilor), o federație, numită la început: Frontul Unic Muncitoresc — în prescurtare F.U.M. —, devenit apoi: Frontul Național-Democrat — F.N.D. —, revendicând în mod exclusiv constituirea și răspunderile unui nou guvern, în cazul când vechile partide — liberal și țărănesc — nu le acceptă programul de guvernare.

Cu aceasta, criza de guvern e virtual proclamată; ea a devenit efectivă prin rechemarea din guvern — la 16 octombrie — a celor doi miniștri ce reprezentau partidele comunist și social-democrat.

Neînțelegerile din guvern, criza economică și cea politică ce se prelungesc au consecințe și pe alt plan, deosebit de grave. Rușii se plâng că executarea obligațiilor luate față de ei prin Convenția de Armistițiu este în suferință. La 3 noiembrie, Comisia de Control Aliată, sub semnătura

generalului V. P. Vinogradov, adresează guvernului o aspră mustrare, ce apare în ziare. Curând după aceasta, sosește în țară A. I. Vîșinski, ministrul adjunct la Afacerile Străine al Sovietelor; în cuvântarea ce a ținut la banchetul ce i s-a oferit de guvern el a apăsat asupra executării obligațiilor ce ne-am luat prin Armistițiul din 12 septembrie.

În sfârșit, la 4 noiembrie s-a constituit al doilea guvern Sănătescu, care nu mai avea un caracter predominant militar. Partidele vechi s-au înțeles să dea guvernului personalități de mâna a doua; nu va intra nici unul dintre fruntași. Liberalii au patru portofolii; țărăniștii, cinci; frontiștii, șapte. Liberalii au nu numai un număr de portofolii mai mic, dar, afară de Finanțe — unde ei trec de specialiști — au ministere puțin importante din punct de vedere politic: Producția de război, Sănătate, Cooperații; din cei doi subsecretari de stat ce li s-au atribuit, unul e tot la Producția de război, iar V. Papacostea e la Cultură. Țărăniștii au Internele și Economia Națională; socialiștii au Cultura — Ștefan Voitec, iar comuniștii — ministerele cu personal numeros.

Cu toată formarea noului guvern, liniștea și conlucrarea armonică tot nu s-au restabilit. Probleme grave continuă să agite țara, iar soluțiile date ori propuse de guvern nu mulțumesc pe nimeni. Cele mai arzătoare sunt: epurările din aparatul de stat, sancțiunile împotriva vinovaților de dezastrul țării, dezarmarea formațiilor de partid ș.a. Ardealul de Nord și nordul Moldovei tot n-au fost predate autorităților române, ceea ce provoacă nemulțumiri și suspiciuni, iar în Ardeal au loc grave acte de violență. Nu se fac încasări, iar cheltuielile reclamate de necesitățile militare sunt exorbitante.

Lupta între partidele asociate la guvernare ia un caracter din ce în ce mai acut. E vizibil că guvernul Sănătescu nu poate domina situația; trebuie în cazul guvernului un om cu mai multă energie. Se vorbește mult de generalul Rădescu, care se făcuse cunoscut printr-o atitudine hotărâtă și curajoasă în timpul domniei fostului Rege Carol al II-lea. Și, în adevăr, Sănătescu demisionând la 2 decembrie, Rădescu e însărcinat cu formarea noului guvern, care cuprinde în cea mai mare parte pe miniștrii cabinetului Sănătescu; Petru Groza a rămas vicepreședinte al Consiliului; Rădescu a luat

interimatul Internelor, având ca subsecretar de stat pe Teohari Georgescu, comunist.

Sarcina preluată de Rădescu este excesiv de grea; punctul de greutate al programului său de guvernare este: restabilirea ordinii în țară și în uzine, pentru sporirea producției și îmbunătățirea situației economice. Pentru aceasta, Rădescu proclamă necesitatea unei destinderi politice, încetarea polemicilor și atacurilor prin presă: armistițiul intern, cum se exprimă el în limbaj milităresc. Ușor de spus, greu de realizat într-o atmosferă de neîncredere reciprocă și de vrăjmășie ce plutește peste colaborarea celor două grupări, care se găsesc la doi poli opuși în ceea ce privește concepția politică, metodele și țelurile de guvernare. Colaborarea, impusă de împrejurările de moment, e factice și guvernul, lipsit de omogenitate, este în permanentă stare de conflict intern; totuși, Rădescu acceptă și dă ființa legală la două puncte din Platforma F.N.D.-ului: legea sindicatelor și legea pentru statutul naționalităților minoritare. Dar personalitatea lui Rădescu, alcătuită din temperament militar, cu convingeri conservatoare, naționalist înflăcărat după vechea formă, lipsit de mlădierea politicianului cu experiență, nu-l indicau ca pe un om al concesiilor, tranzacțiilor și al soluțiilor împăciuitoare ce puteau aplana conflictele și amâna soluțiile într-o vreme tulburată de năzuințe noi și pasiuni. În mesajul său, adresat poporului român de 1 ianuarie 1945, Rădescu face o declarație sinceră, dar nepolitică și gravă: „Condițiile Armistițiului sunt prea grele și inexecutabile, din cauză că nu suntem lăsați să ne normalizăm viața. De unde nu e, nici Dumnezeu nu poate să dea..." Generalul Vinogradov s-a formalizat și a interzis lui Rădescu repetarea anunțată a mesajului său la radio și prin presă.

Ruptura e completă în Partidul Liberal. Tătărescu scoate un ziar, „Drapelul", în care atacă pe vechii liberali, rămași în jurul lui Dinu Brătianu, și preconizează o politică „cu fața la Răsărit". O mișcare asemănătoare — fără a se ajunge la ruptură — se desemnează la țărăniști între o ramură de stânga — I. Mihalache, N. Lupu, I. Hudiță — și una moderată, ce urmează necondiționat pe Maniu.

Viața publică și individuală devine tot mai grea. Sporirea extravagantă a salariilor, necorelată cu resursele reale ale țării, reclamată cu zgomot și amenințări de masele funcționărimii și muncitorimii, simțitoare la propriile

suferințe, dar neștiutoare a legilor economice, nu numai că a introdus un dezechilibru bugetar și nemulțumiri între categoriile de cetățeni, dar a determinat, cum era de așteptat, un nou val enorm de scumpete. Pe planul politic al activității publice, continuă pe scară întinsă „epurările" în toate domeniile și resorturile vieții de stat. În domeniul răspunderilor, se definesc vinovații de „dezastrul țării" și „criminalii de război", care vor fi trimiși în judecata unui „Tribunal al Poporului", instituție revoluționară, alcătuită *ad-hoc* din persoane desemnate de partidele politice.

Cele mai grave dezacorduri între cele două curente reprezentate în guvern le prezintă problemele economice, care constituie fundamentul organizării sociale a statului; divergențele de concepții și planuri de reforme se transformă în acte de violență, atunci când sunt transportate pe teren. Masele muncitorimii industriale, precum și acelea ale țărănimii lipsite de pământ, organizate și conduse de Partidul Comunist, purced la îndeplinirea prematură a revoluției sociale, fără a mai aștepta reformele legale: fabricile sunt naționalizate, conducerea lor fiind preluată de sindicatele muncitorești. Autoritățile administrative sunt luate cu asalt; prefecții și primarii rămași de la vechile regimuri sunt alungați și înlocuiți cu partizani.

Această acțiune corespunde programului Partidului Comunist, care este: lichidarea rămășițelor feudale din economia țării, exproprierea moșierilor și împroprietărirea țăranilor fără pământ ori cu pământ puțin. Lupta pentru desăvârșirea primei faze a revoluției sociale — faza „burghezo-democratică" — are astfel un caracter antifeudal și agrar: moșierimea e desființată ca clasă și moșiile boierești trec în mâinile țăranilor. Partidul Comunist justifică aceste procedee sumare și prin dreptul maselor populare de a aplica din proprie inițiativă și putere clauzele Convenției de Armistițiu și a împiedica sabotarea lor de către membrii din guvern ai partidelor „burgheze", sub pretextul menținerii ordinii și liniștii; Partidul Comunist consideră că una din problemele centrale ale democratizării țării este zdrobirea „celei mai reacționare" dintre clasele exploatatoare: moșierimea.

Situația e clară: Partidul Comunist își aplică toate puterile pentru cucerirea pe cale de revoluție a tuturor puterilor în stat și nu suportă decât cu greutate și în chip cu totul temporar împărțirea puterii cu partidele

„burgheze". În special, în ce privește reforma agrară, Partidul Comunist înțelege a o aplica imediat și pe cale revoluționară.

Aceste acte provoacă nu numai discuții violente și incriminări în sânul guvernului, dar coboară în presă sub forma de polemici și atacuri injurioase. Între Rădescu și subsecretarul său de stat, Teohari Georgescu, nu există colaborare; ei lucrează divergent, după criterii deosebite și urmărind alte țeluri. Pătrășcanu atacă prin radio guvernul din care face el însuși parte, pe chestia sancționării criminalilor de război și a vinovaților de dezastrul țării; ministrul Lothar Rădăceanu la fel, pe chestia legii sindicatelor; subsecretarul de stat de la Ministerul Agriculturii, Romulus Zăroni, combate pe ministrul său, I. Hudiță, pe chestia programului însămânțărilor. Gh. Gheorghiu-Dej, întors de la Moscova, comunică starea de spirit a cercurilor conducătoare de acolo: rușii n-au încredere în noi, deoarece n-am executa cu sinceritate obligațiile Armistițiului. Totuși, guvernul Uniunii Sovietice, ținând seama de situația economică grea în care se zbate România, din cauza războiului, a jafului armatelor hitleriste și de anul secetos, a acordat țării noastre ușurări în ce privește executarea clauzelor economice ale Armistițiului, eșalonând pe o durată de timp mai îndelungată plățile și livrările de materiale. Exprimând mulțumirile poporului român, Gheorghiu-Dej arăta că... „numai o politică de sinceră prietenie și loială îndeplinire a condițiilor de armistițiu, o consecventă politică de democratizare a țării, pot schimba situația de azi a României".

În special, țărăniștii și șeful lor, Maniu, sunt atacați cu o violență extremă de militanții și presa Partidului Comunist. Partidele burgheze protestează cu putere contra terorismului ilegal practicat de organe și formațiuni private, sau chiar de simpli cetățeni, împotriva libertății presei, precum este cenzura pe care unii lucrători tipografi o exercită, cu de la ei putere și în afara cenzurii oficiale a organelor de stat, asupra tipăriturilor pe care le consideră, după aprecierea lor, ca fiind dușmănoase democrației: articole, ziare, broșuri. „Dreptatea", foaia oficială a Partidului Național-Țărănesc — care participă la guvern — nu poate să mai apară; din „Viitorul", ziarul Partidului Național-Liberal, se suprimă comunicatele oficiale ale conducerii partidului.

Pe planul acțiunii de război, face impresie dureroasă faptul că, cu toate eforturile și sacrificiile ce le face armata română pe câmpiile Ungariei și în munții înzăpeziți ai Cehoslovaciei, nu ni se recunoaște calitatea de aliați, nici măcar aceea de „cobeligeranți"; în comunicatele oficiale asupra operațiilor, rolul nostru e subestimat sau chiar ignorat. De aceea, se simte o mare satisfacție când, cel puțin, se află că mari comandanți ai forțelor sovietice, sau însuși Stalin, aduc prin ordine de zi omagiu trupelor române care luptă vitejește cot la cot cu soldații sovietici.

Apariția unui nou program al partidelor de stânga, care preconizează legalizarea operațiilor săvârșite la țară de către „comitetele sătești", și anume confiscarea proprietăților ce depășeau 50 de ha împreună cu întregul lor inventar, a fost semnalul întețirii luptei dintre partide. Ședințele Consiliului de Miniștri se țin în mijlocul vociferărilor și atacurilor reciproce. Au loc mari manifestații de stradă cu pancarte și lozinci. Primul-ministru Rădescu convoacă o întrunire publică la „Scala", spre a face declarații asupra situației generale a țării; întrunirea e împiedicată de adversari, care au ocupat sala de cu noapte. Rădescu parează printr-o contramăsură, mutând sediul întrunirii la „Aro", unde sala fusese ocupată de un public adus de tineretul liberal și țărănist. Replica F.N.D.-ului s-a dat printr-un miting în Piața Națiunii, ținut în fața unei mulțimi de muncitori, membri ai sindicatelor. Manifestația, anunțată ca având de scop răsturnarea guvernului prin violență, s-a făcut, spre surprinderea și mulțumirea generală, într-o atmosferă calmă; a fost urmarea comunicatului dat la „Conferința celor Trei Mari" de la Ialta (Crimeea), care cerea ca în toate statele, foste „satelite" ale Germaniei și eliberate în urma victoriei Aliaților, să se constituie guverne alcătuite din reprezentanți ai tututor partidelor democratice, până ce se vor putea organiza alegeri parlamentare.

Cu toate aceste exhortațiuni venite din afară, colaborarea din guvern devenise din ce în ce mai grea. Conflictele dintre membrii guvernului se agravează. Criza se declară din cauza încordării relațiilor de la Interne, între Rădescu și subsecretarul său de stat, Teohari Georgescu, pe care premierul îl acuză în public că tolerează și instigă la instalarea de prefecți peste capul ministrului său, că impune la cotizații arbitrare pe proprietari și ațâță pe țărani să pună mâna cu forța pe moșiile proprietarilor, fără a ține seamă

măcar de minimum de 50 de hectare admis în proiectul de lege. Un conflict sângeros se produce la Uzinele Malaxa între lucrătorii comuniști și cei anticomuniști, care ascultă de directivele național-țărăniștilor; sunt morți și răniți. Alte tulburări grave, care fac, de asemenea, victime omenești prin întrebuințarea armelor de foc, au loc cu prilejul unor noi manifestații din Piața Unirii și de la Palatul Regal. Rădescu ține o cuvântare la radio în care, atacând pe unii dintre colegii săi din guvern, îi numește „cei Fără Neam și Dumnezeu", parodie populară a titulaturii F.N.D. (Frontul Național-Democrat).

După 24 februarie, criza a atins paroxismul. Partidele de stânga dau fățiș lupte pentru răsturnarea guvernului Rădescu, denunțat ca fiind alcătuit din „rămășițe fasciste" și ca dușman al reformelor democratice, în special al celei agrare. Miniștrii fenediști se prezintă Regelui în audiență și-i cer categoric demiterea cabinetului. Diferite grupări de intelectuali, precum asociația A.R.L.U.S. (pentru prietenia cu Rusia) și un grup de membri de diferite grade din învățământul superior, militanți ori simpatizanți ai partidelor de stânga, publică manifeste prin care cer Regelui un guvern al Frontului. Un grup de generali și colonei, în frunte cu generalul C. Vasiliu-Rășcanu, cunoscut pentru politica de stânga pe care o face, publică un manifest prin care dezaprobă acțiunea politică a generalului Rădescu; acesta reacționează, dând în judecată pe militarii răzvrătiți și, la 26 februarie, Consiliul de Război le aplică pedeapsa punerii în retragere pentru că au călcat legile militare ce interzic militarilor activi să facă manifestații politice.

Presa sovietică ia atitudine fățișă contra guvernului Rădescu, acuzându-l că dă satisfacție „reacțiunii"; Uniunea Sovietică nu poate fi indiferentă față de situația din România, această țară fiind în spatele Armatei Roșii ce luptă în Ungaria și Cehoslovacia. E indispensabilă o clarificare a situației. Sosește din nou în țară A. I. Vîșinski și ia imediat contact cu Regele. Asupra întrevederii nu se cunoaște decât versiunea dată prin publicitate și prin radio de către Vișoianu, care a fost de față, în calitatea sa de ministru de externe. Întrevederea ar fi fost dramatică. Vîșinski ar fi cerut Regelui, pe un ton cominatoriu, înlocuirea lui Rădescu, dându-i pentru aceasta un termen foarte scurt. Rădescu a demisionat și s-a refugiat la Legația britanică; câteva luni după aceea, el a părăsit țara cu avionul [iunie 1946].

Guvernul Groza–Tătărescu

La 6 martie 1945 a fost instalat la cârma țării un guvern alcătuit în majoritate de partidele de stânga, prezidat de dr. Petru Groza[308], avocat și om politic democrat din Ardeal. Era, de fapt, un guvern al Partidului Comunist, care deținea majoritatea portofoliilor-cheie, alături de care erau câțiva reprezentanți ai Partidului Social-Democrat (Titel Petrescu[309]) și a două grupări noi: Frontul Plugarilor (Petru Groza) și Partidul Național-Popular (P. Constantinescu-Iași[310] și Mitiță Constantinescu[311]), sub numele cărora se prezentau două organizații cu bază ideologică comunistă, una luptând în masele țărănești, alta tinzând să atragă pe intelectualii din vechile partide. Aceste din urmă partide, cărora li se aplica denumirile de „istorice" sau „burgheze" (Partidul Național-Liberal de sub șefia lui Dinu Brătianu, și Partidul Național-Țărănesc, de sub șefia lui Iuliu Maniu), nu mai erau reprezentate în noul guvern. Spre a se da, totuși, acestuia, coloritul unui cabinet format prin colaborarea de partide, au fost introduși, în calitate de liberali, membri ai disidenței lui Gh. Tătărescu, iar, ca național-țărănist, șeful unui mic grup disident țărănist, anume Anton Alexandrescu[312]. Tătărescu avea vicepreședința Consiliului de Miniștri și portofoliul Afacerilor Străine, iar Alexandrescu avea Cooperația. Dintre partizanii lui Tătărescu, mai intrau doi miniștri și doi subsecretari de stat; Ministerul de Interne îl avea pe Teohari Georgescu[313], comunist. Producea mirare că în acest prim guvern comunist, chemat să îndeplinească reforme istorice, au fost introduse unele persoane fără relief politic[314] și fără reputație de tehnicieni și au rămas pe din afară militanți comuniști de mâna întâi, ca Vasile Luca[315] și Ana Pauker[316], ceea ce dădea impresia că formația Groza—Tătărescu e ceva temporar, o tranziție spre un guvern pur comunist ce se va întocmi mai târziu, cu toate forțele partidului.

O notă particulară a acestui nou guvern era combinația cu Tătărescu. Acesta era o personalitate ce ocupa de câtăva vreme un loc prim în arena politică a țării, fiind de mai multe ori ministru și, în două rânduri, prim-ministru: o dată ca președinte al unui guvern liberal, timp de aproape patru ani, a doua oară sub etichetă carolingiană. Repudiat de vechea și marea tulpină liberal-brătienistă, atacat cu înverșunare de Partidul Țărănesc, în

special de șeful acestuia, Iuliu Maniu, Tătărescu, căruia nu i se putea contesta inteligența suplă și talentul oratoric, a hotărât să nu abandoneze cariera politică, care-i deschisese de la o vârstă tânără calea spre cele mai înalte demnități în stat și crezând că e necesar să se adapteze noilor împrejurări create de război, a afișat deviza: „Politică cu fața spre Răsărit". El va recunoaște, așadar, ca o stare de fapt, situația României față de Uniunea Sovietică, atât pe plan intern cât și pe plan internațional, și va căuta ca printr-o colaborare în același timp leală și abilă să obțină maximum de foloase posibile de la marele vecin, a cărui situație era preponderentă în țara noastră, în mai multe feluri: fiind cel mai puternic stat comunist, el exercita o tutelare naturală asupra statelor mai mici, cu organizare comunistă mai recentă; în virtutea clauzelor Armistițiului; prin forța armată de care dispunea în teritoriul României. Pe de altă parte, guvernul comunist ce se instala la putere, făcând apel la colaborarea lui Tătărescu, țintea două scopuri: să atenueze coloritul prea roșu al formațiunii ministeriale prin titulatura „liberală" a principalului său colaborator — dând prin aceasta străinătății impresia confirmării cu hotărârile celor Trei Mari de la Ialta — și să se folosească de abilitatea și experiența de om de guvern a colaboratorului său. Tătărescu a acceptat acest rol, parte din ambiție, parte din convingere patriotică, și a intrat în guvernul Groza, ca prim secundant, dându-i o importantă colaborare, în special în timpul discuțiilor la Conferința Păcii de la Paris*.

Astfel constituit, guvernul Groza—Tătărescu se prezenta ca un guvern de colaborare a partidelor, așa cum se cerea de conducătorii puterilor aliate. Englezii și americanii nu vor însă să creadă în sinceritatea noii formațiuni și-și exprimă dezaprobarea față de evenimentele politice din România. La Londra și Washington, miniștrii de externe fac declarații categorice[317] precum că noul guvern, instalat — cum se exprimă ei — prin presiunea lui Vîșinski asupra Regelui, susținut prin manifestații de stradă și defilarea tancurilor sovietice, nu corespunde hotărârilor de la Ialta; pe scurt, el nu e „guvernul reprezentativ" ce s-a cerut.

* Aceasta nu l-a salvat de la soarta celorlalți foști înalți demnitari ai regimurilor anterioare: Tătărescu a fost scos mai u [noiembrie 1947 — Gh.B.] din guvern și din viața politică a țării și apoi deținut în închisoare un lung șir de ani.

Oricum însă instalarea la cârmă a guvernului Groza aduce claritate, ordine și stabilitate. Cu el, începe o nouă fază în istoria contemporană a României. Puterea a trecut de fapt în mâinile Partidului Comunist[318]. Colaborările alogene sunt de circumstanță; ele vor dipărea în curând, lăsând Partidului Comunist singur întreaga putere și răspundere a guvernării.

Activitatea noului guvern începe printr-un act spectaculos: predarea administrației Ardealului de Nord în mâna autorităților românești. Programul a fost organizat printr-o înțelegere între guvernul român cu autoritatea sovietică tutelară, astfel încât să apară ca un act de bunăvoință al acesteia și de încredere în noul guvern. Se punea capăt unei situații anormale, ce dăinuia de cinci luni, în timpul cărora acest pământ, eliberat cu atâtea sacrificii de armatele române, fusese lăsat a fi administrat tot de vechile autorități maghiare, sub controlul armatelor de ocupație sovietică. Desigur, a contribuit la legitimarea acestei întârzieri și acțiunea nenorocit inspirată a unor grupări de români ardeleni, organizate sub numele de „Gărzile lui Iuliu Maniu", care începuseră o acțiune împotriva maghiarilor din teritoriile redobândite prin lupta armatelor române și sovietice. Justificarea acestei acțiuni era răspunsul „dinte pentru dinte" împotriva masacrelor pe care ungurii le comiseseră asupra românilor în cursul celor cinci ani de ocupație, iar numele era imitat după „Gărzile lui Hlinka" ale slovacilor. Maniu a negat categoric orice amestec în inițiativa și conducerea acestor gărzi, care-i adoptaseră numele și a căror acțiune a condamnat-o. A fost un episod regretabil, neconform cu trecutul, cu firea și cu modul de luptă al românilor ardeleni.

Transmiterea puterilor de la ruși la români s-a făcut cu mare ceremonie, la 13 martie 1945, la Cluj, în prezența Regelui Mihai, a întregului guvern, a lui Vîșinski și a generalilor ruși. Controversele dintre puterile tutelare au apărut și cu acest prilej pe față. Englezii și americanii n-au asistat; Regele n-a luat cuvântul; Groza a vorbit și în piață și la prefectură. În discursurile rostite ceea ce a prevalat a fost egala îndreptățire a maghiarilor cu românii, frăția viitoare maghiaro-română, atacurile împotriva lui Maniu; Vîșinski a ținut să sublinieze mărinimia Armatei Roșii, care, „după izgonirea nemților din Transilvania de Nord, a restituit-o poporului român, fără să acapareze vreun centimetru din acest pământ".

În mijlocul atmosferei agitate, produsă de divergențele dintre partidele politice, guvernul își începe opera legală de reforme sociale și de nouă îndrumare a spiritului public.

Cea dintâi mare reformă a fost cea agrară, legiferată în ziua de 22 martie 1945; printr-însa s-a consfințit luarea în posesie, cu anticipație, a pământurilor proprietarilor de către țărani, ajutați de elementele muncitorești orășenești. Operația prin care s-a luat de către stat, spre a fi împărțite țăranilor, terenurile agricole ce depășeau 50 ha, iar în unele cazuri și acestea, a fost numită: expropriere. Ea a avut de fapt caracterul unei confiscări, deoarece foștii proprietari n-au primit nici o despăgubire, nici pentru terenuri, nici pentru clădirile și inventarul aflat pe ele. În chipul acesta, exproprierea a fost concepută ca o pedeapsă pentru proprietari, considerați ca exploatatori, ca un act de justiție socială pronunțată la capătul unui lung proces istoric. Tătărescu, ca reprezentant al unui partid cu rădăcini în trecut, a ezitat să aprobe reforma; printr-o atitudine de echilibristică tactică, el s-a mărginit să facă „rezerve" asupra ei.

O secetă, ce amenința să devină catastrofală, vine să îngreuneze și mai mult starea economică a țării și să mărească suferințele populației, în special ale aceleia din Moldova. Uniunea Sovietică ne-a împrumutat grâu și porumb; numeroși copii de țărani din satele Moldovei, amenințați să moară de foame, au fost adoptați de familii orășenești din țară sau au fost trimiși în colonii în țările prietene învecinate: Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria.

Gravitatea situației economice reiese clar din declarațiile făcute de câțiva din factorii principali de guvernământ unei delegații a Comitetului Ateneului Român, condusă de dr. C. Angelescu, din care făcea parte și autorul acestor pagini: „Situația finanțelor țării e foarte gravă și mijloacele noastre complet sleite de ocupație: trebuie să le dăm 40 miliarde de lei pe lună", ne-a declarat Costel Tătăranu, guvernatorul Băncii Naționale. Iar Gh. Tătărescu: „Țara se golește; în curând nu va mai fi nimic. Materialul C.F.R. e distrus sau totalmente uzat; trebuie 150 de miliarde numai pentru refacerea C.F.R." Tătărescu a avut cuvinte de înfierare pentru „inconștienții" care dau mese bogate la care invită pe ruși, dând acestora impresia că suntem o țară bogată, în care domnește belșugul.

Se continuă și se desăvârșește opera de purificare a personalului administrațiilor de stat, înlocuindu-se vechii funcționari prin oameni noi; ceea ce paralizează în această prefacere aproape totală este atașamentul sigur și necondiționat față de partid; la vremuri și concepții noi, oameni noi. Afară de administrația propriu-zisă, armata și magistratura sunt cele mai active; epurații analoage se fac în învățământ, în special în cel superior. În instanțele judecătorești, magistratul jurist e flancat de „asesori populari", desemnați de organizațiile (comuniste) de partid. La obiecțiunile ce se fac, că măsura înlocuirii funcționarilor cu pregătire tehnică și experiență prin persoane necompetente, recrutate dintre muncitorii manuali, cărora nu li s-a putut da decât o pregătire sumară și expeditivă, se răspunde că, pentru moment, ceea ce prevalează este politicul; guvernul nu poate avea încredere în oamenii „vechilor regimuri", spre a pune temeliile noii organizări sociale.

În ceea ce privește situația politică internă, Maniu se situează pe primul-plan al opoziției împotriva guvernului Groza–Tătărescu; Dinu Brătianu, șeful Partidului Național-Liberal îl secundează în chip solidar. Într-un proces-verbal al Comitetului Executiv al Partidului Național-Țărănesc, Maniu face un violent rechizitoriu guvernului Groza, acuzându-l că „a uzurpat puterea prin teroare și a distrus toate libertățile, în special ale conștiinței, presei și libertatea individuală, populând țara cu temnițe și lagăre pentru cei ce nu se închină guvernului. Guvernul, spune Maniu, nu-și respectă propriile lui legi — de pildă în reforma agrară, în care confiscă și proprietățile sub 50 ha —, dezorganizează producția, nu aplică sincer nici obligațiile de pedepsire a vinovaților de dezastrul țării, căci lovește pe cei mici și scapă pe cei mari (probabil, aluzie la Tătărescu). Guvernul Groza nu corespunde nici opiniei publice care a pregătit și săvârșit actul de la 23 august, nici hotărârilor de la Ialta".

Totuși, cu toate asprele critici îndreptate de Maniu împotriva lui Tătărescu, acesta are uneori curajul de a strecura o notă critică asupra situației noastre politice. Astfel, la sărbătorirea tradițională și oficială a zilei de 10 mai 1945, în sala „Aro", la care au vorbit reprezentanții tuturor grupărilor politice ce fac parte din guvern, pe când unii miniștri s-au mărginit a sublinia ajutorul pe care Rusia l-a dat poporului român în toate actele istoriei noastre naționale, culminând în momentul de față prin redarea

Ardealului, Tătărescu a ținut să sublinieze că: prin actul de la 23 august și prin campania de jertfe ce am adus de atunci până astăzi, am răscumpărat greșeala în care fusesem târâți, am deschis Armatei Roșii drumul spre inima Europei Centrale și am dat cei dintâi pilda pe care au urmat-o și alte popoare după noi, scurtând războiul și contribuind simțitor la victorie; aceste servicii vor trebui să fie ținute în seamă de Marii Aliați.

Paralel cu acțiunea ce se duce pe terenul politic și cel economic, se lucrează stăruitor și metodic la o nouă orientare în domeniul intelectual și cultural. Prin asociația A.R.L.U.S. și prin întreaga activitate a organelor guvernamentale în legătură cu școala și cu cultura se propagă o „întoarcere spre Răsărit", adică îndrumarea spre literatura, știința și arta rusească. Școala — ca organizație tehnică și conținut spiritual —, bibliotecile publice, editurile de stat, cenzura publicațiilor de orice natură, librăriile, instituțiile de artă, teatrul, cinematograful, radioul etc. activează în acest sens. Cartea tipărită în limba franceză care, de câteva generații predomina în vitrinele și rafturile librăriilor, dispare; locul ei e luat de traducerile din limba rusă.

Spre a se da satisfacție opiniei publice și a ne conforma prevederilor Armistițiului, s-a procedat și la noi, ca în toate țările aliate, la pedepsirea „vinovaților de dezastrul țării și de crime de război". Decretul-lege din 21 aprilie 1945[319] consideră ca intrând în aceste categorii pe cei care au declarat sau continuat războiul împotriva Națiunilor Unite, pe aceia care n-au respectat regulile internaționale cu privire la purtarea războiului, au tratat cu sălbăticie pe prizonierii și ostatecii de război, au ordonat sau săvârșit acte de teroare sau cruzime în regiunile ocupate sau au ordonat și săvârșit represiuni rasiale, cei care au organizat munci excesive și deportări în scop de exterminare precum și pe aceia care s-au pus în slujba hitlerismului, au întrebuințat mijloace de constrângere, au acumulat averi ilicite pe baza legiuirilor hitleriste, legionare sau rasiale etc.

Pe temeiul acestui decret, cei considerați criminali de război sau vinovați de dezastrul țării au fost arestați și judecați de Tribunalul Poporului cu începere de la 14 mai 1945. Primul lot de acuzați cuprindea 38 de persoane, acuzate de crime de război; erau în majoritate militari cu grade superioare, în cap cu generalii N. Macici și C. Trestioreanu[320]. Sentința a fost foarte aspră, majoritatea fiind condamnați la moarte, dar ea a fost

comutată de Rege în întemnițare pe viață; zice-se că în favoarea lui Macici ar fi intervenit generalul Malinovski, deoarece Macici s-a distins cu deosebire într-un înalt Comandament din Grupul de armate comandat de generalul rus. Al doilea lot l-au format ziariștii: Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul", Pamfil Șeicaru, directorul ziarului „Curentul", și Grigore Manoilescu, directorul unui ziar legionar[321], au fost condamnați la moarte „în contumacie"; Ilie Rădulescu, de la „Porunca Vremii", Romulus Seișanu, de la „Universul" și „Curentul", poetul și ziaristul Nichifor Crainic ș.a. — la detențiune pe viață. A urmat o lungă serie de procese ce au adus în boxa acuzaților de la Tribunalul Poporului persoane aparținând la diferite categorii ale vieții publice: foști miniștri, ofițeri superiori, cărora li se imputau delicte comise în calitatea lor de comandanți ai unor unități de luptă în campaniile din Uniunea Sovietică și Cehoslovacia ori au administrat lagăre de deportați politici sau de internați din Transnistria, polițiști și gardieni etc.

Conferința de la Ialta și România

„Conferința celor Trei Mari" (Roosevelt, Churchill, Stalin), ținută la Ialta, în Crimeea, la începutul lunii [4—11] februarie 1945, a avut o deosebită importanță. Pe de o parte, cei trei șefi de stat au pus la punct măsurile strategice necesare pentru a desăvârși înfrângerea inamicului comun, dându-i loviturile de grație, pe de altă parte au fixat în linii mari noul așezământ politic al statelor a căror viață a fost tulburată de desfășurarea războiului; este, ceea ce se obișnuiește a se numi: „Statutul Europei eliberate". În „Declarația" comună pe care au dat-o cei trei șefi de stat, la 12 februarie 1945, ei declară „intenția lor comună ca, în timpul perioadei tranzitorii de instabilitate din Europa eliberată să se înțeleagă asupra politicii pe care o vor urma cele trei guverne, pentru a ajuta popoarele eliberate de sub dominația Germaniei naziste, astfel încât popoarele din statele europene, odinioară satelite ale *Axei*, să-și soluționeze prin mijloace democratice problemele lor urgente, de ordin politic și economic".

Și mai departe:

„Pentru a crea condițiile favorabile în care popoarele eliberate vor putea să-și exercite aceste drepturi, cele trei guverne vor ajuta laolaltă și acolo unde circumstanțele vor părea a cere popoarele statelor europene eliberate sau ale statelor exsatelite ale *Axei* în Europa: a) să promoveze condițiile păcii lăuntrice; b) să ia măsuri urgente de ajutor pentru popoarele în pericol; c) să constituie autorități guvernamentale provizorii larg reprezentative ale tuturor elementelor democratice ale populației și gata a stabili, cel mai curând cu putință, prin mijlocul alegerilor libere, guverne care să răspundă dorințelor poporului; d) să ușureze, oriunde va fi necesar, săvârșirea unor astfel de alegeri".

Și, în sfârșit:

„Dacă, în opinia celor trei guverne, condițiile existente într-o țară eliberată din Europa sau în vreo țară a Europei exsatelită a *Axei* o vor face necesară, ele se vor consulta imediat asupra măsurilor de luat pentru a se achita de răspunderile comune, afirmate în prezenta declarație"[322].

Cu alte cuvinte „Declarația" accentuează asupra hotărârii ca tutelarea țărilor despre care se vorbește să se facă de cele trei mari state învingătoare, *laolaltă*, prin înțelegere și hotărâri luate în comun.

Pentru a nu lăsa loc la neînțelegeri sau interpretări eronate, ca acelea ce începuseră a-și face curs, președintele Roosevelt revine asupra chestiunii în „Raportul" pe care-l adresează celor două Corpuri Legiuitoare ale Statelor Unite, la 1 martie 1945, în care declară:

„S-a produs ici și colo, în aceste teritorii eliberate, o oarecare agitație politică însoțită de dezordine. A fost cazul în Grecia, în Polonia, în Iugoslavia și în alte părți. Pentru a agrava lucrurile, am văzut ivindu-se, în unele din aceste țări, nu știu ce vagi sugestiuni de «zone de influență», care contraziceau funciarmente principiile colaborării internaționale. Dacă nu li s-ar fi pus capăt, fenomene de această natură ar fi putut avea efecte tragice".

Apăsând insistent asupra hotărârii luate ca cele trei puteri să procedeze laolaltă, iar nu în spirit separat, Roosevelt adăuga: „Ele (cele trei state eliberatoare) își vor face o datorie din a veghea ca autoritățile guvernamentale interimare să reprezinte cel mai bine posibil toate elementele democratice ale populației și ca alegeri libere să fie instituite îndată ce împrejurările vor îngădui". Mai departe: „Bineînțeles, îndată ce se

va manifesta libera expresiune a voinței poporului într-o țară dată, răspunderea noastră imediată va înceta și noi nu vom mai fi obligați decât prin singurele angajamente ce vor putea fi consimțite în sânul organismului de Securitate Internațională". (O.N.U.)

Aceste angajamente președintele le situează în planul poziției pe care Statele Unite și-au creat-o în politica mondială. Accentuând asupra faptului că reuniunea din Crimeea însemnează o răspântie în istoria Americii și că de ratificarea deciziilor de acolo de către poporul american va atârna soarta Statelor Unite și a lumii, pentru un mare număr de generații viitoare, Roosevelt declară: „Nici un compromis nu încape asupra acestor lucruri. Noi vom trebui sau să acceptăm răspunderile unei colaborări mondiale sau să purtăm răspunderile unui alt conflict mondial". Și, la sfârșit, revenind asupra acestui neasemănat de important principiu al tutelării laolaltă, de către cele trei puteri, a statelor eliberate, Roosevelt încheie: „Conferința din Crimeea marchează sfârșitul sistemelor de intervenție unilaterală, de alianțe exclusive, de sfere de influențe, de echilibru de forțe și de alte expediente care au fost încercate în cursul veacurilor și care toate au dat greș".*

Acest principiu al colaborării și solidarității e menționat și în publicațiile oficioase sovietice**: „La conferința din Crimeea a fost adoptată «Declarația cu privire la Europa eliberată», în care se prevede «coordonarea politicii celor trei state și acțiuni comune din partea lor în rezolvarea problemelor politice și economice ale Europei eliberate, în conformitate cu principiile democratice»".

Totuși, cu toată claritatea textelor oficiale și a comentariilor autorizate, au circulat zvonuri prin presă, susținute uneori chiar de publicații cu caracter oficios, că ar fi existând și unele clauze secrete, prevăzând împărțirea „țărilor eliberate" în „zone de influență", România căzând, alături de Ungaria și Polonia, în zona de influență sovietică[323]. Aceasta ar justifica, într-o oarecare măsură și în chip formal, tutelarea fățișă a conducerii politice

---

* Franklin D. Roosevelt, *Les méssages de Guerre. 6 Juilliet 1944—11 Avril 1945*, Washington, 1945.

** Anisimov, Kuzmin, *Marele Război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei.*

a României de către Soviete, mai mult decât ar fi îngăduit-o hotărârile oficiale de la Ialta și textele Armistițiului și tratatelor de pace.

Comentatori din presa occidentală, care se exprimă pe un ton peremptoriu, afirmă că n-ar fi vorba ca România, Ungaria și Polonia să fi fost formal înglobate într-o „zonă de influență" a Uniunii Sovietice, ci doar că, la Ialta, oamenii de stat occidentali ar fi admis că Sovietele au dreptul să aibă la granițele lor de apus „guverne amice". Dar cuvântul: „amiciție" are un înțeles deosebit la cele două tabere. Evoluția politică postbelică a pus în evidență gravitatea acestui conflict lexicologic. Doi ani mai târziu, occidentalii au afirmat că, pentru Stalin, un guvern cu atitudine prietenească însemna pur și simplu un guvern alcătuit din partide comuniste, primind directivele de la Moscova. Mai mult chiar, dacă unii comuniști — cum a fost cazul cu Tito —nu recunoșteau fără rezerve autoritatea Moscovei, încetau de a mai fi considerați ca prieteni. Această tutelare politică era sprijinită materialmente prin instalarea armatelor sovietice, pe baza tratatelor generale, sau a unor convențiuni speciale, până în inima vechiului continent. O reacție similară a Occidentului la sovietizarea unei jumătăți din Europa, de la Urali până la Viena și Weimar, a însemnat scindarea ei în două blocuri, în două partide adverse.

Cu aceasta, una din bazele ideologice de la Ialta, s-a prăbușit, ca atâtea alte inițiative frumoase, înregistrate de Istorie*.

În memoriile lui Cordell Hull, care a deținut conducerea Departamentului de Stat al Statelor Unite de la 1932 până la 1944, și apoi în acelea ale succesorului său, Stettinius[324], convenția zonelor de influență apare în chip categoric; ea s-ar fi încheiat în cursul conferințelor secrete pe care Churchill și Eden le-au avut cu Stalin la Moscova în 1943 și 1944. Cele două mari puteri au fixat în procente gradul relativ de influență pe care Marea Britanie și U.R.S.S. și le atribuiau în țările balcanice expres menționate. Această împărțire s-a făcut după următorul raport: Polonia, România și

* O împărțire și delimitare a „sferelor de influență" în sudul Europei Orientale între Marea Britanie și Rusia sovietică ar fi existat, totuși, cu toate dezmințirile ce i s-au dat. Ea a fost afirmată din mai multe locuri autoritative și confirmată *de facto* de cursul evenimentelor. De aceea, dezmințirile cuprinse — explicit sau indirect — în declarațiile președintelui Roosevelt, iau caracterul mai mult al unor dezaprobări de fapte împlinite decât al unei infirmări de zvonuri neîntemeiate.

Bulgaria intră cu 80% în sfera de influență sovietică și numai cu 20% în cea britanică; Ungaria și Iugoslavia cu câte 50% în fiecare din aceste zone; Grecia cu 90% în sfera britanică și cu 10% în cea sovietică[325]. O confirmare a acestei împărțeli o dă faptul că lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington, a întrebat Departamentul de Stat american, la 30 mai 1944, ce atitudine va lua guvernul american față de un aranjament între Marea Britanie și Rusia privitor la împărțirea zonelor de control în România și Grecia.

Faptul acestei împărțiri a căpătat confirmări categorice de la însuși Churchill, mai întâi printr-o declarație făcută în Camera Comunelor la 27 octombrie 1944, și apoi — mai ales — prin extraordinarele revelații cuprinse în *Memoriile* sale, în care dă o descriere pitorească[326], cu amănunte cinice, a ședinței intime în care el a prezentat lui Stalin planul contabilicesc, procentual, al împărțirii zonelor de influență; cifrele diferă puțin de cele arătate mai sus.

Eterna chestiune a sacrificării celor mici pentru a parafa înțelegerea între cei mari și o nouă amară învățătură pentru cele dintâi.

Prăbușirea Germaniei și a Japoniei

În timp ce România se zbătea în convulsiuni interne pricinuite de lichidarea războiului și de schimbarea ordinii politice și a structurii sociale a poporului său, pe scena marilor evenimente mondiale se juca ultimul act al tragediei ce însângerase timp de cinci ani globul pământesc: cele două diabolice mașini de război: Germania și Japonia, erau doborâte sub loviturile sistematice și repetate ale Aliaților.

La conferința pe care șefii celor trei mari țări aliate: Statele Unite ale Americii de Nord, Imperiul Britanic și Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice au ținut-o la începutul lunii februarie 1945 la Ialta, în Crimeea, s-a elaborat și planul coordonat al acțiunii militare hotărâtoare. În Europa, progresiunea armatelor aliate, venite dinspre Vest și dinspre Est, mutaseră teatrul războiului pe teritoriul Germaniei; prin ofensive neîntrerupte și

convergente, înfrângând rezistența disperată, dar neputincioasă, a germanilor, Aliații înaintau spre Berlin.

La 25 aprilie armatele aliaților din Occident și cele sovietice s-au întâlnit pe Elba, iar la 2 mai drapelul sovietic flutura deasupra palatului *Reichstagului* german din Berlin. A urmat evenimentul istoric al „capitulării fără condiții" a armatelor germane din *Reich* și a resturilor armatelor germano-fasciste din nordul Italiei. Actul capitulării a fost semnat la 7 mai la Cartierul generalului Eisenhower, la Reims; pentru a se da o satisfacție specială Rusiei sovietice, care avusese partea cea mai importantă la doborârea „bestiei hitleriste", a avut loc, în noaptea de 8-9 mai, o a doua ceremonie, a așa-zisei ratificări a capitulării de la Reims, de astă dată la Berlin, sub președinția generalului rus Jukov[327]. Hitler s-a sinucis în cazematele subterane ale palatului Cancelariei din Wilhelmstrasse; cadavrul său a fost apoi identificat printre multe alte cadavre carbonizate din ruinele fumegânde ale palatului. Ceilalți fruntași naziști au fost arestați, spre a fi judecați pentru crimele lor conform hotărârilor de la Ialta, afară de cei care, precum Goebbels, Himmler ș.a., au preferat să-și dea moartea singuri. O moarte tragică a pus capăt și vieții lui Mussolini; cadavrul său a fost profanat și expus injuriilor mulțimii într-o piață din Milano. Președintele Roosevelt, unul din marii conducători ai cruciadei antihitleriste și inspirator ai ordinii noi, n-a avut norocul să vadă Chanaanul; el a murit, epuizat de boală și de muncă, la 12 aprilie 1945.

În fanfarele de biruință ale victoriei de la Berlin și capitulării Germaniei a trecut neobservat, în mijlocul unei totale tăceri, evenimentul secundar, dar atât de aproape de inima noastră, al încheierii campaniei române în Cehoslovacia; nici un comunicat, nici măcar o mențiune de două rânduri, nu a marcat sfârșitul acestei eroice epopei, în care jertfa soldatului român, abia ridicat dintr-o înfrângere, a adus servicii neprețuite la îngenuncherea dușmanului și grăbirea păcii.

Prin capitularea Germaniei, războiul luase sfârșit în Europa, dar, pentru a se putea trece la actul, tot așa de spinos, al încheierii păcii generale, trebuia îngenuncheată și Japonia. Aceasta continua lupta pe apă, pe uscat și în aer și rezista dârz, cu toate imensele pagube ce suferea; în special flota sa fusese

cu totul distrusă într-o serie de mari bătălii navale; americanii erau acum stăpâni pe mare, ca și în aer.

La 6 august s-a produs evenimentul epocal al aruncării de către americani a primei bombe atomice la Hiroshima, urmată de o a doua, la 9 august, la Nagasaki. Eveniment epocal, nu numai în analele războiului, dar și pentru istoria civilizației omenești, întrucât eliberarea energiei nucleare e considerată în știință, pe drept cuvânt, ca stând pe același picior cu descoperirea forței de tensiune a vaporilor și a electricității. Consecința acestui eveniment a fost imediată: chiar la 10 august, Japonia a cerut Statelor Unite intrarea în discuții pentru capitulare. Între timp, Uniunea Sovietică a declarat război Japoniei la 8 august și a doua zi a început operațiile ofensive în Manciuria. La 14 august a sosit la Washington răspunsul Japoniei că primește condițiile ce i se impun de către Aliați, actul „capitulării necondiționate" semnându-se la 2 septembrie 1945 la bordul cuiarasatului „Missuri", în rada portului Tokio[328]. „Cu două bombe am distrus o împărăție!" — s-a putut declara la Washington.

Cu aceasta, s-a încheiat cel de-al doilea război mondial; el a ținut de la 1 septembrie 1939 până la 2 septembrie 1945, adică exact șase ani.

Între timp, alegerile parlamentare din Marea Britanie, ținute în iulie 1945, au dat rezultatul neașteptat și senzațional al victoriei zdrobitoare a laburiștilor asupra Partidului Conservator. Căderea lui Churchill, în plină apoteoză a victoriei, la care contribuise mai mult decât orice alt om de stat, reactualiza constatarea istorică a ingratitudinii popoarelor față de marii lor conducători ce le-au asigurat biruința în momente grele; era repetarea cazurilor lui Wilson și Clémenceau... Noroc că prevăzătorul om de stat își asociase pe Attlee[329], șeful laburiștilor, la toate conferințele internaționale în legătură cu ducerea războiului și pregătirea păcii, încât noul șef de guvern putea continua, fără nici o pierdere de timp, opera precedesorului său pe plan internațional.

Marile Puteri intervin în România

În România, guvernarea Groza lua din ce în ce mai mult caracterul unei guvernări pur comuniste, sprijinită de Uniunea Sovietică, dar nerecunoscută de aliații din Apus; neliniștea din țară se manifestă prin tot felul de incidente, atât pe plan intern, cât și pe plan internațional.

Se petrec însă și evenimente ce provoacă satisfacția opiniei publice.

Astfel este decorarea Regelui Mihai, în iulie 1945, de către guvernul sovietic, cu cea mai înaltă decorație de război: Ordinul „Victoriei", cu motivarea că e o recunoaștere a meritelor câștigate de suveran prin actul de la 23 august 1944, „atunci când Germania era încă puternică și nu se declarase încă de ce parte sunt sorții izbândei". Această manifestare a guvernului sovietic tranșează în același timp controversa ce se încerca de unele cercuri a se strecura în spirite asupra meritelor reale legate de săvârșirea actului de la 23 august 1944[330].

Tot un sentiment de satisfacție a produs o manifestație oratorică a ministrului Pătrășcanu, la Cluj. În vremea în care se puneau în discuție drepturile românești asupra Transilvaniei, în vederea tratatului definitiv de pace, Pătrășcanu, fruntaș al Partidului Comunist, a avut curajul ca, în cadrul afirmării drepturilor noastre asupra Ardealului, să admonesteze pe acei unguri care unelteau și intrigau împotriva noastră. Această atitudine patriotică a zdruncinat situația politică a lui Pătrășcanu; unii dintre coreligionarii săi de partid l-au acuzat de „deviaționism șovinist"; e posibil ca această acuzație să fi contribuit mai târziu la scoaterea lui din guvern și din partid și la dispariția lui din viața publică.

Dar preocupările de căpetenie ce domină situația internațională, având răsunet puternic și asupra aceleia de la noi, sunt lichidarea războiului și pregătirea tratatelor de pace. Lucrarea se anunța ca fiind extrem de laborioasă, deoarece divergențele dintre Aliați, ce mocneau în timpul războiului, dar erau acum înlăturate sau cel puțin amânate, în interesul menținerii celei mai strânse cooperări militare, merg accentuându-se zi cu zi. Antagonismul dintre Uniunea Sovietică, pe de o parte, și lumea occidentală, având în frunte Marea Britanie și Statele Unite ale Amercii de Nord, pe de altă parte, este fenomenul politic capital care și-a pus pecetea

pe viața popoarelor după încheierea victorioasă a celui de-al doilea război mondial; el a împărțit lumea în două tabere ostile, punând statele mici în fața unor probleme spinoase și constituind o primejdie gravă pentru pacea abia obținută.

Primul contact între șefii de stat ai celor Trei Mari Puteri Aliate victorioase, după prăbușirea Germaniei, a fost „Conferința celor Trei Mari" — Truman[331], Attlee[332] și Stalin — ce s-a ținut la Potsdam, de la 17 iulie până la 2 august 1945. Printre numeroasele probleme discutate la această conferință au fost și cele privitoare la încheierea tratatelor de pace cu țările foste satelite ale Germaniei. S-au examinat, în legătură cu aceasta, și stările politice de la noi[333]. S-au precizat îndeosebi, de către puterile apusene, următoarele trei puncte socotite ca necesare pentru normalizarea situației din România:

a) Instituirea unui „guvern reprezentativ", alcătuit din toate forțele democratice ale țării, care să fie recunoscut ca atare și de Aliați;

b) Dreptul pentru ziariștii străini de a se informa despre stările de lucruri reale;

c) Ameliorarea actualelor comisii aliate de control, astfel încât să se țină seama de interesele și răspunderile tuturor celor trei guverne ce au hotărât împreună condițiile armistițiului cu România.

Ca urmare a acestor hotărâri, Regele Mihai a cerut la 21 august guvernelor britanic, american și sovietic, prin reprezentanții acestora la București, să i se dea concursul spre a înfăptui un guvern în conformitate cu rezoluțiile adoptate la Potsdam. În momentul de față — spunea Regele — el nu dispune nici de armată, nici de poliție, fiind prizonierul guvernului său. Acest demers a încordat situația. Londra și Wasingtonul au luat poziție hotărâtă împotriva guvernului Groza, „care nu e reprezentativ". Guvernul Groza a replicat, luând poziție împotriva Americii și a Angliei, alături de Uniunea Sovietică, rostindu-se împotriva unui guvern de concentrare cu „partidele vechi". Divergența este astfel declarată între Rege și guvern[334]. Maniu, conducătorul de fapt al acțiunii opoziționiste, atacă violent guvernul Groza, pe care-l numește „un guvern de Quislingi, care nu reprezintă interesele României, ci pe ale străinilor de care a fost pus". Agitația a coborât în masele populației și a culminat în manifestația cu incidente

sângeroase din Piața Palatului Regal, în ziua de 8 noiembrie, organizată de partidele liberal și țărănist, spre a aduce omagii Regelui cu prilejul zilei numelui său. Au fost încăierări violente; s-au tras focuri de armă și au căzut morți și răniți. Tulburările au continuat și a doua zi, cu prilejul înmormântării câtorva din victimele din ajun. A urmat o severă represiune polițienească, arestări în masă, întețirea campaniei de presă[335].

O soluție practică a fost adoptată de una din conferințele miniștrilor de externe ale Puterilor Aliate[336] în vederea pregătirilor tratatelor de pace. Conferința de la Moscova a celor trei miniștri s-a declarat gata să dea Regelui Mihai sfatul cerut prin intervenția sa de la 2 august, adresată Puterilor Aliate. Măsura practică era să se introducă în guvern doi miniștri: unul liberal și unul țărănist. Pentru realizarea acestei hotărâri, se va deplasa la București o comisie, delegată a Conferinței, alcătuită din: Vîșinski (rus), Harriman[337] (american) și Clark-Kerr[338] (englez), spre a conferi cu Regele Mihai. Comisia a sosit la București în noaptea Anului Nou 1946. După lungi tratative, s-a ajuns la soluția intrării în guvern a lui Mihail Romniceanu (liberal) și Emil Hațieganu (țărănist), ca miniștri fără portofoliu. Cea mai importantă consecință a acestui act a fost că s-a recunoscut implicit că Uniunea Sovietică are interes ca în România să se găsească un guvern prieten. În același timp, guvernul Groza a fost recunoscut[339] formal, la 5 februarie 1946, cu condiția respectării celor patru „libertăți fundamentale": presei, cuvântului, întrunirilor și religiei și cu obligația de a face alegeri libere; ca o aplicare a acestui principiu, s-a permis apariția a două ziare oficiose ale vechilor partide: „Liberalul" și „Dreptatea".

Se părea că o atmosferă de destindere s-a produs în România și guvernarea se va putea face în condiții de liniște, sub forme constituționale. Era numai o aparență. Partidele vechi, „burgheze", acuzau guvernul că măsurile luate prin intervenția miniștrilor aliați erau numai formale. În realitate, se plângeau ele, cei doi miniștri delegați de aceste partide nu erau consultați la nici o lege sau act de guvernământ; cele două ziare autorizate să apară duceau o viață grea din cauza insuficienței hârtiei ce li se acorda, a dublei cenzuri, exercitată pe de o parte de organele guvernului și, pe de alta, de lucrătorii tipografi și a colportajului.

Presa apuseană, comentând rezultatele Conferinței de la Moscova în ce privește România, are impresia că ea a fost pentru Anglia și America „un al doilea München". Pentru a ajunge, cât de cât, la o înțelegere, ele ar fi capitulat în fața Moscovei. La deschiderea primei sesiuni a Adunării Generale a O.N.U. și a Consiliului de Securitate, la Londra, Bevin[340] a atacat pe Vîșinski pentru atitudinea lui față de România. Churchill a ținut un faimos discurs la Universitatea din Foulton (statul Missuri), sub titlul *Metodele păcii*, în care întrebuințează pentru întâia oară expresia „Cortina de fier", pentru a marca separarea Uniunii Sovietice și a țărilor pe care le controlează de restul lumii.

O altă consecință a fost că Statele Unite, care acordau până acum României o atenție mediocră, au început să arate un interes mai accentuat pentru țara noastră, nu numai în ceea ce privește problemele economice — pentru care capitalul american manifestase totdeauna o deosebită predilecție —, dar și cele politice, oferindu-i protecția lor. Byrnes[341], secretarul Departamentului de Stat (ministru de externe) al Statelor Unite, a trimis pe ziaristul Mark Ethridge, spre documentare. Marele ziar catolic din Statele Unite „Christian Science Monitor" a început să publice dese articole de la corespondentul său special din București, Reuben Markham[342], în care se lua apărarea românilor, așa cum o concepeau puterile apusene. În chipul acesta, România devenea una din arenele pe care se exercita rivalitatea din ce în ce mai pronunțată dintre Statele Unite și Uniunea Soveitică, cele două gigantice forțe politice și economice ale lumii, conducătoarele celor două lagăre ostile în care se împărțise globul terestru după încheierea celui de-al doilea război mondial.

Judecarea și condamnarea vinovaților de război

Marele proces al conducătorilor naziști din Germania — politicieni și militari — s-a pertractat în fața unui Tribunal Militar Internațional la Nürnberg și a fost lung și laborios; inculpații au fost acuzați de crime împotriva dreptului internațional și a umanității. Președintele era un magistrat britanic; procurori generali erau un american și un rus. Zece

acuzați — printre care von Ribbentrop, Rosenberg, feldmareșalul Keitel ș.a.— au fost condamnați la moarte și au fost spânzurați la 16 octombrie 1946. Hitler, Göring, Goebbels și Himmler au scăpat de acest supliciu, întrucât au reușit să se sinucidă.

Aproape în toate țările ce participaseră la război în lagărul german, și-i împărtășeau acum soarta, au fost pedepsiți cu moartea — când nu și-au dat-o singuri — autorii sau complicii care au dezlănțuit războiul, au comis cruzimi și crime împotriva umanității, precum și „colaboraționiștii", care s-au alăturat cuceritorilor naziști și prin acțiunea lor au compromis ori au trădat interesele patriei lor: Mussolini, Laval, Quisling, Imrédy[343] ș.a. Bulgarii dețin recordul execuțiilor: toți oamenii politici ai vechilor regimuri au fost executați.

În România, procesul fostului Conducător, Mareșalul Ion Antonescu, și al principalilor săi colaboratori din guvernele prezidate de el — în număr de 23 persoane — a fost judecat în zilele de 6—17 mai 1946, înaintea „Tribunalului Poporului" din București[344]. Nu s-au dat ziarelor spre publicare decât dările de seamă oficiale a două din ședințe[345], dar s-a tipărit oficial un volum — într-un mic număr de exemplare, cu răspândire restrânsă — conținând o parte din dezbateri, și anume: actul de acuzare, interogatoriile acuzaților, depoziția a trei martori și rechizitoriile celor trei acuzatori publici; lipsesc însă din publicație, în special, apărarea rostită de inculpați și pledoariile apărătorilor lor[346].

Acuzația capitală împotriva lui Antonescu — și implicit a colaboratorilor săi — a fost că a pregătit și săvârșit dezastrul țării prin politica sa de război, aliindu-se cu țările fasciste și trădând interesele țării; în al doilea rând, că a comis crime împotriva umanității. Pentru motive de oportunitate politică, ușor de înțeles, atât actul de acuzare cât și rechizitoriile acuzatorilor publici nu pomenesc nimic despre Basarabia, al cărei nume nu este nici măcar enunțat, ci, dimpotrivă, se spune că: „visul lor (al lui Antonescu și al colaboratorilor săi) de totdeauna, [era] atacarea popoarelor libere ale Uniunii Sovietice, pentru a jefui și stăpâni teritorii care niciodată n-au fost în cuprinsul granițelor românești".*

* Rechizitoriul acuzatorului public D. Săracu, în *Procesul marii trădări naționale*, Editura Eminescu, 1946, p. 236.

În acuzația de principuire a dezastrului țării figurează ca elemente: alianța cu legionarii — cu adoptarea barbarei lor politici antirasiale; adeziunea la Pactul Tripartit cu atacarea Uniunii Sovietice; aservirea economică a României către Germania; teroarea internă cu prigoana claselor muncitorești, lagărele, deportările etc. Printre crimele contra umanității se insistă asupra masacrelor din Iași și Odessa, precum și a celor din lagărele din Ucraina. La acest din urmă capitol, s-a imputat lui Antonescu și sistemul barbar al „migrațiunilor forțate" a evreilor din Bucovina și Basarabia peste Nistru, concepută de el ca „un program de revizuire și curățire a pământului și a națiunii române de toate infiltrațiunile ce i-au alterat caracterul și au pricinuit toate nenorocirile ce s-au abătut asupra acestui pământ". Acuzarea a citat cuvintele atribuite lui Antonescu[347] ca fiind rostite de el într-o ședință a Consiliului de Miniștri din 8 iulie 1941 — ca dovadă a unei concepții de șovinism barbar și de cruzime: „Îmi este indiferent dacă în Istorie vom trece de barbari. Imperiul Roman a făcut o serie de acte de barbarie față de orizontul contemporan și a fost totuși cel mai măreț așezământ politic". În această categorie a deportărilor au intrat — afară de evrei — și ucraineni, țigani, sectanți inochentiști ș.a. Cele mai masive execuții au fost cele de la Vapniarka-Râbnița — la 17 martie 1944 — și mai ales cele de la Golta, pe Bug, unde colonelul Modest Isopescu, prefectul județului, fanatic naționalist și feroce antisemit, a predat germanilor, la cererea acestora, spre a fi executați, aproape 70 000 de evrei. Față de aceste atrocități, regimul lagărelor din țară — întâi la Caracal, apoi mutat la Târgu Jiu — unde erau închiși „luptătorii antifasciști" era incomparabil mai blând.

La interogatoriul ce i s-a luat — și în tot timpul procesului — Antonescu a luat asupra sa răspunderea actelor săvârșite din inițiativa sau din ordinul său. A contestat veracitatea unor declarații ce i s-au pus în socoteală; a negat că ar fi dat ordine de masacre, ținând să se precizeze că a ordonat „represalii" — în realitate ele ar fi fost date de Marele Stat Major, justificându-le prin aceea că în timp de război ele sunt obișnuite, fiind necesitate de siguranța militară a trupelor de-a lungul și în spatele liniei de front. Pe cât de sobru a fost Mareșalul Antonescu, intervenind foarte rar în timpul interogatoriilor acuzaților și a depozițiilor martorilor, pe atât a

încercat să lupte Mihai Antonescu, urmărind strâns dezbaterile, intervenind la fiecare pas cu întrebări, analizând depozițiile ce se rosteau.

Deosebită importanță documentară pentru istoria acestei agitate epoci au avut depozițiile martorilor Gheorghe Brătianu și Iuliu Maniu[348]. Cerându-i-se de către unul din acuzatorii publici să spună ce părere are despre politica generală a lui Antonescu în timpul celor patru ani de guvernare, Iuliu Maniu a răspuns[349]: „Nu mă îndoiesc că domnul Mareșal Antonescu a avut cele mai bune intențiuni ca să facă servicii statului; [nimeni n-ar putea să-i conteste patriotismul][350]. Sunt convins însă că intențiunile sale au rămas infructuoase, din anumite motive. Întâi, fiindcă a făcut o politică alături de germani — și aceasta izbea în tradițiile și aspirațiile noastre. Al doilea, pentru că avea o guvernare dictatorială care, prin urmare, nu se adapă din forțele vii ale națiunii și nici nu se primenește din gândirea care străbate națiunea. Al treilea, pentru că a permis ca germanii să penetreze și în armata noastră, și în viața noastră economică. Încolo, intențiile nu le contest".

Dintre acuzatorii publici, D. Săracu s-a ocupat de politica generală a guvernului Antonescu, C. Dobrian de politica economică, iar Stoican V. I. de crimele contra umanității.

Printr-o ciudățenie a soartei care uneori alătură actele de tragedie cu acelea de mari desfătări sufletești, vestea condamnării la moarte a lui Antonescu și a principalilor săi colaboratori a fost împărtășită publicului prin radio în timpul pauzei concertului celebrului violonist american Yehudi Menuhin, vineri 17 mai, între *Concertul în re major* al lui Beethoven și *Simfonia spaniolă* a lui Lalo. Dintre cei condamnați la moarte, unii au fost grațiați prin comutare de pedeapsă. Au rămas negrațiați și au fost executați, prin împușcare, numai patru: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Piki Vasiliu și Alexianu. Execuția sentinței a suferit o simțitoare întârziere din cauza corespondenței cu Moscova, pricinuită de dorința Regelui de a extinde grațierea și asupra Mareșalului Antonescu și a celorlalți. În cele din urmă, Regele a trebuit să renunțe la această intenție, în urma intervenției reprezentatului Statelor Unite, care i-a comunicat instrucțiunile primite de la guvernul său, precum că trebuie să se dea urmare cererii Moscovei ca principalii vinovați să fie executați.

Execuția a avut loc la Jilava, la 1 iunie, ora 6 p.m. Din indiscrețiile unor martori oculari, au ajuns la cunoștința publicului câteva amănunte. Singurele persoane admise să-și ia ziua-bună de la condamnați au fost, pentru Mareșal, bătrâna sa mamă, în vârstă de 80 de ani, doamna Baranga; pentru Alexianu, cei doi fii ai săi minori. Cu câteva zile înainte, Mareșalul își luase ziua-bună de la soția sa, bolnavă, printr-o scrisoare patetică, plină de sentimente patriotice. Ion Antonescu ar fi avut o ținută curajoasă în timpul sinistrei ceremonii — de altfel ca și în timpul procesului. A apărut în fața echipei de execuție — alcătuită din polițiști înarmați cu revolvere — cu o insignă tricoloră la piept și un buchet de flori în mână. Nu s-a lăsat legat la ochi și, înainte de a se da comanda: „Foc!", s-a descoperit și a strigat: „Trăiască România!"

Nu au lipsit, ca de obicei, nici manifestările ce dovedeau sensibilitatea publicului și sentimentele de compătimire pentru cei executați. Nu au lipsit chiar a se auzi glasuri care să proclame pe Antonescu drept un mucenic al neamului! Eterna mobilitate de sentiment a maselor populare...

Evident, procesul și condamnarea vinovaților de dezastrul țării erau o necesitate inexorabilă, o obligație impusă de cursul evenimentelor și de hotărârile marilor foruri internaționale. Se puneau numai unele întrebări de detaliu, de pildă, pentru Alexianu, dacă nu era o disproporție între acuzația ce i se aducea, care era aceea de a fi fost administrator al unui teritoriu ocupat, în care calitate nu el a avut atribuția și nu el a ordonat execuțiile, și pedeapsa capitală ce i s-a aplicat. Unii nu se sfiau chiar de-a face o apropiere între soarta lui Ion Antonescu și aceea a unui alt om politic european, care a jucat un rol asemănător în țara lui: generalul finlandez Mannerheim. Același patriotism arzător, dar aceeași greșeală de perspectivă politică, de a crede că vor putea asigura binele patriei lor prin colaborarea cu Germania hitleristă. Soarta celor doi oameni, după falimentul politicii lor, a fost deosebită. Finlandezii au lăsat pe Mannerheim[351] să se salveze prin expatriere, pe când Antonescu a fost pedepsit cu moartea.

Conferința Păcii și Tratatul cu România

Tratatele de Pace[352] prin care Marile Puteri victorioase trebuiau să pună bazele unei noi structuri politice a lumii, mai dreaptă și ferită pe viitor de posibilitatea repetării unor agresiuni ca aceea care o însingurase timp de șase ani au fost opera unei Conferințe a Păcii, ținută în condiții excepționale. Sarcina acestei conferințe era uriașă și deosebit de grea, atât prin mulțimea, varietatea și complexitatea problemelor ce trebuiau să fie rezolvate, cât și din cauza dezunirii ce se stabilise între statele ce fuseseră unite în cursul războiului, dar se despărțiseră în tabere rivale și chiar ostile, acum, în preajma Păcii. Așa-numita „Conferință a Păcii" a constat în realitate din diferite contacte, pe care șefii de stat și, în special, miniștrii de externe ai Marilor Puteri învingătoare le-au luat la intervale scurte și în deosebite orașe din cele două continente, spre a ajunge, încetul cu încetul, să poată aplana divergențele și să-și poată apropia punctele de vedere.

Prima conferință de acest fel — după Conferința celor Trei Mari de la Potsdam — s-a ținut cu începere de la 11 septembrie 1945 la Londra[353], cu participarea miniștrilor de externe ai Aliaților: Byrnes, al Statelor Unite, Bevin al Marii Britanii, Molotov al U.R.S.S., secundați de adjuncții lor; scopul ei precis era redactarea textelor *proiectelor de tratate de pace* cu Italia și cu fostele țări satelite ale Germaniei. Conferința a fost un eșec; ea s-a încheiat la 2 octombrie, fără să se fi ajuns la rezultate precise. Cele mai mari divergențe între cele două „lagăre", „Occident" și „Orient", au fost relativ la două probleme: admiterea Franței și a Chinei ca Mari Puteri participante și cererea puterilor occidentale ca în fruntea tratatelor să se includă obligația „libertățile fundamentale". Molotov a ridicat obiecțiuni și de aceea s-a convenit să se reînceapă discuțiunile la o nouă conferință a miniștrilor de externe, ce se va ține de astă dată la Moscova.

Conferința de la Moscova a celor trei miniștri de externe s-a ținut între 16—26 decembrie 1945[354]; dacă n-a realizat progrese în ce privește apropierea punctelor de vedere ale celor două grupări referitor la marile probleme mondiale, ea a avut pentru România însemnătate prin faptul că a luat măsurile de destindere ce au condus la recunoașterea guvernului Groza și la restabilirea relațiilor diplomatice ale României cu puterile apusene.

Din cauza anevoinței cu care înaintau discuțiile interaliate, a rămas ca, după Moscova, ele să fie continuate de adjuncți și au fost reluate de miniștrii de externe la Paris în două conferințe: întâia la 25 aprilie și cea de-a doua la 5 iulie 1946. Ședințele s-au ținut în Palatul Luxembourg și au fost secrete[355]. S-a recunoscut Franței dreptul de a lua parte la discuțiile tratatelor de pace, însă, în ce privește dreptul ei de a vota, i s-a recunoscut numai pentru Tratatul cu Italia. Și această conferință a fost considerată ca un eșec, mai ales pentru faptul că nu s-a putut ajunge la o înțelegere în problema Triestului și a hinterlandului său — revendicate și de Italia și de Iugoslavia. Spre a se înregistra un succes, s-a trecut la discuția Tratatului cu România, unde soluția apărea mai ușoară, întrucât se convenise ca să i se acorde Transilvania de Nord, iar ea renunțase la Basarabia și Bucovina de Nord în favoarea Uniunii Sovietice[356].

Conferința pentru Tratatul cu România și cu celelalte țări foste satelite ale Germaniei a început la Paris, în Palatul Luxembourg, la 29 iulie 1946. Delegația română a fost primită *ad audiendum*, adică numai ca să fie ascultată. Ea avea ca șef pe Tătărescu, în calitatea sa de ministru de externe, căruia i s-au adăugat Pătrășcanu, Gheorghiu-Dej și Voitec, ca reprezentanți ai principalelor partide componente ale guvernului, și generalul Dămăceanu, ca expert militar[357]. Rolurile au fost împărțite în așa chip încât Tătărescu să susțină lupta în ședințele plenare și în comisii, iar asesorii să facă propagandă în favoarea României în reuniuni particulare și prin presă. De altfel, condițiile politice și obligațiile materiale impuse României erau cunoscute și acceptate, în liniile lor mari, încă de la încheierea Armistițiului, încât discuțiile s-au purtat numai asupra chestiunilor de detaliu.

Lupta a fost, totuși, destul de aprigă. Ungurii au încercat să salveze pentru ei ceva din teritoriul Transilvaniei, pe care li-l dăruise Dictatul hitleristo-mussolinian de la Viena; în vederea aceasta, ei au organizat o înverșunată luptă de culise în „comisia de delimitare a frontierelor". O curiozitate a fost faptul că ei au găsit doi simpatizanți în persoana delegaților a două țări foarte depărtate: Noua Zeelandă și Africa de Sud, membre ale *Commonwealthului* britanic. Era, desigur, un ecou al campaniei revizioniste duse de Ungaria horthystă și a propagandei deșănțate dusă în presă de lordul Rothermere[358] în favoarea vechii Ungarii feudale a magnaților maghiari.

Ca port-parolă a unor cercuri reacționare din Marea Britanie, delegatul Australiei nu s-a sfiit să invoce o pretinsă atitudine șovină a românilor din Ardeal și, în consecință, să facă obiecții propunerii de a se anula complet Dictatul hitleristo-fascist de la Viena, care mutilase Ardealul. Delegații celor două îndepărtate țări s-au mărginit însă a-și afirma atitudinea pe cale procedurală și, probabil, puțin convinși ei înșiși de justețea cauzei pe care o îmbrățișaseră, au terminat printr-o abținere de la vot.

Poziția cea mai fermă în favoarea restituirii integrale a Ardealului României a fost cea adoptată de delegațiile sovietice[359], care și-au ținut angajamentul luat la 2 aprilie 1944; este posibil ca în această poziție să fi intrat și dorința de a îndulci României amărăciunea pilulei Basarabiei și nordului Bucovinei.

Delegații noștri n-au reușit, cu toată logica și căldura argumentației lor, să facă să se recunoască României calitatea de „cobeligerantă", nici să i se atribuie despăgubiri din partea Germaniei și Ungariei, pentru incalculabilele prelevări, pagube și distrugeri pricinuite de armatele acestor inamici pe teritoriul României.

Cauza principală a dificultăților întâmpinate de România la Conferința Păcii nu era atât în ea însăși, ci în poziția în care ea se găsea prin faptul scindării lumii în două lagăre rivale. Prin poziția sa geografică, prin desfășurarea fazelor războiului și, desigur, prin unele înțelegeri secrete din timpul lui, România apărea la Conferința Păcii ca făcând parte din „lagărul comunist", dirijat de U.R.S.S. și atunci, clauzele tratatului de încheiat cu România erau una din arenele de luptă între cele două mari grupări antagoniste. Ceea ce se urmărea nu erau atât interesele proprii ale României, ci consolidarea zonelor de influență și obținerea de cât mai multe avantaje și profituri pe socoteala ei. Drama Conferinței Păcii de la 1919, după primul război mondial, se repeta, cu forme și parteneri puțin schimbați, dar cu același fond, la baza căruia se găseau bogățiile petroliere și celelalte produse ale solului și subsolului, cu care o natură darnică a înzestrat țara noastră și a expus-o lăcomiei celor mari.

Lupte importante s-au dat în sectorul clauzelor economice, mai ales în jurul articolelor 22 și 28; ele au dus la discuții vii între delegația sovietică și cea australiană. Aceasta din urmă a contestat Uniunii Sovietice legitimitatea

cifrei de 300 000 000 dolari, impusă României ca despăgubire pentru pierderile și distrugerile cauzate de armata română în Rusia, precum și plata în mărfuri, cerută de U.R.S.S.; se cerea ca mărimea despăgubirilor să se stabilească de o comisie interaliată, iar plata să se facă în dolari sau lire sterline. Aceste cereri au fost respinse categoric de delegațiile sovietice pe motivul că, la fixarea cuantumului despăgubirilor, Uniunea Sovietică a cerut României numai 1/5 din compensațiile ce i se cuveneau de drept, iar propunerea ca plata să se facă în dolari sau în lire sterline ar însemna ca România să devină dependentă de sistemul monetar anglo-american.

Uniunea Sovietică a reușit a impune un nou regim al navigației pe Dunăre, lichidând vechiul regim internațional ce dădea mari puteri Comisiei Europene a Dunării în care aveau influență hotărâtoare Marea Britanie și Franța. S-au pus bazele unui nou regim, prin care autoritatea asupra acestei mari căi de comunicație internațională se restrângea numai la statele riverane.

O deosebită importanță pentru viitoarea dezvoltare liniștită a statului român pe plan intern a avut-o sarcina din clauzele politice ale Tratatului[360], care impunea României obligația de a rezolva egalitatea completă a naționalităților conlocuitoare cu românii. Pe temeiul acestei îndatoriri, s-a legiferat așa-numitul „Statut al naționalităților", care prevedea în chipul cel mai larg înfrățirea naționalităților conlocuitoare pe teritoriul României; el ștergea orice deosebire în fața drepturilor legale între cetățenii țării, interzicea sub pedeapsă cercetarea originii etnice și pedepsea defăimarea unei națiuni, limbi ori religii.

Sectorele referitoare la „Restituiri și reparațiuni" (Partea a V-a) și la „Clauzele economice" (Partea a VI-a), cuprinzând articolele 22—35, sunt foarte severe și impun României, pe lângă obligațiile mari, către state, o mulțime de obligații mărunte, dar excesiv de oneroase către supușii altor state (de pildă, articolul 24: despăgubiri pentru pagube indirecte produse străinilor).

În general, clauzele înscrise în Tratatul de Pace încheiat la Paris în 1947 și porțile pe care el le deschidea modului lor de executare au consacrat încadrarea României în sistemul politic și economic dirijat de Uniunea Sovietică. Într-unul din articolele sale prin care comenta rezultatul global al

Conferinței, Gh. Gheorghiu-Dej scria: „Poporul român știe că independența și suveranitatea lui, interesele și viitorul lui sunt chezășuite și apărate de prietenia și alianța frățească cu Uniunea Sovietică, cu țările de democrație populară".

Dacă unele din sforțările României au rămas infructuoase pe teren practic, șeful delegației române a ținut cel puțin să fixeze, pentru Istorie, în fața înaltului for mondial întrunit în capitala lumii, care a fost rolul României în a doua parte a participării sale la cel de-al doilea război mondial și care au fost serviciile aduse cauzei comune a Aliaților pentru grăbirea victoriei și a păcii, aportul numeric al forțelor trimise în luptă și al jertfelor consimțite de România, acestea considerate atât în chip absolut, cât și prin comparație cu alte țări ce solicitau atitudinea binevoitoare a celor mari.

În expunerea sa[361], făcută în ședința plenară a Conferinței, la 13 august 1946, prezidată de Byrnes, Tătărescu a cerut rectificarea falsei aserțiuni cuprinsă în preamblul proiectului de tratat, cum că România ar fi intrat în război împotriva Germaniei hitleriste și a Ungariei horthyste „după încheierea armistițiului cu Națiunile Unite", la 12 septembrie 1944, ca o obligație cuprinsă în stipulațiile lui. Adevărul este că intrarea în război cu Germania și Ungaria a fost anunțată în *Proclamația* Regelui Mihai și în *Declarația* noului guvern Sănătescu, chiar în seara de 23 august, la cinci ore după demiterea și arestarea lui Antonescu și a colaboratorilor săi. După această dată, nici un glas distonant, nici o disidență politică nu s-au ridicat în fața voinței unanime a poporului, exprimată prin vocea conducătorilor lui legitimi; nici un soldat român, voluntar sau din armata regulată, nu a mai continuat să lupte alături de armatele germane și ale sateliților ei. Românii au dat Aliaților nu 12 divizii, cum s-a prevăzut în Convenția de Armistițiu încheiată la Moscova în septembrie 1944, ci, în total, 18 divizii, cu un efectiv de 385 000 de oameni. Armatele române au dus o campanie de 260 de zile, pătruzând prin lupte grele și jertfe eroice pe o adâncime de aproape 1 000 de km în dispozitivul inamic, de la râul Mureș până în centrul Boemiei, dând 16 mari bătălii în plină iarnă, au străbătut 12 masive muntoase cu zăpada până la piept, au liberat 3 831 de localități — dintre care 53 de orașe — și au capturat 103 214 prizonieri. Aceste succese, ce se înscriu la partida victorioasă a Aliaților, au fost plătite cu mari jertfe: armatele române au

pierdut 168 591 ofițeri și soldați, din care 111 379 morți și răniți[362]. Acțiunea armatelor române a avut o mare importanță strategică: ea a împiedicat pe germani să organizeze noi linii de rezistență în teritoriul român, în Ungaria și pe linia de frontieră din sudul Germaniei–Cehoslovacia, înlesnind în același timp acțiunea armatelor sovietice de a pătrunde în Balcani, de a elibera Iugoslavia și a muta, dintr-un singur salt, Frontul de Răsărit de la Nistru până în inima Europei.

Reprezentanții de frunte ai țărilor beligerante, care participau la această ședință plenară a Conferinței, au trebuit să asculte acest imn de glorie al armatei române, să afle lucruri pe care le ignorau și să recunoască, cel puțin moralmente, îndreptățirea poporului român de a se prezenta cu fruntea sus înaintea marelui for mondial spre a-și apăra interesele și a solicita dreptate.

Pentru punerea la punct a unui număr de chestiuni neclarificate din proiectul Tratatului de Pace a fost nevoie de încă o conferință internațională la New York, ce s-a ținut între 4 noiembrie și 12 decembrie 1946 și la care au participat și cei patru miniștri de externe. S-a dat, după multe discuții, redactarea definitivă a articolelor privitoare la despăgubirile financiare ce incumbau României, la restituirile de bunuri aparținând Aliaților, la reparații, la problema Dunării și alte chestiuni de detaliu.

Pentru iscălirea tratatelor s-au convocat pentru 10 februarie 1947, la Paris, delegații cu împuterniciri speciale din partea guvernelor țărilor lor. Din partea României au fost: Tătărescu, Voitec, Pătrășcanu și generalul Dămăceanu.

Ceremonia iscălirii a avut loc în Sala Orologiului de la *Quai d'Orsay* — Ministerul Afacerilor Străine al Franței și a fost prezidată de ministrul francez de externe, Georges Bidault. Erau prezenți, ca delegați ai celor Trei Mari Puteri: ambasadorii Bogomolov, din partea Uniunii Sovietice, Jefferson Caffery din partea Statelor Unite și ministrul Duff Cooper din partea Marii Britanii; au mai fost admiși să-și pună iscăliturile lor — deși statele pe care le reprezentau nu luseră parte la războiul împotriva României: Bidault, din partea Franței, ambasdorul chinez Tsien-Tai și delegații a încă opt state, indirect interesate. În prealabil, tratatele fuseseră semnate de miniștrii de externe: Molotov, Byrnes și Bevin în capitalele respective.

Bidault a adresat delegaților o alocuțiune, după care aceștia au trecut alături, în Salonul Păcii, unde au semnat documentele.

O dată cu Tratatul cu România, au fost semnate și tratatele cu Italia, Ungaria, Bulgaria și Finlanda, țări foste satelite ale Germaniei, care apoi s-au despărțit de ea, fără ca vreuna din ele să fi adus apoi cauzei Aliaților concursul masiv și plin de jertfe al României.

Delegația română a remis, cu această ocazie, Puterilor Aliate și Asociate o notă a guvernului român prin care declara că România va depune toate sforțările pentru a executa obligațiile ce-i reveneau din dispozițiile cuprinse în Tratat, dar că „această declarație sinceră și leală îi dă dreptul să folosească un ultim prilej pentru a afirma o dată mai mult că unele din obligațiunile impuse României sunt excesive și altele sunt nedrepte".

Ratificarea Tratatului de Pace de către România s-a făcut de către Adunarea Națională a Deputaților, într-o ședință solemnă, la 23 august 1947; el a intrat în vigoare la 15 septembrie același an. Conform uzului diplomatic, așa-numitele „instrumente de ratificare" ale tratatelor de pace cu România, Ungaria, Bulgaria și Finlanda au fost predate, la Moscova, ministrului de externe sovietic, Molotov, și se păstrează în Arhiva Ministerului Afacerilor Străine al Uniunii Sovietice[363].

ÎNCHEIERE

Astfel s-a încheiat noul capitol din cartea durerilor poporului român care poartă titlul: *participarea română la cel de-al doilea război mondial*. Dacă ne-am mărgini să o privim numai în lumina bilanțului material cu care s-a încheiat, va trebui să constatăm că am ieșit din el micșorați; unitatea națională a fost iarăși stricată și harta țării știrbită față de cum ieșise din războiul de întregire. Sute de mii de vieți tinere, vlaga neamului, jertfite fără folos. Multe ruine și multă jale. Răni adânci ce nu se vor cicatriza repede. Obligații dure ce nu vor putea fi împlinite ușor. O parte însemnată a jertfelor noastre, închinată pe altarul cauzei comune a Aliaților, dacă nu este complet sau voit ignorată, este însă puțin băgată în seamă; puținele vorbe calde nu pot anihila răceala marilor cifre din clauzele Tratatului.

Laitmotivul ce domină finalul acestei simfonii eroice, degajându-se strident din ultimele acorduri, evocă datoria ce ni s-a impus pentru o vină căreia nu i s-au admis circumstanțe ușurătoare: vom plăti, așa cum ne-a fost socotită cu meșteșug contabilicesc, cu asprime și cu munca unui lung șir de ani. Vărsarea de sânge s-a sfârșit; în locul ei începe vărsarea de sudori.

Să ne întoarcem privirile de la durerile ce ne vin din afară la speranțele ce mijesc dinăuntrul hotarelor.

Munca de reconstrucție a bunurilor irosite, acea muncă ce ne va îngădui să facem față cu cinste iscăliturilor ce au angajat țara, se întemeiază acum pe o nouă structură socială a țării, ce prinde a se înfiripa și pe un nou așezământ politic, legat de dânsa. Revoluția începută la 23 august își urmează mersul ei ascendent cu pași când mai încetișori, când mai grăbiți, întrebuințând metode de lucru când mai blajine, când mai aspre. Cu ajutorul

puternicei țări vecine de la nord-est, care și-a luat sarcina de a ne călăuzi pașii pe noua cale, se lucrează intens la prefacerea politico-socială ce poartă numele de instaurarea și construirea orânduirii socialiste a statului român. Înfăptuită la început și dirijată de o fracțiune a țării, ea a câștigat în întindere și este primită astăzi cu încredere și cu speranță de masele populare, care simt în acțiunea ei o adiere de dreptate pentru mulțimea celor ce muncesc. Pe de altă parte, ele văd o întrebuințare mai justă a potențialului țării, care va îngădui trecerea cu bine peste imensele greutăți ale orei prezente și, în definitiv, îndrumarea poporului către o viață mai fericită.

Fie ca sforțările ce se depun să fie încununate de succes: pansarea și vindecarea rănilor produse de un război rău conceput, dar eroic purtat, și înălțarea țării și a poporului la acel nivel moral și material care impune respect și cucerește prietenii. Muncă — a brațelor și a creierului —, seriozitate, solidaritate, dreptate socială, patriotism sunt postulatele vremii, indispensabile pentru a da garanția acestor succese.

Ele sunt, mai ales și în primul rând, directivele ce se impun a fi date educației noilor generații ale tineretului român, pentru ca, însușindu-le, el să nu privească războiul purtat de părinții lor numai ca o acumulare de greșeli, ca un izvor de nenorociri ce s-au abătut asupra țării și poporului, ci ca probă de vigoare națională, ca un ferment de bune acțiuni, ca un îndemn spre munca de înălțare a patriei.

NOTE

1 Despre marșul spre Odessa al trupelor române în 1941 vezi Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941-23 august 1944*, ed. a II-a revizuită și adăugită de autor, Madrid, Editura Carpați/Traian Popescu, 1986, pp. 139 și urm.

2 Potrivit unor date recente, în bătălia Odessei armata română a înregistrat următoarele pierderi: 17 729 morți, 63 345 răniți și 11 471 dispăruți, cifre superioare celor consemnate în lupta pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei și apropiate celor din episodul Stalingrad (cf. Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p. 27).

3 Ofensiva contra Odessei s-a declanșat la 8 august 1941, iar bătălia propriu-zisă s-a desfășurat în perioada septembrie–16 octombrie 1941. Comanda Armatei 4 române a fost asigurată de generalul Nicolae Ciupercă până la 9 septembrie 1941, iar în continuare de către generalul Iosif Iacobici (cf. Alesandru Duțu, *Operația de la Odesssa*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 2).

4 Gheorghi Konstantinovici Jukov (1896–1974), mareșal al U.R.S.S., comandant de grupuri de armată și fronturi, șef al Marelui Stat Major, membru al Comandamentului Suprem (*Stavka*) după 23 iunie 1941, iar în 1944-1945 comandant al Frontului 1 bielorus, care, în colaborare cu Frontul 1 ucrainean (comandant mareșalul I. S. Konev), a încercuit și capturat Berlinul, în aprilie-mai 1945. Memorialist.

5 Vezi biografia lui în Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, p. 465.

6 În lucrările cercetate apar unele neconcordanțe între diferitele informații furnizate despre dispozitivul de luptă și cele comunicate de C. Kirițescu (Alesandru Duțu, *Operația de la Odessa*, schiță; Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 139–144).

7 Piotr Grigorevici Șafranov (1901–1972), general-colonel, erou al U.R.S.S.

8 La 9 septembrie 1941, S-a afirmat, mult prea adeseori, că generalul N. Ciupercă a fost suspendat pentru că nu ar fi fost de acord cu prelungirea campaniei în Est *dincolo de Nistru*. În realitate, comandantul Armatei 4 a propus, la 4 septembrie 1941, înainte de angajarea asediului Odessei, o reorganizare a forțelor și atacul pe o singură direcție (Tatarka). Mareșalul nu a fost de acord cu aceasta și, la trecerea în rezervă a lui N. Ciupercă, și-a dat avizul ca generalul să fie distins cu „Mihai Viteazul" clasa a III-a și „Coroana României" cu spade, pentru „priceperea cu care a condus Comandamentul Armatei 4 în operațiunile de dezrobire a Basarabiei" (cf. Ilie Culișniuc-Olaru, *Generalul de armată Nicolae Ciupercă*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 6/1994, pp. 41–41).

9 Comandant al Grupului 7 Vânătoare, căzut, la 21 august 1941, la Vasilevka (cf. Ion Bucurescu, ed., *Aviația română pe Frontul de Est și în apărarea teritoriului*, II, *1943–1944*, București, Editura Fast Print, 1994, p. 491). Portret datorat ziaristului C.A. Orășanu, în Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, pp. 452–453.

10 Comandor aviator în retragere (n. 1919), distins după episodul Odessa cu „Coroana României", „Steaua României", „Virtutea Aeronauticii", „Vulturul German" și „Crucea de Fier" (clasele II și I), ca și cu medalia „Cruciada împotriva comunismului" (cf. Ion Bucurescu, *op. cit.*, II, pp. 416–418).

11 Vasile Claru (1918–1941), sublocotenent, avansat *post-mortem* locotenent și distins cu „Mihai Viteazul", clasa a III-a. Portret de C.A. Orășanu, în Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 463.

12 Comandant general de brigadă Petre Vlădescu.

13 Detalii privind bătălia Odessei în toate fazele sale, oferite de corespondenții români de război ai timpului și care au stat parțial la baza reconstituirii din paginile anterioare ale lui C. Kiriței escu, în Pan. M. Vizirescu, ed., *Odessa*, București, Editura „Dacia Traiană", 1942, 148 p. (Colecția *Sânge românesc pentru Lumea Nouă*, vol. III). Despre campania României de la 22 iunie 1941 la 16 octombrie 1941 vezi și vol. *Sangue romena per la Nuova Europa. La Romania in guerra nella stampa italiana*, București, 1942, 225 p.

14 Wilhelm Keitel (1882–1946), feldmareșal, șeful Înaltului Comandament al *Wehrmachtului - O.K.W.* (1938–1945). Judecat și condamnat la Nürnberg la moarte prin spânzurătoare. Memorialist.

15 Vezi nota 2. Alesandru Duțu a comunicat următoarele cifre: pierderi totale (morți, răniți, dispăruți) 90 020, adică 28,76 la sută din totalul forțelor angrenate în bătălia Odessei: 340 223 (cf. *Operația de la Odessa*, în *loc. cit.*).

16 În fapt, Ion Antonescu fusese recompensat *înainte de Odessa* cu respectivele distincții și cu avansarea, la 22 august 1941, la gradul de *Mareșal al României*, pentru câștigarea marii bătălii a eliberării Basarabiei și nordului Bucovinei, al treilea în ordine după C. Prezan și Al. Averescu, pentru faptele lor de armă din primul război mondial.

17 De fapt, la Tiraspol.

18 Gh. Alexianu (1897–1946), cunoscut jurist și politician, guvernator al Transnistriei (1941–1944). Judecat, condamnat la moarte și executat o dată cu Mareșalul Antonescu.

19 Gherman Pântea (1894–1967), primarul Odessei (octombrie 1941–ianuarie 1944) (cf. Cristian Troncotă, *Primarul Odessei povestește*, în „Magazin Istoric", nr. 3/1995, pp. 45–50). Vezi raportul prezentat de Primăria municipiului Odessa asupra primului an de activitate – *În slujba Țării. Un an de gospodărire românească la Odessa. 16 octombrie 1941–16 octombrie 1942*, Odessa, Tip. Graiul Românesc, 1942, 112 p.

20 Relatarea este autentică, fiind confirmată ulterior și de Gherman Pântea într-o scrisoare destinată Mareșalului Antonescu (cf. Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 47).

21 Controversa în jurul represaliilor de la Odessa a provocat, deja, o bogată literatură, cu argumente și cu cifre privind numărul victimelor (de zeci și zeci de mii!) foarte greu de luat în considerare, atunci când – se știe – imediat după atentatul din 22 octombrie 1941 au fost executați circa 450 de „agenți inamici".

22 Este deosebit de semnificativ că, în *Memoriul* său din 15 mai 1946, Mareșalul Antonescu, respingând „ofertele" cu care se jucau acuzatorii, a menționat totala neseriozitate a „cazului", specificând că justițiarii sovietici sau români încercaseră să-i smulgă semnătura pe cifre reprezentând victimele oscilând între credibilitate și fantastic: 27 000 în 1944; 225 000 în iunie 1945; 100 000 în ianuarie 1946 și 20 000, în mai 1946, la proces (cf. Ioan Dan, *„Procesul" Mareșalului Ion Antonescu*, București, Editura Tempus, 1993, p. 259).

23 După cercetări sistematice, *SSI*-ul lui Eugen Cristescu a confirmat respectiva stare de lucruri.

24 Vezi Primăria municipiului Odessa, *În slujba țării...*, *passim*.

25 Consemnăm că în *Memoriul* din 15 mai 1946 înaintat „Tribunalului Poporului" Mareșalul Antonescu a relatat că nici un moment nu s-a gândit a primi de la Hitler Transnistria drept „compensație" la Est pentru pierderea nordului Transilvaniei în folosul Ungariei la Vest, declarându-i consecvent *Führerului* că: „România nu se maghiarizează la Vest și nu se slavizează la Est" (apud Ioan Dan, *op. cit.*, p. 257). Transnistria a fost primită, în consecință, ca *teritoriu de ocupație și administrație militară* pentru anii războiului: „*Nici o altă declarație publică* – continuă Mareșalul în același document – *nu cuprinde intențiile noastre în privința anexării Transnistriei*" (subl. ns. – Gh. B.) (*ibidem*). Nu o singură dată, Antonescu a deslușit țelurile României în război: „România luptă – aprecia el în conferința ținută în aprilie 1943 la Școala Superioară de Război – nu să salveze cauza Europei, ci *propria ei cauză*, deoarece o victorie rusă înseamnă spulberarea noastră" (subl. ns.) Cu același prilej, Antonescu a mai precizat: „*...Luptând în Est nu înseamnă că am trădat interesele neamului la Vest [...]. Regimul Mareșalului Antonescu luptă și va lupta pentru toate granițele României*" (subl. ns. – Gh. B.) (apud Mareșal Ion Antonescu, *Istoria mă va judeca. Scrieri inedite*, ed. C. Hlihor, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1993, pp. 152–153).

26 Informații exacte despre administrarea Transinistriei în anii 1941–1944 în Ioan Dan, *op. cit.*, pp. 211–251 (Capitolul IX, *Administrarea Transnistriei)*; Olivia Veverca, *Administrația civilă română în Transnistria*, Chișinău, Universitas, 1993.

27 Pentru detalii vezi Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului* (sub tipar).

28 Vezi Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, I, București, Editura Saeculum/Editura Europa Nova, 1995, pp. 203–208 (interogatoriul din 6 mai 1946 al lui I. Antonescu), *ibidem*, II, pp. 168–174) (*Memoriul* din 15 mai 1946); Ioan Dan, *op. cit.*, pp. 211 și urm.; *Procesul lui Ion Antonescu*, ed. Ioana Cracă, București, Editura Eminescu, 1995, pp. 183–194 (interogatoriul din 7 mai 1946 al lui Gh. Alexianu). (Acest din urmă volum este realizat după ediția falsificată a înscenării judiciare comuniste din 1946: *Procesul marei trădări naționale*, București, Editura Eminescu S.A., 1946. Vezi mai jos.)

29 Constantin (Piky) Z., Vasiliu (1881–1946), militar de carieră, subsecretar de stat al Ministerului de Interne, inspector general al Jandarmeriei (1941–1944). A fost judecat, condamnat la moarte și executat o dată cu I. Antonescu, M. Antonescu și Gh. Alexianu.

30 Vezi acuzațiile cuprinse în *Hotărârea* „Tribunalului Poporului" nr. 17/17 mai 1946 pentru a se justifica condamnarea la moarte a lui Gh. Alexianu (apud Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul lui Ion Antonescu. Documente*, II, pp. 171–273).

31 Paul Ludwig Ewald von Kleist (1881–1954), feldmareșal german, în 1943 comandant al Grupului de armate germano-român din Ucraina, demis de Hitler la 30 martie 1944. A murit în lagăr în U.R.S.S.

32 La 2 decembrie 1941, trupele germane au încercat printr-un ultim efort să captureze Moscova, ocupând periferiile. La 5 decembrie 1941 s-a declanșat contraofensiva victorioasă a Armatei Roșii (prelungită până la 20 aprilie 1942). În atare condiții, Hitler a fost silit, pentru prima dată în cursul operațiilor pe Frontul de Est, să dicteze, la 8 decembrie 1941, stoparea ofensivei germane (cf. B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, London, Cassell, 1971, pp. 168–170; *Moskovskaia bitva, 1941–1942*, în M. M. Kozlov, ed., *Velikaia Otecestvennaia voina. 1941–1945. Entiklopediia*, Moskva, Sovetskaia Entiklopediia, 1985, pp. 464–466; P.N. Pospelov, ed., *Istoriia Velikoi Otecestvennoi voinî Sovestskogo Soiuza. 1941–1945*, II, Moskva, Voennoe Isdatelstvo, 1963, pp. 277 și urm.)

33 În acest loc din manuscris, C. Kiriţescu a făcut o schiţă în creion: 1. Exemplu de plasare a unei poziţii de rezistenţă sovietice; 2. Şanţ anticar.

34 Termenul utilizat este exagerat, fapt recunoscut mai ales după 1960 de către istoricii de la Moscova, care au insistat, în condiţiile combaterii cultului personalităţii al lui I. V. Stalin, tocmai asupra *lipsei de perfecţiune* a pregătirii Armatei Roşii pentru războiul viitor, de unde şi eşecurile de proporţii din prima fază a conflictului germano-sovietic.

35 La 7 decembrie 1941, forţele nipone au atacat prin surprindere baza navală a flotei S.U.A. din Pacific – Pearl Harbor (Arhipelagul Hawaii) (cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, pp. 85 şi urm. – cu bibliografia problemei, pp. 86–87). În replică, la 8 decembrie 1941, S.U.A. s-au declarat în stare de război cu Japonia, apoi cu celelalte puteri ale Axei. România, în consecinţă, s-a considerat la 12 decembrie 1941 în stare de război cu S.U.A., iar acestea au ripostat la 5 iunie 1942 (cf. Gh. Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939–1945*, p. 62).

36 Vezi, în acest sens, V. M. Kuliş, *Vtoroi front. Operaţii v Zapadnoi Evrope v 1944–1945 g.g.*, I, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1960; John Costello, Terry Hughes, *D Day*, London-Sydney, Pan Books Ltd., 1975, pp. 6–112, Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, II, *1943–1945*, Paris, P.U.F., 1969, pp. 79–82).

37 Cf. Winston S. Churchill, *Mémoires sur la Deuxième Guerre mondiale*, IV/2, Paris, Plon, 1951, pp. 78 şi urm.

38 Jean-François Darlan (1881–1942), amiral şi politician francez, vicepremier în guvernul de la Vichy (1941), suspendat în 1942 şi trimis în Africa de Nord, unde a fost asasinat.

39 Charles de Gaulle (1890–1870), celebru militar şi politician francez, lider al mişcării de emigraţie opoziţioniste ocupanţilor germani şi regimului de la Vichy (*Franţa Liberă*, din 1940, iar în 1943–1944 – *Comitetul Francez al Eliberării Naţionale*), şef al guvernului provizoriu de la Paris din 1944–1946, preşedinte al Republicii Franceze (1959–1969). Memorialist.

40 La 18 iunie 1940, la *BBC* (cf. Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre*, I, Paris, Plon, 1954, pp. 90, 331–332). Textul exact din alocuţiune: „...Acest război n-a fost tranşat prin bătălia Franţei. Acest război este un război mondial" (*ibidem*, p. 331).

41 La 15 februarie 1941.

42 Prin Legaţia S.U.A. la Bucureşti.

43 Starea de război între cele două ţări s-a instalat, oficial, cu începere de la 7 decembrie 1941. Cu acel prilej, Mareşalul Antonescu a redactat o *Declaraţie*, din care reţinem: „Marea Britanie nu-a declarat război. Starea de război între mica Românie şi imensa putere în stare azi la ora 12. Regret înştiinţarea ce micul dar bravul şi necontenit încercatul şi nedrept lovitul popor românesc că atât de puţin s-a înţeles zbuciumul şi tragedia în care de secole se zbate nu numai pentru a-şi apăra fiinţa şi drepturile sale la viaţă şi la libertate, la linişte şi la unire [...] Marea Britanie se bate de secole pentru a cuceri, noi ne batem pentru a ne apăra..." (apud Ion Şuţa, *România la cumpăna Istoriei. August '44*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1991, p. 394).

44 Cf. Mircea Ionniţiu, *American-Romanians Relation during the Reign of King Mihai*, în Paul D. Quinlan, ed., *The United States and Romania. American-Romanian Relations in the Twentieth Century*, Woodland Hils, ARA, 1988, p. 92.

45 Mircea Muşat şi colab., ed., *23 august 1944. Documente*, I, *1939–1943*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 337.

46 După cum se vede, C. Kiriţescu nu se numără printre admiratorii Mareşalului Ion Antonescu. Fără a simplifica nicidecum lucrurile, vom releva că la un moment Mareşalul Antonescu a pus, pe unul

din demersurile lui C. Kiriţescu, o rezoluţie usturătoare, care, după cum era uzul, mai mult ca sigur a fost adusă la cunoştinţa petiţionarului.

47 Situaţia prezentată nu era exactă. Mareşalul Antonescu a angajat forţele armate române pe Frontul de Est *nu atât* pentru a obţine compensaţii (de ex., anularea Dictatului de la Viena), ci pentru că *astfel impuneau ţelurile campaniei* (naţionale, politico-ideologice), ca şi *necesităţile strategice ale războiului*. La 19 august 1942, Mareşalul a pus următoarea rezoluţie pe un raport din 15 august 1942 al generalului Ilie Şteflea, şeful Marelui Stat Major român: „Pentru câştigarea războiului *mergem oriunde*..." (subl. ns. – Gh. B.) (apud Ioan Constantin Drăgan, ed., *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de reîntregire*, III, Veneţia, Editura Nagard, 1989, p. 464).

48 La 3 aprilie 1941. Despre context şi consecinţe vezi László Sütő, *La Politique interalliée et la Hongrie pendant la Seconde Guerre mondiale*, Bruxelles, Presses Universitaires, 1983, p. 55.

49 După cum s-a mai subliniat, aceste lucrări (vezi *Odessa*), apărute în 1941–1942 într-o colecţie îngrijită de poetul Pan. M. Vizirescu, care coopera cu corespondenţii români de război de pe front, au fost folositoare lui C. Kiriţescu pentru reconstituirea faptelor militare din această carte.

50 Unele editate şi în limbi străine, mai cu seamă în germană şi italiană. O bibliografie selectivă a acestora, în Gh. Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939–1945*, pp. 93–99, *Războiul sfânt (1941–1944). Lucrări contemporane*.

51 Vezi *Siebenbürgen*, Herausgegeben der Institut für Rumänische Geschichte in Bukarest, I-II, Bukarest, 1943.

52 La 11 octombrie 1941, trupele germano-române (îndeosebi Armata 11 germană) au atins punctul nord Berdiansk, în zona Mării de Azov (cf. Alesandru Duţu, *Bătălia de la nord de Marea de Azov*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 3).

53 În funcţie de sectoarele frontului, forţele sovietice au declanşat ofensiva înspre sud-vest la date diverse, între 1 şi 15 ianuarie 1942 (P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, II, pp. 339 şi urm.)

54 La sud-vest de Harkov.

55 Fedor von Bock (1880–1945), feldmareşal german, comandant al Grupului de armate german „Sud" după demiterea feldmareşalului Karl von Rundstedt (1875–1953) şi moartea succesorului acestuia, Walter von Reichenau (1884–1942). La 13 iulie 1942, von Beck însuşi va fi schimbat de la comanda Grupului, datorită dezacordului intervenit între el şi Hitler pe tema ofensivei germane înspre sud-vestul U.R.S.S. – pe una sau două direcţii concomitent, respectiv Munţii Caucaz ori, concomitent, Munţii Caucaz şi Stalingrad.

56 Pentru detalii vezi Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea. 1941–1944*, Bucureşti, Editura Militară, 1995, *passim*; Platon Chirnoagă, *Istoria politică şi militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 159–168; Alesandru Duţu, *Ofensiva din Crimeea*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 4. Versiunea sovietică: P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, II, pp. 339–344.

57 De la 12 septembrie 1941.

58 Fritz Erich von Manstein (1887–1973), reputat militar german, comandant al trupelor blindate care au atacat U.R.S.S. în iunie 1941 (pe direcţia Leningrad), apoi, din septembrie 1941 până în august 1942, comandant al Armatei 11 germane şi avansat feldmareşal pentru succesele din Crimeea, transferat în zona Leningrad, iar în noiembrie 1942 la Stalingrad – comandant al Grupului de armate Don, care trebuia să salveze din încercuire Armata 6 germană a lui Friedrich Paulus; comandant al Grupului de armate „Sud", în 1943–1944. Cel mai de seamă eşec al carierei sale: operaţia *Citadela*, vizând eliminarea intrândului sovietic de la Kursk (iulie 1943). Memorialist.

59 Vezi *cronologia* evenimentelor militare din zona respectivă, în Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea*, pp. 112–116.

60 Dmitri T. Kozlov (1896–1967), general sovietic, comandant al Frontului din Crimeea în 1942.

61 La 7 iunie 1942 (operațiunea *Störfang)* (detalii în Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea*, pp. 50 și urm; în documente, pp. 242 și urm.)

62 *Ibidem*, p. 258.

63 *Ibidem*, pp. 263–264.

64 *Ibidem*, pp. 267–268.

65 Comandant generalul Gh. Manoliu.

66 Asediul Sevastopolului s-a încheiat la 4 iulie 1942.

67 Potrivit datelor rezultând din documentele militare, pierderile înregistrate de sovietici s-au ridicat la: 50 000 – 60 000 morți și răniți, 95 000 prizonieri (*ibidem*, p. 53).

68 Pierderile trupelor germano-române au fost: 35 000 morți, răniți și dispăruți, din care 260 ofițeri și 8 194 subofițeri și soldați români morți (*ibidem*, p. 53).

69 Operațiunea codificată *Blau* (din 30 iunie 1942 – *Braunschweig*), declanșată la 28 iunie 1942, de către Grupul de armate german „Sud", comandat de feldmareșalul Fedor von Bock, în conformitate cu Directiva operativă nr. 41 din 5 aprilie 1942 a lui Adolf Hitler (detalii și bibliografie în Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, II, pp. 107 și urm.)

70 Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 169 și urm.

71 Comandant generalul Corneliu Dragalina.

72 Detalii în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 5.

73 Comandant generalul Petre Dumitrescu.

74 Comandant generalul C. Constantinescu-Klaps.

75 Vezi *cronologia* evenimentelor militare în Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă*, București, Editura Militară, 1992, pp. 101–104, 115 și urm.

76 Este vorba de Corpul de Cavalerie, cu patru divizii (comandant general Mihail Racoviță) și de Divizia de Munte (comandant generalul Ion Dumitrache).

77 Vezi schița acțiunilor militre în S.P. Platonov și colab., *Vitoraia mirovaia voina. 1939–1945. Kratkii voennoi-istoriceskii očerk, II, Albom shem*, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1958, schița nr. 13. Toate unitățile române acționând în acestă zonă fuseseră incluse în Gruparea de armate germană „A" – comandant feldmareșal Siegmund Wilhelm von List (1880–1971).

78 Este în discuție scrisoarea din 19 decembrie 1941, adresată de cei doi lideri politici Mareșalului și din care reținem: „... Continuarea războiului în condițiile de azi nu poate duce la reîntregirea țării, ci numai la uzarea completă a țării supusă la pericolul maghiar" (apud Iosif Constantin Drăgan, ed., *Antonescu*, II, Veneția, Editura Nagard, 1988, pp. 225–227). C.I. C. Brătianu va reveni asupra problemei, la 24 septembrie 1942 (*ibidem*, pp. 230–231), iar Mareșalul Antonescu îi va răspunde la 29 octombrie 1941 (*ibidem*, pp. 231–281). Vezi, mai jos, în text.

79 *Akten zur deutschen Ausvärtigen Politik. 1918–1945*, Serie E, *1941–1945*, Band I, Gottingen, 1969, pp. 113–116.

80 Vezi Vasile Arimia și colab., ed., *Antonescu–Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940–1944)*, I, București, Editura Cozia, 1993, pp. 162–165. Mareșalul l-a asigurat pe *Führer*: „Voi lua toate măsurile pentru ca deplasarea lor (a unităților române în vederea ofensivei – Gh. B.) să se poată

face la vreme – așa cum doriți – *spre a coparticipa la noua acțiune*" (subl. ns.), dar nu a neglijat să sublinieze faptul că Ungaria s-ar putea sustrage de la acțiune (*ibidem*, pp. 162, 163–163).

81 Dezbaterea acestor probleme în Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 27 și urm. Autorii au apreciat că reacția Mareșalului a fost „extrem de dură, colerică": la 20 ianuarie 1942, generalul Iosif Iacobici a fost destituit, în locu-i fiind desemnat generalul Ilie Șteflea. În continuare, Mareșalul a mai apelat la serviciile lui Iacobici, dar ruptura dintre cei doi se va accentua treptat. Cu numai patru zile înainte de 23 august 1944, Iacobici i-a adreat Mareșalului cele mai grave acuzații privind dezastrul țării, într-o scrisoare care nu credem că a mai ajuns la destinatar (cf. Gh. Buzatu, *Generalul Iacobici împotriva Mareșalului Antonescu*, în „Magazin Istoric" nr. 7/1993, pp. 38–39).

82 Într-un memoriu din 15 martie 1945, Ilie Șteflea, aflat în acel moment „în retragere", va exagera numărul forțelor române angajat la Stalingrad, pretinzând în schimb că Mareșalul nu cunoscuse acțiunea sa de diminuare ascunsă a unităților trimise pe Frontul de Est în 1942 (cf. Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 29-30).

83 Vezi nota 78.

84 Apud, Iosif Constantin Drăgan, ed., *Antonescu*, II, pp. 281–282.

PARTEA a III-a

BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD

85 Friedrich Paulus (1890–1957), comandant al celebrei Armate 6 germane (ianuarie 1942–ianuarie 1943), angajată în zona cea mai fierbinte a bătăliei Stalingradului, chiar în oraș. A capitulat în fața sovieticilor și, după câteva luni de prizonierat, Paulus a denunțat regimul lui Hitler și a devenit președinte a așa-numitului Comitet Național al Germaniei Libere. După 1953 a trăit în Germania de Est, fiind chiar viceministru. Memoralist. În cursul acțiunii ofensive spre Stalingrad, Armata 6 germană făcea parte din Gruparea de armate „B" – comandată de generalul, apoi feldmareșalul Maximilian von Weichs (1882–1954) – și care, după o serie de regrupări, cuprindea totalmente (situate de la nord la sud) Armata 2 germană, Armata 2 ungară, Armata 8 italiană, Armata 3 română, Armata 6 germană, Armata 4 Tancuri germană și Armata 4 română (vezi Eddy Bauer, *The History of World War II*, Leicester, Galley Press, 1984, pp. 300–310; Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 174–183; B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, pp. 244 și urm.). Memorialist.

86 Vezi compunerea forțelor celor două armate române în ajunul contraofensivei sovietice la 19–20 noiembrie 1942, în Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 227–230.

87 În ajunul contraofensivei sovietice, aceste divizii erau: 1 (comandant general Ion Mihăescu); 2 (general Dumitru Tudose); 18 (general Radu Băldescu); 4 (general Barbu Alinescu) și 20 (general N. Tătăranu).

88 Diviziile 5 (general Dumitru Popescu) și 8 (general Radu Korne).

89 Vasili Ivanovici Ciuikov (1900–1982), finalmente mareșal al U.R.S.S., comandant al legendarei Armate 62 (1942–1943), care a apărat Stalingradul, apoi al Armatei 8 de Gardă (1943–1945), cu care a participat și la asaltul Berlinului. Memorialist.

90 Comandant generalul Gh. Munteanu.

91 Comandant generalul Ioan Sion, dispărut în cursul operațiunilor militre (24 noiembrie 1942).

92 Cf., în acest sens, P.N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, III, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1961, pp. 17 și urm.; S. P. Platanov și colab. *op. cit.*, I, pp. 382 și urm.; A. M. Samsonov, *Stalingradskaia bitva*. Moskva, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1960, pp. 438–462.

93 Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, București, Editura Enciclopedică, 1995 (sub tipar).

94 Nicolai Federovici Vatutin (1901–1944), general de armată, erou al U.R.S.S.

95 Filip Ivanovici Golikov (1900–1980), mareșal al U.R.S.S.

96 Konstantin Konstantinovici Rokossovski (1896–1968), mareșal al U.R.S.S. Memorialist.

97 Andrei Ivanovici Eremenko (1892–1970), mareșal al U.R.S.S. Memorialist.

98 Aleksandr Mihailovici Vasilevski (1895–1977), mareșal al U.R.S.S., loctiitor, apoi șef al Statului Major General al Armatei Roșii, participant la planificarea marilor contralovituri ale forțelor sovietice, coordonator al unor fronturi în 1944–1945. Memorialist.

99 Supranumit, curent, *Stavka*.

100 Vezi Eftimie Ardeleanu, *Armata 3 în Cotul Donului*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 6. Date despre raportul disproporționat al forțelor adverse, în Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 182–183.

101 În paginile care urmează, descriind eșecul forțelor române după 19-20 noiembrie 1942, C. Kiriței apelează substanțial la cunoscutele însemnări ale comandantului Armatei 3 române – generalul Petre Dumitrescu, *Considerații asupra bătăliei din Cotul Donului. Noiembrie 1942*, text litografiat, București, martie 1945, 50 p + 7 hărți, fapt pe care, într-un loc din text, autorul cărții îl indică (vezi nota 124).

102 Ofensiva sovietică a purtat denumirea-cod *Uranus*.

103 Vezi și versiune sovietică în privința declanșării atacului, în A. M. Samsonov, *op. cit.*, pp. 463 și urm.

104 S-a format așa-numitul *Grup Lascăr*, generalul respectiv fiind cel mai vechi în grad.

105 Cf. Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 267–268 (după *Considerații asupra bătăliei din Cotul Donului*, de general Petre Dumitrescu).

106 *Ibidem*, pp. 281–282.

107 *Ibidem*, pp. 290–291.

108 *Ibidem*, pp. 292.

109 *Ibidem*.

110 Relatările lui C. Kiriței urmează îndeaproape *Considerațiile...* generalului Petre Dumitrescu.

111 În împrejurările existente, după decizia din 22 noiembrie 1942 privind ieșirea Grupului Lascăr din încercuire, generalii Mihail Lascăr și N. Mazarini au dispărut, fiind capturați prizonieri de către sovietici (Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, p. 291).

112 *Ibidem*, p. 335.

113 Fusese în rezerva Armatei 3 române (comandant generalul Radu Gheorghe).

114 Vezi *Memoriul generalului* C. Constantinescu-Klaps din 1 ianuarie 1943 asupra operațiunilor Armatei 4 române în perioada noiembrie-decembrie 1942 (apud Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 412–415); Adrian Pandea, *Armata 4 română în Stepa Calmucă*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 7.

115 Comandate de colonelul D. Popescu și, respectiv, generalul Radu Korne.

116 Vezi și versiunea sovietică, îndeosebi la A. M. Samsonov, *op. cit.*, pp. 474 și urm.

117 *Ibidem*, pp. 470–471 (schița atacului forțelor sovietice).

118 Cf. Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, p. 313.

119 În aprilie 1943, referindu-se la responsabilităţile *O.K.W.*-ului în privinţa celor survenite în sud-estul Rusiei, Mareşalul Antonescu declara comandanţilor de mari unităţi române reuniţi la Şcoala Superioară de Război din Bucureşti: *„...Noi nu suntem vinovaţi de ce s-a petrecut la Donez şi Stalingrad. Nu fac critică conducerii germane. O spun pentru uşurarea conştiinţei celor care au avut destinul tragic să comande acolo"* (subl. ns. – Gh. B.) (apud Mareşal Ion Antonescu, *Istoria mă va judeca*, p. 155).

120 În acest scop, *O.K.W.*-ul şi *O.K.H.*-ul constituiseră Grupul de armate Don (cuprinzând atât mari unităţi germane de infanterie şi de tancuri, cât şi armatele 3 şi 4 române), astfel că atacul lui von Manstein s-a declanşat la 12 decembrie 1942 (A. M. Samsonov, *op., cit.*, pp. 490–529).

121 Cifra este preluată din *Memoriul* menţionat, prezentat de generalul Ilie Şteflea în martie 1945 (cf. Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 467–468). Potrivit unor alte materiale, numărul total al celor angrenaţi în evenimentele examinate ar fi fost însă: 230 872, 355 887 şi chiar 490 190 (*ibidem*, pp. 467–469).

122 C. Kiriţescu rămâne credincios sursei citate – memoriul lui Ilie Şteflea, pe care, desigur, l-a cercetat în cursul documentării sale. Alte izvoare indică pierderile ca cifrându-se, de asemenea, la cote diferite: 158 854, 121 240, 109 342 (cf. Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, p. 469) sau 149 571 militari (16 566 morţi şi 98 692 dispăruţi) însă pentru perioada 15 noiembrie 1942–15 martie 1943. Au căzut în captivitate cinci generali: Mihail Lascăr, N. Mazarini, Traian Stănescu, Romulus Dimitriu şi C. Brătescu.

123 Contraofensiva lui Montgomery în zonă se declanşase la 23 octombrie 1942.

124 În acest loc din manuscris aflăm o trimitere făcută de C. Kiriţescu la lucrarea lui Petre Dumitrescu (vezi nota 101).

125 Henry Wickham Steed (1871–1856), publicist britanic, corespondent al celebrului „The Times", promotor, totuşi, al cauzei românilor.

126 Carol Citta Davila, diplomat român, ministru al României în S.U.A. (1929–1939), iar, în anii războiului, preşedinte al aşa-numitului *Comitet Naţional Român* din S.U.A., pe care l-a şi creat.

127 R. W. Seton-Watson (1879–1951), reputat istoric britanic, specialist în trecutul ţărilor din Europa Est-Centrală, autor al unei sinteze consacrate istoriei românilor (ed. originală, Londra, 1934), cu adevărat prieten al românilor.

128 În cadrul întrevederii Hitler–Antonescu de la Castelul Klessheim, din 12 aprilie 1943, *Führerul* a propus Mareşalului „să clarifice situaţia nedreaptă care i s-a făcut generalului [N. Tătăranu]", recunoscând în context că *tot din ordinul său* Paulus îl trimisese pe fostul comandant al Diviziei 20 Infanterie la Mareşal cu puţin timp înainte de căderea Stalingradului. Mareşalul a replicat că fără ordinul său Tătăranu nu trebuia să-l asculte pe Paulus. Oricum, Tătăranu îşi prezentase demisia, fiind bolnav în acel moment (cf. Vasile Arimia şi colab., ed., *Antonescu–Hitler*, II, pp. 73–74).

129 Amănunte în Gh. Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Iaşi, Institutul European, 1992; Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979; Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice ale actului de la 23 august 1944*, în Gh. Buzatu, ed., *Actul de la 23 august 1944 în context internaţional. Studii şi documente*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, pp. 210–285.

130 Dezvăluiri privind rolul adevărat al controversatului şef al *SSI*-ului, inclusiv memoriile sale, în Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete româneşti. Memorii, mărturii, documente*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 1994; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, ed. citată (sub tipar).

131 Referiri la întrevederile Hitler–Antonescu din 12 și 13 martie 1943, de la Castelul Klessheim (Salzburg) vezi stenogramele originale germane, în Andreas Hillgruber, Hrsgb., *Sttaatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, II, *1942–1944*, Frankfurt am Main, Bernard und Garefe Verlag, 1970, pp. 214–227, 228–233; Vasile Arimia și colab., ed., *Antonescu–Hitler*, II, pp. 63–75, 78–83.

132 A. G. Gardyne de Chastelain (1906–1974), om de afaceri și militar britanic (membru al serviciilor secrete în anii războiului), lider al operațiunii informative *Autonomous* (decembrie 1943). A fost lansat în România împreună cu Ivor Porter și Silviu Meșianu (ofițer britanic de origine română), capturați imediat și deținuți în București până în noaptea de 23–24 august 1944. În zorii zilei de 24 august 1944, de Chastelain (agentul D/H 13, în scriptele britanicilor) a fost trimis la Istanbul pentru a stabili contactul noilor autorități de la București cu Aliații. Despre misiunea *Autonomilor* vezi și Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous". În România pe vreme de război*, București, Editura Humanitas, 1991; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I-II (ed. citate).

133 Comandantul Corpului 4 armată a reținut cu neliniște și în *Jurnalul* său informațiile referitoare la pregătirea contra ofensivei de proporții a Armatei Roșii (vezi însemnările din 28 și 31 octombrie, 4, 11, și 16 noiembrie 1942, în Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, Editura Humanitas, 1993, pp. 52–60).

134 *Ibidem*, pp. 273–275 (raport din 28 octombrie 1942 către generalul Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române).

135 Apud Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, pp. 335–337 (ordin de zi din 24 noiembrie 1942).

136 Walther Funk (1890–1960), ministru al Economiei *Reichului*, judecat și condamnat la Nürnberg.

137 Toți trei au fost judecați și condamnați de „Tribunalul Poporului" în 1946.

138 Detalii despre vizita Antoneștilor la Hitler în 10–12 ianuarie 1943 în Aurică Simion, *Preliminarii...*, pp. 237–256. Minutele întrevederilor Hitler–Antonescu, în Adreas Hillgruber, Hrsgb., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, II, *1942–1944*, pp. 196–208; Vasile Arimia și colab., ed., *Antonescu–Hitler*, II, pp. 9–20 (*Memorandumul*, datat 9 ianuarie 1943, adresat de Mareșalul Antonescu lui Hitler, cu ocazia vizitei sale la Marele Cartier General de la Rastenburg); *ibidem*, pp. 20–57 (*declarația* lui Mihai Antonescu în ședința Consiliului de Miniștri din 18 ianuarie 1943 asupra vizitei la Hitler).

139 Despre diversele momente ale bătăliei, inclusiv despre retragerea din 1943, vezi, de asemenea, microstudiile publicate de Alesandru Duțu, Mihai Retegan – coordonatori, Florin Constantiniu, Gh. Tinică, Florica Dobre, Aurel Pentelescu, C. Hlihor, N. Ciobanu, Marin Popescu, D. Dobre, B. Georgescu, Petre Otu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, Viorel Măgureanu, T. Oroianu, Vasile Bărbo și I. Alexandrescu, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, pp. 5–12, ca și Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 194–207, 208–213 (retragerea din Kuban); Ion Șuța, *op. cit.*, pp. 140–147; Ilie Ceaușescu și colab., ed., *România în anii celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Militară, 1989, pp. 415–427; Ilie Ceaușescu și colab., ed., *Istoria militară a poporului român*, VI, București, Editura Militară, 1989, pp. 492–510.

140 Denumirea-codificată de către Aliați: operațiuunea *Husky* (detalii în Henri Michel, *Seconde Guerre mondiale*, II, pp. 112 și urm.)

141 Pietro Badoglio (1871–1956), militar de carieră și politician italian. Succesor al lui Mussolini, ca premier al Italiei (iulie 1943–iunie 1944).

142 Cf. B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, pp. 447–475.

143 Albert Kesserling (1885–1960), feldmareșal german, comandant al forțelor aeriene pe diverse fronturi în anii războiului (Polonia, Olanda, Italia).

144 Victor Emanuel al III-lea (1869–1947), rege al Italiei (1900–1946).

145 La 12 septembrie 1943.

146 La 11 ianuarie 1944.

147 Denumirea-codificată a operațiunii *Tidal Wave (Valul nimicitor)*, una dintre cele mai cunoscute din anii războiului (cf. James Dugan, Carroll Stewart, *Ploești. The Great-Air Battle of August 1943*, New York, Random House, 1962; Leon Wolff, *Low Level Mission*, New York, Arno Press, Inc., 1972; Leroy W. Newby, *Target Ploești. View from a Bombsight*, Novato, Presidio Press, 1983; Eugen Preda, *Miza petrolului în vâltoarea războiului*, București, Editura Militară, 1983; Horia Brestoiu, *Impact la paralela 45*, Iași, Editura Junimea, 1986; Alesandru Duțu, Florin Constantiniu, *Raidul american asupra Ploieștilor din 1 august 1943. Mărturie inedită*, în „Revista Istorică", nr. 7-8/1991, pp. 411–424; Șerban Pavelescu, *Bombardamentul aviației americane din 1 august 1943*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 9. (În luna mai 1993, Centrul de Istorie și Teorie Militară din București și „Revista de Istorie Militară" au organizat, la Secu-Ploiești, un simpozion pe această temă.)

148 Cf. P. N. Pospelov, ed. *Istoriia...*, III, pp. 81 și urm.; Eddy Bauer, *The History of World War II*, pp. 371 și urm.

149 Operațiunea respectivă, înfăptuită de Frontul 2 ucrainean (comandant generalul I. S. Konev) în perioada 5 martie–18 aprilie 1944, a fost denumită, în raport cu obiectivele urmărite, *Uman-Botoșani*. În cursul operațiunilor a fost depășit Bugul și s-au atins și trecut Nistrul și Prutul, la 26 martie 1944 (cf. P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, IV, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1962, pp. 80–84).

150 În anul 1943.

151 C. M. Laptew, diplomat român, rămas în Anglia în 1940, alături de Viorel Virgil Tilea și colegii de la Legația României de acolo, vicepreședinte al așa-numitului *Comitet Național Român*, constituit la Londra la 28 noiembrie 1940.

152 Prințul Barbu Știrbey (1873–1946), cunoscut om politic, fost premier (1926), delegat la negocierile secrete cu Aliații (martie-august 1944), șeful delegației române trimisă să negocieze Convenția de Armistițiu la Moscova (august-septembrie 1944), dovedită în cele din urmă un dictat impus României.

153 Cordell Hull (1871–1955), secretar de stat al S.U.A. (1933–1944). Premiul Nobel pentru pace (1945). Memorialist.

154 A fost prima conferință a miniștrilor de externe ai celor Trei Mari Puteri Aliate – U.R.S.S., S.U.A. și Anglia (Moscova, 19–30 octombrie 1943) (vezi Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale 1939–1945*, București, Editura Politică, 1989, pp. 313–340).

155 *Ibidem*, pp. 335–338.

156 Denumirea-codificată *Evrika* (Teheran, 28 noiembrie-1 decembrie 1943) (*ibidem*, pp. 353–369).

157 Chiang-Kai-Shek (1887–1975), general naționalist și om politic chinez, președintele Republicii China (1928–1931 și 1943–1949), iar după 1949 al Taiwanului.

158 C. Kirițescu, în dubla-i calitate de istoric și de memorialist, surprinde, adesea, nu numaidecât esența deciziilor luate de către cei Trei Mari, ci, mai degrabă, ecoul bucureștean al problemelor dezbătute și consecințelor lor.

159 Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 208–213 (cu schița retragerii, p. 209); T. Oroianu, *Bătălia defensivă din Kuban*, în „Observatorul militar", nr. 2/1994, p. 9.

160 Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Românii în Crimeea*, ed., citată, pp. 283 și urm.

161 Documentele militare puse recent în circuitul științific ridică numărul total al pierderilor la 23 854 militari (*ibidem*, pp. 437–438).

162 *Ibidem*, pp. 408–420; Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 231–232.

163 Vezi nota 147.

164 Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 240–248; Vasile Bărboi, *Bombardamente aeriene*, în „Observatorul aerian", nr. 3/1994, p. 2.

165 Vezi, dintre acestea, *Cărți arse*, în „Universul", nr. 115 din 28 aprilie 1944, pp. 1–2; *Distrugerea instituțiilor de știință*, în idem, nr. 112 din 25 aprilie 1944, pp. 1–2; *Scrisoare deschisă Onorabilului Profesor Gilbert Murray, de la Universitatea din Oxford*, în idem, nr. 121 din 4 mai 1944, p. 1.

166 Rodion Iakovlevici Malinovski (1898–1967), mareșal al U.R.S.S., comandant de armate și fronturi în al doilea război mondial, inclusiv al Frontului 2 ucrainean, care, în cooperare cu Frontul 3 ucrainean al lui F. I. Tolbuhin (vezi), a acționat pe teritoriul României, iar în 1944–1945 a inclus unitățile române angajate pe Frontul de Vest. În 1957–1967, ministru al Apărării. Memorialist.

167 Fiodor Ivanovici Tolbuhin (1894–1949), mareșal al U.R.S.S., comandant de armate și fronturi, inclusiv al Frontului 3 ucrainean, participant la operațiunea Iași-Chișinău (august-septembrie 1944).

168 Hans Friessner, general-colonel, comandant al Grupului de armate germano-român Ucraina de Sud (27 iulie–24 decembrie 1944), operațional în România și, apoi, în Ungaria. Memorialist.

169 Vezi nota 149.

170 Succedat de generalul Gh. Avramescu.

171 Vezi nota 196.

172 Comandant generalul Otto Wöhler.

173 Hasso-Eccard von Manteuffel, general, comandant de mari unități blindate germane, inclusiv *Grossdeutschland Panzer Division* (1944 – România și Prusia Orientală), apoi Armata 5 Blindate, în cursul bătăliei din Ardeni. Anterior, mai precis între 23 iunie și 18 august 1944, diviziile *Grossdeutschland* și *33 SS Totenkopf (Cap de mort)* și alte cinci divizii blindate, două de infanterie, una de munte, una de vânători și două brigăzi de tunuri de asalt (în total, 11 divizii germane) au fost retrase de pe frontul germano-român din Moldova pentru a fi destinate altor sectoare ale frontului germano-sovietic în funcție de necesități, pentru acoperirea breșelor sau zonelor considerate amenințate (cf. Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război. 1941–1945. Un destin în istorie*, București, Editura Militară, 1995, pp. 145–146).

174 Gh. Jienescu (1894–1971), general de escadră, reputat comandant al aviației în vremea războiului, subsecretar de stat al Aerului (1941–1944).

175 Deși debarcarea Aliaților în Normandia (denumire-codificată a operațiunii din 6 iunie 1944 – *Overlord*) a marcat efectiv *deschiderea celui de-al treilea front anti-Axă pe vechiul continent* (după Frontul de Est și după cel din Italia), în literatura de specialitate și în accepțiunea generală acțiunea respectivă – fără precedent în istorie prin amploare – reprezintă, totuși, al doilea front. Bibliografia consacrată problemei este imensă (cf. Myron J. Smith, Jr., *World war II: The European and Mediterranean Theaters. An Annotated Bibliography*, New York–London, Garland Publishing, Inc., 1984, *passim*; Henri Michel, Jean-Marie d'Hoop, *Histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, în *Les Deux Guerres mondiales. Bibliographie sélective*, Bruxelles–Paris, Éditions Brepols, 1964, pp. 161–243; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, I, pp. 125–127).

176 Dwight David Eisenhower (1890–1969), militar de carieră, al 34-lea președinte al S.U.A. (1953–1961). A condus forțele occidentale care, în 1943, au invadat Italia, iar în 1944 coasta

Normandiei. În 1944–1945, comandant general al trupelor aliate din Europa de Vest, reunite în așa-numitul *Corp Expeditionar Aliat*. Memorialist.

177 Iosip Broz Tito (1892–1980), politician comunist iugoslav, mareșal, intrat în legendă pentru modul în care a organizat și a condus războiul antifascist (1941–1944), după război – prim-ministru (1946–1953) și președinte (1953–1980) al Iugoslaviei.

178 P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, I, pp. 168 și urm.

179 Henri Michel, *Le Seconde Guerre mondiale*, II, pp. 261.

180 *Ibidem*, pp. 268 și urm.

181 Despre dispunerea de luptă și dotarea Grupului de armate Ucraina de Sud, în ajunul ofensivei sovietice de la 20 august 1944, vezi Platon Chirnoagă, *Istoria politică militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 236–239, 241–243; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938–1944)*, București, Editura Humanitas, 1994, pp. 298–299; Hans Kissell, *Die Katastrophe in Rumänien 1944*, Darmstadt, 1964; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, I, p. 156. Forțe disponibile la 20 august 1944: în total 47 de divizii (21 române și 28 germane), adică 643 000 militari.

182 Dispunerea și dotarea forțelor sovietice din nord-estul României, la aceeași dată, în P. N. Pospelov, ed. *Istoriia...*, IV, p. 260; Rodion I. Malinovski, ed. Iassko-Kișinevskiie Kannî, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1964, p. 84. Forțe disponibile: 90 de divizii = 929 000 militari, cu o dotare tehnică superioară numeric aceleia a trupelor germano-române.

183 La 5 august 1944.

184 Vezi Florin Constantiniu și colab., *România în război. 1941–1945...*, pp. 150 și urm.; N. Ciobanu, *Operația „Iași–Chișinău"*, în „Observatorul militar" nr. 3/1994, p. 4.

185 Atacul este descris în Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 251–258.

186 În fapt, la 23 august 1944, încă înainte de-a pleca la Palatul Regal din București, Mareșalul Ion Antonescu a dictat desărcinarea generalului Gh. Avramescu și numirea generalului Ilie Șteflea la comanda armatei 4 române (cf. Florin Constantiniu și colab., *România în război, 1941–1944*, p. 157).

187 Reamintim că respectivele mari unități (Armata 6 germană și Armata 3 română) formau, împreună cu Armata 8 germană și Armata 4 română, Grupul de armate Ucraina de Sud (comandant generalul Hans Friessner).

188 Vezi Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 249 și urm.

189 Vezi și punctul de vedere al inamicului, în P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, IV, pp. 268 și urm.

190 „Pe teritoriul României", după cum a apreciat oficial Kremlinul, care, cu de la sine putere, înaintea Conferinței de Pace, s-a considerat justificat să revină la granița stabilită în urma notelor ultimative din 26–27 iunie 1940.

191 Vezi nota precedentă.

192 Marin Radu Mocanu, ed., *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, I. București, 1994, p. 180; Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice ale actului de la 23 august 1944*, în *Actul...*, ed. citată, p. 243.

193 *Ibidem*.

194 Grigore Niculescu-Buzești (1908–1949), diplomat, cu diverse însărcinări peste granițe, director al Direcțiunii Cabinetului Ministrului și Cifrului la Ministerul Afacerilor Străine al României (1941–23 august 1944), ministru de externe în cel dintâi guvern C. Sănătescu (23 august–4 noiembrie 1944). A jucat un rol deosebit în pregătirea loviturii de stat de la 23 august 1944. La 20 octombrie 1944,

într-o discuție cu generalul Serghei A. Vinogradov, îi preciza acestuia: „...mă cunoașteți că am fost organizatorul loviturii de stat (?!) și am făcut legătura între principalii comandanți militari români și Rege și Maniu" (cf. „Adevărul literar și artistic", 30 iulie 1995, p. 7).

195 Aurel Aldea (1887–1949), general, în divergență cu Ion Antonescu, participant activ la pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944. A fost delegat, la un moment dat, să stabilească contactul cu sovieticii. În seara de 23 august 1944, numit ministru secretar de stat la Interne. Anticomunist convins, va fi arestat și condamnat la închisoare pe viață. A murit în închisoare.

196 Constantin D. Niculescu (Nicolescu), general-colonel, ministru de război înainte de 1940, comandant al Corpului de armată 5 în anii conflictului, șef al Casei Militare Regale (1944–1947). A fost considerat, la un moment dat (1943–1944), lider al grupului de militari dispuși să-l demită pe Antonescu și, deci, posibil urmaș al Mareșalului. Memorialist.

197 El a ajuns, la începutul lunii martie 1944, în Turcia, de unde, la 13 martie 1944, a plecat la Cairo, locul negocierilor cu delegații englezi, americani și sovietici (cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, p. 234).

198 *Ibidem*, pp. 233–234.

199 Vezi stenogramele întrevederilor din 16, 17, 19 și 20 martie 1944 de la Cairo ale lui Barbu Știrbey cu delegații Aliaților, în Gh. Buzatu, ed., *Actul...*, pp. 506–512.

200 În același timp au primit *condițiile minimale de armistițiu* și negociatorii români de la Stockholm și Ankara (cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, p. 246). Vezi, mai jos, nota 216.

201 Ele au fost redactate de sovietici și, în prealabil, dezbătute și definitivate cu acordul anglo-americanilor (*ibidem*, pp. 245–246).

202 Apud Marin Radu Mocanu, ed., *România...*, ed. citată, pp. 183–185. *Condițiile minimale* luau, totuși, în seamă posibilitatea *anulării Dictatului de la Viena din 30 august 1940 (ibidem)*.

203 Iuliu Maniu și opoziția.

204 Vezi Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, pp. 246-247. Iuliu Maniu a confirmat, la 20 aprilie 1944, receptarea mesajului cuprinzând *condițiile inițiale ale sovieticilor* și s-a declarat „dispus" să înceapă negocierilor cu Aliații (*ibidem*, p. 247).

205 Henry Maitland Wilson (1881–1964), comandat suprem al forțelor aliate din Mediterana (1944–1945). S-a adresat, la 22 și 29 martie 1944, lui Ion Antonescu, sugerându-i inițial să nu se deplaseze la Hitler pentru întâlnirile din 23 și 24 martie 1944, iar apoi i-a prezentat ofertele de armistițiu sovietice (cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, pp. 240, 243).

206 Apud Iosif Constantin Drăgan, ed., *Antonescu...*, III, Veneția, Editura Nagard, 1989, pp. 170–171.

207 Cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, pp. 247 și urm.

208 *Ibidem*, p. 249.

209 *Ibidem*, pp. 249 și urm.

210 *Ibidem*, pp. 215–218.

211 Sabin Manuilă (1894–1964), om politic și reputat statistician român. A condus, cu rezultate remarcabile, Direcția Statistică din București, cooperând cu reprezentanții forțelor antiantonesciene. După război a emigrat în S.U.A.

212 Cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, pp. 256 și urm.

213 Frederic C. Nano (Nanu) (1894 – ?), diplomat român de carieră. A lucrat în Centrala Ministerului Afacerilor Străine și București, ca și la legațiile României din Berna, Londra, Washington, Berlin, Varșovia, Buenos Aires și Montevideo, iar în 1943–1945 la Stockholm, fiind implicat în

negocierile secrete cu delegații sovietici și reprezentând punctul de vedere al guvernului antonescian. Memorialist.

214 De remarcat că, în aceeași vreme, purta negocieri secrete cu delegații sovietici și George I. Duca (1905–1985), fiul fostului premier liberal I. G. Duca, la momentul respectiv consilier al Legației române din Stockholm, care acționa însă în folosul opoziției antiantonesciene de la București (cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, pp. 260–266).

215 Aleksandra M. Kollontai (1872–1952), ambasadoarea U.R.S.S. în Suedia, unde a angajat – personal ori prin delegați – negocieri secrete de pace separată, concomitent cu reprezentanții opoziției antiantonesciene ori ai regimului Mareșalului.

216 Vezi nota 201.

217 Vezi și Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, p. 244.

218 Apud Mircea Mușat și colab., ed., *23 august 1944. Documente*, II, *1944*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, pp. 245–247.

219 Cu adevărat, „condițiile" în privința cărora în iunie 1944 a căzut de acord F. C. Nano cu Aleksandra Kollontai și, mai cu seamă, cu Vladimir Semenov, delegatul ambasadoarei, au fost „mai avantajoase" decât cele convenite la Caior, dar – și acestea – ineefective până la 23 august 1944 (cf. Gh. Buzatu, Aurică Simion, *Preliminarii diplomatice...*, pp. 263–264).

220 Ioan Scurtu, *Iuliu Maniu. Activitatea politică*, București, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 109–110.

221 Detaliile comunicate de C. Kirițescu sunt inedite.

222 În fapt, la Rastenburg, la Cartierul General al *Führerului* (*Wolfsschanze*) au avut loc două întrevederi, ambele la 5 august 1944 (cf. Andreas Hillgruber, Hrsgb., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, II, *1942–1944*, pp. 481–484, 484–501 – stenogramele celor două întrevederi, cu traducerea celei din urmă, în Vasile Arimia și colab., ed., *Antonescu–Hitler*, II, pp. 176–194). La fel de interesantă este *Nota* dictată personal de Mareșal asupra ultimei sale întâlniri cu Hitler (*ibidem*, pp. 166–176).

223 După nota dictată de Mareșal (*ibidem*, p. 172).

224 *Ibidem*, p. 173 (declarație parafrazată).

225 A nu se înțelege că generalul Wöhler era comandantul Grupului de armate Ucraina de Sud, ci general-colonelul Hans Friessner, menționat deja. Acesta din urmă dispunea de *două grupări armate: Gruparea Petre Dumitrescu* (Armata 3 română și Armata 6 germană) și *Gruparea Otto Wöhler* (Armata 8 germană și Armata 4 română).

226 Relativ la premisele interne și internaționale sau la înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944 există o literatură istorică extrem de bogată – monografii, culegeri de studii, articole, volume de documente, lucrări memoralistice, bibliografii etc. (cf. Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, pp. 69–110, 145–256), faptele fiind foarte bine cunoscute de cititor, astfel că, în cele ce urmează, ne vom limita să evidențiem doar unele aspecte tratate de C. Kirițescu.

227 De fapt era vorba de ordinul de zi nr. 70 din 1 mai 1944 al Comandantului Suprem sovietic.

228 C. Kirițescu citează, evident, dintr-o lucrare pe care a consultat-o, dar la care preferă să nu facă trimitere: I. V. Stalin, *Despre Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei*, ed. a III-a, București, Editura P.M.R., 1952, p. 263.

229 Lucrețiu Pătrășcanu (1900–1954), om politic român, membru marcant al Partidului Comunist din România. A participat activ la pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat din 23 august 1944, ministru fără portofoliu și *ad-interim* în primul guvern C. Sănătescu. Finalmente, sacrificat chiar de tovarășii săi comuniști.

230 La 10 iunie 1944.

231 Constantin (Titel) Petrescu (1888–1956), om politic român, lider al Partidului Social-Democrat din România (1927–1938 și 1944–1946), participant la pregătirea loviturii de stat de la 23 august 1944.

232 Vezi documentul intitulat *Consiliul de Coroană*, datat București, 3 mai 1944 (apud Marin Radu Mocanu, ed., *România...*, pp. 195–201).

233 Textul integral în Mircea Mușat și colab., ed., *23 august 1944...*, II, pp. 306–307.

234 Faptul reținut de C. Kirițescu a fost de *cea mai mare însemnătate pentru reușita deplină a pregătirii și înfăptuirii loviturii de stat* (cf. Gh. Buzatu, *Evenimentele din august 1944 în context internațional*, în Actul..., pp. 291–292).

235 Comandamentul Militar al Capitalei.

236 Ioan de Mocsonyi-Styrcea (Mocioni-Stârcea) (1909–1992), diplomat de carieră, cu misiuni în cadrul Ministerului Afacerilor Străine și peste hotare, iar în anii războiului consilier de vază al Regelui Mihai I și mareșal al Curții Regale, cu un rol deosebit de important în pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944. Memorialistică (inedită).

237 Mircea Ionnițiu (1921–1991), inginer, coleg de clasă cu prințul Mihai de Hohenzollern, secretar particular al Regelui, cu un rol deosebit de important în pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944. Memorialist.

238 Vezi documentele: *Situația forțelor germane la 15 iunie 1944* (apud Gh. Zaharia și colab., ed., *Istoria P.C.R. Sinteză. Documentar*, V. București, f.a., pp. 248–249); *Probleme cu caracter general (politic) și special (militar) (ibidem*, pp. 249–250); *Acțiunea politică și acțiunea militară, la 24 iulie 1944 (ibidem*, p. 250–251); *Obiective germane (ibidem*, pp. 253–254) *și Obiective românești (ibidem*, pp. 254–255).

239 Emil Bodnaraș (1904–1976), membru al conducerii Partidului Comunist din România, agent al *N.K.V.D.*-ului în România. A participat, sub pseudonimul „inginer Ceaușu", la pregătirea și înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august 1944. Memorialistică (inedită).

240 În această privință, aspectele fundamentale au fost sintetizate de Florin Constantiniu, Alesandru Duțu și Mihai Retegan în *România în război. 1941–1945*, pp. 62–86 (capitolul *Desprinderea de Reich în viziune regimului Antonescu și a Opoziției).*

241 Cele mai interesante și exacte dezvăluiri provenind „din interior"le datorăm lui Mircea Ionnițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, București, Editura Enciclopedică, 1993, pp. 28.72 (capitolul I, *23 august 1944).*

242 *Vezi* „mandatul" încredințat generalului Aurel Aldea pentru a negocia cu oamenii Kremlinului, semnat de toți liderii *B.N.D.*-ului (*ibidem*, pp. 130–134)

243 La 21 august 1944, Mareșalul discutase situația de pe front, la Bacău, cu generalii Wöhler, Ștefănescu, Avramescu și colonelul N. Dragomir, iar la Tg. Ocna cu general-colonelul Friessner. Ion Antonescu a revenit pe front la 22 august 1944, pentru a se reîntâlni cu generalii români și cu Wöhler, la Bacău, și, din nou la Tg. Ocna, cu Friessner, cu care a căzut de acord în privința retragerii Armatei 4 române în spatele liniei fortificate *Focșani–Nănoloasa–Brăila* (Gh. Buzatu, *Evenimentele din august 1944 în context internațional*, pp. 297-298).

244 Nu a venit.

245 Gh. Buzatu, *Evenimentele...*, p. 299.

246 Mai mult, în septembrie 1944 Ion Mihalache, referindu-se tocmai la discuțiile cu Ion Antonescu din seara zilei de 22 august 1944, va relata lui Eugen Cristescu că *„a rămas înțeles cu Mareșalul ca acesta să facă armistițiul"* (subl. ns. – Gh. B.) (apud Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete românești. Memorii, mărturii, documente*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994), p. 391).

247 Duminică 20 august 1944.

248 Vezi George Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, III, București, Editura Păunescu, 1991, pp. 180 și urm.

249 Eroare: reuniunea respectivă, desfășurată în imobilul de la nr. 19 (etajul II) de pe Bulevardul Schitu Măgureanu (apartamentul dr. Sabin Mănuilă), avusese loc în zorii zilei de 23 august 1944, aproximativ între orele 5 și 7 (cf. Gh. Buzatu și colab., *Din istoria unei zile. Contribuții la cronologia insurecției române din august 1944*, Iași, Editura Academie, 1979, pp. 7–8), pe când ședința de la Snagov a Consiliului de Miniștri avea să debuteze în jurul orei 10.

250 Vezi depoziția din 9 mai 1946 a lui Gh. I. Brătianu la „procesul" Mareșalului (apud Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, I, București, 1995, p. 369). Gh. I. Brătianu a pretins că, în cazul în care obținea „scrisoarea de garanție", Mareșalul se angajase să facă armistițiul *„indiferent care va fi părerea germanilor"* (subl. ns. – Gh. B.) (*ibidem*).

251 Detalii la Gh. Buzatu și colab. *Din istoria unei zile*, p. 20.

252 Eroare: A obținut numai acordul liderilor „istorici", Maniu și Dinu Brătianu, pentru o asemenea scrisoare, *dar nu documentul însuși solicitat de Mareșal* (cf. depoziția lui Gh. I. Brătianu, în Marcel-Dumitru Ciucă, *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, I, p. 370). În schimb, liderii „istorici" și-au dat „asentimentul" ca Mareșalul, în cursul audienței fixate la Palat cu Regele Mihai I pentru orele 16,30, să „facă uz" de acordul lor (*ibidem*).

253 Vezi nota precedentă.

254 Cf. celor consemnate la nota 252.

255 Amănunte nu numai la Mircea Ionnițiu, ci și la C. Stănescu, *Jurnal*, ed. citată, pp. 160 și urm. Analiza amănunțită a celor petrecute la Palat în după-amiaza zilei de 23 august 1944 la Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, pp. 155–171 (capitolul 6, *23 august 1944: Memoria actului istoric*).

256 Vezi și relatările acestuia: *Antoneștii în seiful Castelului Alb*, în „Magazin Istoric", nr. 5/1967; *În uniformă pentru totdeauna (Amintiri)*, București, Editura Militară, 1979, pp. 93–99; *Contemporan cu veacul 20*, București, Editura Militară, 1983, pp. 139–142.

257 Maiorul Anton Dumitrescu și oamenii echipei sale (trei subofițeri) se aflau, în realitate, la capătul coridorului ce traversa parterul Casei Albe.

258 Vezi diversele relatări ale Regelui Mihai de-a lungul anilor: Renato Bova Scoppa, *Colloqui con due dittatori*, Roma, Ruffolo Editore, 1949, pp. 182–183 (anexa); René de Weck, *Însemnări*, I–III, în „Magazin Istoric", nr. 8, 9 și 10/1992; A. Gould Lee, *Crown against Sickle. The Story of King Michael of Rumania*, London, Hutchinson and Co., 1950; Nicolette Franck, *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România, din Regat, Republică Populară (1944–1947)*, București, Editura Humanitas, 1992; Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 1991; idem, *Nimic fără Dumnezeu. Noi convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 1992; idem, *Regele Mihai I și exilul românesc*, Iași, Editura Princeps, 1994; Philippe Vigué Desplaces, *La Régne inachevé*, Paris, Michel Lafon, 1992; Mihai I al României, *Cuvinte către români*, ed. Gh. Buzatu, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1992.

259 Aceștia au ieșit din cabinetul Regelui, pe coridorul ce despărțea respectiva încăpere de așa-numitul „salon galben", unde se desfășurase ultima audiență a Antoneștilor la Mihai I.

260 În fapt, era fosta cameră-safé în care Regele Carol II își ținuse colecția de timbre.

261 Informații inedite.

262 Vezi nota 29.

263 Constantin Pantazi (1888–1958), general, ministru al Apărării Naționale (ianuarie 1942–august 1944). Judecat și condamnat la moarte o dată cu Mareșalul Ion Antonescu, de către așa-numitul „Tribunal al Poporului". Pedeapsa capitală i-a fost comutată, în ultimă instanță, la închisoare pe viață. A murit în închisoarea de la Râmnicu Sărat.

264 Mircea Elefterescu (1893–1953), militar de carieră, apropiat al Mareșalului Antonescu, finalmente titular al Prefecturii Poliției Capitalei.

265 A fost invitat la Palat și cel de-al treilea membru al echipajului *Autonomous* dirijat de Chastelain – Ivor Porter, memorialistul de mai târziu (cf. *Operațiunea „Autonomous"*..., ed. citată, pp. 270–274). A se vedea și *Raportul* din septembrie 1944 al lui A. G. G. de Chastelain asupra misiunii sale în România (apud Gh. Buzatu, ed., *Actul*..., ed. citată, pp. 536–538), ca și acela al lui Ivor Porter (*ibidem*, pp. 539–540).

266 Emil Bodnaraș („inginer Ceaușu") a sosit mai târziu la Palat, imediat după miezul nopții, cu o echipă de comuniști destinată să-i preia pe cei doi Antonești împreună cu toți arestații (vezi, mai jos, în text).

267 Gh. Buzatu și colab., *Din istoria unei zile*, p. 103.

268 *Ibidem, passim.*

269 După alte mărturii, emisiunea a debutat la orele 22,12 (cf. Gh. Buzatu *Din istoria unei zile*, pp. 69–70).

270 Apud *Pentru eliberarea Patriei*, București, Editura Militară, 1972, pp. 29–30.

271 *Ibidem.*

272 Dr. Gerhard Steltzer, consilier al Legației germane.

273 Alfred Gerstenberg, atașatul militar al Germaniei la București, a fost primit în audiență – împreună cu generalul Erik Hansen și dr. Gerhard Steltzer – după orele 23, de către generalul C. Sănătescu, premier, și Grigore Niculescu-Buzești, ministru de externe (Gh. Buzatu și colab., *Din istoria unei zile*, pp. 90–91).

274 Vezi nota precedentă.

PARTEA a IV-a

DE LA LOVITURA DE STAT PÂNĂ LA TRATUL DE PACE DE LA PARIS

275 Döme Sztójay (1879–1946), ambasador al Ungariei la Berlin (1935–1944), prim-ministru (19 martie–24 august 1944). După război, executat.

276 Géza Lakatos (1890–1967), general, prim-ministru al Ungariei (24 august-15 octombrie 1944).

277 Vezi stenogramele ședințelor de la Moscova din nopțile de 10-12 septembrie 1944 (varianta britanică – apud Gh. Buzatu, *Din istoria secretă*..., I, pp. 336–344; varianta română – idem, *Din arhiva istorică a României*, I, în Gh. Buzatu și colab., ed., *Românii în istoria universală*, III/1, Iași, 1988, pp. 772–785), ca și textul integral al Convenției de Armistițiu cu anexele (apud Marin Radu Mocanu, ed., *România*..., ed. citată, pp. 310–314).

278 Ilie Ceaușescu și colab., ed., *România în anii celui de-al doilea război mondial*, 2, București, Editura Militară, 1989; Eugen Bantea, *Cotitura României și desfășurările militare de pe linia fortificată*

Focșani–Năruloasa–Brăila, în Gh. Buzatu, ed., *Actul...*, pp. 328–340; idem, *Insurecția română în „Jurnalul de război" al Grupului de armate german Ucraina de Sud*, București, Editura Militară, 1974.

279 În privința acestui subiect aflăm, de asemenea, numeroase monografii, studii, volume de documente și cu caracter memorialistic, bibliografii și cronologii (Petre Ilie, Gh. Stoean, *România în războiul antihitlerist. Contribuții bibliografice*, București, Editura Militară, 1971; Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981; Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, pp. 69–119; Gh. Romanescu, Leonida Loghin, *Cronica participării României la războiul antihitlerist*, București, Editura Militară, 1971), câteva lucrări fundamentale: V. Anescu, C. Antip, Eugen Bantea, I. Cupșa, Gh. Zaharia și colab., *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944–9 mai 1945*, București, Editura Militară, 1966; Ilie Ceaușescu și colab., ed., *România în anii celui de-al doilea război mondial*, 3, București, Editura Militară, 1989; Gh. Romanescu, N. Ciobanu, Alesandru Duțu, *L'Armée roumaine dans la campagne d l'Ouest. Sa contribution a l'affranchissement de la Hongrie, de la Tchécoslovaquie et de l'Autriche. 1944–1945*, Bucarest, Éditions Militaires, 1991.

280 Cercetările recente au avansat o nouă cronologie în privința *fazelor participării României la război în anii 1944–1945:* I – perioada 23/24 august-31 august 1944; II – perioada 1 septembrie–25 octombrie 1944; III – perioada octombrie 1944 – 12 mai 1945 (cf. Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, pp. 40, 52–54).

281 Vezi „Observatorul militar", nr. 3/1944.

282 După datele cele mai noi, comunicate de Gh. Romanescu, pierderile suferite inamicului s-au cifrat la: peste 5 000 de morți, 56 455 de prizonieri (din care 14 generali, 1 421 ofițeri și 4 088 subofițeri) (cf. Gh. Romanescu, *Eliminarea prezenței militare germane*, în „Observatorul militar", nr. 3/1994, p. 6).

283 Semnificația de excepție a acestui avantaj creat armatelor sovietice de cotitura politică și militară a României a fost relevat, între alții, de reputatul istoric militar britanic B. H. Liddell Hart (*History of the Second World War*, ed. citată, pp. 585–586), care a comparat dezastrul suferit de trupele germane în țara noastră ca fiind nu mai prejos Stalingradului (*ibidem*, p. 585).

284 Despre ecoul și consecințele internaționale multiple ale cotiturii de la 23 august 19434 vezi îndeosebi: Gh. Zaharia și colab., ed., *Ecoul internațional al insurecției armate și al participării României la războiul antihitlerist*, București, Editura Militară, 1964 (volumul nu s-a difuzat, rămânând de „uz intern"!?); Gh. Buzatu, ed. *Actul...*, ed. citată; Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Mihail Ionescu, *200 de zile mai devreme. Rolul României în scurtarea celui de-al doile război mondial*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984 (cu ediții în mai multe limbi de circulație internațională); C. Căzănișteanu, Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, ed., *Presa străină despre contribuția României la victoria asupra fascismului*, București, Editura Militară, 1985; Gh. Buzatu, *România și al doilea război mondial*, pp. 179–256 (capitolul 8, *Marile Puteri beligerante și cotitura României).*

285 Prin „arbitrajul" din 30 august 1940.

286 La 22 iunie 1941.

287 Nicolae Rădescu (1874–1953), militar de carieră, general, ostil lui I. Antonescu, șef al Marelui Stat Major (octombrie-decembrie 1944), prim-ministru al României (6 decembrie 1944–28 februarie 1945). În iunie 1946 a reușit să evadeze din România, devenind, în exil, cel dintâi președinte al primului „guvern" român expatriat – *Comitetul Național Român (*1949–1950).

288 Vezi Eugen Bantea, *Operația română de acoperire. Septembrie 1944 în sud-vestul României*, București, Editura Militară, 1985.

289 Vezi *România în războiul antihitlerist*, pp. 210 și urm.; P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, IV, pp. 280 și urm.

290 Cf. P. A. Jilin, ed., *Osvoboditelnaia missiia Sovetskih Voorujenâh Sil v Evrope vo vtoroi mirovoi voine. Dokumenti i materiali*, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1985, p. 65. Forțele române repartizate sub comandamentul sovietic al Frontului 2 ucrainean au fost astfel „repartizate": Armata 1 română în subordinea operativă a Armatei 53 sovietice; Armata 4 română în subordinea Armatei 27 sovietice; Corpul 4 român în subordinea Armatei 46 sovietice și Corpul 1 Aviație în subordinea Armatei 5 aeriene sovietice (*ibidem*, pp. 65, 72).

291 Situația a fost numai în foarte mică măsură corectată după aproape un deceniu, când la Moscova a apărut cunoscuta *Istorie a Marelui Război pentru Apărarea Patriei. 1941–1945* în șase volume, sub redacția unor lideri de partid și de stat – P. N. Pospelov ș.a., ed., *Istoriia Velikoi Otecestvennoi voinî Sovestkogo soiuza. 1941–1945*, I–VI, Moskva, Voennoe Izdatelstvo, 1960–1965. Relativ la menționarea aportului trupelor române, în respectiva lucrare se află unele referiri la armatele 4 și 1, care, în cadrul Frontului 2 ucrainean, au acționat atât pentru desăvârșirea eliberării nordului Transilvaniei (cf. *Istoriia...*, IV, pp. 281–285), cât și în Ungaria (*ibidem*, pp. 379–406; *ibidem*, V, pp. 191–203), în nordul Austriei (*ibidem*, pp. 203–218) și în Cehoslovacia (*ibidem*, pp. 299–330).

292 Această urare, oarecum surprinzătoare la C. Kiriței cu, nu s-a împlinit, evident, nici în primii 50 de ani care s-au succedat evenimentelor!

293 Platon Chirnoagă (1894–1974), general și istoric militar român, participant la campaniile din Est și Vest, prizonier și ministru de război în guvernul național-legionar format de Horia Sima în 1944–1945 la Viena.

294 Ferenc Szálasi (1897–1946), militar și politician extremist ungur. Premier al Ungariei după 16 octombrie 1944. Executat după război.

295 Despre asaltul Budapestei în *România în războiul antihitlerist*, pp. 311 și urm.

296 La 4 august 1919.

297 Informații în Horia Sima, *Guvernul național român de la Viena*, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1993, *passim*; Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 294–298.

298 Un bilanț al luptelor armatei române indică că România a angajat pe frontul din Ungaria 210 006 militari, înregistrând pierderi importante – 42 700 oameni. S-au provocat inamicului pierderi însemnate: peste 30 000 militari, din care 9 744 morți (*cf. România în războiul antihitlerist*, pp. 700–701, 706).

299 B. H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, pp. 639 și urm.

300 Se bănuie că generalul Gh. Avramescu, la Comandamentul sovietic, a fost ucis fie de ruși, fie în cursul unui bombardament. Altă versiune acreditează idee deplasării sale în U.R.S.S. și a uciderii sale într-un gulag (vezi detalii în Mihai Pelin, *Dosarul Avramescu*, în Iosif Constantin Drăgan, ed., *Antonescu...*, II, pp. 478–496).

301 *Ibidem*, p. 495.

302 Vezi B. H. Lidell Hart, *History of the Second World War*, pp. 677–681; Eddy Bauer, *The History of World II*, pp. 614–618; K. D. Erdmann, *Die Zeit Weltkriege*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1978, pp. 586–592; P. N. Pospelov, ed., *Istoriia...*, V, pp. 341–345; William L. Shirer, *Le Troisième Reich. Des origines a la chute*, Paris, Stock, 1967, pp. 1137–1168; Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, II, pp. 336–341; Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, I, pp. 191–196 (cu bibliografia problemei, pp. 191–192).

303 Potrivit statisticilor militare, România a angajat în luptele din Cehoslovacia și Austria 248 430 de militari, iar pierderile au totalizat 66 495 oameni. În ceea ce privește Armata 1 română, dintr-un total de 81 142 oameni, a pierdut în Cehoslovacia 24 228 (morți, răniți, dispăruți); Armata 4 română a pierdut,

dintr-un total de 116 432 oameni disponibili, 39 540 de militari (morți, răniți dispăruți) (cf. *România în războiul antihitlerist*, pp. 701–702).

304 Despre participarea României la operațiunile din nordul Austriei vezi Ilie Ceaușescu și colab., ed., *România în anii celui de-al doilea război mondial*, 3, pp. 336–358.

305 Considerații privind arta militară și valoarea forțelor angajate în luptă în perioada 23/24 august 1944 – 12 mai 1945 și a pierderilor globale suferite, efortul economic și semnificația internațională în *ibidem*, pp. 359–444. Documentele militare atestă că România a trimis în luptă 538 536 militari, provocând inamicului pierderi (morți și prizonieri) cifrându-se la 136 529 militari, din care: 82 937 pe teritoriul național; 30 789 în Ungaria; 22 803 în Cehoslovacia și Austria (*ibidem*, p. 400). La rândul său, armata română a înregistrat următoarele pierderi (morți, răniți și dispăruți): 169 822 (în total), din care 5 078 ofițeri, 4 984 subofițeri și 159 760 soldați (*ibidem*). Vezi și anexele 8 și 10, în *ibidem*, pp. 696–703, 705–707.

306 Sugerăm cititorului să ia în considerare faptul că paginile care urmează, precum atâtea altele în restul lucrării, îl evidențiază pe C. Kiriței cu în dubla-i postură de *memorialist* și de *analist* al unei perioade atât de controversate (1944–1947).

307 Literatura de specialitate consacrată acestei perioade (1944–1947), care a reprezentat în fapt *anticamera epocii comuniste*, este extrem de bogată și bazată, mai ales în cursul ultimilor ani, pe valorificarea unui impresionant material arhivistic inedit. În această situație, supunem atenției cititorului numai unele cărți reprezentative: Hugh Seton-Watson, *Eastern Europe between the Wars. 1918–1941*, New York, Cambridge University Press, 1945; idem, *The East European Revolution*, ed. a II-a, London, Methuen and Co. Ltd., 1952 (ed. originală, Londra, 1950); Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, New York, Archon Books, 1951; Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994 (ed. originală, Londra, 1964); Stephen Fischer-Galați, *The Communist Takeover of Rumania: A Function of Soviet Power*, în Thomas T. Hammond, ed., *The Anatomy of Communist Takeover*, New Haven–London, Yale University Press, 1975; Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944–1965*, Berkeley–Los Angeles, University of California Press, 1971; Paul D. Quinlan, *Clash over Romania. British and American Policies toward Romania:1938-1947*, Los Angeles, ARA Publication, 1977; Robert J. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980; Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1990; Keith Hitchins, *Rumania. 1866–1947*, Oxford, At the Clarendon Press, 1994, pp. 501–547; R. J. Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, London-New York, Routledge, 1994, pp. 228–231; J. F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule*, Durham-London, Duke University Press, 19888, pp. 263–293; Vlad Georgescu, *Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre*, ed. a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, pp. 241–253; Nicolette Franck, *O înfrângere în victorie...*, ed. citată, *passim*; Nicolae Baciu, *Agonia României. 1944–1948. Dosarele secrete acuză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, *passim* (ed. originală, München, 1988); Alexandre Cretzianu, ed., *Captive Rumania. A Decade of Soviet Rule*, New York, Praeger; Nicolae Penescu, *La Roumanie. De la démocrtie au totalitarisme, 1938–1948*, Paris, Edition Contrepoint (SERC), 1981; Titu Georgescu, *România în istoria Europei secolului XX. 1945–1990*, București, Editura Hyperion XXI, 1992; idem, *România între Ialta și Malta*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa" S.R.L., 1993; Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944–1958*, Durham–London, Duke University Press, 1992; Corneliu Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, București, Editura Anastasia, [1993]; Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, București, Editura Eminescu, 1992; idem, *Irepetabilul trecut*, București, Editura Albatros, 1994; idem, *Fantoma lui Gheorgheiu-Dej*, București, Editura Univers, 1995; Gh. Buzatu, *România și războiul*

mondial din 1939–1945, ed. citată, *passim*; „Revista Istorică", nr. 7-8/1993, număr special: *Instaurarea comunismului în România. Societatea și șocul comunismului*, pp. 657–741. **Studii și documente**: Gh. Buzatu, ed., *Românii în arhivele Americii. Comunismul trece Nistrul (1944–1947)*, Iași, Editura Moldova, 1992; Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, ed., *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944–1947)*, București, Editura Iconica, 1993; Dinu C. Giurescu, *Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government*, Boulder/New York, Columbia University Press, 1994; Ioan Scurtu, ed., *România – Viața politică în documente. 1945*. București, Arhivele Statului din România, 1994; idem, *România – Viața politică în documente, 1947*, București, Arhivele Statului din România, 1994; C. Hlihor, Ilie Manole, Aurel Pentelescu, Gh. Vartic, Mihai Macuc și colab., ed., *Armata Roșie în România. Documente*, București, Colecția „Revista de Istorie Militară", 1995. **Cronologii:** Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Buurești, Editura Cavallioti, 1995.

308 Petru Groza (1884–1958), om politic român, fondator și lider al grupării procomuniste *Frontul Plugarilor*. A avut un rol deosebit în procesul sovietizării și comunizării Romnâniei, fiind un instrument în jocul comuniștilor. Vicepremier în cabinetele C. Sănătescu (4 noiembrie-6 decembrie 1944) și N. Rădescu (6 decembrie 1944–28 februarie 1945), el însuși premier al celui dintâi guvern comunizant din istoria României (6 martie 1945–2 iunie 1952), președinte al Republicii (1952–1958).

309 Vezi nota 231.

310 Petre I. Constantinescu-Iași (1892–1977), istoric și politician, implicat în procesul sovietizării și comunizării României după 1944.

311 Mitiță Constantinescu, economist, politician liberal.

312 Anton Alexandrescu, politician, lider al unei grupări P.N.Ț. dizidente.

313 Teohari Georgescu (numele real – Burăh Tescovici), membru marcant al Partidului Comunist din România (din 1948, P.M.R.) în perioada 1944–1952, ministru de interne în guvernul dr. P. Groza instalat la 6 martie 1945, cu un rol criminal în „opera" de sovietizare și comunizare a țării după cel de-al doilea război mondial. Membru al trioului deviaționist *Ana Pauker–Vasile Luca–Teohari Georgescu*, eliminat de confrații comuniști, cu aprobarea Moscovei, în anul 1952. Reabilitat în 1968.

314 Aprecierea nu-l are în vedere pe Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965), lider al P.C.R. în anii 1944–1965. În anii 1933–1944 s-a aflat în închisoare ori în lagăr, eliberat fiind în zilele ce au precedat lovitura de stat de la 23 august 1944. În epoca următoare s-a evidențiat în acțiunea de sovietizare și comunizare a României, impunându-se drept una dintre cele mai sinistre figuri – alături de Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevski, Emil Bodnaraș, Gh. Apostol, Valter Roman, Leonte Răutu și C. Pârvulescu – aflate în serviciul Kremlinului. Cu unii dintre aceștia, la confluența anilor '50-'60, și-a propus și a realizat, în condițiile gravelor divergențe U.RS.S. – China, „desprinderea" de Moscova.

315 Vasile Luca (Luka László) (1898–1960), membru al conducerii P.C.R. și, din 1940, al P.C. sovietic, aflat în emigrație în U.R.S.S. în vremea războiului, trimis de Kremlin, în septembrie 1944, la București pentru a „veghea", sub conducerea Anei Pauker, la sovietizarea și comunizarea țării, în care a avut același rol criminal. În 1947–1952, vicepremier și ministru de finanțe. Eliminat, alături de Ana Pauker și Georgescu, în 1952. A murit în detenție. „Reabilitat" *post-mortem*, în 1968.

316 Ana Pauker (1893–1960), membru al conducerii P.C.R. și P.C. sovietic, agentă a N.K.V.D., cu misiuni în Europa Occidentală în perioada interbelică, ca și în România, înainte de război și după septembrie 1944. În anii 1941–1943 a „reprezentat" P.C.R. pe lângă *Cominternul* stalinist. A fost trimisă de Kremlin la București, în septembrie 1944, în fruntea unui grup de spioni și comuniști alogeni, pentru a înfăptui cu maximă credință „opera" de sovietizare și comunizare a României, înfăptuită cu un zel ieșit

din comun și prin mijloace exclusiv criminale. Membru al conducerii P.C.R. (din februarie 1948, P.M.R.) și ministru de externe al României, în 1947–1952. În 1952, eliminată ca lider al trioului deviaționist, împreună cu Luca și Georgescu. „Reabilitată" *post-mortem*, în 1968.

317 Fără nici un efect practic însă (vezi Gh. Buzatu, *The Imbalance of Powers: The USA the Great Powers and Romania (1944–1947)*, în „Romanian Civilization", Iași, nr. 1/1992, pp. 77–83.

318 Concluzia lui C. Kiriţescu a fost întărită de studiile din ultima vreme consacrate problemei, în sensul că venirea la putere a guvernului dr. P. Groza la 6 martie 1945 a coincis cu instalarea regimului comunist la București (cf. Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939–1945*, pp. 108–109 – istoriografie).

319 Apud Ioan Scurtu, ed., *România – Viața politică în documente. 1945*, ed. citată, pp. 238–242.

320 Vezi *Poporul acuză. Actul de acuzare, rechizitoriile și replica acuzării în procesul primului lot de criminali de război*, București, Editura Apărării Patriotice, 1945.

321 Este vorba de „Buna Vestire. Ziar liber de luptă și doctrină românească", al cărei director l-a asigurat în lunile septembrie-octombrie 1940.

322 Apud C. Buşe și colab., ed., *Relații internaționale în acte și documente, II, 1939–1945*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, pp. 185–186 (*Declarația asupra Europei eliberate*, într-o nouă traducere).

323 Ceea ce nu se putea cunoaște cu precizie în perioada în care C. Kiriţescu și-a definitivat manuscrisul acestei cărți (în afară de dezvăluirile făcute de W. S. Churchill însuși în *Memoriilei* sale) a devenit public în cursul ultimilor 20–25 de ani, o dată cu deschiderea arhivelor ultrasecrete de la Washington, Londra și Moscova: după intense negocieri desfășurate în lunile aprilie-iunie 1944 Marea Britanie și S.U.A. au convenit să recunoască situarea României în „zona de interese" a U.R.S.S. (inițial, pentru perioade de trei luni și *numai* pentru vremea războiului) (cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, I, pp. 280–281). Mai apoi, în octombrie 1944, Churchill și Stalin s-au întâlnit la Kremlin în privința faimosului acord al „sferelor de interese" ale Marilor Puteri Aliate în Europa Est-Centrală, stabilindu-se *procentual* limitele de dominație ale fiecăreia dintre părți, adică: România – 90%/10% (interese sovietice și, respectiv, anglo-americane); Grecia – 10%/90%; Bulgaria – 80%/20%; Ungaria – 75%/25% și Iugoslavia – 50%/50% (*ibidem*, pp. 305–324; Sir Llewelyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World* War, III, London, HMSO, 1971, pp. 146–153; László Sütö, *La politique interalliée et la Hongrie...*, ed. citată, pp. 207–208). La Ialta, acordul Churchill–Stalin n-a mai fost luat în dezbatere, respectându-se, în această privință, recomandarea președintelui Roosevelt cum că nu aveau să fie revizuite înțelegerile interaliate care nu lezau interesele fundamentale americane (cf. László Sütö, *op. cit.*, p. 209). În felul acesta, acordul privind „sferele de intersese" în Europa Est-Centrală a trecut de la sine, mai cu seamă că, în același timp, cei Trei Mari au discutat și aprobat importante tranzacții de teritorii și de zone de interes în Extremul Orient – China, Curilele și Sahalinul (cf. Ministerstvo Inostrannâh del SSSR, *Sovetskii Soiuz na mejdunarodnâh konferențiiah perioda Velikoi Otecestvennoi voinî. 1941–1945 g.g. IV., Krâmskaia Konferențiia rukovoditelei treh Soiuznâh Derjav – SSSR, SȘA i Velikobritanii (4–11 fevralia 1945). Sbornik dokumentov*, Moskva, Izdatelstvo Politiceskoi Literaturî, 1984, *passim*; C. Buşe și colab., ed., *Relații...*, II, pp. 190–191). Deși, cum am precizat, C. Kiriţescu nu dispune de informații certe privind acordul „sferelor de interese" din octombrie 1944, el a rămas convins și a afirmat că documentul respectiv *a existat*. O va sublinia fără reticență în lucrarea sa (vezi, în continuare, nota autorului de la p. 331.

324 Edward R. Stettinius, Jr. (1900–1949), secretar de stat al S.U.A. (1944–1945).

325 Este de la sine înțeles că aproximațiile dezvăluite de C. Kiriţescu aveau la bază lipsa documentației necesare.

326 Vezi Winston S. Churchill, *Memoires sur la Deuxième Guerre mondiale*, VI/1, Paris, Plon, 1953, pp. 234–236.

327 Vezi not 302.

328 Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, II, pp. 408–427.

329 Clement Richard Attlee (1883–1967), politician laburist, ministru la diverse departamente între 1940 și 1945, prim-ministru al Marii Britanii (1945–1951).

330 Nicolette Franck, *O înfrângere în victorie...*, p. 202. La 26 martie 1946 a fost rândul președintelui american Harry Truman să-i confere Regelui Mihai I Ordinul „Legion of Merit" (*ibidem*, p. 247).

331 Harry S. Truman (1884–1972), al 33-lea președinte al S.U.A. (1945–1953). Memorialist.

332 În prima fază a Conferinței, Anglia a fost reprezentată, totuși, de către Winston S. Churchill (cf. *Foreign Relations od the United States. Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference). 1945*, I-II, Washington, GPO, 1960; Ministerstvo Inostrannâh del SSSR, *Sovetskii Soiuz na meĭdunarodnâh konferenţiiah perioda Velikoi Otecestvennoi voinî. 1941–1945 g.g.*, VI, *Berlinskaia (Potsdamskaia) Konferenţiia rukovoditelei treh Soiuznâh Derjav SSSR, SŞA i Velikobritanii (17 iulia – 2 avgusta 1945). Sbornik dokumentov*, Moskva, Izdatelstvo Politiceskoi Literaturî, 1984).

333 Informații de cel mai mare interes, în acest sens, aflăm în colecțiile oficiale de documente diplomatice editate de către foștii Mari Aliați din 1941–1945: vezi cele două volume menționate în nota precedentă, ca și Rohan Butler și colab., ed., *Documents on British Policy Overseas*, Series I, *1945–1950*, vol. I, London HMSO, 1984.

334 Cf. Nicolette Franck, *op. cit.*, pp. 215 și urm.

335 *Ibidem*, pp. 233–235.

336 În prima perioadă postbelică s-au întrunit mai multe *conferințe la nivelul miniștrilor afacerilor externe ai celor Trei Mari Puteri Aliate*, cu scopul esențial de a pregăti și definitiva proiectele tratatelor de pace cu foștii inamici, în speță cu „sateliții" Germaniei – Italia, România, Finlanda, Ungaria și Bulgaria, și anume la: *Londra* (septembrie 1945); *Moscova* (decembrie 1945); *Paris* (aprilie-mai și iulie 1946); *New York* (noiembrie-decembrie 1946). Despre rolul și locul problemelor românești în context, vezi Gh. Buzatu, *The Imbalance of Powers...*, *passim*.

337 W. Averell Harriman (1891–1986), diplomat american, ambasador al S.U.A. la Moscova (1943–1946). Memorialist.

338 Sir Archibald Clark-Kerr, ambasador al Marii Britanii la Moscova (1942–1946).

339 A survenit, mai întâi, la 6 august 1945, restabilirea relațiilor diplomatice între U.R.S.S. și România. La 5 februarie 1946, S.U.A. și Marea Britanie, la rândul lor, au făcut cunoscut că recunoșteau guvernul de la București și procedau la schimb oficial de reprezentanți (vezi Paul d. Quinlan, *Clash over Romania*, ed. citată, p. 152; Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944–1947*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 124–125, 164–168).

340 Ernest Bevin (1881–1951), politician laburist, titular al *Foreign Officeului* (1945–1951).

341 James F. Byrnes, secretar al Departamentului de Stat al S.U.A. (1945–1947). Memorialist.

342 Este și autorul unei cărți surprinzând peripețiile trăite în România acelor ani – *Romania under Soviet Yoke*, Boston, Meador, 1949, 601 p. (tradusă și în limba franceză).

343 Béla Imrédy (1891–1946), politician, președinte al Consiliului de Miniștri al Ungariei (1938–1939), ministru al economiei (1944).

344 Lista acuzaților implicați în ceea ce denaturat s-a chemat în epocă *Procesul marii trădări naționale:* Ion Antonescu; Mihai Antonescu; Horia Sima (în contumacie); Constantin Pantazi; C. Z. Vasiliu; Titus Dragoș; Gh. Dobre; Ion Marinescu; Traian Brăileanu; D. Popescu; C. Petrovicescu;

C. Dănulescu (în contumacie); C. Bușilă; N. Mareș; Petre Tomescu; V. Dimitriuc (în contumacie); Mihail Sturdza (în contumacie); Ion Protopopescu (în contumacie); Corneliu Georgescu (în contumacie); C. Papanace (în contumacie); Vasile Iașinschi (în contumacie); Gh. Alexianu; Radu Lecca; Eugen Cristescu.

345 S-au tipărit, de către Editura Institutului Român de Documentare (?), două broșuri (cu titluri deosebite), cuprinzând câteva fotografii de la „proces" și „actul de acuzare": *Călăii în boxă! Ion și Mihai Antonescu în fața Justiției Poporului. Demascarea trădătorilor. Cum a fost vândută țara. Textul complet al actului de acuzare*, [I], București, Imprimeriile Scrisul Liber, 1946, 28 p.; *Procesul Antoneștilor. Pe urmele Prăpădului... Mareșalul dezastrului a fost demascat. România trebuia să devină o colonie nemțească. Jaful cu Patronajul și românizarea. Teroare și prigoană. Partea a doua a actului de acuzare*, [II], București, Imprimeriile Scrisul Liber, 1946, 29 p. În ultima broșură se anunțau, în continuare, *Dezbaterile complete ale „procesului"*. (Vezi nota următoare.)

346 Vezi *Procesul marei trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra guvernului Antonescu*, București, Editura Eminescu S.A., 1946. Reeditare de Ioana Cracă: *Procesul lui Ion Antonescu*, București, Editura Eminescu, 1995, 477 p. (cu o *addenda*). Textul „ediției 1946" a „procesului" Antonescu era nu numai serios amputat, ci și grosolan denaturat (cf. Gh. Buzatu, *O farsă stalinistă: „Procesul Antonescu"*, în *Ultimele zile ale Mareșalului Ion Antonescu*, București, 1993, pp. 7–11); Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, pp. 299–301). Prima ediție științifică (deși nu integrală) o datorăm lui Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, 2 vol., București, Editura Saeculum/Editura Europa Nova, 1995, 414–480 p. + ilustrații. În sfârșit, generalul Ioan Dan a fost singurul care a cercetat *integral* cele peste o sută de volume ale înscenării judiciare din 1946 și a realizat o excelentă sinteză critică, în care sunt denolate – punct cu punct – toate capetele de acuzație formulate la adresa Mareșalului Antonescu și a echipei sale guvernamentale (vezi *„Procesul" Mareșalului Ion Antonescu*, București, Editura Tempus, 1993, 295 p. + ilustrații).

347 S-a dovedit în 1992, într-o dispută provocată de atacurile intempestive și nedocumentate ale fostului rabin-șef Mozes Rozen, că declarația în chestiune nici nu-i aparținea lui Ion Antonescu, ci lui.... Mihai Antonescu!

348 Vezi Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*. I, pp. 342–388; *ibidem*, II, pp. 5–110.

349 Apud *Procesul marei trădări naționale, p. 226.*

350 Aceste cuvinte *lipsesc* (!?) din „ediția 1946" a *„Procesului"*, singura ce a avut la dispoziție C. Kirițescu. Cf. cu Marcel-Dumitru Ciucă, ed., *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, II, p. 97.

351 Carl Gustav Emil von Mannerheim (1867–1951), feldmareșal, politician conservator, comandant al armatei finlandeze în campaniile antisovietice din al doilea război mondial (1939–1940 și 1941–1944), președinte al Finlandei (1944–1946). S-a retras de la președinție pe motive de sănătate, petrecându-și ultimii ani ai vieții îndeosebi în Elveția și Suedia.

352 Cu privire la România vezi, în mod special, Emil C. Ciurea, *Le Traité de Paix avec la Roumanie du 10 Février 1947*, Paris Éditions A. Pedone, 1954; Peter Calvocoressi, Sheila Harden, eds., *Survey of International Affairs, 1947–1948*, London–New York–Toronto, Oxford University Press, 1952; Arnold Toynbee and Veronica M. Toynbee, eds., *Survey of International Affairs, 1939–1946. The Realignment of Europe*, London–New York–Toronto, Oxford University Press, 1955; Amelia C. Leiss și colab., ed., *European Peace Treaties after World War II., Negotiations and Texts of Treaties with Italy, Bulgaria, Hungary, Rumania, and Finland*, New York, World Peace Foundation 1954; J. A. S. Grenville, *The Major International Treaties, 1914–1973. A History and Guide with Text*, London, Methuen and Co.

Ltd., 1974, pp. 263–266; A. G. Mileikovski, ed., *Mejdunarondâie otnoşeniia posle vtoroi mirovoi voinî, I, 1945–1949 g.g.*, Moskva, Izdatelstvo Politiceskoi Literaturî 1962; Sir John Wheeler-Bennett, Anthony Nichols, *The Semblance of Peace: The Political Settlement after the Second World War*, New York, St. Martin's/London, Macmillan, 1972; Andrzej Koryn, *Rumunia w polityce wielkich mačarstw, 1944–1947*, Wroclaw, Ossolineum, 1983; K. L. Jignea, *Podgotovka i zakliucenii mimâh dogovorv s Bolgariei, Vengriei i Rumâniei posle vtoroi mirovoi voinî*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1981; Liliana Saiu, *The Great Powers and Romania, 1944–1946; A Study of the Early Cold Era*, Boulder/New York, Columbia University Press, 1992; *România la Conferinţa de Pace*, Editura BPD, 1946; *România şi Conferinţa de Pace*, Bucureşti, 1947; Ion Enescu, *op. cit.*, pp. 115–327; Ştefan Lache, Gh. Ţuţui, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris din 1946*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978; Ştefan Lache, Gh. Ţuţui, *La Roumanie et la Conférence de la Paix de Paris (1946)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1987; V. F. Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945–1947)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1989, pp. 102–196.

353 Vezi Ion Enescu, *op. cit.*, pp. 139–151; Sir John W. Wheeler–Bennett, Anthony Nichols, *op. cit.*, pp. 420–424.

354 Ion Enescu, *op. cit.*, pp. 156 şi urm.

355 *Ibidem*, pp. 188–200.

356 *Ibidem*, p. 192. De reţinut că România *nu a renunţat de bunăvoie* la cele două provincii istorice şi ţinutul Herţa, ci *i s-a impus* – într-un moment când era *ocupată din punct de vedere militar şi politic* – să recunoască frontiera existentă între ea şi U.R.S.S. la data de 1 ianuarie 1941, deci după ce fusese forţată să accepte notele ultimative ale lui Molotov din 26–27 iunie 1940. Această prevedere a fost înscrisă în proiectul *Tratatului de Pace* prin voinţa comună a Marilor Aliaţi (U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie), documentul respectiv a fost prezentat Conferinţei de la Paris din iulie-octombrie 1946, iar ulterior, la reuniunea de la New York a miniştrilor de externe ai puterilor menţionate, *nu a mai suportat modificări*.

357 Vezi lista completă a delegaţiei române trimisă la Paris, cuprinzând 61 de persoane (apud Gh. Buzatu, ed., *Românii în arhivele Americii*, ed. citată, pp. 99–100).

358 Lordul Rothermere (1868–1940), reputat magnat al presei britanice, care a desfăşurat o susţinută campanie în folosul Ungariei revizioniste în anii '20–'30.

359 U.R.S.S., R.S.S. Ucraineană şi R.S.S. Bielorusia.

360 Vezi textul *proiectului* şi cel *definitiv* ale Tratatului de Pace, cu toate anexele, apud Ion Enescu, *op. cit.*, pp. 352–394, 429–451.

361 *Ibidem*, pp. 398–406.

362 Pentru date exacte cf. nota 395.

363 În prezent, Ministerul Afacerilor Externe al Federaţiei Rusiei.

INDICE GENERAL DE NUME DE PERSOANE*

A

Abakumov, Viktor Semionovici: (II) 57
Abetz, Otto: (I) 52
Agarici, Horia: (II) 46
Albu, Emil: (I) 276
Aldea, Aurel: (I) 130; (II) 190, 205, 207, 214, 215, 216, 217, 218
Alexandrescu, Anton: (II) 332
Alexandru I Karadjordjević: (I) 66, 186
Alexandru cel Mare: (I) 43; (II) 152
Alexandru I Pavlovici: (I) 205; (II) 100
Alexandru, Marin: (I) 253
Alexianu, Gheorghe: (II) 55, 56, 60, 61, 62, 63, 341, 342
Alinescu, Barbu: (II) 124
Anastasescu, C.: (I) 125
Andrei, Grigore: (II) 35
Andrei, Petre: (I) 94, 95, 119, 174
Angelescu, C. (dr.): (I) 119, 147, 149, 159; (II) 314, 325
Angelescu, Gheorghe: (II) 274
Anghelache, Gheorghe: (II) 274
Anghelov, dr. (om politic bulgar): (I) 142
Anisimov, I. A.: (II) 52, 264, 330
Anton, Şt. Constantin: (II) 205, 218
Antonescu, Chiriachiţa (soţia colonelului Ion Antonescu, mama Mareşalului. Vezi Baranga: (II) 342
Antonescu, Ilie: (II) 296
Antonescu, Ion: (I) 136, 158, 159, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 188, 190, 191, 194, 195, 198, 204, 205, 207, 208, 210, 211, 213, 218, 224, 231, 233, 234, 237, 238, 252, 256, 257, 271, 295; (II) 14, 28, 53, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 72, 73, 74, 99, 100, 101, 102, 103, 109, 118, 120, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 160, 166, 170, 172, 174, 175, 179, 182, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 203, 204, 206, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 233, 239, 312, 339, 340, 341, 342, 347
Antonescu, Maria: (II) 61
Antonescu, Mihai: (I) 161, 162, 210, 233, 234; (II) 55, 62, 74, 76, 140, 141, 144, 145, 150, 152, 153, 192, 193, 194, 196, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 225, 341
Antonescu, Victor: (I) 67, 103, 119 147, 149
Apolzan (adjutant): (II) 43
Apostolescu (locotenent): (II) 132
Arbore, Ion: (II) 50
Arbore (tehnician militar): (II) 211
Arciszewski, Miroslaw: (I) 91

* Se referă la textul lui Constantin Kiriţescu şi indică paginile unde se pot găsi numele de persoane în cele două volume (I); (II).

Argeşanu, Gheorghe: (I) 65, 93, 94, 174; (II) 246
Argetoianu, Constantin: (I) 65, 69, 118, 120, 131, 147, 175
Atanasescu, C.: (I) 125
Atanasiu, Vasile: (I) 223, 247, 251; (II) 17, 27, 290
Atatürk, Mustafa Kemal: (I) 62
Attlee, Clement Richard: (II) 334, 336
Averescu, Alexandru: (I) 57; (II) 191
Avram, Zenovie: (II) 294
Avramescu, Gheorghe: (I) 241; (II) 83, 90, 98, 168, 171, 179, 180, 246, 277, 284, 289, 290

B

Badoglio, Pietro: (II) 145, 146, 152, 208
Balaban, Ştefan: (II) 252
Baliff, Ernest: (I) 97, 147
Baranga, Chiriachiţa (prin recăsătorie, mama Mareşalului Ion Antonescu. Vezi Antonescu, Chiriachiţa): (II) 342
Bardan, Ştefan: (II) 185
Bárdossy László: (I) 192
Băiatu, Grigore: (II) 287
Băjenaru (colonel): (II) 90
Bălan, Nicolae: (I) 139, 147, 149
Băldescu, Radu:(II) 83, 124
Bâgu, Vasile: (II) 202
Beck, Józef: (I) 45, 60, 61, 73, 76, 79, 80, 89, 92
Beethoven, Ludwig van: (II) 341
Beldiceanu, I.: (II) 252
Beleriu, N.: (II) 274
Beneš, Edvard: (I) 44, 54, 58; (II) 137, 150, 202, 287, 288, 303
Beria, Lavrenti Pavlovici: (II) 57
Berthelot, Henri Mathias: (II) 119, 142
Bethmann-Hollweg, Theobald von: (II) 121
Bevin, Ernest: (II) 338, 343, 348
Bidault, Georges: (II) 348, 349
Bideanu, Augustin: (I) 134
Birţ, Pavel: (II) 25
Bivol (inginer): (I) 127
Blaga, Lucian: (II) 76
Blum, Léon: (I) 48, 57
Bock, Fedor von: (II) 80, 108
Bodin, R. I.: (I) 130
Bodnaraş, Emil (inginer Ceauşu): (II) 206, 217
Boeru, Traian: (I) 176, 237
Bogomolov, Aleksandr Efremovici: (II) 348
Boiangiu, Nicolae: (II) 299
Boişteanu, I.: (II) 287
Boiţeanu, Ion: (II) 218
Bonnet, Georges: (I) 43, 52, 79, 82, 84
Borcescu (sublocotenent): (II) 43
Bordeianu, I.: (I) 267
Bossy, Raoul V.: (I) 98, 103, 169
Braşoveanu (medic): (I) 127
Brăileanu, Traian: (I) 164
Brătescu, C.: (II) 109, 118, 127
Brătianu, Constantin (Bebe): (II) 202
Brătianu, Constantin (Dinu): (I) 97, 135, 139, 148, 149, 154, 191, 210, 211; (II) 99, 103, 104, 140, 191, 195, 199, 202, 203, 208, 210, 211, 212, 217, 317, 322, 326
Brătianu, Gheorghe: (I) 71, 113, 139, 148, 149, 150, 159, 161, 210; (II) 203, 212, 213, 341
Brătianu, Ion I. C.: (I) 56, 67, 206, 207; (II) 104, 192
Brătianu, Ion (Ionel) I.C.: (II) 104, 150, 191
Brâncoveanu, Constantin: (I) 164
Brândză, Dimitrie: (II) 159
Briand, Aristide: (I) 40, 42, 57, 59, 107
Brinon, Fernand de: (I) 52
Broşteanu (funcţionar superior): (I) 174
Budişteanu, Radu: (I) 147
Budu, Ion: (I) 277
Bulgaru (profesor): (I) 71
Burckhardt, Carl-J.: (I) 77
Butenko, Teodor: (I) 106, 107

Buxton, Charles Roden: (I) 47
Buzoianu, Ion: (II) 262
Byrnes, James: (II) 338, 343, 347, 348

C
Caffery, Jefferson: (II) 348
Caliani, Augustin: (II)76
Cambrea, N.: (I) 251; (II) 250
Cantacuzino, Bâzu: (II) 175
Cantuniari, Cristu: (II) 97
Caracostea, Dumitru: (I) 134, 147
Caragea (colonel): (I) 251
Caramitru (colonel): (II) 183
Carlaonț, Dumitru: (I) 124
Carlaonț, Ion: (II) 19, 30
Carol I: (I) 61, 65, 161
Carol al II-lea: (I) 62, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 93, 95, 104, 122, 132, 136, 138, 147, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 161, 174, 182, 189, 205, 210; (II) 73, 202, 316
Carol al XII-lea: (II) 98
Carp, Gheorghe: (II) 98
Carp, Petre P.: (I) 61, 134
Cassian, Vasile: (II) 125
Catargi, Lascăr: (I) 264
Cazacu (căpitan): (II) 25
Călinescu, Armand: (I) 65, 69, 71, 92, 93, 96, 113; (II) 141, 166
Cămărașu, Mihail: (II) 170, 288, 296
Ceaușu (comandor): (I) 228, 266
Celarian (general): (I) 266
Cesianu, Constantin: (I) 70
Chamberlain, Neville Arthur: (I) 51, 53, 54, 55, 73, 76, 82, 84
Chastelain, Gardyne de: (II) 142, 213, 217
Chiang-Kai-Shek (Jiang Jieshi): (II) 151
Chirnoagă, Platon: (II) 269, 270
Christu (colonel): (II) 139
Churchill, Winston Leonard Spencer: (I) 72, 98, 99, 115, 189, 190, 204, 211, 214, 285; (II) 71, 151, 177, 190, 195, 207, 328, 331, 332, 334, 338
Chvalkovschý, František: (I) 54
Ciano, Galeazzo: (I) 45, 55, 77, 84, 98, 102, 103, 106, 118, 137, 138, 145, 148, 149, 151, 166, 168, 185; (II) 74, 146, 265
Ciobanu, Ștefan: (I) 119, 120, 128
Ciuikov, Vasili Ivanovici: (II) 109, 114, 127
Ciupercă, Nicolae: (I) 125, 247; (II) 17, 27, 38
Ciupercescu, Panait: (II) 121
Clark-Kerr, Sir Archibald: (II) 377
Claru, Vasile: (II) 47
Claus, Ervin: (I) 281
Clémenceau, Georges Benjamin: (I) 37, 57, 115; (II) 334
Clodius, Karl: (I) 108, 169, 195; (II) 210, 215
Clopoțel (adjutant): (II) 47
Codreanu, Corneliu Zelea: (I) 63, 64, 66, 71, 72, 164
Codreanu, Horia Zelea: (I) 148
Codreanu, Ion: (I) 241, 287
Cojocăreanu (maior): (I) 277
Comșa, Leonte: (II) 30
Comșa, Liviu: (I) 226
Comșa, Victor: (I) 260
Constantinescu, Alexandru: (II) 35
Constantinescu, Atta: (I) 71, 161
Constantinescu, C.: (I) 223
Constantinescu, Ion: (II) 279
Constantinescu, Mitiță: (I) 95; (II) 322
Constantinescu-Claps, C.: (II) 17, 22, 30, 108, 109, 126, 127, 179
Constantinescu-Iași, Petre: (II) 202, 322
Constantinescu (colonel): (II) 186
Costinescu, Ion: (I) 135
Coulondre, Robert: (I) 84
Crainic, Nichifor: (I) 147, 167; (II) 328
Creangă, Ion: (I) 33
Cretzianu, Alexandru: (I) 140; (II) 193
Crețianu, Gheorghe: (I) 188
Crețoiu, Vasile: (II) 35
Crețulescu, Ilie: (II) 168
Crihan (căpitan): (II) 132
Cristea, Miron: (I) 65

Cristescu, Eugen: (I) 210; (II) 140, 141, 203, 213, 214, 219
Cristescu, N.: (II) 255
Croitoru, Eftimie: (II) 271
Cruțescu, Radu: (I) 113
Csáky István: (I) 137, 145, 152
Curteanu, Marin: (II) 90
Curzon of Kedleston, George Nathaniel: (I) 81
Cuza, Alexandru C.: (I) 64, 98, 147, 149, 159
Cuzen, Vasile: (II) 62

D

Dabija, Mircea: (II) 299
Dabija, N.: (II) 154
Daladier, Edouard: (I) 51, 52, 53, 57, 70, 73, 79, 114
Darlan, Jean-François: (II) 71
Davidescu, Gheorghe: (I) 116
Davidescu, V. V.: (II) 125
Davidescu, Vintilă: (II) 30
Davila, Citta: (II) 137, 150
Dămăceanu, Dumitru: (II) 205, 206, 216, 232, 344, 348
Dănescu, Ioan: (I) 241, 244, 287, 290
Dăscălescu, N.: (I) 247, 255; (II) 19, 109, 130, 139, 290, 294
Deborin, G. A.: (I) 105
Dekanozov, Vladimir Georgevici: (I) 146, 169
Demetrescu, Marius: (II) 30
Dimitrescu, Radu: (II) 43
Dimitriu, Gheorghe: (I) 277
Dimitriu, I.: (II) 252
Dimitriu, Ioan: (II) 30
Dimitriuc, V.: (I) 169
Dinculescu, Gheorghe: (II) 90
Dobre, Gheorghe: (II) 144
Dobre (tehnician militar): (II) 211
Dobrescu, Aurel: (I) 188
Dobrescu, Ion: (II) 176
Dobrian, C.: (II) 341
Dobriceanu, Alexandru: (II) 29, 270
Dollfuss, Engelbert: (I) 49
Dombrovski, Victor: (II) 218
Doumenc (general francez): (I) 78, 79
Dragalina, Corneliu: (I) 223; (II) 17, 50, 78, 80, 108, 109, 124, 127
Dragomir, Nicolae: (II) 126, 290
Dragomir, Silviu: (I) 119, 149
Dragomir (colonel): (I) 160
Drăgănescu, Ioan: (II) 90
Duca, Ion Gh.: (I) 67, 71; (II) 141
Duff Cooper, Alfred: (II) 348
Dumitrache, Ion: (I) 241, 287; (II) 139
Dumitrescu, Anton: (II) 215
Dumitrescu, Mihail: (I) 125
Dumitrescu, Petre: (I) 241, 295; (II) 78, 108, 112, 113, 119, 120, 168, 185
Dumitrescu, Polihron: (I) 295; (II) 54, 185, 253, 259
Dumitrescu, Vasile: (I) 124
Dumitru, Ion: (II) 132

E

Ecaterina a II-a Alekseevna: (II) 13, 20
Economu, Alexandru: (II) 175
Eden of Avon, Robert Anthony: (I) 68; (II) 197, 331
Eftimiu, Constantin: (II) 24, 206, 218
Eisenhower, Dwight David: (II) 176, 333
Elefterescu, Mircea: (II) 216
Elena (regina-mamă): (II) 224, 226
Enescu, George: (I) 60
Enescu, Ion: (I) 256
Enescu, Ștefan: (I) 256
Epure (căpitan): (I) 125
Eremenko, Andrei Ivanovici: (II) 114, 127
Ethridge, Mark: (II) 338

F

Fabricius, Wilhelm: (I) 71, 101, 108, 112, 140, 146, 147, 155, 159, 179, 180; (II) 74
Ferdinand I: (I) 65, 161
Filip, August: (I) 94

Filov, Bogdan: (I) 98
Flandin, Pierre Étienne: (I) 43
Flava (ziarist): (II) 104
Fratter-Pico, Maximilian: (II) 168, 185
Friessner, Hans: (II) 165, 221
Funk, Walther: (II) 144

G
Gafencu, Grigore: (I) 75, 95, 97, 98, 102, 103, 104, 110, 112, 117, 120, 146, 155, 213, 214, 215
Galens, Francisc: (II) 131
Gamelin, Maurice Gustave: (I) 70, 114, 115
Gaston, Dan: (I) 267
Gaulle, Charles de: (I) 116; (II) 71
Găvănescul, I.: (I) 189
Geissler, Kurt: (II) 141
Genghis-Han: (I) 43, 237; (II) 152
Georgescu, Emil: (II) 46
Georgescu, Octav: (II) 83
Georgescu, Teohari: (II) 317, 319, 320, 322
Georgescu, Victor: (II) 297
Georgescu-Tistu, Nicolae: (II) 76
Gerstenberg, Alfred: (I) 169; (II) 220, 221, 233, 238
Ghelmegeanu, Mihail: (I) 95, 110
Ghenovici (maior): (II) 34
Gheorghe, Radu: (II) 122, 130, 168, 170, 179
Gheorghiu, Emil: (II) 131
Gheorghiu, Radu: (II) 30
Gheorghiu, Victor: (II) 27
Gheorghiu-Dej, Gheorghe: (II) 319, 344, 347
Ghertner, G.I. Gheorghe: (II) 87
Gheţaru, G. Nicolae: (II) 26
Ghigi, Pellegrino: (I) 118, 185
Ghineraru, Nicolae: (II) 54
Ghiţescu, Stan: (I) 134, 147
Gigurtu, Ion: (I) 65, 112, 113, 118, 132, 133, 134, 137, 139, 147, 148, 166, 175; (II) 204
Giurescu, Constantin C.: (II) 76
Glogojanu, Ioan: (I) 124; (II) 54, 56, 57
Goebbels, Joseph: (II) 333, 339
Goga, Octavian: (I) 65, 107
Golikov, Filip Ivanovici: (II) 114
Gomoiu, Victor (I) 147
Göring, Hermann: (I) 54, 71, 108, 183; (II) 291, 339
Gradin, Ion: (I) 277
Grigorescu, Horia: (I) 140
Grigoriu, Scarlat: (II) 194
Groşescu, Vasile: (II) 293
Groza, Dumitru: (I) 179
Groza, Petru: (II) 316, 322, 323, 324, 326, 335, 336, 337, 343
Gruia, Ion: (I) 147
Gunther, Franklin Mott: (I) 208

H
Hácha, Emil: (I) 54, 82
Hacman, Maximilian: (I) 120
Halifax, Edward Wood: (I) 70, 73, 102; (II) 332
Halippa, Pantelimon (Pan): (I) 128
Halunga, Raul: (I) 252; (II) 35
Hannibal: (II) 152
Hansen, Erik: (I) 169, 181, 204, 211; (II) 142, 143
Haret, Spiru: (I) 5
Harriman, W. Averell: (II) 337
Haţieganu, Emil: (II) 337
Heim, Ferdinand von: (II) 117
Henderson, Neville: (I) 83, 84
Henlein, Konrad: (I) 50, 51
Hess, Rudolf: (I) 203
Himmler, Heinrich: (I) 181; (II) 141, 333, 339
Hindenburg, Paul von Beneckendorff: (I) 181
Hitler, Adolf: (I) 41, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 103, 108,

115, 132, 133, 136, 137, 138, 143, 145, 152, 159, 163, 167, 168, 171, 172, 177, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 193, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 208, 211, 212, 213, 214, 218, 236, 238, 271, 272, 284, 295; (II) 54, 65, 71, 74, 75, 101, 111, 116, 119, 136, 140, 141, 143, 144, 176, 178, 179, 198, 204, 220, 221, 222, 265, 300, 333, 339
Hlinka, Andrej: (I) 50; (II) 324
Hoare, Reginald: (I) 102, 132, 190, 208
Hohenlohe-Schillingfürst de (principesă): (I) 58
Hohenzollern (familia): (I) 160, 161
Holban, M.: (II) 132
Horthy Miklós: (I) 191; (II) 231, 272
Hory András: (I) 144
Hristea, Ion: (I) 244; (II) 238
Hudiță, Ion: (II) 202, 317, 319
Hull, Cordell: (II) 150, 189, 331

I

Iacobici, Iosif: (I) 295; (II) 17, 39, 101, 102
Iamandi, Victor: (I) 95, 97, 119, 147, 149, 175
Ilassievici, Constantin: (I) 175
Iliescu, Gheorghe: (I) 258, 260
Iliuță, Virgil: (II) 280
Imacenko, F. F.: (II) 259, 294
Imrédy Béla: (II) 339
Ioanițiu, Alexandru: (I) 204, 238; (II) 101
Ionașcu, Costin: (II) 253
Ionescu, Constantin: (I) 277
Ionescu Dumitru (Take) (I) 56, 58
Ionescu, Emanoil: (II) 231
Ionescu, Emilian: (II) 22, 24, 215, 220
Ionescu, Eugen: (I) 276
Ionescu, Nae: (I) 164
Ionescu, Paul: (II) 288
Ionescu, Radu: (I) 290
Ionescu, Vasile: (II) 217
Ionescu-Sinaia, Gheorghe: (II) 109
Ionescu (colonel): (II) 216
Ionică, Eugen: (I) 164
Ionnițiu, Mircea: (II) 205, 214, 220
Iordăchescu, C: (II) 296
Iorga, Nicolae: (I) 95, 117, 121, 137, 147, 150, 175, 176, 180, 237; (II) 161
Isopescu, Modest: (II) 58, 340
Ivan (căpitan): (II) 280

J

Jefferson, Thomas: (I) 196
Jienescu, Gheorghe: (II) 175
Jodl, Alfred: (I) 156
Joița, Ion: (I) 261; (II) 25, 37
Jukov, Gheorghi Konstantinovici: (II) 28, 333
Jumanca, Iosif: (II) 202

K

Kaganovici, Lazar Moiseevici; (II) 34
Kállay Miklós: (II) 136
Keitel, Wilhelm: (II) 53, 74, 339
Kellogg, Franc Billings: (I) 40, 59, 107
Kesselring, Albert: (I) 146, 176
Killinger, Manfred von: (I) 177, 180, 194, 210; (II) 138, 142, 203, 210, 213, 214, 219, 220, 221, 222, 233
Kiriacescu, Mihail N.: (II) 97, 98
Kirițescu, Constantin: (II) 76
Kleist, Paul Ewald von: (I) 292, 293; (II) 63
Kobylanski (diplomat polonez): (I) 60
Koenig, Pierre: (I) 184
Kogălniceanu, Mihail: (II) 192
Kokulov (ministru sovietic): (I) 107
Kollontai, Aleksandra Mihailovna: (II) 194
Konev, Ivan Stepanovici: (II) 149, 164, 165, 177, 226, 277, 282
Korne, Radu: (II) 83, 85
Kozlov, Dmitri I.: (I) 130; (II) 88
Kuderna (general german): (II) 241
Kuzmin, G. A.: (II) 52, 264, 330

L
Lakatos Géza: (II) 231
Lalo, Edouard: (II) 341
Lambrino, Scarlat: (II) 341
Landman, Paul: (I) 266; (II) 42
Langeron, Alexandre: (II) 13
Lapedatu, Alexandru: (I) 139
Laptew, C.M.: (II) 150
Lascăr, Mihail: (I) 241, 287; (II) 83, 90, 109, 118, 119, 120, 121, 123, 133, 139, 162
Laval, Pierre: (I) 43; (II) 71, 178, 339
Lăcătușu, Mihail: (II) 256, 288, 296
Lebrun, Albert: (I) 159
Lenin, Vladimir Ilici: (II) 137
Leon, Gheorghe: (I) 188
Leventi, Gheorghe: (I) 223, 247, 255, 257
Lincoln, Abraham: (I) 196
Lindeman (general german): (I) 282
Lipski, Jósef: (I) 82, 83
Litvinov, Maksim Maksimovici: (I) 46, 52, 59, 60, 67, 107, 109, 154, 190
Lloyd George of Dwyfor, David: (I) 102
Loehr, Alexander: (I) 292, 293
Logadi, Petre: (I) 134
Luca, Vasile: (II) 322
Ludendorff, Erick von: (I) 85, 235
Ludovic al XIV-lea: (I) 38
Ludovic al XVIII-lea: (II) 13
Lupaș, Ion: (II) 76
Lupescu, Elena: (I) 67, 159, 160
Lupu, Dimitrie G.: (I) 160
Lupu, N., dr: (I) 135; (II) 317

M
Macici, Nicolae: (I) 223, 262; (II) 54, 57, 246, 277, 289, 327, 328
Macovei, Ion: (I) 147
Macovei (inspector școlar): (I) 127
Madgearu, Virgil: (I) 175, 176, 237
Maginot, André: (I) 88, 89, 114, 115
Maiorescu, Titu: (I) 61, 134
Malaxa, Nicolae: (I) 194; (II) 321
Malinovski, Rodion Iakovlevici: (II) 165, 181, 184, 185, 243, 244, 247, 248, 257, 264, 266, 277, 284, 289, 290, 300, 309, 328
Managarov, Ivan Mefoldevici: (II) 309
Maniu, Iuliu: (I) 96, 110, 113, 122, 135, 136, 139, 148, 150, 152, 154, 155, 158, 159, 160, 188, 191, 210, 211; (II) 99, 104, 138, 140, 141, 150, 190, 191, 193, 195, 196, 199, 200, 203, 208, 210, 211, 212, 217, 225, 232, 317, 319, 322, 323, 324, 326, 336, 341
Mannerheim, Carl Gustav Emil von: (II) 342
Manoilescu, Grigore: (II) 328
Manoilescu, Mihail: (I) 133, 134, 137, 139, 145, 147, 148, 149, 150, 154
Manole, Dumitru: (II) 30
Manoliu, Gheorghe: (I) 241, 287; (II) 83, 132
Manstein, Fritz Erich von: (II) 83, 88, 89, 91, 124, 126, 128, 129, 130 165, 180
Manteuffel, Hasso-Eccard: (II) 171
Marcu (medic): (I) 174
Mardare, Socrate: (I) 124, 225; (II) 109, 143
Mardare (instructor militar): (II) 211
Marghiloman, Alexandru: (I) 61, 134
Markham, Reuben: (II) 338
Maria (regina): (I) 142
Marin, Alexandru: (II) 35
Marinescu, Gavrilă: (I) 95, 175
Marinescu, Ion: (II) 144
Marinescu, Nae: (II) 218
Marinescu, V.: (I) 276
Marinescu, Gheorghe: (II) 90
Masaryk, Jan Garrigue: (II) 310
Masaryk, Tómaš Garrigue: (I) 45
Mazarini, N.: (II) 109, 120
Măinescu, Vasile: (I) 241, 276; (II) 97
Mălăceanu, Ion: (II) 176
Mănuilă, Sabin: (II) 76
Mâță (deputat): (I) 127
Mehedinți, Simion: (II) 76

Mencikov (general rus): (II) 93
Menuhin, Yehudi: (II) 341
Meţianu, Silviu: (II) 217
Mieth (general german): (II) 173, 180, 183
Mihai I: (I) 159, 160, 162, 180, 234, 252; (II) 163, 184, 191, 198, 221, 222, 223, 226, 309, 324, 335, 336, 337, 347
Mihai Viteazul: (I) ordinul — 260, 277, regimentul — 256, 258, 259, 260; (II) ordinul — 21, 30, 38, 53, 94, 120, 139, 154, regimentul — 25, 32, 37, 38, 183
Mihail, Dinu: (I) 140
Mihail, Gheorghe: (I) 148; (II) 205, 206, 217, 218, 247, 248, 274
Mihail, Ioan: (I) 243
Mihalache, Dumitru: (II) 132
Mihalache, Ion: (I) 110, 147, 149, 210; (II) 203, 210, 212
Mihăescu, Constantin: (II) 90
Mihăescu, Ion: (II) 124, 317
Mihăescu, D. Ioan: (II) 31
Mihăilă, Simeon: (II) 21, 35
Mikoian, Anastas Ivanovici: (I) 169
Miliukov, Pavel Nikolaevici: (II) 137
Milu, Ioan: (II) 175
Mironescu, George: (I) 119, 147
Mitrănescu, Florea: (I) 223; (II) 109, 124
Mocioni-Stârcea, Ioan de: (II) 205, 215
Mociulschi, Leonard: (I) 287; (II) 170, 262, 296
Moga, Gheorghe: (I) 264
Moloiu, A. Ioan: (I) 258, 260
Molotov, Veaceslav Mihailovici: (I) 78, 79, 87, 101, 107, 108, 116, 117, 118, 121, 122, 130, 146, 171, 172, 200, 205, 213, 214, 215; (II) 150, 189, 190, 191, 194, 203, 211, 227, 232, 313, 343, 348, 349
Montgomery, Bernard Law: (I) 184; (II) 178
Mościcki, Ignacy: (I) 90
Mosiu, Gheorghe: (II) 299
Moţa, I.: (I) 148, 150
Mucenica, Ioan: (II) 176
Mussolini, Benito Amilcare Andrea: (I) 43, 44, 50, 51, 55, 58, 78, 84, 103, 110, 115, 137, 138, 152, 159, 163, 168, 183, 184, 191, 204, 214; (II) 74, 141, 145, 146, 147, 265, 333, 339
Müller (ministru german): (II) 138

N

Nano, Frederic: (II) 194
Napoleon I Bonaparte: (I) 38, 43, 205, 214; (II) 100, 152
Napoleon al III-lea: (II) 73
Nasta, Alexandru: (II) 54, 155, 185
Nasta, Andrei: (II) 39
Nedelea, Savu: (II) 109
Negel, Dumitru (Dimitrie): (II) 218, 220
Negulescu, Petre P.: (I) 173
Nemoianu, Petre: (I) 134
Netta, Gheron: (I) 188
Neubacher, Hermann: (I) 195; (II) 144
Nicolau, Nicolae: (II) 132
Niculescu, Alexandru: (I) 139, 150
Niculescu, Constantin: (I) 147; (II) 168, 169, 179, 196, 205, 206
Niculescu, Gheorghe: (I) 260
Niculescu, Traian: (I) 142
Niculescu-Buzeşti, Grigore: (II) 190, 205, 214, 218, 220, 232
Niculescu-Cociu, Radu: (II) 155, 185
Nistor, C. Constantin: (II) 22, 23
Nour, Alexis: (I) 284
Noveanu, Vasile: (I) 134, 147

O

Olteanu, Mircea: (II) 237
Oncică (colonel): (I) 263, 264; (II) 40
Oppel (colonel): (II) 123
Opriş, Ştefan: (II) 32, 37, 169, 184
Orăşanu, Alexandru: (II) 19
Ostrovski, Mihail Sergheevici: (I) 60, 109, 154
Ottulescu, Alexandru: (I) 159, 188

P

Palmert, Harmuth: (II) 90
Panaitescu (locotenent): (II) 31
Panaitiu, C.: (II) 109
Pantazi, Constantin: (II) 210, 216
Papacostea, Petre: (II) 76
Papacostea. Victor: (II) 316
Pascu, Vasile: (II) 254
Pastia, Alexandru: (II) 122, 139
Paşa, A. Gheorghe: (I) 251
Pauker, Ana: (II) 332
Paul (regent al Iugoslaviei): (I) 185
Paulus, Friedrich: (II) 107, 126, 127, 139, 178
Pavelić, Anté: (I) 186
Pălăghiţă, Ioan: (II) 154
Pălăngeanu, Emil: (II) 28
Pătrăşcanu, Lucreţiu: (II) 201, 202, 212, 213, 217, 218, 232, 319, 335, 344, 348
Pâclişanu, Zenovie: (II) 76
Pântea, Gherman: (II) 55, 57, 62
Pelivan, Ion C.: (I) 128
Pétain, Henri Philippe: (I) 115, 159; (II) 71
Petersen, Hella: (II) 222
Petrescu, Constantin (Titel): (II) 202, 217, 322
Petrescu, Ion C.: (I) 188
Petrescu, Ioan: (II) 90
Petrescu, Octavian: (II) 50
Petrescu, Petre: (II) 224
Petrescu, Vasile: (I) 140
Petrovicescu, Constantin: (I) 177, 178
Petru (rege al Iugoslaviei): (I) 186, 187
Pflaumer (ministru german): (II) 54
Pika, H.: (II) 310
Piłsudski, Józef: (I) 45, 60, 75, 76, 89
Pisoski (adjutant): (II) 48
Pleşoianu, Alexandru: (II) 48
Pliev, Isak Aleksandrovici: (II) 261, 262, 267, 268, 269
Plunkett, Sir Aylmer Ranfurly P. – Emle - Erle - Diax: (I) 78
Poenaru, Alexandru: (II) 35
Poincaré, Raymond: (I) 39, 42, 57
Polizu, N.: (II) 132
Pomenov, Svetoslav: (I) 140
Pop, Ghiţă: (II) 202, 232
Pop, Sever: (I) 119
Pop, Valer: (I) 145, 152, 154, 155
Popescu, D.: (II) 211
Popescu, David: (I) 147, 247, 252; (II) 19, 27, 28
Popescu, Dumitru: (I) 188
Popescu, Eugen: (II) 288
Popescu, Gheorghe: (II) 23
Popescu, Grigore: (I) 188
Popescu, Marin: (I) 247, 252; (II) 21, 34
Popescu, Stelian: (I) 135, 159; (II) 328
Popescu, Victor: (II) 216
Popescu-Ciocănel (colonel): (II) 175
Popişteanu, Alexandru: (II) 43, 47
Popov (general bulgar): (I) 140
Popovici, Mihai: (I) 147, 149, 188
Potemkin, Grigori Aleksandrovici: (II) 20
Potopeanu, Gheorghe: (I) 140, 142, 188, 194, 247, 252, 262, 264; (II) 19, 37, 38, 40, 62, 168, 170, 179, 180, 218, 314
Prezan, Constantin: (I) 147, 158, 205, 206
Priboianu, Mihail: (I) 147
Pricâ, Vasile: (II) 288
Procopiescu-Mahu, Emil: (I) 247, 251
Purişkevici, Vladimir Mitrofanovici: (II) 137

Q

Quisling, Vidkin: (II) 336, 339

R

Racoţeanu, Ion: (II) 280
Racoviţă, Aurel: (I) 241
Racoviţă, Mihail: (I) 124, 241, 245; (II) 168, 173, 180, 206, 218
Radian, Alexandru: (I) 94
Radu, Gheorghe: (II) 109
Ralea, Mihail: (I) 95, 175
Rathenau, Walther: (I) 180

Rădăceanu, Lothar: (II) 319
Rădescu, Constantin: (II) 248, 276, 308, 316, 317, 319, 320, 321
Rădulescu, Andrei: (I) 147; (II) 176
Rădulescu, Edgar: (II) 129, 173, 183, 253, 259, 291
Rădulescu, Ilie: (II) 328
Răşcăneanu, Gheorghe: (II) 121
Râmniceanu (general): (II) 31, 37
Reynaud, Paul: (I) 45
Ribbentrop, Joachim von: (I) 54, 71, 75, 77, 79, 83, 87, 101, 145, 149, 152, 167, 168, 171, 172, 177, 185, 192, 208, 211; (II) 74, 265, 339
Richelieu, Armand: (II) 13
Rioşanu, Alexandru: (I) 175, 178, 179
Rödler (colonel german): (II) 141
Rokossovski, Konstantin Konstantinovici: (II) 114, 127
Roller, Mihail: (I) 129
Romalo, Alexandru: (I) 113
Rommel, Erwin: (I) 184; (II) 135, 178
Romniceanu, Mihail: (II) 337
Roosevelt, Franklin Delano: (I) 185, 285; (II) 151, 190, 328, 329, 330, 333
Rosenberg, Alfred: (I) 64, 203
Rosetti, Alexandru: (II) 76
Rosetti, Radu: (I) 188
Rothermere, Sidney Harold of: (I) 58; (II) 344
Rozin, Gheorghe: (II) 30, 34, 238
Runciman, Walter: (I) 50
Russu, Pavel : (II) 297

S

Sahini, Alexandru: (I) 228, 266; (II) 42
Saraçoglu, Sükrü: (I) 97, 102, 108
Sassu, V. P.: (I) 159
Savici, Alexandru: (II) 298
Săftoiu (general): (I) 247, 263
Sănătescu, Constantin: (I) 223, 245; (II) 14, 30, 33, 109, 142, 143, 205, 206, 208, 214, 215, 216, 218, 220, 224, 316, 347
Săndulescu, Sava: (II) 29
Săracu, D.: (II) 339, 341
Săulescu (colonel): (II) 37
Sân Giorgiu, Ion: (II) 227
Schmidt, Andreas: (I) 195
Schimdt, Carol: (II) 83
Schobert Ritter, Eugen von (general german): (I) 244, 245, 295; (II) 14, 18, 83
Schulenburg, Werner Friedrich von: (I) 203, 205
Schuschnigg, Kurt von: (I) 49, 82
Schwarz (general): (II) 180, 183
Scipio, Publius Cornelius: (II) 100
Scurtu (locotenent): (II) 47
Seişanu, Romulus: (I) 137; (II) 328
Sergescu, P.: (II) 76
Serghie (maior): (II) 262
Seton-Watson, Robert William (Scotus Viator): (II) 137
Seyss-Inquart, Arthur: (I) 49, 50
Sichitiu, Ion: (I) 188
Sidorovici, Teofil: (I) 148, 149, 174
Sima, Horia: (I) 114, 148, 162, 165, 166, 177, 178, 180, 181, 189; (II) 144, 216, 227
Simionescu, Nicolae: (II) 94
Sion, Ioan: (II) 19, 22, 109, 120, 121
Široký, Wiliam: (II) 311
Sixt, von Armin: (II) 178
Slăvescu, I.: (I) 266
Slăvescu, Victor: (II) 76
Solarov (general bulgar): (I) 142
Son, Aurelian: (I) 247, 257; (II) 14, 109
Sorescu, Caton: (II) 41
Spaimă, Constantin: (I) 261
Spoleto, duce: (I) 186
Stalin, Iosif Vissarionovici: (I) 80, 200, 203, 262, 273, 274, 275, 278, 283; (II) 20, 22, 65, 71, 110, 114, 145, 148, 150, 151, 165, 190, 201, 223, 269, 294, 299, 304, 307, 320, 328, 331, 332, 336
Stan, Constantin: (II) 90
Stan, Gheorghe: (II) 271

Stanciu (adjutant): (II) 43
Stavrat, Olimpiu: (II) 19, 22
Stavrescu, Gheorghe: (II) 19, 30, 37, 109
Stăncescu, Romulus: (II) 185
Stănescu, Cristea: (II) 121
Steed, Henry Wickham: (II) 137
Stefanov, Boris: (I) 108
Stere, Constantin: (I) 61, 134
Stettinius, Edward Reily: (II) 331
Stoenescu, Nicolae: (I) 188; (II) 168, 172, 180
Stoica, Hagi: (I) 130
Stoican, V. I.: (II) 341
Stojadinović, Milan: (I) 45, 62
Sturdza, Dimitrie: (I) 61
Sturdza, Mihail: (I) 167
Szalási Ferenc: (II) 272, 276
Szembeck, Jan Włodzimierz: (I) 60
Sztójay Döme: (II) 231

Ş
Şafranov, Piotr Grigorovici: (II) 33, 36
Şeicaru, Pamfil: (II) 328
Şelescu, Valeriu: (II) 220, 221
Şendrea, Ioan: (II) 176
Şerbănescu, Sandu: (II) 132, 175
Şova, N.: (I) 247, 255; (II) 19, 37, 272
Ştefănescu, Gheorghe: (I) 264
Ştefănescu, Ion D.: (II) 76
Ştefănescu, Ilie: (II) 19, 102, 144, 170, 174
Ştirbey, Barbu: (II) 150, 191, 192, 193, 207, 232

T
Talpeş (colonel): (I) 276
Tanoviceanu, I.: (I) 276
Tanoviceanu, N. I.: (I) 276
Tănăsescu, Al.: (II) 297
Tănăsescu (comandor): (I) 267
Tătăranu, Costel: (II) 325
Tătăranu, N.: (II) 124, 127, 139
Tătărescu, Gheorghe: (I) 66, 67, 69, 95, 96, 97, 104, 111, 112, 118, 120, 122, 131, 147, 166; (II) 166, 202, 203, 317, 322, 323, 325, 326, 327, 344, 347, 348
Teaciuc (adjutant): (II) 43
Tebeica, Ştefan: (I) 277
Teleky Pál: (I) 116, 137, 145, 152; (II) 75
Teodor, Ştefan: (II) 30
Teodorescu, Gheorghe: (II) 30
Teodorescu, Iosif: (II) 205, 237, 238
Teodorescu, Traian: (II) 193
Teodorini, Corneliu: (II) 83, 97, 156, 253
Teodoru, Eugen: (II) 132
Termentu, Dumitru: (II) 90
Thierry, Adrien: (I) 132
Tilea, Viorel: (I) 102; (II) 150
Timcu, Victor: (I) 260
Timoşenko, Semion Konstantinovici: (I) 171
Tippelskirch, Kurt von: (I) 168
Tiso, Jozef: (I) 54
Titeanu, Eugen: (I) 99
Tito, Iosip Broz: (II) 176, 331
Titulescu, Nicolae: (I) 44, 56, 58, 60, 61, 66, 67, 103, 107, 154, 190; (II) 193
Tolbuhin, Fiodor Ivanovici: (II) 165, 185, 244, 266, 277
Trestioreanu, C.: (II) 57, 108 327
Truman, Harry S.: (II) 336
Tsien-tai (ambasador chinez): (II) 348
Tudose, D.: (II) 124

Ţ
Ţenescu, Florea: (I) 117

U
Udrea, Cristea: (II) 294
Udrea (maior): (I) 258
Urdăreanu, Ernest: (I) 72, 95, 97, 104, 111, 114, 119, 136, 149, 159, 160)

V
Vaida-Voievod, Alexandru: (I) 147, 159
Vasilevski, Aleksandr Mihailovici: (II) 114
Vasiliu, Constantin (Piki): (II) 62, 216, 341
Vasiliu-Răşcanu, Constantin: (II) 83, 206, 240, 321

Vatutin, Nikolai Fedorovici: (II) 114, 129, 149
Văleanu (funcționar superior): (I) 174
Văitoianu, Arthur: (I) 147, 149
Vârtejanu, Eugen: (II) 287
Victor-Emanuel al II-lea: (I) 55
Vinea, Tiberiu: (II) 175
Vinogradov, Vladislav Petrovici: (II) 316, 317
Vișoianu, Constantin: (I) 61; (II) 190, 193, 205, 321
Vizanti, Dan: (II) 176
Vîșinski, Andrei Ianuarievici: (II) 316, 321, 323, 324, 337, 338
Vlad, Gabriel: (II) 302
Vladimirescu, Tudor (divizia): (II) 165, 249, 250, 262, 268, 269, 277, 279, 280, 282
Vlaicu, Aurel: (II) 175
Vlădescu, Petre: (II) 54
Voicu, Mihail: (II) 168, 185, 297
Voicu (colonel): (II) 118, 127
Voitec, Ștefan: (II) 202, 316, 344, 348
Voroșilov, Kliment Efremovici: (I) 78, 79

W

Washington, George: (I) 295
Weichs, Maximilian von: (II) 108
Weygand, Maxime: (I) 115, 132
Wilson, Henry Maitland: (II) 192, 193, 334
Wilson, Thomas Woodrow: (I) 38, 47, 196
Wohltat, Helmuth: (I) 47, 72, 193
Wöhler, Otto: (I) 295; (II) 173, 179, 181, 198

Z

Zamfirescu, C.: (II) 202
Zăroni, Romulus: (II) 319
Zătreanu, Stan: (II) 303
Zăvoianu, Ștefan: (I) 174, 237

SOMMAIRE

Avant-propos (acad. Costin C. Kiriţescu) 5
Note de l' éditeur (Gh. Buzatu) 9
Ouvrages de référence (Gh. Buzatu) 11

VOLUME I

PRÉFACE 29

PREMIÈRE PARTIE

ORIGINES ET PRÉLIMINAIRES

DÉSAGRÉGATION DE L'ALLIANCE DES VAINQUEURS 37
Rentrée en arène de l'Allemagne 40
Regroupements et nouvelles alliances 43
L'attitude de l'Union Soviétique 46
Hitler passe à l'action 48
L'*Anschluss* avec l'Autriche 49
Écrasement de la Tchecoslovaquie 50

LA ROUMANIE DANS LA CONJONCTURE DE LA POLITIQUE EUROPÉÉNNE 55
Les égarements du gouvernement de Charles II 62
Le remplacement de Titulescu 66
Le rappel de Tătărescu de Paris 68
Les visites de Charles II en Occident 69
Les garanties franco-britaniques 72
Le crise germano-polonaise 75
Le pacte entre Hitler et Staline 78

La semaine des épreuves suprêmes 82
Début de la guerre mondiale 83
La guerre germano-polonaise 85
Commentaires politiques sur la catastrophe polonaise 88
Le refuge des Polonais en Roumanie 90
Vague de sang déferlant sur la Roumanie 92
Situation politique trouble dans le pays 94
Isolement de la Roumanie 100
L'horizon s'assombrit au nord 104
L'orientation vers l'Allemagne 109
La crise française 114
La perte de la Bessarabie 116
Commentaires et discussions *post-festum* 120
L'évacuation de la Bessarabie et du nord de la Bucovine 123
Petit épilogue bessarabien 129
Charles II s'adresse à Hitler 130
Le gouvernement des démolisseurs du pays 134
Vers la liquidation de la Grande Roumanie 136
La cession du Quadrilatère 140
La mutilation de la Transylvanie par le Diktat de Vienne 143
Les réactions de Iuliu Maniu 152
Une simple opinion personnelle 155
Le bilan des amputations faites à la Roumanie 156
Abdication du roi Charles II 157
Le premier gouvernement Antonescu sans tutelle légionnaire 161
La Roumanie adhère au Pacte Tripartite 166
La visite de Molotov à Berlin 170
La frénesie sanguinaire du régime légionnaire 172
La rébellion légionnaire 177
Évolution des évenements sur les théâtres de guerre 182
La guerre dans les Balcans 185
Le deuxième gouvernement Antonescu 187
L'inféodation économique de la Roumanie à l'Allemagne 192
A la convergence de trois grandes puissances antagonistes 196
L'usure du pacte hitlérien-stalinien 198
Hitler décide de déclencher la guerre contre la Russie soviétique 201
Antonescu engage la Roumanie dans la guerre germano-soviétique 205

La déclaration de la guerre 212
Le sentiment populaire à l'égard de la nouvelle guerre 216

L' ORGANISATION DE L'ARMÉE ROUMAINE 219
A la veille de la guerre 219
Les grandes unités de guerre 220
Commendements et commandants 223
L'aviation et la marine roumaines en guerre 225
Le moral du soldat roumain 229

DEUXIÈME PARTIE

LA CAMPAGNE ROUMAINE À L'EST
Depuis le franchissement du Prut (le 22 juin 1941) jusqu' à la bataille de Stalingrad (le 19 novembre 1942)

La Roumanie en guerre 231

LA CAMPAGNE POUR LA RECONQUÊTE DE LA BESSARABIE....237
Les forces en guerre et les plans des opérations 237
Les opérations de la 3-e Armée roumaine 241
Les opérations de la 11-e Armée germano-roumaine....244
Les opérations de la 4-e Armée roumaine 247
La bataille de Cornești et la conquête de Chișinău 248
L'échec de la 35-e Division à Vărzărești....251
Les luttes de Lăpușna-Hâncești....252
La bataille de Țiganca 254
Les opérations du sud de la Bessarabie 261
L'aviation de guerre survole le sud de la Bessarabie....265
La fin de la campagne de Bessarabie....268
Considérations psychologiques et militaires suggérées
par la campagne de Bessarabie....269

LA CAMPAGNE D' UKRAINE....272
Nous luttons au-delà du Dniestr 272
La rupture de la ligne du Dniestr 275
La marche offensive au long de la Transnistrie 278
Préoccupations roumaines concernant le déroulement des événements 284

La 3-e Armée roumaine assure la garde du Dniestr 286
Constatations et inquiétudes roumaines 294
NOTES (Gh. Buzatu) 297
SOMMAIRE 343
CONTENTS 351

VOLUME II

LA BATAILLE POUR ODESSA 13
Conceptions, plans et forces en lutte 13
La région géographique d'Odessa et son champ renforcé 15
Aperçu sur les opérations 17
Déroulement des opérations 20
L'enfoncement du Dniestr 20
Les opérations de la Division Blindée 22
Le secteur Razdelnaia: la bataille de Karpova-Kagarlâk 24
L'attaque de la ligne Vigoda 30
Les luttes dans le secteur des rives 33
La première bataille contre la ligne fortifiée de Dalnik 36
La contre-offensive soviétique de Dalnik 39
Les héros de l'air d'Odessa 42
L' attaque décissive et la chute d'Odessa 48
Une grande victoire roumaine 52
Odessa et la Transnistrie sous l'administration roumaine 53
L'administration du territoire occupé 53
Le terrible attentat et les affreuses représailles 56
La normalisation de la vie dans les territoires occupés 59
Incriminations, justifications, rectifications 60
La liquidation de l'administration de la Transnistrie 63

APRÈS ODESSA 64
Dans le camp adverse 64
Comment luttait l'adversaire 66
Les événements sur les fronts mondiaux 70
Les événements sur le front interne 72
L'activité de la presse 75
La bataille de Donetz 77
LA CAMPAGNE DE CRIMÉE 80

Qu'était-ce-que la Crimée? 80
La pénétration en Crimée 83
Les luttes dans le secteur de Kertch-Féodossia 85
La bataille pour Sébastopol 89

LA MARCHE VERS L'ABÎME 95
Dans les profondeurs de l'immense territoire soviétique 95
Les batailles au Kouban et au Caucase 97
Controverses et luttes pour des questions militaires 99
La contribution des alliés de l'Allemagne sur le front du Sud-Est 104

TROISIÈME PARTIE

LA BATAILLE DE STALINGRAD

LA CRISE DE NOTRE GUERRE : LA BOUCLE DU DON,
STALINGRAD ET LA STEPPE KALMOUKE 107
La marche vers le Don et la Volga 107
Les prémisses d'une catastrophe 110
Les préparatifs de l'adversaire 114
Le déroulement de la bataille. Rupture du front roumain sur le Don 117
Les héroïques actions de sauvetage de certaines unités roumaines 120
Les luttes de la Division Blindée roumaine 122
Les opérations de la 4-e Armée roumaine dans la steppe Kalmouke 124
A Stalingrad 127
La résistence du front de Cir 128
L' aviation roumaine d'Odessa à Stalingrad 131
Bilans finals 133
Un grand tournant de la guerre 134

SUR LA PENTE DE LA DÉFAITE 135
Echos et réactions spirituelles 135
Réconsidérations sur le plan de la collaboration avec l'Allemagne 139
„L'invasion de l'Europe" 145
Le front allemand de Russie recule 147
L'écho en Roumanie 149
La deuxième campagne au Kouban et en Crimée 153

Les grands bombardements aériens américains 158
La fuite de la population et le „retour au foyer" 163

LES LUTTES SUR LE FRONT MOLDAVE BESSARABIEN 164
La guerre s'est déplacée sur le territoire de Roumanie 164
La ligne du front moldave bessarabien 166
La première offensive soviétique sur le front moldave bessarabien 169
Initiatives malheureuses sur le front du nord de la Moldavie 171
Destruction de l'aviation roumaine 175
Le troisième front européen 176
La rupture du front moldave bessarabien 179
La bataille de Jassy 179
Retraite en désordre de la 4-e Armée vers le sud 181
Chute de la ligne du Dniestr 185
Fin de la campagne contre la Russie soviétique 188

LA CRISE POLITIQUE DE LA ROUMANIE 189
Une branche d'olivier ... aux épines 189
Pourparlers diplomatiques 191
L'accord secret entre le roi et les partis 198
Le complot militaire 205
Au dernier moment 209
Le coup d'état du 23 août 213
Un nouveau gouvernement 217
La rupture avec les Allemands 219
Echos, commentaires et épisodes 222
Le vengeance des anciens alliés 225
Une nouvelle armée 228

QUATRIÈME PARTIE

DEPUIS LE COUP D'ÉTAT (23 AOÛT 1944) JUSQU'AU TRAITÉ DE PAIX DE PARIS (10 FÉVRIER 1947)

LA DEUXIÈME CAMPAGNE DE NOTRE GUERRE 230
Le renversement du front de bataille 230
Les étapes de la nouvelle campagne de la Roumanie 232
L'organisation du nouveau front de bataille à l'intérieur 234
La défense de la capitale 236

Le nettoiement du territoire national 239
La préparation de la campagne pour la libération de la Transylvanie 244
Les batailles défensives de Transylvanie 249
La bataille de Mureș 251
La bataille des défilés de l'ouest 254
La bataille offensive pour la libération du nord de la Transylvanie 257
La bataille d'Oradea et Salonta 261
Après la libération de la Transylvanie 264
La bataille de Debrecen et Tisa 266
La conquête de Budapest 272

LA CAMPAGNE DES ARMÉES ROUMAINES POUR LA LIBÉRATION DE LA TCHÉCOSLOVAQUIE 277
L'entrée en Tchecoslovaquie 277
La bataille de Sĕna-Turna 282
La bataillle de Rožnava-Lučenec 284
La bataille du massif Javorina 286
Le remplacement des commandants des deux armées roumaines 289
La bataille de Hron 291
La bataille des monts Tatra et des Carpates Blancs 298
La bataille pour la Moravie 300
Faits d'armes méritoires 303
Observations critiques sur la campagne de l'ouest 305
Considérations militaires et politiques 308

LA LIQUIDATION POLITIQUE DE LA GUERRE DE ROUMANIE 311
Convulsions politiques: les gouvernements Sănătescu et Rădescu 311
Le gouvernement Groza-Tătărescu 322
La conférence de Yalta et la Roumanie 328
La chute de l'Allemagne et du Japon 332
Les grandes puissances interviennent en Roumanie 335
Jugement et condamnation des coupables du déclenchement de la guerre 338
La Conférence de Paix et le Traité avec la Roumanie 343
CONCLUSION 351
NOTES (Gh. Buzatu) 353
INDEX DES NOMS (Gh. Buzatu) 379
SOMMAIRE 391
CONTENTS 399

CONTENTS

Foreword (Acad. Costin C. Kiriţescu) 5
Editor's Note (G. Buzatu) 9
Reference Works (G. Buzatu) 11

VOLUME I

PREFACE 29

PART ONE

ORIGINS AND PRELIMINARIES

BREAKUP OF THE VICTORS' ALLIANCE 37
Germany Reenters the Arena 40
Regroupments and New Alliances 43
The Soviet Stand 46
Hitler Gets into the Act 48
Anschluss with Austria 49
Crushing of Czechoslovakia 50

ROMANIA IN THE EUROPEAN POLITICAL CONJUNCTURE 55
Strayings of Carol II's Government 62
Titulescu's Replacement 66
Tătărescu is Recalled from Paris 68
Visits by Carol II to the West 69
French-British Guarantees 72
The German-Polish Crisis 75
The Hitler-Stalin Pact 78

A Week of Ultimate Trials 82
Outbreak of World War II 83
The German-Polish War 85
Political Comments on the Polish Catastrophe 88
Refuge Taken by Poles in Romania 90
Bloodshed in Romania 92
Confused Political Situation in Romania 94
Romania's Isolation 100
Darkening Horizons to the South 104
Turn Towards Germany 109
The French Crisis 114
Loss of Bessarabia 116
Comments and Discussions *Post-festum* 120
Evacuation of Bessarabia and of Northern Bukovina 123
Brief Bessarabian Epilogue 129
Carol II Applies to Hitler 130
The Country's Grave-diggers Government 134
Towards the Liquidation of Greater Romania 136
Cession of the Quadrilateral 140
Maiming of Transylvania under the Vienna Award 143
Iuliu Maniu's Reactions 152
A Simple Personal Opinion 155
Balance Sheet of Romania's Amputations 156
Carol II Gives up the Crown 157
The First Antonescu Government under Iron Guard Tutelage 161
Romania Adheres to the Tripartite Pact 166
Molotov's Visit to Berlin 170
Bloodthirsty Frenzy of the Iron Guard Régime 172
The Iron Guard Rebellion 177
Developments on the War Theatres 182
War in the Balkans 185
The Second Antonescu Government 187
Romania's Economic Enfeoffment to Germany 192
At the Junction of Three Big Antagonistic Forces 196
Splintering of the Hitler-Stalin Pact 198
Hitler Decides upon War against Soviet Russia 201
Antonescu Engages Romania in the German-Soviet War 205

Declaration of War 212
Popular Feelings about the New War 216

ORGANIZATION OF THE ROMANIAN ARMY 219
On the Eve of the War 219
Great Combat Units 220
Commands and Commanders 223
The Romanian Air Force and Navy in the War 225
The Romanian Soldier's Morale 229

PART TWO

THE ROMANIAN EASTERN CAMPAIGN
From the Crossing of the Prut (June 22, 1941)
to the Battle of Stalingrad (November 19, 1942)

Romania in the War 231

CAMPAIGN FOR THE RECOVERY OF BESSARABIA 237
Combat Forces and Operation Plans 237
Operations of the Romanian 3rd Army 241
Operations of the German-Romanian 11th Army 244
Operations of the Romanian 4th Army 247
The Battle of Cornești and the Conquest of Chișinău 248
Failure of the 35th Division at Vărzărești 251
Battles of Lăpușna-Hâncești 252
The Battle of Țiganca 254
Operations in Southern Bessarabia 261
Fighter Air Forces over Southern Bessarabia 265
End of the Bessarabian Campaign 268
Psychological and Military Considerations Suggested
by the Bessarabian Campaign 269

THE UKRAINIAN CAMPAIGN 272
We Fight Across the Dniester 272
Forced Crossing of the Dniester Line 275
Offensive Advance Along Transnistria 278
Romanian Concerns about the Course of Events 284

The Romanian 3rd Army Guards the Dnieper 286
Romanian Findings and Worries 294
NOTES (G. Buzatu) 297
Sommaire 343
Contents 351

VOLUME II

THE BATTLE FOR ODESSA 13
Concepts, Plans and Combat Forces 13
Odessa Geographical Region and Its Reinforced Field 15
General View of the Operations 17
Development of Operations 20
Forced Crossing of the Dniester 20
Operations of the Armored Division 22
Razdelnaya Sector: The Battle of Karpova-Kagarlyk 24
Attack on the Vigoda Line 30
Fights in the Coast Sector 33
The First Battle against the Dalnik Fortified Line 36
Soviet Counterattack at Dalnik 39
Air Heroes of Odessa 42
Decisive Thrust and the Fall of Odessa 48
A Resounding Romanian Victory 52
Odessa and Transnistria under Romanian Administration 53
Administration of Occupied Territory 53
The Terrible Attempt and the Brutal Retaliations 56
The Occupied Territory Gets Back to Normal Life 59
Incriminations, Exculpations, Rectifications 60
Dismantlement of the Transnistrian Administration 63

AFTER ODESSA 64
In the Opposite Camp 64
How the Enemy Used to Fight 66
What Was Happening on the World Theatres 70
What Was Happening at Home 72
Journalistic Activity 75
The Battle on the Donets 77

CRIMEAN CAMPAIGN 80
What Was Crimea? 80
Penetration of Crimea 83
Battles in the Kerch-Feodosiya Sector 85
The Battle for Sevastopol 89

MARCH TO THE PRECIPICE 95
In the Depths of the Vast Soviet Territory 95
The Battle of Kuban and of the Caucasus 97
Controversies and Disputes over Military Questions 99
Contribution of Germany's Allies on the South-Eastern Front 104

PART THREE

THE BATTLE OF STALINGRAD

CRISIS IN OUR OWN WAR: THE DON BENT, STALINGRAD AND THE KALMUCK STEPPE 107
March on the Don and the Volga 107
Backgrounds of a Catastrophe 110
Preparations by the Enemy 114
Evolution of the Battle. The Romanian Front Broken on the Don 117
Heroic Salvage Operations of Some Romanian Units 120
Battles of the Romanian Armored Division 122
Operations of the Romanian 4th Army in the Kalmuck Steppe 124
At Stalingrad 127
Resistance on the Chir 128
The Romanian Air Force from Odessa to Stalingrad 131
Final Balance Sheets 133
U-Turn in the Fates of the War 134

DOWN THE STEEPS OF DEFEAT 135
Echoes and Moral Reactions 135
Reconsiderations of Matters Related to Collaboration with Germany 139
"Invasion of Europe" 145
The German Front in Russia Steps Back 147
Echoes in Romania 149
The Second Campaign in Kuban and Crimea 153

The Great American Air Bombings 158
Population Exodus and "Return to the Sources" 163

BATTLES ON THE MOLDO-BESSARABIAN FRONT 164
The War Moved to Romanian Territory 164
The Moldo-Bessarabian Front Line 166
The First Soviet Attack on the Moldo-Besssarabian Front 169
Unfateful Initiatives on the North-Moldavian Front 171
Smashing of the Romanian Aviation 175
The Third European Front 176
Breakup of the Moldo-Bessarabian Front 179
The Battle of Jassy 179
Chaotic Southward Withdrawal of the 4th Army 181
Fall of the Dniester Line 185
End of the Campaign against Soviet Russia 188

ROMANIA'S POLITICAL CRISIS 189
A Thorny Olive Branch 189
Diplomatic Negotiations 191
Secret Agreement between the King and the Political Parties 198
Military Plot 205
At the Eleventh Hour 209
The August 23 Coup d'État 213
A New Government 217
Breakup with the Germans 219
Echoes, Comments and Episodes 222
The Former Allies' Revenge 225
A New Army 228

PART FOUR

FROM THE COUP D'ÉTAT (AUGUST 23, 1944) TO THE PARIS PEACE TREATY (FEBRUARY 10, 1947)

THE SECOND CAMPAIGN OF OUR OWN WAR 230
Reversal of the Battle Front 230
Stages of the New Campaign in Romania 232
Organization of the New Battle Front at Home 234
Defence of the Capital City 236
Mop-up of the National Territory 239

Preparation of the Campaign for the Liberation of Transylvania 244
Defensive Warfare in Transylvania 249
The Battle on the Mureş 251
The Battle on the Western Defiles 254
Offensive Operations for the Liberation of Northern Transylvania 257
The Battle of Oradea and Salonta 261
After the Liberation of Transylvania 264
The Battle of Debreczen and of the Tisza 266
The Conquest of Budapest 272

CAMPAIGN OF THE ROMANIAN ARMIES FOR THE LIBERATION OF CZECHOSLOVAKIA 277
Penetration of Czechoslovakia 277
The Battle of Sĕna-Turna 282
The Battle of Rožnava-Lučenec 284
The Battle in the Javorina Massif 286
Replacement of the Two Romanian Armies' Commanders 289
The Battle on the Hron 291
The Battle in the Tatra Mts and the White Carpathians 298
The Battle for Moravia 300
Praiseworthy Feats of Arms 303
Critical Remarks on the Western Campaign 305
Military and Political Considerations 308

POLITICAL END TO ROMANIA'S WAR 311
Political Convulsions: Sănătescu and Rădescu Governments 311
Groza-Tătărescu Government 322
The Yalta Conference and Romania 328
The Fall of Germany and of Japan 332
The Great Powers Interfere in Romania 335
Trial and Sentencing of War Culprits 338
The Peace Conference and the Treaty with Romania 343

CONCLUSION 351
NOTES (G. Buzatu) 353
INDEX OF PERSONS (G. Buzatu) 379
SOMMAIRE 391
CONTENTS 399

Comandând prin poștă o carte apărută la Editura IRI sau la Editura UNIVERS ENCICLOPEDIC obțineți o reducere de:

15%

Pentru comenzi cu o valoare mai mare de 20 000 lei obțineți o reducere de:

20%

Costul expedierii prin poștă e suportat de editură.

La Editura IRI au apărut:

J. Steinbeck – Perla – 800 lei
N. Arseniev – Mistica și biserica ortodoxă – 2700 lei
Immanuel Kant – Critica rațiunii pure – 9500 lei
Immanuel Kant – Critica rațiunii practice – 6000 lei
G. W. F. Hegel – Fenomenologia spiritului – 9000 lei
Platon – Dialoguri – 7000 lei
A. Adler – Psihologia școlarului greu educabil – 4000 lei

La Editura UNIVERS ENCICLOPEDIC au apărut:

R. Steiner – Ierarhiile spirituale și reflectarea lor în lumea fizică – 3300 lei
R. Steiner – Esoterismul creștin – 3000 lei
R. Steiner – Misterul biblic al genezei – 3300 lei
R. Steiner – Știința inițiatică și cunoașterea aștrilor – 3700 lei
K. Horney – Direcții noi în psihanaliză – 4500 lei
A. Schmemann – Postul cel Mare – 3300 lei
Academia Română – Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație – 3700 lei
K. Hitchins – Ortodoxie și naționalitate – 5600 lei
J. Maxwell – Magia – 3500 lei
Hermes Mercurius Trismegistus – Filosofia hermetică – 4500 lei
A. Tilgher – Viața și nemurirea în viziunea greacă (Trad. P. Creția) – 3500 lei
Lichidarea lui Marcel Pauker (documente NKVD) – 6000 lei
G. Gafencu – Misiune la Moscova – 6500 lei
Carlos Castaneda – Învățăturile lui Don Juan – 5000 lei
Petru Creția – Luminile și umbrele sufletului – 5000 lei

A. Răduțiu și L. Gyémánt – Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania – 10000 lei

Rodica Olivotto – Subiecte de literatură română pentru admiterea la liceu – 4500 lei

C. Ciofu și E. Ciofu – Dicționar de pediatrie – 7500 lei

S. Pană și S. Pană jr. – Dicționar de obstretică și ginecologie – 5500 lei

La Editura IRI vor apărea:

A. Adler — Sensul vieții

G. W. F. Hegel – Filosofia dreptului

Platon – Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife.

Francis Macnab – Dorința sexuală

Leonard Gavriliu — Mic tratat de sofistică

La Editura UNIVERS ENCICLOPEDIC vor apărea:

N. Bagdasar – Teoria cunoștinței

Ne puteți contacta la:

CP 02–OP 33, București
telefon: 223.15.30/ 1430
pagere: 312.40.10, 636.24.60/ 5408, 5409.
fax: 222.33.22

ISBN 973-97391-2-1
ISBN 973-97391-7-2